

SEREFNAME Kürd Tarihi

Türkçeye çeviren: M. EMİN BOZARSLAN

DENG YAYINLARI

YAYINEVİ'NİN ÖNSÖZÜ

400 yıl önce yazılmış bir tarih eserini, ŞEREFNAME'yi günümüzde yayımlamanın hangi düşünceden kaynaklandığı sorulabilir.

İnsanoğlu, salt yaşadığı çağa değil, toplumsal yaşamın binlerce yıl geri-de kalan periyoduna da ilgi duyuyor; sosyal çevrimi gün ışığına çıkarmaya sürekli büyük çaba harcıyor.

Süncir uygarlığının insanlığa eşsiz mirası, taş plaketele, sonradan pişirilmiş kilc ka/ılarak yazılan çivi yazısının büyük bir buluş sayılması bu olguyla bağlantıdır. Yine, uzak atasının, yazılı tarih öncesi dönemlerdeki yaşamı serüvenini öğrenbilme uğruna, günümüz insanı önemli maddi kaynaklarla arkeoloji biliminin geniş olanaklarını bu alanda kullanabiliyor.

Bedlis Hükümdarı ŞEREF HAN'ın, bu ünlü eseri yeniden yayımlanmayacağı için çok daha öncünli nedenler var.

Yapıt, kendi türünde temel bir başvuru kaynağıdır. Kürt halkının tarihini konu edinen ciddi eserlerin - çağdaş olanlar da dahil- tümü bu yapıtı referans almaktadırlar.

ŞEREFNAME, yazıldığı dönemdeki kaynak azlığına rağmen (O zamanki Osmanlı döneminde matbaa yoktu), Mir Şeref Han, hükümdar olmasının sağladığı geniş olanaklarla, tarih materyallerini alabildiğince kullanarak eserine sistematik, sacl ve objektif bir nitelik kazandırabilmiştir.

ŞEREFNAME'yi ilk kez derinlemesine araştırmasıyla iki ciltlik orijinali-ni iki cilt de açıklama ve yorumlarıyla zenginleştirerek Fransızca olarak yayımlayan Çarlık Rusya'sı devlet danışmanı, Saint Petersburg Üniversitesi-tesi akademisyeni François Bernard CHARMOY yazarın yetkinliği konusunda; "Şereffuddin'in tarih yöntemi, doğulu tarihçilerin bilinen çoğu kez abartılı, tutturaklı sitedinden uzak, büyük bir sadelik taşıyor; aktardığı rivayetlerde dahi çelişkiye ender rastlanıyor." değerlendirmesinde buyu-nuyor. (F. B. Charmoy, Cheref-nâme ou Fastes de la Nalion Kurcle, 1868, Tom I, St. Petersburg)

M. Emin Bozarслан'ın ilk basımının önsözünde belirttiklerinin yanı sıra, ŞEREFNAME uzun bir ön açıklamayla birlikte, Kürtçe de (Güncel lehçe-siyle) Hejar (Abdurrahman Şerefkendi) tarafından Necef (1973) ve Tahran da 1981 yayımlandı.

Yayınevimiz, Kürt kültür hazinesinin başyapıtlarından biri olan ŞEREFNAME'yi, 400. Yılı'nda yeniden yayımlamaktan büyük onur duyuyor.

Aralık 1997 DENG Yayınları

KİTABIN YENİ BASKISI İÇİN BİRKAÇ SÖZ

Bedlis Hükümdarı ve aynı zamanda büyük bir tarihçi, yazar ve araştırmacı olan Şeref Han tarafından 1597 tarihinde Farsça olarak yazılmış olan "ŞEREFNAME", bu yıl 400 yılını doldurmaktadır. Biz kitabı, rahmetli Muhammed Ali Avni tarafından yapılmış olan Arapça çevirisinden Türkçeye çevirip 1971 yılının Mart ayında yayınlamıştık. O Türkçe çeviri, tüm tahminleri aşan bir büyük ilgi görmüş ve bir hafta içinde tükenmişti. Aynı zamanda o çeviri mahkemelik olmuş ve iki yıla yakın süren yargılama sonucunda, kitabın bilimsel bir eser ve tarihsel bir belge olduğu mahkemece de kabul edilmiş ve kitap beraat etmişti. Kitabın o çevirisi sonraları iki kez daha basıldı.

Gerek o yıllarda ve gerekse daha sonra, gönlümüzde, "ŞEREFNAME"yi Kürdçeye çevirmek ve uzun, ayrıntılı bir sunuşla tanıtmak, geniş bilgiler kapsayan dipnotlarla içeriğini zenginleştirmek özlemi vardı; bu özlem hâlâ da gönlümüzün derinliğinde yatmaktadır. Ayrıca, kitabın Türkçe çevirisi üzerine de yeniden çalışmayı, onu da uzun ve ayrıntılı bir sunuşla, geniş bilgiler kapsayan dipnotlarla yeniden yayınlamayı özlüyorduk; hâlâ da özlüyoruz.

Ne var ki elimizdeki diğer kitaplar üzerine yaptığımız çalışmalar vakti-mizin tümünü aldığı için, bu özelemleri ne yazık ki şimdiye kadar gerçe-kleştiremedik. Bu nedenle, kitabın bu yeni baskısını da 1971 baskısının tekrarı olarak yayımlamak durumundayız. "O özelemleri gerçekleştirmeye zaman bulamadığımızı göre, kitabın yazılışının 400. yılında hiç değilse eski baskı yeniden yayımlanıp okuyucuların eline ulaşsın ve tarafımızdan 400. yılın bir armağanı olarak okuyuculara sunulsun" diye düşündük ve düşünüyörüz.

Bu baskıda yapılan tek değişiklik, "Kürd" adının sonundaki harfin "t" değil, "d" olarak yazılmasıdır. Bilindiği gibi Kürdçe orijinal biçimi "d"yle söylenip yazılan bu ad, Türkçede yanlış olarak "Kürt" biçiminde yazılmaktadır. Biz de o nedenle ve o genel yanlışığa uyararak bu kitabın çevirisinde o adı "Kür!" biçiminde yazmıştık. Daha sonra yaptığımız incelemeler ve araştırmalarda gördük ki o ad aslında "Kürd"dür ve bütün dünya dillerinde de öyle yazılmaktadır. Eskiden Türkçede de öyle yazılmıştır ve eski Türkçe kaynakların tümünde de "Kiird" olarak yer almıştır. Bu nedenle biz de "ŞEREFNAME"nin bu yeni baskısında o yanlış düzelttik ve söz konusu adı "Kürd" biçiminde yazdık.

Ayrıca, kitabı Türkçeye çevirdiğimizde, Arapça çevirisini yapmış olan Muhammed Ali Avni'nin aslen Irak Kürdlerinden olduğunu sanıyorduk. O nedenle, kitabın 1971 baskısına yazdığımız kısa önsözde kendisini, "Irak Kürdlerinden olup Mısır'da ikamet eden Muhammed Ali Avni" diye tanıtmıştık. Oysa daha sonraları, Muhammed Ali Avni'nin Irak Kürdlerinden değil, aslen Siverekli olduğunu ve Mısır'da yaşayıp orada vefat ettiğini öğrendik. Kitabın bu baskısında, 1971 baskısının önsözündeki o yanlış da düzelttik ve tanıtmayı, "aslen Siverekli olup Mısır'da ikamet eden Muhammed Ali Avni" biçiminde yazdık.

Kitabın bu yeni baskısının sonunda, 1971 baskısı hakkında hazırlanmış olan bilirkişi raporları ile verilmiş olan mahkeme kararları da, hukuki açıdan önemli birer belge oldukları için yayımlıyoruz.

25/9/1997 M. Emin Bozarslan

ÖNSÖZ

XVI. yüzyılın sonlarında Bitlis'te hüküm sürmüş olan Şerif Han, uzun bir çalışmanın ve geniş bir araştırmaların ürünü olarak Farsça yazdığı ŞE-REFNAME adlı bu eserini 1597 yılında tamamlamıştır. Eserin yazılmasının kaleminden çıkmış yazması orijinali Oxford Üniversitesi'ndeki Bodleian Kütüphanesi'nde "312" numarada kayıtlıdır.

Eser, birincisi 1669 yılında yine Bitlis beylerinden olan Muhammed bin Ahmed Bey Mirza tarafından (İstanbul Belediye Kütüphanesi'nde, M. Cevdet yazmaları arasında ve "0/29" numarada kayıtlıdır), ikincisi de 1681 yılında "Şem'i" mahlaslı bir yazar tarafından (iki nüshası Londra, British Museum'da bulunmaktadır) olmak üzere iki defa Arap harfleriyle; üçüncüsü ise 1930'larda Diyarbakirli Öğretmen Süleyman Savaş tarafından (daktilo ile yazılmış olan bir nüshası Diyarbakir Unvanı Kütüphanesi'nde, 2065 numarada kayıtlıdır) Latin harfleriyle olmak üzere üç defa Türkçe'ye çevrilmiştir. Fakat bu Türkçe çevirilerin hiç biri bugüne kadar basılıp yayımlanmamıştır.

1860 yılında Rusça'ya ve 1868 yılında Fransızca'ya çevrilip yayımlanmış olan ŞEREFNAME, 1948 yılında da, aslen Siverekli olup Mısır'da ikamet eden Muhammed Ali Avni tarafından Arapça'ya çevrilmiş ve iki cilt halinde, Yahya El-Haşşab'ın her iki cilt için ayrı ayrı yazdığı iki tanıtma yazısıyla birlikte Kahire'de (I. cilt 1958, II. cilt 1962) basılmıştır. Biz de eserin Kahire'de basılmış olan bu nüshasını Arapça'dan Türkçe'ye çevirdik.

Eserin, açıklanması gereken bazı yerlerini açıklayıcı nitelikte kısa dipnotlar koyduk ve bunların sonuna da (M.E.B.) harflerini yazdık. Eserin Arapça çevirmeni merhum Muhammed Ali Avni'nin koymuş olduğu dipnotları ise, sonuna yazdığımız (M.A.A.) harfleriyle belirttik.

Kitaptaki Miladi tarihlerin bir kısmı Muhammed Ali Avni tarafından düşülmüş olmakla beraber, bir kısmı da tarafımızdan konulmuştur.

Kürdçe özel isimleri ise Latin alfabesiyle yazdığımız gibi, Türkçe okunuşlarını da parantez içinde gösterdik.

1603 ya da 1604 yılında ölmüş ve Bitlis'teki türbesine gömülmüş olan Şerif Han, kitabın "Dördüncü Safha"sının "Ek"inde, kendi hayatı hakkında ayrıntılı bilgi vermiş olduğu için, biz ayrıca biyografisini yazmaya gerek görmedik.

Eserde sözü edilen aşiret ve yer adlarını Arapça nüshasından aynen aldığımız ve bu konuda başvuracak daha başka kaynak bulamadığımız ve daha önce yapılmış Türkçe çevirileri de incelemek imkânını elde edemediğimiz için, bu adların bir kısmı doğru yazılmamış olabilir. Bunun nedeni, Arap harflerinin öteki dillerin yazılışına elverişli olmayışındır. Bu gibi adlara rastlayacak okuyucular, bu konuda bize sağlıklı ve gerçeğe uygun bilgi verdikleri takdirde, bunu sevinçle karşılan.

Gerek yazarın yaşamış olduğu çağda, gerekse ondan önceki dönemlerde cereyan etmiş olayları büyük ölçüde aydınlığa kavuşturması bakımından çok önemli bir tarihsel belge niteliğine sahip olan ŞEREFNAME gibi bir eseri, ülkemizin okuyucularına kazandırmış olmaktan mutluluk duyduğumuzu da ayrıca belirtmek isteriz.

MEHMED EMİN BOZARSLAN

Sunuş

Yazar, kafiyeli ve tantanalı bir deyişle, Allah'a hamdı ve Peygamber'e salata kapsayan bir girişten sonra, çağının padişahı olan, Osmanlı padişahlarından Mehmed Han III.'ü, Farsça'da kullanılması alışılmış birtakım yüce nitelik ve övgülerle över; sonra Arapça olarak şöyle der:

Hakanların, yüce çşiğini öpmekle yüceldikleri; sultanların, yüce tahtını öpmekle şereflendikleri; ehl-i sünnet ve cemaatin koruyucusu; bid'at ve sapıklığın izlerini silen; emrine itaat edilen en büyük sultan; uyulması gereken en adaletli, en mükemil hakan; Hilafet bayrağını adalct ve iyilikle yükselten; mekân ve zaman safhaları üzerine merhamet ve acıraa nişan-ları diken; her iki başkanlıkla da güçlenmiş olan; her iki mutluluğu da elde etmeyi başarmış bulunan; her iki karanın ve her iki denizin ' sultanı; her iki mübarek Harem'in hizmetçisi ; iki Ömer'in üçüncüsü; Büyük İskender'in ikincisi; güvenlik yaygılarını her tarafa seren; büyük iyilik sahibi Allah'm lütuf nazarlarını üzerinde toplayan; zaferlerin babası Sul-tan Mehmed Han... Yüce Tanrı onun mülkünü ve iktidarını cbedileştirsın ve iyiliğini, lütfunu âlemlerin üzerinde yağdırısın.

* * *

- (1) Bu girişin aslı ya da çevirisi kitabın Arapça çevirisinde bulunmadığından, tarafımızdan Türkçeye çevrilmedi. (M.E.B.)
- (2) Bid'at, sonradan dine sokulmak istenen kökensi: âdettir. (M.E.B.)
- (3) İki başkanlıktan biri padişahlık, öbürü de halifeliktir. (M.E.B.)
- (4) Diinya ve ahret mutluluklarını kastediyor. (M.E.B.)
- (5) İki kara ve iki deniz, egemenliğindeki alanların genişliğinden kinayedir. (M.E.B.)
- (6) İki Harem, Mekke'deki Kâbe ile Medine'deki Hazreti Muhammed'in türbesidir; bu şehirlere egemen olan hükümdarlar, her iki Harem'i hizmetçisi olduklarını söyler ve bununla övünürlerdi. (M.E.B.)
- (7) İki Ömer'in ikincisi Hazreti Ömer, ikincisi Emcilerden Ömer bin Abdülaziz'dir, ikisi de adaletleriyle tanınmışlardır. (M.E.B.)

Akıl ve basiret sahiplerince açıkça bilindiği gibi; düzgün yazan yazarlar, güzel konuşan bilginler, faziletli tarihçi ve edebiyatçılar, tarih ve biyo-grafi biliminin, edebi bilimlerin en değerlilerinden, en yüksek derecelilerinden ve en önemli yeri işgal edenlerinden olduğu konusunda birleşmişlerdir. Bunun nedeni, tarih biliminin ibret verici dersler, açık seçik işaretler, önemli haber ve rivayetler kapsamıdır; helc tarih bilimi, kendisinden beklenen şerefli ve övünülecek amaçları gerçekleştirir ve bu haberleri düzgün, güçlü sözlerle, açık ve kolayca anlaşılır bir üslupla aktarırsa... Bunun içindir ki, **Ravzat el-Safa** adlı tarih kitabının yazarı olan ve **Mir Hand** adıyla tanınan Muhammed bin Hand Şah bin Mahmud, değerli kitabının girişinde şöyle demiştir:

"Tarih bilimini öğrenmenin 10 faydası vardır:

1- İnsanları tanımak.

2- Bilinmeyen konuları öğrenmekten duyulan zevk ve sevinç.

3- Tarih biliminin, fazla külfet ve zorlanmaya ihtiyaç göstermeyecek ölçüde kolay elde edilebilen, yakın çevreden öğrenilebilen ve hafıza gücü üzerinde kurulan bir bilim olması.

4- Tarih biliminin aktardığı çeşitli sözleri öğrenmekle, gerçek ile uydurmayı, doğru ile yalanı

birbirinden ayırdedebilmek.

5-İnsanın birçok tecrübeyle sahip olması. Düşünürler, tecrübenin insanın özelliğinden olduğunu söylemişler ve tecrübeyi "on akıl"a dahil etmişlerdir. Oysa insan, birçok tecrübeyi tarih okumakla elde eder.

6-Tarihçinin, ihlilafı olmayan olaylar konusunda, düşünürlerle danışma ihtiyacında olmaması.

7-Tarih öğrenmenin, büyük sorunlar ve problemlen olaylar konusunda, azimli kişilerin iradelerini güçlendirmesi.

8-Tarih bilgisinin, bu alanda güçlü ve söz sahibi olanlara, büyük olayların ve karalıkların meydana gelmesi sırasında sükunet ve soğukkanlılık sağlaması. umut ve cesaret vermesi.

9-İnsanın, sürekli olarak tarih okumakla, felâketlerin ve üzücü olayların meydana gelmesi sırasında sebat ve hoşgörünün basamaklarını çıkabilmek gücünü elde etmesi.

10-Bütün bunlara ek olarak tarih bilgisinin bir de şu faydası vardır: Sul-tanlar ve krallar sürekli olarak tarih kitaplarına baktıkları takdirde, onun aracılığıyla, yüce padişah olan Allah'ın, mülkü dilediğinden almakta ve dilediğini vermekteki kudretinin ölçüsünü anlarlar; artık dünya onlara yüz çevirdiğinde aldanıp gurura kapılmazlar ve onlara sırt çevirdiğinde de

(H) Onu okuyan, Aristoteles'in lüksüne göre onun on mef'etesi. (M.E.B.)

üzülmezler. Bunun içindir ki, bilge **Kur'an**, en büyük bilge olan Padişahın düzenini, 'onların hikâyelerinde akıl sahipleri için ibret vardır' gibi sözlerle çokça anlatmıştır."

Bu yapıların yazarı olan ve doğru yolu gösteren yüce Padişah Allah'a muhtaç bulunan ben Şeref bin Şemseddin -Allah onu dünya ve din mutluluğuna erdirdi-, dinsel bilgiler alanındaki öğrenimini tamamladıktan, kesin inanç verici eğitimini ikmal ettikten, Divan işlerini doğru yürütmek için gereken bilgilerle donandıktan ve ruhsal olgunluk kazandıktan sonra; gençliğimin ilk günlerinden, hatta hayatımın başlangıcından beri tutku derecesinde sevdiğim konu olan, geçmiş padişah ve kralların hayatlarını gözden geçirmekle ve yine tutkun olduğum bir konu olan, geçmiş kavimlerin, halkların ve milletlerin durumlarını incele-mekle zaman zaman uğraşmaya başladım; nihayet bu kutlu bilim ve bu ince sanat alanında üstün bir düzeyde çıktım; bunun sonucunda, gücümün yettiği kadarıyla bu alanda yazı yazmaya da giriştim.

Bu bilim alanında, benden önce eski ve yeni padişahların hayatlarını yazan tarihçilerden hiç birinin yapmadığı, hatta aklından bile geçirmedığı, bağımsız bir kitap ortaya koymak, benim güçsüz aklımdan geçiyordu. Fakat zaman tarafından çıkan engeller, gece gündüz meydana gelen olaylar bu özlemi gerçekleştirmemi engelliyordu. Bu yüzden o amaç, gizlendiği örtünün altında kaldı; bu şekilde, beklenen perdesinden çıkamadı; muhaliflerin rüzgarı her yandan esmeye, kargaşahklar her vadeden çıkmaya başladı ve göklere yükseldi; halk darlık içinde, şaşkın ve yolları şaşırılmış bir durumda kaldı; hepsi yakararak, medet ımarak dergâha sığındı; dillerinde, yüce Allah'ın "Tann'mız! Gücümüzün yetmediğini bilince yük-lerac" buyruğunun mazmunu dönmeye başladı...

Derken, yaralı göğüslerin ve gönüllerin "Tann'mız" diye birdenbire, ilahı himmetin yeli esmeye, Tann'ın kutsal ışınlarının aydınlığı yayılmaya ve bu göğüsleri, bu gönülleri aydınlatmaya başladı; ve bu yüce şanlı Padişahın uğurlu adalet ve iyiliği sayesinde zulümler ortadan kalktı; arkasından, güçsüzlerin ve zavallıların gönülleri, evlerinde ve yurtlarında sükunete kavuştu; hayatları düzene girdi; rüya ve uyuklar, güvenlik beşikleri için-de, kaygısız olarak, ceksiz bir mutluluğun zevkine ermeye başladılar.

İşte o zaman ben fakir de, çeşitli çağlarda ve dönemlerde hükümdarların ve yöneticilerin gönüllerinde dönen düşüncüyü gerçekleştirmeye başladım.

(9) Allah'ı kastediyor. (M.E.B.)

(10) Divan, eskiden hükümdarın devlet işlerini yönettiği yerdir. (M.E.B.)

(11) Allah'ın dergâhını kastediyor. (M.E.R.)

(12) Osmanlı padişahı Murad III.'ü kastediyor. Kitabın Dördüncü sayfa'sının sonundaki/ Ek'te bu konuda detaylı bilgi verecektir. (M.E.B.)

Ve o zaman, Allah'ın izniyle, bu konuya özgü tek bir büyük kitap derle-meye ve gerek Arapça, gerekse Arapça olmayan genel tarih kitaplarında bulduğum olay ve rivayetleri, ayrıca benim duyduğum ve tanık olduğum büyük olayları da bu kitaba koymaya ve bu kitabı ŞEREFNAME adıyla

adlandırmaya karar verdim. Bundan amacım, Kürdistan'ın genel hayatında aktif rol oynayan Kürd ailelerinin güzel anılarının perdc altında gizli ve saklı kalmamasını sağlamaktır.

Dünyadaki büyük bilginlerin iyiliğinden, fazilet ve edebiyat erbabının insafından, bu kitaba kabul ve takdir gözüyle bakmalarım, yanlış ve göz-den kaçınış yerlerini düzeltmelerini, eksikliklerini tamamlamalarını, bu yanlış ve eksiklikleri mutlak bir cahillik ve basiret eksikliğiyle yorumlamamaları, tersine bunları, eski çağlardan beri insanın yaradılışında bulunan unutkanlık ve gözden kaçma olarak yorumlamalarını ve şairin şu sözlerine uymalarını öncelikle rica ediyorum:

"Ört hatayı bulduğun zaman, sahibine vurma
İnsan yaradılışı hatadan armmaz çünkü
Baksana Güneş'e, bu öznel ışığıyla dahi
Hep ekvatorun üzerinden doğru geçmiyor."

Kitap bir "Giriş", dört "Safha"⁽¹³⁾ ve bir de "Ek"ten meydana gelmektedir.

GİRİŞ, Kürd ıllusuna mensup toplulukların ve halkların soyları, asılları, kökenleri ve muhtelif çağlardaki durumları ve gelişmeleri konusundadır.

•**BİRİNCİ SAFHA**, bağımsızlık ve saltanat bayrağını yükselten ve bu nedenle (arihçiler tarafından kral ve padişahlar arasına dahil edilmiş Kürdistan hükümdarı ve yöneticilerinin anıları konusundadır.

Bu Safha beş bölümü kapsamaktadır:

Birinci Bölüm, Diyarbakır ve Cezire hükümdarları konusundadır; bunlar "Mervaniler"dir.

İkinci Bölüm, "Hasanvayh" ailesi diye ün yapan Dinever ve Şehrezor hükümdarları hakkındadır.

(14) Üçüncü Bölüm, "Lor-ı Büzürg" olarak ün yapan "Fadlavî"

ailesi hükümdarları hakkındadır.

Dördüncü Bölüm, "Küçük Lor" hükümdarları konusundadır.

(13) "Sajla" sözcüğü, "büyük bölüm, ana bölüm" karşılığında kullanılmıştır. Kitabın Arapça çevirisinde "sahife" şeklinde geçen bu sözcüğü biz "safha" şeklinde aldık. (M.E.B.)

(14) "BüyükLor" demektir. (M.E.B.)

Beşinci Bölüm, "Âl-ı Eyyub"*'ı adıyla ün yapan Mısır ve Şam sultanları konusundadır.

İKİNCİ SAFHA, bağımsızlık ve saltanat ilanı derecesine ulaşmamakla birlikte, bazen tek başlarına sikkeler kestirmiş ve minberlerde kendi adlarına hutbe okutmuş olan büyük Kürdistan hükümdarlarının anıları hakkındadır.

Bu safha da beş bölümdür:

Birinci Bölüm, Erdelan hükümdarları konusundadır.

İkinci Bölüm, "Şenbü" diye ün yapan Hakkâri hükümdarları konusundadır.

Üçüncü Bölüm, "Bahadinan" adıyla ün yapmış olan İmadiye hükümdarları konusundadır.

Dördüncü Bölüm, "Boxto" (Bohto) diye ün yapmış olan Cezire hükümdarları konusundadır; bu bölüm de üç "dal" kapsamaktadır: Birinci Dal Cezire hükümdarları, İkinci Dal Gurgil hükümdarları, Üçüncü Dal ise Fınik hükümdarları konusundadır.

Beşinci Bölüm, "Melikan" adıyla ün yapmış olan Hısnkeyfa hükümdarları hakkındadır. (19)

ÜÇÜNCÜ SAFHA: Kürdistan'ın diğer hükümdar ve beylerinin anıları hakkındadır.

Bu safha da üç "grup"ı kapsamaktadır:

Birinci Grupta dokuz bölüm vardır:

Birinci Bölüm, Çemişkezek hükümdarları konusundadır; o da üç daldır: Birinci Dal Mücenkürd beyleri, İkinci Dal Pertek hükümdarları, Üçüncü Dal da Seqeman (Sakaman) beyleri konusundadır.

İkinci Bölüm, Mirdasi hükümdarları konusundadır ve üç dalı kapsamaktadır: Birinci Dal Egil hükümdarları, İkinci Dal Palo (Palu) hükümdarları, Üçüncü Dal Çermok (Çermik) beyleri konusundadır.

Üçüncü Bölüm, son zamanlarda "Hazzo hükümdarları" diye tanınan Sason beyleri konusundadır.

Dördüncü Bölüm, Xizan (Hizan) hükümdarları konusundadır ve üç daldır: Birinci Dal Xizan hükümdarları, İkinci Dal Müks beyleri, Üçüncü

- (15)Eyyubiler.(M.E.B.)
(16) Bohtilet; Bohtanhlar. (M.E.B.)
(17) "Dal" sözcüğünü Arapça'daki "şube" sözcüğünün karşılığı olarak kullandık. (M.E.B.)
(18) Melikler; krallar. (M.E.B.)
(19)Hasankeyf. (M.E.B.)
(20) "Bey"sözcüğünü Arapça'daki "emir" (prens) karşılığı olarak kullandık. (M.E.B.)
(21)"Grnp" sözcüğünü Arapça'daki "firka" karşılığı olarak kullandık. (M.E.B.)

Dal Isbayerd beyleri konusundadır.

Beşinci Bölüm, Kılıs (Kilis) hükümdarları konusundadır.

Altıncı Bölüm, Şerwan (Şirvan) beyleri hakkındadır, üç dalı kapsar: Birinci Dal Kıfre (Küfra) beyleri, İkinci Dal Erün (Eruh) beyleri, Üçüncü Dal Kurne (Kurte ya da Korte) beyleri konusundadır.

Yedinci Bölüm, Zırkan beyleri konusundadır; bu da üç dalı kapsamaktadır: Birinci Dal Derzini beyleri, ikinci Dal Gırdıkan (Kardıkan) beyleri, Üçüncü Dal Atak (Hetax) beyleri, Dördüncü Dal Tercil beyleri konusundadır.

Sekizinci Bölüm, Şıwedi (Sıvıdi) beyleri konusundadır.

Dokuzuncu Bölüm, Silemani (Silvani) beyleri hakkındadır ve iki dal-dan meydana gelmektedir: Birinci Dal Kulb (Kulb) ve Batman beyleri, İkinci Dal da Meyyafarqın (Menyafarkin) beyleri konusundadır.

İkinci Grup, 12 bölüme kapsamaktadır: Birinci Bölüm, Sohran hükümdarları konusundadır. İkinci Bölüm, Baban hükümdarları konusundadır. Üçüncü Bölüm, Mukri hükümdarları hakkındadır.

Dördüncü Bölüm, Biradost hükümdarları hakkındadır ve iki dal kapsamaktadır: Birinci Dal Wuşni (Uşno ya da Uşne) beyleri, İkinci Dal da Somay beyleri hakkındadır.

Beşinci Bölüm, Mahmıdı beyleri konusundadır. Altıncı Bölüm, Dınbılı beyleri konusundadır. Yedinci Bölüm, Zerza beyleri konusundadır. Sekizinci Bölüm, İsturri beyleri konusundadır. Dokuzuncu Bölüm, Tasnı beyleri konusundadır.

Onuncu Bölüm, Kelhur beyleri konusundadır ve üç dal kapsamaktadır: Birinci Dal Pıngan hükümdarları, İkinci Dal Derteng hükümdarları, Üçüncü Dal Mahideşt beyleri konusundadır.

On birinci Bölüm, Bane beyleri konusundadır. On ikinci Bölüm, Tırza beyleri konusundadır.

Üçüncü Grup, "Goran" adıyla ün yapan İran Kürdleri hakkındadır ve üç dal kapsamaktadır: Birinci Dal Siyah Mansur beyleri, İkinci Dal Çegni beyleri, Üçüncü Dal Zengine beyleri, Dördüncü Dal da Pazuki beyleri konusundadır.

DÖRDÜNCÜ SAFHA, yazarın babaları ve ataları olan Bedlis⁽²³⁾ bey

(22)Diyarhêkir'in Silvan ilçesi. (M.E.B.)

(23) Bitlis. (M.E.B.)

İkinci Bölümün ve hükümdarlarının anıları hakkındadır; bu da bir giriş ~ , dört kısım ve bir ek kapsamaktadır:

Giriş, Bedlis şehri, bu şehrin kimin tarafından hangi nedenle kurulduğu ve ünlü kalesi konusundadır.

Birinci Kısım, Rozkan aşireti ve o aşiretin bu adla adlandırılmasının nedeni konusundadır.

İkinci Kısım, Bedlis hükümdarları, onların soyları ve Bedlis'e nasıl ve ne zaman geldikleri konusundadır.

Üçüncü Kısım, Bedlis hükümdarlarının çeşitli çağ ve zamanlarda büyük sultan ve krallardan gördükleri saygı belirtileri, itibar ve değer çeşitleri konusundadır; bu da dört bölüme ayrılır: Birinci Bölüm Melik Eşref'in dıni-rau hakkındadır. İkinci Bölüm Hacı Şeref bin Diyaeddin'in durumu hakkındadır. Üçüncü Bölüm Emir Şemseddin bin Hacı Şeref hakkındadır. Dördüncü Bölüm Emir İbrahim bin Emir Hacı Muhammed hakkındadır.

Dördüncü Kısım, Bedlis hükümdarlarının hükümetlerinin Bedlis'te sona ermesine yolaçan neden ve etkenler konusundadır; dört yön kapsamaktadır: Birinci Yön, Emir Şeref ile Emir İbrahim arasında çıkan çatışma konusundadır. İkinci Yön, Emir Şeref'in Emir İbrahim'i yenerek Bedlis'de yönetimi ele alması konusundadır. Üçüncü Yön, Emir İbrahim'in Bedlis kalesini Kızılbaş grubundan geri alması konusundadır. Dördüncü Yön, Emir Şemseddin bin Emir Şeref'in durumu konusundadır.

Ek, bu satırların zayıf yazarı ve derleyicisinin, doğduğu günden, şiradi

1005 olan Hicri (1597) tarihe kadarki durumu konusmdadır.

- EK , ulu Osmanlı padişahlarının durumları, İran ve Turan'ın büyük hükümdarlarının olayları ile, çeşitli ülkelerde ve muhtelif zamanlarda bun-lara çağdaş olan kral ve beyler hakkmdadır.
- (24) Buradaki "Giriş" sözcüğünü Arapça 'daki "fâtiha" (başlangıç, açış) karşılığında kullandık. (M.E.B.)
- (25) Buradaki "kısını" sözcüğünü, kitabın Arapça çevirisinde kullanılan "satır" sözcüğünün karşılığı olarak kullandık. (M.E.B.)
- (26) Buradaki "Ek" sözcüğünü Arapça 'daki "zeyl" sözcüğünün karşılığı olarak kullandık. (M.E.B.)
- (27)"Yön" sözcüğünü, kitabın Arapça çevirisindeki "vech" sözcüğünün karşılığı olarak kullandık.(M.E.B.)
- (28) Bu ek, kitabın ana bölümlerinden biri olan ektir ve "Osmanlı-İran Tarihi" başlığıyla kitabın ikinci cildini oluşturmaktadır; Dördüncü Safhanın xon bölümü olan ekle bir ilgisi yoktur. (M.E.B.)

Giriş

Kürd Toplulukları ve Dnrnularının Açıklanması Hakkındadır

Rivayet edenler derler ki: Kürdlerin aslı ve çok olan toplulukları ko-nusunda çeşitli sözler ve birbirleriyle çelişen çeşitli rivayetler vardır. Bu ri-vayetlerden biri, bazılarının önc sürdükleri gibi şudur:

Kürdler, beyinlerinin alınıp **Dahhak** (Bivrasb)ın iki omuzı üzerinde meydana gelen kansere benzeyen bir çibana sürülmesi için öldürülmekten, boğaxılmaktan, başları kesilmekten kaçarak dağlara ve engin yerlere dağılan insanların soyundan gelmişlerdir. **Dahhak**. Bişdadiler'in, büyük hükümler **Cemşid'den** sonra İran ve Turan tahtına oturup ülkelere tasal-lut eden beşinci hükümdarıydı; o kadar Allah'tan korkmaz ve sakinmez cebberrut ve haddini aşmış bir hükümdardı ki, bu yüzden bazı tarihçiler, şiddet ve cebberrutundan ötürü tarihte **Şeddad** sanıyla ün yapan hükümdardan ta kendisi olduğunu önc sürmüşlerdir. Nitekim güçlü şairlerden biri onun niteliği hakkında şöyle demiştir:

"Kader. yedi iklimi ~ topraklarının

Şeddad karakterli **Dahhak'c** boyun eğmesini istedi

Bu diii düşmanın koyduğu esaslar

Geçmiş adaletli şahıların gidişine uymuyordu

Çünkü onun döneminde yaygınlaşan söz şuydu:

Onun dönemi, dönemlerin en kötüsüdür."

Bu hükümdardan yaradılışındaki cebberrut ve aşırı şiddet rağmen, yüce Allah kılıdını, iki cederha ve yılanın başına benzeyen iki kemiğin çıkmasıyla müptek kıldı; bu, hekimler tarafından "kansere" denilen bir hastalıktı. Bu garip hastalıktan, yakalandığı acı ve ıstırap nöbetlerinden dolayı, **Dahhak'in** rahatı ıvıcc kaçtı. Ayrıca, bu hastalığı iyileştirmeye girişen ve tedavisini üzenne alan hünerli labipler ve müteassıs hekimler de, bu uğurda olanca

(29) İklim, eski />//• coğni/yı /ilçüxii/ür \ 'e hir ce.fit "kıta " (inltınımıla kıtlanılıştır; hı ("ilçiiivc ^1"<ıv o zaman dinva vcdi iklimic u\ 'nlnıdır. (M.E.ft.)

çabalarını harcamalarına rağmen, çaresizlik içinde kaldılar. Nihayet günün birinde mel'un şeytan, **Dahhak'i** muayene etmek ve ona iyileştirici bir ilaç salık vermek isteyen bir tabip kışığında çıkageldi. Bu tabip **Dahhak'lc** karşılaşır karşılaşmaz, "senin iyileşmen, bu kanserli çiban başına genç insanoğullarının beyinlerinin sürülmesine bağlıdır," dedi. Escf edilcecek durum, yöneticilerin de bu mel'unun öğütüne uygun olarak hareket etme-leri oldu. Rastlantı olarak acı durdu, ıstırap da tamamen hafifledi. Kansere beyin sürüldükçe hasta kendisini iyi hissediyordu artık.

Bunun üzerine iş başındaki yetkililer, günde iki kişinin öldürülmesine ve beyinlerinin alınarak kansere, hiç iyileşmeyen bu garip hastalığa sürül-nicsine karar verdiler. Bu durum, taşıdığı yüzkarası zulme ve açık haksızlığa rağmen bir süre devam etti. Sonunda. günde iki kişiyi öldürüp beyinlerini almakla görevli adamın gönlü iğrendi; alıcınap bir duygu ve acıma kendisine galebe çaldı; sonra, günde bir kişi öldürmekle yetinmeye, onun beynine bir kızu beynini eklemeye ve öbür kişiyi gizlice serbest bırakıp. kendisine şehir ve meskün yerleri terk etmesini, insanoğulunun iz-lerinden hâli bulunan dağları ve engin yerleri yurt edinmesini tenbih et-meye karar verdi. Bu insanıl davranış, yani her gün bir kişinin serbest bırakılması, meskün olmayan arazideki bir alanda, birçok diyalekt .ko-nuşan ve çeşitli topluluklardan gelen insanoğullarından büyük bir topluluğun meydana gelmesine yol açtı. Bunlar evlendiler ve ürediler; so-nunda çocukları ve torunları bütün o geniş yöreleri doldurdular ve bütün bu insanlara "Kürd" adı verildi.

Bunlar uzun süre uygarlık eserlerinden ve meskün yerlerden uzak kaldıkları, kendi kültür ve sanatlarını, uygarlık durumlarını, bilinen diya-lekt ve dillerini unuttukları için, kendilerince özgü bir

dil ve bağımsız birtakım durumlar ortaya çıkardılar; sonra engin ovalara ve yüksek dağlara yayıldılar; oralarda tarım, hayvancılık, ticaret gibi uygarlık eserleri mey-dana getirmeye; dağ başlarında köyler, kalçer ve şehirler kurmaya başladılar; sonra birçok toplulukları varlıklı oldu ve ovalara, tepelik yerlere de girdiler.

Bir rivayet daha vardır ki, şöyle der: Kürdlerin bu adla adlandırılma-larının tek nedeni, aşırı cesaretleri ve savaşçılıklarıdır. O kadar ki, kavga alanlarında, savaş meydanlarında ve diğer çetin durumlarda tehavvür ve pervasızlıkla nitelendirilmişlerdir.

Bazı düşünürler de, "Kürdler, Allah'ın, üzerlerinden perdeyi kaldırdığı bir cin topluluğudur" demişlerdir. Bazı tarihçiler de, cinlerin, Havva'nın kızlarıyla evlendiklerini, onlardan da Kürdlerin doğduğunu öne sürmüşlerdir.

Bilgi Allah indindedir ve o, her şeyi kadirdir.

Kürd topluluk ve aşiretleri dil, gelenek ve sosyal durumlar yönünden dört büyük kısma ayrılırlar:

Birinci kısım, Kurmanç; İkinci kısım, Lor; Üçüncü kısım, Kelhur; Dördüncü kısım, Goran.

Kürdlerin memleketinin sınırları, Okyanus'tan ayrılan Hürmüz Denizi'ne kadar uzanır. Böylece bu çizginin kuzey tarafını Fars, Acem Irak'ı, Azerbaycan, Küçük Ermenistan ve Büyük Ermenistan teşkil eder. Güneyine ise Arap Irak'ı, Musul ve Diyarbakir illeri düşer. Bununla birlikte, bu insanların soyundan birçok halk ve kabile, doğudan batıya kadar birçok ülkede yayılmışlardır.

Kürd topluluklarının çoğu aşırı cesaret ve tehavvürlü, alabildiğine mert ve cömert olmakla tanınmışlardır. Ayrıca yaradılıştan, büyük bir hamiyete sahip, son derece onurlu ve aşırı derecede mağrurdurlar. Bunda o kadar aşırı gidiciler ki, dağlarda ve ovalarda açıkça yol kesmekle ve gasp yapmakla tanınmayı, hırsızlık yapmaya ve aniden saldırıya geçmeye tercih ederler; bu da son derece büyük bir cüret ve nadir rastlanılan bir cesaret ister. Çünkü bu kibar sıfatları ve seçkin nitelikleri elde etmek uğrunda birbirlerini yok ederler. Başkalarının verdikleriyle sürdürülecek değersiz bir hayat elde etmek uğrunda namertlere avuç açmamak ve iyilik, yardım isteyerek eğilmemek için canlarını tehlikelere, vartalara atarlar. Oysa kuş-kusuz, onlar o davranışlarıyla, şu güzel şiirin mazmunundan habersiz bulunurlar:

"Bir gümüş tanesine el uzatmak

Onun hırsızlık ve gaspla bir buçuk danak alarak kesilmesinden daha iyidir."

Onlar âdeta, "sonuçları düşünen adam cesaret sahibi olmaz" diyen ünlü söze uymak için candan çahşırırlar; işlerin sonuçlarını çoğunlukla, hatta bazen hiç düşünmezler. Bu yüzden dünyanın genel işlerinden ve önemli meselelerinden uzak kahrılar; hatta çoğu zaman bu işlere ve meselelere önem bile vermezler.

Kürd topluluklarının çoğunluğu Sünnidir ve **İmam-ı Şafil** -Allah'ın rah-meti üzerine olsun-mezhebine bağlıdır. İslâm şeriatıyla hareket etmekte, yaratılmışların efendisi olan Hazreti Muhammed'in -onun ve büyük âl ve ashabının üzerine salat ve selâm olsun- sünnetine ve doğru yolu gösterici büyük halifelerin yoluna uymaya yönelmekte sağlam azimleri vardır. Bun-dan ötürü, bakarsın onlar, namaz, hac, zekât ve oruç gibi dinin esaslarını

(30) Basra körfezi. (M.E.B.)

(31) Güneybatı İran'daki Huzistan eyaleti. (M.E.B.)

(32) Danuk, Eski bir İran para birimidir. (M.E.B.)

kendilerine öğreten İslâm bilginlerinin sözlerine uyarlar; çünkü onların bu işlere büyük tutkusu ve sağlam bağlılığı vardır. Yalnız Musul ve Şam dolaylarında dolaşan Tasni, Xaldi (Haldi), Besyani, Bohti (bir kısmı), Mahmudi, Dınbılı gibi Kürd aşiretleri böyle değildir. Çünkü bunlar, Mer-vani (Emevi) halifelerine ve zincirine bağlı olan Şeyh Adıyy bin Müsafir'in tabi ve müritlerinden olduklarını iddia eden Yezidilik mezhebine bağlı bulunmaktadırlar. Onların, özet olarak uydurma inançlarına göre, Musul dolaylarındaki **Läleş** dağında gömülü bulunan **Şeyh Adıyy bin Müsafir**, onların namaz ve orucunu yerine getirmeyi kendi üzerine almış ve kendi-lerini bu yükümlülüğünden kurtarmış; namaz ve orucu bırakmakla işledikleri günah karşılığında bir hesap vermeden ve ceza görmeden cennete girecekler. Onların zahiri bilginler " ve İslâm din bilginlerine karşı açık düş-manlıkları ve sert kinleri vardır.

Kürdistan'da, özellikle, bu sırada akılcı bilimlerin kaynağı, edebi ve şer'î bilimlerin çıkış yeri olan İmadiye'de birçok büyük bilginler ve örnek faziletli adamlar vardır. Kürdlerin akılcı bilimler

öğrenimine, naklı bilim-ler ikmalinc, özellikle hadis, fıkıh, sarf ve nahiv kelâm nantık ve edebiyata karşı büyük tutkulan vardır. İslâni bilimlerde kullanılan kitap-ları aralarında büyük bir şevkle incelcrler ve bu kitaplara alabildiğine sarırlar. Onların bu bilimlerin bir kısmı alanında çok değerli eserleri vardır; ama bu eserler, büyük şöhrete ulaşmamışlardır. Çünkü, Kürdler, İran ve Turan hükümdar ve sultanlarının topladıkları resmi toplantılarda ve edebi mec-lislerde takdir edilen ve sahibine çıkar sağlayan şiir, inşa , güzel yazı yazma gibi edebi ve sosyal bilimlerini öğrenip bir çıkar aracı olarak kullanmaya iltifat etmezler. Bundan ötürü de, yüksek idarı makamlar ve yüce bilim rütbcileri almaktan uzak dururlar.

Kürdlerin büyük çoğunluğu, sıradan adamları bile, anne ve babalarına karşı son derece saygılı, misafirperver olup, İslâmın şartlarına ve emirleri-ne uygun hareket ederler; bu konuda tam bir inanca sahiptirler; vclinimet-lerine bağlılık uğrunda canlarını ve en değerli varlıklarını dahi feda eder-ler.

Anlaşıldığına göre "Kürd" adı, aşırı cesaretlerinden ötürü bir nitelik, bir lakap olarak kendilerine verilmiştir. Bunun kanıtı, geçmişteki ünlü kahramanların ve tanınmış yiğitlerin çoğunun, bu kahraman ulusun arasından çıkmış olmalarıdır.

Orneğin, **Keykubad** döneminde yaşayan ünlü kahraman **Rüstem bin Zal** onlardandır. Bu kahraman Sistan (Secistan) bölgesinde doğmuş olduğu için **Rüstem-i Zablı** diye ün yapmıştır. **Şehname'nin** yazarı şair **Firdevsi**, onu **Rüstem-i Kürd** diye tanıtmıştır. Acemistan kralı **Hürmüz bin Nusire** (38) van döneminde "spahsalar"¹ olan **Behram Çupin** de yine Kürd'dü; kendisi Türkistan ve horasan'da yetişmiş ve buraların savaşlarında ün yapmıştı. Kürtler ve İslâm dönemindeki Güri sultanları bunun soyundandır. Cesaretinin ünü ufuklara yayılan **Girgin Milâd** da yine Kürd'dür. Yaşadığı dönem üzerinden 4 bin yıl geçtiği halde, soyundan gelen torunları hâlâ, Fars'ın güneydoğusundaki Lar vilâyetinde bağımsızlıklarını korumaktadırlar; iktidarlarında herhangi bir değişiklik olmamıştır; kimi zamanlarda tam bağımsız olmuşlar; tek başlarına hutbe

(33) Objektifolarak hüküm veren bilginler. (M.E.B.)

(34) Sarf ve nahiv, Arap dilbilgisinin iki dalıdır. (M.E.B.)

(35) Kelâm, inançla ilgili dinsel bilim. (M.E.B.)

(36) İnya, Arap edebiyatının bir dalıdır. (M.E.B.)

(37) İran Keyani devletinin kurucusu. (M.A.A)

okutur ve sikkebastırırıldı; kudretli padişahlar, onlardan aldıkları az miktardaki hediye ve armağanlarla yetinir ve yönetirlerine karışmazlardı. Önceleri Bursaşehrinde müderris olan, sonra Osmanlı Sultanı **Orhan'ın** sadrazamı olup **Hayreddin Paşa** adıyla ün yapan **Mevlâna Taceddin-i Kürdi** de yine Kürd'dü. Zamanın ilginç, dönemlerinden ve günlerin nadir insanlarından biri olan, sevdadan aklını oynatan aşıklanın başı ve ıstırap, acı çeken vefakârların reisi; yani, aynı zamanda İran hükümdarlarından, **Hüsrev Perviz'in** de sevdiği **Şirin'e** olan aşkı, delilik dereccsine varan sevdası ve sevgisi uğrunda büyük zahmetlere ve dehşet verici sıkıntılara katlanan **Ferhat** ise, Kelhur Kürdlerindendi. Kürdler birbirlerinin sözüne uymazlar; aralarında ittifak ve işbirliği yok-tur. Merhum **Sultan Murad Han'ın** müderrisi **Mevlâna Sadeddin** , Osmanlı ailesinin olay ve tarihlerini yüksek, diizgün bir ibarçyle kapsayan Türkçe tarihinde , bu duruma işaret ederek, Kürdlerin niteliği ve yaradılışı konusunda şöyle diyor: "Her biri, dağ doruklarında ve vadi de-rinliklerinde tek başına ve özgür olarak yaşamayı tercih ederek, keyfince ve münferit yaşama bayrağını kaldınr. Allah'ın birliğini ifade eden Müslümanlıktaki kelime-i şehadetten başka, onları birbirine bağlayan bir bağ yoktur."

Bu ulusun kendi arasında ittifak bulunmamasının nedeni konusunda, halk birtakım acayip hikâyeler anlatır. Derler ki: Hazreti Muhammed'in peygamberliğinin ünü ufuklara yayıldığı, İslâmiyetin çağın sesinin yankısı dünyanın her tarafına yansıdığı, ülkelerin kralları ve memleketlcrin, iklimlerin sultanları bu yeni görünümle ilgile

(38) Onlu komutanı (M.A.A.)

(39) Afganistan'ın Gür bölgesinde yerleşmiş bir kabileden çıkan hanedan. (M.E.B.)

(40) İran 'da bir eyalet. (M.E.B.)

(41) MuradUI. (M.E.B.)

(42) Hoca Sadeddin Efendi (M.E.B.)

(43) Kitahın adı "**Tac el-Tevarih'tir** (M.E.B.)

nip, bu yücc efendinin önünde eğilmek ve ona bütün içte-nlik ve coşkunluklarıyla itaatlerini sunmak şercfini kazanmak istediklen /anılan; o sırada Türkistan'ın en büyük hükümdarlarından biri olan O«u/ Han, Medinc-i Müncvverc'de -onun sakininc en üstün selâm olsun- hulunan, Peygamberlerin övücü ve yaratılmışların cfendisinc bir hcycl gön-derdi. Bu heyctin başında da, Kürd büyüklcrindcn ve ilcri gclenlerindcn **Buğduz** adlı bir kişi vardı; kendisi çirkin görünüşlü, kaba, katı kalbli, clc avuca sığmaz bir kişiydi. Çirkin görünüşlü, iri yapılı bu clçi, Peygamber'in -salat ve selâm onun üzerine olsun- gözüne görününce Pcygumber'in canı sıkıldı ve ondan şiddetle nefret etti. Elciyc. kabilesi ve mensup olduğu soy sorulunca, Kürd topluluğundan olduğu cevabını verdi. İşte o zaman Pcy-gamber -salat ve selâm onun üzcrinc olsun- Kürdlerc becddua uek-ıvk şöy-lc dedi: "Yücc Allah bu topluluğu, kendi arasında ittifaka ve hırlesnıyc imıvaffak etmesin; yoksa, birleştikleri takdirde, onların elleriyle diinyaya yok olur."⁽⁴⁵⁾

İşte o zamandan beri, bu topluluk birleşik bir büyük devlet, bideşik bir büyük saltanat kurmaya muvaffak olamamıştır; yalnız İslâmiyet döneminde kurulan ve bağımsız olarak hüküm süren, tek başına sikkce bastıran \c hutbe okutan, bağımsızlığın öteki belirtilerini de taşıyan ve bir siirc egemenliğini sürdüren beş ufak Kürd devleti haric. Yücc Allahı dilerse, biz bunları, yeri gelince detaylı olarak açıklayacağız.

Kürdler arasında, şimdilik, gencl olarak emrinc uyulacak ve yargısı uy-gulanacak bir kimse bulunmadığı için, çoğu kan döker, güvenlik ve dü-zen kurallarını çiğnerler. Kürdler en ufak ve en önemsiz nedenleric ayak-lanarak, önemsiz hatalar ve küçük suçlar yüzünden büyük sınıçlar işlerler. Sonra bir kişinin öldürülmesi karşılığında diyct kabul ederler; bu diyct ya bir kızdır veya bir attır ya da birkaç keçidir. El, ayak, diş gibi küçük organların diyctlerinc ise aldırılmazlar.

Hazreti Muhammed'in pcygamberlik sünneti gereğince, dört özgür kadınla ' evlenmeyi mübah görürler; sonra, güçleri yettiği takdirde bun-lara dört de cariyc eklerler. Böylece yücc Allah'm izniyle iircyıp kısa za-manda çoğalırlar. Aralarında öldürme yaygın olmasaydı, soylarının ve nesillerinin çoğalmasından dolayı, yalnız İran topraklarında değil, dün-yanın her tarafında belki de kıtlık ve yokluk yayılacaktı. Allah dilediğini yapar ve dilediği hükmü verir. Şiir:

"Tabiata ve ezclı yaradılışa uygun olandır güzel olan Bunu hata görenler, hatanın ta kendisini işlemiş olurlar."

(44) Hazreti Muhammed'i kastediyor. (M.E.B.)

(45) Bu hikâye tamamen uydurmadır, sövlenit'di'ü iharettir. (M.E.B.)

(46) Özgür kadın. cariye olmayan kadınlardır. (M.E.B.)

Kürdistan'm cengâverlikleriyle tanınmış hükümdarları ve kralları, mensup buldukları aşiretlerin adıyla adlandırılırlar; Hakkâri, Sohrani, Ba-bani, Erdelani gibi... Kale ve şehirlere sahip olan hükümdarlar ise o kale ve şehirlcrin adıyla tanınırlar; Hıskeyfa hükümdarı, Bedlis hükümdarı, Cezirc hükümdarı, Hazzo hükümdarı, Egil hükümdarı gibi...

Kürdistan ve Loristan ülkeleri çoğunlukla dağlık ve kayalık olduğu, ürünleri sürekli olarak nüfuslarına yetmediği için, Kürdler, günlük yiye-ceklerini elde etmek uğrunda öteki ülkelerin halklarına oranla büyük sıkıntılar, meşakkatler ve güçlükler çekerler. Onurlarını yüksek tutarak, kendilerini zorlayıp başkalanna riyakârhk etmeyerek, günlerini kanaat-kârlıkla ve perhizle geçirirler. Çünkü onlar tabiatlarıyla kanaatkârdırlar, başkalarının elindekindc gözleri yoktur. Kürd halkının çoğu günlerini darı ekmeğiyle geçirir; buğday ekmeğini elde etmek ya da bir makam, bir miktar para almak için zenginlerin, iktidar ve makam sahiplerinin kapılarna git-racyi düşünmezler.

Ayrıca krallar, sultanlar ve diğer güçlü kuvvetli kimseler, çoğunlukla Kürdlerin ülkesine göz dikmemişler ve bu ülkeyi istilâ etmemişler, sürekli olarak işgal altında tutmamışlar; yalnız hediyelerini kabul etmekle ve sem-bolik bağhhklarını sunraalarıyla yetinmişlerdir. Bunlar yurt smırlarını sa-vunmak için bir savaşa ya da bir çarpışmaya gittikleri zaman Kürdler de yanlarında hazır olurlar. Kürdistan'ı ve Kürd yurdunun diğer dağlık böl-gelerini istilâ etmek fikri, zaman zaman bazı kralların ve sultanların aklından geçmişse de, buralarda büyük sıkıntılara, çeşitli meşakkat ve güçlüklerle uğramışlar; sonra, büyük çabalar harcayarak girişmiş oldukları hareketten dolayı adamakıllı pişman olmuşlar; bundan ötürü de, istilq ettikleri bu ül-keyi, sahibi olan Kürdlere geri vermişlerdir. Bu hükümdarlar, İran'ın kuzeyinde bulunan ve Kürdistan ülkesine komşu olan Gürcistan, Şeki, Şir-van, Tavalşi, Gilanlar, Reşmedar, Mazenderan ve Esterabad vilâyetlerinin hükümdarları gibi kimselerdi.

* * *

Kürdistan ülkesinin çoğunluğu üçüncü ve dördüncü iklimlere girer; yalnız ülkenin uçlarındaki bazı şehirler beşinci iklimde sayılırlar.

* * *

Kalcm bu değerli kitabm yazı alanına ve telif düzeyinc ıkmasmın bağlı bulunduğu Giriş'i yazmayı bitirince, Giriş'te özetlediğim konularm, yine Giriş'te geçen fihrist ve programa uygun olarak detaylarmı yazmaya başladım: "Dünyada herkesin yanında makbul olsun" deyişini söyleyerek.

Birinci Safha

Kürdistan 'ın, saltanat bayrağını bağımsız olarak yük-selten ve tarihçiler tarafından sultanlar ve krallar arasına dahil edilen hükümdarlarının anıları hakkındadır. Bunların durumları beş bölümde anlatılacaktır:

BİRİNCİ BÖLÜM

Diyarbakir ve Cezire Hükümdarlan Konusundadır

Bilim adamlarından basiret sahibi olanlarınca bilindiği gibi, Kürdlerden Diyarbakir ve Cezire'de bağımsız olarak ilk hükümdarlık görevinde bulu-nan.

Ahmed bin Mervan

Abbasi Halifesi El-Kadir Billäh Ahmed bin İshak bin El-Muktedir Billäh Cafer döneminde bu hükümdarın şanı yüceldi ve ünü ufuklara uçtu; o kadar ki, Halife kendisini "Nasruddevle" unvanıyla taltif etti. 80 yıl bolluk ve mutlu bir hayat içinde yaşayan Ahmed bin Mervan, bağımsız olarak 52 yıl hüküm sürdü. Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'e bir elçi gönde-rerek kendisine itaatini ve bağlılığını sundu; ayrıca büyük hediyeler ve

(47) O zaman halifelerin iktidarların sembolik kaynağı sayıldıkları için, kurulan devletleri tanırlar ve başlanındaki hükümdarlara çeşitli ünvanlar verirlerdi. (M.E.B.)

armağanlar gönderdi; bunlardan biri, büyük bir miktar para karşılığında Deylem krallarından satılmış olduğu iri bir yakut parçası idi. Kendisine bir süre sonra Abbasi Halifesine de vezirlik yapacak olan değerli Vezir Fahrüddin bin Cüheyr vezirlik yaptı. Ayrıca, Buvey hanedanından Şerefüddin bin vezirliğini yapmış olan Eb'ül-Kasım el Mağribi de, onun vezirlerinden biriydi. Nasruddevle Ahmed bin Mervan, 453 (1062) yılında tabii eccliyle öldü.

Anlatıldığına göre, kendisinin 366 güzel cariyesi vardı ve her gece biri-siyle yatardı; böylece bütün bir yıl boyunca, bir cariyecyle bir geceden fazla yatmamış olurdu.

Nasr bin Nasruddevle Ahmed

Babasının ölümünden sonra hükümdarlığını eline aldı ve Fahrüddin bin Cüheyr'in vezirliği sayesinde tam 21 yıl devlet işlerini yönetti. Sonra kendisiyle kardeşi Said arasında iktidar üzerine anlaşmazlık çıktı; kendisi Meyyafarqın (Meyyafarkin) de tek başına hüküm sürmeye devam etti; Said ise Amed'de babasının yerine bağımsızlığını ilân etti. Bu durum, Nâsr'ın öldüğü Zilhicce 472 (1080) tarihine kadar böyle devam etti.

Said bin Nasruddevle Ahmed

Az sayılmayan bir süre, Amed Valisiydi. Halkın işleriyle ilgilendir, güçsüz-leri ve yoksulları sevrer, onlara karşı merhamet ve şefkatle davranırdı. Halk, 465 (1073) yılında ölen bu hükümdar zamanında, günlerini güvenlik ve bolluk içinde geçirdi.

Mansur bin Nasr bin Nasruddevle Ahmed

Babası Nâsr'dan sonra hükümdarlığa geçti. Sonra kendisiyle Vezir Fah-ruddevle bin Cüheyr arasında savaş çıktı ve Fahruddevle tarafından yenildi. Bundan bir süre sonra da kendisiyle Musul yöneticisi Ciğermiş arasında çatışma çıktı. Nasr'ı esir alan Ciğermiş, kendisini prangaya vura-rak Ce/irc'de bir Yahudinin evine kapattı. Nasr, Muharrem 489 (1097) tarihinde öldü. Onun ölümüyle, üyelerinden dört hükümdan 91 yıl süreyle hüküm sürdükleri bu ailenin iktidar dönemi sona erdi.

(48) AiiH'd, Diyarbekir 'in eski adıdır: (M.E.B.)

(49) Bwada "yönetici" sözcüğünü "sahip" sözcüğünün karşılığı olarak kullandık. (M.E.B.)

İKİNCİ BOLUM

"Hasanveyh" Adıyla Tanınmış Olan Dinever ve Şehrezor Hükümdarları Konusundadır

Dünya durumlarını araştıranlarca, büyük ve küçük ulusların tarihlerini inceleyenlerce de açıkça bilindiği gibi, Hasanveyh bin Hüseyin, bütün tarihçilerin ittifakıyla, Deylemlî Rüküddevle bin Hasan bin Büveyh'in çağdaşıydı. Rüküddevle zamanında Hasanveyh'in şanı yüceldi ve ünü ufukları kapladı. Ne var ki, Rüküddevle'ye karşı başkaldı. Çünkü aralarında şiddetli bir anlaşmazlık çıktı ve sonunda bu anlaşmazlık, aralarında küçüklüğün çekilmesine yolaçtı. Rüküddevle Hasanveyh'e karşı, 359(971) yılı içinde, Veziri İbn'ül-Amid'in komutası altında büyük bir askeri saldırı düzenledi; fakat Hasanveyh, dehası ve güzel politikası sayesinde, bir damla kan dahi dökülmesizin, bu saldırıyı gıcısın gıcı çevir-mesini bildi. Çünkü iki taraf arasında bazı adamlar girdi ve anlaşmazlığı barışa, anlaşmaya çevirdiler.

Denildiğine göre Hasanveyh büyük zenginlerdendi; servelinin haddi hesabı yoktu. Allah yolunda ve birçok hayır işlerinde her yıl büyük meblağlar sarfederdi. 3 Rebiyülevvel 369 (980) cumartesi günü öldü.

Bedir bin Hasanveyh

Babasının ölümünden sonra hükümdar oldu. 388 (999) yılında şanı yüceldi ve kadri arttı; o kadar ki, Bağdad, kendisini, "Nâsıddevle" unvanıyla taltif etti. Devletin sınırları Dinever'den Ahvaz, Hıızistan, Berucerd, Esedabad, Nihavend'e kadar genişliyor ve bütün bu şehirleri, aralarındaki dağlık ve düzlük yerlerle birlikte içine alıyordu. Sonra 405 (1015) yılında Koscid Kalesine saldırarak Hüseyin bin Mansur'u abluka altına aldı. Kuşatma ııazymca ve kış da sertleşince, ordusu kuşatmanın kaldırılmasını istedi; fakat Bedir buna aldırmadı ve kuşatmayı daha da pekiştirdi. Bu sırada, bir Cozkan topluluğu ansızın kuşatmacıların üzerine yürüdü; onlar da kuşatmayı kaldırıp kaçmak zorunda kaldılar.

(50) İbn 'ül Esir'de 400 (1010) yılında. (M.A.A.)

(51) Diğer kaynaklar bıtını Hüseyin bin Mes'ud olarak gösterirler ve şöyle derler: Bedir 'in askerlerinden olan Cozkanlar; kuşatılan kalenin önünde Bedir 'in üzerine saldırarak onu öldürdüler ve cesedini bırakıp savaş alanından döndüler. Bu'nı duyan Hüseyin bin Mes'ud, sevinerek kaleden çıktı ve Emir Bedir'i, mevküne yarışır bir saygı içinde törenle gömdürdü. (M.A.A.)

Hilal bin Bedir

Kendisiyle babası arasında sevgi ve samimiyet yoktu. Aralarında 405 (1015) yılında anlaşmazlık başgösterdi ve bu anlaşmazlık, savaşlara, dögüşe yolaçtı. Sonunda, Bağdad'daki Vezir Fahrulmülk'le yapılan savaşlarda Hilal yakalandı ve hapisinin derinliğine atıldı. Celälüdevle bin Bahaüd-devle bin Adududdevle bin Rüküddevle Bağdad'a egemen olunca, He-medan yöneticisi Şemsüdevle bin Fahruddevle bin Rüküddevle Hasan bin Bucyh'in, Bedir'in ilkesini istilâ etmeye göz diktiği haberi kendisi-ne ulaştı. Bunun üzerine Celälüdevle Hilal'i serbest bıraktı ve babasından kalma topraklarını

geri alması için ona destek olmak ve yardım etmek amacıyla kendisini bir askeri birliğin komutasına atadı. Kendisiyle Şem-süddevlc arasında Zilhicce 405 (1015) tarihinde şiddetli savaşlar ve ezici çarpışmalar oldu; Hilâl savaş alanında öldürüldü ve böylece mescesini ka-pandı.

Tahir bin Hilâl

Babası Şehrezol'da tutuklu bulunduğu sırada o da, büyükbabası tara-fından yakalanmaktan korkarak oraya sığınmıştı. Bir süre sonra büyükba-basının ülkesine saldırarak yakıp yıkmaya başladı; fakat Şemsüddevlc'nin eline düştü ve hapse atılarak 406 (1016) yılına kadar hapiste kaldı. Bu tarihte serbest bırakıldıysa da, aynı yıl kendisiyle Eb'ü'-ş-Şevk arasında yapılan bir çarpışmada öldürüldü.

Bedir bin Tahir bin Hilâl

Dinever ve Qumş ta İbrahim Yenal'ın bir emirnamesiyle, 488 (1096) yılında bağımsız olarak hükümdar oldu.

Eb'ül-Feth bin İyar

Hilvan cyaletinde 20 yıl süreyle hükümdarlık yaptı ve 401 (1011) yılda Allah'ın rahmetine kavuştu. Kendisi Hasanveyh'in soyundan ve torunlarından değil, başka bir Kürd kabilesinden idi. Fakat tarihçiler onu

(52) Bu ad kimiyelerde "şehrezar". kimiyelerde de buradaki gibi "şehrezol" şeklinde yazılmıştır. Biz de, her geçtiği yerdeki şekline ıydık. (M.E.B.)

(53) Galiba bu, Qermisin (Kermansah)ın yanlış yazılmış şeklidir: Çünkü oralarda bu ad altında bir şehir ya da kesim yoktur: (M.A.A.)

28

da Dinever ve Şehrezol'un Hasanveyh ailesinden gelen hükümdarları arasında dahil etmişlerdir. Hükümetinin merkezi Qumş ve Şehrezol kesim-lerindedir.

Eb'ü'-ş-Şevk Muhammed bin İyar

Ünvanı "Hisamüddevlc"ydi. 421 (1031) yılında Quma vilayctini istilâ etti. Kendisiyle kardeşi arasında sürekli çatışma vardı ve öldüğü 437 (1046) yılına kadar bu çatışma sürdü.

Mühehhel

Adı geçen Emir'in kardeşi idi. "Eb'ül-Macid" diye tanınmıştı. 442 (1051) yılında Selçuklu Tuğrul Bey'in yanına gitti ve Tuğrul Bey nezdinde tutuk-lu bulunan kardeşi Surxab (Surhab)'ın serbest bırakılması için büyük çaba harcadı. Bu isteği, kendisine saygı gösterilerek yerine getirildi.

Surxab (Surhab) bin Muhammed

Hapisten kurtulduktan sonra Mahki Hükümetini yönetmekle görevlendirildi; artık vaktini bu yörelerde geçiriyordu. Fakat sonunda, kavminin bazı toplulukları arasında bir kargaşalık çıktı ve kendisini 439 (1048) yılında yakalayarak İbrahim Yenal'a götürdüler; İbrahim Bey de hemen gözlerini oyarak kendisini göz nurundan yoksun bıraktı.

Sadi bin Eb'ü'-ş-Şevk

Amcası Surxab tarafından yakalanarak, onun kalesindeki hapishaneye atıldı; Surxab'ın oğlu Eb'ül-

Asker tarafından babası Surxab olayından sonra salıverilinceye kadar orada kaldı. 444 (1053) yılında, Tuğrul Bey tarafından, büyük bir askeri harekâtın başında Arap Irak'ına gitmekle görevlendirildi; bu görevi kabul etti ve amcası Mühelhel'i yakaladı.

Surxab bin Bedir bin Mühelhel

"Eb'ül-Fevaris" ve "Eb'üş-Şevk'in oğlu" diye tanınmıştır. Bir süre Şeh-rezol ve Quma eyaletlerinde hükümdarlık etti ve bir süre önce ailesinin

(54) 53 numaralı dipnota bakınız.

elinden çıkmış olan Cıqmdkan (Cıkmdkan) Kalesini istilâ etti; bu, 495 (1102) yılının aylarından birindeydi. Bu bey büyük bir servete ve geniş bir zenginliğe sahipti. Şevval 500 (1107) yılında Allah'ın rahmetine kavuştu.

Eb'ül-Mansur

Babasının ölüründen sonra hükümdar oldu. Bu ailenin egemenliği tam 130 yıl sürmüştür.

ÜÇÜNCÜBÖLÜM

"Lor-ı Büzürg' Diye Ün Yapan Fadlavı Hükümdarları onusundadır

Zübdet el-Tevarih adlı kitapta yazıldığına göre, "Lor" adının bu kavme verilmesinin hikâyesi şöyle olmuştur:

Manrud vilâyetinde "Kürd" adında bir köy vardır. Aynı bölgede bir geçit (Derbent geçidi) vardır ki, Lor dilinde buna "Kol" denir; bu geçitte de "Lor" denilen bir yer vardır. İşte bu halk, aslında bu yerden göç ettikleri için onlara "Lor" denmiştir. Bu adla adlandırılmaları konusunda başka rivayet ve söylentiler de vardır; ama ben bunları anlatmaktan vazgeçiyorum. Çünkü bunlar, bildiğim kadarıyla, anlatılmaya değmeyen zayıf söylentilerdir.

Loristan bölgesi iki kısma ayrılır: Büyük Lor ve Küçük Lor. Bunun ne-deni, aynı çağda yaşamış olan iki kardeşin 300 (913) yılı dolaylarında ülkelerini yönetmeleri idi. Büyük Lor'un hükümdarının adı Bedir, Küçük Lor'un hükümdarının adı ise Ebu Mansur'du. Bedir'in ülkedeki iktidar dönemi uzun sürdü. Ondan sonra yerinc torunu Nasireddin Muhammed bin Hilâl bin Bedir geçti; vezirliğine de Muhammed Hırşid'i getirdi.

500 (1107) yılında 400 kadar Kürd ailcesi, Şam ülkesindeki Sımaq (Sımak) dağından Loristan'a göç ettiler. Bunlar, ilk yurtlarında kendileriyle liderleri arasında bir anlaşmazlık çıkması üzerine yurtlarından ayrılmayı kalma-ya tercih etmişlerdi. Gittikleri Loristan'da, adı geçen Muhammed Hırşid'in torunlarının yönetimindeki aşiret ve kabilelerin himayesi altına girdiler. Günün birinde, Muhammed Hırşid'in, devletin veziri olan bir torunu, bu Kürdleri yanına çağırarak kendilerini genç bir ziyafet verdi; çünkü hepsi

(55) "Büyük Lor" demektir. 30

onun uyukları ve maiyetleriydi. Sofrada, bu çağrılanların lideri olan Eb'u'n-Nasr Fadlavi'nin önüne rastlantı olarak bir sığır başı koydular. O da bunu geleceği için hayırlı bir fal saydı; kendisiyle birlikte orada bulunan adamlarına ve uyuklarına şöyle dedi: "Biz bu adamların başı olacağız ve onları egemenliğimiz altına alacağız."

Bu Eb'ül-Hasarr ' Fadlavi'nin Ali adında bir oğlu vardı. Ali bir gün köpeğini de yanına alarak ava çıktı. Yolda kendisiyle karşılaşan bazı adamlar ona sataştılar; bu da şiddetli bir kavgaya yolaçtı; kavgada Ali fena halde dövüldü ve bayıldı; adamlar, onun öldüğünü, can verdiğini sandılar; kendisini yerlerde sürükleyerek orada bulunan bir mağaraya attılar. Fakat Ali'nin sadık köpeği bu saldırganları izledi. Gece bastırınca bir yerde uyudular; bu uyanık köpek de hemen bu saldırgan adamların uyumakla olan reislerinin yanına kadar sokulmayı başardı ve adamı yumurtalarından yakalayarak, ölünceye kadar yumurtalarını ısırdı. Sonra köpek, sahibinin evine dönünce, adamları ve yakınları, köpeğin ağzındaki kanlardan, Ali'nin başına bir hal geldiğini anladılar ve köpeği izlemeye başladılar; köpek onları, Ali'nin bulunduğu mağaraya götürdü; baktılar ki Ali yaşıyor. Ali'yi alıp eve

götürdüler ve tedavi ettiler; sonunda iyilçti ve sađđına kavuştu.

Bir süre sonra Ali ölünce oğlu Muhammed, o sırada Fars Eyaleti'nde hüküm sürmekte olan Salgur Hanedanının hizmetine girdi. Salgurlular o zaman, sultanlık unvanını henüz almarışlardı. Muhammed, Salgurluların yanında büyük ilerlemeler gösterdi; kendisinin üstün cesaret ve nadir rastlamlabilecek yiğitliğinin belirtileri görüldü. Muhammed ölünce, kendisine, atılgan ve cesur, güçlü ve yiğit bir genç olan oğlu Ebu Tahir halef oldu.

Ebu Tahir, o sırada Şebankarc hükümdarları ile şiddetli mücadele hâlinde olan Atabey Sungur'un hizmetine girdi. Sungur bu fırsattan yararlanarak Ebu Tahir'i, daha önce gönderilmiş ordunun yardımına koşması için büyük bir ordunun başında düşmanla savaşmaya gönderdi. Ebu Tahir gidip düşmanla savaştı ve onları yenilgiye uğratarak, muzaffer ve mutluluk içinde Fars'a döndü. Bu da, Atabey Sungur'un kendisine hayran kalmasına ve ondan hoşnut olmasına yolaçtı. Sungur bu sevincini ve takdirini şöyle ifade etti: "Dile benden ne dilerseñ." Ebu Tahir kendisinden, özel atlarından birini istedi; Sungur bu isteğini hemcñ yerine getirdi ve "bir şey daha iste" dedi. Ebu Tahir kendisine "Dağ Atabeyi" unvanını vermesini istedi; Sungur derhal bu isteğini de yerine getirdi. Sonra Atabey, kendisinden bir şey daha dilemesini istedi; bu sefer de Ebu Tahir şöyle dedi: "Loristan'ın üzerine yürümem ve Atabey adına onu kurtarmam için bana izin verilmemesini isterim." Atabey bu isteğini de yerine getirerek Loristan'ı istilâ etmesi için kendisine büyük bir ordu verdi.

(56) Bu ad, hiraz yunanca ile "Eh 'ı 'n-Nasr" olarak geçti. (M.E.B.)

Ebu Tahir bin Muhammed bin Ali bin Eb'ü'l-Hasan Fadlavi

Bu Ebu Tahir, kendisiyle muhalifleri ve düşmanları arasında cereyan eden çarpışmalar sonucunda, gerek Atabey Sungur'un kendisine sağladığı destek, gerekse kendisinin bazen deha ve siyaset kullanması, bazen de lütf ve sertlik göstermesi sayesinde Loristan'ı istilâ edip duruma hakim olunca ve gönü bağımsızlığa eğilim gösterince, kendisine "Atabey" de-meleri için halka emir verdi. Böylece uyduluğu üzerinden kaldırıp attı. Kendisinden sonra çocukları da aynı yolu seçtiler. Bu nedenle, bu ailenin emir ve hükümdarlarının "atabey" unvanıyla nitelendirilmeleri, gerçekten atabeylerden olduklarından değil, sun'i olmuştur. Çünkü "atabey" unvanı, sınır kesimlerinde hüküm süren beylere verilen unvandır. Selçuklu sultan-ları, çocuklarını, eğitimcileri ve askeri bir nitelikte yetiştirmeleri için bu beylere teslim ederlerdi; bu çocuklar da o beyleri, saygı ifadesi olmak üzere "Ata Bey" diye çağırırlardı.

Sözün kısası, Atabey Sungur'un eliyle dikilmiş bir fidan olan Ebu Tahir, Loristan'da duruma tam egemen olduktan sonra, 550 (1156) yılında velinimetine karşı çıkarak bağırsızlık bayrağını yükseltti ve bir süre bu durumda kaldı. Nihayet 555 (1161) yılında Allah'ın rahmetine kavuştu ve varlık safhasında beş çocuk bıraktı: Hezar-Esr , Behmen, İmadeddin Pehlivan, Nâsruddevle İlvagoş, Kızıl Atabey.

Hezar-Esf

Babasının ölümünden sonra ve onun vasiyetiyle, kardeşlerinin ve ülke-sinin ilcri gelenlerinin de ittifakıyla hükümdar oldu; Loristan bölgesinin bağımsız hakimi durumuna geldi. Loristan onun döneminde alabildiğine kalkındı; o kadar ki, Huld ve Naim cennetlerinin imrendikleri Firdevs cennetlerinden biri hâline geldi⁽⁵⁷⁾. Sımaq (Sımak) dağının sakinlerinden bir-çok Kürd kavimleri yerleşmek için oraya koşuştular. Bunların bir kısmı Akıl bin Ebu Talib'in soyundan olan Akili topluluğu, Haşim bin Abdümenaf'ın soyundan olan Haşimi kabilesi ile İsterki, Memakoy, Bex-tiyari (Bahtiyari), Cıwanki (Cıvanki), Bedaniyan (Bidaniyan), Zamedyan, Alanı, Lotond, Betond, Bewazkî (Bevazki), Şenund, RakT, Xakı (Haki), Haruni, Eşki, Koyi, Lirawi (Liravi), Müyi, Behsefwı (Behsefvı), Kemankeşi, Memasti, Omeki, Tewabi (Tevabi), Kedawı (Kedavi), Medihe, Ekurd,

(57) Hc>:ar-Esb. (M.A.A.) "Bin-ath" demektir. (M.E.B.)

(58) "Huld", "Naim" ve "Firdevs" Cennetin birer yerleridir. En güzelleri Firdevs 'tir. (M.E.B.)

Kurlad gibi diğer topluluklar ve soyu bilinmeyen başka aşiret ve kabilc-lerdi.

Hezar-Esf ve kardeşlerinin, bu toplulukların gclip kendilerini katılmalarıyla şanlı arttı; çünkü bunlarla daha da güçlendiler. Sonra Şo-listan eyaletine saldırıp orayı da ülkelerine kattılar. Böylece Hezar-Esf'in kadri halkın gözünde büyüdü ve ünü ufuklara yayıldı.

Hezar-Esf, ülkenin işlerini bizzat denetler; nerede boş bir arazi görürse, oraya insanları yerleştirerek dirlik getirirdi. Yeni ürün çeşitleri ekince, şe-hirlerin çevresinde ve uzak yerlerde yeni köyler kurmak gibi birçok imar projeleri uyguladı. Bunlardan başka, güvenliğin sağlanması, banş bay-rağının dalgalanması ve yurttaşlar arasında, ayırım gözetilmeksizin adale-tin dağıtılması için sürekli çaba harcadı. Bundan ötürü Bağdad'daki Hali-fe kendisine, egemenliği altında bulunan vilayetlerin beratını gönderdi; onu değerli hil'atlarla ve kıymetli hediyelerle taltif etti. Hezar-Esf, 655 (1258) yılında ölünceye kadar bu durumunu sürdürdü.

Atabey Tekle bin Hezar-Esf

Bu Bey, anne tarafından, egemen Salgurlu ailesine mensuptu. Babasının ölümünden sonra hükümdar oldu. Salgurlulardan olan Fars hükümdarı, kendisine karşı babası gibi kötü bir siyaset izlemiş ve onur kırıcı davranışlarda bulunmuş olan Hezar-Esf'in ölümü fırsatından yararlanarak, Tekle'ye karşı üç defa güçlü askerî saldırılar düzenledi ve Tekle'ye boyun eğdirmeye çalıştı. Fakat her üç defasında da zafer kazanan, Tekle oldu.

655 (1258) yılında Hulagu Han Bağdad üzerinde yürüdüğü zaman, Tekle'ye yanına giderek itaatini bildirdi. Hulagu kendisini Keytmu Kanubın'ın birliğine kattı. Bağdad olayından ve Bağdad'ın istilasından sonra, Müslümanların uğradıkları ycnilgiden ve Halifenin öldürülmesinden Tekle'nin büyük üzüntü duyduğu haberi Hulagu'ya ulaştı. Bunun üzcrinc Hulagu kızdı, şiddetle öfkelenildi ve onu yakalamak istedi. Fakat Tekle durumu açıkça anladı ve izin istemeden hemen Loristan'a döndü. Hulagu Keytmu Kanubın ile diğer komutanların komutası altında Loristan'a güçlü bir askerî birlik gönderdi ve kendisini izletti, kovalattı.

O sırada, Tekle'nin kardeşi Alp Ergun da, Hulagu'nun karargâhına git-mek üzere tesadüfen yola çıkmıştı. Moğol askerleri kendisini yakalayıp bağladılar ve Loristan'a yürümeye devam ettiler. Tekle, önlerinde ycnilgi-ye uğradı; sebat ve direnme olanağını bulamadı. Bunun üzcrinc Mankest

(59) "**Mesalik el-Ebsar**" adlı kitaha göre. "Şol" bir Kürd boyundur: sağı ve öncm bakımından Lor ve Şebankare Kürdlerinden sonra geli: (M.A.A.)

(Manhast) Kalesine sığındı ve orada savunmaya geçti. Korutanlar, teslim olması için -bazen vaatlerle, bazen de tehditle büyük çabalar harcadılar; fakat bütün bunlar boşa gitti. Sonunda Hulagu, güvenlik ve tatmin işareti olarak kendisine yüzüğünü gönderdi. Bunun üzerine güvenlik duyan Tekle kaleden çıktı ve ordu komutanlarına teslim oldu; onlar da kendisini Tebriz'de bulunan Hulagu'ya gönderdiler. Hakkında soruşturma yapıldıktan ve kendisine isnat edilenin sabit olduğu anlaşıldıktan sonra, öldürülmesi için emir verildi ve öldürüldü. Adamları cesedini gizlice Loristan'a götürmeyi başardılar ve Zerde köyüne gömdüler.

Atabey Şemseddin Alp Ergun

Kardeşinin yukarıda belirtildiği gibi şehit edilmesinden sonra, Hulagu'nun bir emirnamesiyle hükümdar oldu. Ülkeyi yönetmesi 15 yıl kadar sürdü. Bu süre içinde geniş ölçüde kalkınma ülkeye adalet, güvenlik ve imar egemen oldu. Alp Ergun, varlık safhasında Yusuf Şah ve İmadin Pehlivan adında iki çocuk bırakarak öldü.

Atabey Yusuf Şah bin Alp Ergun

Babasının ölümünden sonra, Hulagu'nun oğlu Abaka Han'ın bir emirnamesiyle iktidara geçti. Fakat kendisi, adamlarından 200 süvariyle birlikte sürekli olarak imparatorun huzurunda bulunuyor; devlet adamlarından ve güvenlik muhafızlarından güvendiği kimseleri de, Loristan'ı yönetmekte kendisine vekil bırakıyordu. Abaka Han'la birlikte girdiği bazı savaş ve çarpışmalarda Yusuf Şah'ın sadakati ve bağlılığı görüldü; bundan ötürü de Abaka Han'ın dikkatini çekti ve takdirini kazandı. Abaka Han kendisi-ne iyilik olsun diye Huzistan, Kuhgilveyh eyaletleri ile Firuzan ve Cer-badqan (Cerbadkan)

şehirlerini verdi.

Abaka Han'ın 681 (1283) yılında ölümünden sonra Atabey, Ahmed Han'ın hizmetinde kaldı. Kendisiyle Moğollar arasındaki karşılıklı dostluk ve güven, Ahmed Han'ın şehit olmasından ve yeğeni Ergun'un imparatorluk yönetimini eline almasından sonra da devam etti. Ergun kendisi-ne ilgi ve yakınlık gösterdi, hayranlık duydu. Sonra kendisini, Krallık Di-vanı Veziri Hoca Şemseddin Muhammed'i Sultan'ın karargâhına getirme-si için İsfahan'a gitmekle görevlendirdi. Yola çıkan Yusuf Şah karargâha gelmekte olan adı geçen Vezirle yolda karşılaştı. İkisi birlikte karargâha döndüler ve Sultan'ın huzuruna girdiler. Orada Ergun Şah, Vezir hakkında idam hükmünü uyguladı. Veziri şerefli ruhu, inandığı ilke uğrunda şehit olarak yükselip yaradıcısına kavuştu. Fazilet sahiplerinden biri, onun hakkında yazdığı ağıtta şöyle demiştir:

Güneş in kaybolmasından, kan damlamaya başladı şafak
Ay yuzunu dovuyor, ve saçını yoluyor Zuhre
Karaya çevirdi giysisini gece, bu matem içinde
Ve soğuk soğuk soluyor sabah, göğüslüğünü yırtarak."

Yusuf Şah ömrünün sonuna doğru Ergun Han'ın izniyle Loristan'a döndü ve ilk iş olarak Giloye dağına çekildi; fakat yolda kötü bir rüya gördü ve bunu uğursuz sayarak Loristan'a döndü. 684 (1286) yılı dolaylarında, Efrasiyab ve Ahmed adlı iki değerli çocuk bırakarak Allah'ın rahmetine kavuştu.

Atabey Efrasiyab bin Yusuf Şah

Ergun Han'ın bir emirnamesiyle, beylik tahtına çıktı ve kardeşi Ahmed'i Ergun Han'ın hizmetinde bırakarak Loristan'a gitti. Nefret uyandırıcı bir zulüm ve baskı yoluna girdi; sudan bahaneler uydurarak bütün eski vali ve vekilleri azletti; sonra büyük bir katıhla onlardan birer birer intikam almaya başladı. Bu durum, bu felâketzedelerin akrabalarından bir kısmının, İsfahan Hükümetine sığınmalarına yolaçtı. Bunun üzerine Efrasiyab, amcasının oğlu Valid Kızıl'ı, kaçan mültecileri izlemesi ve avlaması için İsfahan'a gönderdi.

O sırada Ergun Han'ın ölüm haberi yayıldı. Kızıl da hemen Salgur Şah'la ittifak kurarak Moğollar'a karşı isyan bayrağını açtı; ilk iş olarak İsfahan'ın Baydu adındaki muhafızını öldürdü ve hutbeyi, ondan sonra kendini bağımsız bir padişah olarak ilân eden Efrasiyab'ın adına okutmaya başladı.

Efrasiyab gittikçe güçlenerek, adamlarından birini, Irak Hükümetini yönetmek için seçti. Ayrıca Moğol Hükümetinin merkezini ele geçirmeye de niyet ederek, Celâleddin bin Tekle'yi öncülük yapacak bir ordunun başında Kerhrud Kalesine gönderdi. Bu Lor ordusu ile, o yörelerde kışlarış olan Moğollar arasında şiddetli bir savaş oldu. Önceleri Moğollar yenildi; Lorlar buna aldanarak, yenilgiye uğrayanların evlerine ve çadırlarına gir-diler; zevk ve sefaya daldılar; talan ve yağmada ileri gittiler. Tanı o sırada Moğollar birdenbire geri döndüler ve bileziğin bileği sarması gibi düş-manlarını sardılar. Hatta denildiğine göre bir Moğol kadını on Lor erkeğini öldürdü.

Efrasiyab'ın isyan haberi, Keyhatu Han'ın kulağına, karargâhında ve imparatorluk makamındaiken ulaşınca, Efrasiyab'ı Moğol egemen-liğinin altına almak için Emir Tulday Yedacı komutasında, Moğol ordu sundan bir birlik gönderdi; 10 bin süvariye bulan "Küçük Lor" ordusu da bu birlikle beraberdi. İki taraf arasında yapılan şiddetli bir savaş sonu-cunda Errir Tulday Efrasiyab'ı yakalayarak Keyhatu Han'a götürdü. Fa-kat Keyhatu Han, Eri Hatun ve Kermanlı Padişah Hatun'un aracılığıyla Efrasiyab'ı affederek, Loristan yönetimini kendisine geri verdi. Bunun üzere Efrasiyab kardeşi Ahmed'i Sultan'ın huzuruna gönderdi, kendisi de Loristan'a döndü; ilk iş olarak da amcasının oğlunu birkaç komutan ve ileri gencele birlikte öldürdü.

(60) *Veniis gezegeni (M.E.B.)*

(61) *Gilo, ya da Cilo. (M.A.A.)*

(62) *Moğol İmparatoru. (M.E.B.)*

Gazan Han Moğolların başına geçip otoritesini ülkeye yayınca, Efrasi-yab da hemen itaatini sundu ve Sultan'ın huzuruna gitmekle müşerref oldu. Sultan kendisiyle ilgilendi ve onu Loristan yönetimindeki makamında bıraktı. Gazan Han'ın Bağdad'a hareket ettiği 695 (1296) yılda, Atabey Efrasiyab, Hemedan sınırları yakınında bir kere daha "yüce eşige" gir-mekle müşerref oldu ve orada ilkin takdir gördü. Fakat ülkesine döndüğü sırada Fars'tan dönüp Sultan'ın huzuruna gitmekte olan Emir Hur Kudak (Sur Kudak) yolda kendisiyle karşılaştı ve kendisini yakalayarak zorla, güç kullanarak huzura götürdü;

Gazan Han'a, Efrasiyab'ın yaptığı zulüm işlerini, kötü davranışların detaylarını büyük bir abartmayla anlattı; ni-hayet Gazan Han'ın, Efrasiyab'ın öldürülmesi için emir vermesini sağladı.

Atabey Nusrettuddin Ahmed bin Yusuf Şah bin Alp Ergun

Kardeşinin öldürülmesinden sonra, Gazan Han'm bir emirnamesiyle beylik makamına geçti ve Loristan'a giderek, büyük bir adalet ve insafla yönetime başladı. O ülkenin halkı üzerinde bulunan zulüm ve haksızlığı kaldırdı. Müsamahakâr İslâm şariatının hükümlerini uygulamaya büyük bir şevkle ve bütün gücüyle çalıştı. Böylece, babalarının ve atalarının ül-kesinde yaklaşık olarak 36 yıl süren hükümdarlığı boyunca, adalet ve in-saf kurallarını yerleştirdi. 733 (1333) yılında ölünce, yerine sadık oğlu Yusuf Şah Loristan hükümdarlığına geçti.

Atabey Rükneddin Yusuf Şah bin Ahmed

Loristan'ı adalet ve insafla altı yıl süreyle yönetti. Ülke halkından ve ileri gelenlerinden bütün vatandaşları ve herkesi memnun etti. 6 Cemazi-yelevvel 740 (1340) tarihinde Allah'm rahmetine kavuştu; adamları ve yardımcıları kendisini "Rüknebad" adlı medreseye gömdüler.

- (63) Sözkonusu olan Büyük Lor değil, Küçük Lor ülkesinin ordusu. (M.E.B.)
(64) "Yiice eşik" padişahlık makamından kinayedir. (M.E.B.)

Muzaffereddin Efrasiyab Ahmed bin Yusuf Şah

Babasının ölümünden sonra Loristan'da tahta çıktı. Bu Emir zamanında, ünlü Cihangir Timurlenk'in şöhreti yayıldı. Timur, ülkeleri altüst ediyor; tahtlarını yıktıktan sonra istilâ ediyordu. İran ülkesinin bölgelerinden olan Loristan bölgesi de bu ülkeler arasındaydı. Fakat Timurlenk bu Emir'in ülkesini, 23 Cemaziyelahir 795 (1393) tarihine tesadüf eden cumartesi günü kendisine geri verdi. Bundan kısa bir süre sonra da Muzaffereddin öldü.

Atabey Peşeng bin Yusuf Şah

Amcasının ölümünden sonra hükümdar oldu. Uzun bir süre geçirdikten sonra, varlık safhasında sadık bir çocuk bırakarak öldü.

Atabey Ahmed

Emirlik makamında babasının yerine geçti. Fakat onun zamanında ül-kenin durumu kötüleşti. Her taraf harabeye döndü. Onun yerine de oğlu Ebu Said geçti.

Atabey Ebu Said

Babasından sonra hükümdar oldu. Bir süre ülkeyi yönetti. 827 (1424) yılında öldü.

Atabey Şah Hüseyin bin Ebu Said bin Ahmed bin Peşeng Yusuf Şah

Ülkeyi kısa bir süre yönetti; çünkü 827 (1424) yılında, Gıyaseddin bin Kavus bin Hoşeng bin Peşeng tarafından öldürüldü. Bunun sonucu olarak Mirza İbrahim bin Mirza Şahruh' \ Gıyaseddin'in üzerine büyük bir ordu gönderdi ve kendisini o ülkeden çıkarttı.

O günden beri, o ülkede, bu köklü Kürd ailesinden kimse çıkmadı. Şai-rin dediği gibi:
"Bu kocakarı dünyaya, gönül bağlama sakın
Çünkü nikâhtan maksadı, sadece güvey olan bir gelindir o."

- (65) Rükneddin 'in oğlu olduğu için, Muzaffereddin amcası oluyor. (M.E.B.)

DORDUNCUBOLUM

Küçük Lor Vilayeti Konusundadır

Lor topluluğunun yerini ve "Lor" adıyla adlandırılmalarının nedenini daha önce anlatmıştık. Demıştik ki: Bu insanlar Kol-Manrud Vadisinde bulunuyorlardı. Sayılan artıp o vadide çoğalınca, her bir topluluğu bir yana göçetmeye ve orada yerleşmeye başladı. Bu toplulukların her birine, yerleştiği yerin adı verildi; Cengrewi (Cengrevi) ve Otri kabileleri gibi. Bu insanlardan o vadide oturmayan kabileler, asıl Lor sayılmazlar. Bu topluluğun birçok kolu ve dalı vardır: Keriski, Leniki , Rozbahani, Saki, Şadıli, Dawudayani (Davuderani) ve Mehmedkemari gibi.

Küçük Lor'un beyleri ve bu insanların seçkinleri olan Cengrewi ise Şelburi kolundandır. Bu aşiretin başka kolları ve dalları da vardır: Ka-rane, Zırhnekiri , Fadli, Stond, Alani, Kahkahi, Rexwarki (Rehvarki) , Deri, Bıarınd, Mankredar, İnarki, Ebü'l-Abbasi, Ali Mamasi , Keycayi, Seleki, Xwedki (Huvedki), Nederi vb. kolları ve dalları gibidir.

Sami, Esban, Şehi, Erki a^iretleri de gerçi Lor diliyle konuşurlar; ama, bunlar asıl Lor değil, hatta Lorlara özgü köylerden de değildir; ancak Lor-lara bağlı köylülerdir.

Yukardaki Lor aşiretleri, 550 (1156) yılına kadar doğrudan doğruya Hilâfet makamının egemenliği altındaydı; kendilerinin bağımsız bir beyi, ya da başkanı yoktu. Irak sultanları sarayın egemenliği altında bulun-dukları sırada ise, bu ülkeye ve Huzistan'ın bir kısmına, Afşar Türklerin-den olan ve Selçukluların emrinde bulunan Hüsameddin Şuhlu, Selçuklu-lar tarafından atanmıştı. O zaman, Cengrewi aşiretinden olan Hurşid'in iki oğlu Muhammed ve Kcrami, Hüsameddin Şuhlu'nun hizmetine katıldılar; rütbelerde ilerlediler; şanlıları yüceldi ve gelecek için müjdecisi olan, son derece akıllı ve yarayışlı çocukları bıraktılar. Bu çocuklardan biri de, yakında sözünü edeceğimiz Şücaaddin Hurşid'di.

Tam bu sırada, yukarıda durumunun bir kısmını anlattığımız Surxab (Surhab) bin İyar da Hüsameddin Şuhlu'nun hizmetindeydi. Birgün avlanırlarken, Surxab bin İyar ile Şücaaddin Hurşid arasında bir tavşan yüzünden anlaşmazlık çıktı. Her biri ötekine karşı kılıcı çekti. Fakat

(67) *Otm'yi kastettiği anlaşılıyor. (M.E.B.¹)*

(68) *Bir nüshada "Linki"dir. (M.A.A.)*

(69) *Bir başka nüshada "Salguri"dir. (M.A.A.)*

(70) *Bir başka nüshada "Zırhnekim"dir. (M.A.A.)*

(71) *Bir başka nüshada "Dexwarki"dir. (M.A.A.)*

(72) *Bir başka nüshada "Alimamayi"dir. (M.A.A.)*

Hüsameddin Şuhlu o sırada kendilerini ayırmayı başardı. Ne var ki, ikisi de birbirine karşı kin beslemeye başladı. Bir süre sonra Hüsameddin, Küçük Lor'un bazı kesimlerinin muhafızlık görevini Şücaaddin Hurşid'e verdi; bazı kesimlerinin muhafızlığına da Surxab'ı getirdi. O sırada bu vilâyetin halkı üzerinde Irak valilerinin ve hükümdarlarının zulmü artmış olduğundan, halk Şücaaddin Hurşid'e sığınarak, üzerlerindeki baskı ve zulmü kaldırmasını istedi; emrinden hiç çıkmayacaklarını ve bütün istek-lerini yerine getireceklerini yeminlerle, güven verici sözlerle pekiştirdiler. Rastlantı olarak bu sırada Hüsameddin Şuhlu da öldü. Böylece Şücaaddin Hurşid bu yörelerde bağımsız bir hükümdar oldu; şanı yüceldi ve cmirleri ülkenin her tarafında yerine getirilmeye başlandı. Giderek Surxab bin İyar'ı da ülkenin yönetiminden uzaklaştırdı. Surxab, Şücaaddin tarafından Man-rud yöneticiliğine getirilmeyi istemeye istemeye kabul etti. Böylece Küçük Lor'un bütün toprakları Şücaaddin Hurşid'in egemenliği altına girmiş oldu.

Şücaaddin bin Hurşid bin Ebu Bekir bin Muhammed bin Hurşid

Allah bu Bey'e Küçük Lor vilâyetinin hepsini takdir edince ve kendisi rakipsiz olarak buranın bağımsız hükümdarı olunca, iki oğlu Bedir ve Haydar'ı, "Sımha" adlı vilâyette bulunan Cengrewi (Cengrevi) kavmiyle savaşmaya gönderdi. Bu iki bey o vilâyete varınca, Dersiyah kalesini kuşattılar. Uzun süren bu kuşatma sırasında oğlu Haydar öldürüldü. Şü-caaddin buna son derece üzüldü ve oğlunun intikamını almak için, bu aşiretten eline geçen herkesi öldüreceğini vadetti. Bu yüzden adı geçen aşiret, korkudan feryat ederek ülkeleri Manrud'dan ayrıldılar.

Uzun bir süre sonra Şücaaddin Hurşid ve kardeşi Nureddin Muham-med, Halifcnin Divanına

çağrıldılar ve Mankre kalesini Halifenin adamlarına teslim etmeleri teklif edildi. Onlarsa bu teklifi reddettiler; bu-nun üzerine ikisi de hapse atıldı. Nureddin Muhammed hapishanede öldü ve kardeşi Şücaaddin'e, kayayı teslim etmek konusunda hiç bir şekilde taviz vermemesini vasiyet etti. O da bir süre kardeşinin vasiyetine uyarak hapishaneyi teslim etme tercih etti. Fakat sonunda, kalci teslim etmekte-n baş-ka kurtuluş yolu olmadığını anlayınca, onun yerine başka bir kalenin ken-disine verilmesi şartıyla kaleyi teslim etti; Halifelik Divanı da kendisine Huzistan vilâyetine bağlı Tırazk vilâyetini verdi.

Böylece Loristan'a dönmeyi başaran Şücaaddin, 30 yıl daha hüküm-darlık yaptı. Ömrü o kadar uzadı ki, iyi ve kötüyü ayırdedemeyecek ölçü-

(73) Bundan önce adı "Şücaaddin Hürşid" diye geçti ve 1. Hürşid'in tonmu olarak göstehldi. (M.E.B.)

(74) Kaleyi kastediyor. (M.A.A.)

de bınadı. Bu yüzden oğlu Bedir ve yeğeni Seyfeddin Rüstem bin Nured-din Muhammed'in sürckli olarak kendisiyle birlikte olmaları gerckiyordu. Bu sırada, Türk topluluklarından olan Beyat Kralı, Loristan ülkesine saldırdı; memleketi yağma etmeye, halkı soymaya başladı. Bedir ve Sey-fettin Rüstem saldırıyı püsKürmek zorunda kaldılar; Loristan ordusunu saldırganın üzerine saldırtılar ve onu ağır bir yenilgiye uğrattılar. Bunun sonucunda Beyat vilâyetinin hepsi Lorlarm eline geçti. Emir Şücaaddin Hürşid, hemen oğlu Bedir ile yeğeni Seyfeddin Rüstem'i birlikte veliaht tayin etti ve beyliğin bütün işlerini onlara bıraktı. Fakat Seyfeddin Rüstem amcasına ihanet etti ve kendisini aldatarak, oğlu Bedir'in onu ortadan kaldırmak için babasının karısıyla birlik olduğunu söyledi; bu korkuyu kalbine saldı. Şücaaddin bunamanın etkisi altında kaldığı için yeğenin sözünü inandı ve oğlu Bedir'in öldürülmesini emretti. Fakat Seyfeddin ihtiyatlı davranarak amcasından, buna razı olduğunun alameti olarak yüzüğünü aldı ve Bedir'i öldürdü. Bedir dört erkek çocuk bıraktı. Bunlar; Hüsameddin Halil, Bedreddin Mes'ud, Şerefeddin Tehemten ve Emir Ali'ydi.

Bedir'in öldürülmesinin üzcrinden uzun bir süre geçmeden, bir gün Şücaaddin sordu: "Bedir nerde? Onu hiç göremiyorum." Ailesinden bir-kaç kişi kendisine durumu anlattılar. Buna çok üzüldü; üzüntüler, kederler kendisini sardılar; sağlığı bozuldu ve sırayla hastalıklara yakalandı; ni-hayet 621 (1225) yılında öldü. Denildiğine göre yaşı yüzü geçmişti. Ada-let, insaf ve sevgisiyle, onların işleri için sürekli çaba harcamakla tamnmiş olduğu için, türbesi Lorlarm ziyaretgâhi oldu.

Seyfeddin Rüstem bin Nureddin Muhammed bin Ebu Bekir bin Muhammed bin Hürşid

Amcası Şücaaddin Hürşid'in ölümünden sonra beylik makama geçip Küçük Loristan ülkesinin hepsinin bağımsız hükümdarı olunca, Bedir'in büyük oğlu Hüsameddin Halil derhal göçedip Halifelik merkezine gitti ve oraya yerleşerek fırsat kollamaya başladı. Fakat Seyfeddin, ülkenin her tarafında yurttaşlar arasında adalet terazisini kurdu; adalet dağıtıldı, insaf yayıldı. O kadar ki, Waşcan (Waşcan), köyünde bir kadın, tandırını odun yerine arpayla ısıtırdı. Bu haber Emir Seyfeddin Rüstem'in kulağına ulaşınca dehşete düştü ve kadını istedi; ona, bu garip davranışa kendisini iten ne-deni sordu. Kadın hemen şu cevabı verdi: "Bunu yapmanın tek nedeni, 'Emir zamanında bolluk ve dirlik o dereceye varmıştı ki, onun ülkesinde kadınlar ekme tandırlarını odun yerine arpayla ısıtırlardı' denilmesini sağlamaktır." Kadının bu cevabı Emir Seyfeddin'in hoşuna gitti ve iyilik-ic, lütufla gönlünü scvindirdi.

Yine denildiğine göre, onun zamanında, Lorlann en yiğitlerinden kuru-lu 60 kişilik bir çete ortaya çıkmış; yol kesmeye ve yolcuları soymaya başlamıştı. Bu durum, Irak'taki sultan ve hükümdarların uykusunu kaçırmış; hepsi bu çetenin yarattığı çıbanı kökünden kazırmaktan aciz kalmıştı. Bu-nun üzerine Emir Seyfeddin Rüstem derhal gayretle kolları sıvayarak çe-teyle şiddetli bir savaşa girişti; nihayet hepsini yenilgiye uğrattı ve csir aldı; ve, her bir kişi için nadir bulunan cinsten olan tek renkli 60 katır fide teklif etmelerine rağmen onları idam etti. Bu alış-veriş reddetmesinin ne-deni konusunda da şöyle dedi: "Tarih sayfalarına, Seyfeddin'in hırsız ve yol kesici satıcısı olduğunun kaydedilmesini istemiyorum."

Ne var ki Lorlar, böylesine müsamahasız bir adalet ve azimli bir yöne-time tahammül edemediklerinden, Seyfeddin Rüstem'i öldürmek için kar-deşi Şerefeddin Ebu Bekir'le gizlice ittifak kurdular. Seyfeddin haberi hamamdayken aldı ve başı açık, saçları sarkmış olarak derhal haraamdan fırlayarak gitti. Yanında da, kendisiyle birlikte hızlı yürüyen bir adara vardı. Komplocu adamlar da peşine düştüler. Küh-ı Külâh dağının zirvesine ulaşınca, yanındaki adam aniden kendisine saldırdı ve onu

ayağmdan yaralayarak oradaki bir kayanın üzerinde oturmak zorunda bıraktı. O sırada kardeşi Şerefeddin Ebu Bekir kendisine bir ok attı ve Emir Ali bin Bedir'e şöyle dedi: "Onu al, baban Bedir'in kanmm kisası için başım kes."

Şerefeddin Ebu Bekir bin Nureddin Muhammed

Şerefeddin, kardeşini Küh-ı Külâh dağında öldürdükten sonra kavmi-nin yanına dönünce, Bedir'in karısı ve Hüsameddin Halil'in anası kendi-siyle karşılaştı ve ona -kadının öldürülmüş kocasının kisası için kardeşini öldürdüğü halde-, bir şişe zehirli şarap verdi. Bunun üzerine Şerefeddin ağır bir hastalığa yakalandı; biraz iyileşince ava çıktı. Kardeşi İzzeddin Kırşasef hemen bu fırsattan yararlanarak Emir Ali bin Bedir'i öldürdü ve şöyle dedi: "Benim kardeşim kardeşini öldürdüyse, bu onun hakkıdır; se-nin iki kardeş arasına girmen ise fuzuliydi."

Bu haber Bağdad'a ulaşınca Hüsameddin Halil hemen Loristan'a gitti. Şerefeddin Ebu Bekir, yakın adamlarıyla birlikte, Hüsameddin Halil'i, hastalığı dolayısıyla kendisine yapacağı ziyaret sırasında ortadan kaldırmak için komplo hazırladı. Ziyaret sırasında Şerefeddin'in, Hüsameddin'in yanında elbisesine bürünmesi, hazırlanmış olan planın uygulanması için işaret sayılacaktı. Fakat adamları, Hüsameddin Halil'in ziyaret için hazır bulunduğu sırada bu emri uygulamakta gevşek davrandılar. Hüsameddin Halil'in gitmesinden sonra kendilerine bunun nedeni sorulunca da şöyle cevap verdiler: "Ey Emir, sen şimdi ölüm döşeğindesin; memleketin işleri ise Hüsameddin Halil'in hayatta kalmasına bağlıdır." Fakat bu söz Emri eskisinden daha kızdırdı ve ne şekilde olursa olsun, Hüsameddin Halil'i öldürtmeye kesin karar verdi. Bunun üzerine Hüsameddin, hayatını koru-mak endişesiyle tekrar Halifelik merkezine gitti. Şerefeddin ise, adı geçen hastalığından kurtulamayarak öldü; gurur diyarmdan sevinç âlemine gitti. Kendisinden sonra kardeşi İzzeddin Kırşasef beylik görevine geçti.

İzzeddin Kırşasef bin Nureddin Muhammed

Kardeşi öldüğü gün beyliğin yönetimine geçti ve işlerin dizginini elme aldı; sonra kardeşinin dul karısı ve Süleyman Şah Ebu'han'ın kızkardeşi Melike Hatun'la evlendi.

Haber, Bağdad'da bulunan Hüsameddin Halil'e ulaşınca, Loristan'ı kendi yönetimi için kurtarmak amacıyla derhal Husiztan'a gitti; orada fiilen büyük bir ordu toplamayı başardı ve İzzeddin Kırşasef'le savaşmak üzere Loristan'a yöneldi. İzzeddin ise savaşa ve döğüşe eğilimli değildi; yönetimin dizginlerini çatışmasız ve mücadelesiz olarak hasmına vermeyi düşünüyordu. Ne var ki kızkardeşleri bu kararını kabul etmediler ve kardeşlerine dediler ki; "Sen ona karşı savaşa çıkmazsan, bizler şu kadınlığımızla, erkeklerin yapacağı işe gireriz ve sonuç ne olursa olsun, onunla savaşırız." Bu durum karşısında İzzeddin kadınların sözünü tut-mak ve savaşa, mücadeleye hazırlanmak zorunda kaldı.

İki taraf arasında, o yörelerdeki köylerden birinde savaş çıkınca, Lorların çoğu Hüsameddin Halil'in karargâhına geçtiler. Böylece İzzeddin Kırşasef yenilgiye uğradı ve karısı Melike Hatun'ım bulunduğu Kerbet kalesi-ne sığınmak istedi. Fakat hasmı bunu haber almca, yolunu kesmek ve kaleye girmesini önlemek için askerlerin bir kısmını gönderdi. Sonra Hüsameddin Halil hasmının yanına varmaya ve kendisini yakalamaya mu-vaffak oldu; fakat hayatını bağışladı. Arkasından Kerbet kalesini kuşattı. Kuşatmanın başlamasından üç gün sonra İzzeddin Kırşasef kalenin kapılarının açılmasını ve Hüsameddin Halil'e teslim edilmesini emretti. Bunu Melike Hatun yerine getirdi. Bundan sonra savaş ve kanşıklıklar sona erdi ve ülkenin hükümdarlığı Hüsameddin Halil'e geçti.

Hüsameddin Halil bin Bedir bin Şücaaddin Hurşid

Hüsameddin Halil beylik işlerini eline aldıktan ve Loristan Hükümeti-nin bağımsız hükümdarı olduktan sonra İzzeddin Kırşasef'i veliaht tayin

(75) Lakabının doğru şeklinin "Eywan" olduğu anlaşılmıştır; yani Süleyman Paşa Eywani'dir; "Eywai"ya da "Ebuhan" değildir. (M.A.A.)

(76)Ahvazyakınlarındadır, "Kerbex" (Kerbah) ve "Kerbeq"(Kerbak) denir. (M.A.A.)

etti. Bunun üzerinden bir yıl geçtikten sonra bir gün kendisini yanına çağırtd. Fakat Kırşasef'in kansı Melike Hatun'u endişe sardı ve bu çağrıdan korku duydu; bu yüzden kocasının gitmesine razı olmayacağı bildirdi. Fakat kocası çağrıya uyarak çekinmeden Hüsameddin Halil'in yanına gitti. Ne var ki, Hüsameddin Halil İzzeddin Kırşasef hakkında mertçe davranmadı ve yanına girer girmez öldürülmesini emretti. O zaman Melike Hatun da, kocası İzzeddin Kırşasef'in öldürüldüğü saatte, ondan olan çocukları Şü-caaddin Hurşid, Seyfeddin Rüstem, Nureddin Muhammed'i gizlice Bağdad'a, kardeşi Süleyman Şah Ebu'han'un yanına gönderdi.

Bu durum, Hüsameddin Halil ile Süleyman Şah arasında düşmanlık ve kinin başgöstermesine yolaçtı. Sonunda karşılıklı kış çektiler; aralarında, bir ayda sayıları 31'i bulan şiddetli çatışma ve kanlı çarpışmalar oldu. Sonuç Süleyman Şah'ın çöküşü oldu ve Bahar kalesi ile Kürdistan'ın bir kısmı Lorların eline geçti. Bir süre sonra Süleyman Şah bir ordu daha topladı ve Dehliz denilen yerde Hüsameddin Halil'le çok şiddetli bir sa-vaşa girişti; onu ağır bir yenilgiye uğrattı; fakat bununla yetinerek geldiği yoldan geri döndü, Ne var ki Hüsameddin Halil, düşmanım sağ salim dönmesine göz yummadı; intikam duygusu kendisine, düşmanım arama ve kovalama cesaretini verdi. Sonunda onu yakaladı ve kardeşi Ömer Bey'i, birçok akraba ve adamlarını öldürdü.

Bunun üzerine Süleyman Şah Halifelik merkezine giderek yardım iste-mek zorunda kaldı ve savaşçı asker sayısı 60 bin kişiyi bulan güçlü bir askeri yardım aldı; hasmı Hüsameddin Halil'e bir daha saldırmak için bu ordunun başında harekete geçti. Hüsameddin Halil ise bu orduya, mevcu-du sadece 3 bin süvari ve 9 bin piyade olan bir orduyla karşı koydu. Sa-bur ' tepesinde aralarında çarpışmalar başladı. Süleyman Şah tarafında önceleri yenilgi belirtileri görüldü; fakat bu scfer kendisi cesaretle yerin-de durdu ve kıpırdaraadı. Sonra yenilgiye uğramış askerleri tekrar saflarına döndüler ve düşmanla şiddetli bir savaşa tutuştular. Hüsameddin Halil ise, zaferi kazanıncaya ya da savaş alanında ölünceye kadar bu çarpışmadan geri dönmeyeceğine talak üzerine yemin etmişti. Nitekim fiilen de öyle oldu; düşmanları her yandan kendisini sararak öldürdüler ve cesedini yaktıktan sonra başını Süleyman Şah'a götürdüler. Süleyman Şah, başını getirenlere şöyle dedi: "Eğer onu bana sağ getirseydiniz hayatını güven altına alır ve canını bağışlardım; fakat Allah böyle takdir etti, böyle oldu." Ve irticalen şu şiiri söyledi:

(77) 75 mtmaralı dipnota bakınız.

(78) Bu, Husiztan'la Isfahan arasındaki "Sabur Xudast"tır. (M.A.A.)

(79) Talak, kannın boşanması demektir. (M.E.B.)

"Çıkmaza girdi ve şaşkına döndü zavallı Halil Gönlüne 'Bahar'ın özleminin tohumu düşünce Hevcsinin devi, Süleyman'ın ülkesine göz dikti Ama ölü düştü Süleyman'ın devlerinin elinde."

Bu olay, 640 (1243) yılının aylarından birinde meydana geldi. **Bedreddin Mes'ud bin Bedir bin Şücaaddin Hurşid**

Kardeşi Halil Bedir Sabur düzlüğünde öldürülünce, kendisi de gidip Mengü Kaan'ın yanına sığındı ve kendisine bir ordu vermesini isteye-rek şöyle dedi: "Biz eskiden beri sizin yüce tahtınıza bağlıyız ve sadıkız; fakat Halifelik merkezi düşmanımıza yardım etti, o da amacına ulaşmaya muvaffak oldu." Bunun üzerine kendisini Hulagu Han'ın hizmetine koy-dular ve onunla birlikte İran'a gönderildi. Hulagu Han Bağdad'ı fethet-mek için o yöne yönelince Bedreddin Mes'ud kendisinden, Süleyman Şah'ı kendisine vermesini istedi. Hulagu ise "bu söz büyük bir şeydir" dedi... Bunu Allah bilir.

Bağdad fethedilip bu olayda Süleyman Şah da şhit olunca, Bedreddin Mes'ud yeniden Hulagu'ya başvurarak Süleyman Şah'ın ailesinin ve mai-yetinin kendisine verilmesini istedi; Hulagu da bu isteğini yerine getirdi. Bedreddin Mes'ud hepsini Loristan'a götürdü; onlara misafirperverlik gösterdi ve gereken hizraetleri, yardımları yapmayı asla esirgemedi. Son-ra, yıkılmış olan Bağdad şehri yeniden yapılıp imar edilince, onlan Loristan'da kalmakla -bu takdirde onlan kendi akrabalarıyla evlendire-cekti- Bağdad'a dönüp oraya yerleşraek arasmda seçim yapmakta serbest bıraktı. Bir kısmı birinci şıkkı tercih etti ve Bedreddin'in çocukları ve akrabalarıyla evlendi; diğer kısmı da Bağdad'a dönmek istedi.

Bedreddin Mes'ud'un hükümdarlığı 16 yıla ulaşıncaya 658 (1261) yılında öldü. Kendisi adaletli ve bilgin bir beydi; İmam-ı Şafii mezhebinde 4 bin fıkıh meselesini ezberc bildiğini ve hayatında hiç fuhuş yapmadığını anlatmıştı.

Ölümünden sonra beylik makamına çıkmak konusunda iki oğlu Cema-leddin Bedir ve Nâsırad-din Ömer ile Hüsameddin Halil'in oğlu Taceddin Şah arasında mücadele ve çatışma çıktı. Sonunda hepsi Abaka Han'ın karargâhına iltica ettiler; o da siyasi nedenlerle, Bedreddin Mes'ud'un iki oğlunun öldürülmesini ve Loristan yönetiminin Taceddin Şah'a verilme-sini emretti.

(81) Cengiz Han 'ın torunu. (M.E.B.)

(80) Bahat; yitkarıda geçtiği gibi Süleyman Şah 'a ait olup Hiisameddin Halil 'in eline geçmiş olan kalenin adıdır. (M.E.B.)

Taceddin Şah bin Hüsameddin Halil bin Bedir bin Şücaaddin Hurşid

Bu bey yönetim mevkiini Abaka Han'ın emriyle aldı ve Loristan'ı 17 yıl yönetti. 670 (1272) yılında yine Abaka Han'ın emriyle öldürüldü ve hükümet yetkisinin, Bedreddin Mes'ud'un iki oğlu Felekeddin Hasan ile İzzeddin Hüseyin'e verilmesi kararlaştırıldı. Bunların birincisi vilâyetin hükümdarlığına tayin edildi; ikincisi de İnce hükümdarlığına ve kardeşi-nin vcliahtlığına atandı. Bu şekilde tam 15 yıl ülkeyi yönettiler. Bu süre içinde Loristan hissedilir ölçüde ilerledi; güvenlik sağlandı, imar hareketi canlandı; iki kardeşin birçok düşman ve hasmı yenmeleri ve Bcyat, Bısr, Nihavend memleketlerine saldırarak çoğu zaman buralara egincin olma-ları sayesinde ülkenin sınırları da genişledi.

Felekeddin Hasan son derece zeki, bilgili, akıllı, dindar ve gürühtan sakman bir adamdı; ayrıca keskin ruhuzunu da çok severdi. İzzeddin Hüseyin ise tersine ceberrut, baskıcı ve kindardı; hiç bir suçluya merhamet etmezdi. İki kardeşin nüfuzu genişledi ve Hemedan vilâyetinden Şuşter'e, İsfahan sınırlarından Arap ülkesine kadar uzandı. İkisi de halkın arasında adaleti uygulamakta çok titizdi; o kadar ki, bir hıyar uğruna bir ceberrut adamı telef ederlerdi. Kamu işlerinin ve sorunlarının yönetimi konusunda son derece dürüst ve birbiriyle ittifak halinde hareket ederlerdi. İkisinin ordu mevcudu 17 bin savaşçıdan fazlaydı. Bunun için İran kralları onlar-dan memnundu ve ülkeyi iyi yönettikleri için de kendilerine teşekkür ederlerdi; onlara zarar vermemeyi hiç düşünmezlerdi.

Garip bir rastlantı olarak, ikisi de aynı yılda, 692 (1294) yılında, İmparator Keyhatu Han zamanında öldüler. Felekeddin, Bedreddin Mes'ud adında bir çocuk bıraktı; İzzeddin ise oğlu Nurreddin Muhammed'i bıraktı.

Cemaleddin Hıdır bin Taceddin Şah bin Hüsameddin Halil bin Bedreddin bin Şücaaddin Hurşid

Cemaleddin Hıdır, İmparator Keyhatu Han'ın bir emirnamesiyle beylik makamına geçti. Fakat Hüsameddin Ömer Bey bin Şemseddin bin Şerefceddin Tehemten bin Bedir bin Şücaaddin Hurşid ile Şemseddin Leniki, iktidar üzerine kendisiyle çatıştılar ve âdet olduğu gibi bağılıklarını bildirmediler. İş büyüdü ve durum gerginleşti; nihayet bir gece Hürremabad yakınlarında, o sıralarda o yörelerde üslenmiş bulunan Moğol ordusunun desteğiyle kendisine aırdan baskın yapular; kendisini ve birkaç akrabasını öldürmeyi başardılar. Böylece 693 (1295) yılında meydana gelen bu olay, Hüsameddin Halil'in soyunun yok olmasına sebep oldu.

(82) Daha önce hep "Bedir" şeklinde geçti. (M.E.B.)

Hüsameddin Ömer Bey

Hüsameddin Ömer Bey, yukarıda geçtiği gibi beylik makamını zorla ele geçirdi, beylerden Samsameddin Mahmud bin Nureddin Muhammed ile İzzeddin Muhammed kendisiyle çatıştılar. Ayrıca Kırşasef soyundan olan Emir Danyal da, bu konuda ittifak eden diğer bazı beylerden destek aldı ve hepsi Hüsameddin Ömer Bey'e karşı çıktılar; Taceddin Şah'ın çocuklarının kanını isteyerek şöyle dediler: "Ömer Bey yönetime geçmeye layık değildir; çünkü hiç bir zaman hükümdarlık etmemiş olan bir soydan gelmiştir; beyliğe ve hükümdarlığa layık olan, Samsameddin Mahmud'dur. Çünkü onun babaları ve dedeleri Loristan'ın yöneticileri ve beyleriydi."

Samsameddin Mahmud, gerçekten son derece zeki, yiğit, cömert ve âlicenaptı. Derhal Huzistan'dan büyük bir orduyla Hürremabad sınırlarına yürüdü. Bunun üzerine iki taraf arasında aracılar girdi. Sonunda, Şahabed-din Leniki ile ülkede karışıklık ve bozgunculuğa sebep olan kardeşlerinin Loristan vilâyetinden ayrılmasına ve Hüsameddin Ömer'in Emir Samsameddin Mahmud lehine yönetimden feragat etmesine karar verildi. Böylece Samsameddin Mahmud duruma hakim oldu.

Samsameddin Mahmud bin Nureddin Muhammed

Ömer Bey'in azlinden sonra beylik makamına geçti. Onun zamanında ülke canlandı ve büyük ölçüde kalkındı; uzun zaman durum böyle devam etti. Bir gün Şahabeddin İlyas Leniki ve kardeşlerine suikast yaparak tek başına saldırdı. Onlar da kendisine karşı direndiler ve kendisiyle savaştılar; onu ağır yaraladılar. Aldığı yaraların sayısı 54'ü bulduğu halde yenilmedi ve onlardan kaçmadı; kalın karla kaplı olan bir dağın doruğuna sığınmaya kadar onları kovaladı. Onlara ihtar ve tehditler yaptıktan sonra kendilerini dağ doruğundan indirmeye ve hepsini öldürmeye muaffak oldu.

Bunun üzerine Kahveyh şeyhinin torunu, Gazan Han'm otağına giderek Ömer Bey ve Samsameddin Mahmud'u şikâyet etti ve Cemaleddin Hıdır ile Şahabeddin İlyas'ı öldürdükleri için kendilerinden kısas alınmasını iste-di. Han'm emriyle Ömer Bey ve Samsameddin Mahmud karargâha geti-rildiler. Gazan Han Ömer Bey'c, Cemaleddin Hıdır'ı öldürmesinin sebe-bini sordu. Ömer Bey, "çünkü kendisi beni öldürmedi" diye cevap verdi. Han, "küçük çocuğunu niçin öldürdün?" diye sorunca, Ömer Bey cevap vermedi. Bunun üzerine Han kendisini Cemaleddin Hıdır'm varislerine teslim etti; onlar da kendisini öldürerek kısas aldılar. Sonra, Şahabeddin İlyas'ı öldürmesinin kısası için Samsameddin Mahmud'a idam cezası veril-di. Bu, 695 (1295, 1297) yılımdaydı.

İzzeddin Muhammed bin Emir İzzeddin Hüseyin bin Bedreddin Mes'ud

Ömer Bey ve Samsameddin Mahmud'un öldürülmesinden sonra küçük yaşta beylik makamına geçti; Loristan'ın bağımsız hükümdarı oldu. Fakat yaşça kendisinden büyük olan amcasının oğlu Bedreddin Mes'ud bin Felekeddin Hasan iktidar üzerine kendisine karşı çıktı ve çatıştı. Sul-tan Muhammed Hudabende devrinde, Loristan yönetiminin "Atabey" samyla birlikte Bedreddin Mes'ud'a verilmesi ve İzzeddin Muhammed'in de genel hazine işlerine (Delay Lawlay) ve Han İncö'nun işlerine bakması konusunda imparatorluk emirnamesi çıktı. Bir süre sonra yönetim ikinci defa İzzeddin Muhammed'e verildi. O da bir süre bütün vilâyeti yönetti-ten sonra 716 (1317) yılımn aylanndan birinde kendi eceliyle öldü.

İzzeddin Muhammed'in Karısı Devlet Hatun

Bu hanım, kocasının ölümünden sonra adı geçen vilâyette yönetim makamına geçti ve ülkenin kraliçesi oldu. Onun zamanında ülkede işler karıştı ve durum kötüleşti. Hükümetin otoritesi kalktı ve hükümdar ailesi-nin itibarı düştü. Ülkedeki kamu işlerini çoğu zaman, Moğol İmparatorluğu sarayından gönderilen memurlar yönetiyordu. Bunun için Devlet Hatun bir şey yapma olanağını bulamadı, hükümet işlerini kardeşine bıraktı.

Devlet Hatun'un Kardeşi İzzeddin Hüseyin

Bu Emir Loristan Hükümetinin yönetimini eline aldı ve 14 yıl süreyle adalet ve insafla hareket etti. Bu süre içinde halk güven ve sükunet tadını aldı, rahat bir hayat yaşadı. Sonra onun yerine oğlu geçti.

Şücaaddin Mahmud

Adı geçen babasının ölümünden sonra hükümdar oldu. Fakat kendisi babası gibi değildi; zulüm ve baskıda çok ileri gitti. Sonunda halk clinden feryat etti ve kendisine karşı ayaklanıp 750 (1350) yılında onu öldürdüler.

Melik İzzeddin bin Şücaaddin Mahmud

Babasının öldürülmesinden sonra beylik tahtına çıktı; Irak sultanları ve valileriyle birtakım ittifak ve antlaşmalar yapmaya muvaffak oldu; bu-nunla değeri arttı ve şanı yüceldi. Sonunda felck kendisine sırt çevirdi;

(83) İlhanlı İmparatoru Olcaytu Han. (M.E.B.)

47çünkü Timur Gurgan Lenk, üzerine saldırdı ve onu, Berucerd'e yarım fer-sah mesafedeki Damyan Kalesinde kuşattı. Sonra kendisini yakalaya-rak 790 (1389) yılda Semerkand'a sürdü. Ayrıca oğlu Seydi Ahmed'i de Endıkan (Endıcan)a sürdü. Üç yıl eğitildikten sonra eskisi gibi onu Loristan'a hükümdar olarak geri gönderdi. Fakat oğlu Seydi Ahmed'in kötü gidişi, katı zulmü, işleri yönetmedeki

fenalığı, onu etkiledi. Moğollar kendisini isyan ve ayaklanmayla suçladılar. Moğol tahsildarların eline geçti ve 804 (1402) yılında onu Sultaniye'ye götürdüler; oranın çarşısında derisini yüzdükten sonra kendisini astılar. Tam bir hafta asılı kaldı.

Seydi Ahmed

Bu Seydi Ahmed, Timurlenk devri boyunca, en kötü durumda ve en çfrkin şekilde, Loristan dağlarında başıboş dolaşıyordu. Timurlenk olayından ve vilâyete tasallutundan sonra 815 (1413) yılına kadar ülkeyi yönetmeye devam etti.

Şah Hüseyin bin Melik İzzeddin

Bu Emir Lorların yönetimini eline aldı ve Hemedan, Gırbadkan ülkele-riyle Isfahan'ın bazı yörelerine sürekli akınlar yapmaya başladı. Sonra Ebu Said Gurgan başa geçince, bu fırsattan yararlanarak Hemedan'ı istilâ etti. Sonra Şehrezol kışlasının üzerine yürüdü ve Baharlu aşiretine saldırdı. Fakat aşiret reisi Korpir Ali bin Ali Şeker dönüş yolunu keserek 873 (1469) yılında onu öldürmeye muvaffak oldu.

Şah Rüstem bin Şah Hüseyin

Bu kavim arasında uzun zaman hükümdarlık yaptı. Sonunda, diğer hükümdar ve beylere karşı övünmesini sağlayacak ölçüde kendisine ilgi gösteren ve nimetler yağdıran Şah İsrail-i Safevi'nin hizraetine girdi. Fa-kat bunun üzerinden az bir sürc geçtikten sonra öldü.

Uğur bin Şah Rüstem

Uğur, Şah Rüstem'in en büyük ve en akıllı oğluydu. Babasının halefi olarak yönetimi eline aldı. Sonra, Ubeydullah Han Özbek'in saldırısını püskürtmek üzere, 940 (1534) yılında Horasan'ın üzerine yürüyen Şah Tahmesb'in maiyetine girdi. Emir Uğur, bu seferi boyunca kendisine vekâlet

(84) Bcs kilometre kadar tıtanı eski bir yol ölçüsü. (M.E.B.)

(85) Tinnir'ın oğlu olan Mimm Şa'ı 'ın torunudur. (M.E.B.)

etmesi için kavmi ve aşireti arasında küçük kardeşi Cihangir'i bırakmıştı. Vekil olan bu küçük kardeş ise, aşiret reislerinin ve ordu komutanlarının gönüllerini kendine çekerek bağlılığını bozdu ve kendi kendini kavmin başına hükümdar ilan etti. Şah'm ordusu Horasan seferinden dönünce, sevindirici olmayan bu haber Emir Uğur'un kulağına gitti; o da derhal ordudan ayrılıp ülkesine dönmek için izin istedi. Yolda Nihavend dolaylarına varınca çevresinde yalnız bazı serseri ve ayaktakımı toplandılar; liderler ve reisler kendisine iltifat etmediler. Çünkü bunlar Cihangir'c olan bağlılıklarını koruyorlardı. Bu yüzden Uğur, birçok sert çarpışmalardan ve birçok savaşmalardan sonra esir düştü ve öldürüldü.

Cihengir bin Şah Rüstem

Bu Emir, kardeşinin öldürülmesinden sonra ülkesinde tek başına bağımsız bir hükümdar durumuna geçti. Sonunda, 949 (1543) yılında Şah Tahmesb tarafından öldürüldü.

Şah Rüstem bin Cihangir

Şah Tahmesb Cihangir'in öldürmesi işini bitirince, Ebu Müslim Goderzi, lalası ve bayraktarı olduğu Şah Rüstem'e koştı ve kendisini kendi isteğiyle ya da zorla Şah Tahmesb'e götürdü; bununla da Şahlık tahtına olan son-suz bağlılığını ispat etti. Şah da, bu genç Emir'in prangaya vurularak Alamut kalesine hapsedilmesi için derhal ve kesin olarak emir verdi. Şah Tahmesb'in, Emir Ebu Müslim Goderzi'ye, bu bağlılığından dolayı verdiği mükâfat ise, ona "mirahor"luk görevi vermek ve kendisini emsali olan diğer emirlere göre imtiyazlı bir duruma getirmek oldu.

Cihangir'in, küçük olduğu için hükümdarlık ve beylik yapabilecek güçte olmayan küçük oğlu Muhammedi'yi de, Lorlar Çengle denilen sağlam bir yerde gizleyerek himaye ve güvenlik altına aldılar ve fırsatın çıkmasını beklemeye koyuldular; çünkü Loristan'da yönetime hak kazanacak on-dan

başka kimse kalmamıştı. Bu yüzden aşiretler ve kabileler bir süre beysiz ve hükümdarsız kaldılar.

Derken bir gün, Loristan'm Şah Rüstem'e çok benzeyen ayaktakımından bir kişi ortaya çıkarak, kendisinin Şah Rüstem olduğunu ve Alamut kale-sinden kaçtığını iddia etti; korkmadan, çekinmeden Şah Rüstem'in evine gitti ve kendi kendini, birkaç yıldan beri kocasından ayrılmış olan Şah Rüstem'in karısına sundu. Kadın da bu fırsattan yararlanarak kendisine karşı sadık davrandı; onunla karı-koca hayatı yaşamaya başladı. Lor aşi-retleri Şah Rüstem'in karısının bu davranışını görünce, zihinlerindeki kuş-kular ve şüpheler kalktı; hepsi bu gelenin gerçekten Şah Rüstem olduğuna inandılar; ona içten bağlılıklarını sundular. Bu acayip durumların ve garip işlen haberleri, Kazvin'de bulunan Şah'ın kulağına gidince, Alamut ka-lesinde tutuklu bulunan Şah Rüstem'i serbest bıraktı ve kendisine, Loristan'daki serdarlık görevine ek olarak, ülkenin başkenti olan Loristan'daki Hurremabad Hükümetinin yönetiminin de yeniden verildiği konusunda bir Şahlık emirnamesi verdi ve hızla o yörelere gitmesini emretti. Şah Rüstem hızla hareket etti ve şairin dediği gibi "iki günlük yolu bir günde alarak yetiştirdi."

Şah Rüstem, Loristan'a varınca ve işin içyüzünü anlamaya başlayan aşiretlerinin ve kabilelerinin arasına girince, yalancı "Şah Rüstem" hemen firar etti ve girdiği çıkmazdan kurtulmaya çalıştı; fakat gerçek Şah Rüstem'in adamları ona yetiştirdiler ve kendisini yakalayıp ölünceye kadar taşladılar.

Bu sırada Şah Rüstem'in kardeşi Muhammedi erginlik çağına ermişti ve irsî yönetim üzerine kardeşi Şah Rüstem'le çatışmaya başladı. Aralarında anlaşmazlık uzadı ve sonunda kışkırtıcıların çekilmesine kadar vardı. O za-man iki kardeş arasına barışmacılar girdi ve büyük kardeş Şah Rüstem'in Loristan'ın dört eyaletini yönetmesi, küçük kardeş Muhammedi'nin de yalnız iki eyaleti yönetmesi ve tüm Loristan yönetiminin ikisi arasında ortaklaşa yürütülmesi esasî üzerine barış yapıldı. İki kardeş bu barışı kabul etti ve durum uzun süre bu şekilde kaldı.

974 (1567) yılında, Hemedan valisi olan Emir Han el-Musulî, "Bahtiyariler" diye ün yapmış olan Büyük Loristan'dan istenen vergileri, Şah Tahmesb'in fermanı gereğince toplamaya geldi. Bu kavmin aşiretlerinin en sağlamı bulunan Bahtiyarî hükümdarlarının soyu yukarıda da geçtiği gibi yok olunca, Şah Tahmesb, aşiretlerinin liderliğini, yılda büyük bir miktarın hediye şeklinde Şahlık Divanına ödenmesi karşılığında, İstırtık kabilcesinden Tac Emir'e vermişti. Tac Emir bu miktarı ödemekten aciz kalınca Şah'ın emriyle öldürüldü; o kavmin liderliği de, her yıl Şah'ın vekillerine ve memurlarına 10 bin baş katır vermesi şartıyla, o aşiretin ileri gelenlerinden biri olan Mir Cihangir Bahtiyari'ye verildi. Bu konuda Şah Rüstem de kendisine kefil oldu.

Böylece Emir Han, Huzistan bölgesinin, Beni Muşa'sa, Araplarının yönetim ve tasarrufu altında bulunan bazı eyaletlerinden istenen malları toplamak üzere Dezfül ve Şuşter yörelerine gittiği zaman, Uğur'un kızkardeşi ve Şah Rüstem'in kansı olan Şah Perver adındaki kadın, Muhammedi'nin ilk ürsatta yakalanması ve Dergâh'a gönderilmesi konusunda Emir Han adına yazılmış bir Şahlık emirnamesini gizlice ele geçirmişti.

Bu konudaki sözün özeti şudur ki; Emir Han, Hurremabad yörelerine varınca, Muhammedi kendisini görmeye ve selâmlamaya koştu; bir süre de yanına gidip geldi. Günün birinde Emir Han kendisini ve adamlarından birkaçını, evinde verilecek olan bir ziyafete çağırdı; geldikleri ve sayılan tamamlandığı zaman, Emir Han, kendisini ve yanında bulunan Loristan lider ve ileri gelenlerinden yüz kişiyi yakalayıp Şahlık Sarayına gönderdi. Derhal Alamut kalesine hapsedildiler. Muhammedi ve Şah Rüstem'in olayları ile akıbetleri, Allah'ın izniyle bundan sonraki olaylar-da anlatılacaktır.

Muhammedi bin Cihangir

Bu Muhammedi'nin Alamut kalesindeki tutukluluk süresi on yıla varınca dört oğlu Ali Han, Asılmaz, Cihangir ve Şahverdi, Loristan'da sürekli ayaklanmalara ve karışıklıklar çıkarmaya giriştiler; bununla, amcaları Şah Rüstem'in uykusunu kaçırdılar. Hatta bizzat Şah'ın emlakine bile saldırdılar; Hemedan, Cerbadqan (Cerbadkan) ve Isfahan yörelerini yağma ettiler. Şah Rüstem ve emirler ile Kızılbaş memurları, o sınırdaki kendilerine karşı direnmekte büyük çaba harcadıkları halde, karışıklıkları bütünüyle bastırmaktan aciz kaldılar.

Sonunda, devlet işlerini yönetenler, Şahlık sarayına, bu sorunu çözecek ve ülkedeki karışıklıklara son verecek bir teklif sunmak konusunda görüş birliğine vardılar. Teklif şuydu: Muhammedi hapisneden tahliye edil-meli ve rehine olarak büyük bir Kızılbaş komutanının yanına bırakılmalı ve Şah Tahmesb Sarayına gitmeleri için çocuklarına yazdığı takdirde, Loristan hükümdarlığının kendisine verileceği vaad edilmelidir. Karışıklıkların ortadan kaldırılması, yalnız bu doğru yolla mümkün olabilecekti. Durum Muhammedi'ye anlatıldığı zaman razı oldu ve sevindi. Kendisini, çocuklarını Şahlık Sarayına, rehine olarak alıkonulmaları için getirtmesince ek olmak üzere, Şah'ın memurlarına ve vekillerine "hediye" olarak yılda 30 bin baş kadar at, katır ve koyun vermekle de yükümlü kıldılar. Bundan sonra kendisi hükümetinin yönetimini almak üzere Loristan'a gidecekti.

Emirlerin ve devlet erkânının görüşü ve raîşaveresi gereğince Şah Tah-mesb, Muhammedî'yi Alamut kalesinden serbest bıraktı ve rehinc olarak Kazvin'de Hüseyin Bey Ustaclu'ya teslim etti. Muhammedî herae çocuklarına haber göndererek, Loristan Hükümetinden istenen miktar olan 30 bin baş kadar at ve koyunu hazırlamalarını ve hemen Kazvin'e getir-melerini istedi.

Çocuklarına haber gidince ikisi, topladıkları 10 bin baş at ve koyunu alıp hızla Kazvin'e hareket ettiler. Kazvin'e bir fersah mesafede bulunan Şerefabad köyüne inip emir beklemeye başladıkları zaman, Muhammedî, kendisini rehin tutan Hüseyin Bey Ustaclu'ya haber göndererek dedi ki: "Kulunuzun çocukları Şercfabad köyüne varmışlar ve atlarla, koyunlarla birlikte orada konaklamışlardır. At ve koyunları kontrol etmcin, Şahlık

(86)Kilapta stxık geçen "Kızılbaş"ve "Kızılbaşlar" devimi, Alevi mezhebinin karşıığı olarak değil, "İranlı" ve "İranlılar" anlamında kıtlamlıdır. Kitahın ashnda kullanılan İni devimi biz de aynen aldık. (M.E.B.)

tahtının hizmetine yarayacak olanlarını ayırıp tavlaya getirmem ve iste-nen atlarla koyunların kalan kısmının getirilmesini beklemem için, onların yanına gitmeme izin verilmesini rica ediyorum." Hüseyin Bey onun bu isteğini olumlu karşıladı ve bazı yüksek dereceli muhafızlarıyla birlikte adı geçen köye gitmesine izin verdi. Akşam yaklaşınca Muhammedî, yanındaki arkadaşlarına dedi ki: "Gece bastırıldığı ve geceleyin atlarla koyunların kontrolü mümkün olmadığı için, uzun zamandan beri göre-medığımız çocuklarımızı görmek zevkine ermemiz için geceyi burada geçirmemiz yararlı olacaktır; her başarım ve zaferin zamanı olan sabah vaktinde, hep birlikte büyük rahatlık ve sükunet içinde atları ve koyunları kontrol ederiz."

Emir Muhammedî'ye eşlik eden bu Kızılbaşlar, onun bu sözlerini ma-kul ve itibar edilmeye değer buldular; onun görüşüne uydular ve o köyde gecelediler. Gece karanlığı basınca, Muhammedî ve iki oğlu, savaşta eğitilmiş olan, saba ve kuzey rüzgârlarından daha hızlı koşan atlara bindi-ler ve Loristan'a varmaya kadar atlarının dizginlerini serbest bıraktılar. Öte yandan, sabah olup da bu haber Kazvin'de yayılınca, Şah Tahmesb Hemedan Valisi Emir Han'a ve onunla birlikte bulunan bazı komutan ve beylere, Emir Muhammedî ve iki oğlunun ardına düşülmesinin gerekli olduğu emrini verdi. Fakat bunlar, hızlı koşan atlarıyla büyük çaba harcadıkları halde onlara yetişemediler. Muhammedî ve yanındakiler, on günde almabilecek yolu dört günde aldılar ve Loristan'a vardılar.

Şah Rüstem, kardeşinin bu şekilde geldiği haberini alınca korktu ve derhal yönetim görevinden vazgeçti; iktidar ve saltanat gelinini de üç ta-lakla boşadı; aynı yıl içinde de Loristan'ı terkederek Kazvin'e gitti; orada bütün hayatı boyunca, ağlanacak bir hayat içinde kaldı; kendi eceliyle ölünceye kadar, bir daha bağımsız olarak Loristan iktidarı eline geçmedi.

Muhammedî ise Loristan'ın mutlak hakimi ve tek Emiri oldu; duru-mundan, "ben varım, benden başkası yok" sözleri sanki okunuyordu. Şah Tahmesb ve Şah İsmail II. ile geçinme yolunu seçti ve akıllı bir politika izledi; bütün hayatları boyunca ikisinin de memnurluğunu ve ilgisini ka-zandı. Onlardan sonra ise, Osmanlı Padişahı merhum Murad Han III.'e

itaatini ve bağlılığını gösterdi. Bundan ötürü, Asitane'deki yöneticiler bu akıllı Emiri, devlete karşı bağlılık ödevlerini yerine getirdiği sürece taltif ettiler; asıl eyaletine Mendeli, Çesan, Baderani, Tersak gibi Padişah'ın özel mülkiyetinde bulunan ve Barış Diyarı Bağdad'a bağlı olan nahi-yeleri de ilhak ettiler. Buraların yıllık geliri, 12 Osmanlı altını kadardı; bu, Irak parasıyla 600 tumana eşitti. Ayrıca irsi eyaleti olan Loristan ve ona bağlı yerlerin kendisinde kalmasma ilişkin bir emirname ile, hediye olarak, değeri yüksek olan altın nakışlı çapraz kılıçlar gönderdiler.

(87) "Asitane" Osmanlılar zamanında İstanbul'a verilen adlardan biri idi. (M.E.B.)

(88) Araplar arasında Bağdad 'a "Darüsselâm " (Barış Diyarı) denir. (M.E.B.)

Bu durum üzerinden birkaç yıl geçti; kendisi hep memnurluk ve güven kazanıyordu. Sonunda kendisiyle Bağdad Beylerbeyi ve Bağdad'daki diğer Osmanlı komutanları arasında anlaşmazlık ve kıskançlık akrepleri dolaş-maya başladı. Bunlar Osmanlı Sarayı nezdinde kendisi hakkında oyunlar hazırladılar; onu, kendisinden istenen iyi hizmeti yerine getirmemekle, bağlılıkta fedakârlık yapmamakla suçladılar; sonunda, yakalanması için Padişah'tan bir emir elde ettiler. Fakat Muhammedî, Bağdad Beylerbeyi'nin kendisine hazırladığı tuzağı tam zamanında öğrendi ve ondan sakınmaya başladı. Bir gün Bağdad subaylarından biri fiilen kendisine saldırdı ve yakalamak istediye de, bunda başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine Muham-medî, Bağdad çevrelerinde dolaşmaktan kaçındı ve Padişah'ın, Bağdad'a ait olan özel çıkar ve ürünlerini gözetmekten vazgeçti. Ayrıca, Bağdad'da rehin bulunan iki oğlu Şahverdi ve Cihangir de, bir gün Paşa'nın ata binişi fırsatından yararlanarak Bağdad'dan kaçtılar; ve en şiddetli rüzgârın dahi izlerine yetişemeyeceği atlarının dizginlerini serbest bırakarak çöllere ve kırlara yöneldiler. Bu önemli olaylar sırasında, Şah Sultan Muhammed bin Şah

Tahmesb, Emir Muhammedi'nin kızını oğlu Mirza Hamza'ya istedi. Şah bununla, Muhammedi'yi İranlılarla ittifak yapmaya ve eskiden olduğu gibi onlarla sevgi ve dostluk bağlarını güçlendirmeye teşvik etmeyi ön-görüyordu. Emir de bu isteğe olumlu cevap verdi ve bu sefer de Kızıl-başların hizmetini tercih etti, Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar da bu durumda kaldı.

Şahverdi bin Muhammedi

Babasının ölümünden sonra, Loristan'ın ileri gelenlerinin kendisini des-teklemeleri ve reislerinin kendisine yardım etmeleri sayesinde beylik mevkiine geçti. Bunun üzerine, Şah Muhammed'in de bunu onayladığına dair Şahlık emirnamesi çıktı.

İran kralığında yönetim Şah Abbas'ın güçlü ellerine geçince Şah, ken-disiyle Loristan eyaleti arasında dostluk bağlarını güçlendirmenin iyi bir politika olacağı görüşüne vardı. Bu alanda ilk adım olarak, daha önce kardeşi Sultan Hamza Mirza'nın(*) karısı olan, Şahverdi'nin ablası ile evlendi; amcasının oğlunun kızı, Behram Mirza'nın torununu da Şahverdi ile evlendirdi. Bu durum, aralarındaki dostluğun ve içten sevginin uzun süre devam etmesini sağladı.

Sonra Şah Abbas, Hemedan eyaletinin yönetimini Beyatlı Uğurlu Bey'e verince Lorlarla Beyatlılar arasındaki eski ihtilaf tekrar harekete geldi ve yenilendi. Şahverdi ile Uğurlu arasında, Berucerd nahiyesi üzerinde çatışma

(*) Bu ad biraz yukarıda Mirza Hamza diye geçti. (M. E.B.)

ve düşmanlık başgösterdi; iş orduların yığılmasına ve kılıçların çekilmesi-ne kadar vardı. Berucerd kasabası dolaylarında savaş çıktı. Beyat kabilesi Reisi Uğurlu Bey ve adamlarından birçok kimse, talihsizlik olarak, bir çarpışmada öldürüldüler; Lorların eline ganimet olarak birçok mal geçti; hepsini yağma ettiler ve bir şey bırakmadılar. Uğurlu Bey'in kardeşi Şah Kulu Bey, Kazvin'deki Şah Abbas'ın sarayına sığınarak, kardeşiyle bir-çok Beyat ileri gelenlerinin öldürülmeleri, mallarının ve cephanelerinin yağma edilmesi olaylarını detaylı olarak arzetti. Şah bu kanlı olayları duyun-ca şiddetle öfkelenildi ve derhal, sarayında mevcut olan askerlerden ve komutanlardan kurduğu küçük bir ordunun başına geçerek hareket etti; bu orduyla geniş bir saldırıya geçti.

Şahverdi, Şah'ın bizzat gelmekte olduğu haberini alınca eli boğrunda kaldı. Hemen acele olarak bazı yakınları, çocukları ve ailesiyle birlikte büyük güçlük, ıstırap ve şaşkınlık içinde Semire ırmağını geçti ve Külâh dağına ulaşmayı başardı. Ordusu, aşiretleri ve diğer Lor kabile ve toplulukları ise ırmağın öbür tarafında kaldılar. Şah Abbas, ordusuyla onları ya-kaladı; kendileriyle çarpışarak onları darmadağın etti ve Lor beylerinin yönetim merkezi olan Hurremabad yörelerini, Oğuzvar Sultan'ın torunu Mehdi Kuli Sultan Şamlu'ya beylik olarak verdi; kendisini o yörenin Bey-lerbeyi olarak tayin etti; aşiretler ve kabileler arasında düzen ve bağlılık görevini yerine getirmesi için de, emrine bazı Kızılbaş komutan ve su-bayları verdi. Bundan sonra Şah, muzaffer olarak Kazvin'e döndü.

Fakat Şah, daha yeni Kazvin'e varmıştı ki, Şahverdi yeniden döndü ve halkı toplamaya başladı. Çevresinde Goran aşiretlerinden ve diğer aşiret ve kabile topluluklarının adamlarından bir kalabalık toplandı. Şahverdi bunların hepsini alarak Mehdi Kuli Sultan'la savaşmaya gitti; büyük bir cüret ve cesaretle Semire ırmağını geçti ve karargâhını Hurremabad'ın açıklarında kurdu. Sonunda şiddetli savaş başladı; iki taraf birbirine girdi ve aralarında çarpışma kızıştı. Savaş, Lorların kırılması, ağır bir yenilgiye uğramaları ve gerisin geriye dönmeleriyle sonuçlandı. Şahverdi ise Bağdad'a kaçmak, Osmanlı Sarayının egemenlik alanına sığınmak ve bu saraya itaat ve bağlılığını sunmak zorunda kaldı.

Bu son olayların haberleri Şah Abbas'ın kulağına gidince, Şahverdi'nin yaptıklarını affetmenin yararlı olacağını düşündü ve Loristan Hükümeti ile Hurremabad eyaletinin, ataları ve babaları zamanından bu yana yürür-lükte bulunan ve uyulan usuller gereğince kendisine verildiğine dair bir emirname yayınladı. Sonra da üzerine, gönlünün alınmasını ve emsali arasında övünmesini sağlayacak birçok hil'at ve hediyeler yağdırdı. Böy-lece Şahverdi'nin şanı yüceldi ve değeri arttı. Kendisi hâlâ, yani Hicri 1005 (1597) yılına kadar azim ve iradeyle Hükümetinin işlerini yönetmektedir.

BEŞİNCİBOLUM

"Âl-ı Eyyub" adıyla ün yapan Mısır ve Şanı Sultanlarının Amları Konusundadır

Tarih bilginleri ve eski zamanın araştırmacıları rivayet ederler ki; bu Mısır ve Şam sultanlarının atası

Şadi bin Mervan'dı ve kendisi aslen Azer-baycan Dvin'inin Rewende Kürdlerindendi. Dvin şimdi harap bir köy-dü. "Kerni Çığır Sa'd" diye adlandırılmaktadır.

Selçuklu Sultan Mes'ud zamanında, Sultan'ın vekilierinden ve memurlarından biri, Şadi bin Mervan'ı Tekrit Kalcsi muhafızlığına tayin etti. Şadi, adı geçen kalede öldü ve görevdeki yerini oğlu Necmeddin Eyyub aldı. Günün birinde Necmeddin Eyyub, kardeşi Esedüddin Şerguh (Şir-guh) ile birlikte yolda giderken, aniden karşılarına ağlayan ve vclvele çıkaran bir kadın çıktı ve sebepsiz yere kendisine ziyet eden bir adamı şikâyet etti. Esedüddin buna öfkelenerek saldırgan adamı huzuruna getirt-ti ve olayı kendisine sordu; adam doğru dürüst bir cevap vermedi. Bunun üzerine Esedüddin adamın mızrağını elinden ahp kendisine öldürücü bir darbe vurdu; adam cansız ve hareketsiz yere düştü. Necmeddin hemen kardeşini yakaladı ve olayı olduğu gibi Sultan Mes'ud'un vekiline bildir-di. Vekil de kendisine şunları yazdı: "Benimle öldürülen adam arasında köklü bir dostluk ve sağlam bir sevgi bağı vardı. Sizinle bir araya geldiğim zaman, sizden onun kanını istemekten başka bir şey yapmam mümkün değildir. O halde en uygunu, gözlerimin sizi görmemesi için ülkemi terketmenizdir."

Bunun üzerine Necmeddin Eyyub, kardeşiyle birlikte hemen ülkeden hareket ederek Musul'a gitti. Oraya varınca Musul Emri İmadeddin Zen-gi onları sıcak bir ilgiyle karşıladı; kendilerine misafirperverlik gösterdi. Sonra fetihlcrinden birinde, Allah kendisine Balebek Kalesinin fethini nasip edince, Necmeddin Eyyub'e adı geçen kalenin muhafızlığı görevini ver-di.

Güzel görünüşlü, iyi ahlaklı, akıllı, dindar, adaletli ve güvenilir bir adam olan Necmeddin, Balebek'te tasavvuf adamları için bir tekke yaptırdı ve adına "Necmiye" dedi; bu tekkeye birçok para da verdi. Adı geçen şehirde halk arasında adaleti ve sevgiyi yaydı. Sonra İmadeddin Zengi ölünce, kendisi kardeşi Esedüddin ile birlikte Nureddin Mahmud'un hizmetine gitti; ikisi de Nureddin'in güvenini ve hayranlığını kazandı; Nureddin ken-dilerinc ilgi ve takdir gösterdi. O kadar ki Esedüddin'e ordu komutanlığı göreviyle birlikte Humus Hükümetini verdi.

(89) Başka bir nüshada "Rewande-iDvin", bir diğer nüshada "Erende-iDvin" yazıdır. Anlaşıldığına göre doğrusu bu nüshadaki şeklidir. Çünkü "Rewende" xözcüğü "gelenler ve gidenler" anlamındadır. "Göçmenler" anlamında da kullanılır: Şüphesiz Azerbaycan Dvin'indeki Kürdler, Gürcülerin, Ruslann ve Hıristiyan Abhazlann Giircistan, Arran ve Kürdistan'a yaptıkları saldırı sırasında geçeden diğer Müslümanlarla birlikte Kürdistan 'ın kuzeyinden göç etmişlerdir. (M.A.A.)

Mısır'daki İsmaili Halifesi El-Ädîd, Frenklerin Mısır'a karşı saldırılarını püskürtmek için, Sultan Nureddin Mahmud'dan yardım isteyince, Sultan da bu görev için Esedüddin Şerguh'u, üç defa güçlü bir ordunun başında gönderdi. Sonuncu defada Esedüddin, El-Ädîd'in Veziri Şavra'yı ' onun izniyle öldürdü ve vezirlik görevine geçti. Fakat bu vezirlik bağından bir gül koparamadan, 2 Cemaziyelahr 564 (1169) tarihine rast-layan pazar günü öldü. Vezirlik makamında 65 gün kalmıştı. Kendisinin ycrinc, kardeşinin oğlu Salahaddin bin Necmeddin Eyyub geçti.

Salahaddin Yusuf bin Necmeddin Eyyub

Salahaddin vezirlik görevine başlayınca, Halife El-Ädîd Billah devleti-nin tiim erkânının ve adamlarının hareketi felce uğradı. Bunun nedeni, Salahaddin'in üstün bir kudrete ve nadir rastlanan bir zekâyâ sahip olmasıydı. Kendisi kısa zamanda Halifeden "El-Melik El-Nâsır" unvanını aldı.

Böylece Mısır'ı kontrolü altına alan Salahaddin, Nureddin Mahmud'a bir elçi göndererek, babasına, Mısır'a dönmesi için izin vermesini istedi. Nureddin onun bu isteğini meranunlukla kabul etti. Bunun üzerine Nec-meddin Eyyub Mısır'a hareket etti ve 24 Receb 565 (1170) tarihinde ora-ya vardı; kendisini, Mısır'ın dışında bizzat Halife El-Ädîd sevinçle ve saygıyla karşıladı. Oğlunun aynlığmdan duyduğu üzüntü yüzünden Necmeddin'in ağarmış olan gözleri, oğlunu görmesi üzerine yeniden ışığa kavuştu. Salahaddin de babasına son derece sevgi ve saygı gösterdi; hatta vezirlik görevinden babası lehine feragat etmeyi bile kendisine teklif etti. fakat büyük bir insan olan babası bunu kabul etmedi ve oğluna teşekkür ederck başarı dileğinde bulundu.

Salahaddin devlet işlerini büyük bir ehliyet ve liyakatle yönetmeye başladı. Nihayet 567 (1172) yılının Muharrem ayı başlarında Halife El-Ädîd'in hastahğı ağırlaştı ve aynı yılın Muharrem'inin Aşure günü ölecek Allah'ın rahmetine kavuştu. Bunun üzerine Salahaddin, İsmailile-rin, dcğerli incilerle, pahalı mücevherlerle, birçok altın ve gümüş para ile dolu olan hazinelerini ele geçirdi. İşlerin dümenini yürütmekte tam bağımsız oldu. İyi yönetimi ve uzak görüşlülüğüyle tüm askerleri ve sivil leri memnun etti. **Yaffi Tarihi'nin** yazarı, Salahaddin'in, El-Ädîd'in hazi-nelerinden ele geçirdiği değerli eşyalardan birinin zümrütten bir asa olduğunu yazmıştır. Değerli yazma kitapların sayısı

ise' 100 bin cilde ulaşıyordu.

(90) İmadeddin Zengi 'nin oğlu Nureddin Zengi. (M.E.B.)

(91) Fatimihalifeleri, İsmaili mezhebinemensıtpolduklarıiçinİsmailidemiştir. (M.E.B.)

(92) Arap kaynaklarında "Şavır"dır; galiba "Şapur"un Arapçalaşmışıdır. (M.A.A.)

(93) Muharrem ayının onuncu günü (M.E.B.)

Öte yandan, Salahaddin'in Mısır'ı bağımsızlığa götürmesinden ötürü, başlangıçta kendisiyle Nureddin Mahmud arasındaki ilişkiler, bazı jurnal-ler yüzünden gerginleşti. Nureddin, bizzat Mısır'a gidip kendi adamlarından birini ülkenin başına getirmek istedi. Onun bu niyetinin haberi Salahaddin'in kulağına varınca, Mısır'ın savunması için tedbir alınması amacıyla, babasından, dayısından, kardeşlerinden ve diğer akrabalarından kurulu bir danışma meclisi topladı. Meclis toplanınca, Salahaddin'in yeğeni Takiyeddin yerinden fırlayarak şöyle konuştu: "Devletin menfaati, Nureddin Mahmud'a karşı, bu tarafa yöneldiği takdir-de, gücünün yetmeyeceği ordularla direnmemizi gerektiriyor; ona, bu ülkenin işlerine kaşması için meydan vermemeliyiz."

Necmeddin Eyyub, torununun bu sözüne çok üzüldü ve kendisine söv-dü, soğuk sözler söyledi, onun bu fikrini reddetti; sonra da Salahaddin'e dönerek şöyle dedi:

"Ben senin babanım, şu da dayım Şahabeddin'dir; biz ikimiz, burada hazır bulunanların hepsinden daha çok seni sevmekle ve sana karşı daha çok şefkat beslemekle birlikte, Nureddin'le karşılaştığımız zaman, eski-den yaptığımız gibi, itaat ve bağlılığımızı bildirerek onun yüce tahtını öpmekten başka bir şey yapamayız. Nureddin boynumuzun vurulması için emir verirse, itaat ederek ve kendi gönlümüzle boynumuzu ona teslim etraemiz gerekir. Senin babanım ve dayının dururau bu olunca, bu emirler ve devlet erkânının durumları hakkında ne sanırsın? Ülke Nureddin'in ülkesidir, bizler de aslında onun sadık köleleri ve kullarıyız. Bizleri görev-lerimizden uzaklaştırmak istediği zaman başımız üstüne itaat ederiz. Be-nim düşünceme göre, biz şimdi Nureddin'e bir dilekçe sunarak şunları yazmalıyız:

"Haber aldığımıza göre, hümayunlarımızın gönlü, muzaffer ordusunu, bu ülkeyi kurtarmak için bu tarafa yöneltmeye karar vermiştir. Oysa buna ve bunu uygulamak için sefer zorluklarına katlanmaya ihtiyaç yoktur; çünkü ben hiç bir zaman kulluk yolundan sapmış değilim. Ben saltanatınız tahtının eşğine bağlıyım ve vereceğiniz her adaletli hükmü de kabul ederim. Şiir: "Boyun eğerim senin vereceğin her hükme Ve yapmaya bir hizmetçi olarak hazırım emredeceğin her işi.

Eğer benden yana, Sultan'ın nurlu kalbine bir bulamkhk bulaşmışsa, en uygun ve en iyisi, boynuma kendi eliyle zincir takması ve bcni bütün dünyanın sığınağı olan dergâhınıza getirmesi için Mısır'a özel kullarmızdan

(94) Bıı. MelikEl-Muzaffer Takiyeddin bin Şchinşah bin Eyyub 'dır. "Ferh Şah " adında bir de kardeşi vardı. (M.A.A.)

birini göndermenizdir... Şiir:

"Kul, emre'boyun eğmez de ne yapar?"

Salahaddin babasının öğütünü bütün dikkatiyle dinledi; onu büyük se-vinç ve memnunlukla derhal kabul etti. Bunun üzerine meclis dağıldı ve toplantıya katılanlar aynılıp evlerine gittiler. Necmeddin Eyyub oğluyla yalnız kalınca, kendisine şöyle dedi:

"Sen hâlâ, iyiyi kötüden ve iyi tedbiri kötüsünden ayırdetmesini sağlayacak, meseleleri gözünün önüne getirecek yeterli tecrübeye sahip olmayan bir gençsin. Sen bilmez misin ki, bu topluluktaki insanlar senin aklından geçenleri öğrenmek, senin niyetlerini anlamak ve bunları birer birer Nureddin'e iletme isterler; senin direnmek ve kendisinin Mısır'a girmesini engellemek istediğini ona söylüyorlar? Şüphesiz bu sözler, Nureddin'i, bu yolda bütün gücünü harcamaya itecek; o da neye nial olursa olsun, bizleri Mısır'dan çıkarmak için Musul ve Şam ordularını birden üzerimize gönderecektir. Oysa kendisi, mecliste söylenen sözleri duyarsa ve bizi kendisine bağlı, emrine itaatkâr olduğumuzu öğrenirse, daha başka önemli işlerle uğraşacaktır. Böylece bizler de ondan ve onun çıkaracağı sorundan yana müstcrih olacağız."

Gerçekten de bu tedbir ilâhi takdire de uygun düştü. Çünkü Salahaddin'in dilekçesi Nureddin'in makamına ulaşınca kadar, onun aile efradıyla yapmış olduğu toplantının sonucu da iletilmişti; mecliste cereyan edenler de kendisine bildirilmişti. Bunun sonucunda Nureddin, Salahaddin'e yakınlık ve sevgi gösterdi; doğru yolun, kendisini Mısır'da ve Mısır işlerinde bırakmak olduğunu ve sıyrılmı bulandırmaması gerektiğini anladı.

568 (1173) yılında Necmeddin Eyyub atından düştü ve birkaç gün has-ta yatağında yattı; sonra da

öldü. Büyük insan olan oğlu, sünnet gereğince babasının cenazesini kaldırdı ve onu, kendisine yaraşır bir yere gömdü; ayrıca taziyeleri kabul etmek için gerçktiği kadar oturdu. Necmeddin Eyyub altı erkek çocuk bırakmıştı: Salahaddin Yusuf, Seyfeddin Muhammed Ebu Bekir, Şerasüdevle Turan Şah, Seyfülislâm Tuğtekin (Tuğtekin), Şe-hinşah ve Tacülmülük Büri.

Nureddin Mahmud 569 (1174) yılında ölünce, Salahaddin'in Mısır ülkesindeki bağımsızlığı tamamlandı. Bunun üzerinden fazla zaman geçmeden ülkesine Şam memleketini de kattı. Bu ülkelerdeki insanlar üzeri-ne adalet bayraklarını dalgalandı ve barış perdesini gerdi. Sonra Kudüs ve Halilrahman şehirlerini, bu şehirleri gaspetmiş olan Hristiyan Frenklerin elinden aldı. Ayrıca kardeşinin oğlu Karakuş'u Mağrib ülkeleri-

(95) Kardeşinin oğlu değil, kölesiydi; Mağrib'in fethi için Salahaddin'in kardeşinin oğlu Feri Şah'la birlikte gitmişti. (M.A.A.)

(96) Mağrib, Kuzey Afrika ülkelerine denir: (M.E.B.)

nin bir kısmını fethetmekle görevlendirdi. Karakuş büyük bir orduyla o yörelere gitti ve Trablus şehrini Frenklerin elinden aldı. Bu şehri daha önce Frenkler istilâ etmişlerdi. Salahaddin'in talihinin güneşi berrak olarak ufukları aydınlattığı bu sıralarda, kardeşi Turan Şah'ın güneşinin de Yemen ülkesinin ufuklarında parladığının sevindirici haberi geldi. Turan Şah, o ülkeyi zorla yönetimi altına almış olan Abdünnebi'ye zındığı yenilgiye uğratmış ve Abdünnebi, iki taraf arasında yapılan bir çarpışmada öldürülmüştü.

Yukarıda da geçtiği gibi, Şam ülkesinin çoğu, Şam şehriyle birlikte 570 (1175) yılında Salahaddin'in eline geçmişti ve yalnız onun olmuştu. Nureddin Mahmud'un oğlu Melik el-Salih İsmail de yalnız Halep yönetimiyle yetindi. Öte yandan, Salahaddin 572 (1177) yılında, Mısır ve Kahire çevresinde, çöller yönünden başlaraak üzere, 29 bin 300 zira uzunluğunda büyük bir sur yapılmasını emretti. Bunun için her taraftan mimarlar ve işçiler topladılar. Bunlar, Salahaddin'in hayatının sonuna kadar gecce gündüzlü çalıştılar.

573 (1178) yılında Salahaddin Askalan'ın üzerine yürüdü ve çevresindeki köylere akınlar yaparak Frenk Hristiyanlarından birçok mal ganimet aldı. Sonra himmetinin yularını Remle'ye yöneltti; birdenbire bir Frenk ordusunun o yöreye doğru gitmekte olduğunu gördü. Büyük bir hız ve şiddetle çarpışmalar başladı. Çarpışma, Müslümanların ağır bir yenilgiye uğramalarıyla sonuçlandı; Salahaddin'in birçok askeri şehit düştü; bunların başında, Salahaddin'in kardeşinin oğlu olan Takiyeddin'in oğlu vardı; o zaman sadece 20 yaşında bulunuyordu. Salahaddin ise bir mucizce olarak bu vartandan kurtuldu ve ağlanacak bir halde, yenik olarak Kahire'ye döndü. Hristiyanlar ise bu çarpışmadan sonra Hama'ya yöneldiler ve orayı dört ay kuşattılar.

573 (1178) yılı sonlarında, Halep kalcsi barışçı bir yolla ve /ahmet-sizce, kan dökülmeksizin Salahaddin'in eline geçti. O da bu büyük vilâyetin valiliğine oğlu Melik El-Zahir'i tayin etti.

574 (1179) yılında ise, Salahaddin'in Şam'daki vekili olan kardeşinin oğlu Feri Şah Şam'a saldıran bir Frenk ordusuyla savaşmak için harekete geçti; Şam kapılarında onları ağır bir yenilgiye uğrattı ve komutanlarını öldürdü. Bunun üzerine Frenkler yenilgi olarak geri çekildiler. Bu yıl, Salahaddin'in dayısı Şahabeddin öldü. Kendisi Hama yönetimini elinde tutuyordu. Ölümünden sonra yerine, Melik El-Muzaffer Takiyeddin Ömer bin Şehinşah bin Necmeddin Eyyub geçti ve öldüğü 577 (1182) yılına kadar Hama'yı yönetti. 576 (1181) yılında ise, Yemen'i kılıçla fethetmiş olan Şerasüdevle Turan Şah bin Necmeddin Eyyub, gelmiş olduğu

(97) Zira, bir eski ölçü birimidir; uzunluğu dirsekten ortaparmak ucuna kadardır. (M.E.B.)

İskenderiye'de öldü. Kemikleri sonradan Şam'a taşındı ve kızkardeşinin Şam açıklarında yaptırmış olduğu medreseye gömüldü. Ondan sonra Yemen yönetimi, Salahaddin'in öteki kardeşi Seyfülislâm Tuğtekin'e verildi.

583 (1188) yılının Rebiyülcvel'inin günlerinden bir cuma, günü, Salahaddin'le melik'in Frenkler Taberiye ovalarında karşı karşıya geldiler. İki taraf arasında kanlı bir savaş oldu. Bu savaş, yüce Allah'ın izniyle ve peygamberlerin efendisinin bereketiyle Müslümanların zaferiyle sonuçlandı. Hristiyanların lideri, askerlerinden bir çok kimsenin öldürülmesinden sonra esir düştü. Salahaddin fırsatı yitirmedi ve Akkâ üzerine yürümeye devam etti. Orayı da Hristiyanların elinden alarak, orada tutuklu bulunan 4 bin Müslüman esiri serbest bıraktı. Sonra bu şekilde yürüyüşüne devam ederek Nablüs, Hayfa, Kaysariye, Näsıra ve Askalan gibi birçok şehir ve kaleyi kurtardı. Uzun bir süre sonra bir ordu hazırlayarak Kudüs üzerine yürüdü ve şehrin batı tarafına indi. Birkaç gün sonra bundan vazgeçti ve doğru tarafına geçerek şehri oradan kuşattı. Böylece savaş başladı. O sırada Kudüs'te 60

bin Hristiyan oturuyordu. Onlar da şehri Müslümanlara karşı korumak için gayret ve çabayla kollarını sıvadılar. Fakat durum büyük ölçüde gelişti. 583 (1188) yılının 27 Recebine rastlayan cuma günü girer girmez, Salahaddin kaleyi ve şehri mancuklarla dövercek abluka altındakilerin gırtlığını adamakıllı sıkı. Bunun üzerine aman ve barış diye bağırıldılar. Salahaddin, onlara, öldürülmeyecekleri ve esir edilmeyecekleri konusunda aman verdi. Müslümanlar şehre girdiler ve Hristiyanların Mescid-i Aksa'da Kubbetussahre üstüne koymuş oldukları haçı kırdılar; sonra aynı gün cuma namazını Mescid-i Aksa'da kıldılar. Orada hem yoksulların, hem de büyüklerin tekbir ve dua sesleri gök ufuklarına kadar yükseldi. Böylece emanet tekrar sahibinin eline geçmiş oldu. Kudüs, 492 (1100) yılı başından bu yana kadar Frenklerin elinde kalmıştı. Salahaddin ilçe rael'un Frenkler arasında, o belirli günde barış şartları şu şekilde imzalandı:

"Kafirlerden her erkek Müslümanlara 20 dinar, her kadın da 5 dinar ödeyecek; her çocuk için de bir dinar ödenecektir. Üzerine yükümlenen fidyeyi ödemeye gücü yetmeyen herkes Müslümanların eline esir düşecektir."

Salahaddin, Hristiyanlardan aldığı bu paraları askerlere, bilginlere ve âbidlere verdi. Sonra Sur Kalesine yöneldi. Bu kalenin surları son derece sağlam olduğu, askerler de soğğun şiddetinden ve yağmurlardan şikâyet ettikleri için, Salahaddin danışmanların da görüşünü alarak kaleyi kuşatmaya devam etmekten vazgeçti; hızla Tarsus şehrine doğru hareket ederek orayı da savaşla ele geçirdi; ganimet olarak birçok mal, ayrıca da birçok esir aldı. Sonra şehri yaktı ve yürüyüşüne devam etti. Şehirleri tek tek istilâ etmeye başladı. Berziye kalesine vardı. Bu kalenin sağlamlığı ve güçlülüğü dillere destan olmuştu; çünkü kalenin deniz seviyesinden yüksekliği, surlarıyla birlikte 570 zira'dan fazlaydı. Fakat Salahaddin, burayı da kılıçla ele geçirdi. Ondan sonra Antakya yöresine giden Salahaddin, barışa eğilimli olan oradaki halkıyla da barış yaptı; onlar da ellerindeki bütün Müslüman esirleri serbest bıraktılar.

98) Hazreti Mithammed 'i kastediyor. (M.E.B.) (99) Yani 583 (1188) yılı. (M.E.B.)

Sonra, oğlu Melik El-Zahir'in isteği üzerine Antakya'dan Halep'e gitti. Melik El-Zahir, Halep'de üç gün kalan ulu babası için elinden geldiği ölçüde büyük şenlikler yaptırdı ve onu büyük saygıyla karşıladı. Ondan sonra Salahaddin Halep'den ayrılarak Hama'ya gitti. Orada Hama Valisi Takiyeddin, ulu misafiri gereken saygıyla karşıladı. Salahaddin bu yeğenine ilgi gösterdi ve eyaletine Cebele şehriyle diğer birkaç kasabayı kattı. Salahaddin sonra Şam'a gitti ve orada birkaç gün dinlendi. Oradan Safed şehri-nin üzerine yürüdü ve burayı banş yoluyla fethetti. Bunun sonucu olarak Kerek ve Kevkeb de barış yoluyla fethedildiler. Sonra Kudüs'e gitti ve Kurban Bayramı namazını o kutsal yerde kıldı. Ondan sonra Askalan'a giderek burayı kardeşi Melik El-Adil'den aldı; onun yerine kendisini Kerek eyaletini verdi. Akkâ'ya varınca kalenin yıkılmış surlarının onanması ve yenilenmesi için emir verdi. Sonra, o yörelerin en güçlü ve en sağlam kalesi olan Şakif Kalesine yöneldi ve bizzat kendi mübarek kişiliğiyle kaleyi kuşatmaya başladı. Kalenin, Frenkler arasında akıllı ve ileri görüşlü bir adam olan yöneticisi, başan ve zafer belirtilerinin Müslümanların tarafında belirmediğini görünce tek başına kaleden çıktı ve Sultan Hazretleri-ne doğru ilerleyerek teslim oldu. Sultan kendisini yakına getirtti ve ona ilgi gösterdi. Aziz misafir iyi Arapça bildiği için Sultan Hazretlerine arz etmek istediğini bizzat arz ederek şöyle dedi: "Yüce tahtınızı rahatsız edişimin sebebi, benim ve ailemin Şam'da oturmaımıza izin verilmesi, Sultanlık Divanından bana yetecek kadar yıllık altın ve tahıl ödemesi yapılması konusunda yüce emirlerinizin çıkmasıyla müşerref olmaktır. Bu dileğim kabul görürse kaleyi Sultan'm adamlarına teslim ederim."

Sultan dileğini olumlu karşıladı ve Şakif Valisi kaleye geri döndü. Bu sırada İslâm ordusu savaşı durdurmuş ve kuşatmayı kaldırmıştı, barış şartlarının hazırlanmasını bekliyordu. Birkaç gün sonra, iki gözü olan her-kese göründü ki, o kâfir, bu davranışıyla, kale üzerindeki baskıyı durdurmak, böylece surlarını onarmak, burçlarını yenilemek ve kaleyi mühim-matla doldurmak amaçlarını güdüyordu. Şüphesiz Sultan bu çirkin davranışa son derece öfkelenmişti ve muzaffer ordusuna kaleyi bir daha kuşatma emrini verdi. Müslümanlar yeniden kaleyi ablukaya başladılar. Bu sefer yaya savaşının, kuşatmanın araç ve gereçlerini de hazırlamışlardı. Onlar bu durumdayken, Haçlı ordularından birçok toplulukların ve büyük yığınların Akkâ limanına vardıkları, kaleyi kuşatmaya başladıkları ve bu tehlikeli olay karşısında Melik El-Adil'in Şakif kâfirleri ile şu şartlar üzeri-ne barış yapmaya razı olduğu, bunu kabul ettiği haberi geldi; Şehir, yani Akkâ, içindeki bütün silâh, geyik, binck hayvanlar ve 200 bin dinar altınla birlikte onlara verilecek; ileri gelen esirlerinden 100, öteki esirlerinden de 500 kişisi serbest bırakılacak; buna karşılık kâfirler de, Müslümanların aman ve barış içinde şchirden çıkmalarına izin verecektir.

Sultan bu haberi duyunca çok üzüldü ve böyle bir barışın yapılmasına şiddetle karşı çıktı. O

zaman tcdbir ve danışma adamlarının fikirlerini de alarak Şakif kuşatmasının bırakılmasını ve Frenklerin çabuk davranıp istilâ ederek içindeki bol mallar ve ganimetleri alıp, Kudüs'ü geri almakta ve işgal etmekte kullanacaklarından endişe ettiği Askalan'm da tahrip edilmesini emretti. Salahaddin'in oğullarından biri olan Şam Valisi Melik El-Efdal bu görevi üzerine aldı. Bütün Askalan halkı, Şam'ın öteki şehirle-rine dağılmalarını emretti. Bu da, kara talihtir şehir halkının ileri gelenlerini de, sıradan olanlarını da üzdü; onlar, taşınması mümkün olmayan eşyalarını çok LICUZ fiyatlarla satmaya başladılar; örneğin on dirhem ' değerindeki bir mal bir dirhem karşılığında satışa çıkarılırdı, yine de alıcı bulamazdı. **Mir'at el-Cenan** tarihinde, bir Askalanlının 12 tavuğu bir tek dirheme satmış olduğu yazılıdır. Diğerlerini de buna göre kıyas et.

Kısacası, halktan ve askerlerden büyük bir topluluk, 20 Şabandan Ra-mazan başlarına kadar bu şehri yıkmakla uğraştı. Sonra kapılarına varıncaya kadar şehri ateşe verdiler; aynı şeyi Lüdd ve Remle kalelerinde de yaptılar. O sırada Melik El-Adil'den şöyle bir haber geldi: "Frenkler, kendilerine kıyı şehirlerini bıraktığımız takdirde bizimle barış yapmaya razıdılar; on-dan sonra da İslâm şehirlerine saldırmayacaklarını taahhüt ediyorlar."

Salahaddin bu teklifi kabul etti ve barış yapması için Melik El-Adil'e izin verdi. Bunun üzerine Müslümanlarla Frenkler arasında bu esaslara göre barış yapıldı; bu barış, taahhüt ve ağır yeminlerle pekiştirildi; iki taraftan tüccarlar çarşılarında dolaşmaya başladılar. Bunun üzerine Sultan, oğlu Melik El-Efdal ve ordusuna, dinlenmek üzere şehirlerine gitmeleri için izin verdi.

Kendisi ise o değerli kişiliğiyle Kudüs'e gitti, orada bir süre kaldı. Sonra ülkenin başkenti Şam'a hareket etti ve 27 Şevval 588 (1192) tarihinde oraya vardı. Orada bütün oğulları, diğer memur ve komutanlarıyla birlik-te, sevinçle ve ferahlayarak hizmetinde toplandılar. 589 (1193) yılı Safer'inin 25'ine rastlayan cuma günü, bizzat yüce kişiliğiyle, binip hacıları karşılamaya çıktı. Bu kutlu karşılaşmadan sıtım, yakıcı sıtmaya yakalanmış olarak döndü ve aynı ayın 27'sinde Allah'ın rahmetine kavuştu. Bunun üzerine halkı üzüntü kapladı ve bu musibet, yakın uzak herkese çok ağır geldi. Allah kendisine rahmet etsin. Cenazesinde büyük bir halk topluluğu hazır bulundu ve onun rauhteşcere cenaze alayını görünce yüksek sesle ağladılar.

(100) Dirhem, eskiden kullanılan bir para birimi. Ağırlık ölçüsü olarak da kullanılmıştır. Bıradaki dirhem para hirimidir. (M.E.B.)

Çünkü Salahaddin adaletli bir Sultan ve cesur, hamiyetli bir hükümdardı. Bilginleri ve edebiyatçıları sever; onları yakınına alır ve kendileriyle birlikte oturur; üzerlerine nimetlerini ve iyiliklerini yağdırır. Mısır'ı yönettiği süre boyunca kanaatkâr, dürüst davranır; ne denli küçük olursa olsun günahlardan ve dine yasaklanan hareketlerden sakınırdı. Onun parlak devrinde Mısır ve Şam büyük ölçüde kalkındılar; çünkü birçok hayır kurumları kurdu ve bunlara birçok ürün ve tanı alanları vakfetti. İşte sana, o genç imar ve hayır binalarının bir kısmı;

1- Büyük ve Küçük Karrafe'de, İmam-ı Şafii'nin -Allah ondan razı olsun- türbesi civarında bir medrese.

2- El-Darçın'da, İmam-ı Hüseyin efendimiz -Allah ondan razı olsun-izafe edilen türbenin yakınında bulunan Kahire El-Muizziye Medresesi.

3- Şii İsmaili halifelerinden biri olan Said El-Süeda'nın Sarayının yerinde bir tekke.

4- Abbas bin Salar'm köşkü yerinde kurduğu Hanefiye Medresesi.

5- Mısır'da "Zeyn El-Tüccar" diye tanınan Şafiiye Medresesi.

6- Kahire, El-Muizziye'de bulunan Malikiye Medresesi.

7- Kendi sarayının içindeki hastane.

8- Kudüs, Halil'de kurup tamamladığı medrese ve tekke.

Denildiğine göre, Salahaddin, aklın düşünemeyeceği ölçüde cömertti. Göçüp en yüce makama kavuştuğu gün, sahip olduğu o geniş saltanat ve nüfuz, geniş sınırlı o şehir ve ülkeler rağmen, terekesinde 47 gümüş dirhemden başka bir şey bulunmamıştır. Bilgi, Allah nezdindedir.

Eb'ü'l-Feth Osman bin Salahaddin Yusuf

Salahaddin sağlığında Mısır'ı, "Melik El-Aziz" unvanını verdiği büyük

(102) oğlu Osman'a vermişti. Mısır'ın bu adaletli

azizinin ölüm haberi Mısır

Aziz'ine " ulaşınca derhal Mısır tahtına çıktı ve ülkenin ileri gelenlerinden. eşrafından kendisi için yemenden biat aldı. İstedliğini böylece elde edince, kardeşi Melik El-Efdal'la savaşmak için hemen

Şanı'nın üzerinc yürüdü. Bu işte amcası Melik El-Adil de kendisini destekliyordu. Şam'ı, üzcrine

(101) Sıra numaralarını biz koydık. (M.E.B.)

(102) Salahaddin 'i kaxtediyor. (M.E.B.)

(103) Melik El-Aziz Osman 'ı kastediyor: (M.E.B.)

üç defa yürüdüktan, kuşatıp da kuşatmayı daralttıktan sonra sahibinin elin-den aldılar; Şam şehri 592 (1196) yılınm Receb ayında teslim oldu ve Melik el-Efdal kaçtı. El-Aziz Osman, Şam'm yönetimini amcası Melik El-Adil'e bıraktıktan sonra Mısır'a döndü.

593 (1197) yılında, Yemen hükümdarı Seyfîlislâm Tuğrultekin bin Nec-meddin Eyyub, Allah'm rahmetine kavuştu. Kendisinden sonra Yemen'de, Melik El-Aziz diye tanınan oğlu Fetheddin İsmail yönetime geçti.

Melik El-Aziz 595 (1199) yılında Mısır'da yüce makama ulaştı⁽¹⁰⁴⁾. Kendisi son derece âlicenap, yumuşak huylu, terbiyeli bir gençti; büyük ölçüde dürüst ve cömertti. Bu hükümdarm ölümünden sonra Mısır'daki Eyyubiler iki kısma ayrıldılar: Birinci kısım, Melik el-Aziz'in Ali adındaki ve "El-Mansur" unvanını taşıyan oğlunun yönetime geçmesinde ittifak etti; ikinci kısım ise, Melik El-Efdal'a haber göndererek bağlılıklarını bildirdi ve kendisini Mısır'a çağırdı.

Melik El-Efdal bin Salahaddin Yusuf'un Saltanatı

Bilindiği gibi el-Efdal, yukarıda da geçtiği şekilde babasının sağlığında Şam Valisiydi; kardeşi Melik El-Aziz, ikisinin de aracası olan Melik El-Adil'le işbirliği ederek, Salahaddin'in ölümünden sonra üzerine üç kez ordular sürdüler; sonunda Şam'ı elinden aldılar ve onun yerine kendisine Sarhad kalesini verdiler . Orada kalan Melik El-Efdal, Melik El-Aziz'in ölümü üzerine Mısır'a koştı ve orada bir süre yönetimde kaldı. Fakat amcası Melik El-Adil Mısır'a büyük ve güçlü ordular getirerek, yö-netimi kendisinden aldı ve onun yerine kendisine Şimşat kalesini verdi. Melik el-Efdal bu kaleye gitti ve ömrünün kalan günlerini orada geçirdi; nihayet 622 (1226) yılda Tanrı'nın komşuluğuna gitti. **Yaffi Tarihi'nde** anlatıldığına göre, Melik El-Efdal son derece faziletli ve terbiyeliydi. Ha-dis bilimlerini zamanınm bilginlerinden öğrenmiş; yazı yazmayı, bu alan-da ün kazanacak derecede ilerletmişti. Bilimi ve bilginleri sever; onlara yakınlık gösterir ve büyük saygı duyardı. Adalet ve insaftan asla sapmazdı. Kısacası yüce, adaletli, cömert, faziletli bir insandı. Şiir ve yazı yazmakta güçlüydü. Ayrıca şiirde çok iyi benzetiler yapardı; örneğin Osman adındaki kardeşi El-Aziz ile Ebu Bekir adındaki amcası El-Adil ittifak edip Şam

(104) Yaniöldü. (M.E.B.)

(105) Şam 'da Havran ile Dürzi dağı arasında bulunan eski bir kale. (M.A.A.)

(106) Biraz yukarıda, kendisinin Şam'ın teslimi sırasında kaçtığı belirtildi. (M.E.B.)

(107) Ruha (Urfa)nın kuzeyinde veKale-iMansur 'un güneyinde, Fırat ırmağı üzerinde bulunan eski bir kale. Şimdi adı "Samsad"dır. (M.A.A.) Kale-i Mansur: Adıyaman 'ın eskiadı. (M.E.B.)

saltanatını elinden aldıkları zaman, şu beyitleri yazarak Halife El-Nâsır li Dinillâh'a gönderdi:

"Efendim! Ebu Bekir ve arkadaşı Osman, Ali'nin hakkını gasbettiler, kılıçla Oysa Ali, abasının ikisi üzerine atadığı hükümdardı Ve başa geçtiği zaman da işler doğrulmuştu İki muhalcfet ettiler ve biatınm aktini bozdular Yönetim ikisi arasındadır, Ali hakkındaki hükümse açık. Bak şu adın tarihine ki nasıl gördü son gelenlerden İlklerden gördüğü muamelecini aynımsı Halife El-Nâsır li Dinillâh da kendisine şu üç beyitle cevap verdi:

"Senin mektubun, ey Yusuf'un oğlu!

Soyun temiz olduğunu ilettili, dostlukla

Ali'den hakkını gasbettiler, çünkü yoktu

Peygamber'den sonra Yesrib'de bir yardımcısı

Müjde sana, Peygamber'e aittir hesapları, yarın

Ve sabret, İmam el-Nâsır'dır senin yardımcın ."

Melik El-Efdal'ın veziri ise, iki kardeşi İzzeddin Ali ve Mecdeddin Eb'ü's-Saadât gibi "İbn'ü'l-Esir El-Cezeri" diye ün yapmış olan Nasrullah bin Eb'ü'l-Kerem Diyaeddin Muhamed bin Abdülkerim El-Şeybanî'ydi. Bu İbn'ü'l-Esir zamanınm fazilet sahiplerinin reisi ve devrinin bilginleri-nin önderiydi.

Yazı yazmak ve mektupları süslemek sanatında, tasavvur edilenden daha üstün bir yeteneği vardı. Ömeriye Ceziresi'nde doğmuş ve çocukluğunun ilk yıllarında **Kur'an-ı** Kerim'i ezberlemişti. Denildiğine göre hafızası son derece güçlüydü. O kadar ki, El-Mütenebbi ve El-Bah-teri divanlarını ezberlemişti.

Yafii Tarihi'nin İbni Hallikan'dan naklen anlattığına göre, bu İbn'ü'l-Esir bilimlcri öğrendikten ve faziletleri elde ettikten sonra Sultan Salahaddin'in sarayına iltihak etti. Sultan da kendisini ilgisinin kapsamı içine alarak onu oğlu Melik El-Efdal'ın vezirliğine tayin etti. İbn'ü'l-Esir, bağımsızlık ve özgürlük içinde bu görevi yerine getirdi. Sonra iki hükümdar El-Aziz ve El-Adil Şam'ı istilâ edip Melik El-Efdal'dan almca, bu iki aziz-den duyduğu cndişe Vezir'i sardı ve şhirde gizlendi. Sonunda Melik'in kapıcılarından biri kendisini bir sandığa koymaya, sandığın kapağını ki-litleyip bir deveye yükleyerek Şam'dan çıkarmaya ve Mısır'a götürmeye

(108) Ali. Melik -El-Efdal'm asıladıdır. (M.E.B.)

(109) Addan maksal "Ali" adıdır; son gelenlerden maksatımcası ve kardeşidir. (M.E.B.)

(110) İMerdcu maksat Dörl Halifcden Ehu Bekir ve Osman 'dır. (M.E.B.)

(111) Yesrib, Mcdine 'nin eski adıdır. (M.E.B.)

(112) İmam el-Näsır 'dan kendini kastediyor; İnam f-falifo anlamına gelii: (M.E.B.)

(113) Mardin 'in Cizre ilçesinin o zamanki adı. (M.E.B.)

muvaffak oldu. Orada da El-Aziz'in oğlu için vezirlik yaptı. Melik El-Adil Mısır'ı istilâ.edince, İbn'ü'l-Esir oradan Haleb'c kaçtı ve bir süre orada Melik El-Zahir'c hizmet etti. Sonra oradan Musul'a, Musul'dan Smcar'a gitti. Sonra yine Musul'a döndü ve ömrünün sonunu orada tamamladı. Onun faziletinin ve edebiyattaki gücünün kanıtı olan kitaplarından biri, **El-Mesel El-Sair fi Edeb El-Kätib ve'l-Şair'dir**. Bu eser, şairlerin, yazarların ve edebiyatçıların muhtaç buldukları usul ve kuralları kapsamaktadır. **El-Veşy El-Merkum fi Hall El-Manzum** kitabı ile **El-Maani El-Muhte-rea fi Sinaat El-İnşa** kitabı da yine onundur. 637 (1240) yılında Allah'ın rahmetine kavuştu. İki kardeşi İzzeddin Ali ve Mecceddin Ab'ü's-Saadät'ın küçüğüydü.

Melik El-Adil bin Necmeddin Eyyub'un Saltanatı

Yafii Tarihi'nde anlatıldığına göre Melik El-Adil son derece akıllı ve iyi tedbirliydi. Bunun için Salahaddin güçlüklerde ve olağanüstü olaylar-da kendisine danıştırdı. Bundan fazla olarak da ibâdete ve kanaatkârliğe eğilimliydi; gündüzleri onıç tutar, geceleri ibâdet ederdi. Kardeşi Salahaddin zamanında ise Akkâ, Kerek gibi bazı eyaletlerde hüküm sürmüştü. Kardeşinin oğlu Melik El-Aziz'in ölümünden sonra ise Şam ve Mısır'ı istilâ etti ve Melik El-Aziz'in "Mansur" lakabını alan Ali adındaki oğlunu da Ruha'ya gönderdi; Mısır işlerini oğlu Melik El-Kâmil Muhammed'in eline, Şam yönetimini de diğer oğlu Melik El-Muazzam'a bıraktı. Cezire Hükümetinin işlerini oğlu Melik El-Eşref'e, sonra Ahlat eyaletini de Eyyub adındaki dördüncü oğlu Melik El-Evhad'a verdi. Kendisi ise Mısır'da ka-larak kendini tamamen büyük saltanatın işlerine ve İslâm topraklarının savunmasına verdi.

598 (1202) yılının Recebinde Melik El-Muizz İsmail bin Seyfülislam Tuğtekin bin Necmeddin Eyyub, Zebid'deki kendi komutanları tarafından öldürüldü. Çünkü kendisi zulüm, baskı ve sefahatte aşın gitmiş, bu yüz-den de kendisinin Emevilerin soyundan geldiği iddia edilmişti. Onun yerine, çocuk yaşta oğlu Melik El-Näsır geçti. Bu Melik El-Muizz'in çağdaşı olan fazilet sahiplerinden biri, **Acaib El-Esfar ve Garaib El-Ahbar** adlı kitabını onun adına yazmış olan Eb'ü'l-Ganaim Müslim bin Mahmud El-Şirazi'ydi.

609 (1213) yılında, Ahlat'ı zulüm, ceberrut ve kan dökücülükle yöneten Melik El-Evhad Eyyub bin Melik El-Adil, Allah'ın rahmetine kavuştu; Hükümet, diğer kardeşi Melik El-Eşref'c geçti. 612 (1216) yılında Melik El-Adil, Yemen Hükümetini torunu Melik Mes'ud bin Melik El-Kâmi'e

(114)Ruha, Urfa 'mn eski adıdır. (M.E.B.)

verdi ve kendisini Yemen'e gönderdi. Melik Mes'ud bu ülkenin sınırlarına varınca, ileri gelen ve cıraf halkı onu sevgiyle ve itaatle karşıladılar; yönetimin dizginlerini kendisine teslim ettiler ve onu Yemen'de uğur ve mutluluk sembolü saydılar.

615 (1219) yılında Melik El-Adil yüce makama ulaştı ve varlık safhası üzerinde 15 erkek çocuk bıraktı. Bunlardan beşi, mutlu saltanat tahtına çıktılar: El-Kâmil, El-Muazzam, El-Eşref, El-Salih ve Şahabeddin Gazi.

Melik El-Eşref Musa bin Melik El-Adil

Asıl adı Musa olan Melik El-Eşref, babası Melik El-Adil'in sağlığında Ruha şehrinde yönetimde bulunuyordu. Sonra Harran eyaleti de kendisi-ne vcrildi. Melik El-Evhad ölünce, Melik El-Eşref'in egemenliği Ahlat'a da uzandı. Şara'da saltanat bayrağını yükseltmiş olan Melik El-Muazzam Şerefeddin İsa 625 (1229) yılında ölünce onun yerine, Davud adındaki oğlu Melik El-Nâsır geçti.

626 (1230) yılında, Melik el-Kâmil Mısır'dan Şam üzerine yürüyüp burayı sahibinin elinden almak isteyince, Melik El-Eşref kardeşini destek-lemeye koştu. Bunun üzerine Melik el-Nâsır Davud barış istemek zorun-da kaldı. İki taraf arasında karşılıklı mektuplar ve elçiler gönderildi. So-nunda, Melik El-Nâsır'ın Şevbek, Nablüs ve Kerck Hükümetiyle yetin-mesi ve Melik El-Eşref'in de Şam tahtına oturup Harran, Ruha, Rakka ve Re'sülayn'ı Melik el-Kâmil'e bırakması konusunda karara varıldı.

Bu şartların uygulanması tamamlanma Melik El-Kâmil Mısır'a döndü. Melik El-Eşref ise Şam tahtına çıktı ve adaltili yönetimi, sağlam idaresi ile ordunun ve adamlarının, ülkenin ileri gelenlerinin ve halktan vatandaş kitlesinin gönlünü kendine çekmeye başladı. Çünkü kendisi adaltili, cid-di, yumuşak huylu, raert, hayırsever bir hükümdardı; bilim ve fazilet sahiplerine yakınlık göstermek, bunlar için yapı ve kurumlar meydana getirmek suretiyle bilim ve fazileti yayardı. Bunlardan biri, İbn'ü's-Salah diye ün yapan ünlü hadis bilgini Şeyh Ebu Ömer Osman için Şam'da yaptırdığı Hadis Binası'ydı. Melik El-Eşref'in -Allah ona rahmet etsin-doğumu 570 (1175), ölümü ise 635 (1239) yılındaydı. Ordusunun komutanları ve devletinin erkânı önce kendisini Şam Kalesine gömdüler; bir süre sonra kemiklerini, Şam'daki Mescid El-Cami yakınlarında yaptırmış olduğu imarete naklettiler.

Melik El-Kâmil Muhammed bin Melik el-Adil

Melik El-Kâmil ulu kadirli ve şerefli, şanlı bir nitliğe sahipti; adalet ve iyilik bayraklarını yaymakla da tanınmıştı. Ayrıca halk arasında ince karakterli, iyi prestijiyile ve iyi yönetimiyle ün sağlamıştı. Peygamber'in

67yüce sünnetine bağlıydı; Müslüman halklar arasındaki bağları güçlendir-meye çalışanları sever ve onlara yakınlık gösterirdi. Meclisi her cuma ge-cesi bilginlerle ve fazilet sahipleriyle şenienirdi. Onlarla bizzat bilimler konusunda konuşur; sanatlar üzerine tartışır. Onun parlak devrinde Ka-hire El-Muizziye'deki Hadis Binası'nın teraeli atıldı. Bu bina son derece genişti. Sonra İmam-ı Şafii'nin türbesi üzerinde yüksek bir kubbe yaptırdı ve tamamladı.

Melik el-Kâmil ulu babasının devrinde Mısır yönetiminin işlerini yürütmüş olduğu için bütün mesölelerin çözüm ve düğüm yolları, herşeyin yönetimini onun elindeydi. Babası Melik El-Adil 615 (1219) yılında ölünce yönetimde bağımsız oldu; sonra kısa bir sürede egemenliğini Hicaz, Şam ve Yemen'e de uzattı. Bundan ötürü, bütün bu ülkelerin camilerinde hatipler onun yüce adıyla dua ederler ve derlerdi ki: "Mekke ve kullarının, Yemen ve Zebid'inin., Mısır ve Said'inin , Şam ve ileri gelenlerinin, Cezire ve Velid'inin' sahibi, her iki kâblenin Sultanı, her iki alametin sahibi, her iki Harenin hizmetçisi, mü'minlerin Emiri Nâsırraddin Halil Veli." Melik El-Kâmil, 635 (1239) yılının Receb ayının 21'inde, çarşamba gününün sonunda, Şam Kalesinde öldü. O zaman yaşı 40 kadardı.

Mısır, Şam ve Yemen Sultanlarının Ölümleri Konusunda

Yafu Tarihi'nde deniyor ki:

Atasının emriyle 612 (1216) yılında bir askeri birliğin başında Yemen'e yürüyerek orayı istila etmiş, sonra da egemenliğini Hicaz ülkesine uzata-rak orayı da yönetiminin altına almaya başlamış olan Melik Mısır'da Yusuf bin Melik El-Kâmil, 626 (1230) yılında Mekke-i Mükerrreme'de Allah'ın rahmetine kavuştu. Ölüm hastahığında, kefenlenmesinin ve kaldırılmasının masraflarının kendi özel malından verilmemesini, cesedinin, Peygamber'in sünnetinin aşkına en basit şekilde kaldırılması masraflarını helalinden ver-mesi için, çağının en büyük âbidlerinden biri olan Şeyh Sıddık'a teslim edilmesini vasiyet etmişti. Emirler ve devlet erkânı vasiyetini yerine getir-diler. Adı geçen Şeyh Sıddık bu mü'min hükümdarı, kendisinin hacda giymiş olduğu peştamal ve şalla kefenleyerek Müslümanların genel

(115) *Stid, Mısır 'ın "yukan " anlanna ge/en bölgesidir. (M.E.B.)*

(116) *Velid'den kimi ve neyi kastettiği anlaşılamadı. (M.E.B.)*

(117) *Her iki kible, Mekke 'deki Kâhe ile, ondau önce kible olan Kudüs 'teki Mescid-i Aksa'dır. (M.E.B.)*

(118) Her iki alâmetten neyi kastettiği anlaşılamadı. (M.E.B.)

(119) Mü'min, İman eden, inanan kimse demekth: (M.E.B.)

mezarlığma gömdü. Mezarının üzerine de yine vasiyeti gereğince şunlan yazdılar: "Bu, yüce Allah'm rahmetine muhtaç olan Yusuf bin Muham-med bin Ebu Bekir bin Eyyub'un mezarıdır." Melik Mes'ud'un âlüm ha-beri Mısır'a varınca, Melik El-Kâmil'i şiddetli bir üzüntü ve acı sardı ve kendisi taziye için oturdu.

632 (1236) yılında, Melik El-Kâmil'in ordusunun komutanlığı görevin-de bulunan ve cesareti örnek olan El-Hâdım Savab, Allah'm rahmetine kavuştu. Arkasında da, eğitilmiş ve kusursuz olan yüz erkek çocuk bıraktı. Bunların bir kısmı komutanlık rütbesine kadar yükseldi. Aynı yıl, adı Da-vud olan ve Ebu Süleyman diye anılan Melik El-Zahir bin Sultan Salahad-din Yusuf, yönetici olarak bulunduğu Bire kalesinde öldü. Onun yeri-ne de kardeşinin oğlu Melik El-Aziz bin Melik El-Zahir geçti. 633 (1237) yılında da Melik Muhsin bin Salahaddin Allah'm rahmetine kavuştu. Ken-disi hadis, sünnet ve diğer akli ve nakli bilimlerde bilgindi; son derece de mütevazı, kanaatkâr ve yumuşak huyluydu. 634 (1238) yılında da, Melik Gıyaseddin Muhammed bin Melik El-Zahir bin Salahaddin Yusuf Haleb'de öldü. Allah rahmet etsin, babası Melik El-Zahir'den sonra yönetime geçtiği zaman dört yaşında bulunuyordu.

635 (1239) yılında da Melik El-Eşref Şam'da Allah'ın rahmetine kavuştu. Onun yerine de kardeşi Melik el-Salih İsmail geçti.

Bunun üzerine Mısır'daki Melik El-Kâmil derhal Şam'ın üzerine yürüdü ve Melik İsmail, El-Kâmil'in kuşattığı şehre kapandı. Sonunda iki taraf arasında barış ve anlaşma yapıldı; Melik El-Kâmil iki ay Şam'da kalarak uğur ve ikballe devlet işlerini yönetti. Sonra hastalandı ve yukarıda da geçtiği gibi Allah'ın rahmetine kavuştu. Ölüm haberi iki gün halktan gizli tutuldu. Cuma günü olan üçüncü gün, hatip minbere çıkmadan önce bir kişi kalkıp "Allah'ım, Melik El-Kâmil'e rahmet et ve Melik El-Adil'in saltanatının gölgesini ebedileştir" dedi. Bu söz halkın üzerinde yıldırım etkisi yaptı. Hepsini yüksek sesle ağlayıp feryat ettiler. Yetkililer ve sorun-ları çözüp karara bağlayabilenler, akıllıca ve yararlı hareketin, kardeşinin oğlu, lakabı Melik El-Cevad olan Muzafferuddin Yûnus'un, merhum Melik El-Kâmil'in oğlu Melik El-Adil'e vekil olarak Şam'da yönetime geç-mesi olduğunu düşündüler. Sonra Melik El-Kâmil için Mescid El-Cami yakınlarında bir mezar hazırladılar ve cesedini kaleden oraya naklettiler.

Bu Yüce Şanlı Ailenin Diğer Sultanları ve Ailenin Yıkılışı

Yafii Tarihi'nde yazıldığına göre, Melik El-Kâmil'in ölümünden sonra, Mısır'da oğlu Melik El-Adil yerine geçti; Melik El-Cevad da onun Şam'daki vekili oldu. 638 (1241) yılında ise Mısır'daki ileri gelenler ve komutanlar, Melik El-Adil'in yaşının küçüklüğünden ötürü, hükümdarlık işlerini yönetemeyeceğini anladılar ve onun yerine kardeşi Melik El-Salih'in yönetime getirilmesi üzerine karara vardılar. Sonra Melik el-Adil'i açık bir sedyenin üzerine koydular ve bu durumda emirlik sarayından çıkardılar. Sedyenin çevresinde birçok asker toplandılar, onu kalçeye göturdüler ve oraya hapsettiler.

(120) Fırat üzerinde bulunan şimdiki Birecik şehri. (M.A.A.)

Böylece yönetim, çatışmasız olarak kardeşi Melik El-Salih'in eline geçti. O da bütün ciddiyeti ve yeteneğiyle kendini devlet işlerini yönetmeye verdi. Adalct ve insaf perdesini halk arasında yaydı. Ülkenin her tarafında ibâdethaneler ve camiler yapmaya başladı. Mısır'da ayakların yerini sağlamlaştırmak işini bitirince, güçlü bir orduyla Şam üzerine yürüdü; Melik El-Cevad'ı Şam Hükümetinin başından azlederek, onun yerine ken-disine İskenderiye emirliğini verdi. Ayrıca onu, kendisi ata binmiş olduğu halde atının dizginini tutup önünde birkaç adım yürümek zorunda bıraktı. Fakat bu yakışsız davranışma sonradan pek fazla pişman oldu. Sonra

(121) El-Gür şehirlerince yöneldi ve Ba'lebek'te bulunan, Melik El-Salih

lakabıyla anılan amcası İsmail'den kendisine iltihak etmesini istedi. Fakat El-Salih İsmail, yeğenin bu isteğine olumlu cevap vermenin ve kendisi-ne itaat etmenin doğru olmayacağı görüşüne vardı. Humus Valisi Mücahid'den yardım istedi. Mücahid de kendisine kuvvet gönderdi ve bununla güçlendi. Sonra, alışılmadık bir yolla ansızın Şam'a girdi. Bu haberler Melik El-Salih Eyyub'un yanındaki kulaklarına gidince çevresinden dağıldılar ve Şam'a koşarak Melik El-Salih İsmail'e bağlılıklarını sundular.

Ayrıca Kerek Valisi Melik El-Nâsır'ın askerlerinin bir kısmı Melik El-Salih'e saldırdılar ve

kendisini yakalayarak kendi valilerine getirdiler; o da kendisinin Kerek Kalesinde tutuklanmasını emretti. Bu büyük olayların haberi, kardeşinin hazır olmadığından yararlanarak kalcden çıkmayı başarmış ve Mısır'm bağımsız Sultanı olmuş olan Melik El-Adil'in kulaklarına gidince, Melik El-Nâsır'a bir elçi göndererek, Melik El-Salih'i teslim etmesi için kendisine yüz dinar teklif etti. Melik El-Nâsır bu teklifi kabul etmedi; tersine Melik El-Salih'e biat etti ve onun Mısır üzerine yürümesinde kendisine eşlik etti. Mısır sınırlarına vardıkları zaman, Melik El-Kâmil zamanındaki komutanlar Melik El-Salih'in saltanatına eğilim gös-terdiler ve Melik El-Adil'i bir daha yakalayarak kaleye hapsedtiler. Sonra da Melik El-Salih'i ülkesinin başkentine getirdiler. Melik El-Nâsır da Kerek'teki yerine geri döndü.

(121) "El-Gür" çukurluk bölge demektir. Bu, şimdiki Lübnan, Ürdün, Filistin arasındadır. (M.E.B.)

(122) Şerguh bin Muhammed bin Eseduddin bin Şadi (M.A.A.)

638 (1241) yılında Şam hükümdarı İsmail, içindeki bir garaz nedeniyle Şakif Kalcsini Frenk kâfirlerine teslim etti. Bu da ona karşı öfke yarattı. Onun bu davranışını Şam'ın en büyük bilginlerinden olan İzzeddin Ab-düsselâm ve Ebu Amr bin El-Hacib şiddetle yerdiler. Fakat öfke İsmail'i, İzzeddin Abdüsselâm'ı Şam Camii hatipliğinden azletmeye ve arkadaşı Ebu Amr bin El-Hacib'le birlikte kaleye hapsedmeye iteledi.

641 (1244) yılda, Melik El-Kâmil'in ölümünden sonra birkaç gün Şam yönetiminde bulunmuş olan Melik El-Cevad Allah'm rahmetine kavuştu. 645 (1248) yılda; Melik El-Adil bin Melik El-Kâmil'in hayatının son günleri sona erdi. Kendisi arkasında, El-Muğis Ömer adında bir tek çocuk bıraktı; onu da babasının ölümünden sonra kaleye hapsedtiler.

Anlatılan bu olaylardan sonra, Mısır hükümdarı Melik El-Salih, Şam Sultanı Melik El-Salih İsmail ve Kerek hükümdarı Melik El-Nâsır arasında birkaç çarpışma ve savaş çıktı. Çoğunlukla Melik İsmail yenilgiye uğruyordu. Onun zamanında şiddetli bir kıtlık ve kasıp kavurucu bir veba Şam'ı altüst etti.

647 (1250) yılda Melik El-Salih Eyyub, Mansure'de Allah'm rahmetine kavuştu. Kölesi Kataya, diğer emirler ve devlet erkânının da ittifakıyla, ölüm haberini halktan üç ay gizli tuttu. Şam'da bulunan oğlu Melik El-Muazzam'a, Mısır'a gelmesi için elçi gönderildi. Melik El-Muazzam Ka-hirc El-Muizziye'ye varınca babasının ölüm haberi yayıldı; minberler ve paralar onun yüce adıyla ve ulu unvanıyla süslemler.

648 (1251) yılında kâfir Frenkler Mısır'a yöneldiler. Melik el-Muaz-zam, şimdi El-Mansure denilen yerde onlarla çarpışmaya gitti. Orada kanlı çarpışmalar oldu ve zafer, başarı rüzgârı El-Muazzam'ın bayrakları üzeri-ne esti. Çünkü Frenk askerleri, 7 bin savaşçıları öldürdükten sonra hiç bir şeye bakmadan kaçtılar. Frenk Kralı " esir düşerek El-Mansure kale-sine hapsedildi.

Sonunda El-Muazzam gurur ve taşkınhğa kapılarak babasının köleleri-ne kötülük etti. Bundan ötürü onlar da kendisine karşı çıktılar ve onu feci şekilde öldürdüler. Ona karşı ayaklanan köleler, aralarında bulunan İzzeddin Aybek'i ordu komutanlığına getirdiler. Kendisini serbest bırakmaları için onlara 500 bin dinar ödeyen Frenk Kralını serbest bıraktıktan sonra hep birlikte Kahire El-Muizziye'ye döndüler. Kral, Dimyat şehrini de boşaltıp Müslümanlara teslim etti.

Bu olaylar sırasında Kerek hükümdarı Melik El-Nâsır bir ordu hazırlayarak Şam'a saldırdı ve burayı istilâ etti. Sonra Şam ordusunu dü-zene koymaya ve derleyip toparlamaya girişti. Bunu tamamladıktan sonra Mısır'a yöneldi ve El-Abbasiye'ye kadar yürüdü. Burada karşısına bir Mısır

(123) *Fmnsa Kralı Saint Lottis. (M.E.B.)*

ordusu çıktı ve iki taraf arasında savaş patladı; Mısırlılar yenilgiye uğradılar ve Şam'ın Kahire El-Muizziye'ye girdiler; hutbeyi El-Nâsır adına okut-tular.

Bu sırada İzzeddin ve Kataya, yanlarında El-Salih'in kölelerinden 300 kişi kadar olduğu halde kurtulup Şam'a kaçmayı başardılar. Yolda Melik El-Nâsır'ın, ordunun ağırlıklarını, hazinelerini, davul ve bayrak gibi diğer malzemelerini taşıyan bir grup askerleriyle karşılaştılar. Hemen yıldırım gibi üzerlerine atıldılar ve hepsini darmadağın ettiler. Melik El-Nâsır'ın vekili Şemseddin Lü'lü ellerine esir düştü. Kendisini kuzu gibi yerlerde sürdüler ve boğazladılar. Melik El-Nâsır'ın davulunu kırdılar, hazinelerini yağma ettiler. Sonra yürüyüşlerine devam ederek Gazzc'ye vardılar. Ora-ya Eyyubi ailesinin emirlerinden Sultan Salahaddin Yusuf'un oğlunu, daha önce Humus Valisi olan Melik El-Eşref Musa bin Adil(?), yukarıda hayatı hakkında kısaca bilgi geçen Melik El-Salih İsmail bin El-Adil, askeri

komu-tanlardan ve emirlerden bir grüpla birlikte esir aldılar ve hepsini toptanı yok ettiler. Bu fecaatin haberleri Melik El-Näsır'm kulağına gelince, artık Mısır'da oturmasma imkân kalmadığını anladı. Bımım üzerine gelinini (ülkesini), bir daha geri almayacak şekilde boşadı ve bazı Şam şehirlerine hızla hareket etti. Bu, 648 (1251) yılında oldu.

649 (1252) yılında, Melik El-Näsır'm Kerek Valisi olan Tavaşı, Melik El-Muğis Ömer bin Melik El-Adil bin Melik El-Kämil'i hapishaneden çıkarttı ve ülkenin başına hükümdar yaptı; böylece, veliniraeti olan El-Näsır'ın iyiliğine karşı nankörlük ettiğini ispat etti.

Melik Salahaddin bin Melik El-Zahir bin Melik Salahaddin bin Nec-meddin Eyyub, 651 (1254) yılında öldü.

652 (1255) yılında ise Mısır'ın komutanları ve ileri gelenleri, daha önce Melik El-Salih Eyyub'un kölesi olan Türkmen İzzeddin'i Mısır Sultanı yaptılar ve kendisine "El-Muizz" unvanını verdiler. O tarihten beri Mısır'da saltanat Memlüklerin eline geçti; Eyyuboğullarının nüfuzu kalktı ve o ül-kedeki egemenliklerinin gölgesi nihai olarak kısıldı.

Ek bölümünde, Eyyuboğullardan sonra Mısır'ı yöneten ve Osmanoğulları sultanlarının çağdaşı olan, Eyyuboğulları'nın Mem-lükler'inin durumunu, bu ulu sultanların durumu ve yıllar boyunca süren gidişleriyle birlikte özet olarak anlatacağız.

İzzeddin'in korkusundan gizlenerek her gün bir evden diğer bir eve taşınan Melik El-Näsır Davud bin El-Muazzam bin El-Adil ise, 656 (1259) yılı aylarından birinde öldü. Kendisi akıllı, bilgin, yumuşak huylu ve kes-kin zekâlıydı. Bir süre bilim ve sanat alanında öğrenim yaptı; hadis bilimi-ni El-Müeyyed El-Tusî'de okudu. Son derece düzgün ve filozofik güzel şiirleri de vardı.

(124) **Osmanlı** Sultanların kastediyor: (M.E.B.)

622 (1226) yılında Mısır'dan gelen bir ordu, uzun zaman Kerek'te hükümdarlık yapan Melik El-Muğis bin El-Adil'e saldırdı. Melik El-Muğis şehri kapandı. Fakat kuşatma süresi uzayınca durumu fenalaştı ve sonun-da aman isteyerek teslim olmak zorunda kaldı. Sonra mülteci olarak Mısır hükümdarına gönderildiği zaman orada gizlice öldürüldü.

Bu Eyyubi hükümdarından sonra, Necmeddin Eyyub'un torunlarından hiç kimse hükümdarlık ve saltanat yapmak olanağını elde edemedi. Allah dillediğini yapar ve irade ettiği hüküm verir.

İkinci Safha

Saltanat ve bağımsızlık iddiasında bulunmamış olmak-la birlikte, bazen tek başlarına kendi adlarına hutbe okutmuş ve para bastırmış olan büyük Kürdistan hükümdarlarının anıları konusundadır. Bu da beş bölümdür:

BİRİNCİ BÖLÜM

Erdelan Hükümdarları Hakkındadır

Kürdistan hükümdarlarının haberlerini nakledicilerin rivayetlerinde ve Loristan atabcylerinin eserlerini taşıyanların yazılarında, Erdelan hükümdarlarının soyları hakkında denilmiştir ki:

Onlar, yukarıda uzun uzun anlatılan Ahmed bin Mervan'ın torun-larından olan Diyarbekir hükümdarlarının çocuklarından ve soylarındandı. Bunlardan, Baba Erdelan adında bir kişi, bir süre Goran aşireti arasında kalmış; Cengiz Devleti döneminin sonlarında Şehrezor " vilâyetini istilâ

(125) Diyarbekir ve Cezire 'de kından K'ird Mervani Devleti 'nin kurucusu. (M.A.A.)

(126) Bunun Kürd halkının bir bölümü olduğunu yukarıda geçti. (M.A.A.)

(127) Başka bir nüshada şunlar vardır: "Kendine Kubad bin Feyruz El-Sasani adını verdi. Hamdullah El-Müstevjî Şehrezor 'un bu adla adlandırılması konusunda şöyle diyor: Buranın yöneticileri her zaman Kürdlerden olmuşlardır. Bunlar burada güşp ve kırvet yoluyla yönetimi ele geçirirlerdi. Kimin kuvveti çoksa ve nüfuzu süreklilyse, rakipsiz olarak bağımsız hükümdar olurdu; kırvetini devam ettikçe yönetimi de devam ederdi." (M.A.A.)

etmiştir. Bu vilâyeti güzelce yönetmiş, nüfuzu gittikçe genişlemiş ve oranın bağımsız hükümdarı olmuştur. Tespit edilmiş eceli gelince ahret diyarına göç etmiş; ondan sonra Kelül denilen oğlu yönetime geçmiştir. Onun da, ne bir saat geciken, ne de bir saat erken gelen mukadder eceli gelmiş; bu

fani dünyadan, beka diyanna göçetmiştir. Biz de aşağıda çocuklarını ve torunlarını, yönetime geçiş sırasına göre anlatacağız:

1- Hıdır bin Kelül, 2- İlyas bin Hıdır, 3- Hıdır bin İlyas, 4- Hasan bin Hıdır, 5- Bablo bin Hasan, 6- Munzur bin Bablo.

Bu grubun durumu, bu harflerin yazarı tarafından incelenmemiş ve güvenilinceği kimselerin ağzından da işitilmemiş olduğundan, bundan vazgeçtim; güvenilir kaynaklardan edinilen bilgilerle ve başımdaki iki gözümle gördüğüm olaylarla haberleri sabit olan bir grubun durumunu anlatmakla yetineceğim. İki dilli kalemin burada kısa ibarelerle yazdığı satırlar, işittiğim o hikâyeye ve sözlerin fazlasız ve eksiksiz olarak tekrarlanması başka bir şey değildir. Zevkin reddettiği ve aklı selim sahiple-rinin doğru bulmadığı çeşitli sözleri anlatmaktan vazgeçtim. Selâm, doğru yola uyanların üzerine olsun.

Me'mun bin Munzur bin Bablo bin Hasan bin Hıdır bin İlyas bin Hıdır bin Kelül bin Baba Erdelan

Babasının ölümünden sonra hükümdar oldu ve beylik makamını işgal etmesi devam etti; uzun süre bu ülkeyi bağımsız yoldan yönetti. Ahret diyarına göç edince üç erkek çocuk bıraktı: Beyke Bey, Surxab (Surhab) Bey ve Muhammed Bey.

Beyke Bey bin Me'mun Bey

Babası ölünce, onun yerine yönetim makamına geçti. Fakat babası sağlığında ülkeyi çocukları arasında bölmüştü. Dalam , Tagsu, Şemi-ran, Hawer (Haver), Süleyman, Rawdan (Ravdan) ve Gül-Anber Beyke Bey'in elindeydi; vilâyetin diğer şehirlerini de, aşağıda durumlarını anlatacağımız gibi kardeşleri yönetiyorlardı. Beyke Bey'in devri 42 yıla ulaşmıştı bu süreyi de geçince, bu fani dünyadan, ebedilik ve beka diyarına göç etti; arkasında da iki çocuk bıraktı: İsmail ve Me'mun.

(128) Yazar kendini kastediyor. (M.E.B.)

(129) "İki dilli kalem", eskiden kullanılan ve uyarılarak ikiye bölünen kâmiş kalemdir: (M.E.B.)

(130) Zelem. Emin Zeki Bey, bınının Gül-Anber nahiyesinde bulunan ve bugün "Kalayhan" diye adlandırılan yer olduğunu söylemiştir. (M.A.A.)

Me'mun Bey bin Beyke Bey

Babasının ölümünden sonra yetenek ve liyakatle hükümdarlık makamına geçti. Bunun üzerinden bir yıl geçince Sultan Süleyman Han'ın -Allah'ın rahmeti ve mağfıretini üzerine olsun- iradesi, İmadiye hükümdarı Sultan Hüseyin Bey'in, yanında Kürdistan'ın bazı emirleri olduğu halde, Şeh-rezor vilâyetini istilâ etmekle görevlendirilmesini gerçekleştirdi. Bunun üzerine Sultan Hüseyin Bey, Padişah'ın fermanı gereğince Şehrezor'a yöneldi ve orayı istilâ etmek istedi: Dalam Kalesinde Me'mun Bey'i kuşattı. Bir süre devam eden şiddetli savaştan sonra, barış yoluyla Me'mun Bey'i çıkartmayı ve Sultan Süleyman'ın Sarayına göndermeyi başardılar. Bu-nun üzerine Me'mun Bey'in amcası Surxab, Me'mun Bey'in Sultan'ın Sarayına gönderilmesinden sonra vilâyetini, Levi, Meşilc, Mehran, Tenü-re, Kelus ve Neşkaş'tan kurulu olan kendi eyaletine ilhak etti ve Şah Tahmesb'in Sarayına itaatini ve bağlılığını ilân etti.

Öte yandan, Sultan Süleyman Han tarafından Me'mun Bey'in suçsuzluğu sabit olunca, serbest bırakılması için emir verdi ve lütfederek, Barış Diyarı Bağdad'a bağlı Hillc sancağı yönetimini hayatı boyunca kendisine verdi. Günümüze, yani 1005 (1597) yılına kadar, Me'mun Bey o sancağın işlerini gönül rahatlığıyla, mutlu bir halde ve tam bağımsız olarak yönetmiş bulunmaktadır. Kardeşi İsmail Bey'e ise, Al-ı Osmar ' Sarayı Sırucık sancağını verdi; Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar bura-da güzelce yönetim ve hüküm sürdü.

Surxab Bey bin Me'mun Bey bin Munzur

Yukarıda da geçtiği gibi, Surxab Bey, kardeşinin oğlu Me'mun Bey bin Beyke Bey'in tutuklanmasından sonra Şehrezor ve Dalam Hükümetinin işlerini yönetmeye başladı. Şunu da

ekleyelim ki; öteki kardeşi Muham-med Bey'in yönetiminde bulunan yerleri de kendisine miras kalan vilâye-te katmaya muvaffak oldu. hükümdarlık işini iyi bir şekilde yönetti.

956 (1550) yılında, Şah Tahmesb'in kardeşi Elkass Mirza, Osmanlı Sarayı'na sığınarak İran tahtını ele geçirmek için Sultan Süleyman Han'dan yardım istedi. Fakat bir süre sonra, Sultan'm kuşulanmasına yolaçan birtakım davranışlarda bulundu. Bu yüzden de İran'm mülteci şehzadesi-nin uykusu kaçtı ve adı geçen Surxab Bey'le ilişki kurarak, kardeşi Şah Tahmesb nezdinde teşebbüse geçip kendisini affetmesi ve daha önce yö-netiminde bulunan Şirvan vilâyetine dönmesine izin vermesi için aracılık

(131) Osmanoğdılar, Osmanlılar (M.E.B.)

(132) Sınıcık ve Karadağ, halen Süleymaniye'nin ilçelerindedir. (M.A.A.)

yapmasını istedi; buna karşılık kendisinin tamamen itaat edeceğini ve fazla bir şey istemeyeceğini bildirdi. Surxab Bey bu dileği İran Sarayı'na iletir iletmez, Şah Tahmesb bu elverişli fırsattan yararlanarak, Elkass Mirza'yı getirmek üzere Şah Nimetullah El-Kuhustani'nin başkanlığında bazı Kızılbaş komutanlarından ve ileri gelenlerinden bir heyet kurdu. Heyet gidip kendisini teslim aldı ve İran Sarayı'na getirdi. Fakat derhal tutuklanıp Kahkaha Kalesinin hapisanesinin derinliklerince atılması için Şah tarafından emir verildi. Bundan bir yıl sonra Şah, öldürülmesi için emir verdi; bunun üzerine kendisini kalenin en yüksek yerinden aşağıya attılar ve öldü.

Şah Tahmesb'e yaptığı bu büyük hizmet karşılığında Surxab Bey'e Şah'm hazinesinden iyilik ve ödül olarak yıllık bin tuman kadar para verilmesi kararlaştırıldı. Surxab Bey, uzun süren hayatı boyunca bu nimetten yararlandı. Hükümdarlığı 67 yılı buldu. Bu süre içinde Şah Tahmesb'le ilişkileri son derece dostça ve parlaktı. Var olmak dünyasından yok olmak dünya-sına göç ederken varlık safhasında 11 erkek çocuk bıraktı: Hasan, İskender, Sultan Ali, Yakup, Behram, Besat, Zülfikar, Asılmış, Şehvar (Şehvar), Saru, Kasım.

Muhammed Bey bin Me'mun Bey

Babasının ölümünden sonra, ülkenin kendi payına düşen bölgesinde yönetimi eline aldı. Burası Sırucık, Karatak, Şehrbazar, Alan ve Dumeheran'dı. Sonra, kendisine miras kalan bütün eyaletinin yönetimini elde etmek amacıyla Sultan Süleyman'ın Sarayına gitti. Vezir-i Azam Rüstem Paşa da bu konuda kendisini destekledi. Sonunda Bağdad Beylerbeyi Osman Paşa'ya, Kürdistan'ın emirlerini de yanına alarak Erdelan vilâyeti üzerine yürümesi ve istilâ etmesi için emir verildi. Sultan'ın bu emrini uygulamak için bu komutanlar ve emirler adı geçen vilâyetin üzerine yürüdüler ve Dalam Kalesini kuşatmaya başladılar. Bu kale, vilâyetteki kalelerin en sağlamı, en aşılması, en şanlısı ve en yüksekliği sayılır; çünkü bulutlarla burun buruna gelir; Zühal ve diğer yüksek burçlara meydan okur. Kuşatma iki yıl sürdü. Bu süre içinde Muhammed Bey bir tüfek kurşunuyla öldürüldü. Sonra kuşatma altındakilere Şah Tahmesb tarafından yardım gönderildi. Bunun üzerine Osman Paşa kuşatmayı bırakmak ve Şehrezol'a doğru geri çekilmek zorunda kaldı; orada da eceliyle öldü. Bu sırada, kaleye kapananlar da kaleyi boşaltarak kaçtılar. Fakat Baltacı Meh-med Paşa, 969 (1562) yılında bu fırsattan yararlanarak derhal Dalam Kalesini işgal etti; sonra da bu vilâyetin diğer şehir ve kalelerini siyasetle ve iyi tedbirlerle işgal etmeye başladı. Böylece Şehrezol vilâyeti Sultan'ın ülkeleri arasına girdi ve o tarihten beri, Osmanlı Devleti'ne bağlı vilâyetlerden biri haline geldi.

(133) Satüm gezegeni (M.E.B.)

Sultan Ali Bey bin Surxab Bey

Bu Bey, babasının ölümünden sonra Erdelan yönetimini eline aldı; yönetimi üç yıl sürdü ve kaçınılması kadarı geldi; arkasında iki küçük çocuk bırakarak Allah'm rahmetine kavuştu. Çocukları Teymur Han ve Hılû Han'dı. Bunların durumlarını, bilgimize intikal eden haberlere göre, daha sonraki satırlarda anlatacağız.

Besat Bey bin Surxab Bey

Kardeşi Sultan Ali'nin ölümünden sonra Erdelan'da yönetimi eline aldı ve genellikle duruma hakim oldu. Fakat Sultan Ustaclu'nun kızkardeşi Menteşe'nin çocukları olan Sultan Ali'nin oğulları, Şah İsmail II.'nin Sarayına iltica ederek babalarından kalma hükümetin kendilerine veril-mesini istediler. Sonunda, Şah İsmail II.'nin ölümünden sonra, Sultan Ali'nin büyük oğlu Teymur Han, Besat Sultan'ın ülkesine saldırmaya, yağma ve talan etmeye başladı. Bu yüzden aralarında düşmanlık ve kin devam etti; Besat Sultan Allah'm rahmetine kavuşuncaya kadar da durum böyle sürdü.

Teymur Han bin Sultan Ali

Besat Sultan'm Allah'ın rahmetine kavuşmasından sonra, kardeşinin oğlu Teymur Han, Erdelan Hükümetinin yönetimini eline aldı. 988 (1581) yılının aylarından birinde de, Sultan Murad Han'ın sarayına itaatini sundu. Sul-tan da kendisine şefkat göstererek, Şehrezor vilâyetinde bulunan kendi özel emlakından, 100 bin Osmanlı akçesi tutan yıllık maaş ile kendisini taltif etti. Ayrıca Sınc, Hasanabad, Kızılca kale şehirlerini sancak yoluyla büyük oğlu Sultan Ali'ye, Karadağ'ı diğer oğlu Budak'a, Mehrcvan'ı öte-ki oğlu Murad'a ve Şehrbazar'ı da en küçük oğluna verdi; bunlardan faz-la olarak, Kızılbaşların egemenliğinde bulunan Dinever vilâyeti de babasından kalma vilâyetine katıldı; kendisi de Osmanlı Devleti'nin büyük beylerbeyi zincirine girdi ve "Teymür Paşa" lakabını aldı.

Sonunda kalbine şiddetli bir gurur girdi ve şeytani böbürlenme kendisi-ne galebe çaldı; tek başına saltanat ve bağımsızlık kazanmaya heves etti;

(134) İranlıların "Besat Sultan" dedikleri Besat Bey. (M.A.A.)

bazen Rumlara^ "" bazen de Kızılbaşlara karşı eğilim gösterdi; komşusu olan emirlere ve hükümdarlara saldırmaya, askerlerini talan ve yağma işle-rinde serbest bırakmaya başladı; o kadar ki halk elinden feryat etti. So-nunda Kelhurlu Ömer Bey'in ülkesine saldırdı. Loristan hükümdarı Şah-verdi de Ömer Bey'in yardımına koştu ve ikisi, kendisini pusuya düşür-düler. Kelhur vilâyetini yağma etmekten, ganimet almış olarak ve sağ sa-lim dönerken kendisine cidd! bir saldırıda bulundular; yanındaki askerler-den, komutanlardan ve aşiretinin ileri gelenlerinden çoğunu yok ettiler; Haser denilen yerde Teymur Han'ı da yakaladılar ve birkaç gün tutukla-dılar. Fakat sonra, şefkat göstererek kendisini serbest bıraktılar; şairin şu beyitte söylediği sözlerin anlamını dikkate almadılar:

"Kötü huy vücuda girip tabiat olunca
Çıkamaz bir türlü, ölüm gününe kadar."

Teymur Han, serbest bırakıldıktan hemen sonra, Zerinkemer (Zerinke-mer) Eyaleti ve ona bağlı bölgeler üzerine yürüdü. Burası, Kızılbaş Şahının Divanı tarafından atanmış olan Devlet Yar Siyah Mansuri'nin yönetimin-deydi. Savaş çıktı ve iki taraf arasında kanlı çarpışmalar oldu; sonunda 998 (1590) yılının aylarından birinde Teymur Han öldürüldü ve yerine kardeşi Hülû Han geçti.

Hülû Han bin Sultan Ali bin Surxab

Erdelan Hükümetinde kardeşinin yerine yönetimi eline almca, Osman-lı Sultanı merhum Sultan Murad Han'm sarayına bağlılığım ve itaatini ilân etti; ayrıca Kızılbaş hükümdarlarıyla da, geçinme ve idare dolu akıllı bir siyaset izledi. Böylece iktidarı boyunca yönetimde tam bağımsız kaldı ve tek başına hüküm sürdü. Günümüze, yani 1005 (1597) yılına kadar, aynı tutum üzere hâlâ yönetimde bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

"Şenbü" Lakabıyla Ün Yapmış Olan Hakkâri Hükümdarları Hakkındadır

Edebiyat ve yazı erbabından olan basiret sahiplerince, isabetli görüşle-re ve duru, aydınlatıcı fikirlere sahip olanlarca da açıkça bilindiği gibi, bu büyük vilâyetin hükümdarlarının soyu, Abbasi halifelerine ulaşmaktadır. Fakat soylarınm, bu büyük halifelere hangisine ulaştığını kimse bize

(135) Eskiden Bizanslılara "Rım" dediği için. İran ve Arap ülkelerinde, eski alışkanlıkla Osmanlılara da bu ad verilmişti. Kiirdler ise bu adı "Rom" hiçiminde telaffuz ederler: Bazen de "Roma Reş" yani "Kara Rom" derler. (M.E.B.) söylememiştir. Bunun için biz bunu açıklamaya çalışacağız.

Gerçek şudur ki, bu aile ve bu hükümdarlar, Kürdistan hükümdarları arasında soy yüksekliği ve sop yüceliğiyle, övülecek hasletlerle ve güzel davranışlarla tanınmışlardır. Bu da, ulu sultanları ve älicnap hakanları, bu älicnap aileye karşı birçok münasebette güven duymaya ve ilgi gös-termeye itmiştir. O kadar ki, ülkelerini istilâ etmeye ve ellerinden almaya hiç bir zaman göz dikmemişlerdir. Gerçi bazı sultanlar, bunların ülkesinin bir kısmını bazı vakitlerde istilâ etmişlerse de, mülk yoluyla tekrar onlara geri vermişlerdir. Bunun içindir ki Mevlâna Şerefeddin Ali El-Yezdî, **Zafer-name** adlı kitabında¹ şöyle diyor:

"Ünlü fatih Emir Timur Gurgan Bayezid Kalesinin fethini tamamladıktan ve 787 (1386) yılının aylarından birinde Van ve Westan (Vestan) Kale-İcri üzcrine yürüdüktan sonra İzzeddin Şer (Şir) " Hakkâri Hükümdarı'ydı ve bu vilâyeti yönetmekle ydi; Van Kalesine kapandı ve Emir Timur'a karşı mücadeleye, kılıç çekmeye hazırlandı. Timur da heracın Van Kalesini kuşattı ve içinde kuşatılanlara baskı yapmaya başladı. İzzeddin Şer direnmenin imkânsızlığını ve savunmanın mümkün olmadığını anlayınca şu Farsça şiirin içeriğine inandı:

"Çelik bilekli biriyle güreşen kimse

Gümüş bileğini meşakkate ve ölüme uğratar.

Ve iki günlük direnişten sonra kaleden inmek zorunda kaldı; aczini, yenilgisini itiraf ederek ve yüksek eşikleri öpmeye hazır olarak Emir Timur'un kudretine ve ceberrutuna teslim oldu. Fakat Nâsıraddin denilen bir akrabası Timur'a boyun eğmeyi reddetti ve sonuna kadar savunmada ısrar ederek kalede kaldı; kalenin kapısını kapattı ve yeniden savaş ve döğüş ateşini alevlendirmeye başladı. Bu durum üzerinden 27 gün geçtik-ten sonra, kalelerin fethinde ve surlara tırmanmakta eğitilmiş askerler, genel ve şiddetli bir saldırıya geçtiler; o baş eğmez, güçlü kaleye girdiler; içine bulunan kuşatılmış savunucuları kesici kılıçlarla ve kana susamış hançerlerle yok ettiler. Fazilet sahiplerinden biri, Van Kalesinin fethi tari-hini şu manzum sözlerle yazmıştır:

"İran ülkesini kılıçla alan Şah'ın

Fethetti bayrağının Ay'ı Zühal'ın sınırlarını

Van K.alesi'ni ahşının tarihi sorulunca sana

'Kim aldı Van'ı' de, sen de.

(136) Timurlenk tarihiyle ilgili bir kitaptır; 1887 yılında Kalküta 'da basılmıştır. (M.A.A.)

(137) Rıışça nüshada 789 (1388) yılının. (M.A.A.)

(138) Halk arasında "Mir Ezdın Şer" cıdıyla iin yapmıştır. (M.E.B.)

(139) "Kim aldı Van'ı" sözcükleri. cski Ebcad hesabına göre fetih tarihini kapsar. (M.E.B.)

Kalenin istilâsı tamamlandıca, Timur, Sultanlık Muhafızları Komu-tarı'na, kalenin yıkılması emrini verdi. Bu kale, Şeddat bin Ad'ın güçlü eserlerinden olduğu ve surlarının, burçlarının yapıldığı büyük kayaların bir benzeri diğer yapılarda bulunmadığı için, harcadıkları çaba ve gayrete rağmen, tamaraen tahribi mümkün olamadı; bu yüzden az bir kısmını tah-rip etmekle yetindiler. Emir Timur, bundan sonra Şahlık alayıyla birlikte Hoy ve Selmas yönlerine yöneldi; Selmas ovasında izzet ve minnetle ika-met etti. Emir Timur lütfederek hükümdar İzzeddin Şer'i sultanca sevgisi-nin kapsamı içine aldı; babalarından ve atalarından miras kalmış olan memleketini, eski kurallar gereğince ve mülk edinme yoluyla geri verdi ve izzetle, ikballe, devletle memleketinin merkezine dönmesine izin verdiğine dair, kırmızı Timur damgasıyla nakışlanan yüce emirnamesini verdi.

824 (1422) yılında Melik Muhammed bin Melik İzzeddin ile Bcdlis ve Ahlat vilâyeti hükümdarı Emir Şemseddin, Emir Timur Gurgan'ın oğlu Mirza Şahruh tarafından izzet ve mutlulukla kabul edilmekle şereflendi-ler. Şahruh, kendilerini şahane sevgisinin kapsamı içine aldı ve kendileri-ne eyaletleri ve babalarından miras kalmış olan görevlerinde kalma ko-nusundaki emirnamcyi yeniledi. Şahruh, Eleşkird sınırlarında meydana gelen çarpışmada Türkmen Kara Yusuf'un çocuklarıyla yapılan savaşa girmeden önce, ülkelerinin merkezlerine dönmelerine izin verdi.

Bu soylu ve eski aile, adı geçen belgelerden başka, eyaletin ömür boyun-ca kendi mülkiyetlerinde olduğu hakkında, Cengizogulları sultanlarından almış oldukları Uygurca yazılı bir emirnameye de sahip bulunmaktadır. Bu harflerin yazarı Cengizlilerin bu emirnamesini görmüştür. Bunu anlat-maktaki amaç, büyük sultanların bu aileye karşı daima izzet ve ikramla muamele etmiş olduklarını, kendilerine miras kalmış ülkelerini, ya baştan beri saldırmamakla ellerinde bıraktıklarını, ya da onlardan aldıktan sonra yine mülkiyetlerini geçirmek suretiyle kendilerine geri verdiklerini ispat etmektir. Aşağıda, bu aileden hükümdar olanların adlarını anlatacağız:

Esedüddin bin Kulabi bin İmadeddin

Bu yaprakların yazarı, güvenilir rivayetçilerden defalarca öğrenmiştir ki, zamanın bazı olayları, Hakkâri

hükümdarının oğlu Esedüddin bin Kulabi'yi, Mısır'a göç etmek zorunda bıraktı. Esedüddin, oradaki Çerkes sultanlarının yanında kalmayı tercih etti; orada kendisinden birçok kahramanlık ve yiğitlik görüldü. Bu da, ahlaksız kâfirlerle yapılan ezici savaş ve çarpışmalara girişiyle oldu. Bu yüzden o savaşlarda kollarından birini kaybetti. Çağın sultanı hem kendi kendisine altından bir kol yaptırdı; üzerine birçok nimet, mal ve lakap yağdırdı ve ona, "altın kolu" anlamına gelen "Zerinçeng" adını verdi.

81 Öte yandan İran'da Akkoyunlu Hasan Bey dınma hakim olup ve İran'ın mutlak Sultanı ve Kralı olunca; gönlünde Kürdistan hükümdarlarına karşı büyük düşmanlık ve öfke beslediği için, Akkoyunlu Türkmen komutanlarının büyüklerinden olan Sofu Halil ve Arab Şah'ı, Kürdistan'ın üzerine yürümek ve Hakkâri vilâyetini istilâ etmekle görevlendirdi. Sofu Halil bir süre fırsat kolladı; sonunda kendisine fırsat elverince, bir gün Hakkâri hükümdarlarına karşı anı bir saldırıya geçti. Rastlantı olarak o gün de, vilâyetin hükümdarı İzzeddin Şer'in dinlenme günü olan çarşanı-baydı. İzzeddin Şer, düşmanın ülke sınırlarına saldırdığı konusunda sınır ve yol muhafızlarından aldığı haberleri küçümsümlü ve önemsemeye-rem karşıladı ve şöyle dedi: "Bugün çarşambadır, çarşamba hareket ve gi-rişim günü değildir ve bu günde uğur da yoktur."

Danışmanların ve devletine sadık olanların yaptıkları öğütler de boşa gitti ve düşmanı karşılamaya hiç hazırlık yapmadı. Bunun sonucunda, Sofu Halil ve Arab Şah Bey komutasındaki düşman ansızın çıkarak İzzeddin Şer'in başına dikildi ve iki komutan kendisini hemen öldürdüler. Böylece Hakkâri vilâyeti bir tek defa olmak üzere bu hükümdarların elinden yabancıların eline geçti. Bundan sonra burayı Türkmenler yönettiler; dü-zen ve asayiş işlerini de Dınbili aşiretine verdiler; bu aşiret, uzun zaman Hakkâri'yi, Akkoyunlular adına elinde tuttu.

(*) Otc yandan, bu vilâyetin, "Asurlular diye tanınan Hristiyan reaya-sından bir topluluk, çalışmak ve kazanç elde etmek için, âdet olduğu üzere Mısır'a ve Şam'a gitmişti. Orada, Esedüddin Zerinçeng'in sahip olduğu gücü ve yüce şanı bizzat görmek fırsatını buldular. Bunun üzerine, bu şahsın Hakkâri yönetimine layık olduğu kararına vardılar ve dediler ki: "Kendisini Hakkâri'ye götürüp, oraya hükümdar tayin etmek konusunda vardığımız görüşü kabul etmeye ikna etmeliyiz." Bu görüşünü Esedüddin'e arz ettiklerinde, kabul etti ve plan üzerine kendileriyle mutabık kaldı. Sonra onlarla birlikte gizlice, kendisine miras kalmış olan Hakkâri vilâyetine gitti; bir süre bu Asiri aşiretleri arasında gizli kalarak elverişli fırsatı bekledi.

Bu yörenin Hristiyanların geleneklerinden biri de, özel işlerini tatil ettikleri cumartesi günü yiyecek, odun ve diğer gereç ve bcsin maddeleri-ni Diz Kalesine taşımaktı. Mübarek cumartesi günlerinden birinde, aşiretin yiğitlerinden bir grupla birlikte, Esedüddin'e Hristiyan elbisesi ve kıyafeti giydirdiler. Silâhlarını ve teçizatlarını saman ve odun yükleri içinde sakladılar ve her zamanki gibi hep birlikte kalye girdiler. İçeri girer girmez hemen yükleri attılar, silâhlarını aldılar ve kale muhafızlarına karşı kesici kılıçlarla aniden yıldırım gibi saldırdılar; öyle ki onlara hiç savunma ve direnme fırsatı vermediler. Muhafızlar, bu Dınbililerin bir kısmının

(*) Bunhıra "Nesturiler" de denir. (M.E.B.) 82

öldürülmesi, bir kısmının yaralanması ve kendinden geçmiş olarak yere düşmesiyle darmadağın oldular. Asurlular böylece kalenin içini düşmanların pisliğinden temizlediler ve onu, seher vakitlerinde tövbe edenlerin yaptıkları kutsal ibâdethaneler, zaviyeler ve halvet yerleri gibi tertemiz, duru bir hale getirdiler. Uzak yakın, herkes, "hey göz sahipleri, ibret alınız! çağrısını duyurdular ve Diz Kalesi üzerinde yeniden Abbasilerin bayrağını dalgalandırdılar. Bundan sonra Esedüddin gündün günde ülkeyi bütün düşmanlardan temizlemeye başladı. Sonunda, eskiden giymekte olduğu askeri elbiseyi Abbasi kıyafetiyle değiştirdi. Zamanın gidişinin dili, bu ilginç hikâyeye uygun düşen şu iki beyti söyledi: "Kilisenin Şemması cumartesi günü, Abbasilerin köyleri arasına kurdu çadırını Kırdı düşmanlarını ve dağıttı topluluklarını Sııra gönül rahatlığıyla serdi yaşama yaygısını" Hakkâri Devleti'nin ikinci defa kuruluşunun başlangıcı, yukarıda da geçtiği gibi, "şenbe" günü olduğu için ve bu sözcük bu kavmin diya-lectinde "Şenbü" şeklinde telaffuz edildiği için, hükümdarları da "Şenbü" adıyla tanındılar. Esedüddin uzun zaman ülkeyi yönettikten ve Hakkâri aşiretinin işlerini tanı olarak düzene koyduktan sonra kaçılmaz kadere yakalandı ve beka diyarına intikal etti. Şairin dediği gibi; "Hangi ikbal ağacıdır ki felç çarkıyla burun buruna gelip de Sonunda ecel kasırgasınca kökünden sökülmemiş olsun?"

Melik İzzeddin Şer bin Esedüddin Zerinçeng

Bu bey, babasının ölümünden sonra onun yerine geçti ve bçylik göre-vini, büyük bir yetenekle yerine getirdi; sonra öldü, Allah rahmet etsin.

Zahid Bey bin İzzeddin Şer

Babasının ölümünden sonra bağımsız olarak beylik görevini aldı ve devri 60 yıl kadar sürdü. Bu uzun sürc içinde akıllı ve doğru bir siyasetle ülkeyi yönetti; kendisine şefkat gösteren, onu rızasının ve güveninin kap-samı içine alan ve miras kalmış olan eyalet için kendi adına bir cmirname çıkaran Şah İsmail-i Safevî'ye itaat etti. Aralarındaki ilişkiler o kadar ilerlemişti ki, Şah kendisine "amca" diye hitab ederdi. Bu da, aralarındaki dostluğun ve içten sevginin geliştiğini, en yüce mertebeye vardığını kanıtlar. Ömrünün sonunda ülkeyi iki oğlu Melek Bey ve Seyyid Muhammed Bey arasında taksim ettikten sonra Allah'm rahmetine kavuştu.

(140) *Tırnaklar araxındaki sözler hir avetin parçasıdu: (M.E.B.)*

(141) *Bölümün haşında bu hilkümdarların Abbasi halifeleri soyımdan geldiklerini yazdığı için burada da onları Abbas? göstermiştir. (M.E.B.)*

(142) *Şemmas Hristiyanlıkta din udamlannu bir riitbesidir. (M.E.B.)*

(143) *Kürdçe olan "şenhe" cmartesi demektir: "şenbü" \c "şemi" de denir: (M.E.B.)*

Melek Bey bin Zahid Bey

Melek Bey, babasının yerine Bay Kalesinde hükümdarlığı eline aldı. İyi bir yönetim kurdu, ülkeyi adalet ve insafla yönetti. Yedi tane yıldız gibi oğlu vardı: Zeynel Bey, Bayındır Bey, Budak Bey, Baycizid Bey, Hüseyin Bey, Bahaddin Bey ve Rüstem Bey. Bunlardan Rüstem Bey, babası zamanında Kewaş (Kevas) Nahiyesi yönetimi ile Extimar (Ahtimar) kale-si muhafızlığını yaptı. Kewaş Nahiyesi dolaylarında kendisi ile Rozkan aşireti arasında çıkan bir çarpışma sırasında öldü. Zeynel Bey ise, aşiret ileri gelenlerinden bir topluluk ve Bay Kalesinin Dizdarı Mahmud Ağa Silbi ile ittifak kurarak babasına karşı başkaldırdı ve kaleyi kendisi için istilâ etmeye muvaffak oldu. İki taraf arasında savaş ve mücadele devam etti. Sonunda babasını yakalamayı başardı; kendisini önce öldürmek iste-di-yse de, sonradan onu öldürmekten vazgeçmeye ve gözlerini körletmek-le yetinmeye karar verdi. Fakat Melek Bey'in öteki oğlu Hüseyin Bey, meselce aracılık yaptı ve babasını bu kanlı vartadan kurtardı. Kaçarak Westanı hükümdarı bulunan kardeşi Seyyid Muhammed Bey'e iltica eden Melek Bey, orada da karar kılamadı ve Bedlis'e göç ederek oranın hükümdarı Şeref Bey'e sığındı. Şeref Bey kendisine misafirperverlik göster-di ve günler boyunca onu büyük ilgiyle ağırladı.

Öte yandan, Melek Bey'in çocukları arasında en akıllısı olan Zeynel Bey ise, amcası Seyyid Muhammed'den sonra tam bağımsız ve özgür olarak Hakkâri vilâyetinin yönetimini eline aldı. Bunun durumunu daha son-ra anlatacağız. Melek Bey'in öteki çocuklarının durumları ise şöyle özetlenebilir:

Oğlu Bayındır Bey kaçarak Şah Tahmesb'm sarayına sığındı. Fakat orada umduğu ilgiyi bulamadı. Sonra Van'a döndü ve orada öldü; üç erkek çocuk bıraktı: Zahid Bey, Muhammed Bey ve Hacı Bey. Oğlu Budak Bey ise hac yolunda öldü ve iki çocuk bıraktı: Mir Aziz ve Sultan Hüseyin. Oğlu Bayezid Bey ise Diyarbekir yöneticileri arasında girdi ve Serdar Mustafa Paşa'ya, Şirvan seferinde eşlik etti. Çıldır çarpışmasında Kızılbaşların eli-ne esir düştü. Kendisini Kazvin'e götürdüler. Orada Şah Sultan Muhammed Bey'in gözüne ilişti; Şah onu yeğeni Zahid Bey'e teslim etti; o da kendisini öldürdü. Oğlu Hüseyin Bey ise zaman zaman Elbak yönetimin-de bulunurdu; İsmail adında bir tek çocuk bırakarak öldü. Diğer oğlu Ba-

(144) "Dizdar" Kürdçe 'de kale muhafızı demektir. (M.E.B.) 84

haddin Bey'in durumu ise, Allah izin verirse Zeynel Bey'le birlikte anlatılacaktır.

Seyyid Muhammed Bey bin Zahid Bey

Pmyanış aşiretinin desteği sayesinde kardeşinin oğlu Zeynel Bey'le çatışmaya girişti; sonunda Zeynel Bey'i yenilgiye uğratarak Hakkâri vilâyetinden çıkardı; miras kalmış olan vilâyetin tümüne egemenliğini yaydı. Bu durum karşısında Zeynel Bey de, tek çare olarak İmadiye Hükümdarı Sultan Hüseyin Bey'e sığındı. Bu da kendisinin, Sultan Süleyman Han'ın Sarayına başvurmasına yardım etti. Orada Vezir Rüstem Bey kendisini sevgi ve şefkatle karşılayarak şöyle dedi:

"Sen, amca oğullarının zulmünden vatanını terk edip Azerbaycan'a gitmiş olduğun ve Şah Tahmesb'e iltica ettiğin için, kuşkusuz, burada bağırılar sana karşı öfkeyle dolmuştu. Şimdi ise aileni ve seni tutanları İran'dan geri alıp Osmanlı ülkesine getirmek için buraya geldiğinden, Padişah'ın

rızası seni kapsamı içine alır; sana yeniden güvenir ve Hakkâri Hükü-meti'nin sana verilmesi konusunda Sultanlık emirnamesi çıkar."

Zeynel Bey bu haberi sevinçle karşıladı ve ailesini, adamlarını İran'dan çağırarak için vilâyetine dönmek üzere Asitane'den ayrıldı. Yolunun üzere bulunan Boxti vilâyetinden geçip yoluna devam ederken, Cezi-re hükümdarı Bedir Bey'in eline, Zeynel Bey'e saldırmakla için rahatlat-mak fırsatı geçti; çünkü kendisi ile Seyyid Muhammed Bey arasında dost-luk ve sevgi vardı; ayrıca Hakkâri aşiretine karşı eskiden beri kin besle-mekteydi. Bunun sonucu olarak Bohtan yiğitlerinden birkaç kişiyi tam olarak silâhlandırdı ve Zeynel Bey'i öldürmeleri için yolunu kesmeye gön-derdi. Bunlar da görevi yerine getirdiler. İki taraf arasında yapılan kanlı bir çarpışmadan sonra Bohtanlılar Zeynel Bey'i ve arkadaşlarını öldür-meye muvaffak oldular ve öldürülenlerin başlarını kestiler. Yalnız Zeynel Bey'in başını, kendisine karşı saygılı davranmış olmak için kesmediler. Kesik başları Bedir Bey'e sunulup da Zeynel Bey'in başını bulamayınca işin içyüzünü sordu. Dediler ki: "Biz kendisini, cansız yere düşüp hareket edemez duruma gelinceye kadar oklarla ve kılıçlarla vurduk; fakat büyüklüğüne saygı duyduğumuz için başını kesip gövdesinden ayırmadık."

Bu haber Cezire şehrinde yayılıp Bedir Bey'in eşinin kulağına da gi-dince, Zeynel Bey'in cesedinin şehre getirilmesi ve şeriat sünneti gereğince törenle gömülmesi için kendisine izin verilmesini kocasından rica etti. Bedir Bey buna rıza gösterdi. Hatun da yakın adamlarından birkaçını ce-sedi getirmeye gönderdi. Gönderilenler, öldürülenlerin cansız düşükleri

(145) Yanlışlıkla "Bey" yazılmış olabilir; doğrusu "Paşa"dır. (M.E.B.)

(146) Bohtan. (M.E.B.)

yere koşular. Arama sırasında baktılar ki Zeynel Bey'de hayattan bir ra-mak kalmış; hemen kendisini alıp yan-ölu yarı-diri olarak şehre getirdiler. Hatun'a da, Zeynel Bey'de hayattan bir ramak kaldığı haberi iletildi. Döhral cerrahlar, hekimler ve ilaçlar gönderdi; tedavisinin de kendi hesabına yapılmasını istedi. Bunu, Bedir Bey'in, Zeynel Bey'i nihai olarak yok et-mek konusunda ısrar etmesince ve direktmesine rağmen yaptı. Bu âlicenap hanımın öğütleri ve katı kalbli kocasının önünde durması, kocasının katı bağrında alevlenen öfke ateşini söndürdü ve bu talihsiz Bey'in yaralarına merhemci oldu. Nihayet Zeynel Bey'e Allah çabucak şifa verdi ve o hanımın emriyle izzet ve ikram içinde vilâyetine gitti; sağlam, neşeli ve tam sağlıklı olarak da oraya vardı. Kendisinin ve çocuklarının durumları detaylı olarak biraz sonra anlatılacaktır.

Hakkâri Eyaletinde duruma tam hakim olmuş olan Seyyid Muhammed Bey'e gelince; Van Beylerbeyi İskender Paşa kendisine öfkelenmiş ve Asitane nezdinde teşebbüse geçerek, Hakkâri Eyaletinin Zeynel Bey'e verildiği ve Seyyid Muhammed Bey'i öldürebilecek bir yol bulduğu takdirde öldürmesi için kendisine izin verildiği konusunda bir Padişahlık emirnamesi çıkarttı.

Bunun üzerine İskender Paşa Seyyid Muhammed Bey'e birisini göndererek kendisini Van Divanında hazır bulunmaya çağırdı. Fakat Muhammed Bey, bu çağrındaki gizli işleri anladı ve bunun için dikkatli davrandı. Adı geçen paşayla karşılaşmaya, adaralan ve askerlerinden bir toplulukla birlikte gitti ve paşaya şu haberi gönderdi: "Veza hastalığım yaygın olması yüzünden, şehre girmem mümkün değildir. Paşa müsaade ve tenezzül eder de görüşme için şehir dışında bir yer tayin ederse, bütün öteki iyiliklerine bir iyilik daha eklemiş olacaktır." Bunun üzerine İskender Paşa şehirden çıkmak ve tayin ettiği yerde kendisini kabul etmek zorunda kaldı; amacını da gerçekleştirmedi. Çünkü karşılaşmanın sona ermesinden sonra Seyyid Muhammed hemen Westan'a döndü; İskender Paşa'nın kendisine karşı hazırladığı komplonun bittiği hayaline kapıldı; bunun için toplamış olduğu topluluklarını geri çevirdi; durumdan müsterih oldu ve o kâlcde bir süre kalmaya karar verdi. İskender Paşa onun bu durumunu öğrenince Van'daki kölelerin reisini bir asker topluluğu ile birlikte üzerine yürüt-mekle görevlendirdi. Sonra Seyyid Muhammed'e şu haberi gönderdi: "Kızılbaşlar tarafından sevindirici olmayan haberler geldi; sizin Van Divanına çabuk gelmen şart ve gereklidir." Aynı zamanda Van'daki kölelerin reisini de, hangi şekilde olursa olsun, Muhammed Bey'i yakalaması ve Van'a sevk etmesi gerektiğini tenbih etti.

(147) Kölelerin reisinde kimi veneyi kastettiği anlaşlamamaktadır. Bir askeri ritbeyi bu şekilde ifade etmiş olabilir. (M.E.B.)

Kölelerin reisi Westan'a varıp emri Muhammed Bey'e bildirince, Muhammed Bey çağnya uymaktan kurtulmak ve emrin yerine getirilmemesini sağlamak için çok çalıştı; fakat başarı elde edemedi. Kendisini yenil-giyic uğrattılar ve zorla, kuvvet kullanarak, alıp Van'a götürdüler. İskender Paşa da kendisini hapis hancinin derinliklerini attı. Fakat oğlu Yakub Bey, yönetimi ele geçirmek için vilâyetine gitmeye muvaffak oldu. İskender Paşa, kendisini kovalamak için, bütün bu fitneye sebep olmuş olan

Mahmudiyanlı Hasan Bey'le birlikte Van'daki köle askerlerden bir grup gönderdi. Bunun üzerine Yakub Bey de kendini Pınyanış aşiretinin kucağına atarak, Hakkâri hükümdarı olmak konusunda kendisini desteklemesi için Bililalı Şah Kuli'den yardım istedi.

Fakat hayal kırıklığına uğradı. Çünkü Şah Kuli Bey ve Mahmudiyanlı Hasan Bey, aralarında eski sevgi ve akrabalık bulunduğu için, Seyyid Muhammed Bey ailesini ortadan kaldırmak amacıyla ittifak ettiler. Şah Kuli Bey, eski velinimetinin iyiliklerini nankörlük ederek oğlunu düşmanı Hasan Bey'e teslim etti ve ikisi birlikte onu alıp Van'a götürdüler. İskender Paşa derhal Seyyid Muhammed Bey'i ve oğlu Yakub Bey'i öldürdü ve Hakkâri hükümdarlığını Zeynel Bey'e verdi.

Yakub Bey üç erkek çocuk bıraktı: Ulame, Sultan Ahmed ve Mirza. Bunlardan Ulame Bey gerçi Hakkâri yönetiminden bir pay alanı, ama Sultan Murad Han'ın güvenini kazanmasını bildi. Sultan kendisine Hoy yönetimini verdi. Ulame Bey burayı bir sancak olarak uzun zaman yönetti; sonra bu görevden azledilerek yüce Asitane'ye gitti. Sonunda kendisi ve oğlu Ömer büyük saltanat merkezinde öldüler.

Zeynel Bey bin Melek Bey

Yukarıda da geçtiği gibi, Zeynel Bey, bazen babasıyla düşmanlık eder ve onun emine karşı gelirdi; bazen de amcasıyla çatışırdı. Yukarıda anlatılan olaylar da başından geçti. Şimdi de şunları anlatalım:

Zeynel Bey, Cezire hükümdarının eşinin kendisini o kanlı vartandan kır-tarması sayesinde Hakkâri ülkesine vardığından beri, İstanbul'a gitme hazırlıklarını yapmaktaydı. Hareket ettiği sırada, üzerinde yıldırım etkisi yapan bir haber aldı: Vezir-i Azam Rüstem Paşa şerhli görevinden azle-dilmişti. Bunun üzerine Zeynel Bey'i telaş aldı. kendisine umutsuzluk ha-kim oldu ve İstanbul yolculuğundan vazgeçti. Fakat Hakkâri'ye dönmek ya da başka bir yöne doğru yolculuğa devam etmek arasında kararsız kaldı. Sonunda İran'a kaçıp Şah Tahmesb'in Sarayına sığınmaya karar verdi. Ne var ki Şah, Seyyid Muhammed'in hatırı için, kendisine fazla iltifat etmedi. Böylece bir süre başıboş kaldı. Sonra, sadrazamlık görevi-nin Sultan Süleyman tarafından yine Rüstem Paşa'ya verildiği haberi gelince ve bu haber Kızılbaşlar ülkesinde yayılınca, Zeynel Bey, Sultan Süleyman'ın eşiğiyle şereflemek için Asitane diyarına gitti. Fakat Vezir Rüstem Paşa, bu sefer kendisine gerektiği gibi iltifat etmedi. Sadece Ru-meli tarafındaki Bosna vilâyetinde kendisine, gelirinden geçimini sağlama için bir zemet ayırmakla yetindi ve onu fileli o tarafa gönderdi. Durum bir süre bu şekilde devam etti.

Bu arada, Van'ın fethinden sonra, Hakkâri hükümdarı Seyyid Muhammed Bey'in, Sultan'ın şehzadesi Mustafa ile Şah Tahmesb arasında aracılık yaptığı ve Şehzade'nin İranlılara iltica etmesinde kendisiyle birlik olduğu suçlamasıyla İskender Paşa tarafından öldürülmesi ve Rüstem Paşa'nın sadrazamlık görevinden azledilmesi gibi birtakım olaylar ve sorunlar çıktı. İskender Paşa bu olayların yarattığı fırsattan yararlanarak, Hakkâri yöne-timinin kendisine verilmesi için Zeynel Bey'in durumunu Sultan Süleyman'ın eşiğine arzetti.

Başlangıçta kendisini Rumeli vilâyetinden Van'a getirmeyi başardı. Ora-dan kendisini, yağma, saldırı yapma ve nabız yoklama amacıyla, bir kuvve-tin başına geçirerek İran sınıma gönderdi. Zeynel Bey Selmas yörelerine varınca, kardeşi Bayındır Bey'in de aynı amaçla Kızılbaşlar tarafından oraya gönderildiğini gördü. İki kardeş şiddetli bir çarpışmaya giriştiler. Sonunda Bayındır Bey yenilgiye uğradı ve Zeynel Bey, yenilen kardeşi-nin arkadaşlarından aldığı birkaç esirle birlikte Van'da bulunan İskender Paşa'nın yanına geldi. Bu başarı, Zeynel Bey'in şanınm yücelmesini sağladı. Bunun üzerine İskender Paşa, Zeynel Bey'in Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığı ve sadakati, Hakkâri hükümdarlığının kendisine verilmesi dileği ve Hakkâri'nin şimdiki hükümdarı Seyyid Muhammed Bey'in öldürülmesi gerektiği konusunda bir rapor verdi. Bütün bunların yapılmasını isteyen bir Padişahlık emirnamesi çıktı.

Böylece Zeynel Bey Hakkâri Hükümetinin bağımsız hükümdarı oldu. hükümdarlığı da 40 yıl kadar sürdü. Yalnız bu süre içinde bazen bu Hükümet, Zeynel Bey'in kardeşi Bahaddin Bey'e verildi; fakat sonunda Baha-ddin Bey, Zeynel Bey ve oğlu Seydi Han Bey tarafından öldürüldü. Böylece Zeynel Bey, kendisiyle çatışacak ya da kendisine engel olacak hiç kimse kalmaksızın tek başına yönetime hakim oldu.

Dört erkek çocuk vardı: Zahid Bey, Seydi Han Bey, Zekeriya Bey ve İbrahim Bey. Bunlardan Zahid Bey bazen babasına karşı başkaldırdı. Sonunda babasının yerine Bosna vilâyetine gönderildi. Gerçi Zeynel Bey, sonunda kendi isteği ve iradesiyle oğlu Seydi Han Bey iehinc yönetimden feragat etti ve büyük Halifelik yöneticilerinden Seydi Han Bey adma eyalet beratı çıkarttıysa da; Seydi Han Bey gençliğinin baharında ve öm-rünün ilk döneminde cbediyet diyarına göçetti; atından düşüp öldü. Bunun üzerine Zeynel Bey, eyalet beratını öteki oğlu Zekeriya Bey'in adma çevirmek ve Elbak Nahiyesini

de sancak hâline getirtilip oğlu İbrahim Bey'e vermek zorunda kaldı.

(148) Osmanlı Hükümeti'ni kastediyor. (M.E.B.) 88

993 (1585) yılında, Sultan Murad Han, Vezir-i Azam Osman Paşa'ya⁽¹⁴⁹⁾ Azerbaycan'ı fethetmesi için emir verince; Zeynel Bey'e de, Kızılbaşların ülkesine saldırılar düzenlemeye ve burada yağma, talan yapmaya başlama için bir emir-i hümayun çıktı. Bu sırada Şah Sultan Muhammed, oğlu Hamza Mirza ile birlikte Tebriz'de karargâh kurmuştu. Zeynel Bey'in İran ülkesine saldırdığı ve Merend bölgesine vardığı haberi gelince, Şah ve Ernir " , savunma ve direnme için Türkmen komutan ve askerlerin-den kurulu bir kuvvet gönderdiler. Zeynel Bey'in askerleri Gerger, Zenuz ve Merend şehirlerine yaptığı saldırılardan sağ salım, ganimet almış ola-rak, müsterih ve gönül rahathğı içinde dönerlerken, Zeynel Bey de yanındaki birkaç adamıyla birlikte Elki Han'ın bir köşesine girip ikinci namazını kılmakta iken; evet, işte tam bu sırada Türkmenler Zeynel Bey'e ve adamlarına saldırdılar. Taraflar arasında şiddetli ve uzun süren bir çarpışma başladı. Sonunda Zeynel Bey ile çarpışmada yanında bulunan sayılı adamları şehit düştüler; oğlu İbrahim Bey de esir edildi. Merend ileri gelenleri ve halkı Zeynel Bey'in cesedini kefenleyip oraya gömdüler.

Tebriz'in fethinden sonra ise ceset, merhumun bir medrese yaptırmış

(152) olduğu Çolemerg'e nakledilerek orada nihai olarak gömüldü.

Sultan Murad Han'ın Divanından, Hakkâri Hükümetinin Zekeriya Bey'e verilmesini öngören ve yukarıda da geçtiği gibi Zeynel Bey'in sağlığında çıkartmış olduğu beratı teyit eden bir emirname daha çıkarıldı. Ayrıca Zekeriya Bey'i serbest bırakmaları için Kızılbaşlara büyük bir fid-yec verdi-ler. Serbest bırakıldıktan sonra merkezine döndü ve eskisi gibi Elbak yö-resinde yönetimi eline aldı.

Zekeriya Bey bin Zeynel Bey

Bu Emir'in yönetiminin üzerinden iki yıl geçtikten sonra bazı bozguncu jurnalcılar, Van Eyaleti Valisi ve Azerbaycan vilâyeti Muhafızı Vezir Cafer Paşa'ya giderek şöyle dediler: "Hakkâri Eyaleti yönetimi, Mustafa'nın şeriatının kuralları ve Osmanlı gelenek ve kanunlarının teamülü gereğince, merhum Zeynel Bey'in büyük oğlu Zahid Bey'den başka kimsenin hakkı değildir. Bu önemli görevin kendisine verilmesi en uygun ve en sağlam iştir."

Vezir de hemen meseleyi Osmanlı tahtına ilettili. Saray da, bu talep

(149) Özdemiroğlu Osman Paşa. (M.E.B.)

(150) Padişahlıkemri. (M.E.B.)

(151) Emir'den maksat Şah 'ın oğludur. (M.E.B.)

(152)Hakkâri.(M.E.B.)

(153) Hazreti Muhammed'i kastediyor. (M.E.B.)

gereğince Hakkâri Eyaleti yönetimini Zahid Bey'e verdi. Bunun üzerine Zahid Bey, Vezir Cafer Paşa'nın işaretleriyle, yönetimi teslim almak üzere hemen eyalette gitti. Ne var ki, halkın ve aşiretlerin çoğunluğunun sevgisi ve eğilimi Zekeriya Bey'den yanaydı. Bunun için Zahid Bey'in emirlerini boyun eğraediler. Bu durum savaşa ve mücadeleye yolaçtı. Sonunda Zahid Bey oğluyla birlikte çarpışmada öldürüldü. Bu olayın haberi Cafer Paşa'nın kulağına gidince, hemen Hakkâri Hükümetinin yönetimini Zahid Bey'in öteki oğlu Melek Bey'e verdi; bu konuda yüce inakam sahibi Sultan'dan da yüce bir emirname aldırdı. Sonra Melek Bey'in yanına Van ve Tebriz askerlerinden büyük bir birlik verdi ve kendisini vilâyetini egemenliği altına almaya gönderdi.

Bu durum karşısında Zekeriya Bey'in, savunma ve direnmenin başarıya ulaşması konusunda umudu kalmadı. Bunun için eyaletten çıkmayı ve İmadiye hükümdarı Seydi Han'a iltica etmeyi tercih etti. Seydi Han da, ikisinin, durumunu olduğu gibi, yüce Halifelik Makamına, arz etmelerini uygun gördü. Bunun üzerine Vezir-i Azam Sinan Paşa'nın da desteği ve yardımı sayesinde Sultanın Divanından. Hakkâri Eyaletinin, eski usul gereğince Osmanlı Divanına "hediye" olarak 100 bin fılör³ ödemesi şartıyla, Zekeriya Bey'in verilmesi konusunda bir emirname çıkarıldı. Zekeriya Bey de vilâyetine gelip Melek Bey'i çıkardı. Melek Bey de yine İstanbul'a gidip durumunu anlattı ve yönetimin yeniden kendisine verilmesini istedi. Fakat kaçınılmaz eceli orada geldi ve vebadanı öldü.

1005 (1597) yılı başlarında, Sultan'ın Sarayı nezdinde Zekeriya Bey'i temsil etmiş olan Fahreddin'in oyun ve jurnallarıyla, Zekeriya Bey'in son derece sadık ve güvenilir bir adamı olan Kethüda ve vekili Ebu Bekir Ağa zulim ve zorbaca öldürüldü. Olayın detayı şöyledir:

Bililanlı Şah Kuli'nin çocukları, yeğenleri Emir Seyfeddin aracılığıyla Hoy Sancağını birkaç şartla elde etmiş ve bu şekilde yönetmeye başlamışlardı. Bu yüzden adı geçen Fahreddin, adı geçen

sancağm. bunlara rağmen, Zekcriya Bcy'in kardeşinin oğlu Seydi Flan Bey'in oğlu Hasan Bcy'c verilmcsi konusunda Sultan Mehmed Han'ın " Divanından bir Sultanlık emirnamcsi çıkarttı. Bu durum, Zekcriya Bcy ile Bıllılantı Şah Kuli'nin çocukları arasında bulunan ve son zamanlarda, Ebu Bekir Ağa aracılığıyla yerini dostluk ve birliğe bırakmış olan eski düşmanlığı yendi-deni körükledi. Böylece Hoy hükümdarlığı üzerindeki çatışma yüzünden, dostluk ve duruluğun yerini anlaşmazlık ve düşmanlık aldı; iş, kılıçların çekilmesine kadar vardı. İbrahim Bcy bin Zekcriya Bcy bir kaç kez Hoy üzerine yürüdü ve burayı istila etmeye istedi; Emir Scyfeddin de ona karşı

(154) O zaman kullanılan bir panı hrimi olduğu anlaşılıyor; sözlük ankwu "saf, rcmi:"dir. (M.E.B.)

(155) Mehmed III. (M.E.B.)

şiddetli bir direniş gösterdi; iki taraftan büyük bir halk topluluğu öldü. Buna rağmen istenen amaç elde edilemedi. Evet, gerçi İbrahim Bey, Ze-keriya Bey aracılığıyla aşiret ve kabilclerin adamlarından birtakım yardımlar görüyordu; ama bunlar görünüşten ibaret olan ve gerçek olmayan yardımlardı. Çünkü Zekcriya Bcy'in vekili Ebu Bekir Ağa kanşık çıkarmasını istemiyordu ve saldırıların, öfkenin yerini daima barış ve anlaşmanın almasına çalışıyordu. Bu yüzden de bu alanda yeterli miktarda yardım edilmesi için destek olmadı.

İşte bunun için adı geçen bozguncu Fahreddin, Ebu Bekir Ağa'nın, Beylerbeyi Sinan Paşa'yı kutlamak için birtakım hediyeler ve armağanlarla birlikte Westan (Vcstan)dan Van'a geliş fırsatından yararlanarak, Sinan Paşa nezdinde kurnazca bir hile ve zalimce bir komploya girişti.

Fahreddin, Paşa'nın hoyrat, açgözlü, ceberrut ve kan dökücü bir adam olduğunu bildiği için Seydi Han'ın oğlu Hasan Bey'le anlaşarak, ikisi birlikte Ebu Bekir Ağa'nın peşinden Van'a gittiler ve Zekcriya Bey'in ağzından şu anlamda birtakım yalayı sözler söylediler: "Ebu Bekir Ağa'nın bana zorbalığı ve işleri kendi tekelinde tutması, beni çok sıkıktır. Paşa ken-disini herhangi bir şekilde yakalar da ortadan kaldırırsa, ben de Paşa'nın hazinesine hediye olarak üç kese altın takdim etmeye hazırım."

Bunun üzerine, paraya göz diken Paşa, Ebu Bekir Ağa'yı yakaladı ve derhal öldürdü.

Şimdi, yani 1005 (1597) yılında, Zekcriya Bcy, eskiden beri ailesinin devlet merkezi olan Çolemcrg beldesinde yönetimde bulunmaktadır. İbrahim Bcy ise Elbak'ı yönetmektedir. Yarayışlı çahşmalar ve güzel işler yapmaya muvaffak olmaları temenni olunur.

ÜÇÜNCÜBÖLÜM

"Bahadinan" Adıyla Tanınmış Olan İmadiye Hükümdarları Konusundadır

Garip habirelerin gül bahçelerinde ötenler ve ilginç eserlerin bahçe köşklere söz söyleyenler " ^ , İmadiye hükümdarlarının soyunun, -kendi iddialarına göre- Abbasi halifelerine ulaştığını rivayet ederler. Olayları nakleden bazı eski tarihçilerin sözlerine göre ise, bunların soyu, Abbas denilen ve çağımızda ünlü ileri gelenlerinden biri olan bir kişiye ulaşır. Bilgi Allah indindedir.

(156) Tarihçileri, gül bahçeleri'ne öten bilbüllere benzetmiştir. (M.E.B.)

Rivayetler ne olursa olsun, onların "Abbasoğulları" diye ün yapmış oldukları ve eskiden Şemdinan vilâyetinde bulunmuş oldukları şüphe götürmez. Ataları İmadiye'ye gelmeden önce orada, Şemdinan vilâyetine bağlı Taron Kalesini yönetirlerdi. Taron'dan İmadiye'ye gelen adam ise Bahaddin diye tanınırdı. Bu yüzden İmadiye hükümdarları, Kürdistan hükümdarları arasında "Bahadinan" diye tanınmışlardır. En doğru rivayete göre, Bahaddin'in çocuklarının bu diyardaki yönetimi üzerinden, halen 400 yıl kadar geçmiştir bulunmaktadır.

Şimdiki İmadiye Kalesi, Musul ve Sincar Valisi İmadeddin bin Aksun-gur Bey'in Selçuklular döneminde yaptırmış olduğu yeni yapılardan ku-rulmuştur. Şehir ile kale, büyük bir yuvarlak kaya üzerinde bulunmaktadır. Kalenin bazı yerleri yerden 100 zira, bir kısmı 50-60 ve bir kısmı da 20 zira yüksekliktedir. Kalede iki derin kuyu vardır ki, kalenin suyu bunlardan sağlanır; hamam, medrese ve öteki imaretler de bunlardan su alırlar. Fakat halk, içme suyunu şehir dışından ve hayvan sırtında getirir. Bu Kürd diyarının kavminin kıyafet ve diyalекtleri kısmen Araplankiyle karışmıştır. Çünkü din kültürü ve Arap bilimleri hakim durumdadır. Bunun sonucu olarak aralarından birçok iyi, dindar, ibadete, kanaatkârğa ve hayır işle-rine eğilimli kişiler çıkmıştır. Bu yüzden İmadiye hükümdarları

orada birçok medrese ve cami yaptırmışlardır; bilginler ve fazilet sahipleri bunlarda imamlık yapmakta; dini bilgiler öğretmekle ve inançla ilgili eğitimi tamamlamakla hem yararlandırılmakta, hem de yararlanmaktadırlar.

İmadiye aşiretlerinin en güçlülere birinci olarak MızürT, ikinci olarak da Zebari (Zibari) gelmektedir; "Ze" İmadiye vilâyetindeki bir küçük ırmağın adıdır. Bu ikinci aşiret, o küçük ırmağın kıyısında oturduğu için ona da "Zebari" adı verilmiştir. Bu küçük ırmağın bir Arapça adı da vardır ki "Nehr el-Cünun"dur Hızlı ve sert aktığı için bu adı almıştır. İmadiye'de "Radkan" ' denilen bir diğer aşiret daha vardır. Bunun adı son zamanlarda Kiirdlerin ağzında değiştirilerek "Birikani" (Bırivkani) şek-line almıştır. İmadiye'nin öteki aşiretleri ise Perveri, Mahal, Siyabruyî, Tili ve Behlî aşiretleridir. "Behl" bu kavmin diyalektinde "vadi" adıdır.

İmadiye'nin ünlü kalelerinden biri Akra Kalesidir. Akra'da bir de şehir vardır ve burada Müslümanlardan ve Yahudilerden 1.100 aile oturmaktadır. Ayrıca, İmadiye hükümdarlarının şehzadeleri ve amcaoğullarının yönet-tiklcri Dıhok ve Der (Dir) kaleleri, Radkan aşiretinin oturduğu Beşri kalesi ve Zcbari aşiretinin oturduğu Qelade (Kalade), Şüş, Umrani ve Baziran kaleleri de vardır.

(157)Şemseddinan. (M.A.A.)

(158) Zap ırmağı. (M.E.B.)

(159) "Delilikırmağı"demektir. (M.E.B.)

(160) İkiyazma nüshada "Radkan" yerine "Zıngar" yazıdır. (M.A.A.)

İmadiye'ye bağlı yerler ve nahiyeler arasında Zaxo (Zaho) Nahiyesi de vardır. Burada oturanlar iki özel aşiretten; Smdî ve Silemanı (Silivani) aşi-retlerinden meydana gelmişlerdir. Halk arasında bu nahije için "Sındiyan" adı da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Kürdistan'ın bilgin ve fazilet sahiplerinin çoğu buradan çıkmıştır. Burası eskiden beri özel bir durumu olan ve yönetimi irsi olan bir kesimdi. Burayı, İmadiye hükümdarlarına boyun eğmeyen bağımsız hükümdarlar yönetirlerdi. Bunlar zayıflayınca İmadiye hükümdarları burayı da egemenlikleri altına aldılar. Zaxo hükümdarlarının çocuklarından, halen Cezire hükümdarlarının hizmetin-de bulunan Yusuf Bey adında bir adam yaşamaktadır.

İmadiye'de Bahaddin'in soyundan yönetime geçmiş olan hükümdarların bir kısmının durumu bilinmemektedir. Durumu özet olarak bilinenleri de, Allah'm yardımıyla sırayla anlatacağız:

Emir Zeyneddin

Bu Emir, ünlü fatih Emir Timur Gurgan'm fetihleri ve saltanatı sırasında ve doğru yolda olan oğlu Şahrüh Sultan zamanında, İmadiye'de izzet ve ikballe, gönül rahatlığıyla hüküm sürmekteydi. Dostlarına karşı yumuşak, düşmanlarına karşı da sert olan bu Emir ölünce, yerine mutlu oğlu Emir Seyfeddin geçti.

Emir Seyfeddin

Babasımın yerine geçtikten sonra vatandaşlara ve herkesin üzerine mer-hamet, adalet ve iyilik kanatları gerdi. Kaçmılmaz ccel gelince Huld Cen-netine göç etti ve varlık safhasında iki çocuk bıraktı: Hasan ve Baynk.

Hasan

Babasımın en büyük oğluydu ve babasımın yerine geçti. Onun zamanında, Akkoyunlulardan Bijenoğlu Süleyman Bey, İmadiye vilâyeti üzerine yürü-yerek istilâ etmek istedi. Süleyman Bey, Akra ve Şüş kalelerini alraaya muvaffak olduysa da, İmadiye Kalesini istilâ etmek uğrunda harcadığı güçlü çabalara rağmen burayı almaktan aciz kaldı; sonunda bırakıp git-mek zorunda kaldı.

Akkoyunlu sultanlarının günleri geçtikten ve yerlerini Safeviler aldıktan sonra, Emir Hasan hemen Şah İsmail-i Safevînin Sarayına gitti. Şah İsmail kendisini şefkatının kapsamı içine aldı ve kendisine güvendi. Bunun sonu-cu olarak, Dıhok Kalesini Tasni (Dasni) aşiretinin elinden kurtarması ve miras kalmış vilâyetine katması için kendisine yardım etti. Ayrıca Sind Nahiyesini de, bağımsız bir hükümdarı olan Sındiyan aşiretinin elinden alarak İmadiye vilâyetine kattı. Sonra arkasında yedi erkek

çocuk bırakarak Allah'm rahmetine kavuştu. Çocukları Sultan Hüseyin, Seydi Kasım, Murad Han, Süleyman, Pir Budak, Mirza Muhammed ve Han Ahmed'di.

Babasının yerine, en büyük ve en yaşlı oğlu Sultan Hüseyin Bey geçti ki, bunun ve çocuklarının durumunu yakında anlatacağız. Seydi Kasım ise Ali Han denilen bir çocuk bıraktı. Murad Han erkek çocuk bırakmadan Kubad Bey Olayında öldürüldü. Mirza Muhammed Sultan Mahmud adında bir çocuk bıraktı. Han Ahmed ise Şah Yusuf denilen bir çocuk bıraktı. Bayrak Bey bin Seyfeddin'e gelince, deli bir oğlu vardı ki, bundan sonra gelecek olaylarda anlatılacağı gibi Kubad Bey'in öldürülmesi olayına sebep oldu.

Sultan Hüseyin

Abbasi ailesinin ^ ' bir özü olan ve İmadiye hükümdarlarının adam-larının bir seçmesi olan Sultan Hüseyin Bey, Sultan Selim Han'ın çıkarttığı bir emirname gereğince babasının yaptığı vasiyetle beylik tahtına çıktı. Büyük ölçüde bilgin ve zekiydi. Bilginleri ve fazilet sahiplerini sarayına yaklaştırdı; onlara karşı ilgi ve güven besler; askerler ve vatan-daşlar arasında, zengin fakir ve büyük küçük farkı gözetmeksizin adalct ve insafı doğru bir ölçüyle dağıtırdı. Bu durum, bunların gönül nezasıyla ve teşekkürle yönetiminin etkilerini sarılmasını sağlamıştı. Aynı zaman-da kendini Osmanlı Sarayına sevdiren ve Sultan Hazretlerini memnun et-mek, onun güvenini kazanmak uğrunda birçok açık hizmetlerde bulunur-du ki, bundan fazlası olamazdı.

Bu sayede benzerleri ve emsalleri arasında imtiyaz ve irarcı olacak bir duruma gelmişti. O kadar ki, Kürdistan hükümdarları ve beyleri arasında ilk ve son başvurulacak adam olarak kabul edilmişti. Bunlar, Kürdistan'ı ilgilendiren meselelerde ve olaylarda yalnız onun emrini dinlerler; yalnız onun öğütlerine ve danışmasına uyarlardı. O da bu mesele ve olayları büyük bir cesaret ve bağlılıkla Sultan Süleyman'ın yüce tahtına iletirdi. Onun istekleri devlet adamları tarafından hiç bir zaman reddedilmezdi. İmadiye vilâyetini, ona bağlı olan ve ilhak edilen yerleri tam 30 yıl yönet-ti. Nihayet kendi ecclilele dokuzyüz... ' yılının aylarından birinde Allah'ın rahmetine kavuştu ve varlık safhasında beş erkek çocuk bıraktı: Kubad Bey, Bayram Bey, Rüstem Bey, Han İsmail ve Sultan Ebu Said.

(161) Bu hükümdarların Abbasilerin soyundan olduklarını hölümitin haşlanımla yazdığı için burada da Abbasi ailesi demişti: (M.E.B.)

(162) Osmanlı Padişahı Selim I (M.E.B.)

(163) Bütün nüshalarda burası böyle boştur; anlaşılacağını göre kırk dört va da onları sonradır. Bunun kanıtı. oğlu Kubad Bey'in kendixinden hemcn sonra, 973 (1566) yılında tahta çıkan Sultan Selim II. 'nin emirnamesiyle vönetimine geçniy oluvasıdır. (M.A.A.)

Kubad Bey bin Sultan Hüseyin Bey

Babasının ölümünden sonra, Sultan Selim Han'ın bir emirnamesiyle İmadiye'de yönetimi eline aldı. Ne var ki, kendisi derviş, kanaatkâr geçi-ncn, ince bir karaktere, hassas bir mizaca ve merhametli bir kalbe sahipti; beş vakitte ibâdetci düşkün ve gece gündüz avlanmaya meraklıydı. Yöne-tim işlerinden ve diğer dünya işlerinden habersizdi; bu işlerin inceliklerini ve gizli yönlerini bilmezdi. Bunun için, bazen küçük bir suç işlenmesin-den intikam alır ve bu suçu işleyen en şiddetli cezayı verirdi; bazen de en büyük suçu işleyene karşı müsamahalı davranır ve hakkında af çıkarırdı. Bu durum, aşiretlerin ve kabilelerin kendisinden nefret etmelerine ve kopmalarına yolaçtı. Bu yüzden kardeşi Bayram Bey'e biat etmek eğilimini gösterdiler. Oysa Bayram Bey'in, kardeşi Kubad Bey'e karşı direncecek gücü yoktu. Bu yüzden İran'a kaçarak Kazvin'deki Şah İsmail II. 'nin Sarayına iltica etti; orada Şah İsmail'den büyük vaatler aldı.

Öte yandan o ülkenin en güçlü aşiretlerinden biri olan Mızırı aşireti de Kubad Bey'e karşı ayaklandı ve kendisini hükümdarlıktan uzaklaştırdı; yerine de, amca oğullarından Süleyman bin Bayrak bin Seyfeddin'i kendi-lerine yönetici tayin ettiler. Hakkâri hükümdarı Zeynel Bey de Kubad Bey'e karşı öfkeli ve kindar olduğu için, İran'da bulunan Bayram Bey'e bir elçi göndererek kendisini Şah Sultan Muhammed'in hapishanesinden serbest bırakmaya ve yanına getirmeye çalıştı. Kubad Bey bu davranıştan ötürü ürktü; kuşulara kapıldı ve işin sonucundan korktu. Bu yüzden hükümdarlık işlerini bırakarak Musul ve Sincar yönlerine doğru kaçtı. Bayram Bey ise Hükümeti ele geçirmek için İmadiye'ye hareket etti. Ünlü Serdar Ferhad Paşa, işin içyüzünü öğrenince Zaxo Nahiyesini sancak hâline getirerek Bayram Bey'e verdi.

Bu sırada Kubad Bey de, korkusundan Musul'u terkederek İstanbul'a geçmek amacıyla Amed'e gitti. Oraya varır varmaz Vezir-i Azam Siyavuş Paşa ile ilişki kurdu. Siyavuş Paşa da, İmadiye yönetiminin yenilenerek kendisine verilmesi konusunda ona destek oldu. Kubad Bey bunu elde ederek vilâyetine döndü. Dihok Kalesine ulaşır ulaşmaz, İmadiye'ye varmadan önce, bozgunculardan ve karışıklık çıkarılardan kurtulmak amacıyla, Dihok'ta bir süre kalıp, kendisine karşı ayaklanmış olan aşiret adamları hakkında tedbir almayı ve onları ortadan kaldırmayı düşündü. Fakat adı geçen Süleyman Bey Bayrak ile yanında bulunan Mızırı Mir Melek, vilâyetin her tarafından ayak takımlarından ve türedilerden bir topluluk yığıldılar ve bunlarla Kubad Bey'in üzerine yürüyerek Dihok Kalesini her yandan sardılar. O sırada, kaledeki halktan, kendilerinden yana olanlarla ilişki kurmaya muvaffak oldular; onlar da kendilerine kale kapılarını açmayı kolaylaştırdılar. Böylece kolaylıkla kaleye girdiler ve Kubad Bey'i, yanında bulunan oğullarından birini ve kendisiyle birlikte bulunan bazı adamlarını yakalayıp hepsini öldürdüler. Sonra da mallarını ve mülklerini talan ve yağma ettiler. Bu olayların haberi Zaxo (Zaho)da bulunan Bayram Bey'in kulağına gidince orayı terkederek doğru aşiretlerin ve kabilelerin yanına gitti. Süleyman Bey ve Mir Melek de hemen kendisini İmadiye Hükümetinin başına getirdiler. Bayram Bey, aşiret topluluklarının çevresinden dağılmalarının daha doğru ve daha yararlı olacağını düşündü; bu yüzden de isteyerek ya da istemeyerek hükümdarlık görevini kabul etti.

(164) Bira: yukarıda halk tarafından uzaklaştırıldığı söylenmiştir. (M.E.B.)

Kubad Bey'in iki oğlu Seydi Han Bey ile Sultan Ebu Said ise, ağlayarak, sızlayarak Sultan Murad Han'ın Sarayına hareket ettiler. Fakat küçük büyük, zengin fakir, Müslüman Hristiyan, asker vatandaşı, İraadiye'nin nüfusunun çoğunluğu Bayram Bey'den yanaydı. Böylece özlemleri gerçekleşmiş ve amaçları elde edilmiş oldu. Bu yüzden birbirlerini kutlama-ya, sevinç ve şenlikler düzenlemeye, sadaka ve adaklar dağıtmaya başladılar ve Kubad Bey'in yönetiminin düşmesini büyük bir başarı saydılar.

Bayram Bey bin Sultan Hüseyin Bey

Yukarıda da geçtiği gibi, Bayram Bey, kardeşi Kubad'ın korkusundan Şah İsmail II.'nin egemenlik alanına iltica etmiş; orada sevgi ve saygı görmüştü. Ne var ki, Şah İsmail ölünce ve yerine Şah Sultan Muhammed geçince, Bayram Bey, daha önce Saraydan gördüğü iltifat ve sevgiyi göremez oldu; tersine kendisini güçsüz gördüler ve Alamut kalesine hapsedildi. Hakkâri hükümdarı Zeynel Bey bu durumu öğrenince kurtarılması için çalıştı ve bu konuda Tebriz Valisi Emir Han'la görüşme yaptı. Bayram Bey'in Alamut'taki hapisinden serbest bırakılması ve Zeynel Bey'e teslim edilmesi karşılığında "hediye" olarak Şah Sultan Muhammed'e ve Emir Han'a 5 bin filori verilmesi esasına üzerine aralarında antlaşma oldu. Zeynel Bey, antlaşma gerçekleşince Emir Han'ın adamlarına bu miktardan ödedi. Bu nun üzerine Bayram Bey'i Zeynel Bey'e teslim ettiler. Bayram Bey, yukarıda anlatılan olaylardan sonra, İmadiye Hükümetinin başına geçti ve duruma hakını oldu. Halka ve aşiretlere son derece adaletli, insafli ve kararlı bir yönetim uyguladı. Bu olayların, özellikle Bayram Bey'in, halkın ve askerlerin güvenine sahip olduğu, onları memnun kıldığı haberi, Vezir-i Azam ve İran Cephesi Başkomutanı Osman Paşa'nın kulaklarına gidince sevin-di ve Kastamonu'daki karargâhından, Bayram Bey adına İmadiye Eyaleti'nin beratını gönderdi.

Bu sırada Kubad Bey'in oğlu Seydi Han Bey, Sultan Murad Han'ın eşliğine vardı ve kendisine, babasının öldürülmesiyle sonuçlanan olayların gerçek yüzünü, aşiretlerin başkaldırması ve halkın ayaklanması, Bayram Bey'i hükümetin başına getirmeleri konularını arzetti. Sultan da derhal kendisini sevgisinin kapsamı içine aldı; İmadiye Eyaletinin kendisine verilmesi konusunda bir emirname gönderdi; Bayram Bey hakkında da soruşturmanın açılması ve İmadiye'de karışıklıklar çıkarılmasının, ayaklananların ortadan kaldırılması için de Serdar Ferhad Paşa'ya sert emirler yolladı. Serdar da bu emri uygulamak için çahşmalara başladı. İlk iş olarak Hasankeyf Sancağını Zaxo Hükümetine ilhak etti ve burayı, İmadiye Hükümetinin kendisine verilmesi için elverişli fırsat doğuncaya kadar, geçici olarak Bayram Bey'e verdi. Ferhad Paşa'nın bundan kastı ise, Bayram Bey'i kendine çekmek ve yakalamaktı. Bunun için kendisine bir haber göndererek şöyle dedi: "Sultan'ın emirnamesi gereğince, şimdi, sizin İmadiye Hükümetini Seydi Han Bey'e terketmen, Zaxo ve Hasankeyf Sancağı yönetimini alman, ayrıca bu yıl, Gürcistan Savaşı'nda muzaffer Osmanlı ordusunun yanında bulunmak ve böylece Padişah'ın ve devletin hizmetine katkıda bulunmak için hemen gelmen yararlı olacaktır." Böylece Bayram Bey Ferhad Paşa'ya, savaştan sonra kendisinin sadık hizmetleri konusunda yüce eşliğe bir rapor sunması ve İmadiye Hükümetinin kendisine verilmesini istemesi konusunda fırsat vermiş olacaktı.

Bu hesaplı hile, saf ve iyi kalbli Bayram Bey üzerinde etki yaptı ve Hasankeyf Sancağıyla yetinerek, Seydi Han Bey'in lehine kendi isteğiyle İmadiye Hükümetini bıraktı. Sonra Serdar'ın çağırma uyarak Gürcistan Savaşı'nda Osmanlı ordusuna eşlik etti. Bu seferden döndükten sonra, Serdar Bayramı Bey'i tutukladı ve Erzurum kalesinin hapishanesine attı. akıbetini, bundan sonraki satırlarda yüce şanlı Allah'ın yardımıyla anlatacağız.

Seydi Han Bey bin Kubad Bey

İmadiye eyaletinin yönetimi Scydi Han Bey'ce vcrilince ve babasının yüce makamı,"ahnyazısı ve kademce uygun olarak mutluluk eşiğinden çıkan bir emirnameyle kendisine bırakınca; birlikte Bayram Bey'in üzerine yürümeleri, İmadiye Kalesi ve eyaletini teslim etmeye yanaşmadığı tak-dırde kaleyi kendisinden alıp Seydi Han Bey'e teslim etmeleri için Bağdad ve Şehrezor Beylerbeyi ile Kürdistan'ın diğer hükümdarları ve beylerine sert emir ve kararlar gönderildi. Scydi Han Bey Musul'a varınca Bayram Bey Sultan'm emrine boyun eğdi ve kaleyi de, vilayeti de bırakarak dışarıya gitti. Seydi Han Bey de hemen, Sohran hükümdarı olan dayısı Süleyman Bey'in desteğiyle, 993 (1585) yılının Zilhicce ayı ortalarında İmadiye Kalesine girdi ve yukarıda geçtiği gibi orada yönetimi eline aldı.

Öte yandan Serdar Ferhad Paşa Gürcistan seferinden dönünce. plan gerçince Bayram Bey'i yakaladı ve tutukladı, Scydi Han Bey'i de haber göndcrip Erzurum'a getirtti. Kendisinden "hediye" olarak büyük miktar-da bir para aldıktan sonra, Bayram Bey'in, babası Kubad Bey'i öldürmek suçuyla şeriat usulüne göre yargılanmasını istemesini salık verdi. Şeriat gereğince suçu sabit görülen Bayram Bey, Seydi Han Bey'e teslim edildi; o da 994 (1586) yılının aylarından birinde kendisinden kısas aldı.

Scydi Han Bey'in tam bağımsız olarak İmadiye yönetiminin başına geç-mesi üzerinden şimdi 11 yıl geçmiş bulunmaktadır. Bu yönetimde kendi-siyle çatışan hiç kimse yoktur. Gerçi Mızüri aşireti birkaç gün kendisine karşı çıktı ve başkaldırdıysa da, Seydi Han Bey, bazen iyilikle, bazen de şiddet ve sertlikle bu aşireti yenilgiye uğrattı ve egemenliği altına aldı. Gerçek şudur ki, Seydi Han Bey, son derece nazik ve akıllı bir gençtir; büyük bir cesaret ve cömertliğe, sahiptir. Bütün askerleri ve halkı yumuşak huynıyla ve adaleti elden bırakmamakla memnun kılmıştır. Allah'm izniyle, güzel işlere muvaffak olması umulur.

DORDUNCU BOLUM

Üç Dala Aynlan Cezire Beyleri Hakkındadır

Güvenilir tarihçilerin sözlerine ve yazılarına göre sabit ve gerçek olan, Cezire hükümdarları soylarının yüce sahabe Halid bin Velid'e ulaştığıdır. Bunların atalarından ve babalarından Cezire hükümdarlığını elde etmiş olan ilk kişi de Süleyman bin Halid diye tanınmıştır

Bu ailenin adamları işin başlangıcında, uğursuz Yezidilik dinini benim-siyorlar ve onların iğrenç yollarında yürüyorlardı . Sonra yüce Allah onları doğru yola, ehl-i sünnet ve cemaat mezhebine dönmeye muvaffak etti; camiler ve medreseler kurdular; bunlara olgunlaşmış köyler, verimli tarım alanları vakfettiler.

(165) Cezire halkının dilinde yaygın olan budur. Fakat 1945'te Kahire'de basılan **Kürt Devletleri ve Beylikleri Tarihi'nin** 364. sayfasında şımlar yazıdır: "Doğru tarihler, Halidbin Velid'in Humus'ta öldüğünü yazmaktadırlar: Süleyman bin Halid'in de Sıffin Savaşı 'nda öldürüldüğü herkesçe bilinmektedir. **Esed El-Gabe** 'nin yazan diyor ki: Halid'in soyundan hiç kimse kalmamıştır; hepsi vebadan ölmüşlerdir; bu yüzden Halid'in Medine'deki mülklerinin mirası Eyyub bin Seleme'ye kaldı. **Nihayet El-Irb'in** yazan, Halid'in soyundan geldiğini kim iddia ederse yalan söylenüş olduğunu yazmaktadı: Yazar, sonra diyor ki: Bazı Cezire aşiretleri eski Hildi (Kildi) halkından geldikleri ve Kürdler Halid bin Velid gibi kahramanları yüceltikleri ve örnek aldıkları, ayrıca İslamiyete şiddetle bağlı oldukları için, Cezire beylerinin Halid bin Velid'in soyundan geldiklerine inanmışlardır. " (M.A.A.)

(166) Bu da onların Halid bin Velid'in soyundan olmadıkları kanıtlanmaktadır: (M.E.B.)

Ayrıca Boxt (Bohti, Bohtan) aşireti de, Kürdistan aşiretleri arasında cesaret ve yiğitlikle ün yapmış; azim ve atılganlıkla tanınmıştır. Onlar değerli silahlar, nadir bulunan savaş ve doğuş araçları, özellikle Mısır kılıcı ile Şam imzrağı satılmaya ve taşımaya meraklıdırlar; bunları çok yüksek fiyatlarla satın alırlar ve kendi aralarında gerçek değerleriyle değerlendirirler. Ayrıca soylu Arap

atlarını da beslerler. Kavga ve vuruş-ma günlerinde düşmanın karşısında tek saf olarak dururlar; ne korku, ne de endişe onları yerlerinden kıpırdatamaz; en kritik durumlarda bile cesaretlerini hiç bir zaman kaybetmezler. Onlar bu bakımdan, Kürdistan'ın öteki aşiretlerinden olan bütün emsallerinden daha üstündürler.

Cezire şehri eski şehirlerdendir. Ömer'in -Allah ondan razı olsun-halifeliği döneminde 17 (639) yılında, Ebu Musa El-Eş'ari ile Sa'd bin İyaz bin Osman ^ ' tarafından barışçı yoldan fethedilmiştir. O zaman bütün Cezire halkı haraç ödemeyi kabul etti. Yalnız Cezire'ye bağlı aşiretlerden Beni Tağlib Arap aşireti bunu kabul etmeyerek Rum Krah'na kaçtı ve ora-dan şu haberi gönderdi: "Bizden istenen paralar sadaka olarak isteniyorsa, ödemeye hazırız." Durumları Ömer'e -Allah ondan razı olsun-arz edildiği zaman, "haraç da sadakadır, kabul edin" dedi. Bunun üzerine onlar da yine yerlerine döndüler.

Cezire Kalesine gelince; bu, Emevilerin sekizinci halifesi olan ve Emeviler arasında adaleti ve insafla tanınan, bundan ötürü de kendisine "İkinci Ömer bin Hattab" -Allah ikisinden de razı olsun- lakabı verilen Ömer bin Abdülaziz'in eserlerindedir. Emevilerin uydurduğu ve 100 yıl kadar da gelenek hâlinde sürdürdükleri o çirkin, iğrenç âdeti kaldıran da yine ken-disidir. Bu âdet, camilerde minberler üzerinde Ali Efendimize -Allah yü-zünü şereflendirsin- ve iki himmetli imam Hasan ve Hüseyin'e -Allah onlardan razı olsun- lânet getirilmesiydi. Ömer bin Abdülaziz bunu kaldırmakla, İslâm âlemini bu cürme uymaktan ve vebalini çekmekten kurtarmış oldu.

Cezire şehri ve kalesi Şattularab (Dicle) ırmağının kıyısı üzerindedir. Nehir taşıdığı zaman iki kola ayrılır ve bu kollar hem kaleyi, hem de şehri iki yandan çevirirler. Kalenin üst tarafında taş ve topraktan yapılmış büyük bir bent vardır; bu bent, kabaran suların kaledeki evlere ve kurumlara zarar vermesini önlemektedir. Bunun içindir ki, insanların kale ile şehir arasında köprüden gidip geldiklerini görürsünüz. Bundan ötürü şehre "Ömeriye Ceziresi" adı verilmiştir.

Cezire vilâyetinin bazı güzel kalçeleri ve ilgi çekici yöreleri vardır. Biz sayının okuyucunun usanmaması, kendisine bıkkınlık gelmemesi için bu kitapta bunlardan 14 kale ve yöreyi anlatacağız:

(167) Elimizdeki nüshalarda hep böyledir: Fakat bunun İyaz bin Gani/11 olduğu bilinmektedir. (M.A.A.)

1- Gurgil Nahiyesi. Nuh'un -onun ve peygamberimizin üzerine selâm olsun- gemisinin -denildiğine göre- üzerinde durduğu Cudi Dağı buradadır. Bu yörenin aşiretleri yedi kolda toplanırlar. Bunların dördü Hüseyin'dir: Şehrcwci (Şehreveri); Şehrili, Gurgil ve Tsturi. Diğer üçü ise Yezididir: Niwidkawun (Nividkavun), Şonş ve Hivdil.

2- Bereket Kalesi ve yöresi. Burası, bu yöreyi elinde tutan aşiretin adıyla tanınmıştır.

3- Erux (Eruh) yöresi ve kalesi. Erux kabilesinin egemenliği altında bulunan bu kale, Kürdistan'm en sağlam ve en güzel kalelerinden biridir.

4- Pırüz Kalesi ve yöresi. Burası, Pırüz aşiretine özgüdür. Bu aşiret üç gruba ayrılmıştır: Castulan, Bızm ve Kırafan.

5- Garısı aşiretine özgü olan Badan Kalesi ve yöresi.

6- Kalesine Kelhok adı verilen Tınze (Tınzi) yöresi. Burası da yine Garısı aşiretinin yönetimindedir.

7- Fımk Kalesi ve yöresi. Buranın kabileleri dörttür; Fımk beylerinin durumu anlatılırken bunlar da anlatılacaktır.

8- Tor yöresi.

9- Heysem yöresi. Burada oturanların çoğu Ermeni ve Hristiyandır. Cezire hükümdarlarının gelirinin ve tahılının çoğu buradan üretilmektedir. Cılkı kabilesi de yine burada oturmaktadır.

10- Cezire ülkesinde güzel narlanyia ün yapan Şax (Şah) ^ ' yöresi ve kalçesi. Bu yörede oturanlar da yine Ermeni ve Hristiyanlardır. Şıldı kabile-si de burada oturmakta; adır.

11- Neş Etl Kak-si

12- Ermişat Kalçesi. Burası Boxtır ! Bchtan) aşiretinin en üçlülcrin-den olan ve en çok uyanışlı/: icıadc, en çok ö'kei; ve en ^üçid adanlar çıkaran Bırasıpi aşirelinin yönetmişidir

1.1- Kaniiz adı da verilen River Kalçesi. Bu, Gansi ve Kırjji kabilesinin egemenliği altındadır.

14- Tınze (Tınzi) yörelerinden olan Derde (Dirde) Kalçesi. Burada oturanların bir kısmı Araptır; Tuhayri, Safarı ve Beni Ubade gibi. Bu yöredekiler Ermenilerin çoğu Arapça konuşurlar. Kabile ve aşiretleri şunlardır: Dınhılı, Nukt, Mahmudi, Şeyh Bızını, Maskı, Reşiki, Mıx (Mıh) Nehran, Peykan, Belan, Beia Stüran, Şcroyan (Şiroyan), Dıtıran. Doğrusu şudur ki, Dınbılı ve Mahmudi

aşiretleri aslında Cezire vilâyetinden göç edip buraya gelmişlerdir. "Giriş"te geçen Hrist gerçince, bunlar. aıpır Lui i'a-dışah olan Allah'ın yardımına Üçüncü Safha'da anlatılacaktır.

110tSı "Şax"Kiii'tce'de "dal" 100

Şimdi ise, hayır ve cömertliğin bağışlayıcısı ^ yardımıyla, Cezire hükümdarının durumlarını anlatmaya başlarız:

Süeyman bin Halid

Yukarıda da geçtiği gibi, Cezire hükümdarlarının atalarından, bııranın yönetimini eline alan ilk kişi, Süeyman bin Halid olmuştur. Kendisi burayı bir siire izzet ve ikballe yönetmiş; soasa Allah'ın rahmetine kavuşmuş ve üç erkek çocuk bırakmıştır: Mir Hacı Bedir, Mir Abdülaziz ve Mir Ebdal. Fakat yetenek ve ehliyet yönünden çocuklarının en doğru yolda olanı Emir Abdülaziz'di. Kendisi adalet ve âlicenaplıkta kardeşlerinden üstün-dü. Zekâ ve abıllık belirtileri, üzerinde kendini gösteriyordu. Ciinden güne ve saatten saate kamu işlerini eline alıyordu. Sonunda halk arasında şanı yüceidi ve değeri arttı; şairin şı sözcüğü kendisine uygun düştü.

"Aklımın çokluğundan dolayı, başımın üsü tarafı
Parlatıyordu yüksek yıldızı."

Bunun için, babasının ölümünden sonra Cezire yönetimi kendisine vçııı-di. Ayrıca Gurgü yöresinin işleri kardeşi Mir Hacı Bedir'e, Fınik yö-.jsi ;i,s kardeşi Mir Ebdal'a veddi. Hep birlikte, adalet ve insaf yolunda yürüyerek ülkeyi kararlılık ve azımla yönetmekte ittifak ettiler. Halka karşı ci-i görevlerini en iyi şekilde yaptılar; hiç bir şeyde anlaşmazlığa düşmediler.

BİRİNCİDAL

"Aziziye" adıyla Ün Yapmış Cezire Hükümdarları Hakkımdır

FZmir Abdülaziz, uzının zaman Cezire Hükümetini yönetimini büyük bir başarıyla elinde tuttu. Sonra kaçınılmaz ecclı geıdi ve iki şehzade bıraktı: Seyidudin ve Mecdeddin. Yerine büyük oğlu geçti.

Emir Seyfeddin bin Abdülaziz

Bu Emir Cezire Hükümetinin tahtına çıkınca, hükümdarlık ve y"n>ctı:n usulinde babasının yolundan asla sapmadı. Vatandaşları, askerleri, kabik ve a-jiret adamlarını memnun etmeye gayret etti; böylece hepsinin garrı kazandı. Ölümüne yakalanınca yönetimi kardeşine geçti.

(169) Ailah'ı kastediyor. (M.E.B.)

(17(>.1 Yii-Ui%'<!işiğii-cl'kiimiyerle'de "Mir", kiimi verlerde de "Emir" kullanmıştır. /i:
ie her yerde onun kullandığı şekli aynen uldık. (M.E.B.)

101

Emir Mecdeddin bin Abdülaziz

Cezire Hükümetinde işlerin yönetimi kendisine geçtikten sonra, işleri babasından ve kardeşinden daha iyi yönetti ve ülkeyi büyük ölçüde kalkındırdı. Mutlu devri uzadı; kaçınılmaz ecclı gelince yerine oğlu Emir İsa geçti.

Emir İsa

Babasının yerine geçti ve şairin "adaletli ol, çünkü adalet herkesçe mak-buldür" sözünü uyararak adalet ve iyilik yolunu seçti. Adalatinin kapısını herkese açtı ve böylece bütün halkın gönlünü kendine çekti. Bu şekilde mutlu günlerini vatandaşları ve askerleri arasında, onların memnurluğunu ve güvencini kazanmış olarak geçirdi. Sebepsiz yere bunlardan hiç birini incitmeye girişmedi. Ölümüne yercine oğlu ve ağacının meyvesi Emir Bedreddin geçti.

Emir Bedreddin

Yönetim ve hükümdarlık görevlerini en iyi şekilde yaptı. Bütün vatan-daşlar ve halk tabakaları arasında adalet ve eşitlik bayraklarını dalgalandırdı; bunda alabildiğine ileri gitti. Adalet dallarına sımsıkı sarılmasından ve zulümden nefret etmesinden başka, bir de tasavvufa ve kanaatkârlığa da eğilimliydi; iman sahiplerinden ve kesin inanç erbabından olan keşif ve keremci adamlarıyla birlikte bulunmaya çalışırdı. Ölüncü yirinc oğlu Emir Ebdal geçti.

Emir Ebdal

Babasının yerinc beylik tahtına çıkınca, ömrünün sonuna kadar, bütün işlerin yönetiminde ulu atalarının yolunu izledi. Kendisinden sonra yönc-timc ve başa, oğlu İzzeddin geçti.

Emir İzzeddin

Bu Emir hükümetin başına ve aşiretlerin, kabilelerin liderliğine geçtiği zaman, ünlü fatih Emir Timur'un fetihleri son haddine varmıştı ve sesi dünyada yankı yapmıştı. Nitekim Mevlâna Şerefeddin Ali Yezdi, **Zafer-name** adlı kitabında diyor ki:

"Emir Timur Gurgan 796 (1394) yılının aylarında Barış Diyarı Bağdad'ı istilâ ettikten ve Tekrit Kalesini vurduktan, o yörenin kale ve nahiyelerini ele geçirdikten sonra Mardin yönünde harekete geçti. Mardin'e dört fersah mesafede bulunan Çemlik adlı yere varınca, Cezire hükümdarı Emir İzzeddin bazı büyük hediye ve armağanlar alarak Timur'u görmeye ve onun yüce tahtıyla şereflenmeye koştu; kendisinden ilgi ve memnunluk gördü ve mutlulukla, ikballe vilâyetine döndü. Oradan, kendisinden istenmiş olan ve ordu için gereken azık ve yiyecekte ibaret bulunan lıaracı gönderdi.

Öte yandan Mardin Hükümdarı Sultan İsa'nın, Timur'un adamlarına karşı bazı krsurları görüldü ki, burada anlatılması yersizdir. Bu durum, Timur'u, Mardin'i kuşatmayı düşünmeye ittiyse de, sonra bundan vaz-geçti. Çünkü otlak, azık ve yiyecek azlığından ötürü, büyük bir ordunun o yörelerde kalmasına imkân yoktu. Bu yüzden, aynı yılın 8 Rabiülevvel cumartesi günü Musul'a dönmenin yararlı olacağını düşündü.

Emir Timur buradan, Sultaniye şehrindeki ailesine mensup şhzade ve sultanlara bazı adamlarıyla büyük hediyeler gönderdi. Boxtan (Boh-tan) aşiretinden Şeyh denilen bir Kürd de, o sırada Timur'un karargâhında bulunuyordu. Daha önce Emir İzzeddin'le birlikte yüce huzura çıkmakla şereflenmişti. O grubun hediyeler ve armağanlarla yola çıkmasını fırsat bilerek yola çıkmak için izin istedi ve onlara bu yolculukta eşlik etti. Cezire yakımlarına vardıkları zaman ise doğru yoldan saptı; o hediyelerle armağanlara el uzattı ve alıp Cezire'ye götürdü. Emir İzzeddin de, hem bu akılsız günahkârın yaptığı işe katıldı ve Timur'un adamlarıyla olan ahdini bozdu. Emir Timur çok kudretli ve ceberrut olduğu halde, Emir İzzeddin'e haksızlığını itiraf ettirmek için, yine de iki defa kiMidisine elçi göndererek şöyle dedi. "Şeyh'i yakalayıp bana gönderdiğin takdirde seni affederim; aksi takdirde, ülkende bulunan bütün kale ve nahiyeleri yıkar, atların ayakları altında harabeye, viraneye çeviririm." Fakat Emir İzzeddin, kalesinin sağlamlığıyla ve ırmak (Dicle) üzerinde bulunduğu için çevresindeki bol sularla mağrur olarak, adı geçen Şeyh'in teslimini gerektiren emre uymadı ve isteği yerine getirmeyi reddetti. Bu yüzden Emir Timur, aynı yılın 13 Cemaziyevvel pazartesi günü, ağırhklarını ve mühimmatını Musul'da bırakarak çabucak İzzeddin'in üzerine yürümek ve Cezire'ye saldırmak zorunda kaldı. Geceleyin bütün ordusunu Dicle'den geçirerek ansızın düşmana saldırdı ve seher vaktinde Cezire'yi her yandan kuşattı. Daha bir saat bile geçmeden, Timur kaleyi de, şehri de istilâ etti ve beyliğin bütün ülkesinde talan ve yağmaya girişti. Emir İzzeddin ise bu anı çarpışma sırasında, kendisini tanımayan bir askerinin eline düştü; asker kendisine iş-kence yaptı, üzerindeki silah ve paraları aldı ve sonra da kendisini serbest bıraktı. Böylece ölüm-kalım arasında^ iken bu vartadan kurtuldu."

Hikâyenin bu noktasında, Cezire halkı tarafından söylenen rivayetin özeti şöyledir:

(171) Timur'un başkenti Samerkand olsa gerektir. (M.E.B.)

(172) Timur'ım huzurunu kastediyor. (M.E.B.)

"Emir Timur Emir İzzeddin'i ağırlar ve kendisine saygı gösterirdi; o kadar ki, kendisiyle birlikte satranç oynar, seferlerinde onu yanına alır ve özel meclislerinde kendisiyle iyi vakit geçirirdi. Timur

İzzeddin'i, Şam ülkescine saldırmasında kendisiyle birlikte olmaya teşvik etti; ne var ki, Emir İzzeddin, Şam sultanlarından ödenek olarak büyük bir miktar almakta olduğu için, Arap ülkelere yapulan saldırıya katılmayı reddetti. İşte Timur, yalnız bu nedene kendisine kızdı ve ülkesini altüst etti."

Sebec ne olursa olsun, Emir İzzeddin, meşakkatlere, çeşitli yokluklara tahammül ederek, hayatının kalan kısmını Erux (Eruh) aşireti arasında gizlenerek geçirdi; ölünceye kadar öyle yaşadı.

Emir Ebdal bin Emir İzzeddin

Babasının ölümünden sonra Cezire yönetimini eline aldı; aşiret ve ka-bilcelerin liderliği işini en iyi şekilde yaptı. Fakat günleri fazla sürmedi ve kısa bir süre sonra öldü.

Emir İbrahim bin Emir Ebdal

Babası ölünce, Cezire hükümdarlığı makamında onun yerine geçti. Bir süre ülkeyi yönetti ve üç erkek çocuk bıraktı: Emir Şeref, Emir Bedir ve Kek Muhammed.

Emir Şeref

Önce bu Emir babasının yerine geçti ve bir süre ülkeyi yönetti. Sonra yönetimi kardeşine bırakarak öldü.

Emir Bedir

Kardeşinden sonra hükümdarlık görevinde bir süre bulundu; sonra öldü ve arkasında üç erkek çocuk bıraktı: Mir Şeref, Mir Muhammed ve Şah Ali Bey.

Kek Muhammed bin Emir İbrahim

Kardeşlerinin ölümünden sonra, Cezire Hükümdarlığı işlerini eline aldı. Onun döneminde Akkoyunlu Hasan Bey bu ülkeyi istilâ etti; Akkoyunlu Türkmenleri tarafından ülke geniş ölçüde tahrip edildi ve Bozlan'ın ileri gelenlerinin ve büyüklerinin çoğu öldürüldü. Türkmenler

11⁷³ / (Juzin Uasan. (M.A.A) 104

Kek Muhammed ile yeğenleri Mir Muhammed ve Şah Ali Bey'i yakaladılar ve bağlayarak Irak'a götürdüler. Böylece bütün o ülke Akkoyunlu Türkmenlerinin eline geçti. Cezire Hükümetini de Çelcibi Bey denilen kendilerinden bir adama verdiler. Bunun torunları, Türkmenler arasında hâlâ Çelcibi Lo adıyla tanınmaktadırlar. Bu Çelcibi Bey, bu vilâyeti azîzinle idareyle yönetti; işleri kesin olarak kontrol altına aldı ve barış bayraklarını dalgalandırdı. Ülke onun yönetimi altında kaldı. Sonunda Emir Şeref bin Emir Bedir burayı Akkoyunluların elinden kurtardı.

Emir Şeref bin Emir Bedir

Bu Emir, Akkoyunlu aşireti tarafından amcası Kek Muhammed'in ve iki kardeşi Mir Muhammed ile Şah Ali Bey'in yakalanmaları sırasında kaçmayı başarmış; gözlerden uzak, bilinmeyen bir yerde inzivaya çekilmişti. Akkoyunlu sultanlarının devri çökmeye ve ortadan kalkmaya yüz tutunca, Emir Şeref'in umutlarının güneşi doğup parlamaya ve olgunlaşmaya başladı. Şairin dediği gibi:

"Biri muradına ermemiş olarak ölmedikçe,
Mutlu ve müsterih olmaz öbürü."

Emir Şeref, Boxtan (Bohtan) aşiretinin adamlarını, yani kılıçlardan kur-tulmuş olanlarını bir araya getirmek işine girişti; siyaset ve akıllılıkla onları çevresinde topladı ve Cezire hükümdarlığına geri almak için şevkle ve hızla çalışmaya başladı. 30 yıl süreyle gözlerden uzak ve halkına kavuşma umudunu yitirmiş olarak, tam bir yalnızlık içinde günlerini geçirmek-ten, zaman ansızın kendisine gülümsedi. O da bu fırsattan hemen yararlanarak düşmanın üzerine yürüdü ve onunla şiddetli çarpışmaya girişti; sonunda, miras kalmış vilâyetini kurtararak bağımsız hükümdarı oldu. Bu sırada amcası Kek Muhammed ve iki kardeşi Şah Ali Bey ile M'nin i viuham-med de Türkmenlerin zincirinden ve iğrenç hapisanelerinden kurtularak yanına geldiler ve candan gönülden kendisiyle birleştiler.

Öte yandan Şah İsmâ-i Salcvi ortaya çıkıp İran'da dırınına hâkım olunca, Irak ve Azerbaycan

vüayctlerini de 'Siirknicnlerin elindon alıncı, ayne Diyarbekir, Musul ve Sıncar vilüyctlerim do ıstıla cdiınc; CezireV de istıla etmek için o tarafa da Kızılbaşlardan biri oixın günderdi. Ne var ki, Hnir Şref bu orduya karşı şiddetle dırcndi \c kendisiyle K1/ılbaşlar arasında yapılan birkaç çarpışmada onları ağır ycnilgilerc uğrattı. Her defasında zater onun yanındaydı. Hatta bir çarpışmada onlardan 1.700 ki^1 öldürdü ve büyük bir topluluk da esir aiclı. Kızılbaşlar tarafından atanmı^ v)lan Diyarbekir Bcylerbeyi Muhammed Ustaclu'nun, yanında kardeşi Karahan olduğu halde Cezirc üzerine yürümek ve Emir Şref'i orada ablukaya al-mak için giriştiği ikinci saldırıda da yine Emir Şref zafer kazandı ve saldırganlar başarısızlık cteklcrini sürüyercck geri çekildiler. Üçüncü deia-da ise Şah İsmail, Emir Şeref le savaşması ve Cezire'yc saldırıp fethctme-si için, Hemedan'dan, eğitim görmüş Şahhk muhafızlanndan kurulu ve bu muhafızların komutanı Yegân Bey Tekelu'nun komutası altında güçlü bir orduyu göndermeye karar verdi. Emir Şeref, yüce Allah'm "Allah'ın izniyle nice küçük topluluklar büyük toplulukları yenmişlerdir" sözüne ıyarak ve Allah'a güvenerek ülkesini savunmaya kesin karar verdi: Yiğit askırlcrini, savaş için eğitim ve tecrübe görmüş adamlarını topladı ve bun-larla, saldırgan düşmanı karşılayarak şiddetli bir direnme gösterdi. İki ta-raf arasında kanlı savaşlar oldu; savaş, Yegân Bey'in ağır ycnilgisiyle ve vilâyctten en kötü bir şekilde geri atılmasıyla sonuçlandı. O günden beri, Cezirc vilâyetinin sınırlarına saldırmak, bir daha Kızılbaşların hatırdan geçmedi. Böylece Emir Şeref, yönetiminin kalan günlerini, Allah'm rah-netine kavuşuncaya kadar gönül rahatlığı içinde ve mutlu geçirdi.

Şah AH Bey bin Emir Bedir

Kardeşi Emir Şref'in ölümünden sonra, Boxtan aşiretinin kabileleri ve ilcri gelcnleri tarafından seçilerek beylik görevine geçti. Cezirc hüküm-darlığı görevini en iyi şekilde yaptı. Fıruk Kalesi ile nahiyelerini kardeşi Emir Muhammed'e verdi. Kürdistan beyleri Şah İsmail'in Sarayına bağlılık sunmak üzere Hoy ve Tebriz'e gidilmesini uygun görmek konusunda aralarında anlaşmaları zaman, Şah Ali Bey de görünüşe aldandı; ve babası ile Kızılbaşlar arasında, Bohtilerin Kızılbaş topluluklarını o ağır yenilgiye uğratmalarından doğan kin ve nefreti unuttu. Böylece, Kürdistan hükümdarlarından 12 Kürd beyi ile birlikte sürüklenerek Şah İsmail'in sarayına gitti.

Oysa Şah İsmail, Emir Şeref ve çocuklarına karşı kalbinden beslediği kin ve gizlediği düşmanlığı unutmamıştı. Bu yüzden hemen Şah Ali Bey'i diğer beylerle birlikte hapsedirdi ve ellerine, ayaklarına pranga ve demir vurdu. Bu beyler bir süre sonra çeşitli vesilelerle zincirlerinden kurtulunca, Şah Ali Bey de o zincirlerden ve hapisten kurtularak, o zaman Şah İsmail'in adamlarından biri ve Diyarbekir Valisi Han Muhammed Ustaclu'nun kardeşi olan Ulaş Bey'in yönetimi altında bulunan Cezirc'yc geldi. Bunun üzerine ikisi arasında Cezire yönetimi üzerine çarpışma başladı; Ulaş Bey ülkeyi terk etmek ve kaçmak zorunda kaldı; Cezire'nin bütün kaleleri ve nahiyeleri yeniden Şah Ali Bey'in itaatine girdi.

Şah Ali Bey'le Bedlis hükümdarı Emir Şeref arasında dostluk ve kar-deşlik bağları güçlenince Osmanlı Sultanı Selim Han'a bağlılıklarını ilân ettiler ve kendisini, Diyarbekir, Ermenistan ve Azerbaycan vilâyetlerini Kızılbaşların elinden almak için kışkırtmaya başladılar. Şah Ali Bey, yönetiminin üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra Allah'ın rahmetine kavuştu ve dört erkek çocuk bıraktı: Bedir Bey, Nâsır Bey, Kek Muhammed ve Mir Muhammed. Bedir Bey babasının ölümünden sonra onun yerine geçti. Ayrıca Nâsır Bey'in ve Mir Muhammed'in çocukları da Cezire'yi yönettiler. Bunların durumları detaylı olarak sonra anlatılacaktır. Mir Muham-med, hâlâ sağ olan Süleyraan Bey adında cesur ve âlicenap bir çocuk bıraktı.

Bedir Bey bin Şah Ali Bey

Babasının öliimünden sonra beylik tahtına çıktı. Çok iyi hükümdarlık etti ve güzel bir yönetim kurdu. Ülkede imar ve kalkınma bayraklarını dalgalandırdı. Adalet ve çeşitlik bayrağını yükseltti. Devri de uzayarak 70 yıla ulaştı. Bu süre içinde bağımsız bir yönetimle ülkeyi yönetti. Osmanlı Sultanı Süleyman Han'ın devri boyunca bütün bağlılığı ve maharetiyle Sultan'ın hizmetinde kaldı. Sultan'ın Van'da yaptığı savaşlara, Tebriz'e yaptığı saldırıya, Bağdad'ın ve Arap Irak'ın diğer şehirlerinin fethine katıldı. Ne var ki, devlete yaptığı güzel hizmetlere aşırı ölçüde güvenme-sinden ve bu hizmetlerle övünmesinden dolayı kendisinden iki çirkin davranış görüldü; bu davranışlar hem Sultan'm, hem de onun Vezir-i Azamı Rüstem Paşa'nın, Bedir Bey hakkındaki tutumlarını değiştirmelerine yol-açtı.

Birinci Olay: İran Savaşının sona ermesi ve beylerle hükümdarların izin isteyerek ülkelerine dönmeleri münasabıyla Padişahın teşrifatının yapıldığı gün, İmadiye hükümdarı Hüseyin Bey,

Bedir Bey'den önceye alındı. Bedir Bey ise bunu reddetti ve Sultan tarafından kabul edilmekle müşerref olmaksızın Divan-ı hümayundan çıktı. Sultan'dan ve Ve/.ir'den izin istemeden Barış Diyar'ını terkederek, beyliğinin merkezi olan Cc/.ire'ye gitti.

İkinci Olay: Yukarıda da geçtiği gibi, Bedir Bey, Vezir Rüstem Paşa'nın desteğiyle hükümdarlığı istemekte özlendiği sonuca ulaştıktan sonra İstanbul'dan dönen Hakkâri hükümdarı Zeynel Bey'in yoluna Boxtan-hlardan birkaç katı yürekli suçlu göndermişti. Zeynel Bey ve yanındakiler Cezirc sınırlarına varınca, fırsat kollayanlar kendisine saldırdılar; yanındakileri öldürdüler; kendisi de ağır şekilde yaralandı ve baygın düştü. Bu haber Rüstem Paşa'nın kulağına gidince son derece üzüldü ve öfke-lendi. Bu yüzden ikinci defa sadrazamhğa gelince derhal Bedir Bey'in kardeşi Mir Nâsır Bey'i, Cezire hükümdarlığını kendisi için istemeye ve Sultan'ın eşiğine gelerek bu dileğini arzetmeye teşvik etti, kışkırttı. Nâsır Bey bu yüce işarete uyarak Sultan Süleyman'ın eşiğine gitti ve kendisinden, Vezir'in de onu desteklemesi sayesinde şefkat gördü; Cezirc Hükümetinin kendisine verilmesi konusunda Sultan'ın emrnamesi çıkarıldı.

Nâsır Bey, hükümet merkezi Cezire'ye varır varmaz, Bedir Bey yönetici-kardeşine bırakarak burayı terketti ve Sincar tarafına gitti. Bundan iki yıl sonra **Bedir Bey** Sultan'ın eşiğince giderek **Cezire Hükümetinin** yenisinden kendisine verilmesi konusunda bir Sultan'ın emrnamesi vakiim.ıya. Tor ve Heysem nahiyelerini Cezirc eyaletinden ayırmaya mavaıTak oklu. Böylece adı geçen yüce emirname gerçeğe uzum örmünü oğlunun azınlık ve iradesiyle vilâyetin yönetiminde geçirdi. Fakat kondisi meclislerdeki toplantılarda açıkça uyuşturucu madde kullandı. Meclislerinde her gün 500 dirhem cısrar tüktilirdi. Kendisinin bu maddeden her gün saâh akşamı kullandığı miktar ise 100 dirhem kadardı. Bundan daha garibi şuydu ki, kendisi özel vekilharca, bu raiktarın köldü özei purasıyla ve hej! tarafından, yani saf altınla salmı alınması geciktirildiğini tenbii odetti.

Bu durumundan başka, Bedir son desxcc Jnüardı; s^natın daiianna sımsıkı sarırdı ve diinin hükümlerini bitirtti uikkai ve içicilikle uyguladı. Bilginleri ve fazileli sahiplerini kendine vakiniaşur ve otiara :\-nv? ölçü-de il;j,i gösterirdi. Onun devrhnie Cezirc'de toplanan büğünlerin ve \-m/ci sahiplerinin, sayı çokluğu ve yüksek mevki bakımından emsaien daha önce çeşitli çağlarda görülmüştü. Ürcğin Mevlana Muhammed [iorkai'ı, Mevlâna Ebu Bekir, ivfcvlâna üasan Surç, "zahir" ve "oatın" b;ünlerini-de " bilginlerin dayanaklarından, çağının şeyhleridir, en üstünlerinden biri olan Mevlâna Zeyneddin ^cbı, Mevlâna Scyyü Ali ve bigiulcrin, bilim öğrenenlerin, bilimsel eser ve derlemelerini eden de üflaşırdıkları daha başkaları gibi. Denildiğine göre, Mevlâna Ebu Bekir b:L gün Bedir Bey'e güvenmiş ve havin kırılmış; bu yüzden Cc.iire'den goc ci.-icye karar vermiş; bunun üzerine Bedir Bey eşraf ve ileri geleniv.-ric birliktede hemen Şeyh Mevlâna'nın ziyaretine koşmuş; gönKinü almış c kjnd;,siue hodiyelecr, clbisler ikram etmiş; sonunda kendisini nıcmnun ede,e;-ycrint: dündür-müştür.

Kardeşi Nâsır Bey ölünce Bedir Bey Tor ve Heyse;ı nahiyelerini de eskisi gibi yönetimini altına aldı ve miras kalmsı vüuyetiine kattı. Uzun bir ömür yaşadı; ya^ 90'a ulaştı, 90'ı da geçerek 100'e ulaştı. O sırada üzerinde zayıflık ve akı! gücünde de çöküntü belirtileri görülmeye başladı. Arlık kendisinden, akı ve doğmaya uzak birtakını işler görüliirdü.

Birkaç defa güvenilir adamlardan duymuştur ki; günün birinde Bedir Bey'e bir adamı giderek şehrın kasabını, kendisine yaptığı hakarettten dolayı şikâyet etmiş; Bedir Bey de, şikâyet edilince kasap değil kasar olduğunu anlamış; lıncin kasarların başını yanına çağrtarak kendisine dayak cezası vermişur. Ceza tamamıınca kasar, "bu şekilde cezalandırmamı gerektiren suçum nedir?" diye sormuş; Bedir Bey de kendisine şu cevabı vermiş: "Sen filân adama hakaret etmişsin." Bunun üzerine kasar demiştir ki: "Beyim! O suç işleyen kasaptır; ben ise kasap değil, kasarım." Emir de kendisine şu karşılığı vermiştir: "Kasar ve kasap söz-cükleri birdir, aralarında telaffuz ortaklığı vardır; bu gibi önemsiz yanlışlıkların telâfisi kolaydır."

Emir, kendi eccliyle Allah'ın çağrısına uyduğu zaman bir tek oğlu vardı; o da Emir Muhammed'di

(174) *Dirhem, esku/eu ağırlık ölçüsii (31 desig/arı) olanık du kullaulını. IAI.E.Bj*

(175) *"Zahir" bilimi, yaygın olan ve her yerde okutulun biliniir: 'h a i n' hilimi /ve maneviyatla ilgili bilindii; tasavvuf gihı. (M.k.B.ı*

(176) */(rxça olan "kasar" sö:cüğü/, clbisler ve' bezleri boyuyun ve da boyusuu f,;.'ij,;., beyazlatan zanaatçı demckii: (M.E.H.ı*

Emir Muhammed Bey bin Bedir Bey

Babasının zamanında ülkenin işlerinin yönetiminde ve güçlüklerine çare bulunmasında başvurulan adam, bu Emirdi. Kendisi mal ve servet toplamamın hırsı içindeydi. Anlatıldığına göre, kendisi 12

bin baş koyuna sahipti ve bunlar her yıl kendisine büyük miktarda para gctirirdi. Ayrıca 100 bin tavuğu vardı ve bunların beslenmesi işini çobanlara ve çiftçilere vermişti: onlar da her yıl kendisine tavuk başına birkaç yumurta verirler-di. İvıvacası büyük bir servet ve zenginliğe sahipti. Çünkü para toplamak-ta ve saklamakta çok usiydi.

Babası Allah'ın rahmetine kavuşunca Cezire'de bağımsız olarak hü-kümdar oldu ve yedi yıl öyle kaldı. Sonra, Sultan Murad Han'ın İermanı gceğince Gürcistan ve Şirvan vilâyetlerini istilâ etmekle görevlendirilen İkinci Vezir Lala Karn Mustafa Paşa'nın ordusuna katıldı. Bu muzaffer İslâm ordusu, Gürci ilkesi Gürcistan'a vanna, Çukursa'd Beyler-beyi Kazık Han'a Ustaclu'nun torunu olan ve Tokmak diyic iin yapan Muharnmedf H~n ile Karabağ ve Arran Gencesi Beylerbeyi İmam Kılı Suılf-.n Kaç"t in komutasında bulunan, Kızılbaş süvarilerinden kılırlı 10 DİP. k:s>'lik tsir İran ordusuyla ansızın karşılaştı. İranlılar, Mustafa Paşa'mn -,•; h;-vii!> ordusunun yolu üzerinde Çıldır denilen bir yerde karargâh kur-irurOai'M. Rastlantı olarak İslâm ordusunun öncü komutanı, o gi'm D-iyar-:»(kı :>cylerbeyi Dcrviş Paşa'ydı. Çıldır mevkiinde bir dağ eteğinde iki :;s D arasında şiddetli bir savaş çıktı ve ikindiden gün batıncaya kadar :-M'(III. Kürd kahramanları herkesten önce, sayıca az sandıkları bu topluluğa :-ah'irdılar vo zaraanın, ayların hilesinden habersiz olarak büyüik bir te-hcv\üro kapıldılar. Şairin dediği gibi:

"Kücümsemc düşmanmı arslan da olsun
Çekin aİKlan, arslan avcısı olabilir çünkü
Yalrı-i yiğitliğc güvenme, ey yiğit!
Dürwada çok Jal.ü cesur ve yiğit olanlar da var çünkü

Bel bağlama sakın iki demir bileğine de Dcmirciler eritebilirler demiri çünkü."

Kızılbaşlar bu hızlı saldırıyı, Rum (Osmanlı) ordusuna karşı koymak için ayırmış oldukları birkaç bin kişilik öncü birlikleriyle karşıladılar; eğitilmiş ve tecrübeden geçmiş askerlerden meydana gelen çoğunluklarını da dağın arkasında pusuda gizleyerek fırsatın çıkmasını beklediler. İslâra ordusunun öncülüğünde bulunan Kürd kahramanları, kükreyen arslanlar gibi bu Kızılbaşlara saldırdılar ve göz açıp kapaymıca kadar onları darmadağın ettiler. Tam o sırada, birkaç bin eğitilmiş süvariden meydana gelen pusudaki Kızılbaşlar, ansızın dağın arkasından çıktılar ve saldıran Kürdlerle birdenbirc hücum ederek, bileziğin bileği sarması gibi onları sardılar. Bunun üzerinc savaş daha da şiddetlendi; haykırışlar göklerle çıktı; kıyamet âlemlerinin çıktığı, kıyametin koptuğu samldı. Önde gelenlerin de, sıradan adamların da günleri sona erdi; çünkü hepsi ölüm kadehindeki şarabı son damlasına kadar içti. Şairin dediği gibi:

"At nallannın scsi, kişnemelerin sadası
Yerinden oynattı denizlerdeki balıkları, gökteki Ay'ı
Her yönden göründü oklar
İnsan vücuduna yayılan gayret teri gibi.
Okların başlardan akıttığı kanlar
Yiğitlerin külâhlarıyla birlikte alçalıp kabarıyordu
Baltalar kan dalgalan arasında batıyordu
Tıpkı dögüşten ayrılan horozların ibiği gibi."

Sözün kısası, çarpışma, Mir Muhammed'in, Hazzo hükümdarı Sa-ruhan Bey'in, Zırkanh Duman Bey'in ve Fınıklı Mir Muhammed'in ölme-leriyle sonuçlandı. Sonuç ise, Kızılbaşların beklediklerinin tersine oldu; çünkü sonunda tam bir yenilgiye uğradılar ve geri çekildiler. İki taraftan birkaç bin asker öldürülmüştü.

Mir Muhammed öldürüldüğü zaman yanında bulunan hazinesinde, Sultanlık sikkesinden çıkmış 200 bin kadar kırmızı altın vardı. Değerli kumaşları, nakışlı eşyası ve değerli aletleri buna dahil değildi. Beş yaşında bulunan Sultan Muhammed adında bir tek oğlundan ve dört kızından baş-ka varisi yoktu. O çağda, Kürdistan hükümdarlarından hiç biri bu kadar hazine ve servete sahip değildi.

Sultan Muhammed bin Mir Muhammed

Babası öldüğü zaman kendisi yaşça küçüktü. Annesi, Hasankeyf hü-kümdarı Melik Muhammed bin Melik Halil'in kızıydı. Kürdistan'm gelcneklerinden biri de, küçük yaştaiken babası ölen çocuğa, babasının adının verilmesi ve kendisinin babasının adıyla çağrılmasıdır. İhtimal ki, adının ilk kelimesi olan "Sultan", kullanışta unutulmaktan gelmiş ve adı sade-ce "Muhammed" şeklini almıştır. Bilgi Allah indindedir.

(179) *Ce:irc Hükümdan. (M.E.B.)*

Bu bcyin annesi faziletli, akıllı, son derece azimli ve tedbirli bir hanım olduğu için, hükümdarlık varislerine ve Boxtan (Bohtan) aşiretinin lider-lerinc, babadan ve oğuldan miras aldığı sayısız mal ve büyük servetini, üstün değerli hil'atlar ve büyük hediyeler ihsan etmekle onları memnun etmeye muvaffak oldu. Ve adalet, eşitlik yolunda yürümekle, rıcaya ve aşiret adamlarına karşı idare etmek ve siyaset dallarına tutunmakla hükümdarlığı kendi ailesinde bırakmayı başardı. Sonra da kızlarını Han Ebdal'm iki oğlu Mir Nâsır ve Şeref Bey'le evlendirdi ve vilâyetin işlerini, ülkenin meselelerini onlara bıraktı. Onlar da bu işi en iyi şekilde yaptılar; o kadar ki, Cezire vilâyetinde onların yönetimince benzer bir yönetimi daha önce hiç görülmemiştir.

Anne, sonra ansızın oğlunu alarak Sultan Murad Han'ın İstanbul'daki Sarayına gitti. Devlet adamları ve Bâbü'lî'nin ileri gelenleri için de yanına, nadir bulunabilecek birçok hediyeler ve armağanlar almıştı ve onları kendisi tarafından çekmeye başladı. Böylece, Cezire Hükümetinin, oğluna verilmesini yenileyen bir Sultanlık emirnamesi çıkartmaya ve kendisi ile oğluna değerli hediyeler ihsan edilmesini sağlamaya muvaffak oldu. Değeri yüksekmüş ve kıvançlı olarak oğlunu alıp Cezire'ye döndü.

Emir'in hükümdarlığı üzerinden beş yıl geçtikten sonra, hayır annesi ölümün çağrısına uydu. Bunun üzerinden birkaç gün geçmez kendisi de hastalandı ve normal eceliyle 991 (1583) yılında öldü. Bir rivayette göre de, hükümdarlık mirasını kendileri için isteyen muhalifleri, gizlice yemeğine zehir koymuşlardı. Böylece Bedir Bey'in soyu kesildi ve çocuklarından kimse kalmadı.

Nâsır Bey bin Şah Ali Bey

Derviş Mahmud Keleşçeri (Keleşçeri), Sultan Süleyman Han döneminde, Sultan'ın yüce meclisindeki ileri gelen nedimlerden biri ve Sadrazam Rüstem Paşa'nın sadrazamlığı zamanında onun işlerinin tedbirçisiydi. Kendisi aslında Rozkan aşiretinden ve şiir eleştirisinde, inşa ve yazı üsluplarında Mevlâna İdris-i Bedlisi'nin de öğrencilerinden. Bir süre, Bedlis hükümdarı Emir Şeref Bey'in Divanında inşa ve yazı yazma görevinde bulunmuş; Şeref Bey'in öldürülmesinden sonra ise burayı terk ederek Rum diyarına gitmiş ve oraya varduktan bir süre sonra, Sultan Süleyman'ın kızı olan Rüstem Paşa'nın karısına öğretmen olmuştu. Bu yüzden ilerlemiş ve yüksek çevrelerde şanı yücelmişti. O kadar ki, büyük Saltanattaki yöneticilerin, Kürdistan'ın bütün işleri için başvurdukları bir merci olmuştu. Ayrıca

Kürdistan hükümdarlarının ve **beylerinin** çoğu önemli işlerde ona sığınmış olmuşlardı. Böylece onun sayesinde, Rüstem Paşa, bütün Kürdistan'da olup biten işler hakkında bilgi sahibi olur ve miras yoluyla yönetime geçen bu hükümdarların işlerinde meydana gelen değişiklikleri yakından öğrenirdi.

Bu girişten maksat, yukarıda işaret ettiğimiz konunun detaylarını anlatmaktır. Yukarıda, Vezir-i Azam Rüstem Paşa'nın, Nâsır Bcy'i, kardeşi Bedir Bey'e karşı muhalfet etmesi ve Cezire Hükümetinin kendisine verilmesini istemesi için nasıl kışkırttığı; Vezir'in işareti üzerine Nâsır Bey'in İstanbul'a koşarak Sultan Süleyman'ın eşine, Cezire Hükümetinin kendisine verilmesi için başvurduğu ve bu konuda Haşmetpenahlara nezdinden bir emirname çıkarıldığı anlatılmıştı.

Şimdi ise şunları söyleyelim:

Bunun üzerinden iki yıl geçtikten sonra Bedir Bey de kendi yönünden İstanbul'a giderek, Cezire Eyaletinden Tor ve Heysem nahiyelerinin ayrılıp sancak olarak Emir Nâsır Bey'e, Cezire Hükümetinin de kendisine verildiğinin kararlaştırıldığı konusunda bir emirname çıkarttı. Bunun üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra Tor ve Heysem vilâyetinde bulunan Nâsır Bey'i ölüm yakaladı ve yukarıda da geçtiği gibi Bedir Bey, bu vilâyete de Cezire Eyaletine ilhak etti.

Bütün bu detayları anlatmaktan maksat, işlerin ve sırların içyüzünü bilen bazı büyüklerin ve bilginlerin, Kürdistan hükümdarları arasında bu dönemde meydana gelen değişikliklerin ve nakillerin çoğunun, adı geçen Derviş Mahmud Keleşçeri'nin üstadlığının ve işaretinin eseri olduğu kanısına sahip olduklarını açıklamaktır.

Sözün özü, Nâsır Bcy Allah'ın rahmetine kavuşunca, oğlu Ebdal Bcy, Tor ve Heysem sancağını kendisi için istemek amacıyla, Sultan Selim (181) (1811) Han'ın döneminde ve Sadrazam Mehmed Paşa'nın vezirliği sırasında bir daha İstanbul'a gitti. Çünkü gurur şeytani ve Cezire'de hükümdarlık yapma hırsı kendisinde yer etmiş ve zihninde kök salmıştı; bunun için de telaşlı bir çabayla bu eyaletin varlığını ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Ne var ki, Vezir Mehmed Paşa, Bedir Bey'e olan dostluğundan ve sevgisinden ötürü ve belki de kamu yararını, genel düzen ve eski aileyi korumayı tercih etmesinden dolayı, Ebdal Bcy'i, isteğini ve bu yoldaki

y-ahşmalarını sürdürmekten ahkoymaya karar verdi. Bunu da kendisini yaka'ayıp hapsederek, sonra da hakettüğü cezaya çarptırarak yapacaktı. Bu karar gereğince Çavuşbaşı Mehmed Ağa'yı ve yanındaki Bâbüâli birkaçını, Ebdal Bey'i kendisine getirmekle görevlendirdi.

SOİ Sultan Süleyhü'nü kastediyor. (M.E.B.1 (IÜ!iSelimII. (M.E.İi (18?'ı okullu Mehmed. "n.şcı (M.E.R.')

Bu çavuşlar geldiklerinde, Ebdal Bey'le yanında bulunan Boxtan beyleri-nin çocuklarından birkaçı ve kendisiyle birlikte olan adamlardan bir grup, ikinci namazını kılmak için Edirne Camii'ne gitmişlerdi. Çavuşlar da hemen camiye gittiler. Namazdan sonra Çavuşbaşı, Ebdal Bey'e yaklaştı ve onu, kendisiyle birlikte Vezir'in Divanına gitmeye çağırdı. Bunun üzerine Kürdler şöyle diyecek oldular: "Çavuşbaşımı, birkaç çavuşla birlikte buraya gelip Han Ebdal Bey'i istemeye iten sebep, kuşkusuz hayra alâmet değildir; bunlar Ebdal Bey'i mutlaka öldürmek ve ortadan kaldırmak istiyorlardır."

Sadece bu sanıdan ötürü, Han Ebdal'ın yanındaki adamlardan olan ve "Şeyh-i Şeyhan"* ' diye anılan bir Kürd, hemen Çavuşbaşı'nın peşinden yürümeye başladı ve onu hançeriyle sırtından vurdu; hançerin ucu Çavuşbaşı'nın göğsünden çıktı. Bunun üzerine Çavuşbaşı'nın arkadaşları ve yardımcıları dağıldılar ve Vezir-i Azam'ın yanına dönerek, tehvervüre kapılan bu Kürd'ün yaptığını kendisine arzetteler.

O sırada Han Ebdal ve arkadaşları şaşkına dönmüşlerdi, ne yapacaklarını bilemez duruma düşmüşlerdi. Onlar da başıboş bir şekilde Edirne sokaklarına dağıldılar ve köşelerde, evlerde gizlendiler. Onların bir kısmı da şehrin dışına kaçmayı başardı; çöllere ve kırlara yöneldi. Fakat Sultan ve Vezir, şehir halkına, Han Ebdal'ı aramak, kendisini ve yamndakileri nerede olurlarsa olsunlar yakalamak için emir verdiler. Çağrıcılar çıkıp bu emri ilân ettiler ve halkı, emri uygulamaya teşvik ettiler. Kısa bir zaman geçtikten sonra Han Ebdal'ı ve adamlarının, arkadaşlarının çoğunu yakaladılar ve Divan'a götürdüler. Hepsinin öldürülmesi için derhal emir verildi. Hepsi 100 kişiden fazlaydı ve hepsi Boxtan'ın ileri gelenlerinden ve liderlerindendi. Beytülmal Subayı da paralarına el koyup Hazineye aldı. Böylece Han Ebdal ortadan kaldırılmış oldu. Arkasında yedi erkek çocuk kaldı: Emir Nâsır, Emir Şeref, Emir Muhammed, Şah Ali, Emir Sey-feddin, Emir İzzeddin ve Emir Ebdal.

Emir Nâsır, Cezire hükümdarı Sultan Muhammed adına Rcvan seferine katıldı. Bu sefer dönüşünde, Kars Kalesi üzerinde bulunan Serdar Ferhad Paşa'ya, Sultan Muhammed'in ölüm haberi geldi. Bunun üzerine isabetli fikri, Cezire hükümdarlığını, bu seferde Sultanın ordusuna katılmış olan varislerden birine verme konusunda karar kıldı. Boxtan (Bohtan) ileri gelenleri, Cezire hükümdarlığına Emir Nâsır'ı seçtiler ve bu satırların yazarına gelerek, bu zayıfın , Cezire Hükümetinin seçtikleri adama verilmesi konusundaki istek ve arzularını Serdar'ın makamına arzetmesi-ni istediler. Fakat Emir Aziz Bey bin Kek Muhammed, Bali Çavuş aracılığıyla, gizlice Serdar'a bir rapor sunarak şöyle demişti: "Sultan Muhammed, Sultan'ın sikkesinden çıkmış 100 bin parça kadar altın ile bir-çok mal ve sayısız servet bırakmıştır; iki kızkardeşinden başka hiç bir varisi de yoktur. Ben de hükümdarlığa Emir Nâsır'dan daha yakın ve daha layıkım. Lütfedip Cezire Hükümetini bana verirsen, ben de Padişah'ın Hazinesine, Sultan Muhammed'in parasından 100 bin Sultanlık filorisi ve kendi özel malımdan da 12 bin filori ödemeye hazırım."Bu teklif Serdar'ın arzusuna uygun düşüyordu ve bu fırsattan yararlandı. Bu teklif yapıldığı günün ertesi günü, yani Emir Nâsır'la görüş-mesi için tespit edilmiş gün, Divan Meclisinin toplanmasını emretti ve Emir Aziz'den de, Divan'da hazır bulunmasını istedi. Sonra Serdar sözünü, Boxtan aşiretinin ileri gelenlerine ve liderlerine yönelterek şöyle dedi: "İki Emir Nâsır ve Aziz'den hangisi merhum Sultan Muhammed'e daha yakındır?" Cezire ileri gelenleri, Emir Aziz'in kendisine bir derece daha yakın olduğu cevabını verdiler. Bunun üzerine Serdar şöyle dedi: "O hal-de Cezire yönetiminin miras gereğince Emir Aziz'e verilmesi daha iyi ve daha uygundur."

(183) Padişah ve Sadrazamın o sırada Edirne 'de buldukları, Ebdal Bey 'in de oraya gitmiş olduğu anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

(184) Şeyhler Şeyhi. (M.E.B.)

(185) Maliye, hazine. (M.E.B.)

(186) Beş yaşında hükümdar olan, beş yıl sonra da ölen Sultan Muhammed bin Mur Muhammed. (M.E.B.)

(187) Erivan (M.A.A.)

Fakat Cezire ileri gelenleri tekrar söz alarak dediler ki: "Emir Aziz, gerçi miras gereğince Sultan Muhammed'e daha yakındır ve hükümet sadece bu yönden kendisine ait olur; ama, bütün aşiret ve kabilelerin ve bütün vilâyet ileri gelenlerinin isteği ve özlemi, Emir Nâsır'la beraberdir; o hal-de hem

bu yönden, hem de düzen ve asayiş, hak ve hukuku eski beyler-den de daha iyi korumaya muktedir olduğu için, kendisinin hükümdar olması daha uygundur." O zaman da Serdar şöyle dedi. "Evet, ashnda mesclc dediğiniz gibidir; fakat ben Emir Aziz'i Cezire'ye hükümdar tayin ettini; o kadar!"

Bunun üzerine Boxtan ileri gelenlerinden biri kendisini hiçe sayarak şöyle dedi: "Ortada Sultan Süleyman'm, aşiretler ve kabileler kimi hü-kümdar seçerlerse ancak onım meşru hükümdar olacağı konusunda bir hükmü vardır. Bunun için biz Emir Aziz'in hükümdarlığını kabul etmi-yoruz."

Bunun üzerine Serdar'm öfkesi kabardı ve hemen Divan çadırının kapısına cellâdı çağırarak, 991 (1583) yılının mübarek Ramazan ayının 29'una rastlayan cuma günü, Emir Nâsır'ı idam ettirdi. Bununı üzcrine gürültü koptu ve halk tarafmdan istenilmekten başka bir günahı olmayamn' ' uğradığı bu çirkin zulüm yüzünden sesler yükseldi ve küçük büyük herkes ağladı.

(188) Yazar kendini kastediyor. (M.E.B.)

(189) Emir Nâsır 'ı kastediyor. (M.E.B.)

Böylece Serdar'm, Cezire Hükümetini Emir Aziz'e vermesi işi tamam-landı ve kendisini değerli hil'atlerle tatif etti. Sonra hükümet yönetimini eline alması için, yanına Bali Çavuş'u da vererek kendisini Cezire'yc gön-derdi. O zaman Emir Şeref de kardeşleri ve dostlarıyla birlikte Tınze (Tınzi) Nahiyesinde gizlendi. Yüce ve şanh Padişah olan Allah'ın yardımıyla bunların durumları da yakında detaylı olarak anlatılacaktır.

Emir Aziz bin Kek Muhammed

Vezir Ferhat Paşa'nın yardımı ve desteğiyle Cezire hükümdarlığı göre-vini eline aldı. Bunun üzerinden sadece bir yıl dört ay geçmişti ki, Vezir-i Azam Osman Paşa , kendisini azletti ve Cezire Hükümetini Emir Mu-hammed bin Han Ebdal'a verdi. Bu durumda Emir Aziz'in önündc, mu-zaffer İslâm ordusuna, Tebriz üzerine yaptığı saldırıda eşlik etmekten ve bu sırada Sultan'a ve ordusuna büyük hizmetlerde bulunmaktan başka çare kalmadı. Bu seferden döndükten sonra temelli Cezire'den ayrıldı ve daha önce de bazı vakitlerini geçirmiş olduğu Sincar'a sığındı.

Osman Paşa Tebriz'de ölünce ve Serdarlık makamına yine Ferhat Paşa getirilerek Acem ülkesine yönelince, Emir Aziz de, Erzurum'da Serdar'la karşılaşmak için hareket etti ve Cezire Hükümetinin yönetimini tekrar ken-disine vermesini istedi. Serdar, Cezire Eyaletine bağlı olan Hristiyan köy-lerinden 30 köyü ayırıp Padişah'm özel emlakinin idaresine katması ve bu köylerden elde edilen gelir karşılığında hazineye 60 bin filori ödcmeyi taahhüt etm^si şartıyla Cezire yönetimini kendisine geri verdi. Emir Mu-hammed bu haberi duyunca dehşete düştü ve İstanbul'daki Padişah Sarayına hareket etti. O sırada sadrazamlık görevi Sinan Paşa'ya veril-miş olduğu için, bu Vezir, Emir Aziz'in de isteğiyle karışıklığı önlemeye ve fesadın kökünü kesmeye çalışarak Emir Muhammed'i Rumeli tarafına gönderdi. Bunun üzerine Emir Aziz-, Emir Şeref ve kardeşlerinin ikamet yerleri ve geçim kaynakları olan Tınze Nahiyesini sancak hâline getirdi ve oğlu Hacı Bey'e verdi. Sonra da Han Ebdal'ın çocuklarıyla savaşmayı gözüne kestirdi. Böylece Emir Aziz duruma hakim oldu ve kimseyle çatışmaksızın, kimseyle ortaklaşmaksızın ülkeyi yönetti. Durum bir süre böyle devam etti.

Sonunda Emir Şeref bin Han Ebdal ile kardeşleri Emir İzzeddin, Emir Seyfeddin ve Emir Ebdal, Emir Aziz'e karşı mücadele etmek konusunda ittifak ettiler. Bunların her biri eyaletin birer dahıdı ve hükümdarlık bahçe-sinin ağaçlarından birer yüksek ağaçtı; aşiretler ve kabileler hep bunlara uyar, onların emrine karşı gelmezlerdi. Bu kardeşler düşmanlık kcmelerini bellerine bağlayarak ve öfke gömleklerini giyerek kardeşleri Emir Nâsır'm kanını istediler. Sonra Emir Aziz'in memurlarına ve adamlarına saldırdılar; onun eyaletteki nüfuzunu yok ettiler; o kadar ki, Cezire Kale-sinden ve şehirden başka elinde ülkeden bir şey kalmadı. Bunun üzerine Emir Aziz, şehrin yönetimini ve kalenin muhafızlığını oğlu Hacı Bey'e ve kardeşinin oğlu Mir Havund'a bırakmak ve Han Ebdal'm çocuklarından intikam almasını sağlayacak bir tedbir almak amacıyla İstanbul'a gitmek zornnda kaldı

(190) Özdemiroğlu Osman Paşa. (M.E.B.)

(191) Koca Sinan Paşa. (M.E.B.)

Fakat Emir Şeref, kardeşleriyle birlikte, Cezire'nin çevresindeki şehir ve köyleri saldırmaya devam etti ve hepsini ele geçirdi; Boxtan aşiretleri-rinin çoğu kendisine boyun eğdi. Böylece Cezire Kalesi üzerine yürüme olanağını buldu ve kaleyi kuşattı. Kuşatma süresi uzayıp da 40 güne ulaşınca ve bu süre içinde Emir Aziz'den de kuşatma altındaki bir yardım gelmeyince, durumları çok sıkıntılı bir hal aldı ve iş kötüleşti. Tam bu sırada, Diyarbekir Beylerbeyi İbrahim Paşa'dan yardım istemeye gitmiş olan Hacı Bey'in ölüm haberi geldi. Bu durumda Emir Havund, gece yarısı kaleden çıktı ve adamlardan

birkaçım kalede Emir Aziz'in ailesinin, çoluk çocuklarını yanında bıraktı. Emir Şeref'in kardeşi Emir Seyfeddin, işin içyüzünü öğrenince daha önce davrandı ve Havund'un kurtuluş yolunu kesti. İkisi arasında başlayan sıcak çarpışma gittikçe alevlendi. Bu çarpışma sonunda Emir Seyfeddin Emir Havund tarafından öldürüldü; Havund da bu kanlı vartadan canını kurtardı.

Ötc yandan, bu sırada Emir Şeref ve Emir İzzeddin Cezire Kalesine girmiş ve Emir Aziz'le taraftarlarının mallarını ve eşyalarını yağma et-meyc başlamışlardı. Bununla da yetinmediler; Emir Aziz'in çoluk çocuklarını da esir alıp askerlere ve kabile adamlarına teslim ettiler; ken-dileri de dostlarıyla birlikte, onun şarkıcı ve türkücü cariyelerini aldılar. Bu kargaşalık ve zulüm hareketinde Emir Aziz'in bir küçük oğlu da kay-boldu.

Bu faciann haberi Asitanc'de yayılınca ve Padişah'm yüce kulaklarına da ılaşınca, Padişah, Emir Aziz'in yanına Musul Beylerbeyi Hüseyin Paşa'yı da katarak gönderdi ve ellerine, Kürdistan hükümdar ve beylerinc yazılmış ve kendilerine Hüseyin Paşa ile birlikte Cezire'ye gidip, orayı istilâ edenlerin elinden almalarını, Emir Aziz'e teslim etmelerini, zor ve tagallüp yoluyla Cezire'de oturan Emir Şeref ve kardeşlerini birlikte yakalamalarını ve bundan sonra başkaldırma fikrini akıllarından geçire-cek olanlara ibret olacak şekilde cezalandırmalarını emreden bir padişahlık emirnamesi verdi. Hüseyin Paşa bu emre uydu ve Hazzo hükümdarı Mu-hammed Bey'le birlikte emri uygulamaya başladı. İkisi, yanlarında Musul ordusu olduğu halde 999 (1591) yılının kışında Cezire'ye hareket ettiler.

Bunun haberi birkaç yerden Emir Şeref ve kardeşlerine ulaşınca derhal kaleyi ve şehri boşalttılar ve önce Tınze'ye gidip ailelerini ve çocuklarını orada bıraktılar; sonra da Xizan (Hizan) ve Müks taraflarına gittiler. Böy-lece Hüseyin Paşa'nın görevini yapmasını kolaylaştırdılar. Hüseyin Paşa Emir Aziz'i Cezire Kalesine koydu, kendisi de ordusuyla birlikte sağsalim döndü. Paşa'nın döndüğü haberi Emir Şeref'e, kardeşlerine ve halkın ileri gelenlerinin çoğuna ulaşınca çabucak Cezire Kalesini tekrar kuşatmaya gittiler. Emir Aziz savunma gücüne sahip olmadığı için, kendisi ve Emir Havund kaleyi ve şehri boşaltarak kurtuluşu kaçmakta buldular. Ne var ki, Emir Şeref onları sürekli olarak kovaladı ve yakaladı. Emir Havund, Emir Şeref tarafından öldürüldü. Emir Aziz ise, birkaç gün geçtikten sonra ölü olarak ve meskün yerlerden uzak kırlara ve kurak yerlere atılmış hal-de bulundu. Şair diyor ki:

"Dönen eski feleğin budur âdeti

Her yükseldiğinde, seni alçalttığımı görürsün

Bu iki kapılı lacivert sarayda çünkü

Şarkı söyleyenlerden sonra ağıt okuyanlar gelir."

Emir Muhammed bin Han Ebdal

Vezir-i Azam Ferhad Paşa 991 (1583) yılında Emir Muhammed'in kardeşi Emir Nâsır'ı öldürüp Cezire beyliğini Emir Aziz'e verince ve Bali Çavuş'u da Cezire'de Sultan Muhammed'in mallarını ele geçirmekle görevlendirince, Emir Muhammed'in önünde, Asitanc'deki Sultan'm himaye-sine sığınmaktan başka çare kalmamıştı. Bu yüzden o da, öldürülen kar-deşinin ailesi ve çocuklarıyla birlikte İstanbul'a giderek insaf ve adalct istedi. Rastlantı olarak o sırada Ferhad Paşa da, Acem Savaşında görülen ihmali ve kusuru yüzünden Serdarlık görevinden azledilmişti. O sırada Serdar olan Osman Paşa hemen Emir Aziz'i Cezire hükümdarlığından az-letti ve 'bu hükümdarlığı Emir Muhammed'e verdi. Osman Paşa Tcbri'z'de ölünce ve o yüce makama tekrar Ferhad Paşa getirilince, yukarıda da geçtiği gibi Emir Aziz Erzuram'da bulunan Paşa'nın hizmetine koştu. O da ken-disine, Cezire vilâyetinde bulunan Ermeni köylerinden 30 tanesini ayırıp Padişah'ın özel emlakinin idaresine vermesi ve o köylerin gelirinin değeri olan 60 bin filoriyi Hazineye ödemeye taahhüt etmesi şartıyla Cezire Eya-letini verdi.

Bunun üzerine Emir Muhammed azledilmiş olarak Sultan'ın Sarayına gitti. İstanbul'da bu konuda yapılan görüşmelerden sonra, Ferhad Paşa'nın işareti gereğince Emir Muhammed'in Bıdun vilâyetine gönderilmesi, orada ömür boyunca bir görev yapması ve ömrünün sonuna kadar orada

(192) Yukarıda birkaç defa Serdar olduğu belirtildi. Doğrusu da odur. (M.E.B.)

(193) Biraz aşağıda, kendisinin Bosna 'da olduğu ve oradan geri çağrıldığı yazılmıştır: Bu adın da Bosna olduğu ve yanlışlıkla böyle yazıldığı anlaşılıyor. (M.E.B.)

kalmayı kararlaştırıldı. Bu sırada Emir Şeref ve diğer kardeşleri Ferhad Paşa ile birlikte Gürcistan seferindeydiler. Başanlı ve muzaffer Serdar, ahlaksız kâfirlerin cihadından döndükten sonra Emir Şeref ve kardeşleri Tınzc (Tınzi) tarafına gittiler ve orada gizlendiler. Ne var ki, Emir Aziz onlara bu yöreyi de bırakmadı; buranın da sancak olarak oğlu Hacı Bey'e verilmesi konusunda Sultan'dan bir emirname elde etti.

Ötc yandan Emir Aziz bu sefer Cezire'ye girince, Emir Han Ebdal'ın çocuklarını ortadan kaldırmak için bütün çabalarını harcadı. Fakat tedbir-lerinin ve girişimlerinin hiç biri ilâhî takdire uygun düşmedi ve çabasında başarısızlığa uğradı. Yukarıdan da anlaşılacağı gibi, Emir Aziz, oğlu Hacı Bey, kardeşinin oğlu Mir Havund ve erkek kadm bütün çocukları tama-men yok oldular ve soyları tükendi.

Böylece Emir Şeref, uzak görüşlülüğü ve yeteneğiyle Hükümetin yö-netimine hakim oldu; kardeşlerini de, eyaletin dört bir yanındaki kale ve nahiyeleri zaptetmekle görevlendirdi.

Ötc yandan beklenmedik bu işin haberi Sultan'ın Sarayında yayılmca, Bosna'da bulunan Emir Muhammed'e saraydan özel bir elçi gönderdiler ve kendisini İstanbul'a getirterek, Vezir İbrahira Paşa'nın isteği gereğince Cezire Eyaletini kendisine verdiler. Diyarbekir Beylerbeyi Bosnalı Meh-med Paşa da, Kürdistan beyleriyle birlik olup Emir Muhammed'in Cezire'ye varmasını sağlamakla ve hep birlikte vilâyeti kardeşlerinin elinden kurtarıp kendisine teslim etmeye çalışmakla görevlendirildiler. Beylerbeyi Meh-med Paşa, Diyarbekir ve Kürdistan beyleriyle birlikte Cezire üzerine yürü-yünce, Emir Şeref vilâyeti ve kaleyi kardeşi Emir Muhammed'e teslim etmekten geri kalmadı; savaşı ve çatışmasız teslim etti; kendisi de Tinze Nahiyesine giderek orada oturdu.

Bir süre sonra Boxtan (Bohtan) aşiretinin liderleri ve ileri gelenleri iki kardeş arasında aracılık ettiler ve Emir Şeref'i Cezire'ye getirecek iki kardeşin arasını buldular Cezire Vileyetinin Şax Nahiyesinden ve diğer bazı nahiyelerden meydana gelen yarısı kadarını Emir Şeref'e, kardeşlerine ve diğer akrabalarına ve adamlarına verilmesi, Cezire Kalesi ile şehrinin de Emir Muhammed'e bırakılması ve Haşmetpenah Sultan'a ve Vezir'e "hediye" olarak taahhüt etmiş olduğu 150 bin filoriyi de kendisi-nin ödemesi esasları üzerine iki kardeş arasında barış yaptılar. İki taraf da bu anlaşmayı kabul etti ve anlaşmazlık sona erdi.

Bu ittifaktan kısa bir süre sonra Boxtan ileri gelenlerinin ve liderlerinin çoğunun Emir Şeref'e eğümlü oldukları, onu sevdikleri ve onun tarafını tuttukları her münasebette görüldü. Emir Muhammed halktan bunu görünce, ödemeyi taahhüt etmiş olduğu önemli miktarı ödemekte gecikeceğini, hatta bu miktarı ödemekten aciz kalacağını kesinlikle an-ladı; bu yüzden de Cezire'yi oradakilere bırakarak çıkıp gitti. O zaman, Cezire beyliğini ve Cezire Hükümetini yönetmeye layık olan Emir Şeref

olduğu, devlet adamlarınca da anlaşıldı ve sabit oldu. Bunun üzcrinc mer-hum Sultan Murad IV. , Cezire Eyaletinin Emir Şeref'e verilmesi ko-nusunda bir emirname çıkardı.

Emir Muhammed bu haberi duyar duymaz hemen Hazzo hükümdarı Muhammed Bey'in himayesine koşarak ona sığındı ve ondan yardım iste-di. Muhammed Bey, kızkardeşi yönünden Emir Muhammed'in akrabasıydı. Bu da, Emir Muhammed'in ailesini ve çocuklarını onun yanında bırakarak onun desteğiyle ve devlet adamlarının ilgisini kendi üzerine çekmek amacıyla Asitane'ye gitmesini kolaylaştırdı. Hasankeyf Sancağı'nın görevinin kendisine verilmesi konusunda Sultan'ın bir emirname çıktı. Emir Muhammed son olarak, Eğri Kalesinin fethine ve o yörelerdeki ahlaksız kâfirlerle savaşmaya giden başarı ve zafer temsilcisi Sultan'ın maiyetinde bulunmuştur. Şimdi bu yaptıklarının yazılı sırasında, 1005 (1597) yılında, Cezire Hükümetinin kendisine verilmesi konusunda Sultan Mehmed Han'ın ' Divanından bir emirname çıktı. Ne var ki, Emir Muhammed, Emir Şeref'in korkusundan, görev yerine gelmek gücüne sahip değildir.

Emir Şeref bin Han Ebdal

Bu Emir, Cezire hükümdarları ailesinin ve bu ılu ailenin önde gelen emirlerinin en üstünüdür. Çünkü cömertlikte, cesaretle, mertlikte, yardımda emsali olan yakınlarından da, düşmanlarından da üstündür. Kahredici bileğinin gücü ve kesici kılıcının keskinliğiyle girdiği çarpışmalar, onun parlak kahramanlığı ve üstün yiğitliğinin kanıtlarıdır. Sairin dediği gi

(196) "Cömertlik ettiği gün, insan Hatem'ir ' cömertliği hesabına utanırdı

Döğüş alanında ise, insan Rüstem'in cengâverliği hesabına utanırdı." Gerçek şudur ki, reaya ve askerler onun adaletinden ve iyiliğinden razı, fikirlerinden ve çalışmalarından memnundurlar. Ayrıca yabancılar da, yakınlar da onun üstünlüğüne teşekkür etmekte; iyiliklerini ve övünüle-cek yaradılışını takdir etmektedirler. Bunun için ileri gelenler de, sıradan adamlar da, yakın ve uzak herkesçe de sevilmeğe; bunların hepsi kendisine hayran olup, ona hayır, izzet ve ikbal dilemektedirler.

Emir Aziz'in durumu anlatılırken, Cezire Hükümetinin Emir Şeref'e, kendisi ve kardeşleri ile, Emir Aziz ve Emir Havund arasında creyan eden olaylardan sonra geçtiği belirtildi. Emir Şeref, yönetir görceğini en iyi şekilde yaptı; sınırları savundu ve güvenliği korudu. Onun zamanında halk güvenlik ve

rahata kavuştuğunu hissetti. O sırada Vezir Mchmcd Paşa Emir Şcrefin kardeşi Emir Muhammed'i Bosna ülkesinden getirtti ve Cezire hükümdarlığı görevini kendisine verdi. Kendisi bu görevin yükünü kaldıramadığı için, yukarıda da işaret edildiği gibi, bu görev, Sultan'ın Divanı tarafından yeniden Emir Şcrefe verildi.

(194) *Yanışıklıkla Murad IV. yazılmış olsa gerek; doğrusu Murad III. 'i': (M.E.tt.)*

(195) *Mehmed III. (M.E.B.)*

(196) *Cömertliğiyle tanınmış bir Arap. (M.E.B.)*

Bundan bir süre sonra Emir Şeref'in kardeşi Emir İzzeddin, yönetimde kendisiyle çatıştı ve hükümdarlığı kendisi için istedi. Her gün Cezire ve çevresine saldırmaya ve buraları yağma ve talan etmeye başladı. Zamanla çevresinde ayakta kalmayan, başboşlardan, dervişlerden büyük bir kalabalık toplandı. Bu durum da, Şeref Bey'in kendisinden korkmasına ve son derece sakınmasına yolaçtı. Bu yüzden hile ve tedbirlere başvurarak kendisini faka düşürdü. Bunu da, kendisine sadık bazı adamlarıyla, İzzeddin'in yapılan çağrıya uyararak Emir Şeref'in evine geleceği sırada kendisini öldürmeleri konusunda anlaşarak gerçekleştirdi. Bunu uygulama için bunlardan birkaçını evde gizledi ve Emir İzzeddin'i yanına çağırtdı. Emir İzzeddin eve girer girmez, bu adamlar derhal pusudan çıkarak arslanlar gibi üzerine atıldılar ve kafasının köşkünden, üzerine hakim olan gu-ruru ve kendisinden ayrılmayan taşınmış boşalttılar.

Böylece Emir Şeref o günden beri bağımsız olarak hükümdar oldu; hükümet işlerini bütün azim ve iradesiyle yönetmeye, halkın işlerini de büyük bir adalct ve insafla çekip çevirmeye başladı. Bu vilâyette imar eserleri ve kalkınma alâmetleri onun zamanında görüldü. Yüce Allah'tan, kendisini başyana ulaştırmasını dileriz.

İKİNCİ DAL

Gurgil Beyleri Hakkındadır

Daha önce de anlattığımız gibi, Süleyman bin Halid'in çocukları Cezire vilayctini kendi aralarında taksim etmişlerdi. Gurgil Nahiyesi, Mir Hacı Bedir'in payına düşmüştü. Gurgil beylerinin hepsi bu Emir'in torunlarından ve soyundandır. Gurgil'in adı eskiden "GurdkiT'di, kullanıla kullanıla sonunda "Gurgil" oldu. Nuh'un -onun ve Peygamberimizin üzerine selâm olsun- gemisinin durduğu dağ da , Müslümanların ve Hristiyanların oturdukları 100 kadar köyden meydana gelen bu nahiyede bulunmaktadır. Buranın birçok kışlığı, yazlığı ve otlığı vardır. Buralarda aşiretler ve ka-bilcler bannır ve sürckli olarak bunlar arasında gidip gelirler.

Mir Hacı Bedir bu vilâyette öldü. Onun yerine torunlarından Hacı Muhammed bin Şemseddin diye anılan bir adam geçti ve bir süre ülkeyi yönettikten sonra Allah'ın rahmetine kavuştu. Onun yerine de oğlu Mir Şemseddin geçti; o da bir süre ülkeyi yönettikten sonra ahret diyarına göçtü ve üç erkek çocuk bıraktı; Emir Bedir, Emir Hacı Muhammed ve Emir Seyyid Ahmed. Bunlar Gurgil'de peşpeşe yönetimde bulundular. Bu satırların yazarı, ilk iki emir hakkında bir bilgiye sahip olmadığından, onların durumundan bir şey anlatma olanağını bulamadım.

(197) 165 ve 166 numaralı dipnotlara bakınız. (19K) *Cuttidağ/.* (M.E.B.)

Emir Seyyid Ahmed bin Emir Şemseddin

Bu Emir son derece cesur ve âlicenaptı. Dövüş alanında, savaş ve vu-ruşma meydanında birçok durumu vardı. Kürdistan beylerinin Osmanlı Sarayına itaat elmeleri ve boyun eğmeleri sırasında o da Sultan Selim Han'a yakınlaştı; o kaclar ki, görgü kurallarında nazik ve tatlı bir konuşmaya sahip olduğu için, özel mecliste Sultan Selim'in nedimlerinden biri duru-muna geldi. Sultan Selim'in ölümünden sonra Sultan Süleyman Han zamanında da durum bu şekilde devam etti. Onun karakteri ve doğal yapısı, kendisini sultanların eşliğine ve güvenine layık kıhyordu. Bu durum, ba-zen atalarından miras kalmış Gurgil Hükümetine ek olarak, Musul ve Sin-car vilâyetlerinin de kendisine verilmesine vesile oluyordu.

Denildiğince göre, bu Seyyid Ahmed, bir gün kendini ölmüş göstererek bir tabutun içine girmiş ve adamlarına, bu tabutunu Banş Diyarı Bağdad'ın fethinden önce Sultan Süleyman Han'ın yoluna koyınlarını emretmiştir. Onlar da öyle yapmışlardır. Sultan geçtiğinde bu tabutun sırrını sormuş; bu

tabutun Seyyid Ahmed'e ait olduğunu ve bununla şunu demek istediği kendisine anlatılmıştır: "Musul vilâyeti benim vücudumun ruhu durumundadır; Sultan Musul'u başkasına vermiş olduğuna göre, benim vücudum da ölmüş ve ruhsuz kalmıştır." Bu davranış Sultan'ın kendisini takdir etmesince ve sevinmesine yol açtı; bu nedenle Gurgil Hükümtine ilk olarak Musul vilâyetini de kendisine verdi ve bu konuda bir de berrat yayınladı. Böylece Seyyid Ahmed'in ruhunu da diriltti ve ona onun bir ömür bahşetti. Bu uzun ömrü sırasında sultanlar kendisinden memnun kalıyor ve ona ilgi gösteriyorlardı.

Gurgil Kalesi Kürdistan'ın en sağlam ve en sarp kalelerindenidir. Rivayet edilir ki: Bicenoglu Süleyman Bey, İmadiye Kalesini kuşatıp kışın gelmesi dolayısıyla hayal kırıklığına uğrayarak, kışı Beşiri " yörelerinde geçirmek için oradan göçüp döndüğü sırada, Hakâri hükümdarı İzzeddin Şer, vilâyetine bağlı Bay Kalesine kapanmış ve savunmaya geçmişti. Çünkü diğer kaleleri ve şehirleri Akkoyunluların adamlarının eline geçmişti. İzzeddin Şer bu Süleyman Bey'e şu haberi göndermişti: "Gurgil, İmadiye, Bay, Bedlis'e bağlı Süy kaleleri biz Kürdlerimizin elinde kaldıkça, sizlerden korku ya da endişe gönüllerimize sızmayacaktır. Çadırlarınız, otağlarınız ve bunların değeri, gözümüzde pislik, sığır ve manda pisliği niteliğinden başka bir şey değildir."

Söziin özü, Emir Seyyid Ahmed, Gurgil'i ve Musul vilâyetini bağımsız olarak uzun süre yönetti. Sonra kendisini ölüm yakaladı ve Allah'ın rahmetine kavuştu. Miras kalan vilâyetindeki yerine ise kardeşinin oğlu geçti.

(199) Daha önce "Bijenoğlu" şeklinde geçti. (M.E.BJ)

(200) Bazı yetki kavnaklara göre burası eskiden "Tınze" diye adlandırılırdı. (M.A.A.)

Emir Şemseddin bin Emir Bedir

Anıcası Emir Seyyid Ahmed'in ölümünden sonra Gurgil'de beylik tahtına çıktı. Üç kardeşi daha vardı: Emir İbrahim, Emir Ömer ve Emir Hacı Muhammed. Emir Şemseddin bir süre hükümdarlık ettikten sonra Allah'ın rahmetine kavuşunca, yerine kardeşi Emir İbrahim geçti.

Emir İbrahim bin Emir Bedir

Gurgil'de kardeşinin yerine geçerek yönetimi aldı. Cezire hükümdarı Bedir Bey ile kardeşi Nâsır Bey arasında, Bedir Bey'in durumunu anlatırken anlattığım gibi, Cezire Hükümeti üzerine anlaşmazlık çıktığı sırada, Emir İbrahim de Emir Nâsır'la olan dostluğundan ötürü, Van Beylerbeyi Ferhad Paşa'dan Emir Nâsır için bir teyit mektubu (terbiyename) almak ve Sultan Süleyman Han'ın Sarayına gitmek için Van'a hareket etti. Rastlantı olarak o sırada Şah Tahmesb de, sayısı yağmur tançlarından daha çok olan büyük bir orduyla Van yöresine saldırdı. Emir İbrahim bu durum karşısında, "başını kurtaran kârlı çıkar" sözüne uyarak kaçmaya ve canını kurtarmaya baktı ve Bargiri yoluyla Bedlis'e girmeyi amaçladı. Fakat Kızılbaşların topluluğu Bargiri ile Erciş arasında kendisini yakaladılar. Emir İbrahim ile onu izleyip kovalayan bu Kızılbaşlar arasında şiddetli bir çarpışma oldu. Bu çarpışmada Emir'in yiğitliği, gücü ve azmi görüldü. Çünkü onları yenilgiye uğrattı ve Erciş Kalesine girmeyi başardı.

Bunun üzerine Şah Tahmesb bizzat kendisini kovalamaya geldi ve kaleyi kuşattı. Kuşatma süresi uzayıp dört aya ulaştıkça ve kuşatma altındaki sıkıntılı bir duruma düşüncü, canlarını koruyacağına söz vermesi şartıyla kaleyi Şah'a teslim etmeye karar verdiler. Fakat bu barış Emir İbrahim ve Boxtanlılardan olan adamların hoşuna gitmedi ve bundan hiç tatmin olmadılar; savunmaya devam ettiler. Sonunda kale nöbetini tutan birlik, Şah Tahmesb'in Kızılbaş adamlarıyla, gece yarısı, kendilerinden, eğitilmiş 500 kadar askeri kaleye almak konusunda anlaşılabilir. Sabah olur olmaz bu kuvvet nöbetçi birlikle birleşti ve oklarla, tüfeklerle, mızrak ve kılıçlarla Emir İbrahim'e ve yanındaki Boxtanlılara saldırdılar. Emir bu kanlı çarpışmada öldürüldü; kardeşinin oğlu da yaralanarak diğer adamlarından onlarca kişiyle birlikte esir düştü. Şah Tahmesb'in huzuruna götürüldüklerinde, derhal diri diri başlarının derisinin yüzölçümü ve bu kasvetli yolla canlarını Allah'a teslim etmeleri için emir verdi.

Emir Ahmed bin Emir İbrahim

Bu Emir, babasının öldürülmesinden sonra, Sultan Süleyman Han'ın bir yüce beratıyla Gurgil Beyliğinin tahtına çıktı; 30 yıl da hükümdarlık yaptı. Allah kendisine bir çocuk verdi. Mir Muhammed diye anılan bu çocuk büyüyüp geliştikten ve reşit olduktan sonra babasına karşı başkaldırdı. Çünkü kötü huyluydu ve babahk hukukunu takdir etmiyordu. Babası zaman zaman ve Emir Aziz'in ayaklanmaları sırasında Han Ebdal'm çocuklarını geniş ölçüde himaye ederken, kendisi Emir Aziz'i korumaya eğilim gösterdi. Emir Aziz de kendi yönünden onu destekledi ve kendisini, babasını tahttan indirip Gurgil hükümdarlığında onun yerine geçmeye kışkırttı. Bunun üzerine Emir Ahmed, durumunu arz etmek üzere Sultan Murad Han'm eşğine gitmek zorunda kaldı. Fakat yolda Allah'ın rahmetine kavuştu.

Emir Muhammed bin Emir Ahmed

Babasını tahttan indirdikten sonra Gurgil Beyliği'nde bir süre yönetim görevini yaptı. Fakat Emir Abdülaziz'in yardımını ve desteği olmasaydı, yönetimde kalamazdı; çünkü kendisini yönetime yarayışlı kılabilecek verilerden ve yeteneklerden yoksundu. Bu yüzden sonunda amcasının oğulları Emir Ömer, Emir Muhammed ve Emir Mahmud tarafından öldürüldü.

Emir Ahmed bin Emir Muhammed

Babası öldürüldüğü zaman bu Emir yaşça küçüktü ve yönetimi eline almaya yarayışlı değildi. Fakat şimdi, 1005 (1597) yılının 3 Ramazan'ında, Emir Şeref bin Han Ebdal'm yardımıyla en iyi şekilde Hükümeti yönetmektedir.

(201) Daha önce sitüi geçen Cezire Hükümdarı. (M.E.B.)

UÇUNCUDAL

Fınık Beyleri Konusundadır

Bu Fınık Nahiyesi şu dört Kürd aşiretine özgüdür: Bcnevi, Şeqaşi (Şa-kaki), Miran ve Goniyc ~ . Buranın beyleri ise Emir Ebdal bin Süleyman bin Halid'in soyundandır. Daha önce de dediğimiz gibi, Süleyman bin Halici Cezire vilâyetinde Allah'm rahmetine kavuşunca, ondan sonra çocukları vilâyeti kendi aralarında böldüler; Fınık Nahiyesi Emir Ebdal'm payına düştü. Kendisi uzun zaman bu nahiyede yönetim görevinde bulundu. Allah'ın rahmetine kavuşunca da kendisinden sonra yönetim çocuklarına ve torunlarına, sonra da onları izleyenlere geçti.

Daha sonra Akkoynlu Türkmenleri bu vilâyeti istilâ ettiler. Bir yüzyıllık sürede, yani bu Türkmenlerin yönetimi boyunca başıboşluk, karışıklıklar ve kargaşalıklar yayıldı. Bu yabancıların yönetimi ülkeden kalktıktan ve ülke meşruiyetini verislerine döndükten sonra, o günden beri kendilerine kimse el uzatmadı ve kendileriyle hiç kimse çatışmadı; yalnız. Cezire hükümdarı Şah Ali Bey'in, kardeşi Mir Muhammed'i bu nahiyenin başına zorla getirdiği kısa bir süre hariç. Ondandan sonra Cezire hükümdarları hakkı tekrar yerine getirdiler ve Fınık Nahiyesini yine verislerine geri verdiler. Onlar da şimdi 1005 (1597) yılında eski usule göre yönetim görevini yapmaktadırlar.

BEŞİNCİBÖLÜM

"Melikan"⁽²⁰³⁾ Diye Ün Yapmış Olan Hasankeyf Hükümdarları Hakkındadır

Şair demiştir ki:

"Her bir sürede zamanın

Başka tarzda dönmesini yaradıcı istemiş ki,

Öncekilcrin seslerini alçaltsın

Vc yükseltsin sonrakilcrin seslerini."

Haberleri nakledenlerden ahır ve eserleri taşıyanlardan rivayet edilir ki, 662 (1264) yılında Âl-ı Eyyub'un egemenliği Mısır ve Şam'da sona erince ve o yörelerde onların hiç bir durumu kalmayınca, bu yüce sınıfın çocuklarından biri bir süre Hama şehrinde gizlendi; sonra Mardin tarafına gitti; Mardin

hükümdarı da onu komutanları ve yakın adamlarının ileri gelenleri arasına aldı. Bu mert, iyiliksever hükümdar bununla da yetinmeyerek kendisini Sawr (Savur) Kalesi yöneticiliği görevine tayin etti.

(202) *Kaah nüshada böyledir; beryazma nüshada da "Goyne"dir. Anlaşdığma göre hasılı nüshadaki, Kotiye (Koti)nin, yazma nüshadaki ise Goycin (Goyin)ın yanlış vaztnusıdır: (M.A.A.)*

(203) *Knllar. hükümdarlır, melikler. (M.E.B.)*

(204) *Evyulwğullan, Eyyubiler. (M.E.B.)*

Fakat bu Eyyubî gencinin canı sıkıldığı için o kalede uzun zaman kal-madı; şimdi Hasankeyf diye tanınan Re's El-Kul tarafına gitti ve ora-da kalmayı tercih etti; sonra da evlendi, oranın halkına ısındı, onlar da kendisine ısındılar. Çevresinde o yörenin sakinlerinden büyük bir topluluk meydana geldi. Zenginleri de, fakirleri de fark gözetmeksizin. küçük büyük bütün işlerde onun emrine boyun eğdiler ve itaat ettiler. Derken kendisini gönül rızasıyla ve isteyerek başlarına hükümdar tayin ettiler. Sonra da o tarafta bulunan kaleyi restore etmeye, yenilemeye başladılar.

Bu da, tesadüfen, Mardin Sultanının yönetimine gevşekliğin ve güçsüzlüğün sızdığı günlere rastlıyordu. Bu yüzden Mardin Sultanı kale-nin yenileştirilmesinden ve restore edilmesinden korku duymaya başladı ve kalenin kurucusuna haber göndererek huzurana gitmesini istedi. Fakat kalenin kurucusu gitmeyi reddetti ve tutumunda ısrar etti. Bu durum Mardin Sultanının ordusunu toplayıp Hasankeyf Kalesini istila etmek amacıyla Re's El-Kul'un üzerine yürütmesine yolaçtı. Kalenin kurucusu ise kendisi-ye karşı şiddetle direndi ve bu direniş sırasında çeşitli cesaret ve atılganlık örnekleri gösterdi. Sonunda Mardin hükümdarı bir şey elde edemeyince, geldiği yere dönmek zorunda kaldı. O günden beri Âl-ı Eyyub'un günleri yeniden doğdu ve bayrakları Hasankeyf çevresinde ve her yöresinde yeni-den dalgalandı durdu. Bunun üzerinden uzun bir zaman geçmeden nü-fuzları ülkeyi kapladı ve otoriteleri egemen oldu.

Hasankeyf'in bilinen yazılış biçimi bazı Sultanlık hükümlerinde, eski ve yeni yazarların eserlerinde "Hasankeyf" olarak geçmiştir. Bunun açıklaması konusunda bazı güvenilir kişiler demişlerdir ki:

Kalenin kurucusu ve hükümdarı, yönetimi zamanında, Arap ileri gelenlerinden Hasan adında bir kişiyi yakalayıp kalenin hapishanesine atmıştı. Hapishane günleri uzayıp da Hasan ölmeye yüz tutunca ve kendisinden ne istendiğini de öğrenemeyince hükümdara şu haberi gönderdi: "Ben artık ölmeye yüz tuttum; birkaç gündün, hatta birkaç saatten başka öm-rüm kalmadı. Hükümdardan ricam, bana ufak bir fırsat versin, dala öncce birlikte getirdiğim atıma bineyim; bir saat at sırtında kalde dolaşıp, sahip olduğum atılganlığı ve at biniciliği sanatındaki hüncrimi, atı koşturmakta-ki ve hızlı cirit atmaktaki ustalığımı hükümdardan gözleri önüne seriyim.

(205) *Bunun "Re's El-Gül" sözcüğünün yanlış yazılmış şekli olduğu açıktır. Hasankeyf kalesine, üstün stığlamlığı ve son derece metin olması nedeniyle bu ad verilmiştir. (M.A.A.) "Re's El-Gül" sözcüğü, "cadıbaşı, hayaletbaşı" demektir: (M.E.B.)*

(206) *Resmi karar ve emirnamelerde, padişahlar tarafından verilen hıratlarda. (M.E.B.)*

Ondan sonra, hayatımı bağışlamak ya da beni ortadan kaldırmak konusunda hükümdarın işaretine bağlı olacağım." Bunun üzerine hükümdar onun bu isteğini ve arzusunun gerçekleştirilmesini olumlu karşılayarak atının hazırlanmasını emretti; at hazırlanınca binmesine izin verdi. Hasan hem, ansızın çakan bir şimşek gibi atm sırtına atladı ve göz açıp kapayıncaya kadar kalenin içinde bir taşım sel gibi dolaşarak, atıyla ve son derece ustalığıyla Kral'a hızlı hareketler ve garip oyunlar gösterdi. Şairin dediği gibi:

"Güneş'i yere göstermeyen hızlı at
Alanından bir tek ayakla mı, dört ayakla mı çıktı?
Kırpiklerden damlayan gözyaşları çoğunlukla
Onun koşusunda karanlık gecede siyah telden geçer,
Su üzerinde dolaşır bir kabarcık gibi
Kızgınlığından ateşten sıçrayan bir kıvılcım gibi
Newroz günündeki damla gibi enginlerde koşar
Ve yükseltilere çıkar Mart ayındaki bulutlar gibi
Özlem gibi kaçır ve kavuşulur gündüz gibi
Çaba gösterir yel gibi, dayanıklıdır ateş gibi
Binlerce daire gösterir bir tek noktada
Ama demirdendir ayakları tıpkı pergel gibi."

Sonra ansızın atını sert bir şekilde mahmuzladı, sıkıştırdı ve yüksekliği 150 mimar ziramdan fazla

olan kalenin şerefesinden ' tehlikeli bir atlayışla aşağı atladı; kalenin yanından geçen Dicle sularının dalgaları arasına düştü. Fakat atın karnı parçalandı; bu yüzden Hasan da yüzmeye başladı ve sonunda selâmet sahiline ulaşarak o korkunç vartadan ve kanlı dalgadan kurtuldu.

Denilir ki: Hasan gözlerden kaybolduğu zaman sesler, "Hasan keyf! diye bağırılmışlar; böylece "Hasankeyf" sözü, bu garip hikâyeden dolayı bu kaleye ad olmuştur. Şairin dediği gibi, "söz doğruysa eğer, garip ve ilginçtir."

Başka bir rivayete göre de, kalenin mimarının adı Kcyfa bin Talun'du; bu yüzden kale "Hısn Keyfa" diye adlandırılmıştır. E3ilgi Allah indin-dedir.

Hasankeyf aşiret ve kabilelerinin önemlileri 13'tür: Aşti, Mihalbi, Mıhranı, Becnevi, Şeqağı (Şakaki), İstürki, Büyük Kurdli, Küçük Kurdli, Reşan, Kışkı, Cılkı, Xendeği (Hendeki), Sohanı ve Bidyan.

Hasankeyf'deki önemli yerler Siird kasabası, Beşiri Nahiyesi; Tor Nahiyesi ve diğer bir nahiyeye olan Erzen Nahiyesidir. Günümüzde Hazzo

(207) Şerefe kalenin bir çeşit burcudur. (M.E.B.)

(208) Ru sözünün anlamı, "Hasan nasıl, Hasan nasıl bunu yapabildi." "dir: (M.E.B.)

(209) Kcyfa Kalesi. (M.E.B.)

hükümdarlarının yönetimi altında bulunan Erzen'de, sayıları 12 bin kişi-ye varan ve haraç ödemekle yükümlü bulunan Hristiyanlar vardır.

Kalenin kurucusu Mardin hükümdarıyla anlaşmazlığa düştüğünden beri ülkeyi bütün nahiyeleri ve ona bağlı yerlerle birlikte yönetiyordu; ayrıca aşiret ve kabilelerin liderliği görevini de yerine getiriyordu. Ölünceye kadar da kaleyi bağımsız olarak elinde tuttu. Ondan sonra yönetimi gelenler, ağızlarında ve dillerde yaygın olduğu gibi şunlardır:

Melik Süleyman

Bu, o Emir'in oğludur. Hasankeyf'te hükümdarlık tahtına oturdu ve bir süre bu görevi yaptı. Cengiz Devleti'nin egemenliğinin sonu olan 736 (1337) yılına kadar da adı geçen vilâyet onun yönetiminde kaldı. Süleyman'ın ölümünden sonra ise oğlu hükümet işini eline aldı.

Melik Muhammed

Babasının yerine krallık tahtına çıktı. Devlet işlerini en iyi şekilde yürüttü ve ülke işlerini güzel bir düzene koydu. O kadar ki yönetici hükümdarların büyüklerinden ve büyük siyaset adamlarından biri oldu. Çünkü Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar İran'ın Türk ve Tatar sul-tanları ve hakanlarıyla idare yoluna ve geçinme izine uydu.

Melik El-Adil bin Melik Muhammed

Babasının vasiyeti gereğince Hasankeyf hükümdarlığı görevine geçti. Vatandaşlar arasında adalet ve eşitlik bayraklarını dalgalandırdı. Hasankeyf'te imar ve güvenlik arttı. Bununla kadir yüksekliğinde ve şan yüceliğinde emsallerinden ve ailesinden olan kral ve beylerden üstünlük kazandı. Sonunda 781 (1380) yılında ölüm kendisini yakaladı.

Melik Eşref bin Melik El-Adil

Bu Emir babasının ölümünden sonra krallık tahtına çıktı. Kendisi Emir Gurgan'ın çağdaşıydı. Nitekim **Zafername'nin** yazarı Mevlâna Şerc-feddin Ali Yezdi de buna işaret ederek şöyle diyor:

"796 (1394) yılında, zamanın sahibi Emir Timur Bağdad şehrini fethet-tikten ve Tekrit Kalesini ele geçirdikten sonra kalabak ordusuyla Mardin'e

(210) Timurlenk. (M.E.B.)

hareket etti. Ruha şehrine varınca, Hasankeyf yöneticisi de hemen oraya giderek Timur'un krallık eşiklerine bağlılığını sundu. Bunun üzerine Şah'ın ilgisi, rıza ve kabulle onu kapsamı içine aldı ve eskiden olduğu gibi, yö-netim görevini yapması için ülkesinin merkezine dönmesine izin verdi. Kısa bir süre sonra Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar bu şekilde kaldı."

"Melik El-Kâmil" Lakabıyla Anılan Melik Halil bin Melik Eşref

Babasının ölümünden sonra aşiret ve kabile reisleri tarafından seçilmek surcetiyle onun yerine geçti. 824 (1422) yılında, Emir Timur Gurgan'ın oğlu Mirza Şahruh, Türkmen Kara Yusuf'un çocuklarının ülkeye yaptıkları saldırıyı püsKürdirmek için Van Weskan (Veskan) sınırlarına gelince, Melik Halil hemen sevincini ve bağlılığını bildirerek kendisini görmeye gitti ve yüce eşikleriyle şereflenerek itaatini ve Sultan'ın maiyetinde çalışmaya hazır olduğunu arzetti. Mirza Şahruh Eleşkird sınırlarında, Bed-lisli Emir Şemseddin, Hakkâri hükümdarı Melik Muhammed ve Xizanlı (Hizanlı) Sultan Süleyman'ın oğlu gibi Kürdistan beylerine ve hüküm-darlarına, vilâyetlerine dönmeleri için izin verinceye kadar o durumda kaldı; o sırada kendisi de vilâyetine döndü. Kalan günlerini uğur ve ikballe, reaya arasında adalet ve iyilik bayrakları dalgalandırarak geçirdi. Nihayet 862 (1458) yılında öldü.

Melik Halef

Kürd dilinde "Çavsor Xelef" yani "Kırmızı Gözlü Halef" diye ün yapmış adamı budur. Kendisi Melik Halil'in kardeşi Melik Süleyman'ın oğludur. Amcasının ölümünden sonra Hasankeyf Hükümetinin tahtına çıktı. Kabileler ve aşiretlerin reisliğini en iyi şekilde yaptı. Kendisine karşı olan ve kendisiyle açıkça düşmanlık eden Boxtan (Bohtan) aşiretiyle yaptığı savaşlarda nadir rastlanan kahramanlık, üstün cesaret gibi kişisel yetenekleri görüldü; o kadar ki, halk arasında "İki Kılıcın Babası" diye ün yaptı.

(21[^]) Akkoyunlu Sultanı Bayındırh Hüseyin Bey , zamanında Kürdistan vilâyetlerini istila etmeyi amaçladı ve bir Türkmen topluluğunu Hasankeyfi istila etmekle görevlendirdi. Bunlar Hasankeyf'e geldiler ve kaleyi kuşattılar, kuşatmayı şiddetlendirip uzattılar. Fakat silâh zoruyla zafer ve fetih emellerine ulaşamadılar. Bu yüzden hile ve aldatmaca yapmaya başladılar. Melik Halef'in oğullardan birini kendilerine çektiler ve amcasını öldürdüğü takdirde bir ülkenin hükümdarlığını kendisine vermekle özlemini körüklediler. Bu aldatılmış serseri de, amcasını yalnız bulduğu hamamda öldürdü; böylece bu köklü hükümdar ailesinin son beyini ortadan kaldırmış, ayrıca akrabalık bağını da kesmiş oldu. Bunun sonucu olarak

(211) *i BK ad daha önce "Westan" (Vestan) şeklindegeçti. (M.E.B.)*

(212) *Yanlılıkla "Hüsevin Bey" vazılmış olsa gerek; doğrusu "Haxan Bey"dir; yani UzunHasan. (M.E.B.)*

(213) *"Kardeşinin oğullarından", yada "MelikHalil'in oğulların/an" olacak. (M.E.B.)*

yönetim meşru varislerinin elinden alını ve Türkmenlerin eline geçti. Onlar, katile verdikleri sözü de yerine getirmedi ve katil rezil olmaktan, utanmaktan başka bir şey elde edemedi. Şair demiştir ki:

"Bu eski tarlada vefâkarlık ve sevgi tohumu
Ancak hasat racvsiminde gözlere görünür
Ay ayının başında hilâlin şekli
Siya mek'in tacının ve Zu'nun azametinin alâmctidir."

Melik Halil bin Melik Süleyman

Bu Melik Halil, Türkmenlerin Kürdistan'ı istilası sırasında Hama şehrinde gizlenmişti. Sonunda Akkoyunlu ailesine zayıflık ve gevşeklik s / nca ve toplulukları dağıtıp düğümleri çözülünce Melik Halil, Hasankeyf hükümdarlarıyla sıkı bağları bulunan Şerwan (Şirvan)lı Mırr Şah Muhammed'in (vezirlik görevini eskiden beri Şerwan emirleri yapardı) yardım ve desteğiyle döndü. Çevresinde, Hasankeyf aşiretlerinden büyük bir topluluk toplandı. Melik Halil onları alıp Siird üzerine yürüdü ve burayı kılıç kuvvetiyle Akkoyunluların elinden kurtardı. Sonra Hasankeyf kalesine yöneldi ve burayı Türkmenlerin elinden iyilikle aldı. Böylece Melik Halil yeniden o ülkenin hükümdarı oldu.

Gerçek şudur ki, o çağda Kürdistan hükümdarları arasında, yüce şanda ve yüksek kadirc bu hükümdarın derecesine ulaşan kimse yoktu. Üzerinde krallara özgü azamet ve heybet vardı. Şah İsmail'in ablasıyla da, Şah İsmail Hasankeyf'e gelip kendisine misafir olma, evlenmişti. Şah İsmail o

sırada, Sultan Yakub'un , kendisine y; ptığı baskıdan ötürü ülkesinden ayrılmıştı ve Diyarbekir yoluyla Allah'ı, Evi'nin(2K>) ziyaretine gitmekteydi. Bu münasebetle daha önce bir benzeri görülmemiş büyük şenlikler düzenlendi; Kürdistan'm hükümdarları, kralları ve ileri gelen ya da sıradan olan bütün tanınmış adamları bu şenliklerde hazır bulundular. Bu şenliklerde güzel yüzlü ve şirin sözlü sâkiler şarap kâselerini dolaştırdılar; ses sanatçıları topluluğu tatlı sesleriyle şarkılar söylediler; çalgıcılar da hazin nağmeler çaldılar. Şair demiştir ki:

"Ciöklcr uiiiklarda bir şenlik düzenledi ki ne şenlik!
Mâmur oldu ülkenin her yanı onunla
Aydınlık bir toplantıydı o, güneşle ay bir araya geldi
Vc bir araya getirdi o şenlik, hurilerle melekleri
Belkıs'ın tahtı hazır olup
Sultan'ın devlet dolu büyük otağıyla şereflenmişti orada."

(214) "Siyamek" ve "Zn" iki hükümdarın adları olsa gerek. (M.E.B.)

(215) UzunHasan 'ın oğlu Yakup Bey. (M.E.B.)

(216) Mekke 'deki Kûbe 'yi kastediyor. (M.E.B.)

Akkoyunlu Türkmenlerinin devletinin yıldızı sönüp de, Şah İsmail'in saltanatının ışığı doğudan parlamca, Kürdistan'ın ıllu hükümdarları ve beyleri de Şah'ın tahtına itaat ve bağlılıklarını sunmak üzere Tebriz'deki sarayına gittiler. Onlardan biri de, Melik Halil'di. Bu beylerin Tebriz'e varmalarıyla birlikte, Şah hepsinin birden tutuklanmalarını emretti. Bu-nun iizerine zincirler ve prangalarla bağlandılar ve Komutan Zeynel Han Şamkı'ya teslim edildiler.

Sonru Melik Halil'e, karısını ve çocuklarını Tebriz'e getirtmesi için emir verdi; o da kâsını getirtti. Şah'ın kızkardeşi olan karısının Melik Halil'den bir oğlu ve üç kızı vardı. Melik Halil bu şekilde Tebriz'de üç yıl kaldı. Bu süreçte Hasankeyf vilâyeti meşru varislerinin elinden çıktı ve burayı doğrudan doğruya Kızılbaşlar yönetti.

Osmanlı Selim ile Şah İsmail arasında ünlü Çaldıran Savaşı çıkmca, Melik Halil de Başbüyük Baykî) ile birlik olup. bu fırsattan yararlandı; kendisini koruyup nöbetini beklemekle görevlendirilmiş olanları öldürerek oradan kaçtı ve hızla Diyarbekir'e doğru yol aldı. Van taraflarına ulaşınca Mahmudiyan aşireti karşısına çıktı ve kendisini yakalamak istedi. Fakat Melik Halil çarpışmaya girdi ve onlarla şiddetli bir şekilde savaştı; mucize olarak kurtuldu ve Bcdlis Vadisi yolunu izleyerek Hasankeyf'e vardı. Yanında bulunan Başbüyük ise bu çarpışmada öldürüldü.

Bu süreçte Şervan (Şirvan) ve Zırkan aşiretleri Masankeyf'in öteki aşiret ve kabileleriyle birlik olup başlarına Melik Süleyman bin Melik Halil'i hükümdar tayin etmişlerdi. Yalnız Reşan aşireti bu ittifaka girmemiş ve rıslığına Melik Halil'in amcasının oğullarından birini getirmişti. Ayrıca bu sırada Boxtan aşireti de, Siird üzerine, burayı Kızılbaşların elinden almak amacıyla büyük bir ordu göndermişti. Bütün bunlar bu durumlardayken, anısı/ın, Melik Halil'in sahneye çıktığı haberi, halkı da, herkesi de birden dehşete düşürdü. Hepsinin elleri bögürlerinde kaldı. Melik Halil'in çocukları kendisine boyun eğdiler ve itaatlerini sundular; Boxtanlılar da Siird kalcsinin kuşatmasını kaldırıp ülkelerine döndüler.

Melik Halil birkaç gün sonra Siird üzerine yürüdü ve burayı Kızılbaşlardan geri aldı. Kızılbaşlar Hasankeyf Kalcsini ilk istilâ ettiklerinde, muhafızlığını Becnewi (Bcnevi) Kürdlerinden bir birliğe vemişlerdi;

(2171 Bir vaznu niisluJa da "Bayki" yerine "Bey" dir. (M.A.A./130

çünkü bu Kürdler, adı geçen istilâda onları desteklemişlerdi. Böylece bu kale o Kürdlerin elinde kalmıştı. Onlar da Kızılbaşların ilkelcrini azar azar benimsemişler ve onlarla aldanmışlardı. Bu nedenle, Melik Halil'e karşı direnmekte scbat gösterme ve kaleyi iyilikle kendisine teslim etmeme fikrini akıllarından geçirdiler. Bunun için, Melik Halil'in geldiğini duyar duymaz, Boxtan vilâyetine bağlı Tor taraflarına haber göndererek oradan bir-çok yiyecek ve mühimmat getirdiler ve kaleye doldurdular.

Melik Halil ise, bu Kürdlerin niyetlerini öğrenince hemen kendisine bağlı aşiret ve kabilelerin adamlarını toplayarak onlara saldırdı ve kendilerini şiddetle kınadı. Bunun üzerine kaleyi teslim etmek ve kendisine itaatlerini arz etmek zorunda kaldılar. Bunun karşılığında Melik Halil de kendilerini affetti ve Becnewi Hüseyin Bey'le barış yaptı. Yeri gelince anlatılacağı gibi, babasının ve kardeşlerinin dökülmüş kanlarına karşılık da, Bali Köyü'nün mülkiyetini Hüseyin Bey'e verdi. Adı geçen topluluk da bundan son-ra Melik Halil'e kaleyi teslim etti.

Becnewi aşiretinin durumlarını ve haberlerini nakleden güvenilir adam-lardan rivayet edilmiştir

ki; Becn ve Boxt, Cezirc hükümdarlarınm çocuklarından olan iki kardeşti. Cezire Hükümeti üzerinc anlaşmazlığa düştüler. Bu Hükümet sonunda Boxt'un elinde kaldı, Becn ise Hasankcyf e gitti. Hasankeyf hükümdarları olan "Melikan"lar da, sonra Hasankcyf'i bu eski Becncwilcrden aldılar.

Başka bir rivayetc göre de, bütün Kürdler Becn ve Boxt'un soyundan türemişlerdir. Bilgi Allah indindedir.

Emir Şeref bin Emir Bedir Cezire hükümdarı iken, aralarındaki eski köklü düşmanlık yüzünden, Becnewi aşiretinin kendisine karşı muhalcfet ettiğİ belirtileri görülmüştü. Bunun üzerine Emir Şeref intikam için bilcnmiş ve Melik Halil'den MTr Muhammed Becnewi'yi, kendisine karşı görülen kötülüğünden ötürü cczalandırmak üzere göndermesini istemişti. Melik Halil de, Emir Şercfi memnun etmek için Mir Muhammed'i çocuklarından ve adamlarından 15 kişiyle birlikte öldürmüştü. Bu zavallılardan, büyük oğlu Hüseyin Bey'den başka öldürülmekten kurtulan olmamıştı. Hüseyin Bey mallarını, yiyeceklerini, aşiret ve kabilelerden kalanları talan ve gani-met payı olarak bırakıp kaçmaya muvaffak olmuştu.

Şimdi ise ağızlarda ve dillerde dolaşan söylentilere göre, Melik Halil yokken Hüseyin Bey'in Kızılbaşlarla anlaşması ve işbirliği yapmasının nedeni, bütün bu geçen olaylardı. Bu nedenle Melik Halil, fırsat çıkınca Hüseyin Bey'le barıştı ve gönünü almak için kendisinc, Bali Köyü'nü verdi.

Sözün özü, sonunda zaman Melik Halil'e gülümsedi; özellikle Becnewi aşiretinin Hasankcyf kalesini kendisine teslim etmesinden sonra şanı yü-celdi ve kadri yükseldi. Tam bağımsızlıkla, uğur ve ikballc ülkeyi uzun zaman yönctti. Sonunda ölüm kendisini yakaladı; "memnun ctmış ve incm-nun cdilmiş olarak Rabbine dön' çağrısına uydu; bu fani diyardan ahret diyarma geçerek arkasında dört erkek çocuk bıraktı: Melik Süley-man, Melik Ali, Melik Muhammed ve Melik Hüseyin.

Melik Hüseyin bin Melik Halil

Bu Melik Hüseyin yüksek himmetli, iyiliksever bir gençti. Bu durum Hasankeyf'teki aşiret adamlarını ve büyük aileleri kendisine hayran kıldı ve dikkatlerini üzerine çekti; bu yüzden, henüz erginlik çağına ermek üzere-reyken kendisini hükümdarlık görevine getirdiler. Şairin dediğİ gibi:

"Hedefi aşka varmak olan kimsenin
Bir nur belirir elbet yüzünde."

Ne var ki, Melik Hüseyin, hükümdarlık tahtını ele geçirir geçirmez he-men iki kardeşi Melik Ali ve Melik Muhammed'i tutukladı. Erzen Nahi-yesinde bulunan üçüncü kardeşi Melik Süleyman ise, Amed Beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya kaçarak, babasının hükümetini almak amacıyla kendisinden yardım istedi. Hüsrev Paşa da hemen Melik Hüseyin'e haber gönde-rerek kendisini iki tutuklu kardeşiyle birlikte Amed'deki Osmanlı Divanına getirtti ve anlaşmazlığı çözüme bağlamak için Melik Hüseyin'in öldürül-mesine emir verdi; Hasankeyf Hükümetinin işini de kardeşi Melik Süleyman'a verdi.

Melik Süleyman bin Melik Halil

Din ve dindarlık adamları demişlerdir ki: Liderliğe, saltanata ve kamu işlerinin yönetimini almaya layık olanlar, bütün durumlarda, "Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de iyilik et" sözünün içeriğine göre hareket eden-ler, küçük büyük bütün vatandaşların arzularını karşılayanlar ve yüce Allah'ın "akrabalar birbirlerine daha yakındır" sözü uyarınca iş görenler-dir. Çünkü bilindiğİ gibi, bütün durumlarda ve şartlarında akrabalık bağlarının faziletine tutunan kimse, başkasından üstün olur ve herkes tarafından sevilir. Şairin dediğİ gibi:

"İki dost gönül birliği ederse, makas gibi
Dünyayı kesebilirler, birbirleriniyse kesmezler."

Bu girişten ve bu giriş buraya sermekten maksadımız şunu dememiz içindir:

Melik Süleyman, Diyarbakir vilayeti Beylerbeyi ve Valisi Hüsrev Paşa'nın desteğİ sayesinde Sultan Süleyman Han'ın emirnamesi gereğince Hasankeyf hükümdarlığını eline aldıktan ve Hükümetinin merkezine dön-dükten sonra iki kardeşi Melik Muhammed ve Melik Ali kendisinc karşı çıktılar ve yönetimde kendisiyle çatıştılar. Fakat Melik Ali kendisine karşı direnemedi ve yenilerek Bedlis hükümdarı Şeref Han'a iltica etti. Ayrıca ülkedeki aşiret ve kabileler de, Melik Hüseyin'in öldürülmesine öfkelerini gösterdiler; melik Süleyman'dan nefret ettiler ve kendisine karşı çıkmaya başladılar. Bu durum, Melik Süleyman'ın muhaliflerinden korku duymasına yolaçtı. Bu yüzden

kendisine korku ve vehim egemen oldu ve hemen Amed'e giderek kalenin anahtarlarını Hüsrev Paşa'ya verdi; kendi nazarıyla Hasankeyf hükümdarlığından feragat etti ve kendisine herhangi bir cayalet verilmesini istedi. Hüsrev Paşa da, durumunu yüce eşiklere arzetti. Bunun üzerine Sultan Süleyman Han'dan, Hasankeyf Hükümeti yerine Ruha görevinin eyalet yoluyla, 700 bin akçe ile birlikte kendisine verilmesini, adı geçen Ruha vilayeti zeametinin 300 bin akçe ile kardeşi Melik Muhammed'e, diğer bir zeametinde de 200 bin akçe karşılığında ikinci kardeşi Melik Ali'ye verilmesine dair bir emirname geldi. Melik Süleyman bir süre Ruha'da yönetim görevinde bulundu. Sonra kendisini ölüm yakaladı ve ruhu yücelerin en yücesine çıktı.

(218) Tırnak içindeki sözler ayetten ahıttır. (M.E.B.)

(219) Tırnak içindeki sözler ayetten alıttır. (M.E.B.)

Melik Muhammed bin Melik Halil

Kardeşinin ölümünden sonra Ruha Eyaleti kendisinden alındı ve Sultan Süleyman Divanınca kendisine beylik yoluyla Arabgir sancağı verildi. Bundan sonra sancak yoluyla kendisine Bedlis verildi. Orada da karar kılmadı ve birçok görev değiştirdi; sonunda görevlerden nefret eder ve peşinde koşmaz oldu. Kendisiyle Boxtan hükümdarı Bedir Bey arasında dostluk ve sevgi bağları sağlamlaşarak, komşuluk, dostluk ve birlikten doğan eski hukuku pekiştirmek amacıyla, kızını Bedir Bey'in oğlu Mır Muhammed'le evlendirecek dereceye varınca, ömrünün sonlarında Cezire'de inzivaya çekilmeyi tercih etti ve Allah kendisini rahmetine kavuşturuncaya kadar orada kaldı. Arkasında 11 erkek çocuk bıraktı: Melik Halef, Melik Sultan Hüseyin, Melik Eşref, Melik Ali, Melik Süleyman, Melik Halil, Melik Zahir, Melik Adil, Melik Mahmud, Melik Hasan ve Melik Ahmed.

Bunlardan Melik Halef'i gençliğinin başlangıcında ve ömrünün başlarında ölüm yakaladı ve Melik Hamza denilen bir çocuk bıraktı. Diğer kardeşlerden üçü, yani Melik Süleyman, Melik Zahir ve Melik Hasan da yine ömürlerinin başlarında öldüler, Babalarının sancağını istemek için f21) ortaya çıkan, Melik Sultan Hüseyin oldu. Sultan Selim Han'ın Divanından da bu konuda bir emirname çıktı. Diğer kardeşleri ise Kürdistan beylerine katıldılar ve onların hizmetine girdiler; hâlâ da Kürdistan'ın dört bir yanında gidip gelmektedirler.

(220) Ruha yönetimi görevi olsa gerek. (M.E.B.)

(221) Selim II (M.E.B.)

Melik Sultan Hüseyin bin Melik Muhammed

Yukarıda geçtiği gibi, bu Emir babasının sancağını ele aldıktan sonra, bir süre en iyi şekilde yönetimde bulundu. Bu görevi birkaç defa değiştirdi ve sonunda yönetimi bıraktı. Kendisi şimdi, 1005 (1597) yılında vakitle-rini Kürdistan'da geçirmekte ve babalarının, atalarının bıraktığı vakfin ge-liriyle geçinmektedir. Yüce Allah'tan umulur ki, başarıyı kendisine arka-daş ve durumunu mutlu kılsın; kendisi de böylece günün birinde atalarının mirasma kavuşsun. 134

Üçüncü Safha

Kürdistan 'ın Diğer Beylerinin ve Hükümdarlarının Anılan Hakkındadır. Bunlar üç Gruptur: Birinci Grup dokuz bölümdür.

BİRİNCİ BÖLÜM

Çemişkezek Hükümdarları Hakkındadır

O da üç dal kapsamaktadır.

Tarih bilginlerince açıkça bilindiği gibi, Çemişkezek hükümdarlarının soyu, kendi iddialarına göre, Abbasî halifelerinin çocuklarından olan ve Melkiş denilen bir kişiye varır. Bazı büyüklerin rivayetine göre de, Selçuklu

salтанatının dallarından birinden olan Emir Salık bin Ali bin Kasım, Selçuklu

(2⁵) Sultanı Alparslan zamanında Erzen-i Rum " " ve

dolaylarının yönetimin-

de bulunuyordu. Kendisiyle Gürcistan hükümdarları arasında köklü bir düşmanlık vardı ve her zaman savaş oluyordu. Nihayet 556 (1162) yılında iki taraf arasında çarpışmalar oldu ve kendisi ile ordusunun ileri gelenleri Gürcülerin eline esir düştüler. Kızkardeşi, Şah Ermen'in " karısı olduğu için, bu Şah Gürcistan'a birçok hediye ve armağan gönderdi ve kendisini serbest bırakılmaya muvaffak oldu. Kendisinden sonra da oğlu Melik Muhammed yönetimi aldı. Bunun ölümünden sonra ise beylik Cakdaş'a geçti. Cakdaş'ın ölümünden sonra beylik tahtına Melik Şah bin Muhammed çıktı. Melik Şah'm, gönlü bağımsızlığa ve tek başına hükümlü sürmeye heves etti. Bu yüzden savaş çıktı ve 598 (1202) yılında Selçuklu

Süleyman bin Kılıçarslan tarafından öldürüldü. Erzen-i Rum da, o tarihten

(2⁵)beri Rum Selçuklularının " : egemenliğine geçti.

Bu durumda, Çemişkezek hükümdarlarının bu Melik Şah'ın soyundan gelmiş olmaları ve "Melik Şah" sözünün Kürd dilinde "Melkiş" biçiminde değişmiş olması muhtemeldir. Öte yandan Çemişkezek hükümdarlarının adları da, onların Türklerin çocuklarından ve torunlarından olduklarını kanıtlar; çünkü adlarının hiç bir vesileyle Arap ve Kürd adlarıyla ilgisi yoktur; Arap ve Kürd adlarına hiç de benzemez. Soyları ne olursa olsun, rivayet diyor ki: Adı geçen Melkiş'in soyundan gelen Melkiş'in etrafında büyük bir topluluk meydana geldi; şanı yüceldi ve değeri arttı. Sonunda 32 kale ve 16 nahiyeyi istilâ etti; buralar şimdi fiilen Çemişkezek hükümdarlarının egemenliği altındadır. Bundan ötürü kendisine bağlı olanlar "Melkiş" adıyla adlandırılmışlardır.

(222) *Erzurum olsagerek. (M.E.B.)*

(223) *Bit, o sırada Ahlat ve dolaylanndaki Türkmen hükümdarlarının lakcıbydı. (M.A.A.)*

(224) *Bir nüshada da "Cakdaş" yerine "torunu"dur. (M.A.A.)*

(225) *Anadolu Selçukhdan (M.E.B.)*

Üç kısma ayrılan Melkişiler Kürdistan'da büyük ihtişamlarıyla, hizmetçi-lerinin, taraftarlarının ve kendilerine bağlı olanların çokluğuyla ün yapmışlardır. Onlardan bin kadar aile İran hükümdarlarına katıldıkları gibi, bir grubu da Şah'm muhafız subayları arasına katıldılar. Bunların bir kısmı eyaletlerde bağımsız yönetici oldu. Ülkeleri ise genişlik ve önem bakımından, uzak yakın herkesçe "Kürdistan" özel adıyla tanındı; öyle ki, berat ve emirnamelerde ve diğer Sultanlık belgelerinde bu ad geçtiği zaman, yalnız bu önemli vilâyet anlaşılır; ayrıca Kürdler arasında "Kürdis-'tan" sözcüğü geçtikçe, bundan yalnız Çemişkezek vilâyeti kastedilir.

Melkiş'in, adı geçen 32 kaleyi ve 16 nahiyeyi egemenliği altına alma-sından bu yana buralar sıra ve veraset yoluyla çocuklarının ve torunlarının yönetimi altında bulunmaktadır. Bu şehirler ve nahiyeler, Cengiz Han, Timurlenk, oğlu Şahruh Mirza ve Türkmen Kara Yusuf gibi büyük fatihler zamanında bile ellerinden çıkmamışlardır. O vilâyette durum Şeyh bin Emir Yalman (Belan) zamanına kadar bu tarz üzerine sürüp gitti.

Bunun zamanında ise İran'da saltanat Bayındırlı Hasan Bey'e geçti. Bu Hasan Bey ise gayretini, Kürdistan beylerinin ve köklü ailelerinin, özellikle bunlardan Karakoyunlu ailesi şultanlarıyla eskiden dostluk kurmuş ve anlaşmış olanların köklerini kazımaya yöneltti. Bu cümleden olarak Çemişkezek hükümdarları ailesini ortadan kaldırma çarelerini aramak peşine düştü ve ünlü Karakoyunlu aşiretini kollarının güçlülerinden biri olan Hırbendeli kabilesini, istilâ için Çemişkezek vilâyetine saldırttı. Hırbendelulular, vilâyeti Emir Şeyh Hasan'dan aldılar.

Şeyh Hasan yiğit, cesur, asil, son derece âlicenap ve cömert bir gençti. Bu nedenler, erginlik çağına vardığında ve erkekliliği tekâmül ettiğinde, etrafında halkı toplanmasına ve halkın kendisine bağlanmasına yardım etti. Ondaki, gaspedilmiş hakkını nasıl geri alacağını ve miras kalmış ülkesinden düşmanlarını nasıl kovacağını gece gündüz düşünmeye başladı. Önce Allâh'a tevekkül ederek, sonra da etrafında toplanmış olan ülkenin cesur ve kahraman Kürdlerine güvenerek, ülkesini gaspedenlere karşı ansızın harekete geçti ve onları ülkeden çıkarttı. Böylece duruma hakim oldu ve adaletle, insafla ülkeyi yönetmeye başladı. Sonra öldü ve günleri sonra erdi. Kendisinden sonra yönetime oğlu Sohrab Bey geçti ve bir süre hüküm sürdü. Onun yerine de en doğru yolda olan oğlu Hacı Rüstem Bey geçti.

(226) Daha önce "Mirza Şahruh " şeklinde geçti. (M.E.B.)

(227) Uzun Hasan olsa gerek. (M.E.B.)

Bunun zamamnda, ünlü İran hükümdarı Şah İsmail'i Safevî ortaya çıktı. Şah İsmail, Kızılbaş beylerinden Nur Ali Halife'yi, Çemişkezek vilâyetini istilâ etmeye gönderdi. Hacı Rüstem Bey ise ülkeyi çatışmasız ve savaşız olarak hemen Nur Ali Halife'ye teslim etti ve Şah tsmail'in Sarayına gi-derek kendisine itaatini ve boyun eğişini sundu. Şahlık tahtma varınca, Şah değerli bir hil'atle kendisini taltif etti ve Çemişkezek vilâyeti yerine Irak'a bağlı bazı kesimlere yönetici tayin etti.

Nur Ali Halife ise doğru yoldan saptı ve Çemişkezek vilâyetinin halkını sıkıştırmaya, baskı altına almaya başladı, aşiret adamlarından ve Melkişi ailelerin çocuklarından büyük bir topluluk öldürdü. Bu durum, küçük büyük ülke halkını ayaklanmaya, kanşıklık ve döğüş ateşini alevlendir-meye itti. Halk her şeyden önce Irak ve Isfahan yöresinde bulunan Hacı Rüstem'e haber göndererek gelip ayaklanmanın başına geçmesini istedi. Şah İsmail ise o sırada Irak, Fars ve Azerbaycan ordularıyla birlikte Çaldı-ran'da Sultan Selim'le savşamaya gidiyordu. Hacı Rüstem de bu seferde Şah'm maiyetinde bulunuyordu.

Çaldıran Savaşı Şah İsmail'in yenilgiyle ve kaçmasıyla sonuçlanmca ve Sultan Selim, istilâ amacıyla Tebriz'e hareket edince, Hacı Rüstem de, Merend'e bağlı Yam denilen yerde Sultan Selim'in üzenisine katılmaya gitti. Türk Sultanı ise hemen aynı gün Hacı Rüstem'in, torununun ve aşî-retinin reislerinden ve liderlerinden olan Melkişilerden 40 kişinin öldürül-melerini emretti. Halkın dillerinde yaygın şekilde dolaşan söylentilerc göre, Sultan'ı bu çirkin davranşa iten neden şuydu:

878 (1474) yılında Rum hükümdarı Sultan Mehmed Han⁽²²⁸⁾ istilâ için Kemah Kalesi üzerine yürüyünce ve Bayındırlı Hasan Bey kendisiyle savaşıp fena bir yenilgiye uğrayınca, kalenin yöneticisi burayı Sultan Meh-med Han'ın adamlarına teslim etmek istemiş; fakat Hacı Rüstem buna engel olmuş ve burayı uzun zaman elinde tutmuş; sonunda Şah İsmail'e vcr-mişti. Bayındırlı Ferhşah Bey bu fırsattan yararlanarak bu meselenin detaylarını Hilâfet tahtına arzetti ve şöyle dedi: "Hacı Rüstem Bcy kâleyi büyük atanıza teslim etmekte ciddi bir gevşeklik gösterdi; oysa Şah İsmail'in adamlarına mücadelesiz ve çatışmasız olarak teslim etti." Bu mescele, ce-bernit ve intikamcı Sultan'ın gönlünde kötü bir etki bıraktı; Hacı Rüstem Bcy'i görür görmez, ceza ve intikam olarak derhal öldürölmesini emretti. Evet, şair diyor ki: "Padişahlarla ilişkisi olan kimse, bunun cezasını da çekecektir elbet."

(228) "Fatih"sanyla tamnan MehmedLL. (M.E.B.)

Hacı Rüstem Bey'in öldürölüğü haberi, Irak'ta bulunan oğlu Pir Hü-seyin Bey'in kulaklarına varmca, Mısır'ın Çerkes sultanlarınm raai-yetinc girmek için hemen Irak'ı terk ederek Mısır'a hareket etti. Yolda Malatya üzerinden geçerek, o sırada Çerkes sultanlar tarafından tayin edil-miş olan yöneticisi Memay Bey'e, işi konusunda danıştı ve durumu ken-disinc açıkladı; yüce Allah'ın "işte onlara danış" sözüne uyarak, Mısır Sarayı'na iltica etmek konusundaki kararı hakkında da fikrini sordu. Me-may Bey, Fars şairinin dediği gibi, "akıllıların öncüsü ve işlerden haberdar bir yaşlıdır o; ağzından mum gibi su ve ateş fışkırır" bir adam, zamanın tecrübe sahibi kıldığı ve tecrübelerin parlattığı tecrübeli adamlardan olduğu için, bu yaşlı adam başını eğerek uzun uzım düşündü; sonra kendisine şu karşılığı verdi:

"Âl-ı Osman'm kudreti, azameti ve diğer çağdaş sultanlar üzerindeki üstünlükleri, sürekli olarak artmakta ve devamlı gelişmektedir. Fetihleri-nin ünü ve şanlarının yüceliğinin yankısı ufuklara yayılmıştır. Oysa Çer-kes sultanlarınm durumu, adalet ve insaf yolundan saptıkları için sürekli gerilme ve çökme içindedir; bu yüzden, devletlerinin kısa bir sürc sonra ortadan kalkması ve ülkelerinin yabancıların eline düşmesi uzak ihtiraal değildir. Bu nedenle senin işinde yararlı olan, hemen Rum tarafına hare-ket etmek ve Sultan Scim'in eşişine sığmmaktır."

Pir Hasan bin Hacı Rüstem Bey

Bu bey, bu asil ailenin en iyisi ve bellibaşlı adamlarınm önde gelenidir. Ak-ıllı ve tecrübeli yaşlı Memay Bey'le görüştüktan sonra, onun kötü ni-yetten ve sahtekârlıktan uzak öğütüyle hareket etmeye karar verdi. Şairin dediği gibi:

"Garazdan uzak olan öğüt
Hastalığı gideren acı ilaç gibidir."

Pir Sultan, yüce Allah'ın, "azmettiğin zaman Allah'a tevckkül et" sözü uyarınca ciddiyetle kollarmı sıvadı ve iyi niyet ve içtenlikle Sultan Selim'in otağına hareket etmeye karar vcrdi. Amasya Şehri'nde yüce eşiklerle müşcrref olunca ve ilk defa Sultan'm gözüne ilişkince, Sultan nadir rast-lanan cesaretinden, üstün yiğitliğinden, yüreğinin güçlülüğünden gözüpckliğinden hayret etti ve şöyle dedi: "Ben babasımı ve oğlunu Melkişi aşireti reislerinden 40 kişiyle birlikte öldürdüm; buna rağmen kor-ku ve çekinme, kendisini otağıma iltica etmekten alikoymadı." Sultan, bu nedenle şu sağlam beytin muhtevasına göre hareket etmeye girişti:

(229) Mısır Kölemen sıdantları. (M.E.B.)

(230) Pir Hasan 'ın oğlu, Hacı Rüstem Bey 'in torumu. (M.E.B.)

"Suçlu özür dilediği zaman;

Suçunu bağışlaraazsan eğer, suç işlemiş olursun."

Ve kendisini değerli bir hil'atle taltif ederek yüce ilgisinin kapsamı içine aldı ve üzerine bol nimetlerini yağdırdı; sonra kendisine, ulu babaları ve ataları zamanmdan beri yürürlükte bulunan usul gereğince Çemişkezek Beyliği görevini lütfetti. Bu konuda ve Maraş Beylerbeyi Bıyıklı Mchmed Paşa'nm, Pir Hüseyin Bey'le birlikte Çemişkezek'e gidip orayı gaspeden Kızılbaşların elinden alarak kendisine teslim etmekle görevlendirildiği konusunda bir Padişahlık emirnamesi çıktı. Mehmed Paşa bu emrc uydu ve Çemişkezek'e hareket etti.

Fakat Pir Hüseyin Bey işi aceleye getirdi ve adamlarından, aşiretlerin-den ordular ve taraftarlar toplayarak, Mehmed Paşa'mn ordusu henüz yardımına gelmeden, onlarla birlikte, ülkcsini gaspetmiş olanların üzerine yürüdü. Takır Yaylağı denilen yerde Nur Ali Halife'yle şiddetli bir savaşa girişti. Kanlı bir çarpışmadan ve şiddetli bir savaştan sonra, çarpışmalar Kızılbaşların yenilgisiyle ve Kürd kahramanlarının zaferiyle sonuçlandı; Kürdler hemen Nur Ali Halife'nin başını kestiler.

Böylece Pir Hüseyin, cennet vatanı Kızılbaş dikenlerinden temizleme işini tamamladı, kendisi ülkenin tek hükümdarı ve bağımsız Beyi hâline geldi; onunla ne kimse çatışıyor, ne de mücadele ediyordu. Tam 30 yıl ülkeyi yönettikten sonra Allah'ın rahmetine kavuştu, arkasında 16 erkek çocuk bıraktı: Halid Bey, Muhammedi Bey, Rüstem Bey, Yusuf Bey, Pil-ten Bey, Keykubad Bey, Behlül Bey, Muhsin Bey, Yakub Bey, Ferhşad Bey, Ali Bey, Külay Bey, Keyhüsrev Bey, Keykavus Bey, Perviz Bey ve Yalman⁽²³¹⁾ Bey.

Esef vericidir ki, bu kardeşler birbirlerine uymadılar ve şu hikmetli bey-tin muhtevasından gafil oldular: "Bütün devletler ittifaktan doğar. Devletsizlik ise nifaktan doğar."

Kısacası hepsi devletin düşmesi konusunda ittifak ettiler ve KanunT Sultan Süleyman'ın Sarayına giderek onun saygıdeğer kulaklarına şu dilcklerini arz ettiler: Çemişkezek Kasabasının gelirlerinin, buradaki kâfirlerden alınan haraçların, vilâyeteki hayvanlardan alınan vergilerin, Sultan'm özel em-laki olmaya layık olan birkaç köy ve nahiye ile birlikte, özel Sultanhk emläki arasına alınmasının lütfen kabul cdilmesi, ülkenin kalan kısmının iki sancağa ve 14 tımar ve zeamete ayrılması.

Bunun üzerine, Çemişkezek vilâyetinin, oradaki özel Padişahlık emläki hariç, onların isteği gereğince, iki sancak ve 14 tımar ve zeamet hâline getirilmesi ve bunları Pir Hüseyin Bey'in çocuklarının ve torunlarının, bu hakkı bir yabancıya vermemeleri ve kendilerinin de Osmanlı Devleti'nin toprakları ü'zerindeki diğer ülkelerde herhangi bir görev almamaları şartıyla, birbirlerinden miras yoluyla devralmaları konusunda bir Padişahlık emirnamesi çıktı.

(231) Bir nüshada Süleyman ya da Yaman 'dır. (M.A.A.)

BIRINCIDAL

Müenkürd Beyleri Hakkmdadır

Müenkürd Nahiyesi, Sultan Süleyman'm bir emirnamesi gereğince sancaklık yoluyla, Pir Hüseyin Bey'in büyük oğlu Muhammedi Bey'e veril-di. Bu bey burayı yalnız bir yıl yönettikten sonra öldü ve hiç biri yönetimi eline almayacak olan dört küçük erkek çocuk bıraktı. Bu yüzden sancağın yönetimi, Sultan Süleyman tarafından kardeşi Ferruhsad Bey'e verildi. Bu-nun üzerinden bir süre geçtikten sonra kendisiyle kardeşleri arasında kıskançlık ve anlaşmazlık akrepleri dolaşmaya başladı; kardeşleri kendi-sini Sultan'a ihanet etmekle ve devlet mallarını zimmetine geçirmekle suçladılar ve Sultanlık tahtına bu konuda bir rapor sundular. Bunun üzeri-ne hemen öldürülmesi için emir çıktı. Böylece öldü ve arkasmda iki ço-cuk bıraktı: Hüseyin Bey ve Halil Bey. Bunların birine, sancağın zeamet-lerinden bir tanesi verilmekle yetinildi ve sancağın hepsi, Erzurum Bey-lerbeyi Arnavut Sinan Paşa'nm kardeşi

Kasım Bey'e verildi. Muhammedi Bey'in dört çocuğu da, kendilerine tımar ve zeametler dağıtarak memnun ettiler.

Bir süre sonra Pertek hükümdarı Rüstem Bey Sultan Süleyman nezdinde bu meselede aracılık etti ve kendisine bir rapor sunarak şöyle dedi: "Ferruhsad Bey, kötü gidişi izlemiş ve Sultanlık emirnamesi gereğince öl-dürülmesini gerektiren işler yapmışsa, bu yerine getirilmiş bir emirdi. Şimdi ise, miras kalmış sancağın, Padişahlık taahhünamesi gereğince, şimdi olduğu gibi bu aileden olan başkalarına değil, Pir Hüseyin Bey'in oğlu Pilten Bey'e verilmesini dileriz." Bu dilek yerine getirilerek Mücenkürd Sancağı Pilten Bey'e verildi. Pilten Bey de, Şirvan seferinden dönen Serdar Mustafa Paşa'dan izin isteyerek Mücenkürd'e hareket etti. Fakat Tercan'a varır varmaz ruhunu yüce Allah'a teslim etti ve dört erkek çocuk bıraktı: Ali Bey, Cihangir, Osman Bey ve Kel Ahmed Bey.

Mücenkürd Sancağı Mustafa Paşa'nın aracılığıyla ve Sultan Murad Han'ın bir emirnamesi gereğince adı geçen büyük oğlu Ali Bey'e verildi. Kardeşleri de zeametler ve tımarlarla memnun edildiler; onlar da bunlarla yetinip kanaat getirdiler. Bir süre sonra Ali Bey, Rabbinin "ey huzur içindeki can, memnun olmuş ve memnun edilmiş olarak Rabbin döndü" sözündeki çağrısına uyarak Allah'ın rahmetine kavuştu ve üç erkek çocuk bıraktı: Haydar Bey, Allahverdi Bey ve Pilten Bey. Sancak yönetimi Sultan Murad Han'ın Divanından, büyük oğlu Haydar Bey'e verildi; fakat kendisi de, sancağın işlerine bakmadan öldü. Bunun üzerine sancak, yü-rürlükteki usuller gereğince kardeşi Allahverdi Bey'e verildi. Kendisi halen Mücenkürd'deki görevinde bulunmaktadır. Tarih: 18 Ramazan 1005 (1597), Pazartesi günü.

(232) MuradUL (M.E.B.) 140

İKİNCİ DAL

Pertek Hükümdarları Hakkındadır

Daha önce dedik ki: Pir Hüseyin Bey'in ölümünden sonra Çemişkezek vilayeti iki sancak ve birkaç zeamete taksim edildi. Bunlardan biri olan Pertek Nahiyesi, Sultan Süleyman Han'ın Divanından çıkan bir emirname gereğince, Pir Hüseyin Bey'in ikinci oğlu Rüstem Bey'e verildi. Bu Bey uzun bir zaman ülkeyi yönettikten sonra beka diyarını fanilik diyarına tercih ederek oraya göçetti ve varlık safhası üzerinde üç erkek çocuk bıraktı: Baysungur, Muhammed ve Ali. Babasının hüküraetini, onun vasiyetiyle Baysungur eline aldı.

Baysungur gerçekten akıllı bir adam ve zeki bir edebiyatçıdır; son derece politikacı ve zekidir. Hükümet işlerini kavramakta ve aşiret işlerini dü-zene koymakta, kendisinin nadir rastlanan zekası kendini gösterdi. Bu durum kendisini, benzeri Kürdistan beyleri ve kralları arasında bir çşi bulunmayan emsalsiz kıldı. Kendisinin şiir ve edebiyatta ince bir karakteri, musiki sanatında da bilgi ve uygulama yönünden büyük bir gücü vardır. Bunlardan başka, cömertlik ve iyilikte, cesaret ve mertlikte de çağının bir tekidir. Kendisi bu güzel hasletlerde Hatem ve İsfendiyar'ın ikincisidir. Bunlara ek olarak günah olmayan eğlencelere, süsleme araçlarına ve onun gibi hükümet adamlarının vazgeçmeyecekleri antika silâhlara karşı da özel bir zevki vardır.

Kendisi şimdi Pertek'te bağımsız olarak layıkıyla ve hakkıyla yönetim görevinde ve amcalarının oğulları ile Çemişkezek aşiret ve kabilelerinin başkanlığında bulunmaktadır. Bunların hepsi bütün içtenlik ve bağlılıkla kendisine boyun eğmektedir. Yüce Allah'tan umudumuz, babaların ve ataların geleneklerini koruması için, onu en büyük devlete ve en büyük hükümete muvaffak etmesidir.

ÜÇÜNCÜ DAL

Seqeman (Sakaman) Hükümdarları Konusundadır

Daha önce de geçtiği gibi, Pir Hüseyin'in çocuklarının Kanuni Sultan Süleyman Han'dan istekleri ve dilekleri üzerine Çemişkezek vilayeti iki sancağa ve 14 zeamete taksim edildi. Bu taksim gereğince Seqeman (Sa-kaman) Nahiyesi, Çemişkezek kasabasıyla birlikte Padişah'ın özel em-lâki arasına konuldu. Yine daha önce geçtiği gibi, Pir Hüseyin Bey'in, bir anadan doğan ve babalarının vilayetinin taksim edilişi sırasında küçük olan üç oğlu Keyhüsrev Bey, Keykavus Bey ve Perviz Bey, o sırada

zea-met ve tımarlarla kanaat etmişlerdi, Hüküraet ve sancak istememişlerdi. Erginlik çağına ve iyi ile kötüyü birbirinden ayıracak yaşa geldiklerinde, henüz dişleri ve tırnakları çıkmamış arslan yavmaları gibi güçsüz oldukları bir strada çimlenmiş haklarını istemek üzere, hep birlikte yüce Asitane'ye gitmek konusunda anlaşılabilirler. Şairin dediği gibi:

"Arslan yavrusu gerçi güçsüz ve çarcsızdır

Ama bunun nedeni tırnaklarının ve dişlerinin çıkmamış olmasıdır."

Hükümdarlık katına varıp, Hilâfet makamının vezirleri ve yüksek görevlileri aracılığıyla durumlarının gerçek yüzünü arz ettiklerinde, Sultan'ın merhamet duyguları kendilerine acıdı ve Seçman nahiyesinin Padişahlığın özel emlakından çıkarılıp sancak hâline getirilmesine ve Keyhüsrev Bey'e verilmesine, diğer iki kardeşine de yeni ve zengin zeametler verilmesine ilişkin yüce emirler çıktı.

Keyhüsrev Bey uzun zaman duruluk, dayanışma ve güvenlik içinde hüküm sürdü; sonunda Allah'ın rahmetine kavuştu. Şiir: "Hangi ikbal ağacıdır ki başını çarka doğru yükseltip Ecel kasırgası tarafından sonunda kökünden devrilmemiş olsun?"

Keyhüsrev Bey üç erkek çocuk bıraktı: Salih Bey, Kasım Bey ve Ömer Bey. İrs ve istihkak gereğince bunların birincisi babasının yerine geçti. İkincisi ise bunak, hatta meczuptu ve resmi görevler almaya layık değildi; bu yüzden de dervişliği ve evinde kabuğuna çekilmeyi tercih etti. Üçüncü kardeş olan Ömer Bey de gerçi görünüşte kardeşi Salih Bey'in hükümet emrine razı oldu; ama içinde ona karşı nefret ve kin, hatta fırsat bulduğunda onu öldürme cürretini gizliyordu. Nitekim günün birinde fii-len bu fırsatı buldu ve öz kardeşine kendisini hemen öldüren şiddetli bir darbe vurdu. Böylece gasıp ve zulüm yoluyla hükümeti ele geçirdi ve kendini ülkenin başına bey ilân etti. Bununla da yetinmeyerek daha fazlasına göz dikti ve kardeşi Salih Bey'in özel mal ve mülklerini de ele geçirmek amacıyla onun dul karısıyla da evlenmek istedi. Sonra bir gün bunu gizlice kadına açtı; hatun da görünüşte buna razı oldu ve kabul etti;

fakat içinde kendisine karşı kin ve nefreti ve bu hain deliden kocasının intikamını alma hırsını gizliyordu.

Bu yiğit ve cesur kadın, kocasının birkaç sadık adamını da sırrından ve kararlaştırdığı büyük işten haberdar etti; onlar da cankulağıyla kendisini dinlediler ve görüşünü uygun buldular. Hepsi, bu adamların silâhları gerdek günü gizlice eve girmelerine, orada Ömer Bey'in gelinle gerdek için gelmesini beklemelerine ve geliş sırasında, komployu uygunlamakla görevli bulunanları gizlendikleri yerden çıkıp üzerine atılmalarına karar verdiler. Gerdek zamanı gelince planı uygulamakla görevli bulunanlar, tespit edilmiş yerde gizlendiler ve mağrur, gafil damadı kolladılar. Derken Ömer Bey gelip saraya girdi ve Harem tarafına yöneldi. Tam o sırada adamlar arslanlar gibi üzerine aıldılar ve kendisini parçalarla öldürdüler.

Salih Bey o cesur kadından doğan üç erkek çocuk bırakmıştı. Kadın büyük oğlu Keyhüsrev Bey'i alıp yüce Asitane'ye götürdü ve Sultan Mu-rad Han'ın tahtına sığınarak, büyük vezirler ve görevliler aracılığıyla durumunu detaylı olarak arzetti. Bunun üzerine kendisine karşı insafli davranılması, dileğinin yerine getirilerek babanın makamının oğluna verilmesi konusunda yüce emirler çıktı. Kendisi de dileği yerine getirilmiş olarak şehrine döndü. Şimdi, 1005 (1597) yılı olan bu tarihte Keyhüsrev Bey kimseyle çatışmaksızın ve ortaksız olarak Seçman (Sakaman) Hükümetini yönetmektedir.

Pir Hüseyin Bey'in diğer çocuklarının durumunu da, olduğu gibi ve kısaca aşağıdaki satırlarda anlatacağız:

1 - Yusuf Bey bin Pir Hüseyin Bey: Miras kalmış vilâyetin taksimi sırasında 70 bin akçe tutarında bir zeamet elde etti. Erkek çocuk bırakmadan ölme-sinden sonra zeameti Muhammed! Bey'in oğulları olan Mustafa Bey, Zül-fıkar Bey ve Sohrab bin Elkas'a taksim edildi.

2- Muhsin Bey bin Pir Hüseyin Bey: Bu da miras kalmış vilâyettten 70 bin akçe tutarında bir zeamet elde etti. Öldüğü zaman zeameti beş çocuğunu arasında kolayca ve geniş geniş taksim edildi: İbrahim, Cafer, Şeyh Ha-san, Murad Bey ve Eybe Sultan.

3- Yakub Bey bin Pir Hüseyin Bey: Kendisine 40 bin akçelik bir zeamet verildi. Ölümünden sonra zeameti üç çocuk arasında bölüştü: Ferh, Diindar ve Babür Bey.

4- Keykubad Bey bin Pir Hüseyin: Kendisi 50 bin akçe tutarında bir zeamet aldı. Fakat yaradılışındaki aşırı tehevvür ve gurur yüzünden bunu kabul etmeyi reddetti; ailesini ve vatanını terk ederek Ycmen'e gitli. Orada devlette büyük hizmetleri görüldü. Bu da, kendisini, miras kalmış hükümetini almak umuduyla yüce Asitane'ye gitmeye itti. Fakat orada ecel kendisini yakaladı ve Allah'ın rahmetine kavuşarak dört erkek çocuk bıraktı: Hüseyin Bey, Mesih Bey, Zahidi Bey ve İslâm Bey.

5- Keykavus bin Pir Hüseyin Bey: Bu beyi az bir zcamete razı etmişler-di; ölümünden sonra da bu zeamet oğlu Mansur Bey'e verildi.

6- Perviz Bey bin Hüseyin Bey: Zeameti oğlu Haydar Bey'e geçti.

7- Behlül Bey bin Pir Hüseyin Bey: Zeameti 40 bin akçeydi. Ölümün-den sonra da oğlu Muhammedi Bey'e verildi. Bunun ölümünden sonra da zeamet oğulları Elvend, Oruç ve Ahmed Bey arasında taksim edildi.

8- Gulabi Bey bin Pir Hüseyin Bey: Zeameti 40 bin akçeydi. Serdar Mustafa Paşa Şirvan bölgesi üzerine yürüdüğünde, Osmanlı ordusuyla Kızılbaşlar arasında meydana gelen Çıldır çarpışmasında, kendisi de bazı Kürd beyleri ve ileri gelenleriyle birlikte şehit oldu. Bunun üzerine zea-meti oğlu Muhammed Bey'e verildi. Bunun ölümünden sonra da torunu Ali Han Bey'e verildi.

9- Yalman Bey bin Pir Hüseyin Bey: 20 bin akçelik zeamete razı oldu. Allah kendisine uzun bir ömür nimeti verdi. Bu satırlarm yazıldığı 1005 (1597) yılma kadar izzet ve şerefle zeametini yönetmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

Mırdası Hükümdarları Hakkındadır

Rivayet edenler hikâye ediyorlar ve haberleri nakledenler anlatıyorlar ki; Mırdasi hükümdarlarının soyu, Peygamber'in -selâm üzerine olsun-amcası Abbas Efendimize -Allah ondan razı olsun- ulaşır. Bunların ilki Pir Mansur bin Seyyid Hüseyin El-A'rac adıyla bilinirdi. Kendisi dindar, âbid, sofî ve günahlardan sakınan bir adamdı; zaman zaman hallere düşer-di. Şimdi çocuklarının ellerinde bulunan soy şeceresine göre, 15'inci gö-bekte efendimiz Ali bin Abdullah bin Abbas'a -Allah hepsinden razı ol-sun- ulaşrlar.

Bu Pir Mansur başlangıçta günlerini Hakkâri vilâyetinde geçirirdi. Son-ra orayı terkederek Egil tarafına gitti ve Egil Kalesi yakmlarındaki Piran köyüne yerleşti; orada kendine bir ibadethanc kurarak ibadet, Allah'a bağlılık, riyazet, o yörelerin halkını dinin kurallarma ve Yaradıcı'ya bağlılığa yapışmaya yöneltmek için bu ibadethaneye kapandı. Etrafında halktan vc ileri gelenlerden meydana gelen mürit ve taraftarlardan büyük bir halk toplandı.

(234) A 'rac topal demektir. (M.E.B.)

(235) Günümüzde Diyarbekir'e bağlı Dicle ilçesi. (M.E.B.)

Allalvın rahmetine kavuşunca, şeyhlikte vc doğru yolu gösterme scc-cadesi "" üzerinde oturmakta ycrine oğlu Pir Mısa geçti. Pir Musa, o köydc büyük bir tekke yaptırdı. Bu tekkeyc müritlerden vc taraftarlardan büyük bir halk yöneldi. Pir Musa'nın ünü, o yörclerde Mırdası vc diğcr Kürd aşiretleri ve kabileleri arasında da yayıldı. İlcric gelenler vc sıradan olanlar aynı şekilde Pir Musa'ya son derecc tutkun oldular.

Pir Musa'nın ölümünden sonra yerine Pir Bcdir geçti. Onun zamanında ailenin şöhetri ilc Mırdasi aşiretinin ona bağlılığı şanın zirvesinc vc şcrefin doruğuna ulaştı. Bu nedenlc Pir Bcdir, bu manevi ruhani saltanatma mad-dı saltanatı da katmayı aklmdan geçirdi; gönlü bağımsızlığa vc tck başına egemen olmaya heves etti. Bunun üzerine taraftarlarıyla birliktc Egil üz-c-rinc ciddi bir saldırı yaptı ve sonunda burayı istilâ ctti.

Bu Egil, eğik bir kemer üzerinc kurulmuş sağlam bir kaledir ve o kadar yüksektir ki, ona bakan herkese korku ve vehim hakim olur. Halkın ağzında ve dilinde dolaşan söylentiye göre, Allah'm evliyalarından biri oradan geçerken o kemere işarct edip Türkçe olarak "eğil" dcmiş; bunun ü/erinc kemer Allah'm izniyle eğilmiş ve cğik bir durura almıştır. Bilgi Allah indin-dedir.

(237) Bu kalede ve bu vilâyctte oturan aşiret ise, Kiläboğulları'nın önderi olan Mırdas bin İdris bin Nusayr bin Nasr bin Cemil'c izafeten "Mırdası" diye adlandırılır. Mırdasiler eskiden, o sırada Mısır'm İsmailî halile vc sultanlarmm egemenliği altında bulunan Haleb dolaylarında otururlardı. Sonra Mısır beyleri ile komutanlan arasında anlaşmazlık çıktı; bu yizden devletlerinin temelleri sarsıldı ve o yörcerde oturanların durumu darma-dağın oldu. Sonra Salih bin Mırdas bin İdris, o tarafın kalesini elc geçirip kendine merkez hâline getirmeyi düşündü. Arkasından kaleye saldırıp bir süre kuşatma altmda tuttu; sonunda kalede oturanların dummu kuşatmanın baskısı altında bozulunca kalcyi elc geçirdi. Bu olaym haberi Mısır'daki İsmailî halifesi El-Zahir bin El-

Hakim'e ulaşınca, bu istilacıyı yakalamak için adam gönderdi. Yakalanan Salih bin Mırdas oğluyla birlikte 420 (1030) yılında öldürüldü. Bunun üzerine ailesi ve aşiretleri vatanlarını terk etmek ve Egil tarafına gidip oraya yerleşmek zorunda kaldılar. O tarihten beri bu insanlar bu vilâyette oturuyorlar.

Kısacası, yukarıda anlatıldığı gibi, Pir Bedir Mırdasi aşiretinin adamlarının desteğiyle Egil kalesini ele geçirdikten sonra, ruhanı irşatla yetinmiş olan babalarının ve atalarının tersine, ülkenin yönetimini de eline aldı. Sonra vakti gelip de Selçuklu sultanlarının biri ülkesine göz dikince başıboş bir şekilde kaçmak zorunda kaldı. Bu olayı detaylı bir şekilde aşağıdaki satırlarda anlatacağız.

(236) Halka doğnt volu gösterme makamı, şevhlik postu. (M.E.B.)

(237) Bir Arap kabilcsi. (M.E.B.)

BİRİNCİDAL

"Buldukani" Lakabıyla Anılan Egil Hükümdarları Hakkındadır

(jüvenilir kimselerden defalarca dinledim ki, bu hükümdarların "Bul-dukani" adıyla adlandırılmalarının sebebi şudur:

Pir Bedir Selçukluların elinden kurtulup da kaçmaya muvaffak olınca Meyyafarqın (Meyyafarkin)e gitti ve bu şehrin hükümdarı Emir Hüsameddin'in egemenlik alanına sığındı; Selçuklu Sultanı Alparslan'ın komutanı Emir Artuk'un Meyyafarqın kalesini istila ettiği sırasındaki çarpışmada şehit oluncaya kadar da orada gizlenerek yaşadı. Bu Emir Artuk, Sultan tarafından Mardin ve Amed valiliğine getirilmişti ve çocuklarının nüfuzu Halep ve Bağdad'a kadar genişlemişti. Bundan ötürü tarihçiler onları Selçuklu İmparatorluğunun dallarına mensup sultanlar arasına koymuşlardır. Onlardan gelen sultanların sayısı yedidir; bunların sonuncusu Melik Nâsiraddin diye adlandırılan sultanıdır. Bunu, Bayındırlı Hasan Bey, Akkoyunlu Devleti'nin ilk döneminde öldürdü ve onun ölü-miyle Artuklu Devleti de son buldu.

Sözün kısası, bu Emir, Meyyafarqın Kalesini kuşatma emri aldı; bu emri uygulamaya girişerek, savunucular üzerine kuşatmayı daralttı. Bu sırada Emir Artuk'un askerlerinin oklarından biri, kalenin hükümdarı Emir Hüsameddin'e isabet etti ve kendisini öldürdü. Bu, halkın ve kuşatma altındakilerin bileklerini çözdü; aralarında zaaf ve gevşeklik yayıldı; savunmayı sürdürmek ve direnmede sebat göstermek konusunda çabalan kalmadı. Bunun üzerine Emir Artuk bir gece fırsattan yararlanarak her taraftan kaleye saldırdı ve zorla kaleyi girdi. Arkasından o yöredeki halkın ve kaleyi savunanların boyunlarını kırıp geçirdi; onlardan kimseyi bırakmadı. İşte Pir Bedir de bu çarpışmada ve son derece iğrenç olan bu kalliada şehit oldu. Böylece Egil hükümdarlarından hayatta kimse kalmadı.

Yalnız şehit Pir Bedir'in karısı o sırada hamileydi. Bütün umutlar buna bağlandı ve Mırdasilerin gözleri, doğacak çocuğun cinsiyetine döndü. Mırdasî aşiretinin ileri gelenleri ve başları bu hamile hanımın evine gelip doğum haberlerini soruyorlar ve şöyle diyorlardı: "Allah bize nasıl bir çocuk lütfetti; oğlan mı, kız mı?" Günün birinde yine her zamanki gibi evin önünde toplanmışlardı. O sırada evden bir adam çıktı ve kendilerine Türkçe olarak ve daha önce aralarında tesbit etmiş oldukları parolayla şöyle dedi:

"Çok şükür Huda'ya, istediğimizi bulduk. Benim için bu asil
Tınak içindeki sözler ki apta aynen Türkçe olarak yazılmıştı: (M.E.B.) 146

çocuğun adı "Emir Bulduk", daha sonra Egil hükümdarlarının adı ve lakabı da "Buldukani" oldu. Şair demiştir ki:

"Rum akıllılarından nakledilmiştir ki:

Kanaatkâr bir kadın hamile kaldı bir gün

Ve çaresiz kaldı hamile kaldığı günden sonra

Kocasından ve yurdundan yoksun olarak

Derken kırlara gitti üzgün bir halde

Çocuk için üzüldü, canı acıdı hamilelikten

Can çekişirken doğum yaptığında

Çocuğu için üzüldü, ona bakacak kimse yok diye

Bilmiyordu ki onu inayetiyle koruyacak Allah

Ve başıboş bırakmayacaktır onu

Sonunda ona hazineler bahşetti

Ve mutlulardan kıldı kendisini."

Üzüntü vericidir ki, anne, çocuknu doğurduktan hemen sonra öldü. Fakat aşiretin ileri gelenleri ve ülkenin Hderleri, uzun zaman temenni ettikleri ve gece gündüz doğmasını bekledikleri bu inci gibi yıldıza bakmak uğrunda üstün bir ilgi ve büyük bir gayret sarfettiler. Çocuk erginlik çağına gelince, isteyerek ve gönül rızasıyla kendisini başlarına Bey tayin ettiler. Böylece Emir Bulduk babasının yerine Beylik makamına geçti; güzel bir gidiş için girdi ve uzun zaman adaletle ve insafla hüküm sürdü. Sonra Allah'ın rahmetine kavuşunca yerine büyük oğlu geçti.

Emir İbrahim

Bu Bey, babasının ölümünden sonra onun yerine geçti; fakat devri uzum sürmedi; çünkü kısa bir süre sonra Allah'ın rahmetine kavuştu ve hükümdarlığı oğlu Muhammed'e bıraktı.

Emir Muhammed

Babasından sonra yönetimi eline aldı; fakat onun da günleri uzum siirmedi ve tespit edilmiş eceliyle öldü; üç erkek çocuk bıraktı:

1- Babasından sonra Egil'de yönetirai eline alan Emir İsa.

2- Babasının sağlığında Bağın Kalesi ve dolaylarının valisi ve muhafızı olan Emir Timurtaş. Palo hükümdarları bu Emir'in soyundandır. Bunların durumları detaylı olarak İkinci Dalda anlatılacaktır.

3- Babasının sağlığında Berdenç kalesinin ve Çermok nahiyesinin vali-si olan Emir Hüseyin. Çermok hükümdarları bu Emir'in soyundandır. Bazı büyüklerin rivayetine göre ise, Emir Hüseyin, Emir Muhammed'in oğlu değil, amca oğullarındandır; fakat Emir Muhammed'in hükümdarlığı günlerinde kendisine Çermok Hükümetinin ve Berdenç Kalesinin yönetimi verilmişti.

Ne olursa olsun, biz şanlı Padişah Allah'ın izniyle Emir Hüseyin'in ve çocuklarının durumlarını Üçüncü Dalda anlatacağız.

Emir İsa bin Emir Muhammed

Babasından sonra yönetimi geçti ve Egil'in bağımsız hükümdarı oldu. Akrabaları ve kardeşleriyle iyi geçindi; mescleri azim ve siyasetle ele alıp çözümlendi; ölünceye kadar halk ve askerler arasında adalet ve iyilik bayrağını dalgalandırdı.

Devletşah Bey bin Emir İsa

Bu Emir, babasının vasiyeti gereğince ve Mirdasi aşiretinin desteğiyle Egil hükümdarlığı görevini eline aldı. Bir süre ülkeyi adalet ve insafla yönettikten sonra Allah'ın rahmetine kavuştu ve yerine oğlu geçti.

Emir İsa

Babasının ölümünden sonra Egil hükümdarlığını eline aldı, halk arasında adalet bayrağını dalgalandırdı ve ülke onun zamanında büyük ölçüde ilerledi. İki erkek çocuk bırakarak öldü: İsfendiyar ve Şah Muhammed.

Şah Muhammed bin Emir İsa

Bu Emir babasının yerine geçti ve bu görevi layıkıyla, yetenekle yerine getirdi. Fakat bu fani dünyayı çabuk terketti ve beş erkek çocuk bıraktı: Kasım Bey, İsa Bey, Mansur Bey, İsfahan Bey ve Emiran Bey.

Kasım Bey bin Şah Muhammed Bey

Cesaretle, bilimle, edebiyatta, güzel ahlakla ve iyi karakterde takti; güzel yönetimde, halkı idare etmekte ve gönüllerini kazanmakta bir bayraktı; Kürdistan hükümdarları arasında onun bir benzeri yoktu. Akkoyunlu hükümdarlarının saltanatı zamanında şanı yüceldi ve değeri arttı. O kadar ki,

Akkoyunlular kendisini komutan ve çocuklarından birine eğitmen ola-rak tayin ettiler. Bu yüzden halk arasında "Lala Kasım" diye tanındı.

Meşhur olaylardan biri şudur: Şah İsmail-i Safevi 913 (1508) yılında Diyarbekir'i istilâ ettiği zaman bu Lala Kasım kendisine bağlılığını sun-madı ve asla boyun eğmedi; tersine ona karşı son derece muhalefet etti. Bu yüzden Han Muhammed Ustaclu büyük bir orduyla üzerine yürüdü ve Egil Kalesini kendisinden alarak, Kızılbaşların komutanlarından biri olan Mansur Bey'e verdi. Egil Kalesi yedi yıl onların yönetiminde ve zorbalıkta kaldı. Sonra Lala Kasım, Çaldıran Savaşı'ndan sonra Sultan Selim Han'ın yardımını ve desteğiyle Egil'i geri aldı ve miras kalmış görevi-ne döndü.

Bir rivayete göre, bu Lala Kasım, Amed Kalesini Karahan zamanında ilginç bir hile ile Kızılbaşlardan alarak Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya verdi; böylece Osmanlılar zamanında günden güne şanı yükseldi ve değeri arttı. Sonra erkek çocuk bırakmayarak Allah'ın rahmetine kavuştu; bu yüzden Hükümetinin yönetimi kendi vasiyeti gereğince kardeşinin oğlu Mırad Bey'e geçti.

Murad Bey bin İsa Bey

Sultan Süleyman'ın Divanı, Egil Hükümetinin yönetimini, amcasının vasiyeti gereğince yeğeni Murad Bey'e verdi. Murad Bey son derece din-dar, günahlardan sakınan, adaletli, hayırsever, mütevazı, yumuşak huylu, küçük büyük herkesi memnun eden, ileri gelenleri ve sıradan olanları, yakın ve uzak kimseleri idare eden bir hükümdardı. Amcası Kasım Bey'in mezarının yakınında büyük bir imaret kurdu, onun yanında da bir han ve bir de konak yaptırdı. Orada, gelen gidenlere her gün yemek verirdi. Bu hayır imareti, Amed şehrinden yalnız bir günlük mesafede bulunmakta ve "Han-ı Şerbatın" diye bilinmektedir.

Murad Bey, parlak yönetiminin üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra iki çocuk bırakarak öldü: Ali Han ve Kasım Bey. Bu iki kardeş peşpeşe Egil hükümdarlığına geçtiler. Ne var ki, günleri gül ve çiçeklerin günleri gibi fazla sürmedi ve gençliklerinin ilk çağında öldüler. Kasım Bey iki çocuk bıraktı: Cafer Bey ve Gazanfer Bey.

Cafer Bey bin Kasım Bey

Sultan Selim Han H'nin çıkardığı ferman gereğince, küçük yaşta Egil hükümdarlığı görevine getirilerek taltif edildi. Şimdi, içinde bulunduğumuz 1005 (1597) yılında hükümdarlığının üzerinden 25 yıl geçmiş bulunmaktadır ve o zamandan beri büyük bir yetenekle o ülkeyi yönetmektedir.

İKİNCİ DAL

Palo Hükümdarları Hakkındadır

Egil konusunda anlattığımız gibi Palo hükümdarlarının soyu, Emir Timurtaş bin Emir Muhammed bin Emir İbrahim bin Emir Bulduk'a ulaşmaktadır.

Emir Timurtaş

Bu Emir cömertlik ve iyilikle nitelendirilir, cesaret ve âlicenaplıkla tanınırdı ve emsali arasında yiğitlik ve olgunlukla ün yapmıştı; isabetli fikirlere ve sağlam tedbirlere sahipti. Sözü kısası, kendisi son derece adaletli, insafli ve herkes için iyilik isteyen bir kimseydi. Babası tarafından işlerin yönetimi eline bırakıldığı günden öldüğü güne kadar süren bütün yönetimi günlerinde iyi bir gidiş izledi. Ölüncü bir tek çocuk bıraktı.

Mir Hamza Bey

Kavmin liderlerinin ve aşiret ileri gelenlerinin tasvibi ve muvafakatiyle yönetimde babasının yerini geçti. Kendisi de dört erkek çocuk bırakarak öldü: Hüseyin, Yağmur, Ali ve Rüstem.

Hüseyin Bey bin Mir Hamza

Liyakat ve yetenekle babasından hükümdarlığı miras aldı. Akkoyunlu Devleti'nin çökmesine yolaçan tarihi inkılaplar ve kanlı olaylar onun zamanında meydana geldi ve bütün Diyarbekir vilâyetine keşmekeş ha-kim oldu. Hüseyin Bey bu fırsattan yararlanarak Ergani kalesinin üzerine yürüdü ve burayı Türkmenlerin elinden almak istedi. Fakat ecel kendisine olanak vermedi ve hükümdarlığın, saltanatın meyvelerini koparmadan kendisine ölüm şerbetini içirdi; çünkü o çarpışmada öldürüldü. Çocuk bırakmadığı için de yönetim kardeşinin oğlu Cimşid Bey'e geçti.

Cimşid bin Rüstem

Anlatılır ki, Cimşid Bey, başlangıçla ve amcası henüz sağken Pazuki Halid Bey'in hizmetindeydi. Bir gün Halid Bey'le birlikte avlanmakta iken, Halid Bey'in bir av kuşu uçarak havada göklere doğru yükselmiştir; o kadar ki, herkes bu kuşun dönmesinden umudunu kesmiştir. Onlar bu durumdayken birdenbire kuş alçalmış ve ansızın Cimşid Bey'in başına konmuştur. Bunun üzerine Halid Bey ve yanındaki ileri gelenler bu olayı güzel bir talih saymışlar ve şöyle demişlerdir: "Bu adam yakında büyük bir devlet elde edecek ve dünya kendisine yüz çevirecektir." Bunun üzerine birkaç gün geçmiştir ki, bu fal gerçekleşmiştir. Şairin dediği gibi:

"Kökü oyun olan her fal

Üzerinde yıldız göçüğünde mutlaka doğru çıkar."

Daha önce de anlatıldığı gibi, amcası öldü ve Palo yönetimi ona geçti.

Cimşid Bey gerçekten meslelerde tecrübeli, yönetimde ve işleri çekip çevirmeye yetenekli, iyi bir tedbir ve siyasete sahipti. Sultan Selim Han'ın tahtına bağlılık ve itaatlerini bildiren ve İran'ın Kızılbaş hükümdarlarına karşı Osmanlıların yanında yer alan Kürdistan beyleri ve hükümdarları arasında kendisi de bulunduğu için, Sultan kendisine, miras kalmış ülkesi olan Palo vilâyetini geri alması için değerli yardımlarda bulundu. Palo'nun Kızılbaşlar tarafından tayin edilen o zamanki yöneticisi ise Türkmen Arabşah adında birisiydi. Cimşid Bey bu görevi en iyi şekilde yerine getirdi ve özel kuvvetleriyle bu topluluğa karşı defalarca savaştı; sonunda ülkesini gasp etmiş olanları geri püskürtmeye ve vilâyeti ele geçirmeye muvafık oldu.

Garip durumlardan biri şuydu: Cimşid Bey'in adamlarından bir genç, Türkmen askerlerinin bir kılıç darbesiyle başından yaralandı ve bu darbe kafatasının yarısını götürdü, beyni açıkta kalarak görüldü. Bunun üzerine cerrahlar bir kuru kafatasının bir parçasını, uçmuş kemiğin yerine koyup diktiler ve yara birkaç gün sonra iyileşti; adam bundan sonra birkaç yıl daha yaşadı. Bir rivayete göre, hatta bundan sonra birkaç çocuk da bıraktı. Gerçi bu hikâyeyi anlamanın yeri burası değildir; ama, fırsat buldukça garip ve acayip şeyleri anlatmak da, bu bilimin "" üstadlarının âdetlerindedir.

Sözün özü, Cimşid Bey Palo vilâyetinde yönetimin dizginlerini ele geçirdi ve nadir rastlanan bir yeteneklilik, tam bir yetenekle işe başladı. Güzel tedbirleri ve akıllı siyasetiyle Osmanlı Devleti'nin yöneticilerini memnun etti, güvenlerini kazandı ve beklenmedik olaylarda, dar günlerde kendisi-ne güvenmelerini sağladı. Bu cümleden olarak Gazi Sultan Süleyman Han İran'ı istila ve fethetmek amacıyla Kürdistan'dan geçtiği zaman, danışmak ve meslelerdeki tecrübesinden aydınlanmak için, Kürdistan hükümdarları ve beyleri arasından Cimşid Bey'i seçti. Cimşid Bey, şu iki Farsça beytin kapsamına girerlerdendi:

"Senin iyi kabul ettiğin kimse iyi - lan
Çünkü aklın kalbi ve aklın gözü sen
Sedef gibi sessizsin, ama nüktelerle dolu
Sedefin dışı kemik gerçi, ama içi inci dolu."

(239)Tarihbilimi.(M.A.A.)

Sultan'a verdiği fikirler hep Sultan'ın hayranlığını ve yüce takdirini kazanırdı; Sultan İran'a saldırıdığı anda bu fikirlerle birçok yer aldı.

Cimşid Bey gerçekten büyük bir servete, keskin bir zekâyâ, nadir rastlanan bir görüşe sahipti. Siyasette ve zekâda bir benzeri daha yoktu. Her yıl satnak için Halab'c, özel sürülerinden, her biri üç yaşında olan 3 bin teke gönderirdi. Bu kadar da keçi gönderirdi ve her keçinin başında at ve katır nallarından bir na! asılıydı; öyle ki, bu nallar toplandığı zaman, ağırlığı 40 deve yükünün ağırlığına yakın olurdu. Her yıl 10 bin kadar kuzu elde ederdi. Tarım hayvanlarından ve sığırlardan olan diğer hayvanları da bunlara kıyas et.

Sö'ün kısası, Kürdistan'da o çağda, hizmetçilerin çokluğunda ve ih-tişamda, bol para ve geniş servette onunla boy ölçüşecek kimse yoktu. Palo'da kale ve medrese gibi birçok hayır yapılan kurdu; uzun mesafelerden kalye ve kasabaya sular getirdi. Sonra Demirkapu denilen yerde geniş bir kervansaray yaptırdı; birçok gidip gelen yolcular ve kervanlar yaz kış buraya sığımlardı.

Cimşid Bey uzun bir ömür yaşadı ve günleri uzatarak yüz yılı aştı ve doğal haddine vardı. Bu yüz yılın 60 yılını Palo'da bağımsız olarak hü-kümdarlıkta ve sultanlıkta geçirdi. Bununla da yetinmeyerek fazla olarak Gazi Sultan Süleyman'dan, vilâyete olan mülkiyetinin teyidi, kendisinden sonra da kuşaktan kuşağa ve göbekten göbeğe çocuklarının bu vilâyet üzerinde mülkiyet sahibi oldukları konusunda bir de emirname elde etti. Emirname ayrıca, bu emirnamenin içeriğine ve hükümlerine aykırı hareket edenleri lanetlemekteydi. Sağlığında hükümdarlığa oğlu Hüseyin Han Bey'i " getirdi ve sıkımtı, meşakkat diyarından, sükunet ve rahat diyarına göç etti. Denildiği gibi:

"Birkaç günde bir bu iki kapılı saray

Bir başka sahibin evi hâline gelir

Eski yaygılarla döşenmiş bu kilise, kervansaraydır sadece

Akıllı adam bağlamaz gönünü kervansaraya

Bu vefasız dünyanın âdettir hep:

Önce bal verir, arkasından da zehir."

Cimşid Bey beş erkek çocuk bıraktı: Hüseyin Han Bey, Hasan Bey, Hanı/a, Timurtaş ve Devletşah: Bunlardan Hüseyin Han Bey ve Hasan Bey, daha sonra anlatılacağı gibi, hükümdarlık ve beylik makamına geçti-ler. Üçüncü oğlu Hamza Bey'in durumuna gelince, başlangıçta kendisine Osmanlı Sultanlığı Sarayında 40 bin akçelik zamatle birlikte bir görev verildi. Sonra büyük günahlar işlediği için, babası kendisinden el çekti ve nesbini kaldırdı. Bu Hamza Bey, Rüstem Bey denilen bir çocuk bıraktı.

(240) İhrada "Hüseyin Han", iki yazıtın nüshada da "Hi/seyin Can"dır: (M.A.A.) 152

Rüstem Bey'e daha sonra Serdar Mustafa Paşa aracılığıyla, Şirvan vilâyeti-nin muhafazasında Vezir Osman Paşa'nın maiyetinde olması şartıyla Palo hükümdarlığı görevi verildi. Sonra Ercs Han'la yapılan Şemahi çarpış-masında Kızılbaşlar tarafından öldürüldü.

Cimşid Bey'in dördüncü oğlu Timurtaş ise babasının sağlığında, Diyarbekir'e bağlı Xerbud (Harbud) sancağını yönetiyordu. Bu Timur-taş ahret diyarına intikal ettiğinde iki oğlu vardı: Allahverdi ve Asıl.

Cimşid Bey'in üçüncü oğlu Devletşahi Bey ise babasının sağlığında 40 bin akçe tutarında bir zamatle Sultanın müteferrikalık görevinde bulundu. Sonra Allah'ın rahmetine kavuştu ve iki çocuk bıraktı: Yusuf ve Ahmed.

Hüseyin Can Bey bin Cimşid Bey

Daha önce de geçtiği gibi, babası sağlığında hükümetini kendisine ver-mişti. Babasının ölümünden sonra Sultan Süleyman Han'ın Divanından, hükümdarlığının onaylandığı konusunda bir Sullanlık emirnamesi çıktı. Palo eyaletinin bağımsız hükümdarı oldu ve uzak yakın herkese "yalnız ben varım, benden başka kimse yoktur" sesini duyurdu. Fakat bunu, du-ruma hakim olarak ve adaltil bir şekilde yaptı ve bu iki niteliğiyle, eyalet halkından, rcayadan küçük büyük, zengin fakir herkesi memnun etti. Bu adaltilinin ve halka olan sevgisinin ünü ufuklara yayıldı. Cömerlilik ve iyilikte babasına uydu ve güzel niteliklere sahip olmakta, bütün Kürdistan'da, hatta Irak ve Hicaz'da da bir tek bayrak hâline geldi. Böyle-ce parlak devri ve mutlu günleri uzun zaman sürdü. Sonra doğal celiyle öldü ve Mahmud adında bir tek çocuk bıraktı. Fakat bu çocuk hükümdarlık yapmaya muktedir olmadığı için, eyaletteki aşiret reisleri, işin başındaki yöneticiler, kardeşi Hasan Bey'in yönetime geçmesini tercih ettiler.

Hasan Bey bin Cimşid Bey

Bu Bey, kardeşi Hüseyin Han Bey'in ölümünden sonra, Sultan Murad Han'ın divanından çıkanlan Sullanlık emirnamesi gereğince ve aşiretteki liderlerin ve yöneticilerin oybirliğiyle Palo hükümdarlığı görevine geçti. Üç yıla ulaşan hükümdarlığının günleri adaltil ve insana, halk tabakalarının ve rcaya sınıflarının memnunluğunun kazanılmasıyla geçti. 987 (1580) yılı girince Serdar Mustafa Paşa'nın Şirvan seferinden ve savşalarından dönüşü sırasında, iki çocuk bırakarak öldü: Süleyman

Bey ve Muzaffer Bey.

(241) Hıncınt olahlır. (M.E.B.)

Süleyman Bey bin Hasan Bey

Serdar Mustafa Paşa Süleyman Bey'e, babasının ölümünden sonra Palo hükümdarlığı görevini verdi. Fakat Vezir-i Azam Mehmed Paşa'nın "*" yardımı ve işaretleriyle, bu görevin, birkaç şartla Yusuf Bey bin Devletşah bin Cimşid Bey'e verilmesi konusunda Sultan Mırad'ın Divanından bir Sultanlık emirnamesi çıktı. Bu durum, bu hükümeti tek başına elde etmek isteyen Süleyman Bey'le Yusuf Bey arasında çarpışma çıkmasına ve bir-kaç yıl kan dökülmesine yolaçtı. Fakat halk hep Süleyman Bey'in yanındaydı ve Yusuf Bey'e cyalet işlerini karıştırmaya asla vermedi. Oysa Yusuf Bey son derece akıllı, zeki, bilgili, terbiyeli bir gençti; cesaret ve yiğitlikte Rüstem. cömertlik ve iyilikte ise Hatem gibiydi. Ne var ki zaman, şairin dediği gibi, acayıplıkların babasıdır: "Cahil kişiye verir fakel muratların dizginini Sen ise bilgi ve fazilet sahibisin; budur tek günahın."

Nihayet Yusuf Bey, bütün güzel niteliklerden yoksun olan seviyeksiz kim-seler nezdinde hükümdarlık peşinde koşmaktan ve şerefsiz, erdemsiz, münafık, zalim kimselerle birlikte kalmaktan yorgun düştükten sonra, boşa harcanan itibana yanarak ve üzülerek bu fani dünyayı terketti, beca ve istikrar diyarına göç etti.

Kendisinden sonra hükümdarlık görevini, kendisine kabul ettirilniş olan aynı şartlarla kardeşi Ahmed Bey'e verdi. Ahmed Bey de günlerini, hükümeti de geçirmek için Süleyman Bey'le çatışma ve düşmanlık içinde geçirdi ve bu durum, tarallan destekleyen o vilayetteki aşiret adanlarından birçok kimsenin ölümüne yol açtı. Ahmed Bey'in, değerli özlemi uğrunda harcadığı bütün çabalar ve gayretler faydasız gitti; talih hiç bir zaman kendisini mutlu kılmadı ve kendisine yar olmadı. Sonunda 1001 (1593) yılında, Sultan'ın isteğine ve kendisine gösterdiği ilgiye uyarak yüce Asitanc'ye gidip oraya yerleşmek zorunda kaldı. Orada vebaya yakalanarak Allah'ın rahmetine kavuştu. Palo Hükümeti de Süleyman Bey'in elinde kaldı.

ÜÇÜNCÜDAL

Çermok Beyleri Hakkındadır

Daha önce de anlattığımız gibi, Emir Muhammed Bağın kalesini oğlu Emir Timurtaş'a, Berdene kalcsini de Emir Hüseyin'e vermişti. Emir Hüseyin, bir rivayette göre, Emir Muhammed'in amca oğullarındandı, bir rivayette göre de oğluydu. İster amca oğullarından, ister oğlu olmuş olsun, Emir Hüseyin adı geçen kalcsiyi bir süre korudu ve sonra bir çocuk bırakarak öldü.

(242) Sokıdlu Mehmed Pa.şu. (M.E.B.) 154

Emir Seyfecidin

Bu Emir, babasının ölümünden sonra yerine geçti; güzel bir yönetim kurdu ve hükümdarlık görevini yerine getirdi. Sonra Allah'ın rahmetine kavuşunca, yerinc oğlu Şah Yusuf geçti.

Şah Yusuf

Babasının ölümünden sonra hükümdarlık görevinde bulundu; iyi hükümet etti, büyük bir yetenek ve liyakatle yönetimde bulundu. Ölünce de yerine oğlu Welat (Vclat) " Bey geçti.

Welat Bey

Bu Bey babasının yerine geçti ve en iyi şekilde yönetim görevinde bulundu. Kendisinden sonra da Şah Ali Bey geçti.

Şah Ali Bey

Aşiret ve kabilcilerin başına geçti. Ölincc de bu önenli iş İslendiyyar Bcy'c intikal etti. İsfendiyyar Bcy'den sonra da yönctim Bayındır Bcy'e geçti; onun ycrini dc Muhammed Bey aldı.

Muhanımecl Bcy

Muhammed Bcy hükümdarlık görevini ele alınca, Çermok yöresini Kızılbaşların clinden kurtardı vc orayı da, babalarının ve atalarının yaptıkları gibi kendi yönetimi altına aldı. Sonra Sultan Sclim Han'dan, Diyarbekir'i fethetmesi sırasında, bu kcsim üzerindeki mülkiyeti konusunda bir de Sultanlık emirnamesi eldc etti. Bu emirname Sultan Süleyman Han'ın verdiği bir emirnamcylc de tcyit cdildi. O tarihten beri Çermok kesimi, miras kalınış eyaletlerinc bağlı bulunmaktadır. Fakat o taraftaki Hristiyanların haracı, Diyarbekir'deki Mal Divanı'na aittir vc bu haracı her yıl Amed hazinesine teslim ctmektecdirler. Yönetim ve hükümet hălâ Muhammed Bcy'in elinde bulunmaktadır.

(243) "Welat" Kürdçe'de "vatan" demcktir. (M.E.B.)

ÜÇÜNCÜBÖLÜM

Son zamanlarda "Hazzo Hükümdarları" Diye Tanınan Sason Hükümdarları Hakkındadır

Tarihin inccliklerine vâkıf olan vc cdebiyat sanatı ile konuşma üsluplarını bilenler rivayet edcrler ki; Sason hükümdarlarının soyu Kisra hükümdarlarına ulaşır. Bu konudaki doğru rivayet ise şudur ki, onlar Bedlis hükümdarlarının amca oğullarıdır. Aslında bunlar, İzzeddin ve Di-yaeddin adında iki kardeşti. Ermenistan bölgesinin merkczi Ahlat'tan Bedlis şehrine gcltiler vc Sason şehri Tavıt adındaki bir Gürcü adamdan aldılar; buranın yönetimini İzzeddin elinc aldı. Bu özetin detayları Bedlis hükümdarları konusunda anlatılacaktır.

Kürdler "İzzeddin" sözcüğünü kendi özel lehçeleriyle "Azzin" şeklinde telaffuz ettikleri için, bu yörcnin hükümdarları "Azzani" lakabıyla ün yaptılar. Sason kalcsinin istilasını sırasında, Rojkan aşiretinden birçok kimseler o tarafa yerleştiler: buranın eski kavmi dört kabilciden ibarettir: Şroyi (Şiroyi), Babüsü, Süsanı vc Tımoqi (Tımoqi). Bu hükümdarlar Er-zen nahiyecsinin dc miras kalmış mülklcrinc katmaya muvaffak oldukları için, Hasankcyf aşiretlerinden olup oralarda oturan Haldi, Dermıxarı (Dirmığari) vc Azizân gibi birkaç kabilcylc dc ilhak etmeye muvaffak ol-dular.

Sason hükümdarları, Kürdistan hükümdarları arasında cesaretleri, cö-mertlikleri, kahramanlıkları vc âlicenaplılıklarıyla ün yapmışlardır. Onlar savaş vc doğuş meydanlarında, tehlikelere vc çarpışmalara atılmakta dai-ma emsallerinden üstün olmuşlardır. Ayrıca ulu krallarla ve büyük sultanlarla da geçinme vc siyaset yollarını izlemişlerdir. Bundan ötürüdür ki, pcşpeş Kürdistan'ı egcmenlikleri altına alan Akkoyunlu, Kızılbaş (Safevî-ler) vc Osmanlı gibi devlctlerin saldırılan sırasında, onlar bu akıllı siyaset-lerine vc makul geçinme ağacının dallarına bağlı kalarak, ülkelerini vilâyet-lerinc yapılacak saldırıdan kurtarmasını bilmişlerdir; hatta bu devletlerin güvenliğini vc scvgisini bile kazanmışlardır.

Bu hükümdarlardan halk arasında adı meşhur olan vc ünü yayılan hü-kümdar, Mir Ebu Bckir'di. Kendisi iki uyanık çocuk bıraktı: Hıdır Bcy ve Ali Bcy.

(244) İnnı 'ltaqi Sasani İnikiiımdaiia'i'L (M.E.B.)

(245) Kaşka hölümlerde çoğittüıııkla "Rozkan" şeklinde geçcr. Ama doğrusıt bwadaki gibi "Rıjkan"dır: (M.E.K.i

Hıdır Bey bin Mir Ebu Bekir

Babasının ölüräüıııden sonra onun yerine geçti. Bunun üzerinden uzun bir zaman geçmeden, kaçınılmaz kader kendisini buldu ve ahret diyarına göç etti, çocuk olmadığı için büyük raakamını da kardeşine bıraktı.

Ali Bey bin Mir Ebu Bekir

Kardeşinin ölümünden sonra aşiret ve kabile reislerinin tasvibi ve oybirliğiyle yönetime geçti. Fakat sefahette aşırı gitti ve oğlanlarla düşüp kalkmaya ve güzel sclsli kızlarla vakit geçirmeye daldı; eğlenceye, oyuna ve sazlara kendini alabildiğince kaptırdı. İran'da Şah İsmail-i Safevi'nin yıldızı parlayıp şöhrati ufuklara yayılıncaya kadar durumu böyle devam etti. Sonra Kürdistan'ın beyleri ve hükümdarları Şah'ın sarayına koşular. Fakat adı geçen Şah, bu beylerin tutuklanmasını ve miras kalmış vilayet-lerinin kendi ülkesine katılmasını emretti. Bu Ali Bey'in tutumu ise, Şah ile geçinmek ve siyaset yapmak oldu. Yumuşak huylu olduğu ve zevke, eğlenceye eğilimli bulunduğu için Şah'ın büyük takdirini kazandı. Bu yüzden Şah'ın özel nedimlerinden oldu ve gece gündüz kendisiyle birlik-te oturanlardan biri durumuna geldi.

Ali Bey ayrıca Bedlis Hükümdarı Şeref Bey'le kendisi arasındaki dost-luk bağlarını da güçlendirmeye çalıştı; kızkardeşini kendisiyle evlendirdi ve kendisine karşı, çocuk babasına karşı takındığı tutumu takındı. Bu durum, aralarındaki dostluk ve içten sevgiyi kökleştirdi.

Sonra Ali Bey normal cccliyle öldü ve üç erkek çocuk bıraktı: Muham-med Bey, Hıdır Bey ve Şah Veli Bey.

Hıdır Bey bin Ali Bey

Ali Bey, oğkı Ebu Bekir Muhammed Bey'le birlikte Şah İsmail'in sarayında bulunurken Tebriz'de ölünce, aşiret reisleri ve kabile ileri gelenleri, öteki oğlu Hıdır Bey'i yönetime getirdiler. Oysa Şah İsmail, Sason Beyliği görevini Muhammed Bey'e vermiş ve bu konuda bir de emirname çıkarmıştı. İki kardeş arasında creyan eden olayları daha sonra anlatacağız.

Üçüncü kardeş Şah Veli Bey ise babasının zamanında ve gençliğinin baharında Allah'ın rahmetine kavuşarak, hâlâ yaşamakta olan Mır Ziya-din adında bir çocuk bıraktı.

Muhammed Bey bin Ali Bey Sason

Babasının ölümünden sonra kardeşi Hıdır Bey aşiret reislerinin tasvi-biyle yönetime geçince, Muhammed Bey adamlardan bir grupla birlikte

Sultan Selim'in otağına iltica etmek zorunda kaldı. O sırada Sultan Mısır'ı fethetmek ve Çerkeslerin elinden almak için oraya hareket etmişti. Çer-keslerle yapılan çarpışmalarda başarı ve zafer Sultan Selim'in oldu. Muhammed Bey de bu çarpışmalarda çeşitli cesaret ve kahramanlık örnekleri gösterdi. Kendini tehlikelere atar ve safları yarardı. Sonunda, Çerkeslerin yenildikleri ve nihai olarak silindikleri gün ağır şekilde yaralandı. İki gün ölümler arasında kaldı ve baygın durumda bulundu. Devlet ileri gelenleri ve vezirleri durumunu Sultan'a ar/ettiler. Bunun üzerine, Otağın tabipleri ve cerrahları tarafından ve Sultan'ın kesesi hesabına hemen tedavi edilmesi konusunda emir verildi. Vezirler kendisiyle ilgilendiler; sonra da Sultan'a sunmaları ve karşılanmasına çalışmaları için, isteklerini bildirmesini söylediler. O da Sason Eyaletinin kendisine verilmesini ve Sason hükümdar-ları ile Hasankeyf hükümdarları arasında sürekli olarak çatışma kaynağı olagelmış Erzen nahiyecisinin de bu cyaletle katılmasını istedi. Dileklerinin yerine getirilmesi konusunda derhal ferman çıktı.

Hıdır Bey ise bu durum karşısında kendi rızasıyla hükümdarlıktan feragat etti ve Hazzo vilâyetindeki görevlerden biriyle yetindi. Orada bir süre kaldıktan sonra dört çocuk bırakarak öldü: Sultan Mahmud, Ahmed, Ya-kub ve Muhammed. Sultan Mahmud normal cccliyle öldü. Yakub Bey ise, ordusu Tiflis'e bağlı Kilisa-i Muhran adlı yerde Kızılbaş ordusunun ve Gürcü Semaun'un " öniinde yenilgiye uğrayan Amed Beylerbeyi Meh-med Paşa'nın 992 (1584) yılında Gürcistan seferinden dönüşü sırasında Tumanis geçidinde öldürüldü. Diğer iki kardeş Ahmed Bey ile Muham-med Bey'in durumları ise bundan sonra anlatılacak olan meselelerde de-tayh olarak açıklanacaktır.

Sözün kısıyası, Muhammed Bey hiç kimseyle çatışmadan Sason'un tek hakimi oldu. Fakat Hasankeyf Hükümdarı Halil Bey, Erzen kalesini kendisine teslim etmekte gevşek davrandı; üstelik orayı kendi adamlarıyla ve mühimmatla donattı ve yeniden restore ettikten sonra korumasını daha da sıkılaştırdı. Sonunda Muhammed Bey, Bedlis Hükümdarı Şeref Han'ın ve Cezire Hükümdarı Şah Ali Bey'in desteğiyle Erzen kalesi üzerine yürüdü ve burayı yıkarak Melik Halil'in adamlardan almaya muvaffak oldu.

Muhammed Bey 17 yıl hüküm sürdükten sonra öldü ve altı erkek çocuk bıraktı: Süleyman Bey, Bahaddin Bey, Saruhan Bey, Han Budak Bey, Hüseyin Bey ve Ali Bey. İlk üç oğlunu kendisinden sonra sırayla peşpeşe yönetime geçtiler. Hüseyin Eky, Hasan Bey denilen bir çocuk bıraktı. Hasan Bey, amcası Saruhan Bey'in. öldürülmesinden sonra onun yerine geçen oğlu Muhammed Bey'le çatıştı ve aralarındaki düşmanlık kılıçların çekil-mesine yol açtı. Fakat Serdar Ferhad Paşa yardım elini

Muhammed Bey'e

(246) Ru sözcüğün (iürücü olması un/hie/ıeldir; hir çeyit askeri hirlik anlamına geldiği sanılmaktadır. fir Gürcü komitfininin acı da olubili: (M.E.B.)

uzattı ve Hasan Bey'i üç çocuğuyla birlikte tutukladı. Bunların hepsi Mu-hammed Bey'e teslim edildi; o da hepsinin öldürülmesini emretti.

Budak Bey'in bıraktığı Murad Bey ise Gürcistan Savaşında kayboldu ve bugüne kadar izine rastlanmadı. Yalnız şimdi iki oğlu vardır: Bahaddin ve Budak. Muhammed Bey'in altıncı oğlu Ali Bey ise babasının sağlığında çocuk bırakmadan ölmüştü.

Süleyman Bey bin Muhammed Bey bin Ali Bey

Bu Bey, babasının ölümünden sonra, Sultan Süleyman'ın, 927 (1521) yılında çıkardığı bir emirname gereğince Sason Beyliği görevine getirildi. Erzen nahiyesi ise zcemet yoluyla kardeşi Bahaddin'e verildi.

Bu Süleyman Bey yumuşak huylu, iyi hasletlere sahip, yüksek himmetli, ağırbaşlı, cccur, cömert ve alıcınaphkla donatılmış bir Beydi. Sultan Süleyman Bağdad ve Bcdlis'i iethettikten sonra Kigandur geçidinden geçip, büyük ordularıyla birlikte hcybetli karargâhını Erzen ovasında kurunca, o azametini, o ceberrut ve debdcbenin dehşetinden yer ve gök titrediği halde, Süleyman Bey yerinden hiç kıpırdamadı ve ağırbaşlılığını, ccsaretini korudu; Sason'dan ayrılmayarak, gerçek erzak ve yiyeceği Sultan Süleyman'ın otağına oradan gönderdi; fakat otağa gitmekle kendini yükümlü saymadı. Halta, Bcdlis'in, hakkı çiğnenmiş hükümdarı Şemseddin Bey'in de, Sultan'ın işleği gereğince Malatya'ya gitmesine engel oldu.

Bu Emir aşırı derecede zevk ve safa düşkünüydü ve sefahate dalmıştı. İçki içmekten. müzik ve onun hazin makamlarını, scslcrini dinlemekten gece gündüz ayrılmıyordu. Sonra kıyamık hastalığına yakalanarak gerçek çocuk bırakmadan Allah'ın rahmetine ve mağfiretine kavuştu. Şair de-miştir ki:

"Nercyc gitti onun lası ve de kasesi?

Nc oldu onun akıbeti ve de maccrası?

Ebedi hayatı görememiştir hiç kimse

Älemlerin Tanrısına özgüdür cbediyet çünkü."

Bahaddin Bey bin Muhammed Bey bin Ali Bey

Kardeşi Süleyman Bey'in ölümünden sonra, Sultan Süleyman Han'ın emirnamesi gereğince Sason hükümdarlığı görevi kendisine verildi. Bu Emir'in hükümdarlığı cönemince, fermanlarda ve emirnamelerde, hükümetin adı ve diğer lakaplar hükümdarların "Hazzo hükümdarları" niteliğiyle birlikte yazılmaya başlandı.

Bahaddin Bey'in üzerinde tasavvuf belirtileri ve ilâhî cczbenin âlâmet-leri galibe çalıyordu. Kürdistan hükümdarları arasında cesaret ve cömertlikle bir benzeri yoktu. Sultan'ın büyük hizmetlerinde bulunurken, nice

harika işleri görülmüştür. Kardeşi Süleyman Bey'in hükümdarlığı döneminde, Erzen -nahiyesinin zeamtinden bir şey almanın imkanı yoktu. Onun yerinde, Hazzo eyaletinin diğer yerlerinin gelirlerinden kendisine 100 bin Osmanlı akçesi ödünirdi. Bu durum kendisini, ailesini ve vatanını terkedip 15 yıl süreyle Sultan'ın yanında kalmaya itti. Bu süreyi İstanbul'da ve Edirne'de Sultan'la birlikte avlanarak geçirdi. Sultan Süleyman Han kendisini "Deli Bahaddin" diye adlandırmıştı. Fakat kendisini her zaman şef-katinin kapsamı içine alırdı. Kendisine mirlivâ rütbesini verdi ve onu Si-verck sancağıyla öteki Osmanlı sancaklarına mutasamf tayin etti.

Cömertliği ise son derece fazlaydı. O kadar ki, kendisine bir karınca getirene bir fil verirdi; kendisine bir kedi getirene bir deve verirdi. Bu yüzden her yönden gelen istismarcılardan ve açgözlülerden başına büyük bir kalabalık toplanmıştı ve bunlar kapısında itişip kakışırıldardı. O da bunlara, 60 bin ya da 70 bin altın filori dolaylarında bulunan Hazzo vilâyeti-nin bütün gelirini harcardı. Bundan fazla olarak da 20 bin filori borç alırdı. Buna rağmen bu yaptığından son derece mutlu ve sevinçliydi. Öldüğü zaman varislerinin üzerinde 30 bin filori tutarında bir borç bıraktı ve bu borçlanmanın nedeni de anlaşılmadı.

Baş erkek çocuk bıraktı. Fakat bunlar hem yoksulluklarından, hem de yönetim için öznel yeteneklere sahip olmadıklarından hükümdarlığa geçemediler. Bu yüzden Hazzo Hükümeti, oğlu Süleyman Bey'in eline alması için bir süre açık ve askıda kaldı. Sonunda bu görevi kardeşi Saruhan Bey'e eline aldı.

Bahaddin Bey'in hükümdarlık süresi 30 yılı aşmıştı. Bu ço-cukları da hiç bir crkek çocuk bırakmadılar.

Saruhan Bey bin IMuhammed Bey

Bu Bey Bahaddin Bey'in hükümdarlığı sırasında vatani olan Hazzo'yu terk etmiş ve sıkıntıdan, fikir ve durumunun perişanlığından ötürü ağlanacak bir halde, günlerini gurbet diyarında geçirirdi. Sultanlık Divanı bazen kendisine Bargiri, Keşan, Şerwan (Şirvan), Muş ve Siverek sancak-ları görevini verirdi; bazen de görevlerden çekilerek ülkelerde başıboş dolaşırđı. Bu şekilde 18 yıl geçirdi.

Bahaddin Bey'in ölüm haberini duyunca İstanbul'a koşarak Sultan Sc-l'n Il'nin sarayından, Hazzo Hükümetinin kendisine verilmemesini istedi. F iruhan Bey'in talihi iyi gitti ki, adaletli, iyi tedbirli, eski ailelerden yana (,ıkıp başlarına gelen kötülükleri bertaraf eden Mehmed Paşa o sırada Sadra zam bulunuyordu. Kendisi, güvenilir insanların ağzından defalarca, Ba-haddin Bey'in sağlığında her zaman şöyle dediğini işittiklerini duymuştu: "Oğullarım bçylic ve hükümdarlık işlerini yönetmeye hiç layık değillerdir." Bunun için Paşa, merhum oğlu Diyarbekir Beylerbeyi Hasan Paşa'nın bu görevi Bahaddin Bey'in büyük oğlu Süleyman Bey'e vermesini babasından istemesine rağmen, Hazzo hükümdarlığı görevini Saruhan Bey'e verdi. Böylece büyük Paşa, Saruhan Bey'in, Sultanın güvenini kazanmasını ve onun Hüsrevce himayesinin kapsamına girmesini sağladı.

(247) Başka bir nüshatki "Sürek"tir ki o daha doğrudur: Çünkü o, oradaki Kürdlerin telaffuzuna uygundur; anlamı da "kırmıkcık"tır. Çünkü topraklarının rengi karaya çalan kırmızıdır: Bu. Riha ile Amcd arasında buharan bir şehirdir. İslamîyetin ilk ve orta dönemlerinde "Sıweyda" (Sıveyda) diye adlandırıldı. (M.A.A.)

Saruhan Bey Hazzo'ya gitti ve oranın ileri gelenleri ve eşrafiyla bağ-daşarak adalet ve insafla ülkeyi yönetmeye başladı. Sürekli afyon kul-landığı için, yönetiminin üzcrinden birkaç yıl geçtikten sonra, kendisinde müzmin ve ağır hastalıkların belirtileri görüldü. Bu sırada Osmanlı ordusu Serdar Mustafa Paşa'nın komutası altında Gürcistan ve Şirvan'ı fethet-mekle görevlendirilmişti. Serdar, Saruhan Bey'i İslam ordusunun öncü kuvvetlerinin başına getirdi. Bu öncü kuvvetler Diyarbekir ve Kürdistan ordularından kuruluydu ve Gürcistan'a bağlı Çıldır'da karargah kurmuştu. O sırada ansızın Kızılbaşlardan bir topluluk görüldü ve Saruhan Bey'e saldırdı. Saruhan Bey bu kanlı çarpışmada öldü; oğlu Muhammed Bey ise güçlkle ve mucize kabilinden kurtuldu. Taziye görevini yerine getirdik-ten ve kendine biat aldıktan sonra, babasının yerine yönetime geçti. Öteki oğlu Ali Bey ise, çrginlik çağına ermek üzere bulunan bir genç iken öldü.

Muhammed Bey bin Saruhan Bey

Bu Emir, 986 (1579) yılında babasının öldürülmesinden sonra, kendisi-nc ordunun nöbetini beklemek ve korumasını sağlamak, karargahla güven-lik ve disiplin görevlerini vren Serdar Mustafa Paşa'nın desteği ve yardımıyla, 18 yaşındayken hükümdarlık görevine getirildi. Bu genç Bey, aslında iyi hasletlere sahip, alını açık, şükranla karşılanan işler ve şanlı davranışlarda bulunan bir kimseydi. Atalarının geleneklerinin tersine yemek, içmek ve giyinişte Rum adamlarının yoluna uydı. Yaşlılığında okuma yazma öğrenmeye heves etti; Farsça öğrendi; "Şikeste" yazısını yazmayı çok iyi kavradı ve bununla ün yaptı. Ünlü hattatların yazılarını ve parçalarını, kağıtları aynı biçimde makaslayarak, son derece güzel ve ilginç bir sanatla taklit ederdi. Böylece birçok bilim ve sanat alanında söz sahibi oldu. Giyiniş, yemek ve içmek sanatlarında Rumları da geçti.

Allah'ın kutsal evine gidip hac yapmaya ve Peygamber'in -selam üzc-rine olsun- kabrini ziyaret etmeye karar verdi ve 1001 (1593) yılında Hicaz'a hareket etti. Dağları ve düzlükleri aşarak, köylerden, büyük köyler-den ve diğer şehirlerden geçerek Mekke-i Mükerrerae'ye vardı ve Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret etti; o Kâbe ki, "ne ticaretin, ne de satışın Allah'ı an-raaktan oyalayamayacağı adamlar"ın gideceği yerdir. "Yüzünü Mescid-i Haram'ın bir tarafına çevir" ihramını giyerek "ona* giren gü-venükte olur"un arasına girdi. "Allah için. Kâbe'ye gidip hac etmek, in-sanlar -oraya yolculuk edebilenler- üzcrindedir" başlangıcını, "hac ödev-lerinizi tamamladığınızda Allah'ı anınız" sonucuna bağladı ve küçük büyük herkesi içine alan "hepsi bize döneceklerdir" denizine daldı. İşte büyük üstünlük budur.

(24X) Sokulhızude Hasan Paşa. (M.E.B.)

(249) 135 numaralı dipnota bakınız.

(250) Arap vauşının hır çeşidi. (M.E.B.)

Nc var ki, kendisi hükümet işlerinde ve emirlerini uygulamakta gevşek davranır; saltanat ve

başkanlık kanunlarını uygulamakta yumuşak hare- ket cdcrdi. Hazzo viläyctindc işlerin dizginini ve mesclclri karara bağlayıp çözümlcmc işini Şcm-scddin bin Feridun Ağa'nın eline bırakmıştı. Şcm-scddin dc yetkileri yalnız kendi elinde tuttu ve tek başına hüküm sürmeye başladı; o kadar ki Emir bile, onun izni olmaksızın bir tek dinar dahi har-cayamazdı ve onun nıvafakatini almadan kimseyle ilişki kuramazdı. Amca oğullarından, aşiretinin ve kavminin adamlarından. Şemseddin'le çatışmayı akhndan geçirmiş olanların hepsini viläyctinden çıkarıp kovdu; hatta öl-dürmeye çalıştı. Amcaoğullarından Hasan Han ile oğlu Han Gazan'ı öl-dürünce Hasan Han'ın kızını ve Han Gazan'ın karısı olan kendi kızkardeşini hemcn Şcm-scddin'le cvlcndirdi. Gurur ve deliliği o dereceye vardı ki, büyük hükümdarlara mcyan okumaya başladı ve Cezirc'yc bir askeri saldırı yaparak, Cezirc Hükümdarı Emir Şcrefi görevinden uzaklaştırmak, onun yerine kardcşi Mir Muhammed Bcy'i başa geçirmek istedi. Böylecc Rojkan, Zırkan ve Süleymaniyan aşiretleri gibi komşularıyla sürckli düşmanlık ve mücadlc içindcydi; nihayet 1004 (1596) yılında öldü ve çocuk bırakmadı. İktidar dönemi 18 yıla ulaşmıştı.

Ahmed Bey bin Hıdır Bey ile Kardcşi Muhammed Bey

Muhammed Bcy bin Saruhan Bcy öldüğünde, bu_ailenin sağlam bir rüknü ve büyük bir bilcği durumunda olan Kcthiida Şcm-scddin, Ah-med Bcy'i hemcn Ha/zo Hiikiimctinin başına getirdi. Bütün aşiret adam-ları ve kabile liderleri dc bu cıırc boyun cğdiler; fakat hepsi, Diyarbekir Beylerbeyi aracılığıyla Hilalct Makamına işin grççğini arzctmekte içtenlikle sözbirliği yaptılar.

(251) Kâhc'nin iç/ndc lulunduğu cnuti. (M.F..B.)

(252) Hac sırasında ^ivilen iki p<t\ uluk diki.^ü peštenutl. (M.E.B.) <253>KulK>'yi!. (M.E.H.)

(254) Hu puragrcitid irtuuk içindcki söler dyetlerdc'n alınmışlr. (M.E.R.)

(255) Ki'İlnidü: Külvü. ^cucl iyleri vürütnwkle görevli künsi'.

Muhammed Bcy bin Saruhan Bey'in öldüğü ve Ahmed Bey bin Hıdır Bey Hükümetinin kurulduğu haberi, o sırada Siird'de oturan ve Mıham-med Bey bin Saruhan Bcy'in iş başına geçtiği ve Şemseddin'in dc kendi-sine tegallüp ettiği günden beri Hazzo viläyetini terk ederek Boxtan (Bohtan) viläyetine gitmiş olan ve Boxtan beylerinin yanına katılıp orada oturmakta bulunan kardcşi Muhammed Bey'e ulaşınca; Muhammed Bey bin Hıdır Bey, Şah Murad, Hüseyin Ağa Susani ve Behram Ağa gibi lider-lerle birlikte, iki yıldan beri Şemseddin'ii} baskısından ve ağır zulmünden kaçarak Hazzo'yu terk etmiş bulunan Murad Han'ın oğlu Bahaddin Bey'le, hemen Hazzo'ya birlikte gitmek konusunda ittifak kurdu. Bunlar da va-kitlerini Şerwan (Şirvan) ve Bedlis'te geçirirlerdi. Bunun üzerine Şemsed-din bunların ittifakından korku duymaya başladı ve Ahmed Bey'i, kardcşi Muhammed Bey'i öldürmesi için harekete geçirdi. Fakat Muhammed Bcy, Şemseddin'in kendisine karşı hazırladığı hileyi ve oyunu anladı; "dönüş daha iyidir" sözüne uyarak Sason liderleriyle birlikte kurtuluşu Sason Ka-lesine kaçmakta buldu. Sason'un ileri gelenleri ve reisleri, Şemseddin'in yaptığı çirkin işleri biliyorlardı ve bunu şiddetle ycriyorlardı.

Bunun için bu gelenlerin gclishi gönüllerde bir hevesle karşılaştı. Onları büyük bir ilgiyle karşıladılar ve kalcyce aldılar. Kalc dc gerçekten son de-rece sağlam ve yüksekti; üzerinden kuşun uçması dahi gücü ve rüzgâr bile yüksek doruklarının arasına girmekten aciz kahrđı. Bu mesclclerin haberleri yalnız kalmış o Şemseddin'in kulağına ulaşmca öfkesi şiddct-lendi ve daha da öfkelenđi. Arkasından derhal Ahmed Bey'i hükümdar-lıktan azledip yakaladı, eline ve ayaklarına demir vurarak kendisini ha-pishanenin derinliklerine attı. Sonra onun yerinc Bahaddin Bey'i tayin etti. Boxtan, Şerwan ve Zırkan aşiretlerinden, süvari ve piyadelerden ku-rulu birkaç bin kişilik bir ordu toplayarak, Muhammed Bey ve taraftarlarını yakalamak için derhal Sason Kalcsinin üzerine yürüdü; hızla oraya vardı ve kalenin batısında karargâh kurarak çarpışmaya, savaşmaya başladı. Bunun üzcrinc Muhammed Bey ve kale halkı huzursuzluğa düşülcrc; canlarından endişc etmeye başladı. Muhammed Bey 14 Şaban 1004 (1596) tarihinde kendi tarafından Bedlis Hükümdarına bir elçi göndere-rek yardım istedi. hükümdar, isteğini olumlu karşılayarak Rojkan aşiretin-dcn süvari ve piyade birkaç bin kişilik bir kuvvcti yardımına gönderdi. Şemseddin bu yardımın gelmekte olduğu haberini duyunca eli böğründe kaldı ve kurtuluşu, gccc yarısı, Hazzo Kalesine doğru kaçmakta buldu. Fakat Muhammed Bey, yanında bulunan Alacddin Ağa Bılbasi ve Elvend Ağa Qewalısı (Kavalisi) gibi Rojkan aşiretinin liderleri, Modkan ve Zey-daniyan aşiretleriyle birlikte, sağ salim kaçmasına fırsat vermediler ve ken-disini kovaladılar. Şemseddin Hazzo Kalesine varınca, -zaten hain adam korkaktır-, taraftarları ve kendisine bağlı olanlar çcvresinden dağıldılar. Bunun üzcrinc yanına ailesini ve çocuklarını alarak, Emir Şah Muhan-med Şeroiyi (Şiroiyi) ile birlikte, oğlunun kayınbabası oları Zcyncl Bey

Şeroiyi'nin " cgcmenlik alanına gitmek zorunda kaldı. Oğlu Hüseyin Ağa'yı da,-hapishanede tutuklu

bulunan Ahmed Bey'i öldürmesi ve Ba-haddin Bey'i de yanına alarak kendisine getirmesi için kalcının içine gön-derdi.

Hüseyin Ağa kaleye varınca ve Muhammed Bey'in Rojkanlılardan büyük bir orduyla Sason'dan gelmekte olduğu, Şemseddin'in de Şerwan'a (Şirvan'a) kaçtığı haberi yayılınca, Bahaddin Bey hemen Ahmed Bey'i hapisneden çıkardı ve ikisi birlik oldular; sonra da Hüseyin Ağa'yı yakalayarak Ahmed Bey'in yerine hapisneden derinliklerine attılar. Bu olayların haberi, kaçraakta olan Şemseddin'e ulaştınca korkusu daha da arttı ve kaçmaya devam etti. Ahmed Bey ve Bahaddin Bey ise, kalenin üzerine yürümekte olan Muhammed Bey'i karşılamaya koştu; kendisi-ne bağlılıklarını bildirdiler; kaleyi kendisine teslim ettiler ve onu Hazzo hükümdarlığına tayin ettiler; gelenekleşmiş kurallar ve durumlar gereğince beyle özgü olan görevleri kendisine verdiler. O zaman Muhammed Bey de, kavmin ileri gelenlerinin, Kürdistan'ın ulu hükümdarlarının ve beyle-rinin de tasvibiyle durumunu Hilâfet Makamı'na, ulu sultan ve saygıdeğer hakan Mehmed Han IH'ün sarayına arzetti. Sultan da Vezir İbrahim Paşa'nın aracılığıyla kendisine şefkat göstererek, Hazzo Hükümetinin fermanını ona verdi ve yüce Sultanlık hil'atleriyle kendisini taltif etti.

Bunun üzerinden henüz üç ay geçmişti ki, kin ve ihtiras, muradı kursa-ğında kalmış müfsit Şemseddin'i, Cezire Hükümdarı Emir Şerefe iltica etmeye itti; hasmı Muhammed Bey için oyunlar çevirmeye ve Emir Şeref'in göğsünü Muhammed Bey'e karşı öfkelenmeye başladı. Önce, Emir Şeref'in, tutuklu bulunan Hüseyin Ağa'yı serbest bırakması için Muham-med Bey'e kendi tarafından bir elçi göndermesini istedi. Emir Şeref bunu yaptı. Fakat elçi henüz varmadan, tutuklu, tutuklu bulunduğu yerde öl-dürüldü; bu da Emir Şeref'i Muhammed Bey'e karşı öfkelenirdi. İkinci olarak da Şemseddin, Hazzo aşiretlerinin kendisine her gün elçi ve haber gönderdiklerini, Muhammed Bey'in yönetiminden memnun olmadıklarını söylediklerini, Kethüda Şemseddin'in Hazzo beyleri çocuklarından başlanına hükümdar tayin edeceği kimseye çatışmasız olarak boyun eğeceklerini bildirdiklerini iddiâ etti.

Emir Şeref, Şemseddin'in öngördüğü hile ve aldatmacadan, savaşı kış-kırtığmdan habersiz olarak bu uydurma sözlere inandı. Ve Boxtan, Zırkan, Şerwan (Şirvan) aşiretleriyle önceki Kürd aşiretlerinden eğitim görmüş 5 bin asker toplayarak bunlarla birlikte Hazzo Kalesinin üzerine yürüdü. Henüz Siird'e varmadan, Hazzo beyleri aşiret reisleriyle birlikte kendisine itaatlerini sundular ve onu son derece büyük bir sevgiyle karşılayarak,

(256) Şerwan (Şirvan) Hükümdarı. (M.E.B.) 164

"sizin bütün emirlerinizi uygulamaya hazırız" dediler. Fakat Azzan topluluğu, ciddiyetle kolları sıvadı; Muhammed Bey Hükümetine itaat ve sadık kalmaktan yana tutumunda ısrar etti ve ülkeyi sonuna kadar savun-mak için Muhammed Bey'le candan ve gönülden birleşti. Böylece, durum ne olursa olsun, dövüşmeye ve savaş dumanının içine dalmaya hazırlandılar.

O zaman bazı beyler ve hükümdarlar iki tarafın arasına girdiler ve Emir Şeref'i, Hazzo'ya doğru yürüyüşüne devam etmekten ahkoydular. Bunun üzerine Emir Şeref Siird'den gidişinin istikametini Bedlis'e çevirdi ve ora-da, Şemseddin'i, vekillik görevine başlaması için bazı Hazzo ileri gelenleriyle birlikte göndermek istedi. Böylece çatışma sona erecek ve problem çözüme bağlanacaktı. Bu konu etrafında yapılan birçok görüş alış-verişin-den ve tartışmadan sonra, Emir Şeref'in kardeşi Han Ebdal'ın, bu satırların yazarının kardeşi Halef Bey'in, yanlarında Boxtan ve Rojkan aşiretlerinin bazı ileri gelenleri olduğu halde Şemseddin'e eşlik etmeleri ve hep birlikte Hazzo'ya gitmeleri kararlaştırıldı.

Kethüda Şemseddin heyetle birlikte Hazzo'ya gittikten ve Boxtanlılarla heyetin birkaç gün sonra geldikleri yere dönmelerinden sonra, Şemseddin eski nüfuzunu ve otoritesini yeniden elde etmek istedi; Hazzo'nun ileri gelenlerine karşı eskiden yaptığı muameleyi yeniden yapmaya başladı. Bunun üzerine Müslüman, Hristiyan herkes öfkelen-di ve kendisine karşı ayaklandılar; kendisini öldürüp ondan kurtulmak için üzerine saldırdılar. Fakat büyük güçlkle, hatta mucize kabilinden öldürülmekten kurtuldu. Bu da, Halef Bey'in yardımı ve bazı ileri gelenlerle reislerin destekleri sayesinde oldu. Bu olayların haberi Emir Şeref'in kulağına ulaştınca buna çok üzüldü ve 20 Zilkade 1004 (1596) tarihinde umutsuz olarak Cezire'ye döndü. Durum o günden itibaren yatıştı ve Ali Paşa tarafından yeniden gerginleştirilinceye kadar öyle kaldı.

Bu Ali Paşa Musul Beylerbeyi'ydi ve Vezir İbrahim Paşa ile eskiden beri ilişkileri vardı. Yukarıda geçtiği gibi, Hazzo Hükümetinin durumu Vezir İbrahim Paşa aracılığıyla Sultan'a arz edildiği zaman kendisi de İstanbul'da bulunuyordu. O zaman İbrahim Paşa bu Hükümetin Muham-med Bey'e verilmesini istemişti. Ali Paşa da, Muhammed Bey'in malına ve büyük hediyelerini göz diktiği için, o da Muhammed Bey'i tezkiye etti ve desteklenmesine katkıda bulundu. Sonra Paşa Asitane'den

dönüşünde Hazzo'dan geçti ve Muhammed Bey'e misafir oldu. Muhammed Bey de kendisine büyük ikramda bulundu, büyük bir misafirperverlik gösterdi ve ucuz pahalı her şeyi kendisine sundu. Fakat Paşa'nın açgözlülüğünün sonu ve haddi yoktu; bu yüzden üzgün ve öfkeli olarak Hazzo'yu terk ederek Musul'a gitti.

(257) Anlaşıldığına göre bu sözcük "Garzan" kelimesinin yanlış yazılmış şeklidir; ya da, Meyyafarqin'den önce büyük bir şehir olan, sonrayıkılan Erzen'dir. (M.A.A.)

Musul vilâyetinde üzerinden altı ay geçmez hemen azledildi; ora-dan göç edip Cezire'ye geldi ve oraya yerleşti; yanına aldığı ve kendisiyle Hazzo'nun durumu hakkında görüş alışverişinde bulunduğu Şemseddin'le birlikte Muhammed Bey'e karşı dolaplar çevirmeye başladı. Sonunda iki-si, Hazzo hükümdarlığının Ahmed Bey'e verildiği konusunda bir sahte Sultanlık beratı düzenlemeye ve bununla Ahmed Bey'i kandırıp Cezire'ye getirtraek için bu beratın bir suretini de Hazzo'ya göndermeye karar ver-diler. Böylece iyi kalbli, saf Ahmed Bey'i kandırmayı başardılar. Gerçek-ten Ahmed Bey bu uydurma beratı kanarak birkaç adamıyla birlikte Hazzo'dan kaçtı ve Cezire'ye gitti. Orada Kethüda Şemseddin ile Ali Paşa kendisini büyük bir sevgi ve haddinden fazla bir ikramla karşıladılar; onu Emir Şerç'in yanına götürdüler ve Emir Şeref'e, kendisi ile Ali Paşa'ya yazılmış olan ve Ahmed Bey'e, elindeki Sultanlık beratı gereğince Hazzo hükümdarlığını eline alması için destek ve yardım yapılması emrini içeren başka bir Sultanlık beratı gösterdiler. Emir Şeref de bu oyunlara kanarak askerlerden büyük bir topluluk meydana getirdi ve onları Ali Paşa, Ahmed Bey, Şemseddin ve kendi kardeşi Şah Ali Bey ile birlikte hareket ettirerek, hepsini 1004 (1596) yılı Şabanın sonlarına doğru Hazzo'ya gönderdi.

Bu saldırının haberi Hazzo'ya ulaşınca, Susani, Xaldi (Haldi) ve diğer aşiretlerden bazıları dediler ki: "Muhammed Bey hükümet başkanlığından azledilir de, onun yerine, yabancı yardımı ve desteği sayesinde Ahmed Bey başa geçerse; bizim de, Boxtanlılara bize tahakküm etme fırsatını vermemek için, hemen harekete geçip, kendi aramızdan istediğimizi başımıza geçirmekten başka çaremiz kalmayacaktır. Belki bu davranışımız, Ahmed Bey ve Şemseddin'in umutlarını keserek geri dönmelerine ve gi-riştikleri işten vazgeçmelerine yolaçar."

Bu düşünceye dayanan bu aşırı topluluk, Bahaddin bin Murad Han'ı hükümdar tayin etmeye kalktı ve Muhammed Bey'i de öldürmek istedi. Ve savaş, dövüş araçlarıyla silâhlanan ayaktakımı, karanlık kimseler fiilen Muhammed Bey'e saldırarak onu öldürmek istediler. Fakat Muhammed Bey akıllı bir siyasete başvurarak "zorunluklar sakıncaları mübah kılar" sözünün gereğini yaptı; kendi arzusu ve gönül rızasıyla beylik görevinden feragat ettiğini onlara açıkça anlatarak şöyle dedi: "Halk ile kavminin ve aşiretlerimin liderleri benim tutumumdan memnun olmadıklarına göre, ben sultanlığın bütün hüküm ve fermanlarını Bahaddin'in önüne kor ve hükümdarlık üzerine şimdi kendisine biat ederim."

Bu olayların haberi Şemseddin'e ulaşınca Bahaddin'e vaatler ve tehdit-lerle dolu bir haber göndererek şöyle dedi: "Muhammed Bey benim oğlumun katilidir. Sen kendisini yakalayıp ben gelinceye kadar muhafaza edersen, Hazzo hükümdarlığı sana verilecektir." Bu haberin anlamı Muhammed Bey'in kulağına gidince, Bahaddin EScy'e şu haberi yolladı: "Bana ihanet etmek ve beni, oğluma karşılık olarak Şemseddin'e teslim etmek, sana yakışmaz ve şerefine de bağdaşmaz. Ben eğer öldürülmeye ve hakarete uğramaya layık isem, sen bunu kendi elinle yap. Benim»ijrefim senin hükümetinin şerçifidir." Muhammed Bey, böylece çeşitli hilç ve de-halarla canını o cahil ve uğursuzun elinden kurtarınaya muvaffak oldu; sonunda kendini Xaldi (Haldi) aşiretinin kucağına atmayı başardı. Xaldi Muhammed Ağa Abckı'nın yardımıyla oradan bizzat Sason Kalesine gitti. Orada halk, kaleye girmesine yardım etti.

Bu sırada Şemseddin, Ali Paşa ile ve Boxtan ilçeri gelenleri ve liderleriyle birlik olup Ahmed Bey'in hükümdarlığını ilan etti. Ahmed Bey de bütün azameti ve heybetiyle görevinin merkezine hareket etti. Bahaddin Bey'in ise, süvari piyade 1.000 kadar olan taraftarlarıyla birlikte Hazzo'da savaşmaya ve dövülmeye hazırlanmaktan başka çaresi kalmadı. Xaldilerin bir grubunu keşif yapmaya ve düşmanın Hazzo ırmağı kıyısındaki hareketini kollamaya gönderdi. İrmağın taşacağına ve özellikle kendisi de ordusunun kalan kısmıyla köprübaşını tuttuğu için düşmanın kolayca geçmesini engelleyeceğine inanıyordu. Fakat düşmanlar sabahleyin atlarıyla ırmağa girdiler ve yüzerek ırmağı geçip karşı kıyıya ulaştılar; Bahaddin'in öncü kuvvetlerine saldırarak bazı adamlarını öldürdüler; kalanları da kaçarak, olup bitenleri Bahaddin'e anlattılar.

Bu durum karşısında Bahaddin Bey kaçmaktan ve kendini Susani aşiretinin kucağına atmaktan başka çare bulamadı. Ailesini bu aşiretin yanına bırakarak Sason Kalesine hareket etti ve kaleye girmek istedi. Fakat kale-nin kapısına varınca, Muhammed Bey'in kendisinden önce kalcıya girmiş

olduğunu ve kale muhafızlarıyla halkın hepsinin Muhammed Bey'le bir-lik olduklarını öğrendi. Kapılar iki gün yizüne kapalı kaldı; çünkü herkes Muhammed Bey'c itaatini ilân etmişti. Bunun üzcrinc Bahaddin, Susanlı Şah Murad Ağa ve birkaç adamla birlikte Bedlis'c gitmek zorunda kaldı ve 1004 (1596) yılının 25 Ramazan günü oraya vardılar.

Orada 11 gün geçirdikten sonra, 12'nci günü kendilerine, Hazzo aşiret-lerinin Zırkanh Muhammed Bey'in yardımı ve desteğiyle Ahmed Bey ile Şemseddin'i Hazzo'dan kovdukları ve şimdi Bahaddin'i başlarına hü-kümdar tayin etmek istedikleri yolunda uydurma bir haber sızdırıldı. Bunun üzerine Bahaddin, Bedlis'e vardığı tarihin 12'nci günü dostların ve kendisine sadık olanların rızası olmaksızın, Bedlis'i terk ederek Hazzo'ya hareket etti. Hatun Köprüsünün ucuna vardığında. Sason'dan hızlı yürü-yerek gelen bir adam da oraya vardı ve şöyle dedi: "Aynı yılın Şevvalinin 6'sma rastlayan cuma gecesi, Şemseddin kalıcı Muhammed Ağa Abek tarafından öldürüldü; Ahmed Bey de Hazzo hükümdarlığından uzak-laştırıldı; aşiretler ve kabileler Muhammed Bey'i istemek için Sason'a git-

tiler; Hazzo halkı Ali Paşa'nın bütün adamlarına saldırarak hepsini soydu-lar; bizzat-Paşa da adamlarıyla birlikte Şemseddin'in evlerine ve ko-naklarına, soyulmuş, talan edilmiş ve çıplak olarak kapanmış durumdadır; Muhammed Bey de Hazzo'ya vararak işlerin dizginlerini eline aldı."

Bu haberler Bahaddin'in başına yıldırım gibi çarptı ve kendisine büyük bir umutsuzluk hakim oldu. Dersini'de Zırkanlı Muhammed Bey'in yanında birkaç gününü misafir olarak geçirdikten sonra, onunla birlikte Emir Şeref'in egemenlik alanına göç etti ve Cezire'de kendisine sığındı. Emir Şeref kendisine, oğlu Muhammed'in yönetiminde bulunan Siird Sancağının gelirinden bir maaş bağladı.

Sonra Ahmed Bey Hazzo'da öldürüldü ve ortalık Muhammed Bey'e boş kaldı; o da artık bağımsız olarak Hazzo'yu yönetmeye başladı. Hâlâ da hüküm sürmektedir.

DORDUNCU BOLUM

Xizan (Hizan) Hükümdarları Hakkındadır

Bu bölüm üç dalı kapsamaktadır.

Rivayet edenlere göre, Xizan hükümdarlarının aslı Xıms (Hınıs)a bağlı Bılcan (Bılcan) nahiyesindedir. Anlaşıldığına göre, bunların ilk ataları Bılcan'a vardıkları zaman ileri gelen ve itibarlı kimselerdi; bu nedenle Bilecan Kalesini de geçirmeyi başardılar. Sonra onlardan üç zeki kardeş ortaya çıktı. Adları Dıl, Bıl ve Bilec (Bılic)di. Bunlar Xizan tarafına gittiler ve bu vilâyeti kılıç zoruyla de geçirerek üç parçaya böldüler. Büyük kardeş Xizan'ı, ortanca kardeş Müks nahiyesini, küçük kardeş de Isbayerd nahiyesini aldı.

Bu üç kardeşin çocuklarının durumlarını ve torunlarının gidişlerini, dil-lerde ve ağızlarda yaygın olarak söylendiği şekilde, tespit edilen sıraya göre, aşağıda üç dalda, bahşedici Padişah olan Allah'ın yardımıyla anlata-cağız.

BIRINCIDAL

Xizan Hükümdarları ve Bu Adla Adlandırılmalarının Nedeni Hakkındadır

Hikâye edilir ki, Xizan adı, dillerde ve ağızlarda yaygın halde dolaştığı gibi, eskiden, "seherlerde kalkanlar" anlamına gelen "Seherxizan" (Seher hisan) " idi. Çünkü Kürdistan şehirleri arasında bu ülkenin halkı gece ve seherlerde kalkıp ibâdet etmekle, günahlardan sakınmakla, dindarlıkla, güvenilir olmakla ve dine sımsıkı sarılmakla ün yapmışlardı. O kadar ki, küçükleri de, büyükleri de beş vakit namazı kaçırmazlardı. Nihayet, ad-ları hafifletip sonundan birkaç harf atarak kısaltmaya eğilimli olan, örneğin Şemseddin'i "Şemo", İzzeddin'i "Azo", Cimşid'i "Cımo", Ebdal'ı "Ebdo" şeklinde telaffuz eden Kürdler, bu gelenekleri gereğince, bu adı da kısaltıp, başındaki "seher" sözcüğünü atmak suretiyle "Xizan" dediler.

Bu adla adlandırılmasının bir başka nedeni daha vardır; o da şudur: Buranın adı "Seherxizan"dı. Kalenin kurucusu, hac amacıyla Kâbe'ye gidip döndüğünde, muhafızlar yüzüne kapıları kapamışlar ve kalceye gir-mesini engellemişlerdir. O da bu davranıştan ötürü üzülmüş ve

onlara Farsça olarak "xizan-ı bi itibar" ~ diye seslenmiş; sonra da durmadan geldiği yoldan dönmüştür.

Gerçekten bu tarafın hükümdarlarının çoğu hâlâ bu niteliklerini korumaktadırlar.

Xizan (Hizan) şehri İslâmiyet döneminde kurulmuş şehir ve beldeler-den biridir. O tarafın halkının dillerinde yaygın halde dolaşan rivayette göre, bu şehrin kurucusunun Tebriz Merağa'sı hükümdarıdır. Bu kâğıtları yazarı, umulan yerlerde ve kaynaklarda bu şehrin kurucusunu çok aramış; ama sultan ve hükümdarlardan şehri kurmuş olabilecek kimsenin adına rastlamamıştır. Fakat bu, şehrin bir vezir ya da bir bey tarafından kurulmuş olabileceği ihtimaline engel teşkil etmemektedir. Hulagu Han'ın gü-venilir bir danışmanı olan ve Hulagu tarafından ülkesinin merkezi hâline getirilmek üzere Merağa'yı yeniden kuran Hoca Nasıreddin'in bu kaleyi ve şehri de o sıralarda kurmuş olması muhtemeldir. Ya da ondan başka bir Müslüman komutanın o sıralarda kurmuş olması da ihtimal dahilindedir.

Şehirde bulunan ve kuşkusuz, kalenin kurucusunun eserlerinden biri olan Büyük Cami'de birçok tahta sütunlar vardır ki, o tarafın halkı bunların hangi ağaçtan olduklarını bilmemektedir. Bazıları bu sütunların Türklerin "itburnu", Kürdlerin de "şilan" adını verdikleri ağaçtan olduğunu söylemektedirler.

Bu şehrin halkı, Allah'ın birçok evliyasının bu tarafla ilişkisi bulun-duğuna ve buranın, duaların kabul okunduğu yerlerden biri olduğuna inanırlar. Kalenin içindeki yapılar Rasad "tarzında tuğla ve çamurdan yapılmıştır. Bu şehirde zengin bağlar ve bahçeler, normal olarak İran şehirlerinde, özellikle Tebriz dolaylarında bulunan üzüm ve kişniş gibi meyve-vejetardan birçok çeşit bulunur. Kuruluşu bu yönden Hoca Nasıreddin Muhammed el-Tusi'ye izafe ediliyorsa, bu uzak ihtimal değildir. Her ne ise bilgi Allah indindedir.

(258) Bu Farsça bir kelimedir. (M.E.B.)

(259) Bu sözlerin anlamı "şerefsiz alçaklar"dır. (M.E.B.)

(260) Gecelevin kalkıp ihadet edişlerini. (M.A.A.)

(261) Galiha 7w.ç 'lu astronomun Moğollar iç'n Merağa 'da bulunduğu ünlü rasathane binasını kastediyor: (M.A.A.)

Bu vilâyetin havası ve iklimi ise son derece zayıf, kötü ve vahidir. Halkının çoğu yaz mevsiminde sıtmaya yakalanır. vilâyetin bahçelerinin çoğunluğu fındık ağaçlarıyla kaplıdır; bunların yanında öteki meyve ağaçları da vardır. Denildiğince göre, havasının vahim olması fındık ağaçlarının çokluğundandır.

Bu vilâyetin halkı ve aşiretleri "Nemiran" adıyla tanınmışlardır. Bu adla adlandırılmalarının nedeni şudur: Aşiret ve kabilelerin görev ya da ulufe sahibi olan herhangi bir ferdi öldüğünde, yönetici bu ulufeyi eksiksiz olarak, ister küçük ister büyük olsun çocuklarına dağıtırmış; böylece, geçimlerini sağlayan ölmüş gibi, fazlalaşmak ya da eksilmekle durumlarında bir değişiklik olmazmış. Bu nedenle onlara "ölmezler" anlamına gelen "Nemiran" adı verilmiştir.

Bu aşiretin hükümdarları büyük sultanlar ve ulu krallarla geçinme ve siyaset yapma yolunu izlerler. Bu durum onlara, Kürdistan'ın başına ikide birde gelen beklenmedik felâketler sırasında, büyük sultan ve kralların gücünü, ilgisini kazandırır ve göz yummalarını sağlar. Nitekim fatihler birkaç defa Kürdistan'ı bir baştan bir başa altüst ettikleri ve Kürd beyliklerinin çoğu sahiplerinin elinden alındığı halde, bu aşiretin beyliği, izledikleri bu akıllı siyaset ve güzel plan sayesinde hükümdarlarının elinde kalmıştır. Bu cümleden olarak Mevlâna Abdürrezzak Semerkandi **Matla El-Sa'deyn** adlı tarihinde şunları anlatmıştır.

"Emir Timur Gurgan'ın oğlu Mirza Şahrüh, Türkmen Kara Yusuf'un çocuklarının saldırısını püskürtmek için Azerbaycan sınırlarına geldiğinde, Hizanlı Emir Süleyman'ın oğlu, Bcdlisli Emir Şemseddin'le birlikte kendisini karşılamaya koştu. Şahrüh da kendisini yüce ilgisine boğdu ve üzerine hil'atler giydirdi."

Öte yandan dillerde ve ağızlarda yaygın olan söylentiye göre, bu hükümdarlardan Emir Süleyman ve oğlundan sonra uzun zaman hüküm süren ve normal eccliyce ölen, Emir Melek olmuştur.

Emir Davud bin Emir Melek

Xizan'da 39 yıl süreyle tam bağımsız olarak hükümdarlık görevinde bulundu. Bu süre içinde kendisiyle çatışan ya da mutluluğunun duruluğunu bulandıran olmadı. İçkiye ve oğlanlarla arkadaşlık etmeye düşküncü. Bununla birlikte hayır işlerini, bilgin ve fazilet sahiplerine karşı da eğilimliydi. Onlar için Xizan'da Davudiye Medresesi'ni kurup tamamladı. Bu medrese hâlâ, yararlı hizmetlerde bulunan bilginlerle ve yararlanan öğrencilerle dolup taşmaktadır. Emir Davud'un üç erkek çocuğu vardı: Sultan Ahmed, Mir Süleyman Bey ve Hasan Bey.

(262) *Şüpliesiz hu ve benzeri ortaçağ efsanelerini yabancı kültür uydunnujtur. Açıkçası şııc/ıt/' ki, bunlar, Kürdistan'ın, M.O. Yakın Doğu'nun siyasi tarihinde rol oynanış halklarından hiri olan "Nemiran"lann tonmlandır. (M.A.A.)*

Sultan Ahmed bin Mir Davud

Babasının ölümünden sonra Xizan hükümdarlığı görevine geçti ve gü-zel bir yönetim kurdu. Bu yüzden o vilâyetteki Nemiran aşireti ve diğer reaya ve yerleşmişlerden meydana gelen halk ve askerler kendisinden memnun kaldılar. Bu Emir, Kanuni Sultan Süleyman'ın Barış Diyarı Bağdad'ı fethi sırasında yanında bulunan Kürdistan beyleri ve hükümdarlarının önünde cesaret ve büyük hizmetler belirttileri gösterdi; bu yüzden Sultan kendisine iltifat etti ve Xizan Eyaletinin bazı şartlarla ve yer-minlerle teyit edilen mülkiyetini kendisine verdi. O tarihten beri bu aile-nin beyleriyle ilgili ferman ve hükümlerde "cenab" sözcüğü yazılmamakta ve kendilerine "hükümdar" unvanı verilememektedir. Böylece "Xizan hükümdarları" diye tanınırlar.

Bu Emir'in Bedlis Emiri Şeref Han'la olan ilişkisi ise, iki aile arasında eski zamandan beri mevcut bulunan geleneksel dostluğa uygun olarak başlangıçta iyiydi. Fakat Ulame'nin ' Rum'a gelmesi ve daha sonra Şeref Han'ın durumunu anlatırken detaylarını anlatacağımız bazı kötü dururların çıkması, bu geleneksel dostluğun düşmanlığa dönüşmesine yolaçtı. Çünkü Sultan Ahmed Bey, Şeref Han'a karşı Padişah ne/dinde komplo kurmakla, Şeref Han ailesini ortadan kaldırmak fikrinde Ulame ile birleşti. Bu yüzden Şeref Han, sonunda Xizan (Hizan) üzerine yürüyüp istilâ etmek ve hükümdarı Sultan Ahmed Bey'i yakalamak istedi. İki taraf arasında fiilen savaş başladı ve birçok kan döküldü. Sonunda barışseverler ikisinin arasına girdiler ve savaş durdu; Şeref Han da merkezine döndü. Sultan Ahmed Bey bu fırsattan yararlanarak Diyarbekir'e elçi gönderdi ve Ulame'yi Şeref Han'la savaşmaya kışkırttı. Ulame hemen Diyarbekir or-dusunu toplayarak Xizan'a hareket etti ve orada Sultan Ahmed Bey'i or-dusuna kılavuz ve öncü olarak aldı; oradan hep birlikte Tatik nahiyesi yoluyla Bedlis vilâyetine hareket ettiler. İki taraf arasında savaş çıktı ve Şeref Han çarpışmada öldürüldü.

Kısa bir süre sonra Sultan Ahmed Bey de bu fani dünyaya veda ederek arkasında beş erkek çocuk bıraktı: Emir Muhammed, Yusuf Bey, Melik Halil, Melik Han ve Han Mahmud.

(263) *İran 'dan kaçıp Osmanlılara sığınan bir komutan. (M.E.B.)*

(264) *Özellikle Anadolu'yu, genel/kele de Osmanlı ülkesini kastediyor. (M.A.A.)*

Mir Muhammed bin Sultan Ahmed

Sultan Ahmed Bey'in ölümünden sonra, Xizan vilâyetinin iki kısma bölünmesi konusunda Sultan Süleyman Han'ın fermanı çıktı. Bırların bir kısmı Mir Muhammed'e, öteki kısmı da kardeşi Melik Halil'e verildi. Bu-nun üzerinden bir yıl geçtikten sonra Mir Muhammed ansızın öldü ve üç erkek çocuk bıraktı: Sultan Mustafa, Davud Bey ve Zeynel Bey. Melik Halil ise, kardeşinin ölümünden sonra vilâyeti, eskiden olduğu gibi yeni-den birleştirdi ve bu konuda Sultan Süleyman'ın divanından bir de berat çıkarttı.

Fakat Sultan Mustafa, Hazzo Hükümdarı olan dayısı Bahaddin Bey'in desteğiyle Asitane'ye gitti ve babasının hissesini elde etmeye muvaffak oldu. Bu şekilde ülkesini altı yıl yönettikten sonra bir gün avlanmak için gitmiş olduğu ormanlar içinde öldürülmüş olarak bulundu. Yapılan soruşturmaya rağmen katil ya da öldürülme sebebi bulunamadı. Onun yerine kar-deşi Davud Bey geçti ve bir yıl hüküm sürdükten sonra öldü.

Davud Bey'in ölümünden sonra kardeşi Zeynel Bey Sultan Selim H'nin Sarayına gitti ve eyaletin her iki hissesini birleştirmeye, tıraünün yönetimini de kendi eline almaya muvaffak oldu. Ne var ki kaçınılmaz ecel kendisini yakalayarak, çabasının meyvesini koparmadan ona ölüm şarabını içirdi ve İstanbul'dan dönüşü sırasında yolda Allah'ın rahmetine kavuştu.

Melik Halil bin Sultan Ahmed

Yukarıda durumunun bir kısmı anlatıldı. Şimdi de deriz ki: Kendisi kar-deşinin ve yeğenlerinin sağlığında bazen Xizan'ın yansının yönetimini eline alıyor, bazen de tümünü yönetiyordu. Sonunda yeğenleri ölünce, Sultan Selim Han zamanında Ulü Müşir ve Büyük Vezir Mehmed Paşa'nın desteği ve yardımıyla, Hizan'ın her iki hissesinin de kendisine verilmesi-nin onaylanmasına muvaffak oldu. Böylece, kimseyle çatışmaksızın ül-keyi 22 yıl süreyle yönetmesini bildi. Fakat kendisi yönetim

işlerinde ihmalkardı ve işlerin dizginini Bilelan (Bililan) aşiretinden Ebdal Ağa de-nilen bir kişinin eline bırakarak hükümdarlığın adıyla ve kendisine sağladığı geçimle yetinirdi. Ne var ki, başan Allah'tan olduğu ve onu dilediğine bahşettiği için, Melik Halil işlerinin çoğunda başarıya ulaşır ve galip gelirdi.

991 (1583) yılında, uzun zamandan beri yakalanmış olduğu sara hastalığından, Allah'ın rahmetine kavuştu ve Hasan Bey denilen küçük bir çocuk bıraktı.

Mir Mahmud bin Sultan Ahmed Bey

Bu Emir, kardeşi Melik Halil'in ölümünden sonra, Nemiran aşiret ve kabilelerinin ittifakıyla ve Sultan Murad Han'ın fermanı gereğince Xizan beyliği görevine geçti. Bu Emir, beylik işlerini kontrol altında tutmakta, aşiret ve kabileler arasında güvenliği korumakta son derece ciddi ve azimliydi. Adamakıllı sağlam bir yönetim ve hükümdarlık kurdu.

Emir Mahmud, 992 (1584) yılında, Vezir Osman Paşa ve Tebriz'in fethi ve istilasıyla görevlendirilmiş olan Sultanın askerleriyle birlikte bu-lunurken, Tebriz Sâdabad'ında Vezir Sinan Paşa ile bazı Kızılbaş komutan ve beyleri arasında şiddetli bir çarpışmanın meydana geldiği gün, çarpışmanın şiddetlendiği sırada arkadaşlarının kendisini bırakmaları ve çarpışmadan kaçmaları sonucunda, Xizan ileri gelenlerinden bir topluluk-la birlikte şehit düştü ve iki çocuk bıraktı: Sultan Ahmed ve küçük yaşta ölen Mir Mahımd.

Emir Hasan bin Melik Halil

Aşiret ve kabile adamları bu Emiri, yaşının küçük olmasına rağmen, amcası Mir Mahmud'un ölümünden sonra göreve getirmeyi uygun buldular; böylece kendisi, Sultan Murad Han'ın fermanı gereğince Xizan hükümdarı oldu. Bu sırada amcası Yusuf Bey bin Sultan Ahmed, İstanbul'a giderken Xizan beyliği görevinin kendisine verilmemesini istedi; bu konuda Sultan Murad Han'ın bir fermanı da çıktı. Fakat Yusuf Bey Xizan'a dö-nünce Nemiran aşiret ve kabileleri kendisine iltifat etmediler ve hiç bir şekilde kendisini Emir olarak tanımadılar. Bu durum kendisini, Tebriz'e gidip Cafer Paşa'dan yardım istemek zorunda bıraktı. Cafer Paşa da hemen kendisine yardım elini uzattı ve kendisiyle birlikte, kendi tarafından, Xizan'ı ele geçirmesini yardım edecek bir de temsilci gönderdi. Buna rağmen halk kendisine iltifat ve itaat etmedi. Bu durum birkaç defa tekrarlanınca aralarına banşçılar girerek, Nemiran nahiyelerini sancak olarak kendisine vermek suretiyle ve Xizan vilâyetiyle ona bağlı yerlerin Emir Hasan'ın yönetiminde kalması şartıyla meseleyi karara bağladılar.

(265) *Murad III. (M.E.B.)*

266) *Özdemiroğlu Osman Paşa. (M.E.B.)*

(267) *Tebriz o zaman Osmanlıların egemenliği altındaydı. (M.A.A.)*

Kısa bir süre böyle sürdü. Sonunda Yusuf Bey, bozguncuların saptırılmaıyla, bütün Xizan eyaletini kendisi için istemeye heves etti. Bunun üzerine Emir Hasan, kendisine bağlı olanlarla taraftarlarını topla-yarak ve yanına Şervvanı (Şirvan) aşiretinden de bir miktar yardım alarak Nemiran'a bağlı Az Kalesine kapamp savaş ve dövüşe hazırlanmış olan Yusuf Bey'in üzerine yürüdü. İki taraf çarpışmaya başlayınca Yusuf Bey yenilgiye uğradı ve lağım kuyusunda gizlenerek, pislik içinde en kötü şekilde öldürüldü, katili de ortaya çıkarılmadı. Emir Hasan da bu iğrenç töhmetin kokusundan çok azap ve sıkıntı çekti; çünkü ondan sonra, kendisini bu töhmetin lekesinden kurtarmaları için Osmanlı devlet adamlarına ve ileri gelenlerine rüijvet vermek üzere Xizan'ın zengin köylerindeki mülklerinin ve miras kalmış servetlerinin çoğunu satmak zorunda kaldı; ayrıca borçlara da boğuldu. Buna rağmen yine de bu töhmetten kurtulamadı.

Nemiran nahiyesi üzerine amcasının oğlu Hacı Bey uzun zaman kendi-siyle çatıştı. Hacı Bey'in annesi Hasan Bey Mahmud'un kızı olduğu için, Mahmudiyan aşireti de kendisini destekliyordu. Sonunda bu düşmanlık, Mervan nahiyesi gelirinin, ülkenin yönetiminde ve maliyesini düzene koymakta Hasan Bey'in hizmetinde bulunması şartıyla Hacı Bey'e maaş olarak verilmesiyle sonuçlandı. Böylece aralarına fiilen bağdaşma ve birlik hakim oldu. Xizan'ın işleri şimdi en iyi şekilde ve en mükemmel durumda yürütülmektedir.

İKİNCİ DAL

Miiks Beyleri Hakkındadır

Yukarıdan da anlaşılacağı gibi, Xizan, Müks ve Isbayerd hükümdarlarının babaları, Bılccan (Bılıcan) nahiycesinden bu vilâyette gclip burayı kendi aralarında taksim etmiş olan üç kardeşiler. Diğer bir rivayete göre ise, bunlar, amca oğullarıydı ve bu vilâyeti Selçuklu sultanlarından ortaklık yoluyla almışlardı. Hangi rivayete doğru olursa olsun, bilinen şudur ki, Miiks beylerinin ilki Emir Ebdal'dı; onun da iki oğlu vardı: Ahmed Bey ve Hasan Bey.

Ahmed Bey

Babasının ölümünden sonra beyliği eline aldı ve bu vilâyette işleri en iyi şekilde yürüttü. Ne var ki, Ahmed Bey'le ihtilaf halinde olan ve ona karşı şiddetli bir neleret besleyen Hakkâri Hükümdan Zeynel Bey, kardeşi Hasan Bey'e yöneldi ve kendisini ahp İstanbul'a götürdü; durumunu Sıltan Süleyman Han'a arzetti. Sonra Karkar nahiycesi ile kalesinin Ahmed Bey'in eyaletinden ayrılması ve sancak olarak kardeşi Hasan Bey'e verilmesi konusunda bir ferman çıkarttı. Böylece iki kardeş, hükümdarlıklarının süresini yönetimde ortak olarak geçirdiler. Yönetimlerinin uzcrindacı 30 yıl geçtikten sonra Ahmed Bey öldü ve iki çocuk bıraktı: Ebdal Bey ve Mir İmadeddin.

Ebdal Bey bin Emir Ahmed

Babasının ölümünden sonra Müks Beyliğinin kendisine verilmemesi konusunda Sultan Süleyman Han'ın Divanından Padişahlık fermanı çıktı. Bu sırada amcası Hasan Bey de öldü. Bunun üzerine Ebdal Bey, hemcn Hakkâri hükümdarı Zeynel Bey'in kızıyla evlendi; onun desteğiyle de Karkar Sancağını, babalarından ve atalarından miras kalmış usuller gereğince beyliğine kattı; bu konuda Sultan Selim Han H'nin de bir fer-raanı çıktı. Fakat sonradan Rüstem Bey bin Hasan Bey, Mahmudiyan aşiretinin yardımı ve desteğiyle bu Karkar Nahiycesini yeniden beylikten ayırmaya muvaffak oldu. Bu da, amca oğulları arasında birçok mücadele ve çatışmaya yol açtı.

1005 (1597) yılının başlarında, bir gece akşamı ile yatsı arasında Ebdal Bey abdestini tazilemek istedi. Bu amaçla kale burcunun kenarına ge-lince sarhoşluktan ayağı kaydı ve aşağıya düşerek canını Allah'a teslim etti. Ebdal Bey, Muhammed ve Mir Ahmed adında iki çocuk bıraktı. Ahmed Bey yetenekle ve kabilcilerin, aşiretlerin tasvibiyle babasının yerine geçti.

Rüstem Bey bin Hasan Bey

Yukarıda da anlattığımız gibi, Hasan Bey Mahmud'un kızıyla evlenen Rüstem Bey, Mahmudiyan aşiretinin desteği ve Serdar Mustafa Paşa'nın ilgisiyle, amca oğullarına rağmen, Karkar Nahiycesini eline geçirmeye muvaffak oldu. Bu nahiyceyi yönetiminde bir süre kaldıktan sonra öldü ve yerine oğlu Hasan Bey geçti. Ebdal Bey'in ölmesiyle birlikte Van Bey-lerbeyi Sinan Paşa'nın desteğiyle Hasan Bey, yanına 300 kadar siivari ve piyade olarak Müks üzerine yürüyüp burayı istilâ etmek istedi. Mir Ahmed, yanında bulunan aşiret ve kabilcilerin de iltifakıyla, kalenin dışında savaşa ve dövülc hazırlanmıştı. Aralarında savaj çıklı ve Hasan Bey çarpışmada öldürüldü. Böylece ortaklık Emir Ahmed'e boş kaldı; kendisi tam olarak bağımsız oldu. Şimdi de, hiç kimseyle çatışmadan Müks'ü yönetmektedir.

UÇUNCUDAL

Isbayerd Hükümdarları Hakkındadır

Bu ailenin adamları da, yukarıda anlattığımız gibi, Xizan (Hizan) hükümdarının amca oğullarıdır. Kürdistan beyleri ve krallarının Osmanlı Devleti Sultanına boyun eğmeleri sırasında Isbayerd'in yöneticisi Muhammed Bey'di. Kendisi iki çocuk bırakarak öldü: Sultan İbrahim ve Mir Şerif.

Sultan İbrahim bin Muhammed Bey

Bu Bey, babasının ölümünden sonra Sultan Selim Han'ın fermanı gereğince beylik tahtına çıktı ve bir süre ülkeyi yönetti. Sonunda Kızılbaşlar Van vilâyetini istilâ edip kalesine saldırdıkları zaman bu Bey de çarpışmada öldürüldü; çünkü Bcylerbeyi Ferhad Paşa'nın maiyetinde oranın savun-masındaydı. Kendisinin iki oğlu vardı: Hasan Bey ve Muhammed Bey. Babasının ölümünden sonra yerinc geçen Muhammed Bcy oldu.

Muhammed Bey bin Sultan İbrahim

Babasının ölümünden sonra Padişahlık fermanı gereğince Isbayerd beyliğini clinc aldı; sonra dört çocuk bırakarak öldü: Eyyub Bey, Halid Bey. Üvcys Bey ve Sultan İbrahim Bcy. Kendisinden sonra, meşru hakka uygun olarak kendi vasiyeti gereğince oğlu Eyyub Bey yönetimc geçti. Eyyub Bey şimdi, yani 1005 (1597) yılında 20 yıldır ülkcyi büyük bir refah ve ikballe yönetmektedir. Bu da kendisini akran ve cmsali arasında kıskanılacak bir duruma getirdi.

Mir Şeref bin Muhammed Bey

Kardeşi Sultan İbrahim babasının yerine gççince, Sultan Süleyman'ın sarayına gitmişti ve Ağakis Nahiycesinin taksimine, kardeşinin beyliğinden ayrılmasına ve sancak olarak kendisinc verilmesinc dair bir ferman da çıkartmaya muvaffak oldu. Bu sancağı bir sürc yönettikten sonra bu fani diyardan göç edip beca ve cbediyct dünyasına gççti; arkasmda iki çocuk bıraktı: Bahaddin Bey ve Ürkmez Bey. Bunlar küçük olduklan ve sancak işlerini yönetimini ellerine almak yctneğine sahip olmadıkları için, Ağakis, Van Divanından, bir Osmanlı valisine verildi. Ürkmez Bey ergcılık çağına gelince sara ve dcililik hastalığına yakalandı. Bahaddin Bey ise

---

(26X)ScimI. (M.E.Rj 176

ülkeyi terketti ve vatani bırakarak Arap ülkelerine gitti; Basra ve Hassa'da devlet hizmetine girdi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Kilis Hükümdarları Hakkındadır

Haşimi ailesinin soyunu bilen ve Kureyş'in dallan konusunda ihti-sas sahibi olan kimselerce de açıkça bilindiği gibi, Kilis hükümdarlarının soyu, kendi iddialanna göre, Abbas Efendimize -Allah ondan razı olsun-ulaşır. Dediklerine göre onlar, doğru rivayet gereğince Hakkâri ve İmadi-ye hükümdarlarınm amca oğullarıdır. Bunlar üç kardeşti ve adları Şem-seddin, Bahaddin ve Menteşa'ydı. Hakkâri hükümdarları Şemseddin'in soyundandır ve Kürdler tarafmdan bunlara "Şemü" denilmektedir;

Bahaddin'in soyundan olan Imadiye hükümdarlarına da "Behdin'denir; Kilis hükümdarlarma gelince, bunlar da Mcnteşa'nın soyundandır ve onlara "Mend" denir.

Çeşitli rivayetlerden hangisi doğru olursa olsun, Mcnd, başlangıçta Kürdlerin bir aşiretini çevresinde toplamaya muvaffak oldu ve onlarla bir-likte Şam ve Mısır'a gidip Eyyuboğulları hükümdarların hizmetinc gir-di. Onlar da kendisine Antakya vilâyeti yakınındaki Kusayr Nahiyesini verdiler. Mend ve adamları kışın buraya yerleştiler. İş bununla da kal-madı; daha önce o diyarda oturan Kürd Yezidilerden bir topluluk da Mend'in çevresinde toplandı. Bu da günden güne şanınin yücelmsine ve nüfuzunun artmasına yolçatı. Kendisine her taraftan Kürdler geldiler; ayrıca Cun ve Kilis taraflarında oturan Kürdler de kendisine katıldılar.

Äl-ı Eyyub'un ulu hükümdarlan kendisine ilgi gösterdiler ve onu Şam ve Haleb'deki bütün Kürdlere beylerbeyi olarak tayin ettiler; bu topluluğu yönetmek, meseleleleri karara ve çözüme bağlamak bakımından kendisi-ni tamamen serbest bıraktılar. Böylece kendisini en yüksek askeri ve idari rütbeğe yükselttiler. İşin başlangıcında, Hama ve Maraş arasında yayılmış olan Yezidi Kürdlerin şeyhleri bu yüce makam üzerine kendisiyle çatıştılar. Bu durum, zaman zaman kılıçların çkilmcsine ve savaşa dahi yolaçtı. Fakat Mend onlara galebe çaldı ve bazen sertlikle, bazen yumuşak dav-ranarak, bazen baskıyla, bazen dc iyilik yaparak onları kendisine boyun eğecek duruma getirdi. Sonunda istediğine kavuştı ve o diyardaki bütün Kürdler onun mutlak hükümdarlığına boyun eğdiler.

Mend ölünce yerinc oğlu Arab Bey geçti. Ondan sonra da oğlu Emir Cemal yöne.timi aldı. Onun ölümünden sonra da yerine oğlu Ahmed Bey geçti. Bu beyin zamanında Äl-ı Eyyub Devleti'nin günleri sona crdi ve büyük devletleri Çerkes Memlüklere gcçti. Fakat Ahmed Bey Çcrkeslerin devlctine boyun eğmedi ve günlerini bağımsız bir hükümdar olarak geçir-di. Sonunda iki çocuk bırakarak öldü: Habib Bey, Kasıra Bey.

(269) *Hazreti Muhammed'in mensıtp olduğu kabile. Haşimf ailesi bunun bir kohtdur. (M.E.B.)*

(270) *Da/ıa önce "Şenbu" olarakgeçti.*

(271) *Daha önce "Bahadinan" şeklinc geçti. (M.E.B.)*

Habib Bey

Babasınm yerine Kürdlerin hükümdarlığını aldı. Çerkes sultanları ken-disini aldatarak kendi taraflarına çektiler ve Haleb'e getirtip orada suikast-la öldürdüler.

Kasım Bey

Bu bir varis olarak ve ezici bir kuvvetle kardeşinin ycrine geçmeye ve Kürdlerin hükümdarhğmı ele geçirerek duruma hakim olmaya muvaffak oldu. Ne var ki, Çerkes sultanları Kürd Hükümetini, Yezidi şeyhlerin torunlarından olan Şeyh İzzeddin'e verdiler. Tekrar mürted olup Yezidiliğe geçen Kürdlerden bir topluluk da onun etrafında toplandı. Sonra Haleb askerlerinden, Şehriyar Bey Ramazanlu'nun komutası altmda bir askeri kuvvet kurdu ve bunu Kasım Bey'le savaşmaya gönderdi. Kasım Bey ise aşiretlerini ve kendisini tutanlarla birlikte Sahyun Dağı'na sığındı. Öte yandan Sultan Gavri , kızkardeşinin oğlunu, Haleb ordularından, büyük bir ordunun başmda, Şeyh İzzeddin'lc birlikte bir başka yoldan, Kasım Bey'lc savaşmaya gönderdi. Bunun üzerine iki taraf arasında savaş çıktı ve birkaç defa kanlı çarpışmalar oldu. Her defasında da Çerkes orduları yenilgiye uğruyor, Kasım Bey savaştan muzaffer çıkıyordu. Osmanlı Sul-tanı Selim, Şam ve Mısır gibi Arap ülkelerini işgal ve Çerkeslerden almak amacıyla bu diyara doğm harekete geçince, Kasım Bey, Çerkes Hayri Bey'le birlik olup Sultan'ı karşılamaya gitti ve maiyetine girdi. Sultan Mısır, Şam ve Halcb'in fethini tamamladıktan sonra İstanbul'a döndüğünde, Kasım Bey ve 18 yaşındaki oğlu Canpolad Bey de raaiyetinde bulunuyorlardı.

Yezidi Şeyh İzzeddin'e gelince, o da Halcb Beylerbeyi Karaca Paşa'nın hizmetine girdi ve bazı entrikacılar aracılığıyla, adı geçen Paşa'yı etkile-meyc ımıvaffak oldu; onu birtakım maksatlı sözlerle ve birçok iftiralarla aldattılar. Paşa, sonunda Sultan'a bir rapor sunarak şöyle dedi: "Kasım Bey'in Haleb'e dönmesine göz yumulduğu takdirde burada şıçidetli bir karışıklık ve taşkın bir kargaşalık çıkacaktır." Bunun üzerine Sultan da hemen jurnallara kulak vcrdi ve Kasım Bey'in öldürülmesinc, oğlu Canpolad'ın da, hazinc hesabına yctiştirüen çocuklara katılması için Sara-ya almmasına ve kendisiyle geniş ölçüde ilgilenilmesine emir verdi. Kara-ca Paşa'nın isteği sonucunda ferman çıktı ve Sultan Selim o taraftaki Kürd-lerin beyliğini Şeyh İzzeddin'e verdi.

(272) *Mercidabık Mcydan Savaşı 'uta yenilerek öldürülen Mısır Memlik Hiikümdan Kansu Gavri. (M.E.B.)*

Canpolad Bey bin Kasım Bey bin Ahmed Bey

Yukarıda da geçtiği gibi, Canpolad, babasının öldürülmesinden sonra Kürdlerin beyliği Şeyh İzzeddin'e verilirken saraya alındı. Şeyh İzzeddin çocuk bırakmadan öldüğü ve akrabaları arasında Kürdlerin başına geçme yeteneğine sahip kimse bulunmadığı için, devlct adamları, Şcylı İzzed-din'in Antakya taraflarında bulunan özel mülklerinin Sultanhk emlakine katılmasını ve Kürdlerin Hükümetinin dc, Hasankeyf hükümdarları soyun-dan gelen Melik Muhammed'e verilmesini uygun buldular.

Sultan Süleyman Han zamanmda Canpolad Bey Saraydan çıkarıldı ve safaya bağı olan Mütferrika Ordusu'na katıldı; Belgrad'ın alınması, Ro-dos Adası'nın fcthi ve Buğdan seferi gibi Sultan'm çıktığı savaşlara katıldı ve bu savaşlarda Sultan'ın maiyetinde oldu; üstün hizmetlerini ve kahramanlığını gösterdi ve bu yüzdcc Sultan kendisini takdir etti. Bu ne-denle o da babalarının ve ataların görevinin kendisine geri vcrilmesini diledi. Ne var ki Sultan, o şeytanlık yerde Canpolad Bey'in oraya dönmesi hâlinde çıkabilecek kargaşahktan kaçınarak, kendisine Haleb'e bağı bir başka sancağm verilmesini uygun gördü. Fakat Canpolad Bey, kendisine teklif edilen görevi kabul

etmedi. Bunun üzerine Kürd Beyliğinin Hādım Hüseyin Paşa'ya verilmesi, kendisinin Klirdlerin durumunu ve irsi Kilis Eyalcti ilc Hükümetinin Capolad Bey'e verilmesini incelcmckle görevlendirilmesi konusunda ferman çıktı. Hüseyin Paşa da Padişah'a verdiği raporda, Kürd hükümdarlığının Canpolad Bcy'e verilmesi gercktiğini, kötülüğe ve bozgunculuğa eğilimli olan bu Kürdleri Canpolad Bcy'den başka kimsenin dizginleyemeyeceğini. Canpolad Bey tayin edilmediği takdirde güvenliğin bozulacağını ve bütün Haleb halkı ile Arap ülkelerin-den buraya gelcnleri kötülük kaplayacağını belirtti. Bunun sonucu olarak Sultan, Canpolad Bey'i ilgisinin kapsamı içine aldı ve Kilis Eyalctiyle ona bağ yerlerin kendisine verilmesi konusunda ferman çıktı. Canpolad Bey, böylece özlemine kavuşmuş olarak ve gönül rahatlığıyla Kilis'c döndü. Hiç kimsenin düşünemeyeceği şekilde kendini vilâyetin işlcine verdi.

Denilir ki: Sultan Süleyman Han İran seferine çıktığı zaman yolda Haleb'c uğramış ve kışı orada geçirmiştir. O sırada şöyle bir olay olmuş: Bir hırsız, Padişah'ın, kuşların bile üzerinden uçamayacakları ve hiç kim-senin yaklaşamayacağı çadırına girmiş ve ne özel hizmetçilerden, ne de muhafızlardan hiç kimse duymaksızın Padişah'ın yattığı bölümden mücev-herlerle işlenmiş bir kılıç çalmış. Sabah olup da haber yayılınca ve Sadra-zam Rüstem Paşa'nın kulaklarına da gidince; Canpolad Bey'e karşı kin beslemekte olan Rüstem Paşa, benzeri görülmemiş olan bu olayın yarattığı fırsattan 'yararlanarak Sultan'm nezinde Canpolad Bey hakkında entrika-lar çevirmeye başlamış ve Sultan'a, bu işi Canpolad Bey'e bağlı Kürdler-den başka kimsenin yapmadığını, çünkü bu haddini aşmışlardan başka kimsenin bu büyük suçu işlemeye cesaret edemeyeceğini bildirmiş.

(273) Bir diğer nüshada Bağdad. (M.A.A.)

(274) Yezidileriu egemen olduğu Kilix yöresini kastediyor: (M.E.B.)

Bunun üzerine Sultan öfkelenmiş, Canpolad Bey'e çok kızmış ve kendisini hemen ortadan kaldırmak istemiş. Fakat Canpolad Bey kendisinden beş gün mehil isteyerek şöyle demiş: "Bu kısa süre içinde hırsızları getirt-meyi başaramazsam, Sultan'ın işaret edeceği bütün cezalara müstahakım." Dördüncü gün Canpolad Bey hırsızları çalınmış işlemeli kılıçla birlikte Sultan Süleyman'ın Divanına getirmiş. Sultan hırsızların idamını emretmiş ve şefkate gelerek Canpolad Bey'i padişahça merhametinin ve şahça affının kapsamı içine almış. Sonra da 90 yaşını aşan ve 100 yaşma yaklaşan uzun ömrü boyunca kendisine karşı takdir ve hayranlıkla muamele etmiş.

Denilir ki: Canpolad Bey, hepsi erginlik çağa varan ve bunu aşan 70 oğlunu görmüştür. Babalarının ölümü sırasında yaşamakta olan 10 oğlu şunlardı. Habib Bey, Ömer Bey, Ahmed Bey, Abdullah Bey, Hüseyin Bey, Cafer Bcy, Gazanfer Bey, Zeynel Bey, Haydar Bey ve Hıdır Bey.

Büyük oğlu Habib Bey, tecrübeli yaşlılara ters düşen cahil gençlerde âdet olduğu gibi, gençliğinde babasına karşı yaptığı taşkma işler ve zararlı, bozguncu hareketler yüzünden, babası kendisini evlâlıktan reddetmiş ve üzerinden nesebini kaldırmıştı.

Canpolad Bey kendini beşinci oğlu Hüseyin Bey'in terbiyesine vermiş ve onu iyi yetiştirmek için çaba harcamıştı. Bu oğlunun alında olgunluk ve yetenek belirtileri görününce kendisini veliaht tayin etmek istedi. O sırada Sultan, Sigetvar seferine hazırlanıyordu. Canpolad Bey zayıflıktan ve yaşının ilerlemiş olmasından ötürü, bu mübarek gazaya, kendi adına Sultan Süleyman'm maiyetine oğlu Hüseyin Bey'i gönderdi. Hüseyin Bey bu seferde bir çok yiğitlik belirtileri ve cesaret örnekleri gösterdi. Bu yüz-den Sultan'ın dikkatini çekti ve Sultan, kendisine sancak verileceğini vâ-detti. Sultan'm kfilesi 972 (1565) yılında muzaffer olarak bu gazadan döndüğü zaman Canpolad Bey'e zayıflık ve takatsızlık hakim olmuş ve üzerinde, bu fani dünyadan göç etmek belirtileri görünmüştü. Bünden önce oğlu Cafer Bey'i veliaht tayin etmiş; oğlu Hüseyin Bey'i de emlak, maliye ve vakıfları yönetmekle ve çocukların vasilğini yapmakla görevlendir-mişti; Habib Bey'in de şimdiden itibaren yönetim hakkından ve maliyedeki istihkakından yoksun bırakılmasını vasiyet etmişti. Bu konuda bir zabıt yazdı. Kadılar, ileri gelenler ve halk tarafından imzalanan bu zabıt bir keseye konarak mühürlendi ve koruması için Haleb Muhafızına gön-derildi. Sonra Canpolad Bey yüce Allah'm rahmetine kavuştu.

Cafer Bey bin Canpolad Bey

Böylece Cafer Bey, babasının vasiyeti gereğince ve Sultan Murad Han'm fermanıyla Kilis hükümdarı oldu. Yönetime geçmesinin üzerinden dört yıl geçtikten sonra Serdar Lala Mustafa Paşa Osmanlı ordusuyla birlikte Şirvan fethine çıktı. Cafer Bey de ordunun ardından Diyarbakir'c hareket etti. Karacatak dolaylarına varınca attan düştü ve canını Yaradıcısına teslim etti.

Habib Bey bin Canpolad Bey

Babasının ölümünden sonra Hüseyin Bey ve kardeşleri tarafından çok hakarete uğratıldı ve küçük düşürüldü. Fakat onlara aldırmadı ve onlar-dan çekinmedi; tersine onlardan intikam almaya karar verdi. Kilis'e gi-derek babasının bazı mallarını ele geçirdi; arkasından, babasının hapisha-nesinde yatan ve üzerinde Müslümanların hakkı bulunan birçok tutukluyu serbest bıraktı; onlarla güçlendi. Bununla da yetinmeyerek Sultan'ın Divanına, kardeşlerinin kendisine ihanet ve zulmettikleri yolunda şikâyet üstüne şikâyet gönderdi; yüce eşiklerden kendisi hakkında insafli davranılmasını diledi.

Fakat Ulu Müşir, dünya işlerinin nizamı, Vezir-i Azam Mehmed Paşa , kendisine karşı durdu ve kendisiyle açıkça düşmanlık yaparak dedi ki: "Habib Bey'i, babası, sağlığında hükümdarlık görevinden ve miras hakkından mahrum bırakmıştır; istediklerinde hiç bir hakkı yoktur." Fakat anlaşmazlığı çözmek için kendisine, Şam'a bağlı Nablüs Sancağını verdi. Ne var ki Habib Bey buna razı olmadı ve Haleb'e bağlı olup kardeşi Hüseyin Bey'in yönetiminde bulunan Balis Sancağını istedi. Bu isteği Sultan'ın Divanı tarafından olumlu karşılandı.

Bu haber Hüseyin Bey'in kulağına gidince Asitane'ye bir temsilci gön-dererek yüksek makamlar nezdinde harekete geçti; sonunda Sancağı tek-rar geri aldı ve Habib Bey buradan azledildi. Bu sırada kardeşi Cafer Bey öldü ve Kilis Hükümeti Serdar Mustafa Paşa tarafından Hüseyin Bey'e verildi. Bu haber Habib Bey üzerinde yıldırım etkisi yaptı. Bunun için hızla harekete geçerek Sultan Murad'ın eşiklerine gitti ve Sultan'ın Şeyhi için de yanına, 5 bin filori değerinde hediyeler ve mallar götürdü. Sultan bu cahil Şeyh'te çok şayler olduğuna inanırdı. Habib Bey Şeyh'ten, Sul-tan ve Vezir'den, Kilis hükümdarlığı görevinin kendisine verilmemesini dile-mesini istedi. Şeyh'in büyük etkisi olan aracılığı sonucunda, Habib Bey'e Selimiye Sancağı verildi; fakat kendisi buna razı olmayıp miras kalmış sancağını istemekte ısrar etti. Bunun üzerine Şeyh çabalarını yoğunlaştırdı ve Divanı, Kilis Hükümetini Habib Bey'e, Selimiye Sancağını da Hüseyin Bey'e vermeye sevketti. Oysa Şeyh'in bu hareketi parlak şeriatı uygun değildi.

(275) Diyarbekir - Siverek arasındaki Karacadağ. (M.A.A.)

(276) Sokullu Mehmed Paşa. (M.E.B.)

Serdar Mustafa Paşa'nın Kars Kalesini restore etmesi sırasında, Habib Bey başlangıçta hizmette kusur etti ve gevşeklik gösterdi. Sonunda birkaç adamıyla birlikte hizmet için hazır bulununca, Serdar kendisini nefretle karşıladı ve ona kızgın olduğunu gösterdi; sonra da Kilis Hükümetini on-dan alarak yeniden Hüseyin Bey'e verdi; Habib Bey'e de Selimiye sancağını verdi. Habib Bey bu emri yine kabul etmedi ve hemen İstanbul'a gidip şikâyet etti. O sırada tesadüfen Mustafa Paşa Serdarlıktan azledilmiş ve yerine Sinan Paşa atanmıştı. Habib Bey aslında konuşkan, güçlü kanıtlar getirebilen, büyük bir deha ve hileye sahip olan bir kimseydi. Bu nedenle Sinan Paşa'yı etkiledi; o kadar ki, Sinan Paşa, bu Habib Bey aracılığıyla İran ülkesinin en azından yarısını fethetmeye muvaffak olacağına inandı. Bunun için Kilis Hükümetini Habib Bey'e vermekten çekinmedi; Habib Bey de üç yıl bu görevde kaldı. Üç yıl sonra ise Sinan Paşa Serdarlık ve Sadrazarlık görevlerinden azledildiği için, Hüseyin Bey Kilis Hükümetini geri almaya muvaffak oldu. Böylece Habib Bey görevden uzaklaştırıldı ve bir kez daha başıboş bir duruma düştü; görevlerin dışında ve görevlerden yoksun kaldı. Sonra Allah'ın rahmetine kavuştu. Böylece iki kardeş arasındaki anlaşmazlığı, kaçınılraaz ecel ve kader kılıcından başka bir şey çözemedi. Nitekim şöyle denilmiştir:

"Halkın rahatı için dünyayı iki hisseye böldük.

Ben yeryüzünü aldım, o da yerin içini."

Hüseyin Bey bin Canpolad Bey

Bu Bey, Sultan Süleyman Han'ın güvenine ve yüce ilgisine, babasının da duasının bereketine sahip bulunuyordu. Bu nedenle, Canpolad Bey'in beşinci oğlu olmasın rağmen, irsi vilâyet görevini elde etti. Kardeşi Ha-bib Bey'in, kendisiyle defalarca çatışmasın, onu kardeşi Cafer Bey'i öldürmekle suçlamasına ve bu uğurda 60 bin filori harcayıp, Vezir Sinan Paşa'nın yardımıyla Kilis Hükümetini bir süre elinden almayı başarmasına rağmen, sonunda hak sahibine döndü ve irsi hükümetin yönetimi nihai olarak Hüseyin Bey'in elinde kaldı. Şair diyor ki:

(277) Koca Sinan Paşa. (M.E.B.)

"Çalışması Allah için olanları Her işte başarıya ulaştırır Allah Allah ile tamamlanmayan işin Kuldan çıkması mümkün değildir."

Sözün özü, Hüseyin Bey, Kilis hükümdarlığı görevini en iyi şekilde yerine getirdi ve uzun zaman kimseyle çatışmadan böyle kaldı. Sonunda, Osmanlı Devleti'nde Beylerbeyi makamına yükselmeyi aklından geçirdi. Bu amaçla Sultanlık Divanına, Trablusşam Eyaleti beylerbeyliği görevi-nin kendisine verilmesi karşılığında ve Kilis Hükümetinin de o vilâyete bağlanması, kendisi bu görevden azledilinceye kadar KiMs'in Trablusşam'a bağlı kalması şartıyla ve buna benzer birtakım şartlarla, Trablusşam Eyaletindeki özel Sultanlık emlakından büyük bir miktar ödemeyi taahhüt etti. Bu dilçe yüce eşiklere arzedilince kabul edildi ve 1001 (1593) yılının aylarından birinde, adı geçen görevin kendisine verilmesi ve kendisinin "Hüseyin Paşa" lakabıyla anılması konusunda Padişahlık emirnamesi çıktı.

Kamize diye anılan Arap ileri gelenlerinden biri, o sırada bu vilâyette bazı şartlarla mültetim olarak bulunuyor ve bu şartlara göre çalışıyordu. Kamize, araştırmacıların öncüsü ve inceleyicilerin direği olan Mevlâna Sa'd El-Mille ve'd-Din Hoca Efendi'ye bağlıydı; ona uymuşlardan sayılırdı. Aralarında gerçekten güçlü bağlar vardı; o kadar ki, Kamize Hoca Efendi'den 10 bin filori kırmızı altın ödünç almıştı. Hüseyin Paşa'nın, yukarıda anlatılan şekilde adı geçen görevi elde etmiş olduğu haberi Kamize'ye yıldırım etkisi yaptı ve Şeyh Hoca Efendi Hazretlerinden borç etmiş olduğu 10 bin filori kırmızı altınları da yanına alarak İstanbul'a koştı. O sırada Hüseyin Paşa da Asitane'den Trablusşam'a hareket etmişti.

O sırada Kamize yolda kayboldu ve izi bile görünmedi. Sonunda kendisini bazı arkadaşlarıyla birlikte yıkık bir handa öldürülmüş olarak buldular; öldürülmelerini Hüseyin Paşa ve adamlarına yüklediler. Bunun sonucu olarak Hoca Efendi, kendisiyle Kamize arasındaki sevgi ve dostluktan ötürü Hüseyin Paşa'ya gücendi ve düşmanlık yaptı. Bu da Hüseyin Paşa'nın Trablusşam'dan azledilmesine ve Kapıcıbaşı rütbesine sahip olup Yemişçi Hasan Ağa diye tanınan Hasan Ağa'nın, Hüseyin Paşa'yı yakalayıp Haleb Kalesine hapsedmek, kendisine yüklenen, Kamize ve adamlarını öldürme suçundan ötürü yargılamakla görevlendirilmesine yolaçtı. Hasan Ağa, Padişah'ın bu emrini yerine getirerek Hüseyin Paşa'yı Haleb Kalesine hapsedti; fakat öldürülenlerin kanının kendisinden istenmesi konusu, şeri-at hükümleri gereğince sabit olmadı. Şimdi, yani Hicri 1005 (1597) yılında Paşa hâlâ sağdır ve görevden azledilmiş olarak vakitlerini Osraanlı ülkesinde geçinmektedir. Fakat feleğin kendisine gülümsemesi ve şansın yeniden kendisine yar olacağı kuvvetle umulur. Çünkü kendisi aslında son derece ağır başlı, zeki, âlicenap ve dâhi bir gençtir.

(278) Osmanlılar zamanında aşar vergisini toplayan görevli. (M.E.B.)
(279) Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi olması muhtemeldir. (M.E.B.)

ALTINCIBÖLÜM

Şerwan (Şirvan) Beyleri Hakkındadır

Bu bölüm bir hükümet ve iki zeameti kapsamaktadır.

Rivayet edenler ve haberleri aktaranlar Şerwan (Şirvan) beylerinin soyları hakkında diyorlar ki: Bu beylerin babaları ve ataları, önceleri Eyyuboğullarının vezirlerindendi. Eyyuboğulları Devleti 662 (1264) yılının aylarında Mısır ve Şam'da çökünce, çocuklarından biri -bu, aynı zamanda Hasan-keyf hükümdarlarının atasıdır-, bu ülkeye geldi ve buraya egemen oldu. Diğer bir rivayete göre ise, bu beylerin soyu, Şirvan krallarına ulaşır.

Rivayetler ne olursa olsun, bunlar üç kardeşti: İzzeddin, Bedreddin ve İmadeddin. Bunlar Kıfre (Küfra) vilâyetine gelip yerleştiler; sonunda, adı geçen sultanların kendilerine gösterdikleri ilgi sayesinde o ülkenin hükümdarlığı onlara geçti. Yaygın olan rivayet şudur ki; onlardan Kıfre'de beyliğe ilk geçen, Emir Hasan bin İbrahim olmuştur; onun da beş erkek çocuğu vardı: Emir Muhammed Gewr (Gevr), Mir Şah Muhammed, Mir-za, Emir Şemseddin ve Emir Meceddin.

Hasan Bey'in hükümdarlık süresi sona yaklaşınca, irsî vilâyetini çocukları arasında taksim etti ve onlara, her birinin kendi payına razı olması ve kardeşlerinin elindekine karışmaması konusunda, lânetler ve ağır ye-minlerle dolu olan bir de yazılı vasiyet bıraktı. Şebistan Kalesini ona bağlı yerlerle birlikte Mir Muhammed Gewr'e, Kıfre Kalesini ona bağlı yerlerle

birlikte Mirza'ya, Erun Kalesini ona bağlı yerlerle birlikte Mir Şemseddin'e ve Awel (Avil) Kalesini ona bağlı olan yerlerle birlikte Mir Meceddin'e verdi. Mir Şah Muhammed'i de kendine vekil (kayraa-kam) tayin etti.

Mir Şah Muhammed bin Mir Hasan

Babası ölünce Kıfre (Küfra) hükümdarlığı görevini eline aldı. O sırada küçük kardeşi Meceddin Allah'ın rahmetine kavuştu; Mir Şah Muhammed bunun üzerine hemen Awel Kalesini de Kıfre'ye ilhak etti ve tam bağımsız bir hükümdar oldu. Allah'ın rahmetine kavuşunca dört erkek çocuk vardı: Mir Muhammed, Mir Ebdal, Mir Ali ve Mir İzzeddin. Babasının yerine Mir Ebdal geçti.

(280) *Kafkas dağlarının güneyindeki Büyük Şirvan. (M.A.A.)*

(281) *Galiba bu. Siird'in doğusundaki Eruh'tur: Osmanlı atlaslarında da buranın adı "Emn"dur. (M.A.A.)*

(282) *Halk arasında "Hawel" (Havil) denilen şimdiki Baykan ilçesi. (M.E.B.)*

Mtr Ebdal bin Mir Şah Muhammed

Babasının ölümünden sonra hükümdarlık görevini aldı ve birkaç yıl ülkeyi yönetti. Sonra Allah'ın rahmetine kavuştu ve yerine, en doğru yol-da olan oğlu MTr Şah Muhammed geçti.

Mir Şah Muhammed bin Mir Ebdal

Babasının yerine geçti. Onun hükümdarlığı zamanında Şah İsmail Kür-distan'ı istilâ etmek istedi. Kürd beyleri ve hükümdarları, aralarında birlik olmadığı için, hep birlikte Şah İsmail'in Sarayma gitmeyi ve kendisine itaatlerini sunmayı uygun buldular. Ne var ki, daha önce de anlattığım gibi, Şah İsmail, kendisine itaatlerini sunan bu Kürd beylerini tutuklayarak hapse attı; yalnız bu Mir Şah Muhammed ve Sasonlu Ali Bey hariç.

Mir Şah Muhammed Kızılbaş kıyafeti giydiği için, Şah'ın özel meclisi-ne gitmesi ve Kızılbaş çevrelerle kaynaşması kolay oldu; o kadar ki, on-lardan ayrılmıyordu. Bunun sonucu olarak kendisine güvendiler ve Kıfre vilâyetinin mülkiyetini kendisine geri verdiler. Bundan sonra hükümdarlığının süresi uzadı ve izzetle, ikballe uzun ömür yaşadı; öldüğü za-man dört erkek çocuk bıraktı: Muhammed Bey, Ebdal Bey, Ali Bey, İzzeddin Bey. Mir Şah Muhammed, büyük oğlu Muhammed Bey lehine, gönül rızasıyla hükümdarlıktan feragat etti. Ahret diyarına göç edinceye kadar da 10 yıl inzivada yaşadı.

Muhammed Bey bin Mir Şah Muhammed

Babasının vasiyeti gereğince Kıfre (Küfra) ve ona bağlı yerlerin hükümdarlığını eline aldı. Yönetiminin üzerinden 30 yıl geçtikten sonra kardeşi Ebdal Bey kendisine karşı başkaldırdı ve Kıfre Hükümeti üzerine kendisiyle çatıştı. Bunun üzerine Muhammed Bey, siyaset gereği olarak, fedakarlık yaptı ve Sultan Süleyman Han'm Kıfre Hükümetini temelli ve resmen kardeşine vermesini uygun buldu; kendisi de, Kızılbaşların sınırları içinde bulunan Bargırı Kalesinin yönetim ve muhafızlığını bizzat eline almaya girişti ve orayı bir yıl kesintisiz olarak yönetti. Eyalct kalesinin muhafızlığını bu süre içinde adı geçen kardeşine bıraktı ve kendisi öteki kalenin muhafızlığına gitti. Bu sırada Şah Tahmesb Adilcevaz, Erciş, Ah-lat ve Bargırı kalelerine saldırarak buraları istilâ etmek istedi. Şiddetli bir soğuk vardı ve yeryüzünün tamamı karla kaplanmıştı. Bu yüzden ne bir kuşun havada uçması mümkündü, ne de bir balığın suda yüzmesi... Şairin dediği gibi: •

"Su yerine kayaların yenmesi gerekirdi

Sular donarak mermec taşına dönmüştü çünkü

Hançer kuşananların üzerindeki zırhlar

Can kuşunun avlanması için bir tuzaktı."

İşte bu durumda Sultair , gökten inen bir afet gibi Bargırı Kalesinin üzerine indi ve kaleyi kuşattı. Üç ay süren kuşatma sırasında, kuşatma altındaki dururau çok kötüleşti; yiyecek ve öteki gıda maddeleri tü-kendi; savunucuların gücü söndü; Kıfre (Küfra) Beyliğinin Sultan Süleyman'ın Divanı tarafından kardeşi Ebdal Bey'e verildiği haberinin Muhammed Bey'in kulağına gelmesi, bardağı taşıran son damla oldu. Bu haber, Muhammed Bey'in gönlünü tırmaladı ve kendisine umutsuzluk hakim oldu. Bunun sonucu olarak, Şah Tahmesb'in adamlarına kaleyi teslim etti; bunlar arasında Şah'm Divan Beyi Safevi Masum Bey de vardı. Muhammed Bey bundan sonra, işin iç yüzünü olduğu gibi Sultan Süleyman'm eşiklerince arz etmek amacıyla hemen İstanbul'a hareket etti. Ne var ki, dedikoducu bozguncular, onun gıyabında, Bargırı Kalesinde birçok yiyecek ve cephanenin bulunduğunu, fakat Muhammed Bey'in bunu gevşekliğinden kasıtlı olarak teslim ettiğini Sultan'a bildirmişlerdi. Bu yüzden, o zavallının asılması konusunda yüce emirler çıktı ve kendisi-ni astılar.

Ebdal Bey bin IVİr Şah Muhammed Bey

Ebdal Bcy, kardeşi Muhammed Bey'in öldürülmesinden sonra Kıfre'de yönetimi eline aldı ve çatışmasız olarak oranın bağımsız hakimi oldu. Yönetime geçmesinin üzerinden 13 yıl geçtikten sonra Mır Muhammed, Melik Halil, kardçşlcri ve Xizan (Hizan) hükümdarları arasında anlaşmazlık çıktı. Melik Halil Ebdal Bey'den yardım istedi. Kürdlük hamiyeti ve aşiretçilik gayreti Ebdal Bey'i, Şerwan (Şirvan) aşiretlerinin bir topluluğuyla birlikte Xizan üzerine yürümeye iteledi. Melik Halil'le birlik olup Xizan Kalesini kuşatmaya başladı. Bu durum karşısında Emirinde, Xizan Kalesini yalnız kendi elinde tutmak amacıyla, Nemiran aşiretliyle birlik olup kalıcı savunmaktan başka çaresi kalmadı. Bunun için müttfckikleriyle birlikte çıkarak savaşa ve mücadeleye hazırlandı. Derken, onlarla saldırıya geçenler arasında şiddetli bir savaş başladı. Savaş Xizanlıların yenilgiye uğramaları ve 100 kadar ölü vermesiyle sonuçlandı. Ayrıca savaşçıların yolu üzerinde bulunan köyleri yıkıldı ve ekinleri yağma edildi. Bu durum, onları, Sultan Süleyman Han'ın eşikleri-ne iltica etmek zorunda bıraktı. Sultan da, Van Beylerbeyi İskender Paşa'ya Xizanlıların sorununa bakması, Ebdal Bey'i Van Divanına getirtmesi ve kendisine isnat edilen hususta soruşturma yapması için yüce emrini bildirdi. tki tarafın halkı Divanda hazır bulununca, Ebdal Bey ve Şerwanlıların Xizan halkına ve ilcri gelenlerine saldırmış oldukları sabit oldu. Bunun üzerine Van Beylerbeyi, Ebdal Bey'i hemen tutuklayıp kale hapisanesi-ne attı ve dururunu Hilâfet Makamına arzetti. Öldürülmesi, idam edilmesi hakkında emir çıktı ve böylece Ebdal Bcy Van'da öldürüldü. Altı küçük erkek çocuk bıraktı: Mahmud Bey, Zeynel Bey, Mir Şah Muhammed, Hacı, Mir Muhammed ve Zülfikar. Sonra Kıfre (Küfra) Hükümetini ikiye ayırdılar: Bir kısmını Hazzolu Saruhan'a, ikinci kısmını da "Kurne"li " Hasan Bey'e verdiler.

(283) Şah Tahmesb'i kastediyor. (M.E.B.)

(284) Xizan hükümdarları bölümüne bakırsa, ibarenin doğrusunun, "Xizan hükümdarları olan Mir Muhammed, Melik Halil ve kardeşleri arasında " öldüğü ortaya çıkar. (M.A.A.)

(285) Kürdçesi "Şerwan"dır; sonra "Şerwan" şeklini almıştır. (M.A.A.)

(286) MirMuhammedTi kastediyor. (M.E.B.)

Mahmud Bey bin Ebdal Bey

Yukarıda geçtiği gibi, babasının öldürülmesinden sonra Kıfre Hükümeti birkaç yıl yabancıların elinde kaldı. Mahmud Bey erginlik çağına gelince Sultan Selim Han'ın eşiklerine koşarak durumunu ve miras kalmış Hükümetinin kendisine verilmesini arzetti. Adaletli ve cömert Sultan ona şefkat göstererek, babalarının ve atalarının görevini, eskiden uyulan aynı kural ve usullerle kendisine geri verdi. Bunun üzerine Mahmud Bey, özle-mine kavuşmuş olarak ve yüce makamlı Sultan'ın emirnamesini de taşıyarak asıl vilâyetine döndü ve beylik tahtına çıktı.

Mahmud Bey Şerwan (Şirvan) halkı, ilcri gelenler ve sıradan olanlar arasında adalet ve eşitlikle hüküm sürdü; aşiretlerden ve o ülkede yaşa-yanlardan olan reaya ve bütün yaratıklara nimetlerini ve lütuflarını yağdırdı. Ama kendini devamlı içkiye, Ay ve Güneş'e benzeyen oğlanlar ve dostlarla vakit geçirmeye verdi. İçki kadehi, şakayık ve nergis gibi, bir anı bile elinden düşmüyordu; hatta baharı, kadch şakırtılarıyla ve hazin mü-zik sesleriyle yolcu etmeden, onun göçüp gitmesini izin vermiyordu. Ve böylece şairin şu sözleri kendisine uygun düşüyordu:

"Al şarabın bir yudumu kendisi için

Yüz kardeşin kanından daha değerliydi

Bir ülke değiştirirdi bir müzik sesine

Çünkü bir şarkı sesi, bir ülkeden daha çok sevindirirdi onu."

(287) Galiba bu, Kürdhalkının eski adlarından biri olan "Kırtı"nin bozulmuş şeklidir. (M.E.B.)

(288) Seliml. (M.E.B.)

İktidarının üzerinden üç yıl bu şekilde geçtikten sonra, bir gece kendi-sini yatağında, kalçasındaki bir kılıç darbesiyle öldürülmüş olarak buldu-lar. Bunun üzerine Kıfre (Küfra) vilâyeti, Sultan Selim Han'm Divanı tarafından, sancak olarak Mır Muhammed Gewrin soyundan olan Mir Ha-san Kurne'liye verildi. Bu vilâyet birkaç yıl bu beyin yönetiminde kaldı.

Zeynel Bey bin Ebdal Bey

Yukarıda geçtiği gibi, kardeşi Mahmud Bey yatağında öldürülmüş olarak bulundu. Kardeşleri o

sırada küçüktü ve bu yüzden katilini bulamadılar, kimseyi de suçlayamadılar. Hasan Bey Kurne'li de bir süre Şerwan (Şir-van) hükümdarı oldu.

Zcynel Bey erginlik çağına gelince, Kıfre Hükümetinin kendisine verilmesi konusundaki dileğini Sultanlık eşiklerine arz etmek amacıyla İstanbul'a eitti. Tesadüfen o sırada Maliye Veziri Sinan Paşa ile Kapudan Ali Paşa ağır ordularla ve birçok savaş gemisiyle, Aklabend Kalesini fethetmek için sefere çıkmaya hazırlanıyorlardı. Zeynel Bey ile, görevle-rinden uzaklaştırılmış bazı Kürd beyleri de, muzaffer ordularla yapılacak bu deniz gazasında Vezir'e eşlik etmeyi uygun buldular. Osmanh ordusu Aklabend Kalesinin fethinden sonra muzaffer ve özlemine kavuşmuş ola-rak dönünce, Sinan Paşa, Zeynel Bey'in durumunun gerçek yüzünü Hi-lafct Makamına hemen arzetti. Bunun üzerine, daha önce kardeşi Mahmud Bey'e verilmiş olan Kıfre Beyliği ve hükümdarlığının kendisine verilmesi konusunda emirname çıktı.

Böylece Zeynel Bey, özlemine kavuşmuş ve gönlü rahat etmiş ol'arak tanıdığı vatanına ve alıştığı meskenine döndü; babalarının ve atalarının yerine oturdu; yönetim ve hükümdarlık işlerini büyük bir ciddiyet ve dik-katle eline aldı; reayaya, herkese, komşu beylere ve hükümdarlara karşı lütf ve iyilik yaptı ve hepsinin rızasını kazandı. Bilginler, fazilet sahiple-ri, fakirler ve çaresizler üzerine himayesini yaydı. İktidarı 30 yıl sürdü. Yaşlılığında okuma-yazma öğrenmek istedi ve büyük bir çaba ve heves sonunda okuma-yazmayı çok iyi öğrendi. Sonra şiddetli bir hastalığa ya-kalandı. Altı ay süren bu hastalık sırasında çok acı ve ıstırap çekti; nihayet 1005 (1597) yılı Zilhiccesinin sonlarında Allah'ın rahmetine kavuştu ve arkasında beş erkek çocuk bıraktı: Ebdal Bey, Melik Halil, Mir Mahmud, Mir Muhammed ve Mir Süleyman.

(289) Koca Sinan Paşa. (M.E.B.)

(290) Kaptan-ı derya, donanma komutanı. (M.E.B.)

(291) Kılıç (Uluç) Ali Paşa. (M.E.B.)

(292) Bu seferin Tunus üzerinde yapmış olmasından, bu kalenin de Tunus 'ta olduğu anla.'jilyor. (M.E.B.)

Ebdal Bey bin Zeynel Bey

Güzel yüzlü, iyi gidişli bir gençtir. Babasının ölümünden sonra onun vasiyetiyle beylik makamına geçti ve Sultan Mehmed Han'ın emirna-mesi gereğince halen Şerwan'da hükümdarlık görevinde bulunmaktadır. Başarıya ulaşması ve muvaffak olması umulur.

BİRİNCİDAL

Kurne Beyleri Hakkımdır⁽²⁹⁴⁾

Bu beyler, Emir Hasan'ın oğlu Emir Muhamraed Gevr (Gevr)in çocuklarından ve torunlarıdır. Bu Emir Hasan'ın babası, irsi vilâyeti-ni çocukları arasında taksim ederken Şebistan Kalesini oğlu Muhammed Gevr'e verdi. Bugün ise Şebistan ve ona bağlı yerlerin yönetimini Zcynel Bey bin Süleyman Bey elinde bulundurmaktadır ve bu yönetim zeamet yoluyla Sultan'm Divanı tarafmdan kendisine verilmiştir. Bazen de, Ebdal Bey'in öldürülmesi meselesinde geçtiği gibi, Zeynel Bey'in amca oğullarından Mir Hasan bin Melik Süleyman Kıfre hükümdarlığı görevinde bulunmaktadır.

Gerçek şudur ki, bu Zeynel Bey son derece zeki, akıllı, doğru yolda olan, isabetli ve iyi tedbir sahibi bir gençtir. Zeametini oğlunun adına kay-dettirdi; ayrıca Sultan Mehmed Han'm Divanmdan, Ağakis Sancağının kendine verilmesi konusunda bir emirname çıkarttı. Mir Ebdal adında bir de kardeşi vardır.

İKİNCİDAL

Erun Beyleri Hakkımdır

Bu kalenin Emiri şimdi, zeamet yoluyla Mir Melik bin Mir Hasan'dır. Mir Melik, Mir Şemseddin bin Mir Hasan'ın oğludur. Mir Hasan, bu Erun Kalesini, irsi vilâyetini taksim ederken oğlu Şemseddin'e vermişti.

Mir Melik Kürdistan beyleri ve hükümdarları arasında aşırı cesarcti ve cömertliğiyle tanınmıştır; dindarlık ve İslamiyetin belirtilerine bağlılık niteliğine sahiptir.

(293) Mehmed III. (M.E.B.)

(294) Yazar girişte, Altıncı Bölümün üç dal kapsadığını; birincisinin Kıfıre, ikincisinin Erun, üçüncüsünü Kurte beyleri hakkında olduğunu yazmıştı. Burası, o sınıf-landırmaya uymamaktadır. (M.A.A.)

(295) 281 numaralı dipnota bakınız.

YEDİNCİBOLUM

Zırkan Beyleri Hakkındadır

Bu da dört dalı kapsamaktadır.

Bclâgat meydanının süvarileri ve güzel konuşmanın, güzel yazmanın kahramanları olan tarihçilerce açıkça bilindiği gibi, Zırkan beylerinin soyu Şam Araplarına ulaşır.

Denilir ki: Şeyh Hasan bin Seyyid Abdurrahman adında bir kişiyi, zamanın şartları, vatanından ayrılmak ve Mardin vilâyetine gelmek zorunda bıraktı. Orada ycrleşip kendini ibâdete, kanaatkârlığa ve çeşitli riya-

zettelce veren Şeyh Hasan, sürekli olarak mavi renkli elbise giydiği için

(296) halk arasında "Şeyh-i Ezraki" diye tanındı. Belki de gözleri mavi olduğu

için bu adla adlandırılmıştır. Sebep ne olursa olsun, "Ezrak" sözcüğündeki "E" harfi, sözcüğün çok kullanılmasından ötürü atıldı ve sözcük halkın dilinde "Zırki" şeklini aldı.

Bu Şeyh Hasan büyük ölçüde dindar ve günahlardan son derece sakındığı için etrafında Mardin vilâyetinin ileri gelenlerinden büyük bir topluluk meydana geldi. Bunun sonucu olarak çağının sultanı kendisine den korku duymaya başladı ve çekindi; bu yüzden de kendisini Mardin Kalesinde tutukladı. Ne var ki, Şeyh'in kerametleri açıkça görüldü ve Sultan içten gelen güçlü bir bilinçli, Şeyh'in müritlerinin ve kendisine içten inananların safiarında yer aldı. Hemen kendisini serbest bıraktı, on-dan özür diledi, kendisine her bakımdan saygı ve ikramda bulundu ve kızını kendisiyle evlendirdi. Bu durum, Şeyh Hasan Ezrakı'nın o taraftaki halk arasında kadrini artırdı ve şanını yüceltti. Ölüm Sultan'ı yakalar ya-kalamaz, onun yerine Şeyh geçti ve böylece ülke işlerine egmen oldu, ülkcyi kontrolü altına aldı. Çocuklarını, o vilâyetteki her nahiyecy Bey ve hükümdar olarak atadı.

BİRİNCİDAL

Derzini Beyleri Hakkındadır

Şeyh Hasan'ın Dcrzini'ye gelen oğlunun adı Habil'di. Onun Kabil adında bir de oğlu vardı. Bu Derzini, içinde büyük bir kilise bulunan bir kalcdır. Kalc ahlaksız kâfirlerin clinde bulunduğu sırada, ona "Dcrzir'adını verirdi. Kaleyi Habil ve Kabil istilâ ettikten sonra, adı kullanıla kullanıla "Derzini" şeklini aldı. İşte sana, durumlarını bildiğimiz beylerinin adları: **Emir Hamza bin Emir Halil bin Emir Gazi**

(296) Mavili Şeyh. (M.E.B.)

(297) Biryazmanüşluula "Denliz". bir haşkasındada "Derzi:"dir; galiha kelime. "Zin Kiliscsi" anlanuna gelcn "Dcr Zinc"nin bozidumij şeklidir. (M.A.A.)

Emir Hamza, uzun zaman, Şah İsmail-i Safevî'nin emriyle Dcr/ini Beyliğinde bulundu. Bu Bcyin ölüründen sonra oğlu Muhammed Bey, Kürdistan'ın diğer bazı beyleri ve hükümdarlarıyla birlikte, Sultan Sclim Han'ın çşiklerine itaatini sundu. Sultan kendisini ilgisinin kapsamı içine aldı, kendisine güven besledi ve ona Derzini Beyliğini verdi. Ölüncyeye kadar orada en iyi şekilde yönetim yaptı. Öldüğü zaman dört erkek çocuk bıraktı: Ali Bey, Şah Kuli Bey, Yakub Bey, Cihanşah Bey.

Ali Bey bin Muhammed Bey

Hükümdarlık için ve tek başına duruma hakim olmak için kardeşleriyle çatıştı. İş, kılıçların çekilracsine ve kuvvet kullanılmasma kadar gitti. So-nunda Ali Bey hepsini yenilgiye uğrattı ve vilâyeti onlardan aldı; ycdi yıl orayı tam bağımsız olarak yönetti. Onun ölümünden sonra yerine kardeşi Şah Kuli Bey geçti.

Şah Kuli Bey bin Muhammed Bey

Kardeşinin yerinc, 941 (1535) yılında, Sultan Süleyman Han'ın çıkarttığı bir emirnameyle beylik tahtına çıktı. Ülkeyi sekiz yıl yönettikten sonra, Sultan Süleyman Han'ın Saraymdan dönüşünde, Bolu Şehrindc birkaç adamıyla birlikte, Gırdıkan Beyi Zırkanlı Näsır Bey tarafından, aralannda bulunan eski bir düşmanlık yüzünden öldürüldü.

Yakub Bey bin Muhammed Bey

Bı Bcy, kardeşi Şah Kuli Bcy'in öldürülmcsinden sonra, Sultan Süley-manı tarafından bütün Zırkan Divanmın yönetiminc gctirildi. Ergin, iyi ahlaklı, sofu meşrepli, Allah'ın dostlarının sözlerinc eğilimli bir adamdı. Şiir ve nazma karşı da hevesi vardı; bu alanda faal bir yeteneğc sahipti. Gerçekleri ve mutlak birliğin anlamlarını kapsayan bir çok şiir bıraktı. Şiirlerinin çoğu Kürdçedir; galiba Kürdçe bir derlemc "Divan"ı vardır. Ken-disi topluluklarda ve yönetimdeki iyi davranışında çağının teki ve kendi dokusundan bir tancydi.

(298) Allah 'ın birliği (M.E.B.)

Bu şekilde 25 yıl hüküm sürdükten sonra kendi isteğiyle hükümdarlıktan feragat etti ve Zırkan yönetimine kendi yerine oğlu Duman Bey'i getirdi. Duman Bey, iki yıl sonra, Şirvan Savaşı sırasında, Çıldır denilen yerde, Kürdistan'ın diğer bazı beyleriyle birlikte Kızılbaşlar tarafmdan öldürül-dü. Yakub Bey de oğlunun öldürülmesinden bir yıl sonra öldü. Duman Bey iki çocuk bırakmıştı: Muhammed Bey ve Ali Bey.

Muhammed Bey bin Duman Bey

Muhammed Bey, babasının 986 (1579) yılında şehit düşmesi üzerine 15 yaşındayken, büyükbabası sayesinde ve onun kendisine karşı gösterdiği büyük ilgi sayesinde yönetime geçti. Yaşının küçük olmasma rağmen başkanlık görevini ve beylik işlerini en iyi şekilde yaptı. Bu durum, ken-disinin emsali arasmda imrenilmesine, kıskanılmasına yolaçtı. Babalarından ve atalarından daha çok kadri arttı ve şanı yüceldi.

Gırdıkanlı Muhammed Bey, aralarındaki eski düşmanlıktan ötürü ve aralarında bulunan akrabalık yüzünden kendisini destekleyen Hazzo Kethüdası Şemseddin'in kışkırtmasıyla Muhammed Bey bin Duman Bey'le çatıştı. Gırdıkanlı Muhammed Bey'le Şemseddin, Derzini beyliğindeki bazı köy ve şehirlere karşı saldırıya geçmeye başladılar; şeytandan aldıkları ilhama uyararak ve gönüllerinin kendilerine güzel gösterdiği intikamcı kötü işlere kapılarak, bu köyleri ve şehirleri yaktılar ve talan, yağma ettiler. Bu saldırı karşısında Muhammed bey de, saldırganları püskürtmek için, taraftarlarından ve amca oğullarından bir topluluğu sınıra gönderdi. Bir gün yine Gırdıkanlı Muhammed Bey her zamanki gibi sınırı geçti ve orada-kilerle savaşmaya başladı. İki taraf arasmda dövüş şiddetlendi ve Gırdı-kanlı Muhammed Bey'in vurulmasıyla sonuçlandı. Kendisini yarı ölü-yarı diri olarak Gırdıkan Kalesine götürdüler ve bir gün sonra öldü. Bunun üzerine Muhammed Bey bin Duman Bey, onun, bu çatışmanın ateşini alev-lendirmeye sebebiyet veren adamlarının önde gelenlerine saldırarak on-ları ortadan kaldırdı ve mallarına elkoydu: Böylece duruma tamamen ha-kim oldu ve bağımsız olarak ülkeyi yönetmeye devam etti; artık kendisiyle çatışan kimse yoktur.

Şimdi, yani 1005 (1597) yılında en iyi şekilde beylik görevini yapmaktadır. Bugünlerde, Hazzo hükümdarları ailesiyle olan akrabalığına dayanarak ve Cezire hükümdarı Emir Şeref'in desteğiyle, Hazzo hükümdarhğmdan Hıdır Bey'in oğlu Muhammed Bey'i uzaklaştırmak ve onun yerine Murad Han'ın oğlu Bahaddin Bey'i başa getirmek istedi. Ne var ki, bu tehlikeli işin gerçekleştirilmesi mümkün değildi ve bu girişim, yalnız kalmasına yolaçtı; emsali nezdindeki itibarını etkiledi. Fakat kendi-si henüz gençliğinin başlangıcındadır ve Allah'm kendisini doğru ve isa-betli yola yöneltmesinde, bunun sonucu olarak doğruluk ve vefakârlıkla

192

güzelleşmesinde büyük umut vardır. Allah işitici ve duaları kabul edicidir.

Şair demiştir ki:

"Zamanın çocuklarında vefa arama, gönül!

Çünkü yaradılışlarında mertlik yoktur bu yoldaşların."

İKİNCİ DAL

Gırdıkan Beyleri Hakkındadır

Yukarıda da geçtiği gibi Şeyh Hasan-ı Ezraki'nin çocuklarından olan Habil, Derzini'yi fethetti. Habil'in oğlu Kabil, Kabli'nin kızıyla düşüp kalktı ve bundan bir çocuk oldu. Kabil, babasının korkusundan ve utanımdan çocuğu Gırdıkan Kalesine gönderdi. Gırdıkan Beyleri işte bu çocuğun soyundandır. Buna göre onlar Derzini hükümdarlarının amca oğulları olurlar.

Gırdıkanlı Mir Näsır, Derzini ve Gırdıkan vilâyetleri arasında bulunan Menar Köyü üzerine, Derzini beyleriyle devamlı anlaşmazlık ve sürekli çatışma hâlindeydi. İki taraftan hangisi güçlüyse bu köyü o ele geçirirdi. Bu durum böyle devam etti. Sonunda Derzini Şah Kuli Bey Sultan Süleyman'ın sarayına giderek, Menar Köyünün Derzini vilâyetinin sınırları içine alınması konusunda kendisinden bir emirname aldı. Bu haber Näsır Bey'in kulağına gelince, öfkesi kabardı ve kızgınlığı şiddetlendi. Yanına birkaç adamını da alarak, nerede olursa olsun Şah Kuli Bey'le buluşup kendisini ortadan kaldırmak amacıyla İstanbul'un yolunu tuttu.

Derken, Asitane'deki işini bitirmiş olan Şah Kuli Bey'le Bolu Şehri'nde buluştu. İki taraf arasında şiddetli bir dövüş başladı ve Şah Kuli Bey'le yanında bulunan hizmetçileri ve adamları, bu hain ve kanlı çarpışmada öldürüldüler. Bu kavganın haberi Bolu Mirlivası'nın kulağına gidince, hemen ileri gelenleri ve halkı toplayarak onlarla birlikte Näsır Bey'e saldırdı; Näsır Bey'i ve adamlarından 30 kişiyi yakalayıp durumlarını yüce Hila-fet Makamma arzetti. Bunun üzerine, kendilerinden adaletli bir kısas alınması konusunda Sultan'ın emri çıktı ve Näsır Bey'le 30 arkadaşı, ibret alacak kimseler için ibret olsunlar diye, herkesin geçtiği yolda bulunan ağaç sıralarına asılmak suretiyle idam edildiler. Şair demiştir ki:

"Adaletle hareket etmediğin sürece
Devlet ve ikbale sahip olmazsın hiç;
Yolları güvenlik altına al saldırganlara karşı
Ülkenin bayındır olmasını istersen eğer."

(299) 1313 (1897) yılında İstanbul 'da basılmış olan Arapça izahlı Kürdçe sözlük "El-Hediyye El-Hamidiyye"ye göre, Gırdıkan Xizan nahiyesine bağlı bir köydür. (M.A.A.)

(300) Biryazma nüshada "Habil 'in kızı". (M.A.A.)

Muhammed Bey bin Näsır Bey

Bu Bey'e, babasının öldürülmesinden sonra Gırdıkan Beyliği görevi verildi. Hazzo Kethüdası Şemseddin'den ve Şerwan'lı (Şirvan'lı) Zeynel Bey'den yana oldu ve Derzini'li Muhammed Bey bin Duman Bey'e düşmanlık yaptı. Böylece Peygamberin, "sevgiyi de miras alırlar, kini de miras alırlar" şeklindeki hadisinin anlamı gerçekleşti ve Muhammed Bey bin Näsır Bey, yukarıda da geçtiği gibi, Muhamed Bey bin Duman Bey'in adamları tarafından öldürüldü.

Näsır Bey bin Muhammed Bey

Näsır Bey, babasının öldürülmesinden sonra, Hazzo Kethüdası Şemseddin Bey'in yardımıyla, henüz çocukken beylik görevini eline aldı. Kethüda Şemseddin bununla de yetinmedi; babasının ve hizmetçilerinin kanlarının diyeti olarak, Derzini'li Muhammed Bey'den Menar Köyünü bir miktar para ve yiyeceklerle birlikte alıp Näsır Bey'e vermeyi başardı. Bu köy iki taraf arasında uzun zamandan beri anlaşmazlık konusuydu. Şemseddin, iki tarafı, Hazzo hükümdarı ve Şerwanlı Zeynel Bey aracılığıyla barıştırdı. Sonra, Derzini'li Muhammed Bey'in, Gırdıkanlı Muhammed Bey'in öldürülmesine sebebiyet vermiş olan kethüdası Zırkanlı Mahmud'u hizmetinden çıkarması kararlaştırıldı. Muhammed Bey de, beylerin kararına uyarak onu çıkardı. Adı geçen Mahmud Bedlis'e varınca, Hazzo Kethüdası Şemseddin, adamlarını ve hizmetçilerini aldatarak kendisini öldürmeye teşvik etti. Onlar da birkaç gün sonra öyle yaptılar ve Hazzo'ya kaçtılar. Bunun üzerine Näsır Bey'in kızgınlığı ve öfkesi hafiflemeye başladı ve barıştan tatmin oldu.

Näsır Bey küçük yaşta bir çocuk olduğu için eğlenceye ve oyuna eğilim gösterdi. Vaktini eğlence ve

sazlarla geçirirdi. "Çenber" lakabıyla anılan Hasan adında bir hizmetçisi vardı ki, güldürücü ve mizahı hareketlerde bulunur, Bey de bununla oyalanırdı. Bir gün bu mizahçı, uyuşturucu madde kullanmıştı ve o sarhoşlukla Emir Näsır'ı vurmaya hayalinden geçirdi; hemen göğsüne hançeri sapladı ve hançer sırtından çıktı. Näsır Bey derhal canını yaradıcısına teslim etti. Avlanmada onlarla beraber olan aşiret ve kabile adamları derhal Çenber'e saldırdılar; tabanca darbeleriyle ve yumruklarla kendisini feci şekilde öldürdüler. Aynı gün Mir Halil'e de, Çenber'in çirkin fiilini isnat ederek kendisini de zulümle ve haksız yere öldürdüler.

Halil Bey, Näsır Bey'in Bolu'da öldürülmesinden sonra Sultan Süleyman'ın Divanı tarafından Gırdıkan Beyliğine tayin edilmişti; sonra Muhammed Bcy bin Näsır Bey'in, adı geçen beyliğe getirilmesi üzerine hükümdarlıktan azledilmişti. Bir süre ülkeyi terketmiş ve bazı Kürd bey-lerinin hizmetinde bulunmayı tercih etmişti. Daha sonra zayıfladığı ve yaşlandığı için, ahşmış olduğu vatanına dönerek Näsır Bey'in yanında ikamet etmiş ve vaktini yine onun yanında geçirmeye başlamıştı.

Emir Näsır iki küçük çocuk bıraktı: Mir Muhammed ve Mir Ebu Bekir. Bugün Mir Muhammed, Sultan'ın emirnamesi gereğince babasının yerine Gırdıkan beyliği görevini yapmaktadır.

ÜÇÜNCÜDAL

Atak Beyleri Hakkındadır

Kürdistan'm ünlülerinden biri de Zırkanlı Ahmed Bey bin Mir Muham-med ailesidir. Kendisi Şah İsmail-i Safevi'nin çağdaşıydı. Bu Şah Diyar-bekir ve Kürdistan'ı istilâ edince, Atak'ı bu Ahmed Bey'in elinden alarak Kaçar aşiretine verdi. Bunun üzerine Zırkan aşireti vatanı, ülkeyi ve aileleri-ni terketmek ve oraya buraya dağılmak zorunda kaldı. Bu durum Çaldıran Savaşına kadar böyle sürdü. Çaldıran Savaşında Şah İsmail yenilgiye uğrayınca ve Han Muhammed Ustaclu öldürülünce, Kürd aşiretleri beyle-riyle birlikte miras kalmış mülklerini ve kaybetmiş oldukları hükümetle-rini geri almak için harekete geçtiler.

Atak Kürdleri de bu arada çalışmaya başladılar ve elverişli fırsattan yarar-lanarak, kışı, "Mılh" adıyla ün yapan yıkık bir kalede geçirdiler. Ne var ki, Atak Kalesinde bulunan Kaçar aşireti buna itiraz ederek, bu insanların, kışın ortasında bu yıkık kalede oturmalarını gerektiren nedeni sordu. Bunlar ise kendilerine cevap vererek şu mazereti öne sürdüler: "Mırdasi aşireti ile aramızda eski husumet ve köklü düşmanlık vardır. Onların bu kış, soğuk ve kar ortasında bize saldırıp çocuklarımızı ve ailelerimizi esir almaları uzak ihtimal değildir. Bunun için, soğukların hafifleyeceği ve karların eriyeceği bahar mevsimine kadar bu yıkık kalede kalmamıza izin verme-nizi istirham ediyoruz." Bunun üzerine Atak Valisi onlara acıdı ve orada kalmalarına izin verdi.

Zırkanlı Atak Kürdlerinin gönlü, Kaçar Kızılbaşlarından yana tatmin olunca, Atak kalesini nasıl fethedeceklerini düşünmeye başladılar. Kaleyi hile ve aldatmacayla istilâ etmek amacıyla, kışın karanlık gecelerinden birinde tırmanmakta kullanmak için, direklerden ve iplerden bir merdiven hazırladılar. Sonra bir gece, usta Kürd kahraraanlarından bazüarı kalenin surlarını tırmanarak burçlara ve kale duvarlarına ip bağlamak suretiyle merdiven dikmeye muvaffak oldular. Arkasmdan Zırkan yiğitleri kalenin üstüne çıktılar ve hemen içeri girdiler; kalenin Kızılbaş muhafızlarını ke-sici kılıçlarla yok ederek, ibret alacaklara ibret olsun diye başlarını astılar; sonra da kadımlarını ve ailelerini kaleden çıkarıp Ahmed Bey'e gönderdi-ler; arkasmdanda Ahmed Bey'i getirtip başlarına hükümdar tayin ettiler. Ahmet Bey, Sultan Selim Han'm emirnamesi gereğince, miras kalmış ülkesinde bir süre hüküm sürdü. Ölüm kendisini yakaladığımda üç erkek çocuk vardı: Şahım Bey, Yusuf Bey ve Mahmud Bey. Fakat bu kardeşler, kendi aralarından birinin hükümdarlık yapmasına razı olmadılar; anlaşmazlığa düşüp birbirlerine şiddetli hasım oldular. Sonunda Sultan Selim Han'ın eşiklerine gitmek konusunda anlaşmaya vardılar ve İstanbul'a gittiler. Orada, vilâyetin kardeşler arasında taksim edilmesi ve bir kısmının da Sultanlığın özel mülklerinin yönetimine verilmesi konusunda Sultanhk Divanı tarafından bir yazının gönderilmesi kararlaştırıldı.

(301) Bu, eski Arap-İslâm kaynaklarında "Hetax" olarakgeçen meşhur kaledir; şimdi Türkiye 'nin Diyarbekir ilinde olup "Lice" adıyla bilinmektedir. (M.A.A.) Şimdiki Lice ilçesine bağlı bir köy olup ilçe merkezinin 15 km. kadar güney doğusundadır. (M.E.B.)

Şahım Bey bin Ahmed Bey

Kardeşler, Atak vilâyetinin gelirlerini yazacak bir yetenekli kimsenin tayini konusunda Diyarbekir Beylerbeyi adına bir Padişahlık hükmü çıkarttılar. Bu hüküm gereğince, bazı köylerden ve tarlalardan elde edilen gelirden 60 bin Osmanlı akçesi tutarında bir miktarın zeamet yoluyla Mahmud Bey'e, 110 bin Osmanlı akçesi tutarında bir miktarın zeamet yoluyla Yusuf Bey'e verilmesi; Rabit nahiyeti, Meyyafarqın (Meyyafarkın) ve Cıska köyü ile, kâfirlerden alınan haraç malların da Padişahlığın özel emlakine katılması kararlaştırıldı. Ayrıca Şahım Bey'e de, 200 bin Osmanlı akçesi tutarında bir miktarın sancak olarak-verilmesine karar verildi.

Mahmud Bey'in ölümünden sonra onun zeameti de, arpalık olarak Ku-bad Bey Ramazanlu'ya verildi. Rüstem Paşa'nın vezirliği döneminde, Şahım Bey'i, ihanet ve ihtilâs yapma suçlarıyla suçladılar ve Süleymani ferman gereğince kendisini öldürdüler. Bundan sonra Atak vilâyeti 20 yıl süreyle, Zırkan beylerinin yönetiminden uzak ve onların yönetiminin dışında kalarak, Osmanlıların memurlarının elinde kaldı.

Yusuf Bey bin Ahmed Bey

Elkas Mirza'nın yolaçtığı ve Sultan Süleyman Han'ın bizzat Azerbay-can'a gitmesine sebep olan savaşlar ve inkılaplar sırasında, Atak Sancağı, kaleyi yıkması ve kendi zeametini de sancağa katması şartıyla Yusuf Bey'e verildi. Yusuf Bey bu şekilde ve tam bağımsız olarak uzun zaman Sancağı yönetti; kendisiyle bu süre içinde çatışan olmadı. Onun ölümünden sonra Sancak, eski şekil üzerine, Ahmed Bey bin Hacı Hüseyin Bey denilen, Osmanlıların bir adamına verildi. Yusuf Bey ise, Hasan Bey denilen bir çocuk bırakmıştı.

(302) *Kanuni Sultan Süleyman 'mfermam. (M.E.B.) 196*

Hasan Bey bin Yusuf Bey

Yukarıda da geçtiği gibi, bu beyin babasının ölümünden sonra, Atak sancağı bir yabancı adama verildi ve iki yıl onun yönetiminde kaldı. Al-ı Osman tahtına Sultan Selim Han II. geçince, Hasan Bey, miras kalmış ülkesini elde etmek için İstanbul'a gitti. Ve Vezir-i Azam Mehmed Paşa'nın kendisini desteklemesi sayesinde, Atak Sancağının ocak olarak kendisine verilmesi konusunda Sultan Selim'den bir emirname aldı. Böylece Hasan Bey 20 yıl süreyle Atak Beyliğini ciddiyetle ve azimle yönetti. Allah rah-met etsin, kendisi dünyaya karşı aç gözlü, parayı seven ve kendi dünyasma dönük bir kimseydi. Ölüm kendisini yakaladığı zaman iki oğlu vardı: Yusuf Bey ile Veli.

Hasan Bey'in beyliği, Sultan Murad'm bir emirnamesi gereğince oğlu Yusuf Bey'e lütfedildi. Fakat Yusuf Bey kısa bir zaman sonra öldü. Çünkü onun günleri de bahar ve çiçeklerin günleri gibi kısaydı ve fazla kalmadan sırtını dönüp gitti. Miras ve hak kazanma usulü gereğince yeri-ne kardeşi Veli Bey geçti. Ne var ki, amca oğullarından Cihanşah Bey bin Suhrab Bey denilen bir adam, bu işte kendisiyle anlaşmazlığa düştü ve beyliği kendisinden almaya çahştı. Sonra Sultan'm Divanma, Diyarbekir hazinesine yıllık 20 bin filori ödemek şartıyla Atak Sancağının kendisine verilmesini arzetti. Veli Bey bu çabayı duyunca aynı miktarı ödemeyi taah-hüt etti ve adı geçen Cihanşah'a, beyliğin işlerine karışma olanağı vermedi.

"Zalim İbrahim Paşa" diye ün yapan İbrahim Paşa, Rebia , Diyarbe-kir ve Kürdistan vilâyetlerinde devlete karşı isyan bayrağını çekince Atak Sancağı, Diyarbekir hazinesine 40 bin filori gelir sağlaması karşılığında, Zülfikar Bey bin Şah Bey'e verildi. Bu durum, adı geçen İbrahim Paşa'nın Diyarbekir vilâyetinden azledilmesine ve yakalanıp İstanbul'daki Yediku-le kalelerine hapsedilmesine kadar bu şekilde sürdü. Sonra Al-ı Osman tahtına Sultan Mehmed Han oturunca, o İkinci Haccac'm öldürülüp İstanbul meydanında asılmasını emretti. Böylece hakkmda şairin şu sözleri gerçekleşti:

"Kötü davranışlı adamın kesilmelidir başı

Kötü ağacın da kazınmalıdır kökü."

Bunun üzerine Veli Bey bu sırada, Atak beyliğinin eski usul gereğince ve kendisine kabul ettirilen herhangi bir şart olmaksızın, kendisine veril-mesi konusunda Sultan Mehmed'den bir emirname elde etmeye muvaf-fak oldu. Kendisine karşı herhangi bir anlaşmazlık da çıkmadı. Böylece yetenekle vilâyetin hakimi oldu. Şimdi beylik görevini fiilen yapmaktadır

(303) *MuradIII (M.E.B.)*

(304) Harran, Ceylanpınar ve Nusaybin dolayları. (M.E.B.)

(305) Mehmed III. (M.E.B.)

(306) Haccac, Emevilerin zulmüyle tanınan valisi "Haccac-ı Zalim"dır. Yazar, İbrahim Paşa'yı ona benzetmiştir. (M.E.B.)

DÖRDÜNCÜDAL

Tercil Beyleri Hakkındadır

Zırkanlıların kökeni aslında Tercil ve Atak'tır. Tercil, Amed'e yakın bir bölgedir. İki kalesi vardır: Tercil Kalesi ile Dar-ayn Kalesi. Derzini ve Gırdıkan ise Tercil ve Atak'ın iki koludur.

Zırkan'ın ilk hükümdarının soyu Seyyid Hasan, bin Seyyid Abdurrahman bin Seyyid Ahmed bin Sefil bin Seyyid Kasım bin Seyyid Ali bin Seyyid Tahir bin Seyyid Cafer El-Katil bin Seyyid Yahya El-Ekna' bin Seyyid İsmail El-Ekber bin Seyyid Cafer bin İmam Muhammed El-Bakır bin İmam Zeynelabidin bin İmam Hüseyin bin İmam El-Murtaza Ali'ye -Allah hep-sinden razı olsun- ulaşır.

Seyyid Hasan Şam ülkesinden Mardin vilâyetine geldiğinde Atak Nahi-yesine yerleşti ve ibâdetle, dindarlıkla, kanaatkârlıkla meşgul oldu. Bu durum, o ülke halkının çevresinde toplanmasına ve kendisine inanmasına vesile oldu. Bir rivayete göre, mavi gözlü olduğu, diğer bir rivayete göre ise devamlı mavi elbise giydiği için "Şeyh Hasan-ı Ezraki" adını almıştı. Bu, Selçukluların en büyük komutanlarından biri olan Emir Artuk bin Ekseb'in Selçuklu Sultanı adına Amed, Mardin, Harbut, Mücenkürd ve Hasankeyf Hükümeti'ni yönettiği dönemdeydi.

Bu Bey'in güzel ve son derece zeki bir kızı vardı. Kız sevdaya tutulmuş ve delilik derecesine varmıştı; mütehassıs tabipler ve mahir hekimler bu kızm tedavisinden aciz kalmışlardı. Bu durum günden güne şiddetleniyordu. Bu durum karşısında Emir Artuk'un, Şeyh Hasan-ı Ezraki'yi çağırıp, kendisinden, Allah'ın kızına şifa vermesi için dua etmesini istemekten başka çaresi kalmadı. Şeyh bazı duaları suya okumaya başladı, sonra bu suyu hasta kızm başına döktü. Yüce Allah da bu temiz Şeyh'in himmetiyle kıza şifa verdi. Bunun üzerine Emir, kızmı Şeyh'e nikâhlamak istedi; Şeyh bunu reddedince de kıızı Şeyh'in oğlu Hasan'la evlendirdi ; sonra da kendi-sine Tercil Nahiyesinin hükümdarlığını verdi. Bunun detayları daha önce Derzini Beyleri Bölümünün girişinde de geçti.

Seyyid Hasan ve oğulları Ahmed bin Seyyid Hasan, Süleyman bin Kasım, Yusuf ve Hüseyin bir süre Tercil ve Atak'ta hüküm sürdüler.

(307) Tercil, Hazro ilçesinin güney batısında, ilçe merkezine 5 km. kadar mesafededir. (M.E.B.)

(308) Daraçın. (M.A.A.)

Ömer Bey bin Hasan Bey

Bu Bey Seyyid Hüseyin'in yerine geçti. Kendisi Bayındır Uzun Hasan'm çağdaşıydı. Uzun Hasan kendisini çok yüceltir ve saygı göste-rirdi; kızıyla evlendi ve Tercil ile Atak'a ek olarak Mıhrani ve Nuşad nahi-yelerini de verdi. Uzun Hasan'm bu karısmadan doğan oğlu büyüyüp gelişince, babası tarafından, Kürdistan'ın bazı şehirlerini istilâ ettiğinde Tercil ve Atak'a Bey tayin edildi. Ayrıca adı geçen Ömer Bey'e de Bedlis vilâyeti-nin yönetimi verildi.

Budak Bey bin Ömer Bey

Budak Bey'in babasının ölümünden sonra Bedlis Beyliği Uzun Hasan tarafından kendisine verildi. Hasan Bey'in oğlu Yakub Bey İran tahtına çıkınca, Tercil ve Atak vilâyetini eski usul gereğince, 888 (1484) yılda Budak Bey'e verdi. Budak Bey burayı uzun süre yönettikten sonra 911 (1506) yılında Allah'ın rahmetine kavuştu.

Ahmed Bey bin Budak Bey

Babasının ölümünden sonra onun yerine geçti. Sonra, 913 (1508) yılda, Şah İsmail'in çıkardığı ve Diyarbekir'i istilâ ettiği çarpışmada Kızılbaşlar tarafından şehit edildi. Bu beyliğin hükümdarlığını eline almasından iki yıl sonraydı.

Ali Bey bin Budak Bey

Kardeşinin ölümünden sonra Beylik tahtına çıktı ve ölünceye kadar yönetimi 22 yıl sürdü.

(309) Yedinci Bölümün başlannda kızla evlenenin, Şeyh Hasan 'ın kendisi olduğunu yazmıştı; burada ise, bunun, Şeyh 'in oğlu Hasan olduğunu yazmaktadır. Oysa Hasan Şeyh 'in adıdır. (M.E.B.)
(310) Buradaki "bin" kelimesinin fazla olduğu anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

Şemsi Bey

Kürdistan'ın beyleri ve hükümdarları Kızılbaşların zalim davranışlarından bıkip bu davranışlara son derece öfkelenince ve Osmanlı Sarayına gidip Sultan Selim'e itaatlerini sununca, Tercil Beyliği Şemsi Bey'e verildi. Diyarbakir vilayetinin Kızılbaşların egemenliğinden kurtarılması konusunda Sultan'ın emri çıkınca Tercil vilayeti de onların egemenliğinden kurtarıldı. Bu Bey'in ölümünden sonra yerine oğlu Haydar Bey geçti.

Haydar Bey bin Şemsi Bey

Sultan Selim Han'ın emirnamesi gereğince babasının Beyliği görevi kendisine verildi. Uzun süre hükümdarlık görevini yaptıktan sonra, Kürdistan beylerinden ve hükümdarlarından bir grupla birlikte Çıldır çarpışmasında Kızılbaşlar tarafından öldürüldü. Bu, Serdar Mustafa Paşa'nın Gürcistan ve Şirvan fethi için yaptığı sefer sırasındaydı. Beyliği, Serdar Lala Mustafa Paşa tarafından oğlu Budak Bey'e verildi.

Budak Bey bin Haydar Bey

Bu Bey, babasının yerine geçerek 15 yıl süreyle Beyliği yönetti. Sonra ölüm yönetimi oğlu Hüseyin Bey'e bıraktı.

Hüseyin Bey

Babasının yerine Beyliği sekiz ay yönettikten sonra öldü ve yönetimi kardeşi İsmail Bey'e bıraktı.

İsmail Bey

Ülkenin yönetiminde kardeşinin yerine geçti ve devri dört yıl sürdü. Sonra öldü ve yönetim kardeşi Ömer Bey'e geçti.

Ömer Bey bin Haydar Bey

Sultan Murad Han'ın ' ' emirnamesi gereğince Tercil Beyliği kendisine verildi. Kendisi âlicenap ve iyi ahlakla nitelenen bir gençtir ve Rum (Türk) taifesiyle geniş ölçüde ilişki hâlinindedir. Sürekli olarak Diyarbakir Beylerbeyinin hizmetinde bulunmakta ve Amed Divanında, Diyarbakir'e bağlı Kürd beylerinin işleri ve sorunları konusunda kendisine başvurulmaktadır.

(311)MuradIII.(M.E.B.) 200

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Sıvedi (Sividi) Beyleri Hakkındadır

Geçmişin haberlerini nakledenler ve ilginç hikâye ve olayları rivayet edenler tarafından, bu mütevazi satırların yazarına iletilmiştir ki, Sıvedi (Sividi) beylerinin soyu Bermekoğullarına

ulaşır; aşiretlerin soyu ise, Peygamber'in -selâm üzerine olsun- sahabelerinden olan Esved adında genç bir kişiye ulaşır. Diğer bir rivayete göre ise, Sıvedî aşiretinin asıl

yurdu, Medine-i Münevvere'ye Şam istikametinde iki konak mesafede Âl-ı Bermek ise soyca Fars krallarına ulaşırlar. Eskiden Belh vilâyetin-de bulduklarını, ateşe taptıklarını, sonra Allah tarafından ansızın İslâmi-yetin nuruna hidayet edildiklerini söylediler. Şair demiştir ki:

"Ne mutlu o güzel göze ki senin için ağlar! Ne mutlu o ulu gönle ki senin için yanar."

Halid'in babası Cafer, Abdülmelik bin Mervan, bir rivayete göre de Süleyman bin Abdülmelik zamanında hayli çok olan malları, hizmetçileri ve debdebesiyle birlikte, hükümdarlık merkezi Şam'a göç etmiştir. Bu zen-ginin geliş haberi Halife'nin kulaklarına gelince, kendisinin meclisine getirilmesini emretmiş; kendisini hemen Süleyman'ın meclisine getirmişler-dir. Meclise girer girmez Süleyman'ın mizacı son derece değişmiş ve Cafer'in derhal meclisten çıkarılmasını emretmiştir. Bunun üzerine, orada hazır bulunanlar, hükümdar'a bunun sırrını sormuşlar; o da şu cevabı ver-miştir: "Gelenin üzerinde zehir vardı ve bu şekilde yanıma gelmesi beni rahatsız etti, mizacıma değiştirdi; bunun için kendisini meclisten çıkarttım; çünkü bileğimde iki boncuk vardır ki, meclisime biraz zehir girdi mi he-men etkilenirler ve sallamrlar." Cafer'e, yanmda zehir taşımasının nedeni-ni sordukları zaman ise şöyle cevap vermiştir: "Yüzüğümün taşının altına zehir koydum ki, bir çıkmaza girdiğim zaman, şiddetten kurtulmak için bu taşı, hemen emeyim." Bunun için halk kendisine "Bermeki" adını verdi. Hamiyet ve onurun kanıtı olan bu sözler, Süleyman tarafından ka-bul ve takdirle karşılandı; ona güvenini belirtti ve kendisine büyük ilgi gösterdi; o kadar ki vezir-i azamhk görevini kendisine verdi. Şair demiştir ki:

"Ne olur kadehte gizli bulunan zehirle?

Adının gizli olması ona tatlılık verir

Dünyanın yarısı sevinçten pay alarak mutlu olur.

Öteki yarısı ise mutlu olur güzel anıyla."

Bundan bir süre sonra Cafer'in oğlu Halid ve Halid'in oğlu Cafer

(315) Eb'ül-Abbas El-Seffâh ve kardeşi Ebu Cafer El-Devanîkî'nin vezirliğini

yaptılar. Harunurreşid zamanında ise bu vezir Yahya bin Cafer ' büyük bir kudret ve nüfuza sahipti; en yüksek rütbe olan vezir-i azamlık ve büyük vekillik^ ' rütbesine yükselmişti. Bu rütbeden sonra hiç bir rütbe tasav-vur edilmez. Bu durum sadece kendisine özgü değildi; oğulları Fadl, Ca-fer ve Musa da daha önce İslâm devletlerinde görülmemiş yüksek rütbelere ve yüce vezirlik makamlarına ulaşmışlardı. Bu durum, dediko-ducuların ve şer arayanların, Harunurreşid'in göğsünü Veziri Yahya'ya karşı öfkeyle kabartmalarına yolaçtı. Bunun sonucu olarak Harunurreşid Yahya'nın oğlu Cafer'i öldürdü. Yahya ile Fadl'ı da hapishanenin derin-liklerine attı ve ölünceye kadar orada kaldılar.

Şair demiştir ki:

"Yaradılışa hakim olan kural şudur:

Her başlangıcın bir de sonu vardır."

Yahya ile Fadl'm izzet ve egemenlik günlerinde biriktirmiş oldukları büyük mallarına ve servetlerine de el kondu.

Bu soylu ailenin ve onlara bağlı birçok kimsenin başma gelenleri de-taylı olarak öğrenmek isteyenlerin, uzun tarih kitaplarına başvurmalan gerekir. Çünkü bizim bu küçük kitabımız onu kapsayamaz ve uzatılması da mümkün değildir.

Ben, tarih kitaplarında Musa'nın akıbetini ve nereye gittiğini araştırdım; fakat onun izine rastlayamadım. Çok muhtemeldir ki, Musa babasının ve iki kardeşinin düştükleri vartadan kurtulmaya muvaffak olmuş ve Kürdistan'ın sarp dağlarına sığınarak oraya yerleşmiştir. Çünkü halkın dillerinde ve ağızlarında yaygın olan hikâye ve masallardaki ünlü rivaye-te göre, Âl-ı Bermek çocuklarından üç kişi Abbasoğulların halifeliği sırasında Bağdad'ı terkedip Kürdistan'a gelmişler ve Genc'e bağlı Şeftalu dağında, Hartçuk denilen bir yere yerleşmişlerdir. Büyük kardeşleri orada dindarlık ve kanaatkârlıkla ün salmış; dualan kabul olunacak Allah'ın bir velisi olmuştur.

Günün birinde küçük kardeşleri önemli bir iş yapmaya gitti ve gelenek gereğince o tarafın halkı, Şeyh'ir ' ve arkadaşlarının yanına günlük yemeğe çağrıldılar. Şeyh, ortanca kardeşi ve müritleriyle birlikte yemek yemeye başladı; küçük kardeşin payını da dönmesini beklemek için ayırdı. Fakat küçük kardeş döndüğü zaman yemeğini sorunca, ortanca kardeş şöyle dedi: "Senin dönüşün

gecikince, senin yemek yediğini ve yemeğe ihtiyacın kalmadığını düşündüm; bu nedenle senin payımı da ben yedim." Büyük kardeş bu davranışı duyunca, kardeşinin olgunluğunun az olmasına çok kızdı ve kendisine şöyle beddua etti: "Payına razı olmadığın için Al-lah karnını parçalasın." Bedduaya uğrayan kardeş hemen yere düştü ve canını yaradıcısına teslim etti. Bu olaydan sonra halkın Şeyh'e olan inancı gerçekten büyük ölçüde arttı. Bundan sonra Şeyh, Mır Şahab adındaki küçük kardeşiyle birlikte Hançuk'u terkederek, Sıvedi (Sıvıdi) aşiretleri-nin ve kabilelerinin isteğine uyup onların yanına gitti; işlerini yönetmeye, düzene koymaya başladı. Aralarında sağlam bir kale kurdu ve uzun za-man hem başkanlık, hem de irşad görevlerinde bulundu.

Şeyh erkek çocuk bırakmadan Allah'm rahmetine kavuşunca, kardeşi Mir Şahab onun yerine başa geçti. İşte biz de, onun soyundan gelip bu vilâyette hüküm sürmüş olanları anlatmaya başlayacağız.

(312) bulunan Süveyd Köyüdür. Allah gerçeği daha iyi bilir.

(312) Doğruluğa ve akla yakın olan şudur ki; bu eski Kürd aşireti, oturduğu ve korunduğu kale olan Sıweda'dan, yani Amed-Ruha arasındaki Sürek (Siverek) Kalesinden, Haçlıların Şam dolaylarını ve Cezire 'nin bir kısmını istilâ etmeleri, Rum ve Ermenilerin burayı ele geçirmeleri sırasında göç etmişlerdir. Onların Medine yakınlarındaki Süveyd köyüyle ya da ondan başka diğer ilke ve bölgelerle ilgileri yoktur. (M.A.A.)

(313)Bu, Farsça'da "emmek"anlamına gelen "bermekiden"sözcüğünün nisbeteğlidir; adam, "emerim"anlamına gelen "bermekem" demiştir. (M.A.A.)

(314) İbni Hallikan ve diğer eski Arap kaynaklarında olduğu gibi doğrusu, Halid'in oğlu Yahya 'dır. Cafer ise torunudur. (M.A.A.)

(315) İlk Abbasihükümdan. (M.E.B.)

(316) Doğrusu Yahya bin Halid'dir; Cafer Yahya'mn oğludur. (M.A.A.)

(317) Hükümdarın vekilliği. (M.E.B.)

(318) İbniHallikan 'ın üçüncü cildindeki Yahya 'nın biyografisi bölümünde, Yahya 'mn dört oğlu olduğu yazılıdır: Fadl, Cafer, Muhammed, Musa. (M.A.A.)

Emir Celâl bin Mir Şahab

Babasının ölümünden sonra beyliği eline aldı ve hükümdarlık görevini en iyi şekilde yaptı. Allah'm rahmetine kavuşunca yerine oğlu Emir Mu-hammed geçti.

Emir Muhammed

Babasının yerine geçti ve uzun zaman ülkeyi yönetti. Ölünce de yerine oğlu Fahreddin geçti.

(319)Büyükkardeşin. (M.E.B.)

Emir Fahreddin

Beylik görevine geçti ve ülkeyi geniş ölçüde kalkındırdı. Uzun zaman adalet bayraklarını dalgalandırdı ve imar hareketleri yaptı. Allah'm rah-metine kavuşunca yerine oğlu Emir Hasan geçti.

Emir Hasan

Bu Bey, babasından sonra işlerin dizginini eline aldı. Kan dökücü, ce-berrut ve öldürücü bir adamdı. Ömrünün sonlarında gözlerini kaybetti. Bunun üzerine yönetimin dizginleri büyük oğlu Emir Fahreddin'in eline geçti. Güzelliğin, iyi ahlakın, gönül tokluğunun, yürekliliğin ve cesaretin bir sembolü olan öteki oğlu Mir Muhammed ise evi terketmek, vatanından ayrılmak ve Uzun Hasan'ın Diyarbakir'deki otağına gitmek zorunda kaldı. Bu ulu Sultan kendisini cömert ve Hüsrevce ilgisinin kapsamı içine aldı; kendisine Hançuk ve Çebakçur beyliğini verdi ve onu, dileği yerine geti-rilmiş ve şerefi artmış olarak irsı vilâyetine gönderdi.

Fakat Mır Muhammed vilâyetine varır varmaz iki kardeş arasında çatışma başladı ve kanlı çarpışmalar oldu. Bu çarpışmalar Mir Muhammed'in öl-dürülmesiyle sonuçlandı ve ortalık Emir Fahreddin'e boş

kaldı. Artık ken-disiyle kimse çatışmıyordu ve ölünceye kadar ülkenin hükümdarı kaldı. Öldüğü zaman çocukları erginlik çağına erişemedikleri için yerine kar-deşinin oğlu geçti.

Ebdal Bey bin Mir Muhammed Bey

Bu Bey, amcasının ölümünden sonra onun yerine geçti ve beyliğin bağımsız hükümdarı oldu. Onun zamanında, Çebakçur Valisi Aykut-oğlu'nun komutasındaki Kızılbaşlar, istilâ etmek amacıyla Hançuk'un üzerine yürüdüler. İki taraf arasında, yedi gün yedi gece devam eden kanlı çarpışmalar oldu ve bu çarpışmalarda iki taraftan da birçok kurban gitti. Sonunda başarı ve zafer rüzgârı Ebdal Bey'den yana esti; düşmanı Aykutoğlu'nu yenmesinde başarı ve zafer kendisine yar oldu. Aykutoğlu ise ağır bir yenilgiye uğradı, topluluğu darmadağm oldu, askerleri dağıldılar ve halk malını, eşyasını, çadırlarını, atlarını ve katırlarını yağma etti.

Ebdal Bey bu olaydan sonra birkaç yıl daha ülkeyi yönetti ve Allah'ın rahmetine kavuşarak iki çocuk bıraktı: Sübhan Bey ve Sultan Ahmed Bey.

Sübhan Bey bin Ebdal Bey

Babasının ölümünden sonra yönetimin dizginlerini eline aldı. Hükümet işlerini, kardeşiyle tam bir işbirliği hâlinde, ustalıklı ve yetenekle yönetti; ülkeyi ciddiyet ve azimle idare etti. Eskiden demişler ki: "Bütün devletler ittifaktan doğar Devletsizlik ise nifaktan doğar."

İki kardeş arasındaki bu ittifakın getirdiği uğurla ve Allah'm onları başarıya ulaştırması sayesinde, fetihleri çoğaldı ve dünya onlara gülümse-

di. Çünkü Pazuki Halid Bey'in ölümünden sonra Sübhan Bey, Kebx

(320') (Kebh) Nahiyelerini, adı geçen Halid Bey'in adamlarından almaya ve

kendi vilâyetine katmaya muvaffak oldu. Ayrıca, Sultan Selim'in Çaldıran Savaşından sonra Diyarbakir'i istilâ etmesi üzerine, Sübhan Bey de ezici kuvvetleriyle Çebakçur'u Aykutoğlu'nun elinden, Ağçekale'yi de burayı Şah İsmail adına yöneten Pazuki Mansur Bey'in elinden aldı. Bunlardan başka, Zak ve Menşkurt nahiyelerini de Kızılbaş Kadir Bey'in elinden aldı.

Bütün bunlardan sonra iki kardeş, vilâyeti kendi aralarında taksim etti-ler; Çebakçur ve ona bağlı yerler Sübhan Bey'in, vilâyetteki diğer kaleler de Sultan Ahmed Bey'in payına düştü ve durum bu şekilde birkaç yıl sürdü. Sonunda iki kardeş arasında fesat ve kanşıklık akrepleri dolaşma-ya başladı; dostluk ve duruluk, yerini husumete ve düşmanlığa bıraktı. Bunun üzerine, Sultan Ahmed Bey'in çabası ve jurnalları yüzünden. Sul-tan Süleyman Han'ın Divanından, Sübhan Bey'in öldürülmesi konusun-da emir çıktı. Çebakçur Kalesi de Osmanlıların bir memuruna verildi. Süb-han Bey, Maksud Bey adında bir tek erkek çocuk bıraktı.

Sultan Ahmed Bey bin Ebdal Bey

Kardeşi Sübhan Bey'in öldürülmesinden sonra uzun zaman ülkeyi yö-netti ve hükümdarlık dönemi uzayarak 50 yılı geçti; bundan sonra Allah'ın rahmetine kavuştu. Şairin dediği gibi:

"Dünya, ki onda az istikrar görüyorum

Her yanımda bin dert görüyorum

Çünkü köhne bir handır o, ki her yanımdan

Yok olma çölüne giden yolları görüyorum."

Sultan Ahmed Bey iki çocuk bıraktı: Murad Bey ve Muhammed Bey. Maksud Bey bin Sübhan Bey Bu Bey, babasının öldürülmesinden sonra, Nahcivan seferi ve savaşında Sultan Süleyman Han'ın emrinde ve maiyetinde bulunuyordu. Osmanlı askerleriyle birlikte Nahcivan'a bağlı Arpaçay denilen yerde Kızılbaşların büyük bir ordusunun baskınına uğradı ve şiddetli bir çarpışmaya girdi. Bu çarpışmada büyük cesaret ve yiğitlik örneği verdi. Bu davranışı Haşmetli Sultan'ın dikkatini üzerine çevirdi ve kendisine hayran olmasına, onu tak-dir etmesine yolaçtı. Bunun üzerine Sultan, Çebakçur Sancağmırı, babasının yönetimindeyken uygulanan kurala uygun olarak kendisine verilmesi ve bu sancağm miras yoluyla onun ailesinde kalması konusunda bir emirname çıkardı.

Çerkes İskender Paşa'nın, başkaldıran Kürd aşiretlerinin yurdu olan Di-yarbakir beylerbeyliği sırasmda, Maksud Bey, Sultan Hazretleri ile devle-tin uğrunda yapmış olduğu açık hizmetler ve fedakârlıklara aldanarak, İskender Paşa ile akıllıca bir geçinme ve siyaset yolu izlemedi. Bu da İsken-

der Paşa'yı, Çebakçur'u Emir'in yönetiminden alıp bir Osmanlı memuru-na vermek için fırsat bulmaya itti. Bunun üzerine Maksud Bey, uğradığı zulmü ve İskender Paşa'nın kendisine yaptığı haksızlığı Sultanlığın yüce eşiklerine arz etmek amacıyla İstanbul'a gitmek zorunda kaldı. Fakat orada geçirdiği yedi yıl içinde, sesini Sultan'ın kulaklarına duyurmak fırsatını bulamadı. Çünkü vezirler ve devlet adamları, İskender Paşa'nın hatırı için kendisine yardım etmekten kaçınıyorlardı. Sonunda ölüm orada kendisini yakaladı ve Allah'ın rahmetine kavuştu.

(320) Doğrusu "Genç"tir. (M.A.A.)

Murad Bey bin Sultan Ahmed Bey

Diyarbakır Beylerbeyi İskender Paşa, Sultan Ahmed Bey'in vilâyetini çocukları arasında taksim etti. Muhammed Bey'e Hançuk Nahiyesi ile Ağçekale'yi, bu Murad Bey'e de diğer nahiyeler ve şehirleri verdi ve öteki kardeşlerini de yönetime ortak kılması, birbirleriyle çatışmaması da şart koştu. Yalnız Çebakçur, Osmanlı memurlarının yönetimi altında kaldı.

Durum bu şekilde 16 yıl devam etti. Bundan sonra Murad Bey, kendi rızasıyla oğlu Süleyman Bey'in lehine yönetimden feragat etti. Bundan birkaç yıl sonra da Allah'ın rahmetine kavuşarak, adı geçen Süleyman Bey'den başka üç erkek çocuk bıraktı: Ali Han Bey, Ulu Han ve Mustafa Bey. Mustafa Bey, Tebriz'in istilâsı ve Kızılbaşların elinden alınması sırasında, Kürd beyleriyle birlikte Tebriz Sa'dabad'ında Kızılbaşlar tarafından öldürüldü. Ali Han Bey ise aynı çarpışmada esir oldu ve Kızılbaşlar kendisini Kahkaha Kalesinde tutukladılar; Karaman Beylerbeyi Murad Paşa ile birlikte orada iki yıl kaldı. Sonra serbest bırakıldılar ve ikisi birlikte Rum (Osmanlı) ülkesine geldiler. O zaman merhamete gelen Diyarbakır Beylerbeyi, Murad Paşa'nın da yardım ve desteğiyle, Çebakçur Sancağının mülkiyet yoluyla Ali Han Bey'e verilmesi konusunda bir Padişahlık emirname-i çıkarttı.

Murad Bey'in kardeşi Ulu Han Bey ise, hâlâ Diyarbakır'da ileri gelenlerin büyükleri arasında bulunmakta ve vaktini görevsiz olarak geçirmektedir.

Hançuk Livası Emiri Mir Muhammed Bey'e gelince, Ağçekale'yi de yönetiyordu. Güvenlik ve disiplin işlerinde gevşeklik gösterdi; vilâyetin her tarafında koruma ve kollama görevinde tembel davrandı. Bu yüzden Serdar Ferhad Paşa, onun sancağını da Süleyman Bey'in sancağına kattı ve kendisini görevinden yoksun bıraktı. Bu da, Muhammed Bey'le Süleyman Bey arasında, birkaç yıl devam eden sürekli bir ihtilâf ve şiddetli bir anlaşmazlık çıkmasına yolaçtı. Sonunda Muhammed Bey'i ölüm yakaladı ve anlaşmazlığın sonuçlarından, dedikodulardan kurtularak Allah'ın rahmetine kavuştu.

Süleyman Bey bin Murad Bey

Bu Bey emsali arasında mübalağasız olarak tekti, nadir rastlanan cesaret, yiğitlik, cömertlik ve âlicenaplığa sahipti. Gençliğinin başlangıcında Amed ve Bağdad Beylerbeyi'nin yanında kalmış, vatanından uzak olarak gurbet elinde, Arap ülkelerinde güçlükler ve sıkıntılarla karşılaşmış, meşakkatler ve mihtetlere tahammül etmişti. Kürdistan beyleri arasında, Rum ' usulü askerlik ve biniciliği iyi bilmekle tanınmıştı. Ayrıca, di-namik kavrayış yeteneği, gerçeklerin anlamlarının ve orijinal düşüncelerin kaynağıydı; ayırdedici aklı da, ince nükteleri bilen inceleyicilerin güzelliğinin bir aynasıydı. O, şairin dediği gibiydi:

"Gönül aydınlığımda, incelikleri görme ve güzel konuşmada, Günlerin gözü, görmemiştir onun gibisini yüzyıllarca."

Ne var ki, kendi üstün yeteneklerini bilmesi ve malı, makamı feda et-mesi yüzünden ve bunlardan duyduğu sevinçten ötürü, kendisinde biraz gurur ve kendini beğenmişlik meydana gelmişti. Şairin dediği gibi:

"Sende bir kıl ucu kadar 'varlık' var oldukça,
Unutma ki sende putperestlik vardır
Rüstem diyor ki: Hayalimdeki putu kırdım ben
Fakat hayalde kırdığım put gerçekte bakıydr."

Öte yandan bu beylerin babaları ve atalarının vatani eski zamanda Kebe (22) Kalesi idi. Kalelerin en sağlamı ve en metini olan bu kale, Fırat Nehrine bakan bir dağın eteğinde bulunmakta; bu durum da, orada oturanların ve yerleşenlerin zamanın olaylarına ve günlerin, feleğin felâketlerine karşı güvenlik

içinde olmalarını sağlamaktadır. Fakat Süleyman Bey'in geniş himmeti, yolları dar, bayındırlık ve gelişmesi sınırlı olan o kaleyi yeterli bulmadı; bu nedenle geniş ve her tarafa açılan Menşkimr ' ovasında büyük bir şehir kurmaya girişti ve orada yüksek sütunlu bir cami yaptırmaya başladı; bu caminin yapılması, Süleyman Bey'in büyük çabalar harca-masına rağmen hâlâ tamamlanmamıştır.

Süleyman Bey Şirvan savaşlarında, Acem ülkesinin ve Azerbaycan'm fethinde nadir rastlanan bir yiğitlik ve üstün bir cesaret gösterdi. Özellikle Pazuki Niyaz Bey'in, birkaç bin Çukur-Sa'd askerinin başında Karayazı bölgesine yaptığı saldırı ve Bavli aşiretlerini yağma ve talan etmesi olayında, Süleyman Bey kardeşleriyle ve aşiretinin ileri gelenlerinden bir-kaç kişiyle birlikte onlara karşı çıktı; o büyük topluluğu kovalayarak on-lara yetişti ve kendileriyle şiddetli bir kavgaya girişti; onları yenecek, aşi-retlerden ve köylülerden almış oldukları talan ve ganimetleri geri aldı; sonra da sağ salim ve ganimet almış olarak yerine döndü. Bu hareketi, Serdar Mustafa Paşa'nın kendisine hayran olmasını ve onu büyük ölçüde takdir etmesini sağladı.

Babasının, sağlığında kendi lehine beylikten feragat etmesinden şimdi-ye kadar, yani Peygamberin Hicretinin 1005'inci (1597) yılının Zilkade başlarına kadar, Süleyman Bey bütün ciddiyeti ve azmiyle hükümdarlık görevinde bulunmaktadır. İyi hasletlere ve tam bir kabiliyet ve yeteneğe sahip olduğundan, özel ve genel işlerinde daha çok başarıya ulaşması umulmaktadır.

(321) 135 numaralı dipnota bakınız. (M.E.B.)

(322) Basılı ve yazma nüshalarda böyledir; doğrusu "Genc Kalesi'dir. (M.A.A.)

DOKUZUNCU BÖLÜM

Silemanı (Süleymani) Beyleri Hakkındadır ve İki Daldır

Bilim ve insaf bayraklarını yükseltenlerin vicdanlarınca, bid'at ve baskı belirtilerini yazanların hatırlarınca da açıkça bilindiği gibi, Silemanı (Sü-leymani) beylerinin soyu, Ümeyyeoğulları ' halifelerinin sonuncusu olan Eşek Mervan'a ulaşır.

Denildiğine göre, bunun "Eşek" adıyla adlandırılmasının nedeni şudur: Bedevi Araplar her yüzyılın ilk yılını "Eşek Yılı" adını verirlerdi; Muaviye bin Ebusufyan'm Şam'da halifeliği ele geçirdiği günden Mervan'm Halife olduğu güne kadar yüz yıl geçmiştir . Bir başka rivayete göre, Mervan, çocukluğu sırasında bir gün okuldan gelmiş ve elindeki halkalardan biriy-le oynamaya başlamıştı; parmağını halkaya geçirmiş ve halkanın dar

(323) Bu ovanın hangisi olduğu anlaşılmıyor. (M.E.B.)

(324) Silivani. (M.E.B.)

(325) Emeviler. (M.E.B.)

(326) Emevilerin saltanatı 90 yıl kadar sürmüş olduğundan, bu rivayetin doğru olmasına imkân yoktur. (M.E.B.)

olmasından ötürü parmağı şişmişti; parmağının halkadan çıkarılması, an-cak halkanın ege ile kesilmesinden sonra mümkün olabilmiştir. Bu olay bir defa daha tekrarlanmış; bunun üzerine Mervan'ın babası kendisine kızmış ve kendisini azarlayarak: "Mervan! Vallahi sen eşeksin." demiştir. İşte Mervan'm o şekilde adlandırılmasının nedeni bu olduğunu iddia ediyorlar.

Rivayetlerin hangisi doğru olursa olsun, Eşek Mervan'ın soyu Abd-i Menaf'a şu sıraya göre ulaşır: Eşek Mervan bin Muhammed bin Mervan bin Hakem bin Eb'ül As bin Ümeyye bin Abd-i Şems bin Abd-i Menaf, Hakem, Mekke fethedildiği gün İslamiyetin hidayetiyle ve nuruyla müşerref olmuştur.

Eşek Mervan, Emevi Saltanatında 125 (744) yılının başlarında yönetimin dizginlerini eline almıştı. İktidarının üzerinden beş yıl geçince, kendi-sine karşı Eb'ül-Abbas El-Seffar ' ayaklandı ve kendisini yenilgiye uğrattı. Mervan bunun üzerine Mısır taraflarına kaçtı ve 132 (750) yılı Zilhiccesinin 28'inde, Mısır'm Busir köyünde, Halife El-Seffah'm emriyle kendisini kovalamakta olan Salih El-Abbasi ya da Eb'ül-Avn tarafından öldürüldü.

Mervan iki erkek çocuk bıraktı: Abdullah ve Ubeydullah. Birincisi (328) Habeşistan'a gitti, ikincisi de Filistin'e döndü. Abbasi Halifesi Reşid zamanında Filistin Güvenlik Memuru Ubeydullah'ı

yakalayıp Hilâfet merkezine gönderdi. Halife derhal kendisini hapishanenin derinliğine attı. Reşid'in halifelîği boyunca hapishanede kalan Ubeydullah, ancak iki gözü-nü kaybettikten ve hayli yaşlandıktan sonra hapishaneden kurtuldu. Sılemani beylerinin soyunun bu Ubeydullah'a ulaşması da muhtemeldir. Fakat Sılemani sözcüğü, soylarının, Mervanoğulları sultanlarından Süleyman bin Abdülmelik'e ulaştığını kanıtlamaktadır. Bilgi Allah indindedir.

Bu Sılemani ailesinin haberlerini nakleden rivayetçilerin ve güvenilir kimselerin kalemlerinin eserlerinden sabit olduğna göre, Abbasilerin kud-reti ve kahredici kuvveti nedeniyle Mervanilerin topluluğu dağılmca, Eşek Mervan'ın çocuklarından üçir ', yanlarında adamlardan büyük bir topluluk olduğu halde Filistin'i terketmeyi ve Qulb (Kulp) vilâyetine sığınmayı başardılar ve orada Gazali Nahiyesi içinde, Deree Xewx⁽³³⁰⁾ denilen bir vadiye yerleştiler. Günlerin geçmesiyle, en belli başlıları ve güçlüleri Banüki aşireti olan o tarafın aşiret ve kabileleri, bu yeni gelenle-rin çevresinde toplandılar. Bununla şanlıları yüceldi ve sırtları güçlendi. Sonra bu kabile ve aşiretlerin himmeti ve cihadı sayesinde Qulb, Cıska,

(327) *Kan dökücü Eb 'ül-Abbas. (M.E.B.)*

(328) *Harunurreşid. (M.E.B.)*

(329) *Biraz yukarıda Eşek Mervan 'ın iki çocuk bıraktığını yazmıştı. (M.E.B.)*

(330) *Şeftali Deresi. (M.E.B.)*

Taş, Hasoli, Meyyafarqin kaleleriyle Diyarbekir ırmağı kıyıma kadar uzanan bunlara bağlı yerleri, ayrıca Bediyan, (Bidiyan), Karukan (Karu-kar), Dilkelokiya, Rıbat, Cırıs, İdrik, Selik ve Genç kalelerini fethettiler; bunların hepsini Gürcü ve Ermeni kâfirlerin ellerinden aldılar ve buralar-da bağımsız olarak hüküm sürdüler.

Bunun üzerine, Mısır ve Şam'da darmadağın olmuş Mervanilerin çoğu, taraftarları ve kendilerine bağlı kimseler onların yanına koştular ve bu topluluğun çevresinde toplandılar. Topluluk sonunda sekiz esas gruba ayrıldı: Banuki, Hevedi (Hevidi), Dilxeran (Dilhiran), Bociyan, Zilan, Bes-yan, Zıkziyan ve Berazan. Bu aşiretlerin bir kısmı Muazzam İmam Efen-dimiz Şafii'nin -Allah ona rahmet etsin- mezhebinde olan ehl-i sünnet ve cemaat taraftarıdır; diğer kısmı ise sapık Yezidilik yoluna girdi.

Bu aşiretin beyleri, İslâmiyetin emirlerine sınıksız sarılmakla, Peygam-ber'in sünnetine ve İslâm bilginlerinin öğütlerine, irşatlarına göre hareket etmekle kalmamış; kendi aralarından birçok zahit, âbid, bilgin ve faziletli de çıkarmışlardır.

Bu aşiretin, sayıları yüzü bulan ve tepelere, ovalara dağılmış olan bir-çok grupları ve dalları koyun çobanlığı yaparlar; hayvan beslerler; her yıl ilkbaharın başında Bedlis vilâyetinin, Şerefeddin dağının ve Aladağ'ın

otlaklarına göç ederler ve sonbahar mevsimine kadar oralarda kalırlar;

(331) Fırordin başında kışlaklarına dönmeye başlarlar. Bedlis hükümdarlarına ödedikleri otlak ücreti ise, aslında 300 baş koyun için bir tanedir.

Sözün kısası, Mervan, Sılemani (Süleymani) aşiretlerinin biraraya gel-meleri ve çevresinde toplanmaları sayesinde, bir süre bu aşiretlerin başkanlığını yaptı; fethedip egemenliği altına aldığı kaleleri yönetti. Sonra bu fani dünyadan beka diyarma göç denice, yerine oğlu Bahaddin geçti. Bahaddin de ondan kısa bir süre sonra öldü ve iki çocuk bıraktı: Mir İzzed-din ve Mir Celaleddin. Celaleddin yönetimin dizginlerini eline geçirdi. Bu da Allah'm rahmetine kavuştuğunda Emir İbrahim denilen küçük bir ço-cuk bıraktı.

Emir İbrahim hükümdarlık ve başkanlık görevini yapmaktan acizdi. Bu yüzden kabile reisleri ve aşiret ileri gelenleri, Mir İzzeddin'in kardeşi Emir Celaleddin'e gidip kendisini başlarına hükümdar tayin ettiler. Bu da ölünce, o zamana kadar erginlik çağına ermiş olan İbrahim bin İzzeddin, aşiretlerin ve kabilelerin tasvibiyle ülkenin başına Bey oldu. Uzun bir süre hü-küm sürdükten sonra kendisini ölüm yakaladı ve beka, ebediyet diyarına göç ederek iki çocuk bıraktı. Mir Diyadin ve Mir Şeyh Ahmed. Emir Diyadin babasının vasiyetiyle onun yerine geçti; mutluluk ve ikballe ülkeyi yönetti ve 80 yaş gibi uzun bir ömür yaşadı.

Öte yandan Şah İsmail-i Safevi Diyarbekir vilâyetini istilâ edip, bu büyük vilâyeti kendi adına yönetmeye Han Muhammed Ustaclu'yu tayin edince, bu Han Muhammed, Emir Diyadin'e karşı akıllıca bir geçinme siyaseti izledi; kızı Bekesi Hanım'la' ' evlendi ve böylece, büyük küçük bütün işlerde, Sılemani aşiretlerinin destek ve yardımını, Emir Diyadin'in de dostluğunu kazandı. Bu cümleden olarak, Maraş hükümdarı Alaüddeve Zulkadir, kardeşi-nin oğlu Sarıkaplan'ı Muhammed

Han'la savaşmaya ve Diyarbekir'i istilâ etmeye gönderdiğinde ve iki taraf arasında büyük bir çarpışma meydana gelip savşçıların haykırıları göklere çıktığında, Sılemani aşireti, hayır, Sılemani devleri o kanlı çarpışmada öyle harika kahramanlık ve öyle üstün yiğitlik gösterdiler ki, Rüstçm'in "Heftxwane Mazenderan" savaşlarındaki kahramanlığının ve cesaretinin efsanesini yırtıp attı; Sam Neriman hikâyesini de hayalî bir masal hâline getirdi. Çünkü Kürd kahramanları kahredici bileklerinin gücü ve kesici, zehirli kılıçlarının keskinliğiyle Sarıkaplan'm askerlerini darmadağın ettiler ve kendisini de dövüş alanında öldürdüler; başını kesip cesedini orada bıraktılar. Bu da, şüphesiz, Han Muhammed'in Emir Diyadin'e karşı saygısını arttırdı ve Sılemani aşiretlerinden yana olmasını sağladı.

Emir Diyadin ölünce erkek çocuğu yoktu; bu yüzden hükümdarlık kar-deşi Emir Şeyh Ahmed'in oğullarına geçti. Şeyh Ahmed'in dokuz oğlu vardı. Şah Veled Bey, Behlül Bey, Ömer Şah Bey, Sosın, Velihan, Elvend, Halil, Ahmed ve Cihangir.

(331) Kitabın aslında böyledir, fakat bunun yanlış olduğu açıktır; çünkü Fırordin, başlangıcı Fars aylarında Mıhr (21 Eylül) olan sonbaharın değil, ilkbaharın birinci ayıdır. (M.A.A.)

BİRİNCİDAL

Qulb (Kulp) ve Batman Beyleri Hakkındadır

Bu yaprakların derleyicisi, güvenilir rivayetçilerden defalarca duymuştur ki; Emir Diyadin'in yaşı ilerleyince, hükümdarlık ve yönetim işlerinde yerine geçecek oğlu olmadığı için, kardeşinin oğulları kendisine karşı çıkararak onu ortadan kaldırmak istediler. Bu durum karşısında Emir Diya-din, Muhammed Han Ustaclu'dan yardım istemek zorunda kaldı; o da kendisine güçlü bir destek gönderdi. Kendisiyle kardeşinin oğulları arasında şiddetli bir savaş başladı ve kanlı çarpışmalar oldu. Bu çarpışma-larda Ömer Şah Bey, Sosın ve Cihangir Bey öldürüldüler. Bu çatışmaya sebebiyet vermiş olan büyük kardeş Şah Veled Bey ise, o kanlı vartadan mucize kabilinden başını kurtardı ve Çerkes sultanlarının hizmetine gir-mek için Şam ve Mısır tarafına kaçtı.

Çaldıran Savaşından sonra Kızılbaşların devleti Kürdistan'da çökmeye başlayınca ve güçleri zayıflayınca, Besyan aşiretinin ileri gelenlerinden ve bellibaşlılarından biri olan Ali Feri (Firi) adında bir adam Meyyafarqın Kalesine saldırıp ele geçirdi ve Kızılbaşların elinden kurtardı. Sonra Şam'da bulunan Şah Veled Bey'e haber göndererek durumu ve kendisi tarafından başarılmış olan işi bildirdi. Şah Veled Bey bu haberi alır almaz derhal irsi vilâyetine hareket etti ve orada Ali Feri'nin yardımı ve aşiretlerin, kabilelerin kendisini desteklemeleri sayesinde hükümdarlık tahtını ele geçirdi. Osmanlılar Diyarbekir vilâyetini ve Kürdistan'ı istilâ ettiklerinde, ken-dileriyle Sılemani (Süleymani) beyleri arasında bir zamandan beri şiddetli bir düşmanlık bulunan Sason hükümdarları, Xaldi (Haldi) aşiretine, zorunlu bir görevle postayla birlikte Kürdistan'a gelecek olan Sultanlık çavuşların-dan bazıları Meyyafarqın topraklarında öldürmelerini söylediler. Böyle-ce ileri gelenler ve erkân, bu Osmanlıların öldürülüşünü Şah Veled Bey'e yükleyecekler ve kendisi de, vilâyeti de bu komplonun kurbanı olacaktı. Xaldiler fiilen bu çirkin işi yaptılar ve bu, Şah Veled Bey'e isnat edildi. Tedbir takdire uygun düştüğü için, Diyarbekir Beylerbeyi, Şah Veled Bey'e karşı sert bir düşmanlık gösterdi ve durumu Sultanlık eşiklerine arz ederek Şah Veled Bey'in cezalandırılmasını istedi. Bunun üzerine Şah Veled Bey'in derhal öldürülmesini isteyen emir çıktı. Beylerbeyi bu emri uygulamak için hazırlıklara başladı ve Şah Veled Bey'e haber göndererek kendisini Divana getirtti. Fakat Şah Veled Bey sonunda işin içyüzünü öğrendi ve kurtuluşu kaçmakta bularak, bu komplodan mucize kabilinden kurtuldu. Bunun üzerine Osmanlılar hemen onun irsi vilâyetini özel Sultanlık emlä-kinin arasına aldılar; işleri yönetmek için de memurlar, güvenilir adamlar gönderdiler. Şah Veled Bey ise Qulb (Kulp) Kalesine iltica etti ve bu kale ile ona bağh yerleri yönetmekle yetinerek burada 13 yıl kaldı. Ondan son-ra Allah'ın rahmetine kavuşarak varlık safhası üzerinde altı çocuk bıraktı: Ali Bey, Mir Diyadin, Veli Han, Cihangir, Emir Yusuf, Emir Süleyman.

(332) Biryazma nüshada "Bekesi"dir; doğrusu galiba "Bekes Hanım "dır. (M.A.A.)

(333) Kürdçe telaffuzu "Kuleb"dir. (M.A.A.)

Ali Bey bin Şah Veled Bey

Babasının ölümünden sonra Qulb vilâyetinin beyliğini eline aldı ve ik-tidarı 40 yıl sürdü. Bütün bu yılları adalet bayraklarını dalgalandırmakla ve imar ruhunu yaymakla geçirdi. Bu durum, kendisini ileri gelenler ve sıradan adamlara sevdirdi. Kendisini ölüm yakalayınca Allah'ın rahmeti-ne kavuştu ve iki çocuk bıraktı: Sultan Hüseyin Bey ve Veli Han Bey.

Sultan Hüseyin Bey bin Ali Bey

Babasının ölümünden sonra, 980 (1573) yılının aylarından birinde Sul-tan Selim'in bir emimesiyle onun yerine geçti. Sultan Murad Han, Ve-zir-i Azam Osman Paşa'nın kumandası altında bir Osmanlı ordusunu Azer-baycan'ı istilâ etmeye gönderdiğinde, Hüseyin Bey, 993 (1585) yılında Tebriz Sa'adabad'ında Kızılbaşlar tarafından şehit edildi ve altı erkek ço-cuk bıraktı: Kılıç Bey, Seyyid Ahmed, Zeynel Bey, Zahid Bey, Haydar ve Kasım.

Oğlu Seyyid Ahmed Bey, babasının öldürülmesi sırasında Kızılbaşların eline esir düştü ve Kahkaha Kalesinde onların hapisanesinde iki yıl ka-dar kaldı; sonra bazı liderlerin kendisine yardım etmeleriyle kurtuldu ve vilâyetine döndü. İrsi vilâyet ise, Sultan Murad Han'ın Divanından, Hüseyin Bey'in öteki oğlu Zeynel Bey'e verilmişti.

Kılıç Bey ise, Hüseyin Bey'in en büyük, fakat en az akıl ve idrak sahibi olan oğlu olmasına rağmen, Hazzo hükümdarı Muhammed Bey'in yardımıyla çaba harcadı ve sonunda babasının görevini elde etti. Böylece Qulb beyliği üzerine, kardeşi Zeynel Bey'le uzun bir mücadeleye ve sert bir tartışmaya girdi. İktidarının bir süresini bu şekilde geçirdikten sonra, aşiret adamlarına karşı gösterdiği kötü davranışları yüzünden, onlar tarafından öldürüldü.

Seyyid Ahmed Bey bin Sultan Hüseyin Bey

Kızılbaşların esaretinden ve kayımdan serbest bırakılmca, Erzurum'da bulunan Serdar Ferhad Paşa'nın hizmetine girdi ve Yüce Divanda, devlete yaptığı hizmet ve yararlıklar nedeniyle, mahalli yönetime layık ve yete-nekli olduğunu ispat etti; bunun üzerine, Muzaffer Serdar aracılığıyla, Qulb ve Batman Hükümetinin kendisine verildiği konusunda Sultanlık emirna-mesi çıktı. Bu sırada dayısı Behlül Bey Besyan aşireti tarafından öldürül-dü ve böylece Beyliğin her tarafında tamamen duruma hakim oldu; ortaksız olarak ve kimseyle çatışmaksızın o diyarın hakimi durumuna geldi.

Bu durum üzerinden birkaç yıl geçti. Sonunda Diyarbekir Beylerbeyi-nin tutumu kendisine karşı değişince ve Beylerbeyi Qulb Hükümetini ken-disinden alıp bir Osmanlıya verince, kendisi de şikâyet etmek ve hükümdarlıktaki hakkını istemek amacıyla İstanbul'a gitti. 1003 (1595) yılının aylarından birinde orada Allah'ın rahmetine kavuştu. Bunun üzeri-ne Qulb Hükümeti, ilk kural gereğince kardeşi Zeynel Bey'e verildi. Peygamber'in Hicretinin 1005'inci (1597) yılı olan şu tarihte, Zeynel Bey orada hüküm sürmektedir.

İKİNCİ DAL

Meyyafarqin (Meyyafarkin) Beyleri Hakkındadır

Meyyafarqin beylerinin soyu da yine Emir Şeyh Ahmed bin Emir İzzeddin'e ulaşır; onlar Qulb beylerinin amca oğullarıdır. Bu aileden bey-lik görevine ilk geçen kişi, gerçekten son derece cesur ve cömert olan Behlül Bey bin Elvend Bey bin Emir Şeyh Ahmed'di. Behlül Bey başlangıçta kardeşi Şah Ömer Bey'le birlikte Diyarbekir Beylerbeyi İskender Paşa'ya hizmet ediyordu. İskender Paşa, devlet tarafından Cevaz'dı istilâ etmekle görevlendirildiği zaman, oraya giderek bir kale yaptırdı ve kaleye "İskenderiye" adını verdi; kale muhafızlığı görevini de Behlül Bey'e verdi ve orayı sancak olarak kendisine bıraktı.

Devlete büyük hizmetleri görülen ve kendisine ilgi gösterildiğini anla-yan Behlül Bey, Sultanlık Divanından, irsi vilâyetten kendisine bir pay verilmesini istedi. Bu alanda hazırlık olmak üzere, Diyarbekir Beyler-beyi'nden ve Kürdistan beylerinden birkaç belge ve dayanak aldı, Sultan Selim

Han'ın eşikliklerine giderek durumunu kendisine arzetti. Sul-tan kendisini ilgisinin kapsamı içine aldı ve Meyyafarqin Nahiyesi ile ona bağlı yerlerin Qulb Hükümetinden ayrılması ve ikta mülkiyeti esası üzerine Behlül Bey'e verilmesi konusunda yüce emrini verdi. Sonra da, Behlül Bey'in, Besyan, Bociyan ve Zilan aşiretlerinden istenen ve Şah Veled Bey zamanında Padişahlıgım özel emläki arasında bulunan yıllık maktu parayı toplamak ve bunu her yıl Diyarbekir hazinesine vermek görevini yapması konusunda da bir Padişahlık hükmü çıktı.

Bir süre bu şekilde geçtikten sonra, birbirini izleyen Fars savaşları başladı. Hükümdarlar bu savaşlar sırasında fırsattan yararlanarak halka zulmettiler ve Silemani aşiretleri vatani terketmek ve yerleşip savunmak, korumak şartıyla, fethedilip Kızılbaşlardan alınmış olan vilâyetlere göç etmek zorunda kaldılar. Böylece o aşiretlerin adamları zeamet, alaybeyi, sancakbeyi gibi birçok ikta görevleri aldılar. Ne var ki bu durum, adı geçen aşiretlerin dizginlerinin, Behlül Bey'in elinden almmasına yolaçtı. Aşiretler ve ka-bileler ayaklandılar ve yıllık vergi ve aidatları ödemeyi reddettiler. Hatta Şehsüvar adında Besyanlı bir adam, kendini Erivan'a bağlı Bayezid'de bey ilân etti ve çevresinde Silemani aşireti ile diğer Kürd aşiretlerinden bin kadar aile toplandı ve bunlar devlet vergilerini ödemekten imtina etmeye cüret ettiler. Bunun üzerine Behlül Bey, hükümdarlık ve görev gereği olarak, Hazine paralarını tahsil etmek, sonra da, göçmüş olan o kabile ve aşiretleri Meyyafarqin'e geri getirmeye çalışmak için o tarafa gitti. Orada Şehsüvar Bey'le çarpıştı ve aralarında dövüşme kızıştı; kanlı çarpışmada Behlül Bey şehit oldu ve beş erkek çocuk bıraktı: Emir Han, Ömer Bey, Mahmud Bey, Muhammed ve Osman.

(334) Bunlar; Birinci safhamn birinci bölümünde anlatılan Mervani hükümdarlarından ayndır. (M.E.B.)

(335) Galiba bu, Van Gölünün kuzeyindeki Adilcevaz 'dır; diğer bir yazma nüshada bunun "Cevaz" olarak yazılmış olması da bunu teyit etmektedir. Bu da, oramn asıl adının "Cevaz" olduğunu göstermektedir. (M.A.A.)

(336) Selim II. (M.E.B.)

(337) Feodal mülkiyet. (M.E.B.)

(338) Ağrı 'nın Doğubayezid ilçesi. (M.E.B.)

Emir Han Bey bin Behlül Bey

Babasının ölümünden sonra onun yerine geçti ve birkaç yıl ülkeyi yönetti. Bu süre içinde ülkenin her tarafında, aşiretlerinin ve kabilelerinin zalim hareketleri ve iğrenç fiilleri görüldü. Bunun sonucu olarak halk, Sultan'ın eşiklerine koşarak bu aşiret ve kabilelerin zulmüne bir sınıt konmasını istedi. Bunun üzerine Amed Beylerbeyi Mehmed Paşaya, Emir Han Bey'in öldürülmesi, Besyan ve Bociyan aşiretleri ile iğrençlik ve zulüm işlerini yapan diğer kimselerin yok edilmeleri konusunda emir verildi. Mehmed Paşa da, bunun üzerine derhal Emir Han Bey'i Amed Divanı'na getirterek orada idam etti.

Ömer Bey bin Behlül Bey

Kardeşinin öldürülmesinden sonra Meyyafarqin Hükümeti kendisine verildi. Fakat kendisi iyi bir yönetim kuramadı ve güvenlik, asayiş işlerinde aciz olduğu görüldü. Dört kese altına ulaşan ve Diyarbekir (Amed) hazinesine ödenmesi gereken yıllık devlet mallarını ve Sultanlık haklarını toplamakta gecikti. Bu nedenle, Kürd aşiretlerinin işleri ve Meyyafarqin Hükümeti, Amed Beylerbeyinin ve Defterdarının isteği üzerine, Sultan Mehmed Harir ' tarafından Aksak İbrahim Bey bin Cihangir Bey'e verildi.

Ömer Bey ise başlangıçta Bedlis hükümdarına sığındı ve Muş Nahiyesinde oturdu; o taraftaki maktu vergileri toplamak için çaba harcadı. Hatırı sayılır bir şey elde edemeyince, ayaktakım ve işsiz kimseleri çevresinde toplayarak onlarla birlikte etrafa saldırmaya ve Muş, Xınıs (Hınıs), Me-laze Kürd^(v) ^ reayasını soymaya başladı. Sonra bu işi ileri götürerek yol kesecek, kervanlara saldıracak hale geldi. Bu cümleden olarak Hazzo ile Batman arasında gelip gidenlere birkaç defa saldırdı; bu saldırılarda o kadar suçsuz Müslümanlar ve kervanlar kurban gitti ki, Xınıs Mirlivası ile Hazzo hükümdarı kendisine saldırmak ve kendisiyle çarpışmak zorunda kaldılar; aralarında kardeşinin oğlu da bulunan arkadaşlarından ve taraftarlarından birkaç kişiyi öldürdüler ve mallarına, mülklerine el koyup onları tam anlamıyla talan ettiler. Ömer Bey ise tek başına ve mucize kabilinden kurtuldu. Kendisi gerçi "bey" adını taşımaktadır, ama nitelikleri daha çok hırsızların ve yol kesicilerin niteliklerine benzemektedir. Hiç bir yerde karar kılmamakta ve durumu sükunete kavuşmamaktadır.

(339) Diğer iki yazma nüshada "Silemani" yerine "Besyani" dir ki, o daha açıktır. (M.A.A.)

(340) Mehmed III. (M.E.B.)

(341) Günümüzde Muş 'a bağlı Malazgirt İlçesi. (M.E.B.)

İKİNCİ GRUP

On İki Bölümdür

BİRİNCİ BÖLÜM

Sohran Hükümdarları

Saygıdeğer araştırmacı okuyucuların tabiatlerince de açıkça bilinmek-tedir ki, Sohran hükümdarlarının soyu, Bağdad Arap bedevilerinin ileri gelenlerinin çocuklarından olan "Kelos" adında bir adama ulaşır. Bu Kelos'u, kader ve zamanın dönemleri, Sohran sınırları içindeki Ewan Nahiyesine bağlı Hewdeyan Köyüne attı. Başlangıçta o köy halkının koyun çobanlığını yapmakla uğraştı. "Kelos" sözcüğü, bu kavmin lehçe-sinde, öndişleri düşmüş kimse hakkmda kullanılmaktadır. Bu Kelos'un üç erkek çocuk vardı: İsa, İbrahim ve Şeyh Üveys. Oğlu İsa alıcenap, gayretli, yumuşak huylu ve tatlı sözlüydü. Elindeki bütün malını ve çobanlık mesleğinden eline geçen her şeyi o köyün yoksullarına, dervişlerine ve işsizlerine dağıtırdı. Bunun sonucu olarak çevresinde başıboş adamlardan, ayaktakımından ve cahillerden büyük bir topluluk meydana geldi. Bununla onların gönlünü kendine çekti ve onları lütfu nun, cömertliğinin esiri hâline getirdi. Bu yüzden onlar da kendisine gözü kapalı bir şekilde alabildiğine itaat ettiler.

O sırada o ülkenin hükümdarı, tehlikesi büyük olan bir düşmanla karşılaştı ve bütün kuvvetleriyle onunla çarpışmaya gitti. İsa da, yanında bu başıboş adamlardan ve ayaktakımdan meydana gelmiş taraftarları ve adamları olduğu halde, onlarla birlikte bu düşmanla savaşmak için Balkan'a gitti. O sırada alay ve dalga geçmek kabilinden İsa'ya "Emir" lakabı ver-diler. O tarafm halkı, İsa'nın sahip olduğu alıcenaplığı ve önemli işlere girme yeteneğini görünce, kendisini başlarma Emir olarak tayin etmek konusunda sözbirliği ettiler. Bunun üzerine kısa zamanda başında büyük bir halk topluluğu meydana geldi ve Ewan Kalesini fethetmeye karar ve-rerek oraya yöneldiler.

(342) Doğrusu "Kewlos"tur. Erbil'e bağlı Şeqlawa yörelerinde oturan ünlü Hoşnav Kürd aşireti reislerinden Salih Reşid Bey Miran 'ın bana anlattığına göre, bu sözcüğün anlamı, Şeqlawa Kürdleri dilinde, "üst azı dişleri düşen kimse"dir. (Şeqlawa - 23/9/ 1947; (M.A.A.)

(343) Sohran bölgesinde şimdi bu ad altında bir kale ya da köy bđunmamaktadır. Yalnız Kürdçe'de "Rewan Kalesi" anlamına gelen "Rewandız"ın adının kökeni olan "Rewan " Kalesi vardır. Buna göre "Ewan " adının "Rewan "m bozulmuş şekli olması ihtimali kuvvetlidir. (M.A.A)

(344) "Hewdcyan", Künlçe nin Sorani lehçesinde "Onyediler" demektir. (M.E.B.)

O kalenin çevresi çıplak ve sert kırmızı kayalardan oluşmuştu. İsa ve arkadaşları herkesten önce o kayalara tırmandılar ve savaşmaya, mücade-leye başladılar; o kadar ki , bunların cüretinden, kale muhafızlarının gön-lüne korku ve ürküntü düştü ve onlara, Kürdçe'de "kırmızı kayaların adam-ları" anlamına gelen "Seng-Surhi" adını verdiler. Sonra bu ad kullanımla kullanıla, Farsça'daki "surh" yerine "sohr" diyen Kürdlerde değişti-rilerek "Sohri" şekline sokuldu; böylece bunlar çoğul olan "Sohran" sözcüğüyle ün yaptılar.

Sözün kısası, şiddetli bir çarpışmadan ve acı bir mücadeleden sonra kale fethedildi. Bunun üzerine İsa'nın yıldızı da Meryemoğlu İsa'nın yıldızı gibi parladı; talihi Zühal'in talihinden daha yüceldi; şanı ve nüfuzu günden güne artarak, devletinin güneşi, bütünüyle istilâ ettiği Sohran böl-gesinin her tarafında doğarak parladı. Bu diyarı mutluluk ve ikballe yö-nettikten sonra Allah'ın rahmetine kavuştu ve yerine oğlu Şah Ali Bey geçti.

Şah Ali Bey

Bu Emir, babasının yerine hükümdarlık görevine geçti ve dört çocuk bırakarak öldü; İsa, Pir Budak³⁴⁸, Mir Hasan ve Mir Seydi. Şah Ali Bey sağlığında, irsi vilâyetini, yönetim üzerine çatışmalarını ve paylarma razı olmaları için adı geçen çocukları arasında taksim etmişti. Bu cümleden olarak devletinin merkezini, büyük oğlu İsa'ya vermişti. İsa hükümdarlık ve yönetimde uzun bir süre kaldıktan sonra, kendisi ile Baban hükümdarı Pir Budak arasında cereyan eden çarpışmada öldürüldü.

(345) *Balkan, Rewandiz tarafında bir aşiret ve bölge adıdır. (M.A.A.)*

(346) *"Sohr"Kürdçe'nin Soranilehçesinde "kırmızı"demektir. (M.E.B.)*

(347) *Satürn gezegeni. (M.E.B.)*

(348) *İkiyazma nüshada "Pir" yerine "Mır"dir. (M.A.A.)*

Pir Budak bin Şah Ali Bey

Babasının ölümünden sonra yönetime geçti ve Kızılbaşlara bağlı Nilhas aşiretinin elinden Sumaklık Nahiyesini de kurtararak kendi yönetimi altına aldı. Bir süre ülkeyi yönettikten sonra kendisini ölüm yakaladı ve Allah'ın rahmetine kavuştu. İki erkek çocuk bıraktı: Emir Seyfeddin ve Emir Hüseyin.

Mir Seyfeddin

Babasının yerine geçti; fakat günleri fazla sürmedi ve yerine kardeşi geçti.

Mir Hüseyin

Kardeşinin yerine geçti; fakat onun da günleri uzamadı ve yedi erkek çocuk bırakarak Rabbinin çağırısına uydu. Yerine büyük oğlu Emir Seyfeddin geçti ve eski kural gereğince Sumaklık Sancağını da ele geçirdi. Babaları ve ataları da yine bu kural gereğince bu sancağı yönetiyorlardı.

Mir Seydi bin Şah Ali Bey

Bu, Şah Ali Bey'in küçük oğluydu. Kürdistan'ın hükümdarları arasında cesaret ve cömertlikle ün yapmıştı. Babasının ölümünden sonra "Şeqa-bad" (Şakabad/ ' diye adlandırılan yerde ikamet etti. Baban hükümdarı Pir Budak'la savaşa girerek kardeşi Emir İsa'nın kanını istedi. Pir Budak'ı öldürmeye muvaffak olduktan sonra kardeşinin ülkesini de kendi beyliğine kattı. Sonra Kızılbaşlara dönerek onlarla şiddetli bir savaşa girişti ve sonunda Musul, Kerkük, Erbil sancaklarını memurlarının elinden kurtarıp kendi ülkesine kattı. Sohran ülkesini ve ona bağlı yerleri uzun zaman bağımsız olarak yönetti. Sonra, kaçınılmaz kader gelince üç erkek çocuk bırakarak öldü: Emir Seyfeddin, Mir İzzeddin, Şer (şir) ve Süleyman.

Emir Seyfeddin, gençliğinin başlangıcında attan düşerek öldü. İzzeddin Şer, 941 (1535) yılında ölünceye kadar Erbil hükümdarlığını yaptı. Bu yıl Sultan Süleyman Han, Barış Diyarı Bağdad'ın fethinden dönerek o taraflarda kışladı; İzzeddin Şer'in Sultanlık otağının hizmetçilerine karşı kötü davrandığı kendisine bildirilince öldürülmesini emretti ve Erbil hükümdarlığı görevini, Yezidi aşireti beylerinin çocuklarından olan Dasnili Hüseyin Bey'e verdi. İzzeddin Şer'in ölümünden birkaç gün sonra, kardeşi Süleyman Bey de Allah'ın rahmetine kavuştu ve üç erkek çocuk bıraktı: Kuli Bey, Emir İsa ve Emir Seyfeddin. Bunun üzerine Sultan Süleyman Sohran vilâyetinin tümünü Erbil Sancağına kattı ve yönetimini Dasnili Hüseyin Bey'e verdi. Böylece Sohran vilâyeti, onun meşru varislerinin elinden tamamen çıktı ve yabancıların egemenliğine girdi.

(349) *ikiyazma nüshada "Sumaklu"dur. (M.A.A.)*

(350) *Şüphesiz bu, Kürtçe'de "Şeqlaw" (Şaklava) adının yanlış yazılmış şeklidir. (M.A.A.)*

Emir Seyfeddin bin Mir Hüseyin bin Pir Budak

Daha önce de geçtiği gibi, Emir Seyfeddin Sumaklık Sancağım, baba-larının ve atalannın da yönetimde uyguladıkları kural ve usuller gereğince ele geçirdi. Sultan Süleyman bütün Sohran vilâyetini Dasnili Hüseyin Bey'in yönetimine verince, kendisiyle Emir Seyfeddin arasında birkaç çarpışma oldu. Sonunda Emir Seyfeddin, Yezidi aşiretine karşı durmaya ve diren-meye gücünün yetmeyeceğini anlayınca, ülkenin de, hükümdarlığım da gelinini üç talakla boşadı ve Erdelan hükümdarı Beyke Bey'e iltica etti. Fakat Beyke Bey, Sultan Süleyman'm kudretinden korkarak Seyfeddin'e yardım etmekten vazgeçti ve kendisini ihmal etti. Mir Seyfeddin kendisin-den umudunu kesip, hayal kırıklığına uğramış olarak Sohran vilâyetine döndü ve çevresinde oranın halkından ve sonradan yerleşmiş olanlardan bir topluluk meydana getirerek bunlarla Erbil'in üzerine yürüdü ve burayı ele geçirmeyi başardı. Talihi ve nasibi yar oldu ki, fetih ve zaferin bu kadarı, Sohran vilâyetinin bütün aşiret ve kabilelerinin, kendi çevresinde toplanmalarına yolaçtı.

Sonra günün birinde Emir Seyfeddin, Abbasiler hesabına aniden Mervaniler'e karşı harekete geçen Ebu Müslim'in yaptığını yapıp, beklenmedik bir anda Yezidilere karşı şiddetli bir saldırıya geçti. Bu saldırının haberi Dasnili Hüseyin Bey'in kulaklarına gelince tek başına Emir Seyfeddin'le savaşmak için derhal Erbil'in üzerine yürüdü. İki taraf arasında kanlı çarpışmalar oldu. Çarpışmalar bu sefer, Hüseyin Bey'in ve Yezidi aşiretinin ağır yenilgisiyle sonuçlandı; ileri gelenlerinden 500 kişi-den fazla öldürüldü ve Hüseyinler ' muzaffer oldular. Emir Seyfeddin ve taraftarları Yezidilerin mallarından ve öldürülenlerin üzerindeki silâh ve teçhizatın büyük bir ganimet elde ettiler. Böylece Emir SeyFeddin, irsi ülkesini yeniden egemenliği altına almaya muvaffak oldu ve tam bağımsız bir hükümdar durumuna geçti. Dasnili Hüseyin Bey birkaç defa Yezidiler-den asker toplayarak, onlarla birlikte düşmanıya savaşmaya gittiye de, talih her defasında kendisine ihanet etti ve bütün hareketleri, boğazlanan hayvanın ölümün ve sonun yaklaştığından başka bir şeyi kamtlamayan hareketi gibi oldu. Böylece Seyfeddin'in özlere gerçekleşti; Hüseyin Bey ise açık bir hayal kırıklığına uğradı ve yalnızlığa düştü. Bu ağır yenilginin haberi İstanbul'da yüce eşiklere ulaşınca, Hüseyin Bey oraya çağıldı ve şiddetli, katı bir cezayla cezalandırılması konusunda Sultanlığın emri çıktı ve bu emir uygulandı. Şairin dediği gibi:

"Başkasma kötülük yapan kimse
Mutlaka karşılaşır benzer bir kötülükle
Gözümle gördüm ki yolda
Bir kuş öldürdü bir karmıca'yı, yolunu keserek
Fakat avmdan gagasını henüz çekmemişti ki
Başka bir kuş da gelip bitirdi onun işini."

Sonra İmadiye hükümdarı Sultan Hüseyin Bey ve öteki Kürdistan bey-leri, Sultan Süleyman tarafmdan, Emir Seyfeddin'in üzerine yürümek ve Sohran vilâyetine boyun eğdirmekle görevlendirildiler. Ne var ki, bunlar görevlerinde başarıya ulaşamadılar ve kızgınlıklarını gizleyerek geri dön-düler.

Böylece Emir Seyfeddin, ortaksız olarak ve artık kimseyle çatışmaksızın duruma tam hakim oldu. Mutluluk ve ikballe dolu olarak ülkeyi yönet-meye başladı. Sonunda, başkasının sözünü düşünmeden dinledi ve Gazi Kıran diye ün yapan Biradost'lu Yusuf Bey tarafmdan aldatılarak, Gazi Sultan'm sarayına gitti. Denildiği gibi, "kader gelince göz kör olur." Amacı Sultan'm kendisini affederek ilgisinin kapsamına almasını, yaptıkları göz yummasını ve irsi vilâyetini kendisine vermesini sağlamaktı. Ne var ki, umudu boşa çıktı ve hiç de girmek zorunda olmadığı bir çıkmaza girdi; Asitane'ye ulaşır ulaşmaz hemen kendisini cellâda teslim ettiler.

(351) Yazarın "yabancılar" demekten kastı, kendilerine din ve mezhepçe yabancı olduklarını belirtmektir; yoksa Yezidiler öz Kürdlerdir. Yazar, Peygamber 'in şariat ve sünnetinin koruyucusu olan Müslümanların sultanın, içinde gizlediği birtakım amaçlarla, Müslüman Kürdlerin başına, Müslüman olmadıklarına inandığı kimseleri nasıl getirdiğini belirtmek istiyor. (M.A.A.)

(352) Emeviler. (M.E.B.)

(353) Ebu Müslim-i Horasanı. (M.E.B.)

(354) Hüseyinlerden maksat Emir Seyfeddin ve taraftarlarıdır; kendileri Müslüman, ötekiler Yezidi olduklarından, onları böyle adlandırmış; bununla onları Hz. Hüseyin ve taraftarlarına, karşılarındakileri de Yezid ve taraftarlarına benzetmiştir. (M.E.B.)

Kuli Bey bin Süleyman Bey bin Mir Seydi

Dasni aşireti Sohran vilâyetini istilâ ettiği zaman, Kuli Bey onlara karşı defalarca savaşmıştı. Fakat

her defasında yenilgiye uğruyordu. Bu yüz-den vatandan ayrılıp gurbete gitmek zorunda kaldı ve Şah Tahmesb'in sarayına giderek kendisine iltica etti. O zaman Dasnililer, Hüseyinlerle Yezidiler arasında süregelen eski düşmanlıktan ötürü ve eskiden de Kürdlerin yapmış oldukları gibi, Sohran'ın Müslümanlarından ve zavalılarından intikam almaya başladılar. Onlara öyle zulmediyorlardı ki, bu onlara, Hac-cac bin Yusuf'un zulmünü ve Sa'd bin Ziyad'ın baskı ve saldırganlıktaki aşırılığını unutturdu.

Bu durum karşısında Sohran'dan, bir topluluk sözbirliği ederek Acem ülkesine bir elçi gönderdi ve Kuli Bey'i planlarını kabul etmeye ikna et-tikten, gönlünü kendilerine çektikten sonra alıp yanlarına getirdiler; sonra da kendisiyle birlikte Süleyman'ın hükümdarlık tahtına gidip, irsi vilâyetin Kuli Bey'e verilmesini dilediler. Fakat Sultan bu konuda kendisine güvenmedi ve müsterih olmadı; kendisine yalnız Basra'ya bağlı Semavat Sancağını verdi.

Emir Seyfeddin ve Dasnili Hüseyin Bey'in öldürülmesinden, yukarıda işaret ettiğimiz olayların cereyan etmesinden sonra, İmadiye hükümdarı Sultan Hüseyin Bey'in aracılığı ve iyi çabalayla, Kuli Bey Semavat'tan getirildi ve kendisine, Sohran topraklarındaki Harir Nahiyesinin hükümdarlığı verildi. Orada 20 yıl kadar yönetim görevinde bulunduktan sonra, yüce Allah'ın rahmetine kavuşarak iki çocuk bıraktı: Budak Bey ve Süleyman Bey.

(355) Kamuni Sultan Süleyman olduğu anlaşılıyor. (M.E.B.) 220

Budak Bey bin Kuli Bey bin Süleyman Bey

Bu Bey, babasının ölümünden sonra Şeqabad (Şakabad) nahiyesinde bağımsızlık ve başkanlık bayrağını çekti. Ne var ki, dedikocuların dedi-kodulan ve karıştıracıların çabalayla, iki kardeş arasında anlaşmazlık çıktı; aralarındaki kardeşlik ve sevgi, yerini düşmanlığa bıraktı. Sonra iş, dille yapılan mücadele ve tartışmalardan, kılıç ve mızraklarla yapılan vuruş-malara geçti. Sonunda Budak Bey kardeşine yenildi ve İmadiye hükümdarı Sultan Hüseyin Bey'e sığınarak, Sultan Hüseyin Bey'in yardımı sayesinde tekrar vilâyetine dönmek için fırsat kolladı. Ne var ki, hain zaman ve dönele felek, kendisine bu fırsatı vermediler; çünkü kaçınılmaz ecel, İmadiye'ye bağlı Akra şehrinde kendisini buldu ve Allah'ın rahmetine kavuştu.

Süleyman Bey bin Kuli Bey bin Süleyman Bey

Bu Bey, adaletli, vatandaşlara karşı sevgi besleyerek işleriyle ilgilenen, Kürdistan'ın hükümdarları arasında iyi tedbir ve yönetimle, çok akıllı ve zeki olmakla ün yapmış olan bir kimseydi. Babasının ve kardeşinin ölüm-lerinden sonra Sohran Beyliğinin bağımsız hükümdarı durumuna geldi. Kendisi ile Zerza aşireti arasında mevcut olan düşmanlık ve kötülük yüzünden, "Süleyman için askerleri toplandı" ayetinin anlamı uyarınca, Süleyman Bey de, serkeş Kürdlerden 13 bin kadar piyade ve süvari topladı. Sonra bunlarla birlikte Zerza vilâyetine saldırarak, talan ve yağma etti; oranın mirivasını, Zerza aşiretinin ve kabilelerinin bellibaşlı ileri gelenlerinden ve subaylarından 350 kişiyle birlikte öldürdü; ailelerini ve çocuklarını da esir aldı ve bağlayarak Sohran vilâyetine getirdi.

Bu durum, kışkırdan artakalmış olan Zerkahları, İstanbul'a gidip, uğradıkları zulmü ve durumlarını ağlayarak Sultan Murad Han'a şikâyet etmeye itti. Sultan Murad başlangıçta, Süleyman Bey'i, başkalarına ibret olması için şiddetle cezalandırmak istedi. Fakat Süleyman Bey o sırada bazı Kızılbaş (Acem) şehirlerine saldırmış; onlardan birçok esir almış, büyük ganimetler elde etmiş ve esir aldıklarından büyük bir toplulukla, büyük miktarda para ve değerli eşyayı Sultan'ın sarayına göndermişti. Bunlar Sultan nezdinde kabul ve memnurluk gördü ve Sultan, Süleyman Bey'den görülmüş olan muhalefetlere göz yumarak kendisini padişahça affının kapsamı içine aldı.

Öte yandan, Terek Sancağının Mutasarrıfı ve Süleyman Bey'in amca oğullarından biri olan Kubad Bey denilen kişi, Süleyman Bey'e düşmanlık besliyor ve Sohran vilâyetinin yönetiminde kendisiyle çatışyordu. Onun bu tutumu bir süre devam etti. 994 (1586) yılı girince, Süleyman Bey derhal bu düşmanının üzerine yürüdü ve kendisine saldırdı; kendisiyle akrabalarından ve yardımcılarından 14 kişiyi kuvvetle yakalayıp kesin olarak ortadan kaldırdı. Böylece, küçük büyük herkesin kendisinden sakındığı ve uzak yakın herkesin kendisinden korktuğu bağımsız bir hükümdar durumuna geldi. Bütün komşu beyler de kendisine boyun eğdiler.

Bu güçlü ve azimli Bey, gerçi cahildi ve okuma-yazma bilmiyordu; ancak, o ülkeye dağılmış olan tarikat şeyhlerine inanıyor ve onlara içten-likle itaat ediyordu, sefahatlerden, küçük düşürücü işlerden, boş ve yararsız davranışlardan uzak durarak, vakitlerini onlarla birlikte namaz, oruç ve öteki ibadetlerle geçiriyordu. Nihayet eceli yaklaştı ve ölüm kendisini ya-kaladı; temiz ruhu ilâhi cezbelerin kanatlarıyla beden kafesinden uçarak, ilâhi alanların genişliğine gitti.

Ali Bey bin Süleyman Bey

Bu Bey, babası Süleyman Bey'in ölümünden sonra merhum Sultan'ın emirnamesi gereğince, Sohran Beyliğinin tahtına çıktı. Şim-di, yani 1005 (1597) yılında, kendisi bu irsi vilâyetinde hükümdarlık gö-revinde bulunmaktadır.

(356) Süleyman Peygamber. (M.E.B.)

(357) Süleyman Peygamber. (M.E.B.)

İKİNCİ BOLUM

Baban Beyleri Hakkındadır

Güzel konuşan tarihçiler ve güzel yazan incelemeci rivayetçilerce de açıkça bilindiği gibi, Baban hükümdarları, Kürdistan hükümdarları arasında büyük ihtişam ve kuvvetleriyle, taraftar ve hizmetçilerinin çokluğuyla ün yapmışlardır. Ne var ki, bu ailenin Hükümetininin günleri, aşağıda da anlatacağımız gibi, lakabı, "Babani" sözcüğünün yanlış şekli olan Pir Bu-dak Bebei'ye ve kardeşine ulaşmakla ve bunların soylarının kesilmesiyle sona erdi; bu ailenin hükümeti, hizmetçilerine ve adamlarına geçti ve on-lardan, hükümdarlık görevini ve başkanlık işlerini eline alabilecek kimse kalmadı.

Pir Budak bin Mir Ebdal

Bu Bey cömertlikte Hatem, cesaret ve kahramanlıkta da Rüstem gibiy-di; yiğitlik ve celâdetle emsalinden üstündü ve giriştiği çarpışmalarda, atıldığı tehlikelerde hep öndeydi. İşi o kadar ileri götürdü ki, gönlü yük-selmeye heves etti ve yüceliklere çıkmayı arzuladı. Derken Larcair ' vilâyetini Zerza aşiretinden, Sewi (Sivi) ve Meşya-Kürd'ü Sohran'dan, Selduz vilâyetini de Kızılbaşlardan aldı. Ayrıca Maran Kalesini restore ederek oraya kendi tarafından bir vali atadı ve ona "Mirliva" unvanı verdi. Mukri ve Bane aşiretlerine iyilik ve sertlikle boyun eğdirdi. Erdelan hükümdarlarından da Şehrbazar vilâyetini alarak kendi vilâyetine kattı. Çevreye ve her yöne "Mirsancak" unvanıyla bazı memur ve görevliler göndererek onlara davul ve bayrak verdi. Böylece o yörelerde adalet ve yönetim bayraklarını dalgalandırdı. Sonra Bağdad'a bağlı Kerkük Nahi-yesine yönelerek orayı Bağdad'dan aldı ve yönetimini, her zaman kendi-siyle birlikte olan bir memuruna verdi.

Pir Budak, hükümet ve yönetim sanatına, Kürdistan hükümdarlarından daha önce kimsenin getirmediği bir takım yeni kural ve usuller getirdi. Bu cümleden olarak, komutanların ve ileri gelen adamlarının kızlarını başlangıçta kendine nişanlatır ve bu komutanlarla ileri gelenlerin şerefine yakışacak ölçüde gerekli çeyizleri hazırlamaya başladığı; nikâh ve zifaf için düğün yapıldığı gün ise, gelini, ileri gelen adamlardan biriyle ev-lendirir ve gelini, o mallar ve çeyizlerle birlikte o adama verir; bu işin içyüzünü de kimse öğrenemezdi.

Pir Budak'ın Rüstem adındaki kardeşi, kendisine karşı bir suikast hazırlamayı aklından geçirdi. Kendisine bağlı adamlardan biri, kardeşi-nin kendisi hakkında yapmak istediklerini Pir Budak'a bildirdi. Bunun üzerine, Pir Budak Zerza aşiretine saldırdığı sırada kardeşini ve onunla birlik olan bütün bozguncu komplocuları şiddetle yakaladı.

Pir Budak büyük bir orduyla Sohran üzerine yürüyüp burayı ele geçirmek istediği zaman, Sohran Bey'i Seydi bin Şah Ali kendisine karşı dire-nemedi; tersine hükümetinin merkezini boşaltmak ve dağ doruklarına, ormanlıklara sığınmak zorunda kaldı; orada elverişli fırsatı kolladı. Bu durum Pir Budak'm gönlüne kibir ve gurur girmesine yolaçtı. Bir gün ileri gelen adamlardan birkaç

kişiyle birlikte avlanmak için dağlara çıktı ve kendisini çevreleyen tehlikeden habersiz olarak, Hazubyan yolu denilen bir yere vardı. Meğer düşmanı Emir Seydi orada pusudaydı ve aniden çıkıp Pir Budak'ın üzerine atılarak kendisini de, yanındaki adamları da öldürdü; onlardan hiç biri, bu kanlı felâketten sağ salim kurtulamadı.

"Mutluluk ve ikbal de olsa elinde

Taç ve taht sahibi de olsan dünyada

Dünya ülkelerini de ele geçirsen Feridun gibi

Karun gibi hazine ve altınların da olsa

Yücelerde bulunan Güneş, o güzel gezegen

Senin bayrağımın hizasına da gelse

Şair demiştir ki:

Bütün dünya senin bir sözünle de yönetilse

Ve Süleyman gibi bağlı da olsa tacına, tahtma

Aslında itibarsız itibarlardır bütün bunlar

Ve işin sonucunda akıbeti yok olmaktır hepsinin."

(358) *Galiba bu, İran 'daki Eşno ve Urmiye arasında bulunan şimdiki Lahican 'dır. (MAA.)*

O zaman Kürd şairleri, bu Bey'in hayatını, cesaret, yiğitlik, cömertlik ve âlicenaplık olan niteliklerini ele alarak hikâye ve kafiyeli şiirlerle ipliğe takılan birer inci gibi dizmeye başladılar; bu şiir ve hikâyeler dilden dile dolaştı; ses ve saz sanatçıları, meclislerde ve şöenlerde hükümdarların ve beylerin huzurunda bunları, Kürdlere özgü makamlarla ve nağmelerle söy-lemeye başladılar.

Pir Budak'm, yerine geçecek erkek çocuk olmadığı için, yerine kar-deşinin oğlu Budak bin Rüstem geçti. Bu Bey'in yönetiminin üzerinden iki yıl geçmişti ki, hizmetçilerin, kölelerin, ordu ileri gelenlerinin bu süre içinde kendisine gerektiği gibi boyun eğmedikleri ve itaat etmedikleri görüldü. Bu da kendisini çok endişelendirdi ve rahatsız etti; sonunda bu endişe ve rahatsızlık, hayatına mal oldu. Bununla bu ailenin devleti sona erdi ve yönetim hizmetçilerine ve adamlarına geçti.

Bu eski ailenin binasının yıkılmasından sonra Baban Hükümetinin yö-netimini eline alan ilk adam, Pir Nazar bin Bayram adında biriydi. Kendisi cesaret ve cömertlikle nitelendirilir ve iyi bir ahlaka sahip olması, başkasına karşı iyiliksever olması ve herkes arasında adalet ve barış bayraklarını dalgalandırması dolayısıyla, hem halkın, hem de askerlerin sevgisini kazanmıştı. Ezici kuvvetiyle, Barış Diyarı Bağdad'a bağlı Küfra Nahiyesini alarak Baban vilâyetine katmayı başardı.

Kendisinden sonra Baban vilâyeti iki kısma ayrıldı. Pir Budak'ın ye-tiştirmiş ve kendi zamanında her birine "Mirsancak"lık görevini vermiş olduğu iki adam vardı; birinin adı Süleyman, diğeri de Mir İbrahim'di. Bunlar, Pir Nazar bin Bayram'ın ölümünden sonra Baban vilâyetinde yönetimi kendi aralarında paylaştırdılar ve bir süre hükümet işlerini birbi-riyle ittifak ederek yönettiler. Sonra, kanştırcıların bozgunculuğu ve de-dikoducuların aldatması yüzünden aralarında anlaşmazlık çıktı ve dost-luk, yerini düşmanlığa, sevgi de yerini karşılıklı mücadeleye bıraktı. Sonunda Süleyman, hasmı İbrahim'i yakalayarak öldürdü ve yönetimindeki yerleri de Baban vilâyetinin kendi yönetimindeki yerlerine kattı. Sonra Süleyman, ülkeyi 11 yıl yönettikten sonra Allah'ın rahmetine kavuştu ve dört erkek çocuk bıraktı: Hüseyin, Rüstem, Muhammed ve Süleyman.

İbrahim ise, yukarıda da geçtiği gibi, Pir Nazar'ın ölümünden sonra, ortaklık yoluyla Baban vilâyetinin yarısını dokuz yıl yönetti. Süleyman tarafmdan öldürüldüğü zaman üç erkek çocuk vardı: Hacı Şeyh, Emire ve Mir Süleyman. Bunlardan Hacı Şeyh bin İbrahim babasının öldürülmesinden sonra vatanını terkederek ve ailesinden ayrılarak, Acem ülkesinde Şah Tahmesb'in sarayına iltica etti. Fakat Şah Tahmesb'den umduğu yardımı almaya muvaffak olamadı ve umutsuz, perişan olarak ülkesine döndü. Sonra, Mir Süleyman'ın kardeşi Mir İzzeddin'in Nelin ve Diyale nahiyelerindeki vekillerini öldürmeyi başardı ve bu iki nahiyeyi ele geçirdi. Mir Süleyman'ın ölümünden sonra ise Baban vilâyetinin tamamını ele geçir-meyi başardı ve oranın bağımsız hükümdarı oldu.

Hacı Şeyh'ten, Şah Tahmesb'e karşı düşmanlık ve meydan okuma anlamına gelen bazı davranışlar görüldü. Şah, Kızılbaş ordularını üç defa üzerine gönderdiyse de, her üç defasında da galibiyet Hacı Şeyh'in nasibi oldu ve Kızılbaşlar ağır yenilgiye uğradılar. Oysa Kürdistan hükümdar-larından ve beylerinden kendisine kimse yardım etmedi; yalnız ok ve yaylar-la silâhlanarak gaza ve cihat amacıyla ordusuna katılan bazı öğrenci ve bilginlerden yardım gördü.

Sultan Süleyman'ın Banş Diyarı Bağdad'ı fethedip kışı orada geçirmeye karar verdiği 941 (1535)

yılında, Hacı Şeyh, yüce eşiklerle mutlu olmak amacıyla Sultan'm huzuruna koştı. Merge Nahiyesine ulaşınca, bu ta-raftaki serkeş Kürdler kendisine karşı çıktılar ve geçmesini önlemek istediler; birkaç arkadaşıyla birlikte ava çıkması fırsatından yararlanarak, na-maz kıldığı sırada kendisine saldırdılar. Etrafında şiddetli bir çarpışma oldu, bu çarpışmada kendisi ve kardeşi Emire öldürüldüler. Hacı Şeyh, Budak ve Sarım adlarında iki çocuk bıraktı. Süleyman adında bir. kardeşi daha vardı ki kendi eceliyle öldü.

Öte yandan Sultan Süleyman, Hacı Şeyh'in yukarıda geçtiği gibi Merge'nin katı yüreklileri tarafından öldürüldüğünü Bağdad'da duyunca Baban vilâyetini oğlu Budak'a verdi. Bu Bey 16 yıl süreyle en iyi şekilde yönetim görevini yaptı ve vatandaşlar, herkes arasında adalet ve eşitlik bayraklarını dalgalandırdı. Sonunda bazı mütegalibeler, daha sonra anlatacağımız olaylar nedeniyle, Mir Süleyman'm oğlu Hüseyin Bey'i, Baban Hükümetini kendisi için istemeye kıskırttılar. Bunun üzerine Sul-tan Süleyman'm Divanmdan, bu dileğinin yerine getirildiği konusunda bir emirname çıktı. Hüseyin Bey de, İmadiye Hükümdarı Sultan Hüseyin'den destek alarak Baban vilâyetine gitti. Budak Bey ise ikisine karşı direnmedi ve kurtuluşu Acem ülkesine kaçmakta bularak Şah Tahmesb'in eşiklerine iltica etti.

İran'da altı ay kaldıktan sonra, Vezir-i azam Rüstem Paşa kendisini İstanbul'a getirterek, Baban vilâyetinin kendisine verilmesi ve yüce Padişahlık hil'atleriyle taltif edilmesi konusunda bir Padişahlık emirname-si çıkarttı, kendisini izzet ve ikramla irsi vilâyetine geri yolladı. Budak Bey "Rabiyet Bulak" denilen yere varınca, Mir Süleyman Bey'in oğlu Hüseyin Bey 8 bin piyade ve süvariden kurulu bir orduyla görünerek ken-disine karşı koymak ve savaşmak istedi. Fakat savaş ateşi alevlenip de henüz yalnız on kişi kadar öldürülmüştü ki, Hüseyin Bey kurtuluşu İstanbul'a kaçarak Sultan Süleyman'm eşiklerine iltica etmekte buldu. İleri gelen komutanlar aracılığıyla durumunu Sultan'a arz edince ve onun tarafından kabul edilmekle müşerref olunca, kendisinin de Baban vilâyeti yönetiminde Budak Bey'e ortak olması ve Sultan'ın bu emri konusunda asla anlaşmazlığa düşmemeleri üstüne bir Sultanlık emirnamesi çıktı.

Bunun üzerine Hüseyin Bey derhal Baban vilâyetine döndü. Fakat işler kendisine zorluk çıkarıp birikti; sonunda da mücadeleye ve dövüşmeye yolaçtı. Bu çarpışmalar Hüseyin Bey'le kardeşi Rüstem Bey'in öldürül-mesiyle sonuçlandı. Bunun haberi İstanbul'da Sultan'ın kulaklarma gi-dince, Budak Bey'e karşı öfkesi şiddetlendi; Baban vilâyetine komşu olan Kürd beylerine, Budak Bey'in üzerine yürümleri ve onu ortadan kaldırmaları için emir verdi. Bunun üzerine Budak Bey, İmadiye hükümdarı Sultan Hüseyin Bey'e sığınmaktan, başka çare bulamadı; çünkü diren-meye gücü yetmiyordu. Hüseyin Bey de Budak Bey'in durumunu Sultanlık eşiklerine arzetti ve suçlarına göz yumulmasını, Sultan'ın affının kapsamına alınmasını ve irsi görevinin kendisine geri verilmesini diledi. Bunun üze-rine çok şefkatli ve affa çok eğilimli olan Sultan, İmadiye hükümdarının dileğini olumlu karşıladı ve Budak Bey'i affederek, Baban vilâyeti yerine kendisine Ayntab Sancağını verdi. Budak Bey'in Baban vilâyetindeki payı ise Veli Bey adında bir adama verildi.

İki Şehzade, Selim ile Bayezid* ', Konya vilâyeti üzerine çatışırken, Budak Bey Kütahya'da bulunan Şehzade Bayezid'in tarafını tutarak yanına gitti. Bu sırada onun hakkmda, Bayezid'e, babasından, kötülük çıkararak Babanlı Budak Bey'i öldürüp başını Sultanlık Sarayma gönderdiği takdir-de, kendisinin işlemiş olduğu başkaldırma suçunu affedeceği yolun-da emir verildi. Bunun üzerine Şehzade Bayezid hemen babasının isteğini yerine getirerek, Budak Bey'i Kütahya'da öldürdü ve başını İstanbul'a gönderdi.

Budak Bey dört erkek çocuk bıraktı: Hacı Şeyh, Hüseyin Bey, Mir Muhammed ve Mir Seyfeddin. Hacı Şeyh, Şehzade Bayezid'le birlikte Acem ülkesine gitti ve orada, Şah Tahmesb'in emri gereğince Bayezid'in yakalamış sırasında, onun maiyetinde bulunanlarla birlikte öldürüldü. Mir Seyfeddin de kendi eceliyle öldü. Muhammed Bey'e ise Kestane Sancağı verildi ve kendisi şimdi orayı yönetmektedir.

Mir Hüseyin bin Süleyman

Emir Hüseyin'in babasının ölümünden sonra Baban vilâyeti Hacı Şeyh İbrahim'in eline geçince, bu Bey'in direnme olanağı kalmadı ve Şah Tahmesb'in sarayma kaçarak kendisine sığındı ve ondan yardıma istedi. Şah bir defasında kendisine, Dinewer (Dinever) Valisi olan komutanı Çırağa Sultan Ustaclu aracılığıyla yardım etti ve ikisi birlikte Baban vilâyetine gittiler; fakat bir şey elde edemediler. İkinci defasında ise Şah Kaçarlar'dan olan Hemedan Valisi Gökçe Sultan'ı kendisiyle birlikte gönderdi; fakat Gökçe Sultan görevini dikkatle yapmadı ve ikisi de bir şey elde edemedi.

vilâyetten geri döndüler.

Üçüncü defasında ise Şah Tahmesb, Abdullah Han Ustaclu'yu Beyler-beyi ve büyük bir ordunun komutam olarak tayin edip, Emir Hüseyin'le birlikte Baban Vilayetini fethetmeye gönderdi. Emir Hüseyin bu büyük Kızılbaş ordusunu, yılanların bile kolayca hareket edemeyeceği derecede her tarafa ağaçlarla kaplı olan Gılala Dağına götürdü; orada düşmanı Hacı Şeyh'le karşılaştı ve iki taraf arasında çarpışma başladı. Bu satırlann yazarının babası da, kısa zamanda başansızlığa ve ağır bir yenilgiye uğrayan bu talihsiz orduyla beraberdi. Babamm en değerli adamlarından 30 kişi savaş alanında öldü. Ayrıca Kızılbaş topluluklarından da 2 bin kişiden fazla, hançer ve kılıçlara ve diğer öldürücü ve yok edici silâhlara yem oldu. Sağ kalan subay ve komutanlar da çıplak ve başaçık olarak ve hiç bir şeye bakmaksızın kaçtılar. Bu durum Şah Tahmesb'in öfkesini ka-barttı ve Emir Hüseyin'e, tedbirsizliği yüzünden şiddetle kızdı; kcndiyle iki kardeşi Rüstem ve Muhammed'i yakalayarak hepsini Acem ülkesinin kalelerinden birine hapsedirdi.

Bir süre sonra Şah kendilerini serbest bırakınca bu sefer Acem ülkesin-den İstanbul'a kaçarak Osmanlı Sultanı Süleyman Han'ın sarayına iltica ettiler. Sultan Süleyman da onları yüce ilgisinin kapsamı içine aldı ve on-ları Rumeli vilâyetinde, geçimlerini sağlayacak görevlere tayin etti. Bun-lar oraya gidip altı yıl kaldılar. Sonra İmadiye Hükümdarı Sultan Hüseyin Bey, durumları için aracılık etti ve Rumeli'den çağrılmalarını, Baban Eya-leti yönetiminin kendilerine verilmesini sağladı.

(359) Kamını Sultan Süleyman 'ın ilâ oğlu. (M.E.B.)

(360) Şehzade Bayezid'in (M.E.B.)

Biraz önce anlatılan olayların meydana gelmesinden sonra, Mir Hüseyin bin Süleyman, Budak Bey bin Hacı Şeyh tarafından öldürüldü ve Hıdır Bey adında bir tek çocuk bıraktı. Hıdır Bey bir süre, Baban'a bağlı Merge Nahiyesinin yönetiminde bulundu. Sonra Mukrili Emire Bey, Kızılbaşlardan yüz çevirip ve onlara gücenip merhum Sultan Murad Han'ın sarayına iltica edince, Osmanlı Devleti'nin yöneticileri bu Merge Nahiyesini, yöneticisi Hıdır Bey bin Mir Hüseyin'den alarak adı geçen Emire Bey'in çocuklarından birine verdiler. Bu durum da, Hıdır Bey ile Emire Bey arasında mücadele ve tartışmalara yolaçtı. Bu sırada ölüm Hıdır Bey'i yakaladı ve kendisi Allah'ın rahmetine kavuştu. Baban aşireti de bugüne kadar hükümdarsız kaldı. Fakat onların tam silâhlı 4 bin süvari kadar bir askeri kuvveti vardır ve bunlar kimseye itaat etmezler.

Bir rivayete göre, Rozkan ve Hakkâri aşiretleri de aslen Baban soyun-dandır. Baban aşiretinin adamları ibâdete ve hayır işlerine çok eğilimlidirler; dini kurumlar kurmaya ve din öğretilerini yaymaya çok çahşırlar; onlar-dan her zaman dindar âbidler ve fazilet sahibi, bilgin adamlar yetişir. Bu aşiretin liderlerinden her biri bu ülkenin bir tarafını yönetmektedir. Hepsini birlikte, Şehrezol vilâyetinin hazinesine yılda dört kese altın vermeyi taah-hüt etmişlerdir. Baban vilâyetinin toprakları özel padişahlık emlakine da-hil olduğu için, hükümet adamlarından olan memurlar ve görevliler, on-la- karşı geçinme ve memnun etme muamelesi yaparlar; kendilerine yıllık para ve hediyeler gönderirler. Aksi takdirde, Babanlılar ne Beylerbeyi'ne, ne defterdarhğa, ne de diğer memur ve görevlilere bir tek kırmızı mangır bile yemezler. Bu durum, içinde bulunduğumuz şu tarihe, yani Hicri 1005 (1597) yılına kadar bu tarz üzerine devam edegelmiştir.

(361) MuradlıH. (M.E.B.) 228

UÇUNCUBOLUM

Mukri Hükümdarları Hakkındadır

Gerçeklerin ve güzel yazmanın sırlarını bilen fazilet sahiplerinin sözle-rinin muhtevastan anlaşıldığına göre, Mukri hükümdarlarının soyu, Şeh-rezol Nahiyesinde oturan Mukri kabilesine ulaşır. Sözlerine güvenilir bazı kimselerin rivayetine göre ise, bunlar Baban soyundandır. Dillerde do-laşan rivayetlere göre ise, Seyfeddin adında bir sulamacı bu ailenin büyüğüdür ve aile adı kullanıla kullanıla "Mukri" şeklini almıştır. Bilgi Allah indindedir.

Bu Seyfeddin akıllı, keskin zekâh ve geniş ölçüde kurnaz bir dâhiydi; büyük bir deha ve kurnazlığa sahipti. Başlangıçta ve Türkmen sultan-ları' ' döneminin sonlarına doğru, Baban aşiretinden ve Kürdistan'm öteki aşiretlerinden çevresinde birçok adam topladı; Deryas Nahiyesini, Çabıklı aşiretinden almakta bunlardan yardım istedi ve burayı kendi yö-netimi altına aldı. Bir süre sonra Dulbarik Nahiyesini, daha sonra da Extaci (Ahtacı), İtemur ve Seldoz'u ele geçirdi. Böylece

o taraflar üzerine tedricen egemenliğini yaydı ve kimseye bağımsızlık ya da tek başına kalma fırsatını vermedi. Hatta çevresinde toplanan bütün aşiretler de "Mukri" adıyla adlandırıldılar ve Seyfeddin, uzun zaman o ülkenin Beyi oldu. Sonra Allah'ın rahmetine kavuşarak iki çocuk bıraktı: Sarım ve Baba Ömer.

Sarım bin Seyfeddin Mukri

Bu Bey babasının tahtına çıkıp onun yerine geçince, Şah İsmail-i Safe-vi, Mukri vilâyetine boyun eğdirmeye ve köklü bir geçmişe sahip olma-yan bu aileyi ortadan kaldırmaya karar verdi; arkasından Mukri'nin üzeri-ne büyük ordular gönderdi. İki taraf arasında defalarca savaş çıktı, fakat her defasında zafer Sarım Bey'e yar oluyor ve Kızılbaşlar yenilgiye uğruyordu. Hicri 912 (1507) yılı girinceye kadar durum böyle devam etti. Bu tarihte Şah İsmail gelip kışı Hoy şehrinde geçirdi ve yanında Mühürdar San Ali de bulunan Durmuş Han'ın babası Abdi Bey'in komutasında, Şamlu aşiretini Sarım Bey'le savaşmaya gönderdi. Abdi Bey'le Mühürdar San Ali Sarım Bey'le savaşmaya gittiler ve iki taraf arasında şiddetli bir savaş oldu. Savaş, her iki komutanın, Şamlu ileri gelenlerinden ve subaylarından büyük bir toplulukla birlikte öldürülmeleriyle sonuçlandı ve Sarım bunla-ra karşı parlak bir zafer kazandı. Sonunda Sarım Bey de, Kürdistan'ın öteki hükümdarlarından bir kısmıyla birlikte, İran'ın Kısra krallarını ezen Sultan Selim Han zamanında Osmanlıların tarafına katıldı. Böylece Sarım Bey, Kızılbaşların tahakkümünden ve kendisine yaptıkları saldırılardan kurtuldu. Âl-ı Osman tahtına, Rum ve İran kayserlerinin mülkünün varisi olan Sultan Süleyman Han çıkınca, Sarım Bey Sultan Süleyman'ın sarayına koşarak, kendisine itaatini ve boyun eğişini sundu. Bunun üzerine, babasının görevinin, iktâ mülkiyeti yoluyla kendisine verilmesi ve yine eskisi gibi vilâyetine geri gönderilmesi konusunda yüce Padişahlık emirname-mesi çıktı. Ne var ki, Bey, ahşmış olduğu vatanına dönüp orada karar kılar kılmaz, bu sefer de kendisine ölüm ordusu saldırdı ve fani hayat şehrin-den elini çekerek onu beka diyarına götürdü.

(362) *Akkoyunlular olsa gerek. (M.E.B.)*

Sarım Bey üç erkek çocuk bıraktı: Kasım, İbrahim, Hacı Ömer. Fakat bunların hiç biri de devlet tadını almadı, çünkü hepsi gençliklerinin baharında öldü.

Sarım Bey'in amcasının oğlu Rüstem bin Baba Ömer bin Seyfeddin'in üç erkek çocuk vardı; Şeyh Haydar, Mir Nazar ve Mir Hıdır. Bunlar Sarım Bey'in çocuklarının ölümünden sonra irsi vilâyeti aralarında taksim etti-ler. Büyük kardeş Şeyh Haydar'ın payına Deryas, Dulbarik, Selduz ve Extaci (Ahtacı) nahiyeleri düştü; Mir Nazar'ın payına da İltemur Nahiyesi düştü; Mir Hıdır ise Muhammed Şah Nahiyesini aldı. Üç kardeş, Âl-ı Osman'dan ayrılıp Şah Tahmesb'in sarayına itaatlerini sunmak konusun-da ittifak ettiler. Bu durum, 948 (1542) yılının aylarından birinde Elkas Mirza kaşıklıkları çıkmaya kadar böyle sürdü. Bu tarihte ise Kürdistan hükümdarlarından İmadiye hükümdarı Sultan Hüseyin, Hakkâri hükümdarı Zeynel Bey ve Bıradost beylerine, Mukri hükümdarları üzerine yürümele-ri için, Sultan Süleyman Han tarafından emir verildi. İki taraf arasında savaş çıktı ve kanlı çarpışmalar oldu; bu çarpışmalarda her üç kardeş de öldürüldü. Şeyh Haydar, Emire ve Hüseyin adında iki çocuk, Mir Nazar da Bayram adında bir çocuk Mir Hıdır ise Uluğ Bey ve Mir Hasan adında iki çocuk bıraktılar. Bunların hepsi küçüktü ve hükümdarlık yapacak güçte değildi.

Emire Bey bin Hacı Ömer bin Sarım bin Seyfeddin

Şeyh Haydar'ın öldürüldüğü haberi Sultan Süleyman Han'ın kulaklarına gidince, Kürdistan beylerinin dileği gereğince, Mukri beyliğinin Emire Bey'e verilmesi konusunda yüce emri çıktı. Emire Bey tam 30 yıl, kudret ve yetenekle işleri yönetti; Deryas ile Mukri aşiretini savunup korudu. Ölünceye kadar Sultan'a içten itaat etti ve görevinin gereklerini yerine getirdi. Ölüm kendisini yakaladığında-Mustafa Bey adında bir tek çocuk bıraktı.

Emire Bey bin Şeyh Haydar

Amcasının ölümünden sonra Şah Tahmesb'in sarayına itaatini sundu. Bunun üzerine Şah, kendisine Mukri vilâyetinin yönetimini verdi ve bir süre buranın bağımsız hükümdarı oldu. Şah Tahmesb

ölünce, Emire Bey Kazvin'e giderek Şah İsmail'ir ' hizmetiyle müşerref oldu. Şah İsmail kendisini iyi karşıladı ve ilgisinin kapsamı içine aldı. Böylece Emire Bey, özlemine kavuşmuş olarak ülkesinin merkezine döndü. İran hükümdarlığı Şah Muhammed'e geçince, kendisi gerçekten zayıf olduğu için Kızılbaş beyleri ve komutanları, işlerin dizginini kendi ellerine aldılar; bu yüzden de Acem ülkesinin her tarafında baskı, zulüm ve karışıklıklar çıktı. Bunun üzerine Emire Bey, Kürdistan, Loristan ve Erdelan'm öteki beyleri ve hükümdarlarıyla birlikte, Van Beylerbeyi Şah Muhammed'in aracılığıyla, 991 (1583) yılının aylarından birinde Sultan Murad Han'ın sarayına iltica etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine, Baban vilâyetinin de irsi vilâyetine katılması, Musul Sancağının da yine kendi vilâyetine ilhak edilmesi ko-nusunda Padişahhk emirnamesi çıktı; ayrıca çocuklarına da Erbil Sancağı ile Tebriz vilâyetindeki Merağa'ya bağlı bazı yerler verildi.

Emire Bey, Van Beylerbeyi Mehmed Paşa'yla birlikte, dondurucu kışın ortasında, Urmi (Urmiye) yoluyla, Merağa Valisi Bektaş Kuli Ustaclu Bey'in üzerine yürüdü. Bektaş Kuli onlara karşı direnmedi ve mallarını, eşyasını, vatandaşın mallarını yağma ve talana açık bırakarak kurtuluşu kaçmak-ta buldu. Bektaş Kuli'nin bıraktıkları arasında Şah Tahmesb'in güzel atları da^ vardı. Soyluluk ve çokluk yönünden hiç bir zaman benzerleri bu-lunmamış olan bu atlar, uzun zamandan beri gelenek gereğince Karacık'ta beslenirdi. Emire Bey ile Mehmed Paşa bu atlardan büyük bir miktar seçerek Van'a getirdiler. Şair demiştir ki:

"Bin tane güzel attır güzel biçimli, güzel boylu
Binicilerinin emrindedir hepsi
Kırbaç tehdidini hissettikleri anda
Hemen yarışa girerler vakitle
Çölde koşan kurt gibidir hızlı yürüyüşlerinde
Ve denizde yüzen deniz kuşları gibi."

Van Beylerbeyi Mehmed Paşa muzaffer ve başarılı olarak Merağa sefe-rinden dönünce, Emire Bey'in oğlunu da yanına alarak, Emire Bey'in Osmanlı Sarayına olan güzel hizmetlerini ve içten bağlılığını birlikte ar-zetmek üzere, Serdar-ı Ekrem Ferhad Paşa'nın hizmetine katılmak amacıyla Erzurum'a gitti. Onlar Erzurum'a varınca, Ferhad Paşa da bunu Haşmetli Padişah'a arzetti. Padişah da, Emire Bey'in Osmanlı Sarayına sadakat ve bağlılığını duyar duymaz, onu, Merağa vilâyetinin, burayı Kızılbaşların memur ve adamlarının elinden alması şartıyla, beylerbeyliği olarak kendi25sine verilmesiyle taltif etti. Böylece bu Bey, Osmanlı Paşalarının arasına girdi ve hükümlerde, fermanlarda adı "Emire Paşa" olarak yazılmaya baş-landı.

(363)ŞahhmailL (M.E.B.)

(364)Şah Tahmesb 'den kalma atlar olsa gerek. (M.E.B.)

Öte yandan Emire Paşa'nın amcasının oğlu Hasan bin Hıdır, Deryas Nahiyesinin kendisine verilmesiyle taltif edilmişti. Kendisi, Emire Paşa'dan önce Osmanlı Sarayına itaatini sunmuştu. Emire Paşa bu nahiyeye gelince Hasan Bey burayı kendisine teslim etmekte gevşek davrandı ve kalesine kapanarak direnmekte ısrar etti. Bunun üzerine Emire Paşa hemen kaleyi şiddetli bir şekilde kuşattı ve Hasan Bey'i çıkmaya zorlayarak öldürdü. Hasan Bey'in kardeşi Uluğ Bey ise, bazı taraftarlarının yardımıyla, ani-den kaleden kaçmayı ve Serdar Ferhad Paşa'nın hizmetine girmek için Erzurum'a gitmeyi başardı. Fakat Emire Paşa'nın saldırganlığından ve hi-lesinden korkarak orada da kalamadı ve Şah Sultan Muhammed'in sarayına iltica etti. Bu Şah kendisini iyi karşıladı, ilgisinin kapsamına aldı ve Merağa'ya bağlı Dehxwarqan (Dehharkan/ ' Nahiyesi Hükümetini ver-mekle taltif etti.

Emire Paşa sonra kendi kardeşi Hüseyin'e yöneldi ve amcasının oğul-larının kendisine karşı ayaklanmalarında onlarla ilişki kurmakla suçlandığı için onu öldürdü. Böylece, kendisine muhalefet etmeyi aklımdan geçirmiş olan küçük büyük bütün düşmanlarını ortadan kaldırmış oldu; bundan sonra tam bağımsız bir hükümdar durumuna geldi.

Bir süre sonra, Kızılbaşların saltanat merkezi Tebriz, Osmanlı Devleti'nin yöneticilerinin eline düştü ve Vezir Cafer Paşa oranın muhafızlığına tayin edildi. Bu Paşa Merağa'yı da kendi yönetimine almak istedi; çünkü Merağa eskiden Tebriz'e bağlıydı. Fakat beylerbeyi rütbesini elde etmiş olan Emi-re Paşa bundan hoşlanmadı ve boyun eğmeyi reddetti. Cafer Paşa bunu fırsat bilerek, Haşmetli Sultan nezdinde Emire Paşa'nın aleyhine yavaş yavaş oyunlar hazırladı ve bu durum Padişah'ı öfkeliendirdi. Bunun üzeri-ne Baban vilâyetiyle Musul ve Erbil sancaklarının kaldırılması ve Emire Bey'den alınması konusunda emirler çıktı. Sonra onu öyle bir duruma getirdiler ki, kendisine şunlan söylediler: "Merağa Tebriz'e bağlıdır ve özel Padişahlık emlakı arasına alınmadığı takdirde, Tebriz vilâyetinde yö-netim giderlerini sağlamak mümkün olmayacaktır. Bunun için Merağa gelirlerinden

her yıl Tebriz hazinesine, asker yiyeceğine harcanmak üzere 15 kese altın verilmesi gerekmektedir." Bu durum karşısında Emire Paşa, Tebriz Hazinesi'ne her yıl bu büyük miktan ödemeyi kabul etmek zorunda kaldı. Cafer Paşa da birkaç yıl Emire Paşa'dan bu miktarı aldı.

(365) *Galiba bu, "Dehnexercan" (Dehnehircan) adının değişmiş şeklidir. (M.A.A.) 232*

Fakat Cafer Paşa bununla yetinmedi; Tebriz vilâyetinin yeniden yazılması fırsatından yararlanarak Merağa'yı özel Padişahlık emlakı arasına koydu ve 15 kese altın ödemeyi taahhüt eden bir mültezimi de sancak yoluyla tayin etti. Bu durum, bir yıl sonra Merağa halkının darmadağm olmasına ve vatanlarından ayrılmaya, o mamur beldenin de tehlikeli derecede harap olmaya yüz tutmasına yol açtı; Sancakbeyi de bir tek mangır bile elde etmeyi başaramadı; ayrıca devlet hazinesine de bir tek kese altından başka bir şey girmedi. Böylece Emire Paşa, vilâyetine katılarak yönetimi-ne verilmiş olan bütün yerlerden tecrit edildi ve eski irsî vilâyetiyle kanaat etmek zorunda kaldı.

Emire Paşa ve ulu çocukları Merağa ve ona bağlı yerleri yönettikleri sırada, büyük oğlu, Sultan Murad Han'ın emriyle, Merağa'ya bağlı olan Sankurgan Kalesini yeniden yaptırmıştı. Bu kaleyi daha önce Emir Timur' ' yıkılmış ve altını üstüne getirerek bir toprak yığını olarak bırakmıştı. Şeyh Haydar bu kaleyi 1002 (1594) yılı girinceye kadar yö-netti. Bu tarihte Tebriz vilâyeti Bağdad Beylerbeyi Hıdır Paşa'nın yöneti-mine bırakılınca, Merağa'daki görevliler kendisine, Merağa'mn, Şeyh Haydar'ın yapmış olduğu kale yüzünden yıkıldığını arzettiler. Bunun üze-rine Hıdır Paşa hemen bozgunculara kulak verdi ve adı geçen kale ile ona bağlı nahiyeleri, sancak yoluyla Mahmudiyan aşiretine verdi. Mahmudi-yanlılar da hemen Şeyh Haydar'la çatışıp döğüştüler; Mahmudiyan aşiretinin liderlerinden olan Zeynel Bey'in kardeşi Mansur Bey'in iki oğlu Hamza ve Kubad, adamlarından büyük bir toplulukla birlikte, Şeyh Haydar'a bağlı olan Mukriler tarafından öldürüldüler.

1003 (1595) yılında Hıdır Paşa, Mahmudiyan aşiretinin kışkırtması ve Mego (Maku) Mirlivası İvaz Bey bin Hasan Bey'in jurnallarıyla Şeyh Haydar'ın kalesi üzerine yürüyüp tahrip etmek ve intikam almak istedi. Şeyh Haydar başlangıçta yumuşak davranma, barışa eğilim gösterme ve geçen savaşta öldürülen Mahmudiyan aşiretinin adamlarının kanlarına karşılık hem diyet, hem de tarziye vermek yolunu izledi; bundan amacı da Paşa'nın gönlünü almak ve geri dönmesini, kendisinden vazgeçmesini sağlamaktı. Fakat kışkırtıcılar bundan hoşlanmadılar ve Paşa'yı kaleyi kuşatmaya, içindikilerin boğazını sıkmaya teşvik etmekte ısrar ettiler. Bu durum, Şeyh Haydar'ı, yakarıştan, özür dilemekten ve barışa eğilim gös-termekten vazgeçmek zorunda bıraktı. Ve Şeyh Haydar şiddette, hemen şiddetle karşı koymaya karar verdi; cesaret ve ciddiyetle kolları sıvayarak vurmaya ve vuruşmaya hazırlandı ve kanlı çarpışmaların toz-dumanına dalmaya hazırlık yaparak, Paşa'nın ordusunun karşısında büyük bir Kürd kahramanları topluluğuyla saf tutarak yer aldı. Şair bu çarpışmalar ko-nusunda şöyle diyor:

(366) *Timurlenk. (M.E.B.)*

"Eller bileklerden koptu, kabzeleri sıkmakla
Ve kirpi sırtına döndü siperler, saplanan oklarla
Kana bulandı bütün bu oklar
Ve kırmızıya döndü hepsi yiğitlerin kanından
Kürd kahramanların oklarının uçuşması
Artırdı havanın soğukluğunu, tıpkı kar fırtınası gibi
Mızrak uçlarının zırhlara saplanması
Yılanların deliklerine girmesini andırırdı."

İki topluluk birbirine girip savaşın kızgınlığı şiddetlenince ve İvaz Bey çarpışmada ölüp, savaş ateşi yaşı da, kuruyu da yemeye başlayınca, Emire Paşa duruma müdahale etti ve savaş alanına inerek oğlunu savaşa de-vam etmekten ve vuruşmayı sürdürmekten alıkoymdu. Hıdır Paşa, Emire Paşa'nın bu davranışına, banşa eğilim göstermekle karşılık verdi ve aynı gün savaş alanını terkederek ülkesine geri gitti.

Emire Paşa'nın dört erkek çocuk vardı: Budak Bey, Kasım, Şeyh Haydar ve Hüseyin. Bunlar, babaları, Sultan Murad Han'ın sarayına iltihak edince sancakbeyi rütbelerine ulaşmışlardı. Budak Bey eceliyle öldü. Hüseyin Bey, ağabeyi Kasım Bey'i öldürünce, Şeyh Haydar da kardeşi-nin kisasını almak için Hüseyin Bey'i öldürdü. Böylece Emire Paşa'nın, halen hayatta Şeyh Haydar'dan başka çocuk kalmadı.

Halen baba ile oğul yönetiminde kalmış olan kale ve nahiyeler ise ken-di irsi vilâyetlerinin dışmda Terqe (Terka), Sarıkurgan, Duab, Leylan na-hiyeleri ile Terqe ve Sarıkurgan kaleleridir. Bu mütevazi satırların yazılışı sırasındaki durumlan işte budur. Gizli ve daha da gizli şeyleri bilen Allah'tır; kaderin onlar için neler hazırladığını o daha iyi bilir.

DÖRDÜNCÜBÖLÜM

Bıradost Hükümdarları Hakkındadır

Bu bölüm iki daldan ibarettir.

Açıkça bilinmektedir ki, Bıradost hükümdarları aslen Goran aşiretin-dendir. Daha doğru bir rivayete göre ise, Dinewer (Dinever) ve Şhrezol hükümdarları olan Hilâl bin Bedir bin Hasanveyh soyundandır. Bu rivayete göre, Hilâl, Hemedan Valisi Deylemli Şemsüddeve ile yaptığı savaşta öldürülünce, kendisine bağlı olanların topluluğu darmadağın olmuştu; dev-letin düğümleri çözülmüş ve çocukları bu diyara düşmüşlerdir. Bunlar üç kardeşti. Biri, babasmm yerine Şhrezol vilâyetinin yönetimini eline almış; ikincisi Eko aşiretinin başma geçmiştir. Üçüncüsü ise başlangıçta, Urmi'ye bağlı Han-Elmas Nahiyesine gitmiş ve orayı mülkiyetine geçi-rerek yönetmiştir. Üç kardeşin deşanı günden güne yücelmiş ve yönet-tikleri ülkelerde beylik derecesine ulaşmışlardır. Bıradost halkı arasında

yaygın olan inanca göre, hükümdarları, Bilan denilen birinin çocuklarıdır. Şüphesiz bu yanlıştır ve "Hilâl" kelimesinin bozulmuş şeklinden ileri gelmiştir.

Bu saygıdeğer hanedamn ve bu asil ailenin en doğru yolda olanı, en üstünü Sultan Ahmed'in oğlu Gazi Qıran (Kıran)dır. Kendisi, Kürdistan beyleriyle birlikte Şah İsmail'e boyun eğmeden önce, Urmi'de bulunan Kızılbaşların büyük bir topluluğunu yenilgiye uğratmış ve bin kadar adamlarını öldürmüştü. Kürdistan kralları ve beyleri Şah İsmail'e itaat ve bağlılıklarını sındukları zaman, Şah kendisini iyi karşılamış ve ilgisinin kapsamı içine almıştı. Şah ayrıca kendisini "Gazi Qıran" unvanıyla taltif ederek ona Terkor, Somay, Dewi (Devi) nahiyeleriyle bunlara bağlı yerle-ri vermiş ve bu konuda bir Şahlık emirnamesi çıkarmıştır.

Gazi Qıran daha sonra Kürdistan'ın diğer kral ve beyleriyle birlikte Sultan Selim Han'ın sarayına iltihak etmiş ve hep birlikte ona içten bağlılık ve itaat etmişlerdir. Bu eşsiz Bey'in yetenekleri, Sultan Selim Han'ın Tebriz ve Azerbaycan ülkesini hedef alarak Acem ülkesinin fethine yönelmesi sırasında kendini göstermiştir. Gazi Qıran Sultan'm yanındaydı ve onun güvenini kazanmıştı; Sultan, önemli işlerde ve beklenmedik sorunlarda kendisine danıştırdı; fikirleri, öğütleri Sultan'm Acem ülkesinin fethi ko-nusundaki tedbir ve planlarına uygun düşerdi. Bu nedenle Sultan kendisi-ne son derece saygı ve ilgi göstermiş; bu cümleden olarak özel sancağının gelirine Erbil, Bağdad ve Diyarbekir vilâyetlerinden büyük parçalar katmıştır. Böylece dünya her taraftan kendisine yüz vermiş ve kendisi uzun süre hükümdarlık işlerini yönetmiş, uzun bir ömür yaşamış ve iki çocuk bırakarak ölmüştür: Muhammed Bey ve Ali Bey.

BİRİNCİDAL

Somay Beylerl Hakkındadır Şah Muhammed Bey bin Gazi Qıran (Kıran)

Yönetimde babasının yerine geçti ve birkaç yıl hükümet işini en iyi şekilde yönetti. Sonra kendisini ölüm yakaladı ve dört çocuk bıraktı: Bu-dak Bey, Hasan Bey, İskender ve Zeynel. Beylik, büyük oğlu Budak Bey'e geçti.

(367) Kitab 'ın başındaki sınıflandırmaya göre Birinci Dal Wuşni (Uşno ya da Uşne), İkinci Dal ise Somay hükümdarlan hakkında olacaktır; o sınıflandırma burayla bağdaşmamaktadır: (M.E.B.)

Budak Bey bin Şah Muhammed Bey

Budak Bey, babasmm ölümünden sonra, Sultan Selim Han'ın emirnamesi gereğince beylik tahtına çıktı; ölüm kendisini yakalaymcaaya kadar geçen süre. içinde hükümdarlık görevinde bulundu. Dört çocuk bıraktı: Evliya Bey, Şah Muhammed Bey, Şah Kuli Bey ve Seydi. Bunlar küçük

olup beylik işlerini yönetecek durumda olmadıkları için, Biradost Hükümeti kardeşi Hasan Bey'e geçti.

Hasan Bey bin Şah Muhammed Bey

Kardeşinin ölümünden sonra Padişahlık emirnamesi gereğince Biradost hükümdarlığına geçti. Halka, aşiret reislerine ve ülkenin ileri gelenlerine karşı kötü muamelede bulundu; ayrıca komşu beyleri de, kendilerine karşı takındığı kötü tutum nedeniyle kızdırdı. Bu durum, komşu beylerin, kendisinden şikâyet etmelerine ve bu şikâyetlerini Zeynel Bey aracılığıyla yüce Asitane'ye sunmalarına sebep oldu. Bunun üzerine, Van Beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya, Hasan Bey hakkında soruşturma açması için Padişahlık emri çıktı. Kendisini Van Divanına getirdiler ve hakkında yapılan araştırma ve soruşturmadan sonra, Hükümet Sarayındaki Divan meydanında bulunan bir ağaca boynundan astılar; kendisinden sonra Biradost Hükümetini de Ali Bey'e verdiler.

Ali Bey bin Gazi Qıran

Bu Bey, Hasan Bey'in öldürülmesinden sonra, Hüseyin Paşa'nın arzı ve fikri, Sultan Selim Han'ın da emirnamesi gereğince Biradost Beyliği'nin tahtına çıktı. Bir süre hükümdarlık yönetiminde bulunduktan sonra, Bira-dost halkı Evliya Bey'in hükümdarlık yapmasına eğilim gösterdi ve Ali Bey'in yönetiminden nefretlerini belirtti; sonra İstanbul'a gidip Biradost Hükümetinin Evliya Bey'e verilmesini dilediler. Bunun üzerine, Hüsrev Paşa'nın Urmi taraflarını egemenlik altına alması sırasında İskender Bey bin Şah Muhammed Bey'e verilmiş olan Urmi Hükümeti, İskender Bey'den alarak Ali Bey'e verilmek suretiyle halkın dileği yerine getirildi. Ali Bey yalnız bir yıl Urmi'yi yönettikten sonra çocuk bırakmadan Öldü. Urmi Sancağı'ndan azledilen İskender Bey ise, yönetim istemek ihtiyacını duymadı ve inzivaya çekilmeyi tercih ederek kendini bütünüyle ibadete verdi.

(368) Selim 11. olduğu anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

(369) Daha önce sözü edilen Hakkâri Hükümdarı Zeynel Bey, ya da Hasan Bey 'in kardeşi Zeynel Bey. (M. E. B.)

Evliya Bey bin Budak Bey bin Şah Muhammed Bey

Bu Bey, babası öldüğü zaman küçüktü; bu yüzden, irsî hükümeti bir süre amcasının oğullarının elinde kaldı. Erginlik çağına erip de üzerinde zekâ belirtileri, cesaret ve kamu işlerini yönetecek yetenek ve kudrete sahip olma alâmetleri görününce, Biradost aşiret ve kabileleri kendisine yönel (310) diler ve bağlandılar. Sonra merhum Sultan'ın eşiklerine bir heyet göndererek, beyliklerinin kendisine verilmesini dilediler. Dilekleri yerine getirilerek 985 (1578) yılda beyliğin Ali Bey'den alınıp Evliya Bey'e verilmesi konusunda Padişahlık emri çıktı. Şimdi, yani 1005 (1597) yılda Somay beyliği kendisinin kimseyle çatışmaksızın yönetimi altında bulunmaktadır.

İKİNCİ DAL

Tergewer (Tergever) ve Davud Kalesi Beyleri Hakkındadır Nâsır Bey bin Şer (Şir) Bey bin Şeyh Hasan Bey

Bu Tergewer (Tergever) Nahiyesini Tergewer beylerinin atalarından ve babalarından olan Sultan Ahmed adında bir kişi, Biradost vilâyetinden ayrılarak sancak yoluyla kendi yönetimine geçirmişti. Bu mütevazî kitabın yazılış tarihinde Tergewer Nahiyesi Nâsır Bey'in yönetimindeydi, halen de durum böyledir.

Bu Nâsır Bey, yaşının ilerlemiş olmasına ve 80 yaşından fazla bulunmasına rağmen cesur, alabildiğine cüretli bir adamdır. Smırlar ve gedikler üzerindeki çatışma nedeniyle, Hakkâri Zeynel Bey'in egemenliği altında bulunan Deri (Diri) aşiretiyle savaş ve dövüşe girdi ve iki taraftan yüzden fazla adam öldürüldü. Birkaç defa vatanını terketmek ve Şah Tahmesb sarayına sığınmak zorunda kaldı. Bununla beraber Hakkâri Zeynel Bey, oğlu Şer (Şir) Bey'e iyilik etti ve kendisini yetiştirdi; yönetime geçme yeteneğine sahip olduktan sonra, Nâsır Bey'in yönetiminden ayırdığı So-may Hükümetini sancak olarak kendisine verdi. Fakat Şer Bey, babasının uğradığı sıkıntılardan etkisi

yüzünden rahat tadını alamadı ve vebaya kur-ban gitti.

Zeyneddin Bey

Şer Bey'in ölümünden sonra Tergewer (Somay) hükümdarlığı görevi, amcaoğullarından Zeyneddin Bey'e geçti. Bu Bey, Acem ülkesini fethetmek amacıyla, Kürdistan beyleriyle birlikte Tebriz'e saldırdığı sırada Sada-bad denilen yerde Kızılbaşlarla yapılan dövüşte öldürüldü. Näsır Bey bu fırsattan yararlanarak Tergewer Nahiyesini yeniden kendi sancağına bağladı. Hıdır Bey denilen biri, adı geçen nahiyenin kendisine verilmesi konusunda İstanbul'dan bir emirname çıkarttı. Fakat Näsır Bey soyu sopusu bilinmeyen bu adamı öldürmeye muvaffak oldu.

Adı geçen nahiyeye bundan sonra Yusuf Bey'e, sonra Şah Muhammed Bey'e, ondan sonra da Hüseyin Bey bin Şeyh Hüseyin Bey'e verildi. Adı geçen nahiyenin fiili Bey'i halen odur. Öte yandan Näsır Bey'in sekiz erkek çocuğu olmuştu: Şer Bey, Yusuf Bey, Karahan, Saruhan, Şah Muhammed, Timurhan, Hüseyin ve Haydar. Şer Bey, yukarıda da geçtiği gibi vebadan Allah'ın rahmetine kavuştu. Oğullarından Yusuf Bey ve Timurhan ise Hıdır Bey tarafından öldürüldüler. Oğlu Saruhan Bey de kardeşi Hüseyin Bey tarafından öldürüldü.

(370) *Murad III. olduğu anlaşılmaktadır. (M.A.A.)*

(371) *367 numaralı dipnota bakınız. (M.E.B.)*

BEŞİNCİBÖLÜM

Mahmudiyan Beyleri Hakkındadır

Gerçeklere aşık olan, doğru zekâyaya ve sağlam tabiate sahip kimselerce ve açık olayları, inceliklerin içyüzünü araştıran tarihçilerce açıkça bilindiği gibi, Mahmudiyan beylerinin soyu, Mervani Hükümetinin sultanlarına ulaşır. Başka bir rivayete göre de, onlar Cezire hükümdarlarının amca oğullarıdır. Şeyh Mahmud denilen bir adam, Karakoyunlu Türkmenleri zamanında, aşiretiyle ve kendisine bağlı adamlarla birlikte, bir rivayete göre Şam'dan, diğer bir rivayete göre de Ömeriye Ceziresinden çıkarak Azerbaycan taraflarına gitti. Kara Yusuf, yerleşmeleri için kendilerine Aşut Kalesini verdi; liderleri Şeyh Mahmud'u da subayları ve yaver-leri arasına kattı. Savaş ve dövüş meydanında cüret ve girişkenliğiyle ken-dini gösteren bu liderin yetenekleri görülünce, Kara Yusuf kendisini ilgisi-nin kapsamı içine aldı ve ona güven besledi. Sonunda Aşut Nahiyesinin beyliğini Xoşab (Hoşab) Nahiyesiyle birlikte kendisine verdi ve kendisini bunların ikisinin başına Bey olarak tayin etti; beyliğe de "Mahmudiye Beyliği" adı verildi.

Emir Hüseyin Bey bin Şeyh Mahmud

Babasının ölümünden sonra beyliğe geçti. Akkoyunlu sultanları zamanında şanı yüceldi. Elbak Nahiyesi Hakkâri hükümdarlarından almarak Emir Hüseyin'in hükümetine ilhak edildi. Türkmenlerin kendisine yardım etmeleri sayesinde, İzzeddin Şer (Şir)in ordusunu birkaç defa ağır yenilgi-ye uğratarak Şenbu vilâyetini ele geçirdi. Bu durum İzzeddin Şer'i, Mahmudiyan aşiretinin saldırısını püskürtmek için Bedlis hükümdarından yardım istemek zorunda bıraktı. Bunun üzerine Bedlis hükümdarı, "Şeyh Emir Bılbasi komutasında büyük bir orduyu İzzeddin Şer'in yardımına yolladı. Emir Hüseyin bütün azametiyle, "Çeme Mır" (Mir ırmağı) adıyla tanınan Xoşab (Hoşab) ırmağının kıyısı üzerinde karargâh kurmuş olarak dururken, Şeyh Emir Bılbasi ile İzzeddin Şer'in askerleri aniden üzerine saldırdılar. İki taraf arasında savaş başladı ve Kürd kahramanlarının, ayak-ları kaydıran sesleri ve haykırışları göklere yükseldi. Mir Hüseyin bu çarpışmanın kızgın zamanında öldürüldü. Mir Hamid adında bir oğlu vardı.

(372) *Elimizde bulunan eski kaynaklarda bu addan söz yoktur. Yeni kaynaklarda ise "Aşit" diye geçmektedir. Galiba ikisi de, **Mu'cem** kitabında "Aşeb" diye geçen ve şimdiki İmadiye Kalesinin kökeni olan yerin adının bozultmuş şeklidir. (M.A.A.)*

Mir Hâmid bin Mir Hüseyin

Babasının ölümünden sonra beylik tahtına çıktı ve o da babası gibi, bir süre Kızılbaş beylerinin safında yer aldı. Canını yaradıcısma teslim ettiğinde üç çocuk vardı: Mir Şemseddin, İvaz Bey ve Emire Bey.

İvaz Bey bin Mir Hämîd

Bu Bey babasının ölüründen sonra Xoşab Mirlivası görevini aldı ve Mahmudiyan aşireti reisliğine geçti. Sonra, Şah İsmail tarafından atanmış olan Van ve Westan (Vestan) Valisi Ürkmez Sultan'la şiddetli bir anlaş-mazlığa düştü. Ürkmez Sultan İvaz Bey'i yakalamaya ve Van Kalesine hapsedmeye muvaffak oldu. O sırada İvaz Bey, Bedlis hükümdarı Şeref Han'a haber göndererek kendisinden yardım istemek fırsatını buldu. Şe-ref Han, önce Ürkmez Sultan'a bir mektup göndererek İvaz Bey'in ser-best bırakılmasını rica etti; fakat Ürkmez Sultan bunu reddetti. Bunun üzerine Şeref Han bizzat Van'a gitmek zorunda kaldı ve Xerkom (Harkom) ırmağının kıyısında karargâh kurarak İvaz Bey'i serbet bıraktırmaya ke-sin karar verdi. Fakat Ürkmez Sultan yine uraursamadı. Bunun üzerine durum iki taraf arasında çatışmaya yolaçtı ve Şeref Han, Van ve Westan (Vestan) çevresindeki yerleri talan etmeleri için askerlerine emir verdi. Bu emir, Ürkmez Sultan'ı, Şeref Han'ın isteğine boyun eğmek ve İvaz Bey'i serbest bırakarak kendisine göndermek zorunda bıraktı. Kısa olmayan bir süre sonra İvaz Bey Şah Tahmesb'in beyleri ve komutanları arasına katıldı ve Şah kendisini ilgisinin kapsamı içine alarak, Elbak Nahiyesini Xoşab Nahiyesine ilhak etti ve ikisinin beyliğini de kendisine verdi. O da bir süre beylik görevinde bulundu.

Ölüm İvaz Bey'i yakalayınca beş çocuk vardı: Hüseyin Kuli Bey, Şah Ali Bey, Hamza, Hasan ve Budak. Hüseyin Kuli Bey Karcikan Nahiyesi yönetiminde bulundu. Burayı kendisine Sultan Süleyman Han, Bedlis'i istilâ ettikten sonra, sancak olarak vermişti. Sonunda bu görevden azledi-lerek Diyarbakir'e gitti ve Bayındır Bey adında bir çocuk bırakarak orada öldü. Bayındır Bey'e, Hoy dolaylanndaki Newan (Nevan) Kalesi, fethedildiği günden itibaren, merhum Sultan'ın ' hükmü gereğince ve sancak olarak verildi. Hâlâ da oradadır.

Şah Ali Bey ise, Şah Tahmesb tarafından tayin edildiği Mahmudiyan Beyliği görevinde kaldı; sonra Elbak Mirlivası tarafından öldürüldü ve Halid Bey adında bir çocuk bıraktı. Halid Bey, halen Cores Nahiyesinin yönetimini sancak olarak işgal etmektedir.

İvaz Bey'in öteki oğlu Hamza Bey ise, kardeşinden sonra, Mahmudi-yan aşiretiyle birlikte, Kızılbaş komutanlarından olan ve Şah Tahmesb'in emriyle Mahmudiyan beyliği yönetimine getirilmiş bulunan Deli Piri'ye iltihak etmek zorunda kaldı. Sonunda Mahmudiyan aşireti Deli Piri'yi öl-dürdü ve Hamza Bey'i başına Bey tayin etti. Fakat Şah Tahmesb kendisini zorla tutuklamaya muvaffak oldu ve bir süre tutuklu bıraktı; sonra serbest bırakarak onu ve Mahmudiyan aşiretinin bazı ileri gelenlerini ve liderle-rini, Dınbılı Hacı Bey'in yanında kalmakla yükümlendi. Sonunda Hamza Bey, adı geçen ileri gelenlerle birlikte Hoy'da Dınbılı Hacı Bey tarafından öldürüldü ve Mahmudiyan Hükümeti Şah tarafından Han Muhammed bin Şemseddin bin Mir Hämîd'e verildi. Birkaç gün sonra Van Valisi Şah Ali Sultan Hüseyini, Han Muhammed'i yakalayıp Van Kalesinde tutukladı ve Şah'ın Divanı'ndan, Mahmudiye vilâyetinin Dınbılı aşiretine verilmesi konusunda bir emiraame çıkarttı. Dınbılı aşireti, bir kısmı Ağçekale'ye kapanmış, diğerleri de Xoşab Kalesinde bulunan Mamreşan aşiretiyle bir-likte Hacı Bey'e itaatlerini sundu ve hepsi onun yanında yer aldı. Bu sırada Han Muhammed Van'da tutuklu bulunduğu yerden kurtuldu ve Ağçe-kale'deki Mamreşan topluluğuna ulaşmayı başardı. Bu haber Mahmudi-yan aşiretinin kulaklarına gidince Han Muhammed'in yanında yer almaya koştular ve karanlık bir gecede, Aşut Kalesi üzerinde bulunan Dınbılı Hacı Bey'e ansızın saldırdılar ve kendisini büyük bir yenilgiye uğratarak ağır yaraladılar. Fakat Hacı Bey, kendisini saran tehlikelerden büyük güçlkle ve mucize kabilinden kurtuldu; önünde Dınbılılerden birçok kimsenin öldürüldüğü Aşut Kalesine girmeyi başardı. Han Muhammed bununla da yetinmeyerek, Diyarbakir Beylerbeyi Rüstem Paşa'ya haber yollayarak Sultan Süleyman Han'ın sarayına boyun eğdiğini ve itaat ettiğini açıkladı. Bu tedbirin haberi Şah Tahmesb'in kulaklarına gider gitmez, Mahmudiye Beyliğinin Han Muhammed'e verilmesi konusunda bir Şahlık beratı çıkardı. Mesele bir süre böyle kapandı.

(373)MuradIII. (M.A.A.) 240

Sonra Mahmudiye Hükümetinin yönetimi Şah Tahmesb'in Divanından, Hasan Bey'e^ ' verildi. Bunun üzerine Han Muhammed, Mahmudiye Beyliğinden kendi isteğiyle vazgeçmekten başka çare bulamadı ve Diyarbakir'deki Devlet hazinesinden alacağı, Osmanlı Divanından tahsis edilen günlük 100 akçe maaşla Ağçekale Nahiyesiyle yetindi ve Van Muhafız Birliğindeki müteferrika safma geçti. Uzun süre yaşayan Han Muhammed, Osmanlı sınırlarını Kızılbaşlara karşı savunmak

uğrunda ce-saret ve yiğitlik gösterdi. Üç ' erkek çocuk vardı: Melik Halil, Mir Şem-seddin ve Seyyid Muhammed. Babalannın ölümünden sonra, Ağçekale mülkiyeti konusunda aralarında anlaşmazlık çıktı; bu anlaşmazlıkta Melik Halil kardeşi tarafından öldürüldü. Han Muhammed'in öteki oğlu Seyyid Muhammed ise, babasının sağlığında ölmüştü. Şimdi Ağçekale'yi, Han Muhammed'in oğlu Mir Şemseddin yönetmektedir. Kendisi son derece cesur ve yeterli bir gençtir.

Emire Bey bin Mir Hämîd

İvaz Bey'in ölümünden sonra Mahmudiye Hükümeti'nin yönetimi Kızılbaş Divanmdan bu Bey'e verildi. Bedlis hükümdarı Şeref Han ile Ulame Tekelu arasında çıkan savaşta, bu Emire Bey Şeref Han'a ve asker-lerine öfkelenerek Ulame'nin yanında yer aldı. Orada da, sadakatine ve samimiyetine kanıt olacak bir davramşı görülmedi ve Şah Tahmesb'in sarayına yöneldi. Sultan Süleyman Han bu durumu, Bağdad kışlağmdan dönüp Tebriz fethine giderken Ewcan (Evcan) ovasma vardığında öğrendi; Emire Bey de, tekrar itaatini sunmak üzere orada bulunuyordu. Sultan, Osmanlı otağından bir subayı, kendisini getirmeye gönderdi. Fakat Beyi endişe sardı ve kendisinde, ünlü "hain korkaktır" sözünün hikmeti ortaya çıktı. Adı geçen subayı ortadan kaldırmaları ve direnmeye, çarpışmaya hazırlanmaları için Kürdlere işaret verdi. Bu çirkin olayın haberi Sultan'm karargähmdakiler arasında yayılınca, her taraftan üzerine saldırılması ve yakalanması için emir verildi. Kendisine saldırarak yamndaki adamları öldürdüler; kendisini ve sağ kalan adamlarını da yakalayıp Divana getir-diler; idam edilmesi için Padişah kesin emir verdi.

Emire Bey iki erkek çocuk bıraktı: Mansur Bey ve Zeynel Bey. Bunlar erginlik çağma erip de meseleleri kavrayacak duruma gelince, Sultan Süleyman'm Nahcivan üzerine yürüyüp burayı istilâ etmek için seçtiği yıl, Şah Tahmesb'in sarayına gitmek konusunda sözbirliği ettiler. Şah Tah-mesb kendilerine şefkat gösterdi ve Hoy Nahiyesine bağlı Sekmenabad

(374) İvaz Bey 'in oğlu. (M.E.B.)

(375) Rusya'da basılmış nüshada "üç" yerine "dört"tür; fakat dördüncüsü yazılmamıştır. (M.A.A.)

Nahiyesini sancak olarak ve hayat boyunca Mansur Bey'e verdi; kardeşi Zeynel Bey'i. de, özel Şahlık muhafızlarının yüksek rütbeli subaylarınm safına aldı. Durum bu şekilde devam etti. Sonra İran'da yönetim Şah İsmail H'ye geçince, Mansur Bey yeni Şah'ın sarayına koştı; Şah kendisini iyi karşıladı ve ilgisinin, değerli güveninin kapsamı içine aldı.

Şah İsmail'in ölümünden ve o zamanın sultanları arasmdaki ilişkilerin, durum kılıçların çekilmesine yolaçacak kadar gerginleşmesinden sonra, Mansur Bey, Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın aracılığı ve marifetiyle, Osmanlı Divanmdan, Bargırı Sancağının mülkiyet ve geçim kaynağı ola-rak kendisine verilmesi ümidiyle Van'a gitti. Yapılan vaatler yerine getiri-lerek Muş Nahiyesinden istediği yer arpalık olarak kendisine verildi; kar-deşi Zeynel Bey'e de o taraflarda bir zeamet verildi. Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar orada kaldı ve iki çocuk bıraktı: Hamza Bey ve Ku-'bad Bey.

1002 (1594) yılında, Merağa'ya bağlı Selduz Nahiyesi, sancak olarak ve Cafer Paşa'nın arzı gereğince, oğlu Hamza Bey'e verildi. Mukrilerin durumu anlatılırken geçtiği gibi, Mahmudiyan aşiretlerinden bir grup Sel-duz Nahiyesi'ne gelince ve Şeyh Haydar'la anlaşmazlığa düşüp düşmanlık edince, iş onunla çatışmaya kadar gitti. Çatışmada Hamza Bey, kardeşi Kubad Bey ve Mahmudiyan aşiretinden yanlarında bulunan 100 kadar adam öldürdüler ve Mukriler mallarını, malzemelerini yağma ettiler.

Hasan Bey bin İvaz Bey bin Mir Hämîd

Mahmudiyan aşireti arasmdan, Yezidilik diyaneti bid'atini ortadan kaldıran, bu büyük himmetli Bey'dir. Oruç, namaz, hac, zekât gibi İslâm dininin emirlerini ehl-i sünnet ve cemaat mezhebi üzerine uyguladı; çocukların **Kur'an'ı** öğrenip ezberlemeye, farzları, vacipleri ve sünnetle-ri öğrenmeye teşvik etti; bununla da yetinmeyerek, her köyde medrese ve cami yaptırdı.

Daha önce de geçtiği gibi, Mahmudiye Beyliği Hükümeti Han Muham-med bin Şemseddin'e verildiği zaman Hasan Bey İran'a kaçmak ve Şah Tahmesb'in sarayına iltica etmek zorunda kaldı: Şah da kendisini iyi karşıladı, çok taltif etti, ona güvendi; sonunda kendisine Mahmudiye Hü-

kümetinin yönetimini geri verdi ve Xoşab Kalesini de ona ilhak etti; hü-kümetinin merkezine dönmesine de izin verdi. Han Muhammed, dünyanın Hasan Bey'e döndüğünü görünce, onun lehine kendi isteğiyle Mahmudi-ye Hükümetinden feragat etti ve babalarının, dedelerinin eskiden beri yönetmekte oldukları Ağçekale yöresiyle yetindi. Bu durum karşısında Ha-san Bey de kendisine karışmadı ve onu güvenlik içinde bıraktı. Fakat Sul-tan Süleyman Han, İran ülkesini fethetmek amacıyla Azerbaycan'a yöneldiği zaman, Hasan Bey de yüce Sultanlık eşiklerine sığmamak zorunda kaldı ve güven kazandı; kendisine Xoşab ile Mahmudiye Hükümeti verilerek taltif edildi. Bu durum, o tarihten itibaren, Sultanlık tahtına içten-likle itaat ve hizmet etmesini sağladı.

Van Beylerbeyi İskender Paşa'nın Dınbılı Hacı Bey'in üzerine yürüme-si sırasında Hasan Bey üstün cesaret eserleri ve olağanüstü kahramanlıklar gösterdi; bu çarpışmaların sonucunda Hacı Bey dövüş meydanında öldü-rüldü. Hasan Bey'in burada gösterdiği yararlık, İskender Paşa'yı, duru-munun içyüzünü Süleymani Halifeliği'ne arz etmeye itti. Bunun üzere Sultana, üzerine nimetlerini yağdırdı ve kendisine büyük iyiliklerde bulundu. Bu cümleden olarak, emsaline karşı övünmesini sağlayacak bir yüce hil'atle kendisini taltif etti, ona altın bir kılıç verdi ve geçim kaynağı olarak da, Diyarbekir vilâyetinde bulunan Padişahlık emlakından, yıllık geliri 200 bin akçe olan bazı köy ve mezarlar verdi. Ayrıca, Mahmudiyan aşiretinin sahip olduğu koyun ve diğer hayvanlardan, yazlık ve kışlık ot-laklara gidip geldiğinde almamakta olan rüsum ve vergilerden de muaf tutulduğu konusunda kendisine bir Padişahlık hükmü verildi. Bu koyun-lar, 30 bin baş kadar tahmin ediliyordu.

Gerçek şudur ki, bu Bey, devlete bağlılıkta ve onun emirlerini büyük cesaret ve kahramanlıkla yerine getirmekte asla kusur etmedi; özellikle merhum Sultan Murad Han zamanında ve onun büyük bir orduyla İran fethine gittiği sırada. Bundan sonra Hasan Bey'in şanı yüceldi ve Mahmudiyan aşireti bağlılık derecelerinde, geniş himmette, Osmanlı Divanı'ndan yüksek rütbe ve makam almakta, Kürdistan beyleri arasında daha önce bir benzeri görülmemiş derecede ilerledi. İskender Paşa zamanında, teşrifat-taki öncelik konusunda kendisiyle Xizan (Hizan) hükümdarı Sultan Ahmed arasında anlaşmazlık çıkmca, kendisinin, Hakkâri Hükümdarı Zeynel Bey hariç, bütün beylerin önüne geçmesi konusunda bir Padişahlık hük-mü çıktı. Böylece felek, uzun zaman kendisine gülümsedi; tam bağımsız olarak, beyliği 50 yıl yönetti.

Sonra 993 (1585) yılında, Tebriz'in fethi uğrunda, Sadabad denilen yerde Kızılbaşlar tarafından öldürüldü. Bu tarihten bir yıl sonra Vezir Ferhad Paşa komutasındaki muzaffer Osmanlı ordusunun adamları, Tebriz Bey-lerbeyi Cafer Paşa'nın da yardımıyla kemiklerini çıkararak, Beyliğinin mer-kezi olan Xoşab'a getirdiler ve kendisinin bizzat yaptırmış olduğu Bilim Medresesi'ne gömdüler. Hasan Bey üç erkek çocuk bırakmıştı: İvaz, Şer (Şir) Bey ve Şeyhi Bey. Bunlardan "İvaz Bey"e ', babasının sağhğın-da, Nahcivan'a bağlı Maku Hükümeti yönetimi, burayı Kızılbaşların elinden alması ve burada bir de kale yaptırmayı şartıyla, ocaklık ve ikta mül-kiyeti olarak verilmişti. Orada bu şekilde 20 yılını geçirdikten sonra, 1002 (1594) yılının sonlarında, Tebriz Beylerbeyi Hıdır Paşa'yla birlikte, amcasının iki oğlu Hamza Bey ve Kubad Bey'in intikamını almak için Şeyh Haydar'la savaşmaya gitti; fakat, yukarıda geçtiği gibi, kendisiyle yanındaki adamları Şeyh tarafından çarpışmada öldürüldüler. Bunun üzere Sultana Maku Sancağı'nın Hükümeti, İvaz Bey'in yönetiminde olduğu gibi, Sultan Mehmed Han'm bir emirnamesi gereğince, oğlu Mustafa Bey'e verildi. Mustafa Bey, halen orada yönetimde bulunmaktadır. Mustafa Bey'in Ali Bey adındaki oğlu da, sancak olarak, Nahcivan'a bağlı Ordubad Hü-kümeti görevinde bir süre bulundu.

(376) Süleyman 'ın Halifeliği, Süleyman 'ın temsil ettiği Halifelik, Kanuni Sultan Süleyman 'ın otoritesini elinde tuttuğu Halifelik. (M.E.B.)

(377) Tırnaklar içindeki ismiyeri, Rusya 'da basılmış nüshada boş bırakılmıştır. Mısır baskısı ile diğerlerinden alınıp tamamlandı. (M.A.A.)

Öte yandan, Hasan Bey'in ulaşmış olduğu yüce şan ve yüksek kadir sayesinde, amca oğullarının çoğu ve Mahmudiyan aşiretinin ileri gelenleriyle liderlerinin büyük kısmı, yüksek derecelere ve önemli idari makam-lara ulaşmışlardı. Azerbaycan ve Ermenistan vilâyetlerinde Kızılbaşların elinden alınan zengin köy ve mezarlardaki zeamet ve tımarlar, Mahmudi-yan aşiretinden olan bu beylere ve ileri gelenlere ikta mülkiyeti yoluyla verilmişti. Şüphesiz Hasan Bey, ciddi bir idare adamı, usta bir siyaset adamı ve adaletli bir Bey'di; halk ve kitleler kendisini sevmiş, aşiretler ve kabile-ler kendisine bağlanmışlardı. Kendisinin, çocuklarının ve aşiretindeki adamların, Osmanlı Devleti Sultana boyun eğdiğinden ölümüne kadar geçen süre içinde, Âl-ı Osman sultanlarına yaptıkları kahramanca

işleri, büyük hizmetleri ve gösterdikleri içtenlik ve bağlılık belirtilerini, her bölümü yeteri kadar açıklanan bir özel defterde toplamıştı. Sonra Van beylerbey-leri, defterdarları, kadıları ve diğer Kürd beylerinin o defteri imzalamalarını, mühürlemelerini ve yazıyla onaylamalarını sağlamıştı. Bundan sonra def-teri, onaylamaları için büyük serdarlara ve müşirlere^ ' sunmuştu. So-nunda, merhum Sultan Murad Han'ın eşiklerine göndermiş ve defterin baş tarafı Sultan'm tuğrasıyla süslenmişti. Ve bu defter, elinde değerli bir kanıt oldu; yüce Sultanlık Divanı nezdinde istekleri ve amaçları oldukça bunu kullanır; kendisine karşı inat edenlerin, kendisine rakip olanların delillerini meclislerde ve çatışmalarda bu defterle çürütür ve böylece bu-nunla onları yere sererdi.

Hasan Bey'in oğlu Şer (Şir) Bey'e gelince, babası, sağlığında, büyük oğlu İvaz Bey Maku Sancağmm işlerini yönetirken, onun lehine Xoşab Hükümeti ile Mahmudiyan Beyliğinden feragat etmişti. Aslında bu Şer Bey iyi kalpli, sofı meşrepli, bilim ve ibâdet adamlarına eğilim gösteren, vakitlerini bilginlerin, fazilet sahiplerinin, tasavvuf şeyhlerinin yanmda geçiren bir adamdı. Beytullah'a gidip hac da yaptı. Kendisi hâlâ yoksul lara ve dervişlere sadakalar verir, bilim ve ibâdet adamlarına iyilik eder. Bu durum, bütün halkın, gidişinden ve iyi niyetinden memnun olmasını sağladı. Xoşab Beyliği görevine ve Mahmudiyan aşireti adamlarının ve ileri gelenlerinin başına geçmesinin üzerinden, şimdi 12 yıl geçmiş bulunmaktadır.

(378) *MehmedUI. (M.A.A.)*

(379) *Mareşallere. (M.E.B.)*

ALTINCIBÖLÜM

Dınbılı Beyleri Hakkındadır

Sözüne güvenilir rivayetçilerin yazdıklarından anlaşıldığına göre, Dınbılı beylerinin soyu Şam Bedevi Araplarından İsa adında bir adama ulaşır. Diğer bir rivayete göre ise, kendisi Ömeriye Ceziresi halkından olup, Azer-baycan yörelerine göç etmiş; eski sultanlar kendisine Hoy'a bağlı Sekmenabad Nahiyelerini ocak olarak vermişler; o da oraya yerleşmiş ve şanı günden güne yücelmiş; aşiret ve kabilelerden çevresinde büyük bir topluluk meydana gelmiştir.

Öte yandan, Dınbılı beyleri ve aşiretleri, başlangıçta iğrenç Yezidilik dinine mensuptular; sonra, İsabegi diye tamnmış beyleri ve diğer bazı aşi-retleri ehl-i sünnet ve cemaat mezhebine döndüler; ama orada, bozuk inançlarında hâlâ ısrar eden bazıları da vardır. Fakat doğru rivayet şudur ki, Dınbılı aşiretleri Boxtan (Bohtan) vilâyetinden gelmişlerdir ve Kürdler arasında onlara "Dınbılı Boxt" adı verilmiştir. Akkoyunlu Türkmenleri zamanında İsa Bey'in çocuklarından Şeyh Ahmed Bey denilen bir kişi yüksek rütbelere ulaştı. Akkoyunlular kendisine Bay Hükümeti ile, istilâ ettikleri Hakkâri vilâyetinin bir kısmını verdiler. Böylece Bay Kalesinin Hükümeti, Dınbılı aşiretinin yönetiminde bulunuyordu. Şeyh Ahmed Bey Allah'ın rahmetine kavuşunca iki çocuk bıraktı: Şeyh İbrahim ve Şeyh Behlül.

Şeyh Behlül

Babasının ölümünden sonra onun vasiyeti gereğince yönetime geçti ve bir süre yönetim görevini yaptı. Sonra kaçınılmaz kaderi gelince, ahret dünyasına göçe derek yedi erkek çocuk bıraktı: Cimşid Bey, Muhammed Bey, Halıkverdi Bey, Hacı Bey, Ahmed Bey, İsmail Bey ve Cafer Bey.

Hacı Bey bin Şeyh Behlül Bey

Kendisinin Şah Tahmesb'in Sarayına geçmiş bağlılığı ve fazla sadakati vardı. Şah kendisini yüce ilgisinin ve değerli güveninin kapsamı içine almıştı ve Sekmenabad'a Hoy bölgesini de katarak ikisini bağımsız bir eyalet

bağlılığını duyar duymaz, onu, Merağa vilâyetinin, burayı Kızılbaşların memur ve adamlarının elinden alması şartıyla, beylerbeyliği olarak kendi-sine verilmesiyle taltif etti. Böylece bu Bey, Osmanlı Paşalarının arasına girdi ve hükümlerde, fermanlarda adı "Emire Paşa" olarak yazılmaya başlandı.

Öte yandan Emire Paşa'nın amcasının oğlu Hasan bin Hıdır, Deryas Nahiyesinin kendisine verilmesiyle taltif edilmişti. Kendisi, Emire Paşa'dan önce Osmanlı Sarayına itaatini sunmuştu. Emire

Paşa bu nahiyeye gelince Hasan Bey burayı kendisine teslim etmekte gevşek davrandı ve kalesine kapanarak direnmekte ısrar etti. Bunun üzerine Emire Paşa hemen kaleyi şiddetli bir şekilde kuşattı ve Hasan Bey'i çıkmaya zorlayarak öldürdü. Hasan Bey'in kardeşi Uluğ Bey ise, bazı taraftarlarının yardımıyla, ani-den kaleden kaçmayı ve Serdar Ferhad Paşa'nın hizmetine girmek için Erzurum'a gitmeyi başardı. Fakat Emire Paşa'nın saldırganlığından ve hi-lesinden korkarak orada da kalamadı ve Şah Sultan Muhammed'in sarayına iltica etti. Bu Şah kendisini iyi karşıladı, ilgisinin kapsamına aldı ve Merağa'ya bağlı Dehxwarqan (Dehharkan/ ' Nahiyesi Hükümetini ver-mekle taltif etti.

Emire Paşa sonra kendi kardeşi Hüseyin'e yöneldi ve amcasının oğul-larının kendisine karşı ayaklanmalarında onlarla ilişki kurmakla suçlandığı için onu öldürdü. Böylece, kendisine muhalefet etmeyi aklından geçirmiş olan küçük büyük bütün düşmanlarını ortadan kaldırmış oldu; bundan sonra tam bağımsız bir hükümdar durumuna geldi.

Bir süre sonra, Kızılbaşların saltanat merkezi Tebriz, Osmanlı Devleti'nin yöneticilerinin eline düştü ve Vezir Cafer Paşa oranın muhafızlığına tayin edildi. Bu Paşa Merağa'yı da kendi yönetimine almak istedi; çünkü Merağa eskiden Tebriz'e bağlıydı. Fakat beylerbeyi rütbesini elde etmiş olan Emire Paşa bundan hoşlanmadı ve boyun eğmeyi reddetti. Cafer Paşa bunu fırsat bilerek, Haşmetli Sultan nezdinde Emire Paşa'nın aleyhine yavaş yavaş oyunlar hazırladı ve bu durum Padişah'ı öfkeli yaptı. Bunun üzeri-ne Baban vilayetiyle Musul ve Erbil sancaklarının kaldırılması ve Emire Bey'den alınması konusunda emirler çıktı. Sonra onu öyle bir duruma getirdiler ki, kendisine şunlar söylediler: "Merağa Tebriz'e bağlıdır ve özel Padişahlık emlakı arasına alınmadığı takdirde, Tebriz vilayetinde yönetim giderlerini sağlamak mümkün olmayacaktır. Bunun için Merağa gelirlerinden her yıl Tebriz hazinesine, asker yiyeceğine harcanmak üzere 15 kese altın verilmesi gerekmektedir." Bu durum karşısında Emire Paşa, Tebriz Hazinesi'ne her yıl bu büyük miktan ödemeyi kabul etmek zorunda kaldı. Cafer Paşa da birkaç yıl Emire Paşa'dan bu miktarı aldı.

(365) Galiba bu, "Dehnexercan" (Dehnehircan) adının değişmiş şeklidir. (M.A.A.) 232

Fakat Cafer Paşa bununla yetinmedi; Tebriz vilayetinin yeniden yazılması fırsatından yararlanarak Merağa'yı özel Padişahlık emlakı arasına koydu ve 15 kese altın ödemeyi taahhüt eden bir mültezimi de sancak yoluyla tayin etti. Bu durum, bir yıl sonra Merağa halkının darmadağın olmasına ve vatanlarından ayrılmaya, o mamur beldenin de tehlikeli derecede harap olmaya yüz tutmasına yol açtı; Sancakbeyi de bir tek mangır bile elde etmeyi başaramadı; ayrıca devlet hazinesine de bir tek kese altından başka bir şey girmedi. Böylece Emire Paşa, vilayetine katılarak yönetimi-ne verilmiş olan bütün yerlerden tecrit edildi ve eski irsi vilayetiyle kanaat etmek zorunda kaldı.

Emire Paşa ve ulu çocukları Merağa ve ona bağlı yerleri yönettikleri sırada, büyük oğlu, Sultan Murad Han'ın emriyle, Merağa'ya bağlı olan Sankurgan Kalesini yeniden yaptırmıştı. Bu kaleyi daha önce Emir Timur' ' yıkmış ve altını üstüne getirerek bir toprak yığını olarak bırakmıştı. Şeyh Haydar bu kaleyi 1002 (1594) yılı girinceye kadar yönetti. Bu tarihte Tebriz vilayeti Bağdad Beylerbeyi Hıdır Paşa'nın yönetimine bırakılınca, Merağa'daki görevliler kendisine, Merağa'nın, Şeyh Haydar'ın yapmış olduğu kale yüzünden yıkıldığını arzettiler. Bunun üzerine Hıdır Paşa hemen bozguna kulak verdi ve adı geçen kale ile ona bağlı nahiyeleri, sancak yoluyla Mahmudiyan aşiretine verdi. Mahmudiyanlılar da hemen Şeyh Haydar'la çatışıp döğüştiler; Mahmudiyan aşiretinin liderlerinden olan Zeynel Bey'in kardeşi Mansur Bey'in iki oğlu Hamza ve Kubad, adamlarından büyük bir toplulukla birlikte, Şeyh Haydar'a bağlı olan Mukriler tarafından öldürüldüler.

1003 (1595) yılında Hıdır Paşa, Mahmudiyan aşiretinin kıskırtması ve Mego (Maku) Mirlivası İvaz Bey bin Hasan Bey'in jurnallarıyla Şeyh Haydar'ın kalesi üzerine yürüyüp tahrip etmek ve intikam almak istedi. Şeyh Haydar başlangıçta yumuşak davranma, barışa eğilim gösterme ve geçen savaşta öldürülen Mahmudiyan aşiretinin adamlarının kanlarına karşılık hem diyet, hem de tarziye vermek yolunu izledi; bundan amacı da Paşa'nın gönlünü almak ve geri dönmelerini, kendisinden vazgeçmesini sağlamaktı. Fakat kıskırtıcılar bundan hoşlanmadılar ve Paşa'yı kaleyi kuşatmaya, içindekilerin boğazını sıkmaya teşvik etmekte ısrar ettiler. Bu durum, Şeyh Haydar'ı, yakarıştan, özür dilemekten ve barışa eğilim göstermekten vazgeçmek zorunda bıraktı. Ve Şeyh Haydar şiddette, hemen şiddetle karşı koymaya karar verdi; cesaret ve ciddiyetle kolları sıvayarak vurmaya ve vuruşmaya hazırlandı ve kanlı çarpışmaların toz-dumanına dalmaya hazırlık yaparak, Paşa'nın ordusunun karşısında büyük bir Kürd kahramanları topluluğuyla saf tutarak yer aldı. Şair bu çarpışmalar ko-nusunda şöyle diyor:

"Eller bileklerden ko-ptu, kabzeleri sık-makla
Ve kirpi sırtına döndü siperler, saplanan oklarla
Kana bulandı bütün bu oklar
Ve kırmızıya döndü hepsi yiğitlerin kanından
Kürd kahramanların oklarının uçuşması
Artırdı havanın soğukluğunu, tıpkı kar fırtınası gibi
Mızrak uçlarının zırhlara saplanması
Yılanların deliklerine girmesini andırırdı."

İki topluluk birbirine girip savaşm kızgınlığı şiddetlenince ve İvaz Bey çarpışmada ö-lüp, savaş ateşi yaşadı, kuruyu da yemeye başlayınca, Emi-re Paşa duruma müdahale etti ve savaş alanına inerek oğlunu savaşta de-vam etmekten ve vuruşmayı sürdürmekten alıko-ydu. Hıdır Paşa, Emire Paşa'nın bu davranışına, banşa eğilim göstermekle karşılık verdi ve aynı gün savaş alanını terkederek ülkesine geri gitti.

Emire Paşa'nın dört erkek çocuk vardı: Budak Bey, Kasım, Şeyh Hay-dar ve Hüseyin. Bunlar, babaları, Sultan Murad Han'ın sarayına iltihak edince sancakbeyi rütbelerine ulaşmışlardı. Budak Bey eceliyle öldü. Hüseyin Bey, ağabeyi Kasım Bey'i öldürünce, Şeyh Haydar da kardeşi-nin kisasını almak için Hüseyin Bey'i öldürdü. Böylece Emire Paşa'nın, halen hayatta Şeyh Haydar'dan başka çocuk kalmadı.

Halen baba ile oğul yönetiminde kalmış olan kale ve nahiyeler ise ken-di irsi vilâyetlerinin dışında Terqe (Terka), Sarıkurgan, Duab, Leylan na-hiyeleri ile Terqe ve Sarıkurgan kaleleridir. Bu mütevazi satırların yazılışı sırasındaki durumlan işte budur. Gizli ve daha da gizli şeyleri bilen Allah'tır; kaderin onlar için neler hazırladığını o daha iyi bilir.

DÖRDÜNCÜBÖLÜM

Bıradost Hükümdarları Hakkındadır

Bu bölüm iki daldan ibarettir.

Açıkça bilinmektedir ki, Bıradost hükümdarları aslen Goran aşiretin-dendir. Daha doğru bir rivayete göre ise, Dinewer (Dinever) ve Şehrezol hükümdarları olan Hilâl bin Bedir bin Hasanveyh soyundandır. Bu rivayete göre, Hilâl, Hemedan Valisi Deylemli Şemsüddeve ile yaptığı savaşta öldürülünce, kendisine bağlı olanların topluluğu darmadağın olmuştu; dev-letin düğümleri çözülmüş ve çocukları bu diyara düşmüşlerdir. Bunlar üç kardeşti. Biri, babasının yerine Şehrezol vilâyetinin yönetimini eline almış; ikincisi Eko aşiretinin başma geçmiştir. Üçüncüsü ise başlangıçta, Urmi'ye bağlı Han-Elmas Nahiyesine gitmiş ve orayı mülkiyetine geçi-rerek yönetmiştir. Üç kardeşin deşanı günden güne yücelmiş ve yönet-tikleri ülkelerde beylik derecesine ulaşmışlardır. Bıradost halkı arasında yaygın olan inanca göre, hükümdarları, Bilan denilen birinin çocuklarıdır. Şüphesiz bu yanlıştır ve "Hilâl" kelimesinin bozulmuş şekli-den ileri gelmiştir.

Bu saygıdeğer hanedamın ve bu asil ailenin en doğru yolda olanı, en üstünü Sultan Ahmed'in oğlu Gazi Qıran (Kıran)dır. Kendisi, Kürdistan beyleriyle birlikte Şah İsmail'e boyun eğmeden önce, Urmi'de bulunan Kızılbaşların büyük bir topluluğunu yenilgiye uğratmış ve bin kadar adamlarını öldürmüştü. Kürdistan kralları ve beyleri Şah İsmail'e itaat ve bağlılıklarını sınıdukları zaman, Şah kendisini iyi karşılamış ve ilgisinin kapsamı içine almıştı. Şah ayrıca kendisini "Gazi Qıran" unvanıyla taltif ederek ona Terkor, Somay, Dewi (Devi) nahiyeleriyle bunlara bağlı yer-le-ri vermiş ve bu konuda bir Şahlık emirnamesi çıkarmıştır.

Gazi Qıran daha sonra Kürdistan'ın diğer kral ve beyleriyle birlikte Sultan Selim Han'ın sarayına iltihak etmiş ve hep birlikte ona içten bağlılık ve itaat etmişlerdir. Bu eşsiz Bey'in yetenekleri, Sultan Selim Han'ın Tebriz ve Azerbaycan ülkesini hedef alarak Acem ülkesinin fethine yönelmesi sırasında kendini göstermiştir. Gazi Qıran Sultan'm yanmdaydı ve onun güvenini kazanmıştı; Sultan, önemli işlerde ve beklenmedik sorunlarda kendisine danıştırdı; fikirleri, öğütleri Sultan'm Acem ülkesinin fethi ko-nusundaki tedbir ve planlarına uygun düşerdi. Bu nedenle Sultan kendisi-ne son derece saygı ve ilgi göstermiş; bu cümleden olarak özel sancağının gelirine Erbil, Bağdad ve

Diyarbakir vilâyetlerinden büyük parçalar katmıştır. Böylece dünya her taraftan kendisine yüz vermiş ve kendisi uzun süre hükümdarlık işlerini yönetmiş, uzun bir ömür yaşamış ve iki çocuk bırakarak ölmüştür: Muhammed Bey ve Ali Bey.

BİRİNCİDAL

**Somay Beylerl Hakkındadır Şah Muhammed Bey bin Gazi Qıran
(Kıran)**

Yönetimde babasının yerine geçti ve birkaç yıl hükümet işini en iyi şekilde yönetti. Sonra kendisini ölüm yakaladı ve dört çocuk bıraktı: Bu-dak Bey, Hasan Bey, İskender ve Zeynel. Beylik, büyük oğlu Budak Bey'e geçti.

(367) Kitab 'ın başındaki sınıflandırmaya göre Birinci Dal Wuşni (Uşno ya da Uşne), İkinci Dal ise Somay hükümdarlan hakkında olacaktır; o sınıflandırma burayla bağdaşmamaktadır: (M.E.B.)

Budak Bey bin Şah Muhammed Bey

Budak Bey, babasının ölümünden sonra, Sultan Selim Han'ın emirnamesi gereğince beylik tahtına çıktı; ölüm kendisini yakalaymcaya kadar geçen süre. içinde hükümdarlık görevinde bulundu. Dört çocuk bıraktı: Evliya Bey, Şah Muhammed Bey, Şah Kuli Bey ve Seydi. Bunlar küçük olup beylik işlerini yönetecek durumda olmadıkları için, Biradost Hükümeti kardeşi Hasan Bey'e geçti.

Hasan Bey bin Şah Muhammed Bey

Kardeşinin ölümünden sonra Padişahlık emirnamesi gereğince Biradost hükümdarlığına geçti. Halka, aşiret reislerine ve ülkenin ileri gelenlerine karşı kötü muamelede bulundu; ayrıca komşu beyleri de, kendilerine karşı takındığı kötü tutum nedeniyle kızdırdı. Bu durum, komşu beylerin, kendisinden şikâyet etmelerine ve bu şikâyetlerini Zeynel Bey aracılığıyla yüce Asitane'ye sunmalarına sebep oldu. Bunun üzerine, Van Beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya, Hasan Bey hakkında soruşturma açması için Padişahlık emri çıktı. Kendisini Van Divanına getirdiler ve hakkında yapılan araştırma ve soruşturmadan sonra, Hükümet Sarayındaki Divan meydanında bulunan bir ağaca boynundan astılar; kendisinden sonra Biradost Hükümetini de Ali Bey'e verdiler.

Ali Bey bin Gazi Qıran

Bu Bey, Hasan Bey'in öldürülmesinden sonra, Hüseyin Paşa'nın arzı ve fikri, Sultan Selim Han'ın da emirnamesi gereğince Biradost Beyliği'nin tahtına çıktı. Bir süre hükümdarlık yönetiminde bulunduktan sonra, Bira-dost halkı Evliya Bey'in hükümdarlık yapmasına eğilim gösterdi ve Ali Bey'in yönetiminden nefretlerini belirtti; sonra İstanbul'a gidip Biradost Hükümetinin Evliya Bey'e verilmesini dilediler. Bunun üzerine, Hüsrev Paşa'nın Urmi taraflarını egemenlik altına alması sırasında İskender Bey bin Şah Muhammed Bey'e verilmiş olan Urmi Hükümeti, İskender Bey'den alarak Ali Bey'e verilmek suretiyle halkın dileği yerine getirildi. Ali Bey yalnız bir yıl Urmi'yi yönettikten sonra çocuk bırakmadan Öldü. Urmi Sancağı'ndan azledilen İskender Bey ise, yönetim istemek ihtiyacını duy-madı ve inzivaya çekilmeyi tercih ederek kendini bütünüyle ibadete ver-di.

(368) Selim 11. olduğu anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

(369) Daha önce sözü edilen Hakkâri Hükümdarı Zeynel Bey, ya da Hasan Bey 'in kardeşi Zeynel Bey. (M. E. B.)

Evliya Bey bin Budak Bey bin Şah Muhammed Bey

Bu Bey, babası öldüğü zaman küçüktü; bu yüzden, irsî hükümeti bir süre amcasının oğullarının elinde kaldı. Erginlik çağına erip de üzerinde zekâ belirtileri, cesaret ve kamu işlerini yönetecek yetenek ve kudrete sahip olma alâmetleri görününce, Bıradost aşiret ve kabileleri kendisine yönel (310) diler ve bağlandılar. Sonra merhum Sultan'ın eşiklerine bir heyet göndererek, beyliklerinin kendisine verilmesini dilediler. Dilekleri yerine getirilerek 985 (1578) yılda beyliğin Ali Bey'den alınıp Evliya Bey'e verilmesi konusunda Padişahlık emri çıktı. Şimdi, yani 1005 (1597) yılda Somay beyliği kendisinin kimseyle çatışmaksızın yönetimi altında bulunmaktadır.

İKİNCİ DAL

Tergewer (Tergever) ve Davud Kalesi Beyleri Hakkındadır Nâsır Bey bin Şer (Şir) Bey bin Şeyh Hasan Bey

Bu Tergewer (Tergever) Nahiyesini Tergewer beylerinin atalarından ve babalarından olan Sultan Ahmed adında bir kişi, Bıradost vilâyetinden ayırarak sancak yoluyla kendi yönetimine geçirmişti. Bu mütevazî kitabın yazılış tarihinde Tergewer Nahiyesi Nâsır Bey'in yönetimindeydi, halen de durum böyledir.

Bu Nâsır Bey, yaşının ilerlemiş olmasına ve 80 yaşından fazla bulun-masına rağmen cesur, alabildiğine cüretli bir adamdır. Smırlar ve gedikler üzerindeki çatışma nedeniyle, Hakkâri Zeynel Bey'in egemenliği altında bulunan Deri (Diri) aşiretiyle savaş ve dövüşe girdi ve iki taraftan yüzden fazla adam öldürüldü. Birkaç defa vatanını terketmek ve Şah Tahmesb sarayına sığınmak zorunda kaldı. Bununla beraber Hakkâri Zeynel Bey, oğlu Şer (Şir) Bey'e iyilik etti ve kendisini yetiştirdi; yönetime geçme yeteneğine sahip olduktan sonra, Nâsır Bey'in yönetiminden ayırdığı So-may Hükümetini sancak olarak kendisine verdi. Fakat Şer Bey, babasının uğradığı sıkıntılardan etkisi yüzünden rahat tadını alamadı ve vebaya kur-ban gitti.

Zeyneddin Bey

Şer Bey'in ölümünden sonra Tergewer (Somay) hükümdarlığı görevi, amcaoğullarından Zeyneddin Bey'e geçti. Bu Bey, Acem ülkesini fethetmek amacıyla, Kürdistan beyleriyle birlikte Tebriz'e saldırdığı sırada Sada-bad denilen yerde Kızılbaşlarla yapılan dövüşte öldürüldü. Nâsır Bey bu fırsattan yararlanarak Tergewer Nahiyesini yeniden kendi sancağına bağladı. Hıdır Bey denilen biri, adı geçen nahiyenin kendisine verilmesi konusunda İstanbul'dan bir emirname çıkarttı. Fakat Nâsır Bey soyu sopusu bilinmeyen bu adamı öldürmeye muvaffak oldu.

(370) MuradIII. olduğu anlaşılmaktadır. (M.A.A.)

(371) 367 numaralı dipnota bakınız. (M.E.B.)

Adı geçen nahiyeye bundan sonra Yusuf Bey'e, sonra Şah Muhammed Bey'e, ondan sonra da Hüseyin Bey bin Şeyh Hüseyin Bey'e verildi. Adı geçen nahiyenin fiili Bey'i halen odur.

Öte yandan Nâsır Bey'in sekiz erkek çocuğu olmuştu: Şer Bey, Yusuf Bey, Karahan, Saruhan, Şah Muhammed, Timurhan, Hüseyin ve Haydar. Şer Bey, yukarıda da geçtiği gibi vebadan Allah'ın rahmetine kavuştu. Oğullarından Yusuf Bey ve Timurhan ise Hıdır Bey tarafından öldürüldüler. Oğlu Saruhan Bey de kardeşi Hüseyin Bey tarafından öldürüldü.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Mahmudiyan Beyleri Hakkındadır

Gerçeklere aşık olan, doğru zekâyâ ve sağlam tabiate sahip kimselerce ve açık olayları, inceliklerin içyüzünü araştıran tarihçilerce açıkça bilindiği gibi, Mahmudiyan beylerinin soyu, Mervani Hükümetinin sultanlarına ulaşır. Başka bir rivayete göre de, onlar Cezire hükümdarlarının amca oğullarıdır. Şeyh Mahmud denilen bir adam, Karakoyunlu Türkmenleri zamanında, aşiretiyle ve kendisine bağlı adamlarla birlikte, bir rivayete göre Şam'dan, diğer bir rivayete göre de Ömeriye Ceziresinden çıkarak Azerbaycan taraflarına gitti. Kara Yusuf, yerleşmeleri için kendilerine Aşut Kalesini verdi; liderleri Şeyh Mahmud'u da subayları ve yaver-leri arasına kattı. Savaş ve dövüş

meydanında cüret ve girişkenliğiyle ken-dini gösteren bu liderin yetenekleri görülünce, Kara Yusuf kendisini ilgisi-nin kapsamı içine aldı ve ona güven besledi. Sonunda Aşut Nahiyesinin beyliğini Xoşab (Hoşab) Nahiyesiyle birlikte kendisine verdi ve kendisini bunların ikisinin başma Bey olarak tayin etti; beyliğe de "Mahmudiye Beyliği" adı verildi.

Emir Hüseyin Bey bin Şeyh Mahmud

Babasının ölümünden sonra beyliğe geçti. Akkoyunlu sultanları zamanında şanı yüceldi. Elbak Nahiyesi Hakkâri hükümdarlarından almarak Emir Hüseyin'in hükümetine ilhak edildi. Türkmenlerin kendisine yardım etmeleri sayesinde, İzzeddin Şer (Şir)in ordusunu birkaç defa ağır yenilgi-ye uğratarak Şenbu vilâyetini ele geçirdi. Bu durum İzzeddin Şer'i, Mah-mudiyan aşiretinin saldınısını püskürtmek için Bedlis hükümdarından yardım istemek zorunda bıraktı. Bunun üzerine Bedlis hükümdarı," Şeyh Emir Bılbasi komutasında büyük bir orduyu İzzeddin Şer'in yardımına yolladı. Emir Hüseyin bütün azametiyile, "Çeme Mır" (Mir ırmağı) adıyla tanınan Xoşab (Hoşab) ırmağının kıyısı üzerinde karargâh kurmuş olarak dururken, Şeyh Emir Bılbasi ile İzzeddin Şer'in askerleri aniden üzerine saldırdılar. İki taraf arasında savaş başladı ve Kürd kahramanlarının, ayak-ları kaydıran sesleri ve haykırışları göklere yükseldi. Mir Hüseyin bu çarpışmanın kızgın zamanında öldürüldü. Mir Hamid adında bir oğlu vardı.

(372) Elimizde bulunan eski kaynaklarda bu addan söz yoktur. Yeni kaynaklarda ise "Aşit" diye geçmektedir. Galiba ikisi de, Mu'cem kitabında "Aşeb" diye geçen ve şimdiki İmadiye Kalesinin kökeni olan yerin adının bozultmuş şeklidir. (M.A.A.)

Mir Hâmid bin Mir Hüseyin

Babasının ölümünden sonra beylik tahtına çıktı ve o da babası gibi, bir süre Kızılbaş beylerinin safında yer aldı. Canını yaradıcısına teslim ettiğinde üç çocuk vardı: Mir Şemseddin, İvaz Bey ve Emire Bey.

İvaz Bey bin Mir Hamid

Bu Bey babasının ölüratünden sonra Xoşab Mirlivası görevini aldı ve Mahmudiyan aşireti reisliğine geçti. Sonra, Şah İsmail tarafından atanmış olan Van ve Westan (Vestan) Valisi Ürkmez Sultan'la şiddetli bir anlaş-mazlığa düştü. Ürkmez Sultan İvaz Bey'i yakalamaya ve Van Kalesine hapsetmeye muvaffak oldu. O sırada İvaz Bey, Bedlis hükümdarı Şeref Han'a haber göndererek kendisinden yardım istemek fırsatını buldu. Şe-ref Han, önce Ürkmez Sultan'a bir mektup göndererek İvaz Bey'in ser-best bırakılmasını rica etti; fakat Ürkmez Sultan bunu reddetti. Bunun üzerine Şeref Han bizzat Van'a gitmek zorunda kaldı ve Xerkom (Harkom) ırmağının kıyısında karargâh kurarak İvaz Bey'i serbet bıraktırmaya ke-sin karar verdi. Fakat Ürkmez Sultan yine uraursamadı. Bunun üzerine durum iki taraf arasında çatışmaya yolaçtı ve Şeref Han, Van ve Westan (Vestan) çevresindeki yerleri talan etmeleri için askerlerine emir verdi. Bu emir, Ürkmez Sultan'ı, Şeref Han'ın isteğine boyun eğmek ve İvaz Bey'i serbest bırakarak kendisine göndermek zorunda bıraktı. Kısa olmayan bir süre sonra İvaz Bey Şah Tahmesb'in beyleri ve komutanları arasına katıldı ve Şah kendisini ilgisinin kapsamı içine alarak, Elbak Nahiyesini Xoşab Nahiyesine ilhak etti ve ikisinin beyliğini de kendisine verdi. O da bir süre beylik görevinde bulundu.

Ölüm İvaz Bey'i yakalayınca beş çocuk vardı: Hüseyin Kuli Bey, Şah Ali Bey, Hamza, Hasan ve Budak. Hüseyin Kuli Bey Karcikan Nahiyesi yönetiminde bulundu. Burayı kendisine Sultan Süleyman Han, Bedlis'i istilâ ettikten sonra, sancak olarak vermişti. Sonunda bu görevden azledi-lerek Diyarbekir'e gitti ve Bayındır Bey adında bir çocuk bırakarak orada öldü. Bayındır Bey'e, Hoy dolaylarındaki Newan (Nevan) Kalesi, fethedildiği günden itibaren, merhum Sultan'ın ' hükmü gereğince ve sancak olarak verildi. Hâlâ da oradadır.

Şah Ali Bey ise, Şah Tahmesb tarafından tayin edildiği Mahmudiyan Beyliği görevinde kaldı; sonra Elbak Mirlivası tarafından öldürüldü ve Halid Bey adında bir çocuk bıraktı. Halid Bey, halen Cores Nahiyesinin yönetimini sancak olarak işgal etmektedir.

İvaz Bey'in öteki oğlu Hamza Bey ise, kardeşinden sonra, Mahmudi-yan aşiretiyle birlikte, Kızılbaş komutanlarından olan ve Şah Tahmesb'in emriyle Mahmudiyan beyliği yönetimine getirilmiş

bulunan Deli Piri'ye iltihak etmek zorunda kaldı. Sonunda Mahmudiyan aşireti Deli Piri'yi öl-dürdü ve Hamza Bey'i başına Bey tayin etti. Fakat Şah Tahmesb kendisini zorla tutuklamaya muvaffak oldu ve bir süre tutuklu bıraktı; sonra serbest bırakarak onu ve Mahmudiyan aşiretinin bazı ileri gelenlerini ve liderle-rini, Dınbılı Hacı Bey'in yanında kalmakla yükümlendi. Sonunda Hamza Bey, adı geçen ileri gelenlerle birlikte Hoy'da Dınbılı Hacı Bey tarafından öldürüldü ve Mahmudiyan Hükümeti Şah tarafından Han Muhammed bin Şemseddin bin Mir Hämüd'e verildi. Birkaç gün sonra Van Valisi Şah Ali Sultan Hüseyini, Han Muhammed'i yakalayarak Van Kalesinde tutukladı ve Şah'ın Divanı'ndan, Mahmudiye vilâyetinin Dınbılı aşiretine verilmesi konusunda bir emiraame çıkarttı. Dınbılı aşireti, bir kısmı Ağçekale'ye kapanmış, diğerleri de Xoşab Kalesinde bulunan Mamreşan aşiretiyle bir-likte Hacı Bey'e itaatlerini sundu ve hepsi onun yanında yer aldı. Bu sırada Han Muhammed Van'da tutuklu bulunduğu yerden kurtuldu ve Ağçe-kale'deki Mamreşan topluluğuna ulaşmayı başardı. Bu haber Mahmudi-yan aşiretinin kulaklarına gidince Han Muhammed'in yanında yer almaya koşular ve karanlık bir gecede, Aşut Kalesi üzerinde bulunan Dınbılı Hacı Bey'e ansızın saldırdılar ve kendisini büyük bir yenilgiye uğratarak ağır yaraladılar. Fakat Hacı Bey, kendisini saran tehlikelerden büyük güçlükle ve mucize kabilinden kurtuldu; önünde Dınbılılerden birçok kimsenin öldürüldüğü Aşut Kalesine girmeyi başardı. Han Muhammed bununla da yetinmeyerek, Diyarbakir Beylerbeyi Rüstem Paşa'ya haber yollayarak Sultan Süleyman Han'ın sarayına boyun eğdiğini ve itaat ettiğini açıkladı. Bu tedbirin haberi Şah Tahmesb'in kulaklarına gider gitmez, Mahmudiye Beyliğinin Han Muhammed'e verilmesi konusunda bir Şahlık berati çıkardı. Mesele bir süre böyle kapandı.

(373) *Murad III. (M.A.A.)* 240

Sonra Mahmudiye Hükümetinin yönetimi Şah Tahmesb'in Divanından, Hasan Bey'e^ ' verildi. Bunun üzerine Han Muhammed, Mahmudiye Beyliğinden kendi isteğiyle vazgeçmekten başka çare bulamadı ve Diyarbakir'deki Devlet hazinesinden alacağı, Osmanlı Divanından tahsis edilen günlük 100 akçe maaşla Ağçekale Nahiyesiyle yetindi ve Van Muhafız Birliğindeki müteferrika safına geçti. Uzun süre yaşayan Han Muhammed, Osmanlı smırlarını Kızılbaşlara karşı savunmak uğrunda ce-saret ve yiğitlik gösterdi. Üçr ' erkek çocuk vardı: Melik Halil, Mir Şem-seddin ve Seyyid Muhammed. Babalannın ölümünden sonra, Ağçekale mülkiyeti konusunda aralarında anlaşmazlık çıktı; bu anlaşmazlıkta Melik Halil kardeşi tarafından öldürüldü. Han Muhammed'in öteki oğlu Seyyid Muhammed ise, babasının sağlığında ölmüştü. Şimdi Ağçekale'yi, Han Muhammed'in oğlu Mir Şemseddin yönetmektedir. Kendisi son derece cesur ve yeterli bir gençtir.

Emire Bey bin Mir Hämüd

İvaz Bey'in ölümünden sonra Mahmudiye Hükümeti'nin yönetimi Kızılbaş Divanından bu Bey'e verildi. Bedlis hükümdarı Şeref Han ile Ulame Tekelu arasında çıkan savaşta, bu Emire Bey Şeref Han'a ve asker-lerine öfkelenerek Ulame'nin yanında yer aldı. Orada da, sadakatine ve samimiyetine kanıt olacak bir davramşı görülmedi ve Şah Tahmesb'in sarayına yöneldi. Sultan Süleyman Han bu durumu, Bağdad kışlağmdan dönüp Tebriz fethine giderken Ewcan (Evcan) ovasına vardığında öğrendi; Emire Bey de, tekrar itaatini sunmak üzere orada bulunuyordu. Sultan, Osmanlı otağından bir subayı, kendisini getirmeye gönderdi. Fakat Beyi endişe sardı ve kendisinde, ünlü "hain korkaktır" sözünün hikmeti ortaya çıktı. Adı geçen subayı ortadan kaldırmaları ve direnmeye, çarpışmaya hazırlanmaları için Kürdlere işaret verdi. Bu çirkin olayın haberi Sultan'm karargähmdakiler arasında yayılınca, her taraftan üzerine saldırılması ve yakalanması için emir verildi. Kendisine saldırarak yamndaki adamları öldürdüler; kendisini ve sağ kalan adamlarını da yakalayıp Divana getir-diler; idam edilmesi için Padişah kesin emir verdi.

Emire Bey iki erkek çocuk bıraktı: Mansur Bey ve Zeynel Bey. Bunlar erginlik çağma erip de meseleleri kavrayacak duruma gelince, Sultan Süleyman'm Nahcivan üzerine yürüyüp burayı istilâ etmek için seçtiği yıl, Şah Tahmesb'in sarayına gitmek konusunda sözbirliği ettiler. Şah Tah-mesb kendilerine şefkat gösterdi ve Hoy Nahiyesine bağlı Sekmenabad

(374) *İvaz Bey'in oğlu. (M.E.B.)*

(375) *Rusya'da basılmış nüshada "üç" yerine "dört"tür; fakat dördüncüsü yazılmamıştır. (M.A.A.)*

Nahiyesini sancak olarak ve hayat boyunca Mansur Bey'e verdi; kardeşi Zeynel Bey'i. de, özel Şahlık muhafızlarının yüksek rütbeli subaylarım safına aldı. Durum bu şekilde devam etti. Sonra

İran'da yönetim Şah İsmail H'ye geçince, Mansur Bey yeni Şah'ın sarayına koştu; Şah kendisini iyi karşıladı ve ilgisinin, değerli güveninin kapsamı içine aldı.

Şah İsmail'in ölümünden ve o zamanın sultanları arasındaki ilişkilerin, durum kılıçların çekilmesine yolaçacak kadar gerginleşmesinden sonra, Mansur Bey, Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın aracılığı ve marifetiyle, Osmanlı Divanından, Bargırı Sancağının mülkiyet ve geçim kaynağı olarak kendisine verilmesi ümidiyle Van'a gitti. Yapılan vaatler yerine getiri-lerek Muş Nahiyesinden istediği yer arpalık olarak kendisine verildi; kar-deşi Zeynel Bey'e de o taraflarda bir zeamet verildi. Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar orada kaldı ve iki çocuk bıraktı: Hamza Bey ve Ku-'bad Bey.

1002 (1594) yılında, Merağa'ya bağlı Selduz Nahiyesi, sancak olarak ve Cafer Paşa'nın arzı gereğince, oğlu Hamza Bey'e verildi. Mukrilerin durumu anlatılırken geçtiği gibi, Mahmudiyan aşiretlerinden bir grup Sel-duz Nahiyesi'ne gelince ve Şeyh Haydar'la anlaşmazlığa düşüp düşmanlık edince, iş onunla çatışmaya kadar gitti. Çatışmada Hamza Bey, kardeşi Kubad Bey ve Mahmudiyan aşiretinden yanlarında bulunan 100 kadar adam öldürdüler ve Mukriler mallarını, malzemelerini yağma ettiler.

Hasan Bey bin İvaz Bey bin Mir Hämîd

Mahmudiyan aşireti arasından, Yezidilik diyaneti bid'atini ortadan kaldıran, bu büyük himmetli Bey'dir. Oruç, namaz, hac, zekât gibi İslâm dininin emirlerini ehl-i sünnet ve cemaat mezhebi üzerine uyguladı; çocukların **Kur'an'ı** öğrenip ezberlemeye, farzları, vacipleri ve sünnetleri öğrenmeye teşvik etti; bununla da yetinmeyerek, her köyde medrese ve cami yaptırdı.

Daha önce de geçtiği gibi, Mahmudiye Beyliği Hükümeti Han Muham-med bin Şemseddin'e verildiği zaman Hasan Bey İran'a kaçmak ve Şah Tahmesb'in sarayına iltica etmek zorunda kaldı: Şah da kendisini iyi karşıladı, çok taltif etti, ona güvendi; sonunda kendisine Mahmudiye Hükümetinin yönetimini geri verdi ve Xoşab Kalesini de ona ilhak etti; hükümetinin merkezine dönmesine de izin verdi. Han Muhammed, dünyanın Hasan Bey'e döndüğünü görünce, onun lehine kendi isteğiyle Mahmudi-ye Hükümetinden feragat etti ve babalarının, dedelerinin eskiden beri yönetmekte oldukları Ağçekale yöresiyle yetindi. Bu durum karşısında Ha-san Bey de kendisine karışmadı ve onu güvenlik içinde bıraktı. Fakat Sul-tan Süleyman Han, İran ülkesini fethetmek amacıyla Azerbaycan'a yöneldiği zaman, Hasan Bey de yüce Sultanlık eşiklerine sığınmak zorunda kaldı ve güven kazandı; kendisine Xoşab ile Mahmudiye Hükümeti verilerek taltif edildi. Bu durum, o tarihten itibaren, Sultanlık tahtına içtenlikle itaat ve hizmet etmesini sağladı.

Van Beylerbeyi İskender Paşa'nın Dınbili Hacı Bey'in üzerine yürüme-si sırasında Hasan Bey üstün cesaret eserleri ve olağanüstü kahramanlıklar gösterdi; bu çarpışmaların sonucunda Hacı Bey dövüş meydanında öldü-rüldü. Hasan Bey'in burada gösterdiği yararlık, İskender Paşa'yı, duru-munun içyüzünü Süleymani Halifeliği'ne arzetmeye itti. Bunun üzere Sultana, üzerine nimetlerini yağdırdı ve kendisine büyük iyiliklerde bulundu. Bu cümleden olarak, emsaline karşı övünmesini sağlayacak bir yüce hil'atle kendisini taltif etti, ona altın bir kılıç verdi ve geçim kaynağı olarak da, Diyarbekir vilâyetinde bulunan Padişahlık emlakından, yıllık geliri 200 bin akçe olan bazı köy ve mezarlar verdi. Ayrıca, Mahmudiyan aşiretinin sahip olduğu koyun ve diğer hayvanlardan, yazlık ve kışlık ot-laklara gidip geldiğinde almamakta olan rüsum ve vergilerden de muaf tutulduğu konusunda kendisine bir Padişahlık hükmü verildi. Bu koyun-lar, 30 bin baş kadar tahmin ediliyordu.

Gerçek şudur ki, bu Bey, devlete bağlılıkta ve onun emirlerini büyük cesaret ve kahramanlıkla yerine getirmekte asla kusur etmedi; özellikle merhum Sultan Murad Han zamanında ve onun büyük bir orduyla İran fethine gittiği sırada. Bundan sonra Hasan Bey'in şanı yüceldi ve Mahmudiyan aşireti bağlılık derecelerinde, geniş himmette, Osmanlı Divanı'ndan yüksek rütbe ve makam almakta, Kürdistan beyleri arasında daha önce bir benzeri görülmemiş derecede ilerledi. İskender Paşa zamanında, teşrifat-taki öncelik konusunda kendisiyle Xizan (Hizan) hükümdarı Sultan Ahmed arasında anlaşmazlık çıkmca, kendisinin, Hakkâri Hükümdarı Zeynel Bey hariç, bütün beylerin önüne geçmesi konusunda bir Padişahlık hük-mü çıktı. Böylece felek, uzun zaman kendisine gülümsedi; tam bağımsız olarak, beyliği 50 yıl yönetti.

Sonra 993 (1585) yılında, Tebriz'in fethi uğrunda, Sadabad denilen yerde Kızılbaşlar tarafından öldürüldü. Bu tarihten bir yıl sonra Vezir Ferhad Paşa komutasındaki muzaffer Osmanlı ordusunun adamları, Tebriz Bey-lerbeyi Cafer Paşa'nın da yardımıyla kemiklerini çıkararak, Beyliğinin mer-kezi

olan Xoşab'a getirdiler ve kendisinin bizzat yaptırmış olduğu Bilim Medresesi'ne gömdüler. Hasan Bey üç erkek çocuk bırakmıştı: İvaz, Şer (Şir) Bey ve Şeyhi Bey. Bunlardan "İvaz Bey'e", babasının sağlığında, Nahcivan'a bağlı Maku Hükümeti yönetimi, burayı Kızılbaşların elinden alması ve burada bir de kale yaptırmayı şartıyla, ocaklık ve iktâ mülkiyeti olarak verilmişti. Orada bu şekilde 20 yılını geçirdikten sonra, 1002 (1594) yılının sonlarında, Tebriz Beylerbeyi Hıdır Paşa'yla birlikte, amcasının iki oğlu Hamza Bey ve Kubad Bey'in intikamını almak için Şeyh Haydar'la savaşmaya gitti; fakat, yukarıda geçtiği gibi, kendisiyle yanındaki adamları Şeyh tarafından çarpışmada öldürüldüler. Bunun üzerine Maku Sancağının Hükümeti, İvaz Bey'in yönetiminde olduğu gibi, Sultan Mehmed Han'ın bir emirnamesi gereğince, oğlu Mustafa Bey'e verildi. Mustafa Bey, halen orada yönetimde bulunmaktadır. Mustafa Bey'in Ali Bey adındaki oğlu da, sancak olarak, Nahcivan'a bağlı Ordubad Hükümeti görevinde bir süre bulundu. Öte yandan, Hasan Bey'in ulaştığı yüce şân ve yüksek kadir sayesinde, amca oğullarının çoğu ve Mahmudiyan aşiretinin ileri gelenleri liderlerinin büyük kısmı, yüksek derecelere ve önemli idari makamlara ulaşmışlardı. Azerbaycan ve Ermenistan vilâyetlerinde Kızılbaşların elinden alınan zengin köy ve mezralardaki zeamet ve tımarlar, Mahmudiyan aşiretinden olan bu beylere ve ileri gelenlere iktâ mülkiyeti yoluyla verilmişti. Şüphesiz Hasan Bey, ciddi bir idare adamı, usta bir siyaset adamı ve adaletli bir Bey'di; halk ve kitleler kendisini sevmiş, aşiretler ve kabileler kendisine bağlanmışlardı. Kendisinin, çocuklarının ve aşiretindeki adamların, Osmanlı Devleti Sultanına boyun eğdiğinden ölümüne kadar geçen süre içinde, Âl-ı Osman sultanlarına yaptıkları kahramanca işleri, büyük hizmetleri ve gösterdikleri içtenlik ve bağlılık belirtilerini, her bölümü yeteri kadar açıklanan bir özel defterde toplamıştı. Sonra Van beylerbeyleri, defterdarları, kadıları ve diğer Kürd beylerinin o defteri imzalamalarını, mühürlemelerini ve yazıyla onaylamalarını sağlamıştı. Bundan sonra defteri, onaylamaları için büyük serdarlara ve müşirlere sunmuştu. Sonunda, merhum Sultan Murad Han'ın eşiklerine göndermiş ve defterin baş tarafı Sultan'ın tuğrasıyla süslenmişti. Ve bu defter, elinde değerli bir kanıt oldu; yüce Sultanlık Divanı nezdinde istekleri ve amaçları oldukça bunu kullanır; kendisine karşı inat edenlerin, kendisine rakip olanların delillerini meclislerde ve çatışmalarda bu defterle çürütür ve böylece bu-nunla onları yere sererdi.

Hasan Bey'in oğlu Şer (Şir) Bey'e gelince, babası, sağlığında, büyük oğlu İvaz Bey Maku Sancağının işlerini yönetirken, onun lehine Xoşab Hükümeti ile Mahmudiyan Beyliğinden feragat etmişti. Aslında bu Şer Bey iyi kalpli, sofu meşrepli, bilim ve ibâdet adamlarına eğilim gösteren, vakitlerini bilginlerin, fazilet sahiplerinin, tasavvuf şeyhlerinin yanında geçiren bir adamdı. Beytullah'a gidip hac da yaptı. Kendisi hâlâ yoksul lara ve dervişlere sadakalar verir, bilim ve ibâdet adamlarına iyilik eder. Bu durum, bütün halkın, gidişinden ve iyi niyetinden memnun olmasını sağladı. Xoşab Beyliği görevine ve Mahmudiyan aşireti adamlarının ve ileri gelenlerinin başına geçmesinin üzerinden, şimdi 12 yıl geçmiş bulunmaktadır.

(376) Süleyman 'ın Halifeliği, Süleyman 'ın temsil ettiği Halifelik, Kanuni Sultan Süleyman 'ın otoritesini elinde tuttuğu Halifelik. (M.E.B.)

(377) Tırnaklar içindeki isimyeri, Rusya 'da basılmış nüshada boş bırakılmıştır. Mısır baskısı ile diğerlerinden alınıp tamamlandı. (M.A.A.)

(378) MehmedUI. (M.A.A.)

(379) Mareşallere. (M.E.B.)

ALTINCIBÖLÜM

Dınbılı Beyleri Hakkındadır

Sözüne güvenilir rivayetçilerin yazdıklarından anlaşıldığına göre, Dınbılı beylerinin soyu Şam Bedevi Araplarından İsa adında bir adama ulaşır. Diğer bir rivayete göre ise, kendisi Ömeriye Ceziresi halkından olup, Azerbaycan yörelerine göç etmiş; eski sultanlar kendisine Hoy'a bağlı Sekmenabad Nahiyesini ocak olarak vermişler; o da oraya yerleşmiş ve şanı günden güne yücelmiş; aşiret ve kabilelerden çevresinde büyük bir topluluk meydana gelmiştir.

Öte yandan, Dınbılı beyleri ve aşiretleri, başlangıçta iğrenç Yezidilik dinine mensuptular; sonra, İsabegi diye tanınmış beyleri ve diğer bazı aşiretleri ehl-i sünnet ve cemaat mezhebine döndüler; ama orada, bozuk inançlarında hâlâ ısrar eden bazıları da vardır. Fakat doğru rivayet şudur ki, Dınbılı aşiretleri Boxtan (Bohtan) vilâyetinden gelmişlerdir ve Kürdler arasında onlara "Dınbılı Boxt"

adı verilmiştir. Akkoyunlu Türkmenleri zamanında İsa Bey'in çocuklarından Şeyh Ahmed Bey denilen bir kişi yüksek rütbelere ulaştı. Akkoyunlular kendisine Bay Hükümeti ile, istilâ ettikleri Hakkâri vilâyetinin bir kısmını verdiler. Böylece Bay Kalesinin Hükümeti, Dınbılı aşiretinin yönetiminde bulunuyordu. Şeyh Ahmed Bey Allah'ın rahmetine kavuşunca iki çocuk bıraktı: Şeyh İbrahim ve Şeyh Behlül.

Şeyh Behlül

Babasının ölümünden sonra onun vasiyeti gereğince yönetime geçti ve bir süre yönetim görevini yaptı. Sonra kaçınılmaz kaderi gelince, ahret dünyasına göçe derek yedi erkek çocuk bıraktı: Cimşid Bey, Muhammed Bey, Halıkverdi Bey, Hacı Bey, Ahmed Bey, İsmail Bey ve Cafer Bey.

Hacı Bey bin Şeyh Behlül Bey

Kendisinin Şah Tahmesb'in Sarayına geçmiş bağlılığı ve fazla sadakati vardı. Şah kendisini yüce ilgisinin ve değerli güveninin kapsamı içine almıştı ve Sekmenabad'a Hoy bölgesini de katarak ikisini bağımsız bir eyalet hâline getirdi ve onun yönetimine verdi; ayrıca kendisine "Hacı Sultan" unvanı verdi. Bundan başka Van smırlannı beklemekle ve diğer kale ve gedikleri korumakla da yine kendisini görevlendirdi.

Bu durum, bütün ömürleri boyunca isyancılar ve devler gibi ovalarda ve dağlarda yaşamış, ne rüyalannda, ne de uyamkken umran ve topluluğun izlerini bile görmemiş olan Kürdleri, Hoy Kasabasma gidip gelme imkânma kavuşurdu. Her biri, artık kendisinin Guhderz, Gew (Giv) ve Sam Neri-man gibi eski İran kahramanlardan biri olduğunu sanıyordu. Şöyle di-yorlardı: "Şah Tahmesb, yalnız aşırı cesaretimizden ve cengâverliğimizden ötürüdür ki, bizleri Runr askerlerinin karşısında dikmiştir." Ve buna benzer daha nice iddialar ki, hepsi aşırı böbürlenmenin ve sonsuz gururun kanıtlarıydı. Şair demiştir ki:

"Kürdün biri Kâbe'de kaybetmiş eşeğini
Ve dolaşmış orada, koşarak
Çölde olduğunu sanarak
Ve hayrete düşmüş eşeği kaybettiğine
Bunu söylerken kendi kendine ve koşarken
Aniden, peşinden geldiğini görmüş eşeğinin
Demiş ki gülerek: Ya Kâbe kayboldu ortadan
Ya da benim koşmamdandı bulunması
Koşmasaydım eğer ben
"Eşek kaybolurdu, ben de yükünü yüklenirdim."

Dillerde ve ağızlarda yaygındır ki, bu Dmbililerin ileri gelenlerinden birkaçı, günün birinde bir helva satıcısının dükkânına girmişler; orada hayli helva yedikten sonra, adama parasını vermeden dönmeye başlamışlar; adam helva parasını isteyince de şu cevabı vermişlerdir: "Şah bize bu şehri helvasıyla birlikte vermiştir." Onların bu sözü, şehrin her tarafında Türkçe olarak "şehir bizim, helva bizim" diye ün salmış...

Yine bu topluluk hakkında anlatılır ki, Dınbılı Müslümanlardan bir topluluk, cuma günlerinden birinde, hutbeyi dinlemek için Hoy Camiine gitmiş; hatip, Şii İmami mezhebinin usulü gereğince 12 İmamın adlarını okumaya başlamış; bunun üzerine Dmbililer hemen dinlemekten vaz-geçerek şöyle demişler: "Bu hatibe ne oluyor ki, Hacı Bey ve kardeşleri-nin adlarını okumuyor da, en küçük kardeşleri olan Cafer Bey'in adını okuyor? Madem ki kendisi cuma hutbesine Hacı Bey ve kardeşlerinin adını dahil etmiyor, biz de cuma namazma gelmeyeceğiz."

Bu basit insanlar hakkmda bu şekilde fıkra ve hikâyeler anlatılır ki, bunları uzatmaktan vazgeçiyoruz Sözüün özü, Hacı Bey, Hoy'daki yönetiminin üzerinden henüz kısa bir zaman geçmişti ki, aralarında mevcut olan eski düşmanlık nedeniyle inti-kam almak için Mahmudiyan aşiretine birkaç defa saldırdı. Ne var ki, Mahmudiyan aşiretinin durumu anlatılırken de geçtiği gibi, bu saldırıların hiç birinde düşmanlarma bir zarar veremedi. Sonunda Mahmudiyanlı Ha-san Bey ve Han Muhammed Bey'in kışkırtmasıyla, İskender Paşa, Hoy'da Hacı Bey'in üzerine ani bir saldımda bulundu ve kendisini Dmbililerden büyük bir toplulukla birlikte öldürdü. Hacı Bey küçük bir çocuk bıraktı.

(380) 135 numaralı dipnota bakınız.

(381) 12 İmamdan birinin adı olan Cafer, aynı zamanda Hacı Bey 'in küçük kardeşinin deadıdır. (M.E.B.)

Ahmed Bey bin Behlül Bey

Ahmed Bey'e başlangıçta Şah Tahmesb'in Divanı, Sekmenabad Nahi-yesinin yönetimini vermişti. Dınbılı aşireti Rum ve Kızılbaşlar arasında tereddüt ettiği, yüce Allah'm "o arada kararsızdılar" sözünün kapsama girdiği, ayrıca Şah Tahmesb'i kışkırtan ve sadakat, bağlılık kurallarıyla da bağdaşmayan birtakım kötü davranışlara girişmeye başladığı ve bu du-rum, Sultan Süleyman Han'ın Nahcivan seferinden ülkesine dönmeye kadar sürüp gittiği için, Şah Tahmesb üç kardeş Ahmed Bey, İsmail Bey ve Cafer Bey'i, bazı Kızılbaş komutanlarla birlikte Ardahan tarafına gönderdi ve adı geçen komutanlara şöyle dedi: "Sizinle beraber olan Dınbılı aşiretinin bütün beylerini ve adamlarını filan gün öldürün; ben de, maiye-timde muhafızlık görevinde bulunanların hepsini öldüreceğim."

Tespit edilen gün gelince, Kızılbaş komutanlar Ardahan'da üç kardeşi Dınbılı aşiretinden 400 kişiyle birlikte öldürdüler; ayrıca Şah'm kendisi de, adı geçen günde, o aşiretten kurulmuş olan muhafızlardan 20 ya da 30 kişi kadar öldürdü. Mansur Bey bin Muhammed Bey Ardahan'dan kaçarak İstanbul'a varmayı başardı ve Osmanlı Sultanının eşiklerine iltica etti; o da kendisini ilgisinin kapsamına aldı.

Mansur Bey bin Muhammed Bey bin Behlül Bey

Sultan bu Bey'e, Osmanlı ülkesinden Koturderesi ve Bargırı Nahiyelerine sancak olarak verdi. Bunun üzerine, Dınbılı aşiretinden, sağ kalmış olanlar onun çevresinde toplandılar; o da, ömür boyunca, o tarafların Hükümet işlerini yöneterek onların liderliğini yaptı. Ölüm kendisini yakalayınca iki oğlu vardı: Veli Bey ve Kılıç Bey.

Veli Bey bin Mansur Bey

Babasının ölümünden sonra onun yerine geçti. Şüphesiz kendisi son derece yiğit, cesur ve yüksek makamlara geçmesini sağlayacak büyük bir yeterliliğe sahiptir; bu alanda emsalden kendisiyle boy ölçülebilecek kimse yoktur. Şu tarihte, yani 1005 (1597) yılında kendisi hâlâ Koturderesi ve Ebka nahiyelerini ocak olarak yönetmektedir. Ayrıca Üçok Nahiyesi de, Osmanlıların Nahcivan'ı istilâ etmeleri sırasında sancak olarak kardeşi Kılıç Bey'e verildi; o da halen kimseyle çatışmadan ve tam bağımsız olarak Hükümetinin işlerini yönetmektedir.

Hacı Bey bin Hacı Bey

Bu Bey, babası öldürüldüğü zaman ömrünün ikinci ayındaydı; Kürdler arasında yaygın olan geleneklere göre, kendisine babasının adı verildi. Şah Tahmesb kendisine devlet hazinesinden bir maaş bağladı ve erginlik çağına gelince kendisini özel muhafızları arasına alarak yüksek rütbeli subaylardan biri yaptı. Osmanlı Şehzadesi Bayezid'in olayları sırasında Şah kendisini Ebka Nahiyesine Bey olarak tayin etti. Bunun üzerine çevresinde Dınbılı aşiretinden bir topluluk meydana geldi ve orada 20 yıl süreyle yönetim görevinde bulundu. Şah İsmail H'nin ölümünden ve İran ülkesinde Şah Sultan Muhammed'in

başına geçmesinden sonra, Serdar Mustafa Paşa'nın Kana ırmağı üzeri-ne inmesi sırasında, İranlılar, yanında bir Kızılbaş topluluğu bulunan Emir Han'ın komutası altında, İslâm ordusuna, kendi karargâhında ansızın saldırdılar. Bu ani saldırı sırasında Hacı Bey ve bazı Kızılbaş komutanlar Kura Irmağında boğuldular. Nazar Bey'in, yüce Sultanlık eşiklerine itaati-ni bildirmesi sırasında Hacı Bey'in çocuklarına verilen Sekmenabad Nahiyesi, hâlâ Hacı Bey'in çocuklarının yönetimindedir; Hacı Bey'in büyük oğlunun adı yine Hacı Bey'dir.

Sultan Ali Bey bin Cimşid Bey bin Behlül Bey

Şah Tahmesb'in Dınbılı aşiretine karşı tutumunu değiştirmesi ve onların hepsinin derhal öldürülmesi konusunda sert emrini vermesi sırasında, Sul-tan Ali Bey, Şahlık muhafızlarının yüksek rütbeli subayları arasındaydı ve devlet paralarını tahsil etmek göreviyle İsfahan Eyaletinde bulunuyordu. Henüz 100 tumarr ' kadar tahsil edip toplamıştı ki, kardeşlerinin, amcaoğullarının ve Dınbılı aşiretinin öteki ileri gelenlerinin katliama tabi tutulduğu haberini aldı. Bunun üzerine toplamış olduğu paraları da yanına alarak, kurtuluşu Van tarafına kaçmakta buldu ve orada Dınbılı aşireti arasında bir süre gizlenerek yaşadı. Sonra Şah Tahmesb Dınbılı aşireti hakkında af çıkarınca ve geçmiş acı durumlara göz yumunca, Sultan Ali Bey, hemen tahsil etmiş olduğu 100 tumanlık devlet parasını da yanına alarak İran Sarayı'na gitti ve Şah'a yeniden sadakatini ve bağlılığını belirtti. Şah da kendisini ilgisinin kapsama-ına alarak, eskiden olduğu gibi tekrar yüksek rütbeli subaylar arasındaki görevine iade etti. Bir süre bu durumda kaldıktan sonra, Hacı Bey'in ölüm haberi Şah Sultan Muhammed'in kulağına gelince, Şah Dınbılı Beyliğini Sultan Ali Bey'e verdi ve Süleymansaray Nahiyesiyle Ebka'nın yansının birbirine katılmasını emrederek bunları da onun yönetimine verdi.

Sultan Ali Bey beylik işlerinin yönetiminde az bir zaman kaldı; ancak zamanın olaylarından ve arada bir çıkan savaş ve dövüşlerden meydana gelen tahrip ve yıkıntılar yüzünden, adı geçen ülke yeterli ürün vermedi. Bu yüzden Sultan Ali Bey, günlerini Şurur Nahiyesinde darlık ve sıkıntı içinde geçirmek zorunda kaldı ve Nahcivan'a bağlı Dere-i Elkis ve Şurur haracından kendisine tahsis edilen maaşla yetindi ve Allah'm rahmetine kavuşuncaya kadar böyle devam etti. Üç erkek çocuk bıraktı: Nazar Bey, Kılıç Bey ve Hasan Bey.

(382) Kanuni Sultan Süleyman 'ın oğlu. (M.E.B.)

(383) Biraz aşağıda "Kıra" şeklinde geçmektedir; doğrusu odur. (M.E.B.)

(384) Tuman eski bir İranpara birimidir. (M.E.B.)

Nazar Bey bin Sultan Ali

Şah Sultan Muhammed bu Bey'e, babasının ölümünden sonra Dınbılı Beyliği'ni verdi. Osmanlılar Erivan'ı istilâ edip Vezir Sinan Paşa o tarafa muhafız olarak tayin edilinceye kadar böyle kaldı. Sonra Nazar Bey, eski-den beri Çukursad'da oturan Remlu, Bıvıt, Çemişkezek ve Sa'dlu aşiret-lerinden olan bazı Kızılbaş komutanlarla birlikte, Çağaloğlu Sinan Paşa'nın aracılığı ve desteğiyle derhal Erzurum'da bulunan Serdar Ferhat Paşa'ya gittiler ve orada Osmanlı Devleti'ne itaatlerini ve bağlılıklarını sundular. Osmanlı Devleti de, bu davranışlarından ötürü onları taltif etti ve Çaldıran, Süleymansaray, Sekmenabad bölgelerini eski usul gereğince, Nazar Bey ve kardeşi Kılıç Bey'e verdi.

Sekmenabad Nahiyesi gerek Şah Tahmesb zamanında, gerekse ondan sonra merhum Sultan Murad III'ün emrnamesi gereğince Bargırı Sancağı da katılarak, ikta mülkiyeti yoluyla Mahmudiyanlı Mansur Bey'in yöne-tim ve tasarrufunda olduğu için, Mansur Bey burayı Nazar Bey'e teslim etmeyi savsakladı. Nazar Bey, Serdar Ferhad Paşa aracılığıyla, Osmanlı Sarayından, bir önceki emrin uygulanması konusunda yeni bir emir çıkarttı. Çünkü Nazar Bey, Osmanlı saltanatı tahtma itaatini sunduğunda, şartlar ne olursa olsun, eskiden beri Dınbılı aşiretinin irsi vilâyeti olan Sekmena-bad Nahiyesinin iade edilmesini Sinan Paşa'ya şart koşmuştu; bu konuda kesin söz de almıştı. Bunun için burayı kuvvet kullanarak ele geçirmekte ısrar etti. Böylece kötülük ortaya çıktı; iki taraf arasında fitne ateşi alev-lendi ve Dınbılı ile Mahmudiyan aşiretleri arasındaki gömülü kin yeniden harekete geçti. Derken, durum kılıçların çekilmesine yolaçtı; iki grup da taraftarı olan aşiretleri ve adamları topladı ve şiddetli, acı bir savaşta çarpıştılar. Nazar Bey, kardeşi Hüseyin Bey ve Dınbılı adamlarından 80 kişi bu çarpışmaların kurbanı oldu.

Kılıç Bey bin Sultan Ali

Bu Bey, kardeşlerinin öldürülmesinden sonra, yanında Dınbılı aşireti-nin beyleri ve ileri gelenleri oldukları halde Erzurum'da bulunan Serdar Ferhad Paşa'ya gitti ve soruşturma açılmasını, adı geçen olayın çıkmasına sebep olanlara adaletin ve kısasın uygulanmasını istedi. Serdar bunun üzere-rine, Mansur Bey'in ve adı geçen fitneye katılmış olan Mahmudiyan aşi-retinin öteki ileri gelenlerinin getirilmesi konusunda emir verdi. Meclis toplandı -bu satırların yazan da o mecliste bulunuyordu- ve soruşturmaya başladı. Soruşturma sonucunda anlaşıldı ki, iki taraf arasında fitne çıkma-sının doğrudan doğruya nedeni, Serdar tarafından hem davacıya, hem de davahya, birbiriyle çelişen iki emrin

çıkanmış olması ve iki tarafın da bu emirlere sarılmış olmalarıydı. Şair demiştir ki:

"Kanaatkârlıkla yetinen kimse
Sevinç içinde olur ömrü boyunca
Özlemlerle kendini yaşatan kimse ise
Dervişlerin derekesine düşer sonunda."

Bunun üzerine Serdar, susmak zorunda kaldı ve adaleti yürütmekten vazgeçerek, "barıştırmak yarğuların başıdır" sözüne uygun hareket etti. Serdar bu tutumla, iki taraf hakkmda da güttüğü amaca ulaşmca, Mansur Bey'in, eski Hacı Bey'in torunu Hacı Bey lehine Sekmenabad Nahiyenin-den vazgeçmesi ve Çaldıran Sancağını da, bütün davaları ve düşmanlıkları bırakması şartıyla Kılıç Bey'e vermesi konusunda bir karar çıkardı. Dınbılı aşireti bu banşmayı, acıya katlanarak kabul etmek zorunda kaldı ve geldiği yere döndü.

YEDİNCİBÖLÜM

Zerza Beyteri Hakkındadır⁽³⁸⁵⁾

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Istunı Beyleri Hakkındadır⁽³⁸⁵⁾

DOKUZUNCU BÖLÜM

Tasnı Beyleri Hakkındadır⁽³⁸⁵⁾

ONUNCUBÖLÜM

Kelhur Hükümdarlan Hakkmdadır

Bunlar üç daldan ibarettir:

Bunların soyu, Keyo'nun oğlu Guderz'e ulaşır. Keyo, Keyanilerin kralları zamanında Babil şehrinin valisiydi. Babil, daha sonra Küfe diye tanınacak olan şehirdir. Keyo Ruham adında bir çocuk bıraktı. Ruham sonra büyük bir ordunun komutanı oldu ve Keyani Kralı Behmen tarafından Şam, Ku-düs ve Mısır üzerine yürümekle görevlendirildi; gidip buraları fethetti, yakıp yıktı ve İsrailoğulları arasında büyük bir katliam yaptı; o kadar ki, öldürülen ve yaralananların kanlarının şehirden değirmenleri döndürmüş olduğu söylenir. Bu nedenle tarihçiler Ruham'a Buxtunnasr (Buhtunnasr) adını vermişlerdir. Kendisi daha sonra bütün ülkenin sultanı oldu. O zamandan beri çocukları ve soyu ülkelerinde hüküm sürmektedirler; aşiretlerine de "Goran" adı verilmektedir.⁽³⁸⁷⁾

BİRİNCİDAL

Pılınğan Hükümdarlan Hakkmdadır

Bu aileden dört hükümdarın adı ün yapmıştır. Bunların ilki Gaybullah Bey'dir. Kendisi dindar, âbid ve faziletli bir adamdı. Bu ailenin hüküm sürdüğü şehir ve kaleler şunlardır: Dewdız (Divdiz), Nüdiz, Dizman, Kıvah-ı Kür (Kıvah-ı Kur); Mür, Kelane, Nışür, Merawidimen (Meravidi-men).

Gaybullah Bey başlangıçta Sultan Şah İsmail'e boyun eğdi. Öldüğü zaman yerine oğlu geçti.

(385) Bu bölümler hiç bir nüshada mevcut değildir. Galibayazar, bunları zikredeceğini belirttiğinden sonra, zikretmesine yardım edecek bir şey bulamamıştır. (M.A.A.)

(386) Batı kaynaklarında bu ad "Nabukodonosor" şeklinde geçmektedir. (M.E.B.)

(387) Anlaşıldığına göre, hükümdar ailesi Kürdlerin Kelhur kolundandır; aşiret ise Kürdlerin Goran kolundandır. (M.A.A.)

Muhammed Bey bin Gaybullah Bey

Babasının yerine geçti. Şah Tahmesb Divanı, irsi vilâyetini kendisine verdi. Kendisi de faziletli,

adaletli bir adamdı; büyük bir iyiliğe ve iyi bir ahlaka sahipti, bilginleri ve fazilet sahiplerini sever ve her zaman korurdu. Pırlangan'da bir medrese, bir de cami yaptırdı. Şah Tahmesb, kızkardeşiyle evlendi ve kendisi bu akrabalıkla şereflendi. Böylece ülkeyi bir süre tam bağımsız olarak yönetmesi mümkün oldu. Dört erkek çocuğu vardı: Mir İskender, Mir Süleyman, Sultan Muzaffer, Cimşid Bey. Bu nedenle, sağlığında beyliği dört parçaya böldü ve her oğluna bir parça verdi; Emir İskender'i de kendine kaymakam ve veliaht yaptı.

Emir İskender

Babasının ölümünden sonra Kazvin'de bulunan Şah Tahmesb'in hiz-metine gitti ve irsi eyaletinin beratını yenilemeye muvaffak oldu. Şah İsmail' ' zamamnda yine hizmete girmekle şereflendi ve Şah'ın güveni-ni, sevgisini kazandı; kendisine Pırlangan Hükümetinin yönetimi verildi ve müsterih, özlemine kavuşmuş olarak merkezine döndü. Ülkeyi 20 yıl yö-nettikten sonra kendisini ölüm yakaladı. Şair demiştir ki:

"Güvenme, dalgaları kabaran şu denize
İnsanları yemeyi ihmal etmemiştir çünkü o."

Şah İsmail tarafından tayin edilmiş olan Dinewer (Dinever) Valisi Solağ Hüseyin Tekelu, Mir İskender'in ölümünden sonra Pırlangan Kalesine saldırdı ve büyük güçlkle ele geçirdi; çünkü son derece sağlam ve me-tindi; zorla ve gasp yoluyla istilâ edilmesini akıl tasavvur bile etmiyordu. Bu istilâ üzerine, Mir İskender'in kardeşi Sultan Hüseyin'in içine endişe ve korku düştü. Bu yüzden hemen, Şemsi Paşa'nın oğlu Şehrezol Beyler-beyi Mahmud Paşa'mn hizmetine iltica etti.

Sonunda Şah İsmail'in ölümünden sonra, İran'da Kızılbaş beyleri ve komutanları arasında olaylar çıktı; her kafada bir ihtiras belirdi; Hemedan Valisi Velihan Tekelu, Solağ Hüseyin'i ortadan kaldırdı; "Solağ Hüseyin onun hizmetçilerinden birinin oğluydu ve Velihan'm kendisini öldürmesi-

(388) Anlaşıldığına göre İsmail II. (M.A.A.) 252

nin nedeni, son hareketlerde ona boyun eğmemiş olmasıydı."^ ' İşte bu olaylar sırasında Şehrezol ordusu fırsattan yararlanarak Pırlangan'ın üzeri-ne yürüdü ve kaleyi Tekeluluların elinden aldı. Fakat bu ülkenin varis-le-rinden hiç biri bulunmadığı için Al-ı Osman Divanının yönettiği ülkelerin arasına katıldı; şimdi de sancak olarak yabancılara verilmektedir.

İKİNCİ DAL

Derteng Beyleri Hakkındadır

Bu vilâyet eskiden Hılvan (Hılvan) adıyla tanınırdı. Bu ülkenin hükümdarlarının, bu satırların yazarma ulaşan adları şunlardır:

Sohrab Bey

Bu Bey, tehevür derecesine varan bir cesaret ve yiğitliğe sahipti. Hü-küm sürdüğü beldeler ise Bawe (Bave), Baske, Elani, Qel'ae Zincir (Ka-le-i Zincir), Zıwanser (Zıwanser), Dıwan (Durman) ve Zermaniki'dir. Sohrab Bey Allah'ın rahmetine kavuşunca yerine oğlu geçti.

Ömer Bey bin Sohrab Bey

Babasının ölümünden sonra onun yerine geçti. İktidarının başlarında kan dökücü, öldürücü ve içkiye düşkün bir adamdı. Sonra Allah kendisini yarayışlı işler yapma yoluna getirdi ve bütün işlerinde başarıyı kendisine arkadaş yaptı; o da Allah'a içtenlikle tövbe etti.

Sultan Süleyman Han gelip, Barış Diyan Bağdad'ı fethettiği zaman, Ömer Bey kendisine itaatini sundu. Sultan kendisini ilgisinin kapsamına aldı ve ona güvenini belirtti; kendisine irsi hükümetini de verdi. Bu durum kendi-sini, uzun ömrü boyunca Sultan'a bağlılığında sebat etmeye ve boyun eğişine sadık kalmaya sevketti. Sonra Allah'm rahmetine kavuştu ve yok-luk denizine boğuldu. Şair demiştir ki:

"İster 'yedi' diyecek kadar yaşa

İster yedi bin yıl kal dünyada
Boğulmak için olduğuna göre şu boylarımız
Ne fark var uzunlarla kısalar arasında!"

Kubad Bey bin Ömer Bey

Bu Bey, babasının ölümünden sonra beylik tahtına çıktı. Büyük bir ce saret ve cömertliğe sahiptir; güzel yüzlü ve heybetlidir; çağınm gençleri-nin önderi ve zamanınm bir tanesidir. İrsi ve müktesep vilâyetinin işlerini tam bağımsız olarak, ciddiyet ve girişkenlikle yönetmektedir. ülkesi Dine-wer (Dinever) sınırlarından, Barış Diyarı Bağdad'a kadar uzanmaktadır. Sayısız koyun, otlak, birçok hazine dolusu paralara sahip olmak ve elde bulundurmakta, yardımcı ve taraftar çokluğu konusunda kendisinin bir benzeri daha yoktur.

(389) *Tırnaklar içendekiler, yazma nüshadan eklenmiştir; Rusya baskısında bunlar yoktur. (M. A.A.)*

ÜÇÜNCÜDAL

Mahideş Beyleri Hakkındadır

Bu satırların yazılışı sırasmda, bu vilâyetin şimdiki durumu hakkmda hiç kimsenin bilgisi yoktu. Fakat ağızlarda ve dillerde yaygın olan şudur ki, eski hükümdarlıkların ve irsi ikta mülkiyetlerinin merkezi Mahideş'tir. Bunlardan olan Tilawer (Tilaver/ ile öteki aşiret ve kabileler göçebe aşiretlerdir. Bu tarihten önce yönetimleri Şehbaz ve Mansur adlarında iki kardeş arasında ortaklıktı. 1002 (1594) yılında Mansur Şehbaz'a saldırarak onu öldürdü ve o tarafların bütün aşiret ve kabilelerinin başkanlığını bağımsız olarak eline geçirdi; şimdi de oraları tam bir bağımsızlık ve öz-gürlük içinde yönetmektedir. Şehbaz ise, şimdi arada bir amcasıyla çatışan, Elqas (Elkas) adlı bir çocuk bıraktı.

Öte yandan Mansur, Bağdad Divanına, yılda 40 bin kadar hayvan ver-meyi taahhüt etmiştir. Genellikle Osmanlı Devleti'nin memurlarıyla, özel-likle de Bağdad Beylerbeyiyle iyi ilişkileri vardır. Kendisi büyük bir cesa-ret ve cürete sahiptir; zenginliğiyle, malının ve hazinelerinin çokluğuyla ün salmıştır. Bu alanlarda hiç bir benzeri yoktur.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Bane Beyleri Hakkındadır

Sözüne güvenilir rivayetçilerin yazdıklarından ve haberleri nakledenle-rin anlattıklarından anlaşılmaktadır ki, Bane, o vilâyetteki aşiretlerin bey-lerinin mensup olduğu vilâyetin adıdır. Aslında vilâyet iki kale ile bir na-hiyeden ibarettir. Kalelerin biri Biroz^ ' , ikincisi de Şıwe (Şive)dir; nahi-ye ise Bane'dir.

Bane vilâyeti Erdelan, Baban ve Mukri vilâyetleri arasındadır. Beyleri-nin unvanı "İhtiyareddirTdir. Bunun nedeni, kendilerinin geçmişte, İslâmiyeti kendi "ihtiyar"larıyla ve Müslüman sultanlardan birine boyun eğmeksizin kabul etmiş olmalarıdır. Bilgi Allah indindedir.

(390) *Bilawer (Bilaver) (M.A.A.)*

(391) *Plroz olsa gerek. (M.E.B.)*

Mirza Bey bin Mir Muhammed

Bu ailenin ilk Beyi, yaygın olduğu gibi, Mirza Bey bin Mır Muhammed Bey'dir. Bir süre hükümdarlık görevinde bulundu ve Erdelan hükümdarı Beyke Bey'in kızkardeşiyle evlendi. Bunun üzerine şanı yüceldi ve geniş ölçüde bağımsızlık ve özgürlük kazandı. Fakat Beyke Bey'in kızkardeşiyle evlendiği için, sonradan kendisiyle Sultan Ali Bey Gatliç^ ' arasmdaki ilişkiler gerginleşti ve bu gerginlik düşmanlığa ve çatışmaya yolaçtı. Bu durum, Sultan Ali Bey'i, kardeşi Katmış Bey'i Bane'nin başına Vali ola-rak tayin etmeye ve Mirza Bey'i oradan çıkarmaya itti. Bunun üzerine Mirza Bey, Beyke Bey'den yardım istedi ve kendisinden, Katmış Bey'i vilâyetinden kovmak ve oranın hükümetini ele geçirmek amacıyla yardım ve destek aldı. Ölüm kendisini yakalaymaya kadar durum böyle kaldı; sonra Allah'm rahmetine kavuşarak beş erkek çocuk bıraktı: Budak Bey, Süleyman Bey, Gazi Han, Mir Muhammed ve Uğurlu.

Budak Bey bin Mirza Bey

Babasının ölümünden sonra ülkenin yönetimini eline aldı ve kimseyle çatışmadan, bir süre ülkeyi bu durumda yönetti. Bunun üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra, başka bir anadan olan kardeşleri Mir Muhammed ile Uğurlu kendisiyle çatıştılar ve onu yenilgiye uğratarak vilâyetten çıkardılar. Bunun üzerine Budak Bey, tekrar vilâyetine dönmek ve orada işlerin diz-ginlerini ele almak konusunda yardım istemek için, Şah Tahmesb'in sarayına sığınmak zorunda kaldı. Ne var ki tamlann bozucusu ve toplu-lukların dağıtıcısı , kendi askeri birliğiyle üzerine saldırdı ve Kazvin şehrinde kendisini ortadan kaldırdı.

Süleyman Bey bin Mirza Bey

Bane Beyliği bu Süleyman Bey'e, kardeşinin ölümünden sonra Şah Tahmesb'in Divanından verildi. Şahlık Divanı, ayrıca, kendi adamlarından Merağa Valisi Aydın Akay Zulkadır'ın oğlu Bulaklı Bey'i, Süleyman Bey'e yardım etmek ve Bane Beyliği'ni almasını sağlamakla görevlendirdi. Süleyman Bey, Şahlık fermanı gereğince, adı geçen komutanın yardımıyla Bane Hükümetinde işlerin dizginini ele geçirdi ve orada yönetimi 20 yıl kadar sürdürdü. Bundan sonra adı geçen yönetimden ve yorucu işlerinden,

(392) *Aslında böyledir. (M.A.A.)*

(393) *Ölümü kastediyor. (M.E.B.)*

255daha önce kızıyla evlendirmiş olduğu kardeşinin oğlu Bedir Bey'in lehine feragat etti ve kendini bütünüyle ibadete ve hayır işlerine verdi; iki defa iki mübarek Haremi -Allah onların şeref ve azametlerini artırsın- ziyaret etmekle şereflendi ve ikinci gidişinde Medine-i Münevvere'de, Peygamberlerin Efendisinin -Salat ve selâm onun üzerine olsun- türbesi komşuluğunda kalmaya karar verdi.

ON İKİNCİ BÖLÜM⁽³⁹⁴⁾

Gelbağı Beyleri Hakkındadır⁽³⁹⁵⁾

Sözlerine güvenilir rivayetçilerin yazdıklarından anlaşıldığına göre, "Gelbağı" sözcüğü şöyle çıkıp gelmiştir:

Beyke Bey'in zamanında ve onun Hükümet yönetimini eline alması sırasında, Ustaclu aşiretinin ileri gelenlerinden Abbas Aka adlı bir kişi, başma gelen olaylardan kaçarak Beyke Bey'e gelip iltica etmiş, Beyke Bey de kendisini hizmetine almıştır. Bu adamın, cesaret ve âlicenaplık gibi nadir rastlanan yetenekleri görülünce ve bu yeteneklerle Erdelan aşiret ve kabileleri arasında ün sağlayınca, Beyke Bey kendisini, aşiretin büyüğü ve Rengeroj kabilesinin reisi İlyas Aka'nın kızıyla evlendirmiş ve yerleşmesi için de kendisine Mihreban (Meriwan) Nahiyesinde pınarlı bir toprak vermiştir.

Bu adam Türk olduğu ve aynı zamanda bağ dikmeye ve üzüm yetiştir-meye de meraklı bulunduğu için, toprağında bir üzüm bağı dikmiştir. Ken-disi cömertlik ve iyilik yapmakla da tanınmış olduğundan, bağında bulunduğu sırada yanından geçen herkesi kendi diliyle çağırır ve "gel bağa" derdi. Oradaki Kürdler Türkçe'yi garipsedikleri için bu Türkçe cümleyi Abbas Aka'nın adı gibi kullanmışlar ve sonradan adamın lakabı "Gelbağı" olmuştur.

Sözün özü, bu Abbas Aka'nın şanı, merkezi Zelem Kalesi olan ve 12 bin atlı ihtiyatı elinde bulunduran Şehrezollu Beyke Bey'in hizmetinde yüceldi; adı geçen beyin birçok görev ve işlerinde bulunduktan sonra mühürdar rütbesine ulaştı. Bu durum kendisinin, Ustaclu aşiretine adam gönderip, orada kalmış olan kızkardeşlerini yanına getirmesini sağladı. Sonra da bu kızkardeşlerini, Kürd aşiretinin adamlarıyla evlendirdi; ken-disi de daha önce aynı aşiretten evlenmişti. Böylece yerli halkla akrabalık ve dostluk bağları kurdu; bu sosyal bağların birbirlerine bağladığı bir halk topluluğunu çevresinde topladı. Ne var ki, kıskançlığın ve kinin kalplerini yediği bozguncular, sonunda kendisini, Beyke Bey'i öldürmek için komp-lo hazırlamakla suçladılar.

Abbas Aka işin içyüzünü ve kendisine isnat edilen suçu öğrenince Ren-geroj kabilesinden olan kızkardeşinin oğlu Yarullah'ı, çocuk ve ailelerini de yanına alarak, gün ortasında Zelem şehrinde çıktı. Halk, Abbas Aka-ı Gelbağı ile Yarullah Aka-ı Rengeroji'nin kaçtıklarını Beyke Bey'e haber

verdi. Fakat Beyke Bey, onların nadir rastlanan cesaretlerini bildiği için, yerinden kıılmadı ve peşlerine de kimseyi takmadı. Onlar da Bilaver (Bilaver) vilâyetine gidip yerleştiler ve Lek, Süleymani, Madiki, Kelhur aşiretleriyle dostluk bağları ve ilişkileri kurdular. Şah Tahmesb'in Özbek ülkesi üzerine yaptığı sefer ve Örgenç Kalesi üzerine inmesi sırasında, Abbas Aka ile Yarullah Aka da, Şah'ın maiyetin-de İran ordusunda bulunuyorlardı. Yapılan çarpışmalarda üstün bir cesa-ret ve olağanüstü bir kahfamanlık gösterdiler; Özbek Kralı ile ordu komutanlarından birkaçını esir alarak Şah'ın huzuruna getirdiler. Bunun üzerine Şah kendilerine ilgi gösterdi ve yaptıklarını takdir etti; Bilaver (Bilaver) nahiyeleri ile 12 oymağın yönetiminin kendilerine verilmesi ko-nusunda bir emirname çıkardı. Bilaver ve bölgelerinde yönetimleri bir-kaç yıl bu şeklide devam etti. Sonunda Süleymani, Barki, Kelhur ve Rem-ziyar aşiretleri tamamen onların çevresinde toplanma, hepsine birden Gelbaği adı ve lakabı verildi.

Sözün özü, durumları sağlamaştı ve nüfuzları güçlendi; bu güçlenme kendileriyle Goranlı Muhammed Bey arasında birkaç defa çatışmaya yol-açtı. İki taraf arasındaki bu mücadele ve çatışma, ancak, Muhammed Bey'in kızı ile Yarullah Aka'nın en doğru yolda olan oğlu Muhammed Kuli'nin evlendirilmelerinden sonra kesildi. Bundan sonra Abbas Aka Allah'ın rah-metine kavuştu. Şair demiştir ki: "Dünya bir kâsedir, felek saki, ecelse mey
Mahluklar içiyorlar hep o mecliste
Hiç kimsenin yoktur asla kurtuluşu
Bu kâseden, bu sakıdan ve bu meyden."

Abbas Aka Allah'ın rahmetine kavuştuğu zaman, Yarullah Aka köy ve aşiret reisliği görevinde bulunuyordu. Bu yüzden, merhum Abbas Aka'nın oğlu Ali Aka'nın oğlunun beylik makamma atanması konusundaki teklifi-ni kararlaştırarak şöyle dedi: "Benim ailem ve çocuklanm çoktur ve üye-rimde birçok borç vardır; bu nedenle hükümdarlığım görevini ve gerekle-rini üzerime alamam." Yarullah Aka, gerçekten de malının çokluğu, ailesi-nin ve maiyetinin kalabalık oluşuyla ün salmıştı. Anlaşıldığına göre 300 tane güzel ve soylu atı vardı.

Yarullah Aka hemen Beyke Bey'e, birçok hediye ve armağanla birlikte bir dilekçe sunarak Abbas Aka'nın öldüğünü belirtti ve Gelbaği Beyliği hükümdarlığının Ali Aka'ya verilmesini diledi. Ali Aka, Abbas Aka'nın kaçmasından sonra Beyke Bey'in mühürdarlığı görevine getirilmişti. Bu-nun üzerine iyiliksever Beyke Bey hemen bu dileği ve isteği yerine geti-rerek derhal Ali Bey'i Bey olmak üzere o tarafa gönderdi. Bu nedenle Beyke Bey Ali Aka'yı, kendi tarafmdan tayin edilmiş adamlarından biri olarak sayıyordu. Böylece Ali Bey, GelbağT aşiretinin beyliğinde ve hükü-metinde duruma hakim oldu..... ve o taraflardaki vurucu aşiretler, çevresinde toplandılar. Sonra Osmanlı Devleti tarafından gönderilen Si-nan Paşa'nın..... ' Nihavend'i istilâ dönemi gelince, son zamanlarda

(394) Bu bölüm Rusya baskısında yoktur. (M.A.A.)

(395) Kitabın başındaki sınıflandırmaya göre bu bölümde "Terza" beyleri anlatılacaktı. Bura ile ora arasında çelişki vardır. (M.E.B.)

Ali Gelbaği lakabıyla anılmaya başlayan Ali Bey Gelbaği derhal.../ ' gösterdi. Bunun üzerine Sinan Paşa kendisini Kerend ve Şeyhan nahiyelerine gönderdi ve kendisiyle birlikte, bu konuda Sultan Süleyman Han'ın eşiklerine sunulacak olan bir de dilekçe gönderdi. Yarullah Aka bu di-lekçeyi yüce eşiklere sundu. Arkasmdan sultanın divanmdan, Kerend, Şeyhan, Çekıran nahiyeleriyle Tıfab, Xırxire (Hırxire), Tire/end ve Tepe kalelerinin ve daha başka kalelelerin, sancak olarak Ali Bey'e verilmesi konusunda bir emirname çıktı. Erkele, Rengerojar ' ve Sihbanan tımarları da Yarullah Aka'ya verildi.

Ali Gelbaği Hükümeti Konusunda

Açıklama sahifaları üzerine haberleri nakledenler ve sözüne güvenilir tarihçiler diyorlar ki: Gelbaği Ali Bey, taraftarlarının çokluğu, hizmetçilerinin ve ihtişamının bolluğuyla ün salmıştı. Taşmır ve taşmmaz birçok mal ve büyük servetle-re sahipti. Her yıl Beyke Bey'e büyük hediyeler, nadir rastlanan değerli armağanlar gönderirdi. Ne var ki, kendisi kötü bir tutum içindeydi ve Derne, Derteng, Wehdan (Vahdan) ve Zehab hükümdarı Kubad Bey'e düşmandı. Bunun nedeni şuydu: Ali Bey her yıl ilkbaharın başlarında aşiretleriyle birlikte göçüp, yönetimi altında bulunan Kerend vilâyetine gitmek zorun-daydı ve buranın yolu da; Kubad Bey'in ülkesi içinde bulunan Zehab

Nahiyesinden geçiyordu. Adı geçen Kubad Bey de, buradan geçen aşiret ve kabileleri kendisine ücret ve hediyeler vermek zorunda bırakıyordu; bu su içme, otlatma ve hayvan yemi alma ücreti olarak adlandırılıyordu. Gelbağilerin elinde ise, reaya oldukları gerekçesiyle, devlet görevlilerinden birine ve beylerbeyliklere, göçebe aşiretlerden alınması olağan olan adı geçen vergiyi ödememeleri konusunda Sultanlık emri vardı. Onlar da bu nedenle, ödemekten imtina ediyor ve Kubad Bey'in emrine boyun eğmiyordu. Bundan dolayı iki taraf arasında, bu konuda her yıl iki defa çatışma çıkıyordu. Ölüm Ali Bey'i yakalayınca kadar durum bu şekilde devam etti. Ali Bey Allah'ın rahmetine kavuştuğunda iki çocuk vardı: Haydar Bey ve Kah Bey. Haydar Bey, ulu babasının ölümünden sonra onun yerine geçti.

Aynı yıl içinde Yarullah Aka da öldü. Kendisi yalnız bir tımara sahipti ve yüz yaşına ulaşmıştı. Üç erkek çocuk ile 500 aileden kurulu bir aşireti vardı.

(396) *Burası kitabın ashnda boştur. (M.A.A.)*

(397) *Daha önce "Rengeroj" şeklinde geçti. (M.E.B.)*

Muhammed Kuli Esed ve Şah Veys

Sözün özü, Ali Bey ve Yarullah Aka'yı ölüm yakaladığı zaman, Yarullah Aka'nın oğlu Muhammed Kuli, Bâbüali'ye koşarak, adı geçen sancağın Ali Bey'in oğlu Haydar Bey'e verilmesi ve adı geçen tımarın da kendisine verilmesi konusunda oradan bir emirname elde etti. Muhammed Bey orada devlet adamları nezdinde itibar gördü ve bu nedenle, Sultanlık hazine-sinin mallarını tahsil etmekle birkaç defa görevlendirildi ve bu işi en iyi şekilde yaptı.....)Haydar Bey'in Surxab (Surhab) Bey adında reşit bir

oğlu vardı..... Gelbaği Haydar Bey'in oğlu Surxab Bey'in iki dayısı

İstanbul'dan çağıldılar. Bunların birinin adı Muhibbeddin'di. Haydar buna kendi tarafmdan bir elçi göndererek Gelbaği aşiretinin arasma gelmesini teklif etti..... Surxab Bey'in dönüşünden sonra Muhibbeddin, aşiretin arasma girmeyeceği konusunda daha önce içmiş olduğu andın kefareti olarak üç gün oruç tuttu ve aşiretin arasma girdi..... Bunun haberi Haydar Bey'in kulaklarına gidince Surxab Bey'i yanına çağırarak kendi-sine şöyle dedi: "Bu uğursuz Muhibbeddin, yeminini bozdu ve ahde vefasızlık etti; bunun için kendisini bizzat gidip öldürmen gerekir." Bu-nun üzerine Surxab Bey hemen atına binerek Muhibbeddin'e doğru gitti ve kendisiyle yolda karşılaştı; hemen zehirli okunu göğsüne doğrulttu ve ok göğsünden girip sırtından çıktı; böylece Muhibbeddin fanilik dünyasından ölüm ve yıkmıtlar dünyasına geçti.

O andan itibaren Surxab Bey aşiret arasında Muhibbeddin'in katili olarak bilindi ve böylece Muhibbeddin'in öldürülmesinden sonra iki aşiret arasında husumet çıktı. Haydar Bey ile Surxab Bey, ordularını Kah aşiretinin üzerine götürdüler ve Surxab Bey, dayılarından yedi kişiyi 60 darbeyle öldürmeye muvaffak oldu. Fakat adı geçen aşiretten birkaç tüfek atıcısı, ikisinin yalnız buldukları bir sırada ansızın onlara saldırdılar ve ikisini de tüfekle öldürdüler. Bu durum, askerlerini, adı geçen aşireti talan ve yağma etmeye ve yakıp yıkmaya sevketti.

Onların ölümünden sonra adı geçen sancağın yönetimini, yüce divan-dan çıkan bir emirname gereğince Hüseyin Bey eline aldı ve oranın bağımsız hükümdarı durumuna geçti. Fakat Murad Han adındaki kardeşi yönetimde kendisine ortaklık ediyordu. Ne var ki, Hüseyin Bey, Kelhurlu Ayal Bey'in Begüm adındaki kızıyla evlendi. Bu hanım, Kelhurların ünlü gelenek ve âdetleri gereğince hükümdarlık işlerini kendi üzerine alıyor, kocası Hüseyin Bey değil, kendisi tek başına hüküm sürüyordu. Bu hanım işi o kadar ileri götürdü ki, bazı adamları Murad Han Bey'i öldürmeye teşvik etti. Bunun üzerine, öldürülen Murad Han'ın iki oğlu Sübhanverdi Bey ile Hüseyin Bey, akrabalarının desteğiyle Bağdad'a gittiler ve oranın Beylerbeyine şikâyetlerini sundular. Bunun üzerine Derne hükümdarı Kubad Bey'e, babalarının diyetini alması için emir verildi.

(398) *Buralan kitabın aslında boştur. (M. A. A.)*

Bu olay, Kubad Bey'in eline, emellerini gerçekleştirmesi için değerli bir fırsat olarak geçti ve aniden Gelbaği aşiretinin üzerine saldırdı. Gelbaği hükümdarı Hüseyin Bey ise, beklenmedik bu saldırı karşısında, aşiretiyle birlikte göçedip Şehrezol'a iltica etmek ve oranın da hükümdarı bulunan Erdelan hükümdarı Hılu Han'ın hizmetine girmek zorunda kaldı. Kendisi

(399) şu tarihe, yani 1092 (1681) yılına kadar o vilâyette Erdelan hüküm darlarının hizmetinde bulunmaktadır. Bilgi Allah indindedir.

ÜÇÜNCÜGRUP

Iran Kürdlerinin Beyleri Hakkındadır Bu da Dört Daldır

Haberleri nakledenler anlatıyorlar ki, İran'daki bu Kürdlerin en saf ve güçlüleri üç tabakadan kuruludur: Siyah Mansuri, Çegni ve Zengene. Hikâyelerde meşhur olan, dillerde ve ağızlarda yaygınlaşan rivayet şudur ki; bunların aslı üç kardeşe ulaşır; bunlar Loristan vilâyetinden, bir rivaye-te göre de Erdelan ve Goran'dan gelip, böylece vatanlarından ayrıldıktan sonra İran hükümdarlarının hizmetine girmişlerdir. Bundan sonra zaman onların yüzüne gülümsemiş ve görevlerde, makamları işgal etmekte iler-leyerek sonunda beylik görevini elde etmişlerdir. Bunun üzerine, her ta-raftan gelip onların çevresinde toplanan bütün insanlara onların adı veril-miştir.

İran'da beylerin ve sultanların hizmetinde bulunan diğer Kürd aşiretleri-rinin adları şöyledir: Lek, Zend, Rozbahan, Metilec, Hasiri, Şehrezolu, Mez-yar , Kelani, Eminlu, Memeloyı, Kec, Kurani, Zıkti, Kelegır, Pazuki, Hey, Çemişkezek, Arabkerlu (Arapkirlu) ve başkaları. Bu aşiretlerin dör-dünden (Pazuki, Çemişkezek, Arabkerlu ve Hey) eskiden beri beyler ve beyoğulları çıkmış ve bunlar veraset yoluyla hükümdarlık etmişlerdir.

(399) Bu tarih, kitabın yazıldığı 1005 (1597) tarihine uymamaktadır, yanlışlıkla böyle yazılmış olabilir. (M.E.B.)

(400) Başka bir nüshada "Remziyar"dr. (M. A. A.)

260

Ayrıca, İran'ın Karabağ vilâyetinde oturan 24 Kürd topluluğu ve aşireti daha vardır; bunların sayısının 24 oluşu, kendilerinin de "Yirmidört" adıyla ün yapmalarına yolaçmıştır. Şah Tahmesb döneminde bu topluluğun beyi, Ahmed Bey bin Pertal Oğal adında biriydi. Kendisi savaşta ve barışta, hizada ve seferde, 30 bin kadar süvariye ulaşan ordusuyla birlikte Şah'ın yanında bulunuyordu.

Horasan'da da başka bir Kürd aşireti vardır ki, bunlara Kel (Kil) denir. Bunların Şah Tahmesb devrindeki beylerinin adı Şemseddin Hey'di.

Öte yandan İran'da, pek tanınmayan daha başka birçok Kürd topluluk-ları da vardır. Fakat onların hepsinin burada anlatılması uzun sürer ve ye-rimiz buna dar gelir; bu nedenle onları anlatmaktan vazgeçiyoruz. Tapılmayan Padişah olan Allah'a hamd olsun.

BİRİNCİDAL

Siyah Mansur Beyleri Hakkındadır

960 (1553) yılında Şah Tahmesb, bu aşiretin beylerinden birinin Halil Bey adındaki oğlunu alarak kendi sarayında eğitilmesine ve yetiştirilme-sine önem verdi. Sonunda Halil Bey "Han" unvanını haketti ve "Halil Han" diye adlandırılmaya başlandı; kendisine bütün İran Kürdlerinin Beyler-beyi görevi verildi ve kendi aşireti Siyah Mansur'la daha önce kendi bey-likleri bulunan diğer Kürdlerin yönetiminden başka, Kürd aşiretlerinden 24 topluluğun daha işlerini ve yönetimlerini eline aldı. Bunlara Sultaniye, Zencan, Ebher, Zerinkemer (Zerinkemer) ve Azerbaycan ile Irak arasında daha birkaç nahiye verdi. Kendisine, 3 bin Kürd süvarisiyle birlikte Kaz-vin ve Tebriz arasında kalması ve bu süvariler aracılığıyla o önemli sınırlar ve yörelerde muhafızlık yapmak ve güvenliği korumak görevlerinde bu-lunması için emir verildi. Halil Han bunu en iyi şekilde yaptı; şanı yüceldi ve ünü uzaklara gitti.

Bunun üzerinden birkaç yıl geçmişti ki, Halil Han'ın çevresinde yaman Kürdlerden büyük bir topluluk meydana gelmişti. Bu durum da, işlerin güçleşmesine, genişlemesine ve dizginlerin Halil Han'ın elinden çıkmasına yolaçtı. Halil Han, artık Şah'ın kendisinden beklediğinin tersine olarak davranmak zorunda kalıyordu. Çünkü Kürdler orada burada saldırıya geçip dolaşmaya, çevreye akın etmeye, gidip gelen tüccar ve işi olanlara zarar vermeye başladılar. Bunun üzerine bunlar sözbirliği ederek şikâyetlerini Şah Tahmesb'e sundular. Şah bu duruma çok gücendi ve derhal, Halil Han'ın yönetiminde bulunan bölgeleri elinden aldı; yalnız Irak vilâyetinin aşağı bölgesini kendisine vermekle yetindi; ayrıca kendisini Horasan'a gidip oradaki sınırları beklemek zorunda bıraktı.

Böylece Halil Han'm izzeti, yerini zillete-ve küçülmeye bıraktı ve gün-leri geçip gitti. Kendi aşiretinden başka, çevresinde toplanmış olan Kürd-ler çevresinden aynılıp darmadağm olflp oraya buraya gittiler. Kendisi ise yalnız aşireti Siyah Mansur'la birlikte yeni görev yerine gitti; orada ölüm kendisini yakalaymcaya kadar kalarak Horasan smırlannm yönetiminde bulundu.

Kendisinden sonra yerine Şah Sultan Muhammed'in emirnamesiyle oğlu Devletyar geçti ve kendisine Devletyar Han unvanı verildi. Osmanlıların Azerbaycan vilâyetini istilâ etmeleri sırasmda, İran Hükümeti bu Devlet-yar Han'ı Azerbaycan smırlannın savunması için komutan tayin etti ve Şah Sultan Muhammed'in bir emirnamesi gereğince kendisine Kerşeb, Zerinkemer (Zerinkemer), Secas, Zencan, Sorluk, Qeydar (Kaydar), Şe-bistan, Enguran, Yukarı.ve Aşağı Qancuqe (Kancuka) ülkelerinin hepsi verildi. Buralar geçmiş günlerde, Kürdlerle Kızılbaşlar arasmda yapılan çarpışmalar sonucunda yıkılıp viraneye dönmüştü. Devletyar Han buraları yeniden imar edecek ve tam bağımsızlık ve özgürlük içinde buralarda hüküm sürecekti.

Devletyar Han hemen bu nahiye ve şehirlere gitti; Kerşeb Nahiyelerini hükümdarlığının başkenti ve hükümetinin merkezi hâline getirerek orada sağlar^ bir kale ve güzel, sağlam bir şehir kurdu. Bu durum kendisinde gurur ve ihtiras doğurdu ve bu yüzden bağımsızlık, özgürlük ve başkal-dırma fikrini aklından geçirdi. Bunun üzerine Şah Sultan Muhammed, kendisine karşı bastırıcı bir saldırı hazırlamaya başladı.

Devletyar Han bu hazırlığı haber alınca, isyanda ve başkaldırmada daha da ileri giderek Enguran ve Şebistan bölgesinde derhal büyük bir kale kurmaya başladı. Bu sırada Şah Sultan Muhammed, Devletyar Han'ın ayaklanmasını bastırıp kendisinin yakalanması için, Veli Halife'nin oğlu Mürşid Kulihan Şamlu'nun komutası altında 6 bin süvariden kurulu bir askeri birlik gönderdi. Bu birlik adı geçen o ülkeye varır varmaz, komu-tanı Mürşid Kulihan, Devletyar'ın kahraman adamlarından bir toplulukla birlikte kapanmış olduğu kaleyi kuşattı. Fakat Devletyar Han bir gece ansızın düşmana saldırdı ve korkunç bir savaşın tozu dumanı arasına da-larak, nadir rastlanan cesur davranışlar ve üstün bir yiğitlik gösterdi. Bu-nun sonucu olarak düşman ağır bir yenilgiye uğradı ve Mürşid Kuli, Kızılbaş topluluğuyla birlikte durup bakmadan kurtuluşu kaçmakta buldu. Dev-letyar Han da onları şiddetle ve amansız bir şekilde kovalıyordu. Bunun sonucunda Kuli'nin birçok adamları öldürüldü, bir kısmı da esir düştü; malları, çadırları ve ağırlıkları yağma edildi ve toplulukları bütünüyle darmadağın oldu. Hatta denilir ki -ve bu sözler halk arasında meşhurdur: Devletyar'ın yaşlı annesi o çetin günde eğersiz bir atın sırtına binerek, yenilmiş düşmanın peşinden koşuyor ve sesinin çıkabildiğince, "her şeyden önce davullarını alın, davullarını" diye bağıırıyordu. Bunun üzeri-

ne Kürd kahramanları hemen düşmanın yedi birliğini sararak davullarını ve kemerlerini aldılar ve kaleye getirdiler. Bu durum, bu Kızılbaş Acemle-ri, utançlarından ve Şah Abbas'nr ' korkusundan ülkelerine dönmekten alıkoydu. Bu yüzden, Geylan tarafına gidip oranın Valisi Han Ahmed'e iltica etmek zorunda kaldılar. Han Ahmed ilticalarını kabul etti ve kendi-lerini iyi karşıladı. Fakat Şah, birkaç gün sonra onları Han Ahmed'den istedi ve hepsini teslim alarak, bazı suçlularla birlikte Kazvin'de idam et-tirdi.

Öte yandan bu korkunç olaylar ve bu parlak fetihlerden sonra Devlet-yar Han'ın gönlüne gurur ve kendini beğenmişlik duygusu girdi. Bunun üzerine, kendisine kötülüğü emreden nefsi, ona ülkesinin smırlarını ge-nişletme hevesi verdi. Devletyar Han Irak vilâyetinin işlerine de kanşmaya, Sultaniye ve Ebher şehirlerini istilâ etmeyi düşünmeye başladı.

Şah Abbas Devletyar'm bu niyetlerini öğrinince, Kızılbaşlardan olan Şamlu aşiretini, Ağzıvar Han'ın torunu Mehdi Kuli Sultan'ın komutası altmda Devletyar'm üzerine yürümele görevlendirdi. Bunlar aniden ve hızla, askerlerini terhis etmiş ve adamlarını, hizmetçilerini, maiyetini etrafa dağıtmış olan Devletyar'm üzerine yürüdüler. Bu durum karşısında ken-disi, birkaç adamıyla birlikte, henüz burçları ve şerefeleri tamamlanmamış olan kalesine kapanmaktan başka çare bulamadı. Saldırına geçenler ka-leyi hemen kuşattılar; sonra da Şah Abbas'a haber göndererek işin içyü-zünü bildirdiler. Bunun üzerine Şah Abbas bizzat kalkıp hızla, uçarcasma kaleyi kuşatmaya ve düşmanı ile dövüşmeye gitti. Fakat Devletyar Han, Şah'm kalabalık maiyetiyle birlikte kuşatmayı başlatmak için geldiğini haber alınca, eli böğründe kaldı ve şaşkma döndü. Sonra şartlara boyun eğerek itaatini sunmaya karar verdi ve aczini, suçluluğunu itiraf etti. Böy-lece kendini, görünen tehlikeye ve muhakkak muhataraya attı. Şah kendi-sinin ve yanında bulunan askerlerinden 300

kadar ileri gelen subaymm derhal yakalanmalarını emretti ve onları zincire vurdurdu. Arkasından Devletyar Han'ın malları, çocuklarını, ailesinin ve öteki adamlarının yi-yemekleri talan edildi. Bundan kısa bir süre sonra Devletyar Han'a idam hükmü uygulandı. Böylece gururunun ve ihtirasının sonucu olarak bu fani ve aldaticı dünyadan göçüp gitmesi mukadder oldu.

İKİNCİ DAL

Çegni Beyleri Hakkındadır

Bu aşiret öteki İran Kürdlerinden, aşırı cesareti, tam yiğitliği ve atıl-

(401) Yukarıda, askerleri gönderenin Şah Sultan Muhammed olduğu belirtildi. Bu arada kendisi ölmüş, Şah Abbas başa geçmiş olabilir. (M.E.B.)

263

ganlığıyla ayrılmaktadır. Bu Çegniler arasında, kendi soylarından, yöne-timlerini ve liderliklerini eline alacak bir Bey kalmadığı için, bunların hepsi ülkelere dağıldılar ve birlikleri bozuldu; Irak ve Azerbaycan vilayetlerinin şehirlerinin çoğuna dağıldılar. Çevrelerine saldırmaya, yolcuların ve tüccarların yollarını kesmeye başladılar. Bu durum, halkın ayaklanmasına, gücenmesine ve öfkelenmesine sebep oldu; halk bağırp çağırma, şikâyet seslerini yükseltmeye başladı ve Şah Tahmesb'in sarayına giderek adalet, insaf, zulmün kaldırılmasını ve intikamlarının alınmasını istediler. Bunun üzerine Şah, durumu bizzat soruşturmak zorunda kaldı ve kendisine sunulan şikâyetlerin doğru olduğunu anladı. Çünkü bu başkaldırıların zulmünün haberleri kesinlikle inandırıcı olacak derecede yaygılaşmıştı.

İşte o zaman Şah, bütün Hükümet görevlilerine ve bütün İran halkına, nerede olurlarsa olsunlar, bu aşiretin her ferdinin üzerine atılmasını, onu öldürmelerini, soymalarını, İran Şahlık ülkesinden çıkarmaya kadar kovalamalarını emretti. Bunlar istedikleri yere gitsinlerdi. Onlardan ülke-de kalmaya ve oturmaya çalışan herkes, canını ve malını ölüme ve yağmaya uğratacaktı.

Bu büyük emir ve hiddetli durum karşısında, bu aşiretin 500 kadar ileri gelen ve liderleri göç edip Horasan yoluyla Hindistan'a gitmeye karar verdiler. Horasan'a vardıklarında, o zamanki Horasan Hükümdarı Kazak-han Tekelu Herat'ta bulunuyordu. Bu hükümdar Şah Tahmesb'den her zaman korkuyor ve asla kendisine güvenemiyordu. Bu nedenle, bu aşiretin kendi ülkesine gelmesi fırsattan yararlanarak onları kendi hizmetine katılmaya çağırdı ve kendilerine ilgi gösterdi.

Sonunda Kazakhan'ın işi Safevi Masum Bey tarafından bitirilince, Çegni aşireti, Gür ülkesi Gürcistan ' vilâyetine göç etmek zorunda kaldı ve orada toplanarak birlik ve güç sahibi oldu. Bu topluluğun haberini almca ve üstün cesaretleri, nadir rastlanan cüretleri, karşılaştıkları tehlikelere ve muhataralara girişkenlikle atılmaları sayesinde ulaştıkları durumu öğrenince, muhafızlarının yüksek rütbeli subaylarından ve bu aşiretin beylerinin soyundan olan Bıdağ Bey adında birisine yüksek komutanlık rütbesi verdi ve kendisini bu aşirete Bey olarak gönderdi. Ayrıca büyük Horasan ülkesinden kendilerine geniş bir bölge verdi. Böylece bir defa daha şanlı yüceldi, durumları ilerledi ve düzene girdi; sonunda bu ülke-de durumun dizginini ellerine aldılar.

Özbek Abdullah Han'ın oğlu Abdülmümin Han, 1001 (1593) yılının aylarından birinde, 30 bin askerden kurulu ağır bir orduyla, Koçan Kale-sini istilâ etmek amacıyla Bıdağ Bey'in üzerine yürüyüp, Bıdağ Bey'in de içinde bulunduğu kaleyi kuşatmışca, Haşmetli Şah Abbas, Bıdağ Bey'in

(402) Bugünkü Afganistan 'ın bir bölgesi. (M.E.B.)

(403) Safevi Masum Bey'i kastettiği anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

264

yardıma koştu. Bunun üzerine kaleyi kuşatmış olan Abdülmümin Han kuşatmayı kaldırmak ve hayal kırıklığına uğramış olarak ülkesine dönmek zorunda kaldı.

Şah, Bıdağ Bey'i şahane ihsanlar ve yüce taltiflerine boğdu; çocuklarının, oğullarının kadirlerini yükseltti; bunların beşini, o geniş ülkede beylik ve hükümdarlık makamlarına getirdi; Bıdağ Bey'in rütbesini de, orada ülkenin bütün hükümetlerini ve yönetimini kontrol edecek şekilde beylerbeyliğe yükseltti. Şah, bundan sonra uğur ve zaferle Irak vilâyetine döndü. Bıdağ Bey hâlâ

Abbasi Sarayının büyük beylerinin safında yer almaktadır.

ÜÇÜNCÜDAL

Zengine Beyleri Hakkındadır

Bu Zengine aşireti Şah İsmail-i Safevî zamanında yüksek rütbelere ulaşmış ve emsali Kürd aşiretleri üzerinde bir imtiyaz kazanmıştı. Beyler-inin soyu tükenince ve onlardan kimse kalmayınca, aşiret parçalanıp dağılmak, onar yirmişer kişilik gruplar hâlinde, Irak ve Horasan'daki Kızılbaş beylerinin hizmetine iltihak etmek zorunda kaldı. Bir kısmı da Şahhik Muhafız Birliği'ne (Korciyan) iltihak etmeye muvaffak oldu.

DORDUNCUDAL

Pazuki Beyleri Hakkındadır

En yaygın rivayetler diyor ki: Haberleri nakledenler, Pazuki beylerinin aslında Sıvedi (Sıvidi) aşireti arasından gelme olduklarında müttelikler. Bazı eski rivayetçiler ise bunları, İran Kürdlerinden saymışlardır. Hangi rivayet doğru olursa olsun, onlar Türkmen ve Kızılbaş sultanları zamanında Kiği, Erciş, Adilcevaz, Eleşkird hükümetlerinin yönetiminde bulunuyorlardı.

Pazuki aşireti birçok koyun ve öteki hayvanlara sahiptir. Onların belli bir mezhebi yoktur. Dinin emirlerine uymakta, iyiyi tavsiye ve kötünden caydırmada müsamahakâr davranmaktadırlar. Beyleri ise Halidbeyli ve Şekerbeyli diye iki kola ayrılmaktadırlar. Halk arasında yaygın olduğuna göre, bunlardan beyliğe ilk geçen, Hüseyin Ali Bey olmuştur. Onun da iki çocuk vardı: Şehsüvar Bey ve Şeker Bey.

(404) *Abbas 'a mensup saray, Şah Abbas 'ın Sarayı. (M.E.B.)*

265

Şehsüvar Bey bin Hüseyin Ali Bey

Bu Bey, Akkoyunlu Devleti'nin binasının çökmesinden sonra, Bedlis hükümdarı Emir Şeref'in hizmetine girdi. Oğlu Halid Bey de Şah İsmail-i Safevî'nin hizmetiyle şereflendi. Bir çarpışmada üstün cesaret ve nadir rastlanan yiğitlik eserleri gösterdi; o kadar ki, bileği mafsaldan kesilmiş olduğu halde hâlâ savaşıyordu ve kolunu tedavi etmiyordu. Bu durum, Şah İsmail'in kendisine hayranlık duymasına, onu takdir etmesine vesile oldu ve Şah kendisine, kaybettiği bileğinin yerine saf altından bir bilek yaptırdı. Halid Bey, bunun üzerine o günden itibaren "Çolak Halid" diye adlandırılmaya başlandı. Şah kendisini ilgisinin ve iyiliğinin kapsamı içine aldı; ona ve kardeşlerine Xınıs (Hınıs) ve Melaz-ı Kürd bölgelerini, bunlara Uçkanmuş Nahiyelerini de katarak beylik yoluyla ve ikta olarak verdi.

Şüphesiz Halid Bey son derece cüretliydi ve girişkenliğin doruğundaydı; o kadar ki bu cüreti ve girişkenliği tehevür ve ceberrutluk derecesine varıyordu. Bu yüzden, dünyanın geniş yüzüyle kendine dönmesinden ötürü, zamansız olarak gurura, kendini beğenmişliğe ve nefesine güvenmeye kapıldı. Ömeğin yanına gelmiş olan dokuz Kürd ve Türkmen beylerini bir günde öldürdü. Sonra durumu geliştirdi ve bağımsızlığını ilân etti; saltanat iddiasında bulunarak kendi adına hutbe okuttu ve yine kendi adına para bastırdı. Sonra Kızılbaş sultanından yüz çevirerek Osmanlıların nüfuzuna girdi ve Sultan Selim Han'a itaat etti. Ne var ki, orada da durmak edebini korumadı. Bu yüzden Sultan kendisine öfkelenildi ve Çaldıran Savaşından döndüğünde, siyaset olarak öldürülmesini emretti. O da Rab-binin huzuruna kavuşarak iki erkek çocuk bıraktı: Üveys Bey ve Veled Bey. Üç de kardeşi vardı: Rüstem Bey, Kubad Bey, Muhammed Bey.

Rüstem Bey, kendisi ile, yanında Rojkan aşireti de bulunan Bedlis hükümdarı Şeref Han arasında yapılan çarpışmada, Pazukilerden bir grupla birlikte öldürüldü. Bu olay, Emir, Şeref'ten bahsedilirken detaylı olarak anlatılacağı gibi, Rüstem Bey'in, Uçkanmuş'u beylik yoluyla

yönetmesi sırasmda oldu. Halid Bey'in öteki kardeşi Kubad Bey ise erkek çocuk bırakmadan öldü. Kardeşi Muhammed Bey ise, Emir Aslan Bey adında bir çocuk bıraktı; Emir Aslan Bey, Şah Tahmesb zamanmda, Şahlık muha-fızlarının yüksek subaylarının safmda bulunuyordu.

Üveys Bey bin Halid Bey

Bu Bey, babasının ölümünden sonra Runr 'Devletine sırt çevirdi ve Şah Tahmesb'in sarayına iltica ederek onun tarafını tuttu. Bunun üzerine

(405) 135 numaralı dipnota bakıms. 266

Şah kendisini taltif ederek Adilcevaz beyliğini ona verdi. Durum üç yıl bu şekilde devam etti. Bundan sonra kendisiyle Tebriz Valisi Musa Sultan arasında şiddetli bir çatışma ve husumet başgösterdi; bunun sonucunda Musa Sultan Üveys Bey'in üzerine yürüdü ve kendisiyle mücadele etti. Bımun üzerine Üveys Bey Rum ülkesine kaçtı ve Kiği şehrine yerleşti. Bunun haberi İstanbul'da Haşmetlu Sultan Süleyman Han'm kulaklarına gidince,, Üveys Bey'in çocuklan ve kendisine bağlı adamlarla birlikte öl-dürülmeleri ve başlarımın Sultanlık eşiklerine gönderilmesi konusunda Dürzi Davud'a kesin emir verdi.

Dürzi Davud da bu görevi yerine getirerek, ferman gereğince Kiği şeh-rinde Üveys Bey'i, kardeşi Valid Bey'i, iki oğlu Halid Bey ve Elvend Bey'i öldürdü;,yalmsz iki küçük oğlu Kılıç Bey ve Zülfikar Bey'i sağ bıraktı. Bunlar da Atak hükümdarı Zırkanlı Ahmed Bey'e iltica ettiler. Ahmed Bey hemen üzerlerine merhametinin kanatlarını gerdi ve şefkatlerini genişletti; ayrıca durumlarını yüce Sultanhk Hazretleri makamma arzetti. Bunun üze-rine kendilerine, geçimlerini sağlayacak bir görevin verilmesi için yüce emir çıktı. Daha sonra büyüyüp gelişince ve gençlik zincirinden kurtulup erginlik çağına gelince, akrabalara ve aşiretleriyle birlikte derhal Acem ülkesine kaçarak Şah Tahmesb'in sarayına iltica ettiler.

Kılıç Bey bin Üveys Bey

Kılıç Bey Şah Tahmesb'in sarayına varınca, Şah kendisine, Arran Gencesi'ne bağlı Zekem Bölgesi Hükümetini ve oradaki Pazuki aşiretinin beylik görevini verdi. Bunun üzerinden dokuz yıl geçtikten sonra, Şah'ın Gürcistan seferinden dönüşü sırasmda ölüm kendisini yakaladı ve Rabbi-ne kavuşarak, Üveys Bey adında küçük bir çocuk bıraktı.

Zülfikar Bey bin Üveys Bey

Kardeşinin ölümünden sonra Pazuki beyliği görevi kendisine verildi ve Şah Tahmesb kendisini özel ilgisinin kapsamı içine aldı. Ne var ki, onun hayatının günleri de, güllerin ve çiçeklerin günleri gibi kısa vadeliydi ve çabuk sona erdi; ecelin serkeş rüzgârları onun hayatının yüksek ağacı üzerinde kasırgalaştı ve bu yüzden o günler büyük bir hızla sona erdi. Şair demiştir ki:

"Ne mutlu o adama ki geç mutlu olur

Çünkü onun tamamlanması ömrün tamamlanması demektir

Şakayık geç açar, ama uzun zaman kalır

Lâle ise çabuk açar, ama çabuk da kurur."

Zülfikar Bey'in erkek çocuk olmadığı için Pazuki beyliği görevi kar-deşinin oğlu Üveys Bey'e verildi; Yedigâr Bey de üzerine vasi tayin edildi. Fakat Üveys Bey'in annesi, oğluna bir kötülük yapabilecekleri endişe-siyle evhama kapıldı ve Yedigâr Bey'den korkmaya başladı. Bu yüzden, oğlunu, beyliği terketmeye sevketti ve onu Kazvin'e götürerek Şah Tahmesb'in sarayına iltica etti.

Yedigâr Bey bin Mansur bin Zeynel bin Şeker bin Hüseyin Ali Bey

Üveys Bey'in annesi oğlunu Pazuki beyliğinden uzaklaştırdığı zaman, Pazuki topluluğu, ileri gelenlerinin de tasvibiyle, Şah'ın emirnamesi gereğince Yedigâr Bey'in başlarma Bey olarak tayin edilmesi ve Eleşkird Hükümetinin kendisine verilmesi konusunda sözbirliği etti.

Öte yandan Yedigâr Bey sofu-meşrep ve dünya işlerine az önem veren bir adam olduğu, vakitlerinin çoğunu dervişlerle, şeriat işlerinde gevşek davranan ve gelenekleri korumayanlarla

geçirdiği için fazilet sahipleri-nin, işlerde akıllı ve basiretli olanların gözünden düştü. Fakat kendisi son derece cesur, iyi ahlaklı, cömert ve iyilikseverdi. Bu durum, Pazuki aşiretinin zenginleşmesini, birçok mal edinmesini ve bu aşiretin çevresinde 2 binden fazla Kürd ailesinin toplanmasını sağladı. Şehirler ve köyler bayındır hale getirildi ve Eleşkird bölgesinin her tarafında ekinler ekildi. Bütün bunlar, halis muhlis Pazuki olduklarını iddia ediyorlardı. Bu durum 15 yıl sürdü. Yedigâr Bey bu süre içinde mutlu, gönül rahatlığıyla, Rabbine kavuşuncaya kadar beylik görevinde bulundu.

Niyaz Bey bin Yedigâr Bey

Şah Tahmesb, Pazuki ve Eleşkird beyliği görevini, babasının ölümünden sonra bu Bey'e verdi. O da bid'atlere uymakta, sünneti öriemse-mekte ve gelenekleri çiğnemekte babasının yolunu izledi. Hatta bundan daha da ileri gitti ve dine aykırı işlerde, büyük günahlar işlemekte aşmılığa vardı. İş o dereceye vardı ki, Osmanlı sınırlarının valileri ve görevlileri Şah Tahmesb'e haber göndererek şöyle dediler: "Kızılbaşların uyguladıkları terbiye kuralları, tutum ve şiarlara bağlılık, eğer şimdi Pazuki, Xınıslu (Hınıslı), Çemişkezek ve diğer aşiretlerin yaptıkları işlerse; bunları İslâmi-yetten saymamıza, hatta onlara Müslüman adı takılmasın layık ve yerinde olmasına imkân yoktur."

Bu durum karşısında Şah Tahmesb derhal Xınıslu Maksud Bey'i ve o sınırdaki diğer beyleri görevlerinden uzaklaştırdı; sonra Xınıslulardan bir topluluğun öldürülmesini, Maksud Bey'in ünlü Alamut Kalesinde tutuklanmasını, ayrıca Niyaz Bey'in de beylikten uzaklaştırılmasını ve beyliğin Kılıç Bey diye adlandırılan Üveys Bey'e verilmesini emretti. Şah Tahmesb Allah'ın rahmetine kavuşup İran tacı Şah Sultan Muhammed'e geçinceye kadar Niyaz Bey bu durumda kaldı. Şah Sultan Muhammed Pazuki beyliğini iki kısma ayırdı: Şeker Bey'in soyundan olanların (Şekerbegiyan) başkanlığını Niyaz Bey'e verdi; diğer kısmı ise Kılıç Bey'in maiyetine geçti. Niyaz Bey daha sonra Sultan Emir Han'ın nüfuzuna boyun eğdi. Ayrıca Kılıç Bey, "Halidbegiyan" denilen Pazukilerin hepsinin çevresinde toplanmasından sonra, Tokmak'ın emri-ne girdiğini ilân etti. Böylece Eleşkird bölgesi iki kısma ayrılmış oldu.

Niyaz Bey o sınırlarda ve ülkede, ünü meclisleri ve kulakları dolduran üstün cesaret eserleri ve nadir rastlanan yiğitlik alâmetleri gösterdi; So-nunda, Şirvan'da Emir Han'la Lala Paşa arasında yapılan ve Emir Han'ın yenilgisiyle sonuçlanan çarpışmada, Kura Nehri'nin kollarından biri olan Kana Irmağında boğularak şehit oldu.

Daha önce de geçtiği gibi, Kılıç Bey lakabıyla anılan Üveys Bey'i an-nesi, Yedigâr Bey'in beyliğe göz dikerek oğluna bir kötülük yapabileceği korkusuyla, Pazuki beyliğinden uzaklaştırmış ve Kazvin'e götürmüştü. Şimdi de ona ek olarak diyelim ki: Şah Tahmesb kendisini Şahlık muhafızlarına kattı ve 20 yıl kadar, yüksek rütbeli subaylarla birlikte eğitilmesine önem verdi. Sonunda, kamu işlerini yönetmek için gereken iyi yetenek ve tam yeterlilikte benzeri ve emsali beylerden ve komutanlar-dan üstün bir duruma geldi. Bunun için, Niyaz Bey'in, kendisine isnat edilen suçlamalardan ötürü azledilmesi sırasında, Pazuki beyliği ile Eleşkird Hükümeti kendisine verildi.

Üveys Bey bir süre bu görevi ve Hükümet işlerini en iyi şekilde yaptı. Bu süre içinde, Rafizilerin ve dinsizlerin, bu kavim arasında yayılmış, hatta aralarında kök salmış olan gelenek ve öğretilerini ortadan kaldırmaya muvaffak oldu; Müslümanlık şiarlarını yeniden ve gerektiği gibi ortaya çıkardı; İslâmiyetin öğretilerinin ve parlak şeriatın kurallarının uygulanmasında şevkle çaba harcadı. Sonunda Şah Tahmesb sultanlık şartlarını ve ahitlerini bozunca, Eleşkird ülkesi eski yıkık durumuna tekrar gelince ve geçmiş zamandaki Lut ve Ad ülkeleri gibi bomboş kalmıca, buranın kabileleri ve aşiretleri, "arslandan kaçıp alabildiğine koşan eşekler gibi" etrafa göç ettiler. Fakat Pazuki beyliği, Emir Han'ın tedbiri ve iyi yeteneği sayesinde iki kısma ayrıldı. Kılıç Bey'in hakları ve beylikleri, Nahcivan çevrelerinin ürünlerinden ve gelirlerinden tahsis edilip verildi; kendisi şimdi Çukursa'da Tokmak Han'la birlikte vakitlerini geçirmektedir. Oradaki Şahlık sınırlarında kendisinin büyük hizmetlerinin eserleri görülmüştür.

Öte yandan 993 (1585) yılında Osman Paşa, işgal amacıyla Tebriz'e yöneldiğinde ve büyük İslâm ordusu, "Haramibulağı" denilen yere indiğinde, Tokmak Han, Ali Kuli Han Fıcoğlu, Esmahan Şamlu ve diğer komutan ve ileri gelenlerin kuvvetlerinden kurulu bir Kızılbaş ordusu, Ebne diye adlandırılan yerde, tesadüfen, Cağaloğlu Sinan Paşa komutasındaki muzaffer Osmanlı ordusunun öncü kuvvetlerini buldu. Hemen iki taraf arasında çarpışmalar başladı ve kızıştı; belâ ve ölüm deryasının dalgaları birbirini dövdü. Ve bu dalgalardan biri Kılıç Bey'i alarak ölüm

girdabında boğdu. Osmanlılar tarafından, Pmyanışlı Şah Kuli Bılelan'm (Bılılan) oğlu Koçi Bey denilen bir kişi ona doğru ilerleyerek başını kesti ve Osman Paşa'ya götürdü, bu yaptığının karşılığında da Sultan'm taltiflerine nail oldu

(406) *Tırnaklar içindeki sözler ayetten alınmıştır. (M.E.B.)*

(407) *Başka bir nüshada "Kıhçoğlu"dur. (M.A.A.)*

Kılıç Bey, İmam Kuli Bey adında bir çocuk bıraktı. Kendisi başlangıçta Kızılbaş komutanlarının, özellikle Erdebil Valisi Zülfikar Han Kara-manlu'nun hizmetindeydi. Sonra Şah Abbas kendisini özel muhafızlarından yüksek rütbeli bir subay olarak tayin etti.

Öte yandan Pazukilerden bir grup, Dmbılı beyleriyle işbirliği yaparak Nahcivan'dan Osmanlı Saltanatı eşiklerine geldi ve onlara boyun eğişlerini, itaatlerini sundu. Bunun üzerine bu gelen aşiretin beyliği ile Eleşkird'in nahiyelerinden biri, Osmanlı Serdan Ferhad Paşa'nın Divanından, Okçu-oğlu İbrahim Bey adında bir kişiye verildi. Fakat İbrahim Bey iki yıl sonra bu görevden azledildi.

Dördüncü Safha

Bu satırların yazanın babalan ve atalan olan Bed-lis hükümdarları hakkındadır. Bir giriş, dört kısım ve bir ek kapsamaktadır⁴⁰⁸

Giriş

Bedlis Şehri, Kalesi, Kurucusunun Kim Olduğu ve Kuruluş Sebebinin Ne Olduğunun Açıklanması Hakkındadır:

"De ki ey söz, nedir kimyan senin?
Ve kimdir kimyanı ayarlayan senin?
Nice nakışlar işlemişler senden
Henüz bir harf bile telaffuz etmeden senden
Evin yanmışsa eğer, nerede karar kılıyorsun sen?
Yok başıboşsan eğer, nerede diyarın senin?
Bizimle varmış gerçi sen, ama bizimle birlikte değilsin
Nakışlarını gösterirsin bize, ama görünürlerde yoksun
Bilmem ki nasıl bir kuşsun bu güzelliğinle sen?
Bizden kalan bir hatıra varsa, işte o da sensin"

Belde ve şehirlerin mimarlarının görüşlerince, kale ve hisarların mü-hendislerinin vicdanında da açıkça bilindiği gibi, evrenin bir parçası olan dünyanın tarih tarafından anlatılması yükümlenilen garip durumlarını bu-lup ortaya koymak ve insanoğlunun başına gelen nadir olayları çıkarmak, bunu her isteyen ve her irade eden kimsenin kolayca yapabileceği bir iş değildir. Bu kimse, ancak elden ele dolaşan kitapları araştırdıktan, doğruları yanlışlardan arıtmada ve derinlemesine inceleme yapmada aşamalar aştıktan sonra bunu yapabilir.

İşte benim yaptığım böylesi bir araştırma ve böylesi bir meşakkatli çalışma, Bedlis'in, Rumi İskender'ir ' ölmez eserlerinden biri olduğunu kanıtladı. "**Zinet El-Kulüb**"⁽⁴¹⁰⁾ adlı kitabın yazarı Hamdullah El-Müstevfi El-Kaz-vini, Dicle ırmağının kaynağının İskender-i Zülkarneyr ' Kalesinde ' olduğunu, Kürdistan dağlarının öteki sularının da Meyyafarqın dolaylarında bu ırmağa döküldüğünü zikretmiştir."^ '

Bazı Türkçe ve Farsça eserlerde bu ad ' "t" ile ' de yazılmıştır ki, bu yanlıştır; çünkü haberleri nakledenlerin ve ünlü eserlerin sözleri, "Bedlis'in, İskender'in adamlarından birinin adı olduğunu ve bu adamın kaleyi ve şehri yaptırdığı için kale ve şehrin kendi adıyla adlandırıldığını kanıtlamaktadırlar. Bununla birlikte **Kamus Sözlüğü'nün** yazarı, "Bedlis, havası ve suyu güzel olan bir yerin adıdır" diyor. Bazı yazarlar Bedlis şehrini Azerbaycan vilâyetine, bazıları da Ermenistan vilâyetine dahil et-mektedirler. Hangisine dahil olursa olsun, Bedlis'in "Dördüncü İklim" de olduğu

konusunda, ufuklardaki büyük adamlar arasında sözbirliği vardır.

Haberleri nakledenlerin ve eserleri taşıyanların anlattıklarının özü şu-dur: Büyük İskender Arap Irakı'ndaki Babil'den Rum tarafına yönelip Şat-tularap kıyılarından geçerken, yanındaki bilgileri, çevrelerden ve çeşitli yönlerden bu nehre akan bütün sular ve kollan, hafiflikte, hazme yarayışlı olmakta ve susuzluğu gidermekte hangisinin diğerlerinden daha üstün olduğunu öğrenmeleri için, denemeye tabi tutmakla görevlendirmeyi aklından geçirdi. Bilginler bu deneme işine başladılar ve Bedlis suyunun Dicle nehrine karıştığı yere kadar gittiler; orada deneme taşıını Bedlis suyuna attılar. O zaman anlaşıldı ki, Bedlis suyu, Dicle'ye dökülen bütün sular-dan daha hafiftir. Bunun üzerine bu sudan afiyetle ve kana kana içtiler. O zaman İskender'in yürüyüş alayı, bu nehirciğin, aynı zamanda yürüyüşe eleverişli olan kıyımda yol almaya başladı ve Bedlis suyunun olduğu Küsür ve Ribat sularının birleştikleri yere kadar ilerledi. Burada da yine bu iki suyu denemeye ve birbirine mukayese etmeye başladılar; sonunda Küsür suyunun Ribat suyundan tat ve hafiflikte daha iyi olduğunu gördüler. Bunun üzerine bu suyun mecrasını izlediler ve nihayet suyun kaynağı olan bir pınara vardılar. Şiir:

"Durudur o, tıpkı halvetlerde oturanların kalpleri gibi
Berraktır o, tıpkı iyi görenlerin gözleri gibi
Derindir dibi onun, öküz ve balığa dek ulaşır.
Bir ayna gibidir o, çevresindeki siyahlıklar arasında
Çevresinde yetişip boy atan otlar
Bu aynanın örtüsü, ya da çerçevesi gibidir tıpkı
Temmuzun zulmünden ve sıcaklığından,
Onun egemenlik alanına sığmamış Erbair
Öyle soğuktur ki o, içinde yıkılan, ya da dalan
Kımıldayamaz yerinden, donar çünkü
Bir zenci oradan geçse eğer
Ve yüzünün tozunu yıkamak istese o suyla
Kuşkusuz yüzünün tüm siyahlığını da temizlemiş olacak
Ve sen onun yüzünde kendini görebileceksin."

İşte, nehirlerin fışkırdığı o dağlar, o ağaçlık, yeşil tepeler İskender'in gözüne çok güzel göründü. Gözlerini sağa sola çevirerek sonunda delici bakışı, bir toprak parçasını gördü ki, zamanın ve feleklerin gözü, geçmiş çağlarda ve eski devirlerde, bunun bir benzerini görmemişti; hatta zamanların ve feleklerin kulakları bile, böyle bir yerin övgüsünü şarkı söyleyenlerin ağızlarından ve haberleri nakledenlerin dillerinden işitme-mişlerdi. Çünkü burası, gelişen zümrüt rengindeki otlarla çevriliydi; ke-narları ve ortası ise parıldayan çeşitli reyhan ve çiçeklerle bezenmişti. Dağları, tıpkı Hızır Efendimiz -selâm üzerine olsun- gibi yeşil elbiseler giymiş; yüksek ağaçları ise, renk renk gül ve çiçeklerden çeşitli nazik elbiseler ve boylu hil'atlerle süslenmişti. Şiir:

"İlımlılığım ruhtan almıştır havası
Nemini de abıhayat kaynağından
Toprakları bulut sularıyla yıkanmış
Üzerinde renk renk güller yeşermişti
Zemini gül perdesinin altında gizlenmiş
Ve serpilmiş lâleler, güller, koncalar her yere
Gülleri, gültrengi yüzlü güzeller gibi latif ve nazik
Bülbüllerinin sesi de aşk esinleyen müzik sesi gibi
Boylu otları bele kadar yükselmiş
Ağaçları ise yeşillikler üzerindeki yeşil çadırlardır sanki
Bu ağaçların dallarına konan kuş rahat eder
Ve rahattan sevinerek uçar tekrar, kanat çırparak."

Sözün özü, bu diyann iklimi İskender'i hayran bıraktı ve gözüne güzel göründü. Bu nedenle, dinlenmek ve hastalık giderici, hastaların şifa bulduğu bir esinti olan havasından yararlanmak için, birkaç gün geçirmek üzere, o Firdevs gibi yerde, adı geçen kaynak üzerinde konakladı. Eğlence ve saz meclisi kuruldu; şarap kâseleri sakılık yapan parlak ve aydın yüzlü güzel-lerin gümüşsü elleri üzerinde dönüp dolaştı. Şarkıcıların ve musikinin ha-zin sesleri göklere çıktı. Bütün insanları sevinç ve mutluluk kapladı ve ferahlık, Büyük İskender'in yanında bulıman önde gelen ve sıradan kim-selerden de artarak her tarafa ve her yöne yayıldı.

Hatta halk tabakası arasında yaygın olduğuna ve dillerde, ağızlarda anlatıldığına göre, İskender'de bir süreden beri meydana gelen bir rahatsızlık vardı; başında sığır boynuzu şeklinde bir kemik çıkmıştı ve en iyi doktorlar bile bunun tedavisinden ve giderilmesinden aciz kalmışlardı. Bu kemik, İskender'in bu eşsiz, bu latif yerde birkaç gün geçirmesinden sonra yavaş yavaş ortadan kayboldu ve eseri kalmadı.

Bedlis'te, hâlâ halk arasında "İskender Çeşmesi ve Pınarı" diye adlandırılan ve İskender'in sevdiği, şifa bulduğu bu yerin anısını ebedileştiren geniş, düz bir yer vardır.

Derken İskender, Bedlis adındaki adamına, burada son derece sağlam ve sarp bir kale yaptırması için emir verdi ve şöyle dedi: "O kadar sağlam olsun ki, benim gibi bir kral onu ele geçirmeye heveslenirse bunu yapamam ve bundan tamamen aciz kalsın. Böylece bu kalenin adını kuşaktan kuşağa ve yüzyıldan yüzyıla ebedileştirmiş olursunuz."

Bedlis, emre uyarak, Kösür ve Rıbat nehirleri arasında, kaynaktan iki fersah mesafede, kale ve şehri kurmaya başladı. Şimdiki Bedlis şehrinin ve bugünkü kalesinin işgal ettikleri yer işte burasıydı. Bedlis hem şehrin, hem de kalenin kurulmasını kısa zamanda tamamladı. Sonra İskender İran fethinden döndüğünde Bedlis Kalesinin çevresine varınca, adamı Bedlis hemen kalenin kapılarını kapattı ve savaşa, dövüşmeye hazırlanarak ka-leyi teslim etmeyi reddetti. İskender'in, kendisini teslim için ikna etmek konusunda harcadığı çabalar da boşa gitti. Çünkü Bedlis, İskender'in başvurduğu bütün elçileri ve uzlaşma yollarını geri çevirdi ve kalenin sağlamlığına güvenerek direnmekte ısrar etti. Bunun üzerine İskender,

(408) 24, 25 ve 26 numaralı dipnotlara bakınız. (M.E.B.)

(409) Büyük İskender. (M.E.B.)

(410) Doğrusu "Nüzhət-El-Kulüb" dur. (M.A.A.)

(411) "İki boynuzlu" anlamındaki "Zülkarneyn", Araplarca İskender için kullanılan lakaptır. (M.E.B.)

(412) Zülkarneyn Kalesi, Ergani Kalesidir. (M.A.A.)

(413) Tırnaklar içindeki sözler başka bir nüshadan eklenmiştir. (M.A.A.)

(414) Bedlis adı. (M.E.B.)

(415) Yani "Betlis" ya da "Bitlis" olarak. (M.E.B.)

(416) 29 numaralı dipnota bakınız.

(417) Eskiden, dünyayı sırtında taşıdığına inanılan öküz ve balık. (M.E.B.)

(418) Kış mevsiminin en soğuk 40 günü. (M.E.B.)

kaleyi bırakıp gitmek ve Bedlis'e karşı ayla, müsamahayla muamele et-mekten başka çare bulamadı.

İskender'in alayı kaleden ayrılarak şehirden bir günlük mesafeye vardı-ğında, kalenin kurucusu hemen çıktı ve kılıcını, kefenini boynuna asarak, kalenin kilit ve anahtarlarını da yanına alarak efendisine doğru gitti. Yapmış olduğundan ötürü büyük bir boyun eğiş ve çaresizlikle özür dilemeye başladı ve şöyle dedi:

"Ey büyük fatih! Benim sana karşı isyan etmem ve başkaldırmam, senin daha önce vermiş olduğun bir işaretinle oldu. Çünkü majesteleri kaleyi kur-mak ve şehri yaptırmak için bana emir verdiğin zaman, senin gibi büyük kral-ların ve usta, ceberrut komutanların dahi fethetmelerini imkânsız kılacak de-recede sağlam olmasını benden istedim. İşte ben de bunun için ve kalenin sağ-lamlığı, senin emrini ne derece uygulamış olduğumu ispat etmek amacıyla, bu cüreti gösterdim ve bu cüretli, bu çirkin davranışa girdim. Bununla birlikte ben, fatih kralımın emrindeyim ve efendimin beni müstahak göreceği cezayı da kabul etmeye hazırım."

Bunun üzerine İskender, adamı Bedlis'in sözlerini beğendi ve buna karşı-lık kendisini taltif ederek kaleye ve şehre "Bedlis" adını verdi; oranın hüküm-darlığını ve topraklarının yönetimini de mülkiyet yoluyla kendisine verdi. Bununla Bedlis'in kadri yüceldi ve şanı yükseldi; Bedlis Kalesinin bulutları yaladığı gibi, onun şan ve şöhreti de bulutları yaladı.

Öte yandan, Bedlis Kalesi genellikle geometrik şekillerden olan üçgen şeklinde olduğu için, o da genellikle felâketlerden ve değişikliklerden uzak kalmaz. Sözüne güvenilir rivayetçiler anlatıyorlar ki; eski zamanlarda Bedlis'-te büyük yılanlar çıkmış ve bu yüzden Bedlis halkı büyük sıkıntıya düşmüş-tür. Sonunda bazı bilginler, kalenin kapılarda, yılanların azalmasına ve gelip giden insanlara zarar vermemelerine yardım edecek birtakım tılsımlar koy-muşlardır. Orada hâlâ "Kapı Tılsımlı" adıyla anılan ve duvardaki büyük bir taşın üzerine nakşedilmiş olup, elinde bir yılan bulunan bir insan şeklinde olan bir tılsım vardır.

Bedlis şehri, bir yandan Azerbaycan ve Diyarbekir vilâyetleri, diğer yan-

dan da Ermenistan ve Rebia^{^^^} vilâyetleri arasında bir geçittir. Bunun için, iki mübarek Harem'i ziyarete giden hacıların birleştikleri bir yerdir; bunlar is-ter Doğu'dan, Türkistan, Hindistan, Horasan ve Irak'tan gelip İran'dan geçen-ler olsun; ister Cidde ve Zencibar yoluyla Batı'dan gelen seyyahlar olsun. Sö-zün özü, Hata ve Hutun (420) tüccarları ile Rus, Slav, Bulgar, göçebe Arap ve Acemler ve bütün dünyanın her tarafından, her cins ve milletten dünyayı dolaşan ve ülkeleri gezen diğer seyyahların, Bedlis'in "Delikli Taş"ından mutlaka geçmeleri gerekmektedir. Bu taş, Bedlis'in güneyinde ve bir fersah mesafededir.

Bu Delikli Taş aynı zamanda bir pıncıdır. Suları fişkırdıktan ve yeryü-züne çıktıktan sonra, günlerin geçmesiyle suları donar. Böylece taş, gelip geçenlerin önünde güçlü bir set meydana getirir; artık onlar bu seddi büyük güçlkle geçebilirler. Fakat, Bedlis şehrinde, "Hatun Camii ve Köprüsü" adlarıyla bilinen bir cami -ve büyük bir köprü yaptıran çağının hayırsever bir kadını, kayadan meydana gelmiş bu seddi deldirmiş ve kervanların, yolcuların bu delikli taştan gelip geçmelerine elverişli olması için deliğini genişletmiştir.

Bedlis kutlu ve kutsal bir yerdir; orada, Allah'ı tamyandan ve ermiş evliyadan olan birçok tasavvuf adamları ve şeyhler yetişmiştir.

Vakıdi, Nevfel bin Abdullah'tan naklen şunları anlatmıştır: "Ömer'in -yüce Allah ondan razı olsun-halifeliği zamanında, İyaz bin Ganm, 27 (649) yılda Diyarbekir ve Ermenistan'ı fethetmekle görevlendirildiğinde, Ahlat'm o zamanki hükümdarı Yustinyus adında bir kâfirdi; Bedlis hü-kümdarı ise Servend bin Yunus'tu. Muş ve Sason Kralı ve Patriği ise Senasır adında bir kâfirdi. Fakat hepsinin önde geleni ve büyüğü, kızı Taron'u kendine vâliya tayin etmiş olan Ahlat hükümdarı Yustinyus'tu.

Feth El-Bilad adlı kitapta da şunlar yazılıdır: "Bu kızın babası, ken-disini, amcası olan Bedlis hükümdarı Servend'in oğlu Bığuz'la evlendir-mek istiyordu. Oysa bu, kızın aşkına aykırı düşüyordu; çünkü kız Senasır'ın oğlu Muş'u seviyordu. Bu prens güzel, parlak yüzlü, açık alınlı, iyi ahlak-lı ve iyi kalbli bir gençti. Kâfir hükümdarların çocukları, Amed Valisi Dar-ab oğlu Meryem'i desteklemeye ve ona yardım etmeye koştukları sırada, bu prenslerin arasında, babasının adına gelmiş olan Taron da vardı. Bu vesileyle sevgilisi Senasır oğlu Muş'la karşılaşınca şuurunu ve dengesini kaybetti; sonra da, küffar ordusunu terkedip Müslümanların karargâhına gitmek konusunda kendisiyle gizlice sözbirliği etti. Böylece İyaz bin Ganm'm hizmetine girdiler ve Müslümanlığın nuru ile şereflendiler. Ora-da Taron ile Muş'un nikâhı da kıyıldı.

(419) 304 numaralı dipnota bakınız.

(420) Hata ve Hutun eskiden Doğu'da iki bölgenin adlarıydı. (M.E.B)

Taron, sonra İyaz'ın adamlarıyla, hazırlanmış olan sağlam bir plan ko-nusunda sözbirliği etti. Bu plan gereğince Taron, babası Yustinyus'a kaçtı ve kendisine şöyle dedi: 'Muş beni Müslüman olmaya zorladı; ben de elverişli fırsatı bulunca onlardan kaçıp sana geldim.' Bunun üzerine ba-bası müsterih oldu. Sonra fırsat gelince Taron babasını öldürdü ve Ahlat Kalesini barış yoluyla Müslümanların askerlerine teslim etti. Bu durum, Bedlis hükümdarı Servend'i de, Yukanna aracılığıyla, İyaz'a 100 bin altın para, Frenk kumaş ve ipeklilerinden 1.000 elbise, 500 Arab atı, 100 de şehir atı vermek şartıyla, Müslümanlarla barış yapmak zorunda bıraktı."

Şehrin şimdiki nüfusunun çoğunluğu Ermeni'dir. Şehir halkının Müslü-man olanları İmam-ı Şafii mezhebine mensuptur. Yalnız az bir kısmı hariç; bunların babaları, Türklerin egemenliği sırasında, onlara uymak için Ha-nefi olmuşlardır. Vilâyet halkı ise bütünüyle Şafii Müslümanlardır; dindarlığa hevesli ve ibâdetleri seven kimselerdir. Son derece cesur, cömert ve iyilikseverdirler; misafirlere ve gelip geçen yolculara büyük ilgi gösterirler. Her Müslüman köyünde, hatta evlerinin sayısı üç-dördü geç-meyenlerde bile, her beş vakitte İslâmiyetin emirlerini yerine getiren imamı ve müezzinli, ibâdete açık bir cami vardır; bu camilerde halk sürekli ola-rak cemaatle namaz kılmakta ve farzları, sünnetleri kılmakta asla kusur etmemektedir. Bunun içindir ki, çeşitli zamanlarda onlardan, özellikle o güzel şehir Bedlis'te son derece bilgili, kanaatkâr, dindar ve faziletli in-sanlar çıkmışlardır. Bu faziletliilerden, biz şunları anlatalım:

(421) Belazuri'nin "**Fütuh el-Bıldan**" adlı kitabı olsa gerek. (M.A.A.)

(422) Yani şehir dışındaki bölgelerde yaşayan halk. (M.E.B.)

1-En büyük mevlâmız, dünyadaki mütahassis bilgilerin önderi, ruhi erdemleri içinde toplamış, büyük bilginlerden biri olan Mevlâna Abdurrahim Bedlisi. **Metâlr** kitabına son derece güzel bir

açıklama yazmıştır. Ayrıca mantık ve meani ' konularında, fazilet sahipleri arasında ünlü olan eserleri vardır.

2- Mevlâna Muhammed Berkal'i. Bilginler ve fazilet sahipleri arasında, fıkıh ve hadis bilimlerinde önder olarak ün salmıştır. Ayrıca nahiv biliminin de **Hubaysi** ve **Hindi** kitapları üzerine Bedlis Hükümdarı Emir Şeref'in adına yazmış olduğu birer açıklaması da vardır; bu açıklama herkesin elinde bulunmaktadır. İşte bu bilgin de yine Bedlis şehrinde yetişmiştir.

3- Araştırmacıların kutbu, incelemecilerin kanıtı, şeriatın durumunun koruyucusu, tarikat adamlarının önderi olan Şeyh Ammar Yasir. Bu, Şeyh Ebu Necibeddin El-Suhreverdi'nin müritlerinden ve Şeyh Necmeddin-i Kübra'nın -yüce Allah ruhlarını kutsam- şeyhiydi. İşte bu da yine Bedlis şehrinde doğmuştur.

4- Fazilet ve irfan sahibi hazretleri Mevlâna Hüsameddin Bedlisi. O da bilgisine göre hareket eden bilginlerden ve Allah'ı tanıyan mutasavvıflardan. Tasavvuftaki tarikati, Şeyh Ammar Yasir'e ulaştır. Riyazet ve nefsiyle yaptığı mücadele ile tarikatta kemal derecesine erdikten sonra tasavvufta güzel bir yorum kitabı yazmıştır.

5- Mevlâna Hüsameddin'in oğlu Mevlâna İdris El-Hakim . Kendisi bir süre Akkoyunlu sultanlarının İnşa^ ' görevini işgal etmiştir. Daha sonra Sultan Selim Han'ın meclisinden olmuş; bunun üzerine şanı yücelmiş ve kadri artmıştır. Sonra Sultan'ın Mısır gazası ve fethinde yanında bulunmuş; orada Sultan'ı övmekte dilini serbest bırakmış ve parlak kasi-deler yazmıştır. Kendi durumundan şikâyet ettiği şu beyitler, o kasidelerden birinin bir parçasıdır:

"Cahillikten doğan akçemin geçersizliği ne zamana dek geçerli olacak?"

(423) Mantık konusunda XIII. yüzyılda yazmış bir kitap. (M.E.B.)

(424) Arap edebiyatının bir kolu. (M.E.B.)

(425) Bu bir yazma hatası olsa gerek; çünkü **Hubaysi Mantık** kitabıdır. (M.A.A.)

(426) Ünlü İdris-i Bedlisi. (M.E.B.)

(427) Yazıcıhk. (M.E.B.)

277 Oysa sensin gerçek ve sahte üstünlüğün ölçüsü Faziletlefi içinde toplayan Mısır'dan bir arpa kadar bile fazilet edinemedim

O Mısır ki, cahiller orada eşekler gibi çuvalarla cevher getirir Meğer şu fakir için haram bir toprak oldu o Mısır Çünkü ağaçlardan helâl yoldan koparamıyorum ben Hizmetimin karşılığı olarak, malik olmadığım şeyler aldım senin meyvelerinden Senin içindi çünkü dostlan ve ülkeyi terkedişim Rum, Şam ve Kürd ülkeleriyle Diyarbakır'da Soylu topluluklar var ki, hepsi çaresiz, perişan benim gibi Makam sahipleri aracılığıyla Padişaha arzetsen hâlimi Şüphesiz defter gibi katlanır ve sarılıp kaldırılır Madem ki, faziletlerin toplandığı Mısır otağmdır senin ey Şah! Demek ki bilimlerini içinde toplamakla ün salmaya layıksın Akli, nakli ve edebî bilimlerini

Fıkıh, tıp ve matematik bilimlerini kendinde toplayan bir ağaçsın sen Öyleyse bilimlerin göğüne çıkmış bir kimse İdris'in oraya yükselmiş olduğunu nasıl inkâr edebilir?

Mevlâna İdris, Osmanlıların eserlerini ve kanunlarını özet olarak kapsayan "Tarih-i Âl-ı Osraan" konusunda Farsça bir kitap yazmıştır. Bu kitap söz güzelliğinde, cümle kuruluşu belâgatinde, parlak ve akıcı girişlerde son derece değerlidir. Diyebilirsin ki bu, parlaklık ve güzellikte bir benzeri olmayan bir kitaptır. Sekiz padisahın biyografisini ve durumlarını kapsadığı için kitabına **Heşt Behişt** adını vermiştir. Kitap yaklaşık olarak 80 bin beyitten meydana gelmiştir.

Mevlâna İdris'in nükteli sözler söylemek, hafıza sürati ve güzel kavrayış örneklerinden biri şudur: Şah İsmail-i Safevî Rafızılık mezhebini ilân edip yaymaya başlayınca resmi mezhep hâline getirince, Mevlâna İdris bu olayın tarihi konusunda "mezheb-i nâ-hak" demiş; bunun Farsça anlamı "hak olmayan

mezhep"tir. Bu söz yayılmış ve Şah İsmail'in kulağına kadar gitmiştir. Bunun üzerine, özel meclisinde olan Şirazlı Mevlâna Kemaleddin Tabib'e, Mevlâna İdris'e bir mektup yazarak, bu tarihi koyanın gerçekten kendisi olup olmadığını sorması için emir vermiştir. Mevlâna Kemaleddin emri yerine getirerek, birçok edebî nükteler ve sanat inceliklerini kapsayan bir mektup yazmış ve Mevlâna İdris'e göndermiştir. Mevlâna İdris bu mektup okuyunca, o sözü kendisinin söylediğini inkâr etmemiş ve yazdığı cevabında şunları söylemiştir: "Evet, o tarihi koyan benim' fakat onun terkibi Farsça değil, Arapça'dır; çünkü ben 'mezhebuna hak'^ ' dedim." Bunun üzerine Şah İsmail bu

isabetli cevaba ve bu ince yoruma hayran kalmış ve Mevlâna'nın çağrılması, hizada seferde kendisiyle birlikte ol-ması için teşvik edilmesi konusunda emir vermiştir. Fakat Mevlâna bu çağrıya uyamayacağını, mazur görülmesini bildirmiş ve Haşmetlularma, mazeretini, kendisine ve ailesine bağlılığını kapsayan bir kaside gönder-miştir. Biz bu kasideden şu beyitleri nakledelim:

(428) *Bu mısırada tevriye vardır. Çünkü İdris, hem kendi adıdır, hem de göklere yükselmiş olduğuna inanılan İdris Peygamber'in adıdır. (M.E.B.)*

(429) *"Sekiz Cennet" anlamına gelir. (M.E.B.)*

(430) *"Ebced Hesabı" denilen hesaba göre yazılan bu tür tarihlerde her harf bir sayıyı temsil eder. Buına göre yukandaki sözden çıkan tarih Hicri 906 (1501)dir. (M.E.B.)*

"Babalardan, atalardan beri senin ailenin hizmetçisiyim ben Dedem dedenin hizmetçisiydi, kutsal yolda arkadaşıydı Babam da Haşmetlu Şah'ın ikinci dedesinin öğrencisiydi Zahirî bilimini ondan aldı, içini de onun nurundan aydınlattı Ben has kulunsa Şah Haydar'la olan yolum Bendenizin onunla olan güzel ilişkilerimden ötürü şekerle sütün kanşımı gibiydi Ne güzel rastlantıdır ki **Kur'an** ayetlerinde de, 'İsmail adı her yerde bendenizin adıyla birlikte gelmiştir

6- Eb'ül-Fadl Efendi bin Mevlâna İdris. Son derece faziletli ve akıllıydı. Sultan Süleyman Han zamanında Rumeli defterdarlığı görevinde bulundu ve orada uzun zaman kaldı. İki seçkin oğlu vardı; fakat bu seçkinlikleri-nin meyveleri henüz olgunlaşmadan ikisinden de yoksun kaldı. Bir gün İstanbul'da iki oğluyla birlikte gemiye binerek Galata tarafından geliyor-du. Ansızın deniz dalgaları birbirine çarpmaya ve şiddetle kabarmaya başladı; bu nedenle gemi devrildi ve iki oğlu bunun kurbanı olarak hain denizin dalgaları arasında boğuldular. İkisi de çocukluklarının baharında ve gençliklerinin başındaydı; ve bu fani diyardan beka diyarına henüz bir şey sunmamışlardı. Şiir:

"Birinin gemisi, kendi kaçınılmaz tufanıyla battığımda,
Kaderin karşıdan gelen pençesi suyun içinde yüzücünün elini kırar."

Bunun üzerinden uzun bir zaman geçmeden ölüm Eb'ül-Fadl'ı da ya-kaladı ve kendisi, müsterih, fakat iki aziz çocuknım ayrılığmdan ötürü son derece üzgün olarak Rabbinin huzuruna gitti. Bunlardan sonra erkek ço-cuk kalmadığı için soyu kesildi.

(431) *"Mezhebimiz hakır" anlamına gelen bu sözle, yukanda geçen "mezheb-i nâ-hak" sözü arasında, ikisi de Arap harfleriyle yazıldığımda, inli bakımından bir fark yoktur; o sözü bu şekilde yorumlayabilmesinin nedeni budur. (M.E.B.)*

(432) *"Bendeniz"den kendini kastediyor. **Kur'an'da** adları birlikte geçen İdris ve İsmail iki peygamberdir. (M.E.B.)*

7- Şeyh Ebu Tahir-i Kürdi. Bu da Bedlis'lidir ve Bedlis'in batısında bulunan Kösür mihallesinde gömülmüştür; parlak nurlara sahip mübarek türbesi gece gündüz ziyaret edilmektedir. Mevlâna Nur El-Mille ve'd-Din Abdurrahman El-Camr ', **Nefehat** adlı kitabında kendisinden bahset-miştir.

8-Şair Şükri. Başlangıçta Türkmen beylerinin hizmetindeydi; sonra Bedlis hükümdan Şeref Han'ın hizmetine girdi. Bundan sonra durumu değişti ve sonunda Sultan Selim Han'ın has meclisine girerek onun önde gelen ne-dimlerinden biri durumuna geldi. Bu yüzden, **Türk Şairleri Tezkiresi'nin** yazarı Latif Rumi, kendisini tezkiresinde anlatmıştır. Bu şair, Sultan Selim zamanındaki olayları üstün bir nazımla yazmış ve bunu çok güzel hazırlamış; adını da **Selimname** koymuştur. O da yine Bedlis'lidir.

Bütün bunları anlatmamızın amacı, Bedlis'in her zaman fazilet sahiple-rinin ve bilginlerin toplandıkları bir yer olduğunu, sanat ve edebiyat adamlarının merkezi olduğunu açıklamaktır. Halen Şekeriye Medresesin-de öğretim yapan Mevlâna Musa, 120 yaşında ölmüş olan dedesi Mevlâ-na Şah Hüseyin'den naklen bana şunları anlatmıştı: Şeref Han ile, Şah İsmail tarafından Adilcevaz, Erciş ve Bargiri'nin muhafızlığıyla görevlendirilmiş olan Behram Bey Zulkadır arasında Ahlat ve dolayları üzerine meydana gelen anlaşmazlık yüzünden çarpışmalar çıkmca, Şeref Han bunları püskürtmek ve defetmek için, Şeyh Emir Bılbasi komutasında bir askeri birlik gönderdi; Bedlis'te bulunan öğrencilerden ve bilim adamlarından 500 kadırı, din uğrunda cihat ve gaza yapmak amacıyla silâhlana-rak bu askeri birliğe katıldılar ve hep birlikte Erciş beldesine doğru gittiler.

Öte yandan, Bedlis şehrinin havası ve iklimi güzeldir. Çevresini zengin bahçeler, sayılamayacak kadar binalar sarmıştır. Bedlis'te, Gök Meydan'a yakın bir yerde, Şeyh Hasan Xizani (Hizani)nin oğlu ve Şeyh Abdullah Bedahşani'nin halifesi Şeyhülislâm ve yaratıkların en hayırlısı Mevlâna Abdülhallak'm türbesi bulunmaktadır; halk tarafından ziyaret edilir ve onunla dualar kabul olunur.

Onun tasavvuftaki tarikatının zinciri ise, Şeyh Rukneddin Alaüddeve El-Semnanî'ye -Allah aziz sırrını kutsasın- ulaştır.

İşte, onun Bedlis suyunu ve havasını öven mübarek şiirlerinden birkaç beyti, kutlulanmak için buraya alıyoruz:

"Bedlis ne Bedlis'tir bilir misin? Utandırmıştır o
Hızır suyunu ve İsa nefesini kendi su ve havasının yanında
Öyle temiz ve pak bir yerdir ki o Bağ-ı İrem ondan utanarak yok olmuş yeryüzünden
Öyle bir diyardır ki o, güzel havasından ötürü, ceylân
Huten(437) çölünden bir anda kurtulup oraya gelmek
Ve miskini bu dağda ortaya koymak istedi.
Fakat seher yeli dedi ki ona: Ne hatalı bir hayal bu!
Çin miski o dağın toprağında yoğrulmuştur baştan başa
Ve onun yanında seninki toprak değerinde kalır
Öyle bir temiz ve güzel toprağı var ki onun
Seher yeli cennet bahçelerinden esip gelmişti
Onun temiz toprağından biraz alıp cennete götürmek
Ve onunla, siyah saçları örgülü hurilere övünmek için
Fakat orada ne kadar başıboş dolaştıysa da
Temizliğin ta kendisi olan toprağından bir şey elde edemedi"

Bu beldenin sakinleri, gerçi kış mevsiminde karların çokluğundan, soğu-ğün şiddetinden, rüzgârların ve fırtınaların esmesinden güçlük çekiyorlar; ama havasının güzelliği ve sağlığa elverişli oluşu, soğuğunun da dayanılabilir-lecek oluşu, insanların şiddetli bir eziyet duymamalarını mümkün kılmaktadır. Çünkü Bedlis'te çok ve ucuz odun bulunur. O kadar ki, zengin fakir, bel-denin yabancı ile halk arasında bir fark olmaksızın, bütün halkın odun elde etmesi mümkündür. Örneğin bir katır yükü kuru odun, 12 Osmanlı akçesine alınabilir ki, bu da bir gümüş dirhem değerindedir. Hatta bu şehrin hamamları bile kuru odunla ısıtılmaktadır.

Bazen kış ortasında, karların fazla yağması ve yerde donması yüzünden, yolun gelen gidenlerin yüzüne kapandığı da olur. Bu nedenle eski sultanlar ve geçmiş hükümdarlar, buralarda oturan Müslüman ve kâfirleri, yolu korumaları ve kardan kapandıkça açmalarına karşılık, şer'i vergilerden ve geleneksel ödemelerden muaf tutmuşlar; bu konuda hükümler, beratlar ve fermanlar çı-karmışlar; bunlar, gereklerine göre hareket edilmesi ve sonradan gelenlerden kimsenin bunlara aykırı davranmaması için lanetlerle pekiştirilmiş; üsteleme-lerle de belgelendirilmişlerdir.

(433) İran 'h ünlü şair, mutasavvıfve bilgin. (M.E.B.)

(434) Hayat suyu, abihayat. (M.A.A.)

(435) İsa 'nın ölüleri diriltten nefesi. (M.A.A.)

(436) Kur'an 'da da adı geçen eski bir şehir. (M.E.B.)

Bu ülkenin hükümdarları birçok cami, medrese, han, misafirhane, hamam, köprü ve kemer gibi hayır kurumları ve kamu yapıları kurmuşlardır.

Bu cümleden olarak şehrin içinde yontma taştan 21 kemer vardır; gidip gelenler bunların üzerinden geçmektedirler. Şehrin 16 semti, sekiz'^o) ha-mamı ve dört camii vardır. Bu camilerin biri eskiden Ermeni kilisesiydi ve İslâm ordularının burayı ilk fethetmeleri sırasında camiye çevrildi; bu cami şimdi "Kızıl Mescid" adıyla bilinmektedir. Diğer bir cami de Selçuklu-ların eserlerindedir ve "Camii Köhne" adıyla bilinmektedir; tarihi Küfi yazısı ile yazılmıştır. Başka bir cami daha vardır ki, Bedlis hükümdarı Emir Şemseddin tarafından yanındaki zaviye ile birlikte Gök Meydan'da yapılmış; bu müessesenin tümüne "Şemsiye" adı verilmiştir. Dördüncü cami ise "Şerefiye" adıyla bilinmektedir; bunu, yamndaki zaviye ile birlikte Mardin Mahallesi'nde, bu satırların yazarı olan fakirin dedesi merhum Şe-ref Han yaptırmıştır. Bu camiler bugüne kadar namaz kılanlarla mamur olagelmıştır; müezzinleri, imamları, hatipleri vardır; bunlara bol maaş veril-mektedir. İslâm fethinden bu yana, Bedlis'te cemaat ve cuma namazlarının yükselttiği İslâm şiarlarının kesilmiş olduğu bilinmemektedir.

(437) 434 numaralı dipnota bakınız.

(438) Başka bir nüshada 20'dir. (M.A.A.)

Bedlis'te beş bilim medresesi daha vardır ki, hepsi de, yüce Allah'a muhtaç olan bu güçsüz fakirin eserleridir. "Hatibiye", "Hacıbegiye", "Şük-riye", "İdrisiye" ve "İhlasiye" adlarıyla bilinen bu medreselerin hepsini 999 (1591) yılında Şemsiye Zaviyesi'nin yakınmda yaptırdım. Bu medreseler şimdi büyük fazilet sahipleri ve edebiyat adamları olan öğrenciler, bilginler ve müderrislerle dolup

taşmaktadır.

Örneğin Şerefiye Medresesi'nde, Şafii fikhımn dallarını çok iyi bilmek konusunda, hadis ve tefsirde bir benzeri bulunmayan Mevlâna Hıdır Bibi ders okutmaktadır. Yaygın olan inanca göre, onun yanında bir şey okuyan kimse okuduğunda mutlaka kemale erer. İhlasiye Medrese-si'nde de, Kürdistan bilginleri arasında yüksek himmeti ve yüce kadriyle tanınan Şeyh Şemseddin Mevlâna Muhammed Şerânşî Hazretleri ders okutmaktadır. Kendisi, tefsir, astronomi, mantık ve kelâm bilimlerinde tam bir yeteneğe sahiptir. Hacıbegiye Medresesi'nde ise ders okutmak, fikhî çok iyi bilerek konusunda, kanaatkârlık, günahlardan sakınma, dindarlık ve bütün durumlarında, bütün hareketlerinde dürüstlük ve doğruluk dallarına tutunmada benzeri az bulunan, aynı zamanda mutasavvıf olan Mevlâna Muhammed Zırki'ye aittir. İdrisiye Medresesi'nde ise "Melaye Reşık", yani "Siyah Hoca" diye tanınan Mevlâna Abdurrahman, Asita-ne'den elde etmiş olduğu, hayat boyunca berattaki şartlar gereğince ders okutmaktadır. Bu da kendi bilim alanında en üstün bilginlerdendir.

Bunlardan başka, fazilet, edebiyat sahipleri, zanaat ve meslek adam-larından da birçok kimseler vardır ki; 800 kadar dükkân ve mağazaya dağılmışlardır.

Belde, yukarıda adları geçenlerden başka, şüphesiz daha birçok hayır kurumlarını içine almaktadır. Bunların bir kısmı merhum Hüsrev Paşa'nın, yani devletin mimarı, hayır ve yararlı işlerde başarı kazanmış, iyilikleri ve doğrulukları kendinde toplamış, davul ve bayrak sahiplerinin sığınağı, fazilet ve bilim adamlarının ilticagâhı, padişahlık devletinin güvenilir adamı, Hakan Hazretlerinin güvendiği adam olan Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın eserleridir. Bunlar, pahalı mermerden yapılmış iki hamamdan, gelip gidenler için yapılmış iki handan, iki yana açılık iki kapısı bulunan 100 kadar dükkândan, iki tabakhaneden ve gelir getiren arazi ve bina gibi başka eserler-den meydana gelmiştir. Bunların hepsini Rahwa (Rahva) Zaviyesi'ne vakfetmiştir.

Şüphesiz bu güzel yapılar, Bedlis şehrinde imar, parlaklık ve güzellik izleri meydana getirmiştir. Bu büyük binaların ve güzel mimarlık eserlerinin ta-rihlerini de, o güzel şehrin, babalarından ve atalarından bu yana kuşaktan ku-şağa yüksek mevkiler alan ve yüce rütbelere yükselen büyüklerinin çocukla-rından ve kadılarından biri olan faziletli Üstad, güzel konuşmacı, müteakabil edebiyatçı Muhammed Hassân Efendi "Binaye Xusrewane" (Bina-i Hüsreva-ne)(441) ,özüyle(442) koymuştur.

(439) *Arap yazınının bir şekli. (M.E.B.)*

(440) *Hıdır Xizani (Hızan Hıdır). (M.A.A.)*

Bu hayır kurumlarından ayrı olarak, adı geçen Vezir, iki büyük eser daha yaptırmaya girişti ve bunları kısa zamanda, bütün halkın ikisine de hayranlı-ğını kazanacak şekilde tamamladı; uzak yakın herkes tarafından kabul gördü:

1- Tatvan Köyü ve Bedlis şehri arasındaki Rahwa (Rahva) İmaretini mey-dana getiren binalar topluluğu. Bunlar, kervanların indiği iki geniş han, yük-sek sütunlu bir zaviye, zarif, ince yapılı bir hamam, göğüsleri ferahlatan ve imrenmeyle, sevinçle dolduran bir cami, zanaatçılar ve tüccarlar için yapılmış on dükkândan ibarettir. Ayrıca, imar eserlerini ve halkın rahatı için gereken vasıtaları çoğaltmak için, o yere, 12 bin zira mesafede bulunan bir çeşmeden duru bir su getirdi. Oraya ayrıca, Müslümanlardan ve Hıristiyanlardan 30 bin kadar aile yerleştirdi. Sonra, buranın imaretinin devamı için, merhum Sultan Murad Han'ın iktâ mülkiyeti yoluyla kendisine vermiş olduğu toprakları vak-fetti. Bu toprakların geliri hâlâ, adı geçen imarete gelip giden yolculara veri-len ekmeğe, çorbaya ve aydınlatma yağma harcanmaktadır. Yolcuların her bi-ri kendi kadri ve mevkiine göre büyük bir ilgiyle ağırlanır. Örneğin bu hayır imaretine misafir olarak inen ve geceleyenlerin bir kısmı Türk, Tacik, Arap ve Acem beyleri ve ileri gelenleri, ayrıca özgür, köle, uzak, yakın herkestir.

Bedlis şehri ile Tatvan köyü arasında bulunan bu yerde gerçi birçok köy ve hanlar vardır ve karların fazla yağması, soğuşun şiddeti sırasında yolcular buralarda barmırlar; kar o kadar yağar ki, Bedlis ileri gelenleri, karın çok yağdığı yıllardan birinde yağmış karı ölçtüler; 60 zira olduğunu gördüler. Eskiden her kış, tüccarlardan ve öteki yolculardan birkaç kişi muhakkak helâke ve kaçınılmaz ölüme uğradı. Geçmiş sultanları ve hü-kümdarları, özellikle bey olan benim ulu babalarımı ve atalarımı, kışın halkın barınması için orada imaret ve hanlar yaptırmaya şevkeden de işte budur. O imaretlerin temelini atmışlar ve inşaata da başlamışlardır. Duvar-ları ve surların izleri hâlâ gözlerin önündedir; birbirini izleyen değişiklikle ve karışıklıklar yüzünden yapılmaları tamamlanmamıştır.

Fakat adı geçen Paşa'nın nefeslerinin bereketleri ve iyi talihinden ötürü, Rahwa'daki adı geçen imareti sayesinde, 20 yıldan beri kimse eskisi gibi ölüme uğramadı. Artık birçok hacı, seyyah, tüccar ve diğer yolcular büyük bir huzur ve iç rahatlığıyla oradan geçmektedir.

2- Merhum Paşa Van beldesinde rükünleri yüksek bir cami, büyük bir medrese, bir türbe ve güzel bir zaviye yaptırdı; İyi **Kur'an** okuyan güzel sesli hafızlardan buraya imamlar, hatipler ve müezzinler tayin etti; bun-ları, kendilerini dini bilimler ve edebi sanatlara vermiş bilim öğrencileriyle, her şeyden ilgisini kesip ibâdetle meşgul olan âbidlerle doldurdu; onlara, en iyi şekilde geçimlerini ve büyük bir gönül rahatlığı içinde olmalarını sağlayacak görevler ve ödenekler ayırdı. Onlar da beş vakit namazlarından her birinden sonra onun yüce ruhuna fatiha okuyorlar; sonra her cuma ve pazartesi gecesi **Kur'an'ın** tümünü hatmediyorlar ve bunun da sevabını onun temiz ruhuna bahşediyorlar.

3- Bu iyiliksever, âlicenap, hayırsever Paşa, beni şefkatine boğdu ve elimden tutarak, Kızılbaşların vartasmdan kurtulmamızda, gerek bana ve gerekse, başkalarının tahakkümünden ötürü benimle birlikte vatani terk etmiş olan Rojkan aşiretine en hayırlı yardımcı ve en sadık kılavuz oldu. İçine düştüğümüz bu varta, bizleri, Kızılbaşların arasında 44 yıl kadar kalmak ve bu süre içinde, Kızılbaş uygunsuzlarının ve ayaktakımının söy-ledikleri ve bizlere eziyet veren, gönlümüze elem veren kötü sözleri de dinlemek zorunda bırakmıştı. İşte Paşa, düşmanların ve muhaliflerin di-kenlerinden kurtulmak, Müslümanlığın zengin bahçelerine dönüp sevgili irsi vatanımızda oturmak nimetinin zevkine ermek, sonra da geçmiş atalarımızın bizlere bırakmış oldukları meskenlerimize sığmmak için, her vasıtayla bizlere yardım etti. 443} Kısacası, merhum Sultan'ınbu satırların yazarma şefkat göstermesi, Nahcivan hükümdarlığı görevini bırakarak İslâm diyarına dönmeme istemesi ve irsi eyaletimin yönetimini eskiden olduğu gibi bana vermeyi vaadetmesi, Hüsrev Paşa'nın ve onun bu yolda harcadığı büyük çabasmm, güçlü çalışmalarım sayesinde oldu. Onun bu hayırlı işi sayesinde, kadın erkek, yaşlı genç bin kadar insanın özlemi gerçekleşti. Bu insanlar yıllar boyunca, İslâm ülkesindeki vatanlarına kendilerini döndürmesi için gece gündüz Allah'a dua ediyorlardı. Sonunda, bu satırların yazarıyla birlikte sevgili vatanlarına döndüler. Bunun için Allah'a hamd olsun.

Bedlis şehrinin gerçekten güzel olan bazı dolayları ve güzel nahiyeleri vardır. Bunlardan biri, geçmiş zamana kök salmış tarihi bir şehir olan Ahlat Nahiyesidir. Ahlat bazı vakitlerde Ermenistan bölgesinin krallarının ve Ermeni sultanlarının başkentiydi. Kral Nuşirevan zamanında ise, Ahlat, amcası Camasb'm yönetiminde bulunuyordu. Ahlat'm havası ve iklimi son derece temiz ve güzeldir. Zengin bahçeler, her çeşitten güzel ağaç ve meyveler ve özellikle nefasette ve irilikte benzerleri bulunmayan kayısı ve elmalar, şehri çevrelemektedir. Ahlat elmalarının tanesi 100 dirhemden fazladır. Bu taraflarda elma ve armutun birkaç çeşidi vardır ve bunlar Er-menistan ve Azerbaycan bölgelerinde ünlüdür. Öte yandan, Ahlat vilâyeti cami, medrese, konak, han gibi birçok hayır kurumlarını içinde toplamaktadır. Ayrıca birçok evliya, bilgin, âbid ve şeyh yetiştirmiştir. Bunlardan biri, zahiri ve batini bilimleri çok iyi bilmek ko-nusunda çağının önde gelen bilginlerinden olan Seyyid Hüseyin Ahlati'ydi. Kendisi toplamalı "cüfür" bilimride de zamanın ünlülerindendi. Bu bilim aracılığıyla, Cengiz Han'ın çıkacağı ve onun yıkıcı ordularının İran ve Turan ülkelerinde meydana getireceği tahrip ve yakıp yıkmaya izlerini daha önce haber vermişti. Bu olayların, karışıklıkların ve kanlı felâketlerin mey-dana gelmesinden önce vatandan ayrıldı ve kabilesi, aşireti, kendisine ina-nan müritleriyle birlikte Mısır ülkesine giderek Rabbinin huzuruna çıkınca-ya kadar orada kaldı. Mezarı oradadır ve mübarek ziyaretgâhlardan biri-dir. Mısır'da, bu Ahlatlılara izafetle hâlâ "Ahlatlılar Mahallesi" denilen bir semt vardır.

(441) *Hüsrevce bina, şahane bina. (M.E.B.)*

(442) *"EbcedHesabı"na göre bu sözden çıkan tarih, Hicri 974 (1567)dir. (M.E.B.)*

(443) *MuradUL (M.E.B.) 284*

Ahlat'lı bilginlerden biri de Mevlâna Muhiddin Ahlati'ydi. Kendisi fa-ziletin ve bilimin bayraklarından biriydi; matematik ve astronomi bilim-lerinde mütehassıstı. Hulagu Han'm, Tebriz Merağası'nda bir rasathane kurmakla. ve buna bir de cetvel hazırlamakla görevlendirdiği ünlü matematik bilgini Nasıruddin Tusi'nin, yardımlarına başvurduğu üç kişiden biri de kendisiydi. Nasıruddin kendisini Ahlat'tan götürdü ve kendisiyle, Müeyyiduddin El-Aruzı ve Necmeddin Debiran El-Kazvini ile birlikte bu büyük bilimsel görevin çalışmalarına başladı.

Ahlat şehri İslâmiyet devrinde defalarca harap ve virane olmaya maruz kaldı. Önce Sultan Celâleddin Harzemşah, 626 (1230) yılında Ahlat üzeri-ne yürüyüp gasp ve kuvvet yoluyla Selçukluların elinden aldığı sırada, burayı harabeye çevirdi ve şehirde büyük bir katliam yaptı.

tedbirli ve isabetli görüş sahibi bir hükümdarı yoktur." Bedlis'in ünlü nahiyelerinden biri de Xınıs (Hmıs) beldesidir. Buraya birçok geniş ve verimli otlaklar bağlıdır. Suşehri, Bingöl ve Şerefeddin dağları bunlardandır. Bu satırların yazarının ataları zamanında bu dağa her zaman Kürd aşiret ve kabileleri ilgi gösterirlerdi; büyük çıkarlar ve birçok gelirler elde ederlerdi. Bu nahiyede ayrıca yeraltından fişkırın iki pmar vardır. Birincisinden beyaz tuz, ikincisinden de kırmızı tuz elde edilmektedir; ikisinin yıllık geliri yaklaşık olarak 400 bin Osmanlı akçesine ulaşmaktadır. Buranın Divan hakları da Muş Nahiyesindeki gibidir. Bu nahiyede Ermenilerin ve öteki zimmilerin sayısı gerçi azalmıştır; ama köy lerinin ve ekilebilir topraklarının çoğu tımar ve zeamet sahiplerine verilmiştir; bunların miktarı yaklaşık olarak 400 parçaya ulaşmıştır. Bu nahi-yede soylu Arap atlarından da bir miktar vardır. Toprakları buğday ve öteki tahıllardan başka ürün vermemektedir.

(445) Devlete ödenen vergiler. (M.E.B.)

(446) İslâm devletinin himayesi altında bulunan gayrimüslimler. (M.E.B.)

(447) En az. (M.A.A.)

(448) Ençok. (M.A.A.)

(449) Bir miskal 45 desigramdır. (M.E.B.)

Bu ülkedeki tabiat garipliklerinden biri de "Bulanık" denilen bir göldür. Yuvarlak olan bu gölün çapı bir fersahtir. Suyu her zaman kırmızı bir çamurla karışıktır. Bu gölden çıkan nehir de hiç bir zaman durulmaz ve kırmızı topraktan armmaz. Orada, adı geçen göl ile Ahlat şehri arasında yer alan "Nazik" adında bir diğer göl de vardır ve suyu son derece hafif, duru ve tatlıdır; kışın donar; o kadar ki, kervanlar dört ay süreyle üzerin-den geçerler. İlkbahar gelip de Güneş Koç burcuna girince, buzlar ve donlar eriyip kırılmaya başlayınca, bu gölün sularının tuttuğu buz katlarının kırılma ve çatırdama sesi üç fersah mesafeden duyulur. Bu donun kaybolmasıyla birlikte hava ılımlaşır, balıklar bol miktarda görünmeye ve gölden küçük sulara ve sellerden oluşan derelere akmaya başlarlar; o taraflarda halk bir ay süreyle balık avlamaya gider. Denildiğine göre, o dereler ve gölde lez-zetli ve taze balıklar o kadar çoktur ki, bir tek kişi bir günde birkaç çuval dolusu balık tutabilir; her birinin uzunluğu yarım zira'a varır. İşin garibi şudur ki, bu balıkların karımlarında bulunan yumurtalar son derece zehir-lidir; insan ya da hayvan bu yumurtaları yediği zaman zehirlenmemesi imkânsızdır. Birkaç kişi, bu satırların yazarının yanında adı geçen yumurta-dan biraz aldılar ve hemen zehirlenip bayıldılar, bir gün bir gece sürekli olarak baygın kaldılar. Sonra, ancak panzehir yedikten ve karınlarındakini istifrağ ettikten sonra ayıldılar. Divan adamları birkaç defa, mültezimlik yoluyla bu göldeki balıkları icar edip tekel altına almaya teşebbüs ettiler; bu da, benim yönetimim zamanında oldu; fakat bu teşebbüs, Divana hiç bir yarar sağlamadı. Çünkü o yıl bahklar, mutat olduğu gibi dışarı çıkmadılar ve akarsulara geçmediler.

Bedlis'in kuzeyinde, Muş ve Ahlat şehirleri arasında "Nemruz Dağı" denilen büyük bir dağ vardır. Halkın inancına göre, Nemruz o taraflarda kışı geçirir; yaz gelince de o dağa çıkıp yazı orada geçirirmiş. Bunun için dağın doruğunda bir kale, çeşitli binalar ve büyük krallık sarayları yaptırmış' bunlarda oturmuş ve vaktinin çoğunu burada geçirmiş. Vahid-i Kahhar kendisine gazap edip de güçlü bir padişahın yakalayışı gibi kendisini yakalayınca, yüksekliği 2 bin zira'dan az olmayan o yüksek dağ da çök-türmüş ve 1.500 zira' içeriye batırmış. O çöküntüden oluşan çukurda ise büyük bir göl meydana gelmiş. Bu gölün bütün çevre genişliği yaklaşık olarak 5 bin zira'dır.

Oradaki dağmık taşlardan, sık ağaçlardan ve yoğun otlardan, insan bir veya iki yoldan başka bir yerden adı geçen göle ulaşamaz; bu bir iki yol da son derece dar ve sarpdır. Hayvanların yürüyebildiği yollar da yine yalnız ikiyi geçmez. Bu gölün suları son derece duru ve soğuktur. Fakat gariptir ki, gölün kenarında küçük bir çukur da kazıldığı zaman sıcak sular fişkırır. Yer çoğunlukla taşlıktır; fazla toprak ya da çamur bulunmaz. Çünkü siyah kayalar yan yanadır ve birbirine yapışmış durumdadır. Bu kayaların bir kısmı, Türklerin "devegözü" dedikleri cinstendir. Bunlar delikleri dolu arı peteklerine benzerler ve serttirler. Bunlardan başka bir çeşit kaya daha vardır ki, ötekilerden daha yumuşaktır, siyah taşlar gibi.

Bu mevkiin kuzeyinde, koyu bir kara suyun aktığı bir kanal vardır. Demircilerin körüğünden akan kara suya benzeyen bu suyun tartıdaki ağırlığı demirden daha ağırdır; bu su yerden fişkırır ve hızla uçuşuma doğru iner. Kanaatime göre bu su her yıl çoğalıp azalır. Fişkırırken 30 zira'dan fazla yükselir ve uzunluğu birkaç yüz zira' olarak tahmin edilen bir alana yayılır; buradan da birkaç yönden çıkar. bu suyun, ağırlığı bir "menn"ı geçmeyen bir parçasını ayırmak isteyen bir kimse, bunda büyük bir güçlük-le karşılaşır.

BİRİNCİ KISIM

Rozkan Aşiretinin Durumu ve Bu Adla Adlandırılmasının Nedeni

Hakkındadır

Açıkça bilindiği gibi, "Rozkî" sözcüğü Derice bir sözcüktür. Bazıları da bu sözcüğün yazılış biçimini "c" ile, bazıları da "ş" ile tespit etmişlerdir. Bugün yaygın olan biçimi "Rojkî" ise, aslında "bir gün" anlamına gelen "yek rıj" demektir. Buradaki "roj" sözcüğünün sonundaki "kî" ise, "Xocekî"⁽⁴⁵⁷⁾, "Perdekî"⁽⁴⁵⁸⁾ ve benzeri sözcüklerdeki "kî" gibi "tek"lik ifade eden bir ektir. Bazı edebiyatçılar, "k" ve "ı" harflerinin Farsça'da "küçültme" için de kullanıldıklarını söylemektedirler. Diyebiliriz ki, bu sözcüğün "c" ile yazılması Arapça'yı iyi konuşanların kuralına dayandırılmıştır; çünkü onlar Dericedeki "j" harfini Arapça'daki "c" şeklinde yazarlar. Sözcüğün "ş" ile yazılmasına gelince, bu da güzel konuşan Kürdlerin tabiatına uygun olmaya dayandırılmıştır.

Haberleri nakleden ve eserleri koruyanlardan sözlerine güvenilirlerin rivayetine göre, Rojkan aşireti, 24 Kürd aşiretinin bir günde, Xwet (Hu-vit/ ' dolaylanndaki Tab denilen yerde toplanıp ittifak kurmalarından doğmuştur. Kabilelerden meydana gelen bu topluluk, sonra iki ünlü kola ayrılmıştır. 12 gruptan kurulu olan birinci kola "Bılbasî" adı verilmiş; ikin-ci kol da "Qewalîsî" (Kavalîsî) adıyla adlandırılmıştır. "Bılbasî" ya da "Bılbisî" ile "Qewalîsî" sözcükleri ise, Hakkâri hükümdarlarının köylerinden iki köyün adlarıdır; diğer bir rivayete göre ise, bu iki sözcük, Baban aşiretlerinden iki aşiretin adlarıdır.

Sözün özü, onlar önce Tab mevkiinde toplanıp oranın topraklarını ken-di aralarında parça parça bölünce ve her şeyde birleşip dayanışma içine girerek tek kalbli bir adam hâline gelince, aralarında, işlerini yönetecek bir hükümdar tayin ettiler. Ondan sonra da vilâyetin kalan topraklarını ve diğer beldelerini ele geçirdiler. Dillerde ve ağızlarda yaygın olan sözlere göre, Tab beldesinin topraklarında payı olmayan kimse, aslen Rozkanlı değildir.

(451) Eski bir ağırlık ölçüsü. (M.E.B.)

(452) 245 mumarah dipnota bakımsz.

(453) Aşiretin adı "Rozkî"yada "Rojkî"yemeusupolanlara "Rozkîyan"(Rozkanlılar) ya da "Rojkîyan" (Rojkanlılar) denir. Biz de Türkçe çoğul şeklini aldık. (M.E.B.)

(454) EskiFarsça. (M.A.A.)

(455) "Rockî"bir diğer nüshada "ç"ile,yani "Roçkî". (M.A.A.)

(456) "Roşkî" (M.A.A.)

(457) Yanibirhoca. (M.E.B.)

(458) Yani birperde. (M.E.B.)

(459) "Rozkî" sözcüğü. (M.E.B.)

Bu aşiretler, başlarına tayin ettikleri ve gönülden kendisine itaat ettikleri hükümdarlarının bayrağı altında toplandıktan sonra, yabancıların hüküm sürdüğü komşu beldelere saldırmaya başladılar. Rivayete göre o çağda Bedlis ve Hazzo vilâyetlerine, Gürcistan hükümdarlarından Tadıit (David) adlı bir kişi hükmediyordu. Rozkanlılar Bedlis ve Hazzo vilâyetini işte bu Gürcü adamdan almışlardır. Diğer bir rivayete göre ise, Bedlis'i Gırdıkan aşiretinden, Hazzo şehrini de Gürcülerden almışlardır. Bazıları da Rozkanlıların, Bedlis'i "Zoqeysi" (Zokaysî/ aşiretinden almış olduklarını söylerler. Bütün bu söylentilerde, sözün doğruluğu ya da yanlışlığı rivayet edenlere aittir.

Sözün özeti, Rozkanlılar Bedlis ve Hazzo'yu tamamen istilâ ettikten ve bu iki beldeyi bağımsız hükümdarlar ve asıl sahipleri gibi yönetmeye başladıktan sonra, yönetimlerini elinde tutan ve işlerini gören beyleri, Allah'ın rahmetine kavuştu; fakat yerine geçecek çocuk bırakmadı. Bu durum, Rozkanlılar arasında anlaşmazlık çıkmasına yolaçtı ve liderler bir-birlerine boyun eğmez duruma geldiler. Bu nedenle Mevlâna Hatîfî'nin şu sözleri onlara uygun düştü:

"O memleket için ağlanır ve feryat edilir ki,

Orada kimin imdada koşacağı bilinmez

Sarhoş fahişe Kâ'be'de kusar

Arkasında hakimın sopası yoksa eğer."

(460) Onlar, "j"harfini "ş"ye çevirirler. (M.A.A.)

(461) Bedlis'in batımdadır. (M.A.A.)

(462) Başka bir nüshada "Zoqeysi"dir. (M.A.A.)

Durum bir süre böyle gittikten sonra, aşiret reisleri, aile ve kabile liderleri duruma çare bulmaya çalıştılar; aralarında istişarede bulundular ve sonunda, Kısra sultanlarının soyundan olup, Ahlat

şehrinde oturan İzzedin ve Diyaeddin adındaki iki soylu kardeşe gidip, onları kendilerine gelmek ve aralarına yerleşmek için çağırmaya karar verdiler. Böylece bu iki kardeşten hangisinin kamu işlerini eline alma ve idari işlerini yürütme gücüne sahip olduğunu öğrenecekler, onu başlarına Bey tayin edecekler, kendisine içtenlikle itaat edeceklerdi ki, o da ülkeyi kalkındırsın ve boz-guncuların, güvenliği bozanların ellerine demir bir elle vursun ve adaleti doğru bir teraziyile yürütsün.

Bu fikri yerine getirmek için, Rozkan ileri gelenlerinden kurulu bir he-yet, Ahlat şehrine giderek iki soylu taraftan kabul edilmekle müşerref oldular ve onları büyük bir saygı ve tazimle Bedlis'e getirdiler. İşin so-nunda, bir topluluk, İzzedin'in Bedlis hükümdarı, diğer bir topluluk da Diyaeddin'in Hazzo Beyi olmasını tercih ettiler. Böylece ülke ve Rozkan aşiretinin bütün unsurları ve aşiretleri, kendi istekleri ve itaatleriyle bu iki kardeşe boyun eğdiler.

Emir İzzedin, görevini en iyi şekilde yaptı; halk arasında iyi bir tutum takındı; hiç bir fark ve imtiyaz olmaksızın, kabile ve aşiret adamları arasında adaleti yürüttü. Hepsini kendisinden yana oldu ve kendisinden büyük, hayırlı işler umdu.

Aslında Rozkan aşireti, bugün olduğu gibi, o zaman da Kürdistan ka-bileleri ve toplulukları arasında geniş cömertliği, nadir rastlanan iyilikse-verliği, üstün cesareti, yüksek âlicenaplığı ve övünülecek hamiyetiyle ün yapmıştır. Ayrıca, bu aşiretin fertleri doğrulukla, dindarlıkla, gerek sözlerinde ve gerekse davranışlarında son derece güvenilir olmakla, hüküm-darlara ve beylere bağlılık ve itaatle tamnmışlardır. Başlarına gelen musibetler ve felâketlerde bile, vatan topraklarının ve ülkenin çıkarlarının savunulması uğrunda itaatlerini sunmaktan ve hizmet etmekten geri kalmazlar. Örneğin, tarihin çeşitli dönemlerinde, Bedlis'i alıp beylerini ve hüküm-darlarını iktidardan uzaklaştıran zorbalardan ellerinden, burayı defalarca ve kimseden yardım almaksızın kurtarmışlardır. Bu da, ancak, işleri iyi kavramaları, savaşlarda ve dövüşlerde gösterdikleri aşırı cesaretleri, felâketlerde kendilerine olan güvenleri ve çalışan, kendisine tevekkül eden kulu-nu seven Allah'a tevekkül etmeleri sayesinde olmuştur.

Kürdler arasında meşhurdur ki, Bedlis Kalesindeki her taşın yerine konması uğrunda, Rozkan aşiretinin adamlarından birinin başı gitmiştir. Büyük sultanlardan herhangi biri, ne zaman Kürdistan'ı istilâ etmek ve Kürdleri saltanatına boyun eğdirme durumuna getirmek istese, her şeyden önce mutlaka Bedlis beyleriyle düşmanlık yapması ve Rozkan aşiretiyle savaşıp ona boyun eğdirmesi gerekir. Bu Kürd aşireti saldırganca boyun eğmediği takdirde, Kürdistan'ın öteki halkları ve toplulukları kimseye boyun eğmezler. Bunun kanıtı şudur:

Gazi Sultan'ın iradesi, Bedlis vilâyetini, Sultan'ın sindirici gücünden kaçarak Acem ülkesine sığınan Bedlis hükümdarı Şemseddin Han'dan almayı gerektirdiği zaman, Baykan, Modkan, Zeydani ve Bılbasi aşiretlerinin hepsi hemen başkaldırdılar ve Osmanlı devlet adamlarına ve görevlilerine karşı üç yıl süreyle isyan bayrağını kaldırdılar. Hatta Sultan, Kürdistan'ın bütün beylerine ve hükümdarlarına, bu asilerin üzerine bir anda yürüme emrini de verdi; bunlar da bu emre uydular; yine de onlara gasp ve zor kuvvetiyle boyun eğdiremediler. Bunun sonucu olarak, Sultan Süleyman, sonunda siyaset ve dehasını kullandı; nihayet Kefhedür Vadisinin halkı ile Baykan aşiretini Hazzo hükümdan Bahaddin Bey aracılığıyla kendine çekti ve Bahaddin Bey'i onların teslimiyle görevlendirdi; sonra da Şeyh Emir Bılbasi'nin iki oğlu İbrahim Bey ile Kasım Bey'i kendine çekti ve gözlerini paraya, makama çevirdi. Ve ancak bu şekilde Bedlis'i istilâ etmek imkânını buldu, aşiretlere boyun eğdirmeye muvaffak oldu.

(463) 244 numaralı dipnota bakınız.

Öte yandan, Kürdistan beylerinin birçok çocukları ve evlatları Bedlis'e gelip boş vakitlerini burada geçirirler. Oysa Rozkan aşiretinin çocukları ve Bedlis beylerinin oğulları, hizmet için, ya da vakit geçirmek, dolaşmak için Kürdistan beylerinin kapılarına gitmezler; ayrıca bunlar yabancı ve uzak ülkelerde, yükselmek ve yüksek derecelere ulaşmak uğrunda güçlükler karşısında sabır ve meşakkatli işlere tahammül gibi övünülecek sıfatlarla ve sağlam yaradılışlarla ün salmışlardır.

Uzak ülkelerde yüksek rütbelere ulaşan Rozkanlılardan biri, adı geçen aşiretin önde gelen liderlerinden biri olan Derviş Mahmud Keleşeri'dir. Kendisi vatanından ayrılarak Sultan Süleyman'ın sarayına gitti ve sahip olduğu büyük fazilet, yüksek terbiye ve geniş bilgi nedeniyle Sultan'ın güvenini, saygısını kazandı. Bütün erdemleri ve faziletleri kendisinde toplamış olmakla ün salmıştı. Bunun için de, Sultan'ın özel meclisleriyle ve onun edebiyat alanındaki tartışmalarının zevkine ermekle şereflenirdi. Bir benzeri bulunmayan bir şairdi, birçok Farsça ve Türkçe şiir ve kasideleri vardır. Bu harflerin yazanını, onun akıcı bir Türkçe'yle yazdığı beyit-lerinden hafızasında tuttuğu bir beyit şudur:

"Sebze midir leblerin devrinde ya hatt-ı gubar?

Ya ayağı şehde batmış hasta arular mıdır?"

Kur'an'ı o kadar güzel okurdu ki, dinleyen, onun, sesinin¹ tatlılığında ve nağmesinin güzelliğinde neredeyse İkinci İdris olduğunu sanırdı. Sultan kendisine ilgi gösterdi ve onu hem özel meclisine aldı, hem de kitap-larının koruyuculuğu görevine getirdi.

Adı geçenin kardeşinin oğlu olan Haydar Aka da, doğru yolda olmakla, ileri görüşlülükle tanınmış, âlicenaplık ve yiğitlikle nitelenen sayılı adam-lardandı. Bu nedenle Sultan Süleyman Han kendisini, sancak göreviyle, Cihanbeglu (Cihanbeyli) aşiretinin işlerini yönetmekle ve Palo Vilâyetin-den ona ikta' mülkiyeti yoluyla bir belde vermekle taltif etti.

(464) *Kanuni Sultan Süleyman 'ı kastediyor. (M.A.A.)*

(465) *Şemseddin Han III. (M.A.A.)*

Bılbası aşiretinden Kalender Aka'nın oğlu İbrahim Bey de kendisiyle aşiretinden ve kabilesinden bazı adamlar arasında meydana gelen bazı meseleler yüzünden yurdunu terkederek Sistan'a gitti ve o ülkenin hü-kümdarı, tek lideri olan Türkmen Mehmed Han'ın hizmetine girdi. Meh-med Han, kendisinde cesaret ve girişkenlik âlâmetleriyle yiğitlik eserleri görünce, ona tutkun oldu ve gerektiği ölçüde onu takdir etti; bunun sonu-cu olarak da hemen kendisini vali tayin ederek Belucistan sınırlarını koru-makla görevlendirdi. İşte burada olağanüstü yetenekleri, özellikle bazı sert ve serkeş Kürdlerin yaradılışındaki nadir rastlanan cesareti kendini gös-terdi. Savaşta, vuruşmada ve dövüşte defalarca Belüclere karşı kılıç ve mızraklarla çarpıştı ve toz-dumanlan arasına daldığı her çarpışmada on-lan ağır yenilgiye uğratarak darmadağın etti; çoğunu da kılıçlara ve okla-ra yem yaptı; sonunda ülkelerinin tümünü istilâ etti ve onları, küçülmüş olarak egemenliğine boyun eğdi ve kendisine çocuklarından daha çok itaat eder duruma getirdi. Kendisi şimdi de o uzak ülkede, gönül rahathği ve mutlu bir durumda yönetim görevinde bulunmaktadır.

Bestam Ağa da Kandahar'a gidip oranın hükümdarı Sultan Hüseyin Mirza'nın hizmetine girdi; güvenini ve hayranlığını kazandı. Bunun sonucu olarak üstün bir hızla yüksek rütbelere doğru tırmandı; sonunda, Sultan Mirza'nın meclisine girerek şerefiyle de mutlu oldu; bu mecliste Sultan, güzel vakitlerini adı geçen Bestam Ağa ile geçirmektedir.

Mühürdar Şah Hüseyin Aka'nın oğlu Kasım Bey de yukarıda adı geçen-lerdendir. Benim Rozkan aşiretiyle birlikte Nahcivan'dan Bedlis'e dönüşüm sırasında, kendisi irsi vilâyetinde duruyordu; Osmanlılara olan sadakatine bağlıydı ve onlar tarafından kendisine verilmiş olan görevini bütün bağlılığı, ciddiyeti ve sadakatiyle yerine getiriyordu.

Kasım Bey daha önce büyük Korciyan saflarında bulunuyordu. Feleğin kendisine terslik göstermesine ve özellikle, iki taraftan her birinin kendisi için istediği "yüzbaşı" görevi üzerine Rozkan aşiretiyle aralarında şiddetli bir rekabet bulunan Irak Kürdlerinin bir kısmının kendisine büyük ölçüde baskı yapıp onu irsi vilâyetinden yoksun bırakmalarına, sonra da birçok münasebette ona büyük eziyet etmelerine rağmen, Kasım Bey sabır dallarına tutundu, güçlülere tahammül etti ve "sabır kurtuluşun anahtarıdır" sözünün gereğine uygun hareket etti. Sonunda Osmanlı Devleti'ne ve adamlarına olan eski sadakati anlaşıldı ve içten hizmetleri görüldü; bunun sonucu olarak, Rozkan aşiretinin görevlerinden olan, fakat daha önce el-lerinden çıkmış bulunan "yüzbaşı" görevini kendisine geri verdiler. Şim-di, 1005 (1597) yılı olan Hicri tarihte, adı geçen Bey, adı geçen görevi en iyi şekilde yerine getirmektedir. Kendisi gerçekten yeterli, iyi ahlaklı, yüksek karakterli, cesaret ve cömertlikle nitelenen, âlicenaplık ve yiğitlikle bili-nen bir gençtir. Çalışmalarında ve davramışlarında muvaffak olacağı kuvvet-le umulmaktadır.

(466) *Özelpadişahhk muhafızlan. (M.A.A.)*

Kürdistan'm öteki aşiretlerinden ve halkların birçok kısımlarından, daha önce anlatılan üstün toplumsal nitelikleri ve iyi ahlak hasletleriyle ayrılan bu Kürd aşiret '24 dala ayrılmaktadır. Bunların beşi, yani Qey-san (Kaysan), Baykan, Modkan, Zoqeysi (Zokaysi) ve Zeydi, Bedlis vilâyetinin bilinen eski aşiretlerindedir. Kalan 15^' aşiret ise daha son-ra detaylı olarak anlatılacağı gibi iki büyük kısma ayrılır: Bılbası ve Qe-walisi (Kavalisi). Bılbasiler Keleşeran, Xırbelan (Hırbelan), Balkan, Xıyartan (Hıyartan), Goran, Bireşan (Birişan), Sekran, Garisi, Bedoran (Bidoran) ve Belakurdan kollama ayrılırlar. Qewalisiler ise Zerdusan, Endakiyan, Pırtavan, Qewalisi , Gırdıkan, Suhreverdiyan, Kaşağıyan, Xaldan (Haldan), Istukan ve Azizan kollama ayrılır.

İKİNCİ KISIM

Bedlis Hükümdarlarının Soy ve Mensup Oldukları Köken Hakkındadır

Bil ki, dillerde yaygın şekilde dolaşan ve bazı tarihlerde zikredilen bil-gilere göre, Bedlis hükümdarlarının soyu Kısra^ ' krallarına ulaşır. Çün-kü halk arasında, bunların Nuşirevan'ın soyundan ve torunlarından ol-dukları yaygındır. Fakat doğrusu şudur ki, Nuşirevan zamanında, Kısra krallarının beşincisi olacak olan Camasb bin Firuz, Kubad adına Ermenistan ve Şirvan vilâyetinde valilik yapıyordu. Bu Camasb öldüğünde üç çocuk bıraktı: Nersi, Surxab (Surhab) ve Behvat. Nersi babasının yerine geçerek vilâyeti yönetti. Nuşirevan kendisini ilgisinin ve iyiliğinin kap-samı içine aldı. Yüksek rütbelere tırmanarak gittikçe şanı yüceldi ve egemenliği çevreye yayıldı. Sonra Geylan vilâyetine büyük bir askeri bir-likle saldırarak orayı gasp ve zorla istilâ etti; Geylan krallarından birinin kızıyla da evlendi; bu kız kendisine, "Ceylan Şah" denilen bir çocuk doğurdu. İşte Rüstendar kralları bu Bey'in soyundandır.

Surxab ise Şirvan vilâyetinde yönetimi eline aldı. Bu vilâyetin soyu da ona ulaşır. Behvat ise eline geçen az bir gelirle yetinerek Ahlat'ta otur-mayı tercih etti ve afaanın geleneğinin tersine olarak fetihler ve sınırları genişletme peşinde koşmaya heves etmedi. İşte Bedlis hükümdarlarının soyu bu Bey'e ulaşır. Buna göre Bedlis hükümdarları Rüstendar ve Şirvan krallarıyla amca oğulları olurlar.

(467) Önceki köşeli ayrıktan buraya kadar olan kısım, Rusya 'da basılmış nüshada yoktur; o nüshadan sonra bulunan nüshalardan birinden alınarak buraya eklendi. (M.A.A.) Sözü edilen "önceki çengelli ayrıç", "uzak ülkelerde yüksek rütbelere ...." diye başlayan paragraftır. (M. E. B.)

(468) Rozkan. (M.E.B.)

(469) Bütün nüshalarda böyledir; ama doğrusu 19'dur. (M.A.A.)

(470) Kitapta böyledir; fakat bunun fazladan girdiği anlaşılınmaktadır; çünkü "Qewalisi" hepsinin ortak adıdır; ayrıca onunla sayı da fazlalır. (M.A.A.)

(471) 244 numaralı dipnota bakınız.

Şimdi 1005 (1597) yılı Zilhicesinin sonları olan şu tarihe kadar yaygın olan sözlere göre, bu hükümdarların Bedlis vilâyeti ile ona bağlı olan, ona eklenen ve ona katılan yerlerin yönetimini ellerine geçirmelerinin üzerin-den '760 yıl geçmiştir. Birbirlerinden yönetimi devralan bu yüce şanlı hükümdarların yönetimdeki bağımsızlıkları, adı geçen süre içinde kesikliğe uğramadı; yalnız 110 yıl kadar bir süre, burası yabancüann işgali altında kaldı. Yeri gelince, peşpeşe bu vilâyeti istilâ eden dört büyük saltanat dev-letlerinin olaylarını da detaylı olarak anlatacağız.

Sözün özü, daha önce de geçtiği gibi, Rozkan aşiretinin, İzzeddin'i Bedlis, Diyaeddin'i de Hazzo'da hükümdar tayin etmesinin üzerinden az olmayan bir süre geçtikten sonra, Bedlis halkının, hükümdarları İzzeddin'e değil, yavaş yavaş Diyaeddin'e eğilimli olduğu ve bağlı bulunduğu görüldü. Bedlis halkı İzzeddin'den nefret etmeye ve kendisine hiç bir sevgi beslememeye başladı. Diyaeddin de bu elverişli fırsattan yararlandı; özel-likle, Bedlis halkının kendisine karşı eğiliminin son haddine vardığını ke-sin olarak görüp anlayınca, kardeşini ziyaret etmek amacıyla Hazzo'dan Bedlis'e gitti. Orada çok iyi karşılandı; büyük bir saygı ve misafirperver-lik gördü. İki kardeş Bedlis ormanlarında ve zengin bahçelerinde güzel saatler geçirmeye, sevinç ve güzel nağmeler arasında toplantılara, meclis-lere girmeye başladılar. Bu durum, Diyaeddin'e, eşraftan sıradan adamlara kadar bütün Bedlis halkının kendisine eğilimli ve bağlı olduğunu ke-sinlikle anlama fırsatını verdi. Ayrıca Bedlis'in havası ve iklimi de kendi-sini etkiledi. Bu nedenlerle, Bedlis hükümdarlığı elde etmeyi arzu etti.

Sonra Diyaeddin, kale muhafızlarından kendisine taraftar olanlarla bir-likte tertibat alarak onlara şöyle dedi: "Ben dönmek üzere yola çıkmak için Bedlis Kalesinden çıktığımda, şüphesiz kardeşim de beni yolcu et-mek için benimle birlikte kalenin dışına çıkacaktır. Ben o zaman, kalede bir şeyimi unutmış görünerek bunu almak için kaleye döneceğim. Ben içeri girdikten sonra sizler de kapıyı kardeşimin yüzüne kapatırsınız ve ben de böylece kaleyi ele geçirmiş olurum."

Derken Diyaeddin kardeşi İzzeddin'den, yola çıkmak ve ülkesi Hazzo'ya dönmek için izin istedi. İzzeddin de kardeşini yolcu etmek üzere kalenin ve şehrin dışına çıktı. Az olmayan bir mesafe aldıktan sonra Diyaeddin kardeşine, yüzüğünü kalede unuttuğunu, yerini kendisinden başka kim-senin bilmediğini, kardeş lütfeder de burada biraz beklerse kendisinin kale-ye gidip derhal yüzüğünü alarak geleceğini söyledi. Bunun üzerine İzzed-din, kardeşinin isteğini kabul etti ve kardeşliğinden şüphe etmeyerek aynı yerde kaldı; avlanmakla oyalanarak kardeşinin dönmesini bekledi. Diya-eddin ise kaleye girdi ve hazırlanmış plan gereğince kapıyı kardeşinin yüzüne kapattı; sonra da kardeşine haber göndererek şöyle dedi: "İki kar-deş arasındaki iyi ahlak, kardeşin benim yerime birkaç gününü

Hazzo'da geçirmeye katlanmasını gerektirir. O süre içinde ben de Bedlis'te kalıp ikliminin güzelliğinden, havasının iyiliğinden ve sularının tatlılığından yararlanacağım."

Bu durum karşısında İzzeddin'in eli böğründe kaldı ve hileyi anladı. Hemen kalenin kapısına koştu ve vefasız kardeşine seslenerek kapıyı açmasını istedi; fakat kendisine hiç kulak veren olmadı. Bunun üzerine İzzeddin, Hazzo ve Sason'a gitmek zorunda kaldı ve o ülkenin yönetimini eline aldı. Hazzo hükümdarları işte bu İzzeddin'in soyundandılar ve bunun için de "Azizan" adıyla tanınmışlardır. Bedlis hükümdarları ise Diyaeddin'in soyundandılar ve bu nedenle "Diyaeddin" adıyla tanınmışlardır.

Bu satırların yazarının tarih kitaplarında gözüne ilişen Bedlis hükümdarlarının sayısı 18 beye ulaşır; bunların o ülkeyi kesintisiz olarak yönetmelerinin süresi ise 450 yıldan daha fazladır.

Öte yandan, Atabey İmadeddirr ' bin Atabey Aksungur'un, Bedlis Kalesini elinden aldığı beyin adı, bizce öğrenilemedi. Çünkü bu satırları karaladığım sırada yanımda bulunan tarih kitapları onun adını vermiyorlardı. Görüşüme göre, rivayetlerin doğrusu şudur ki, Kızıl Arslan , Ermenistan ve Azerbaycan bölgelerinin istilasını tamamladıktan sonra Bedlis'i de istilâ etmiştir.

Bu Selçuklulardan sonra, yani Harzemliler döneminin sonlarında, Sul-tan Celâleddin bin Sultan Mahmud Harzemşah Bedlis'e geldiğinde, Bedlis hükümdarı Melik Eşref'ti. Ondan sonra kardeşi Melik Mecdeddin, sonra İzzeddin, ondan sonra Mir Ebu Bekir, sonra Emir Şeyh Eşref, ondan sonra da, Emir Timur Gurgan'ın çağdaşı olan ve onunla görüşen Emir Diyaeddin hükümdar oldular.

İşte o zamandan, hükümdarlığın veraset gereğince bu satırların yazarma geçtiği bu tarihe kadar Bedlis hükümdarlarının zinciri kesintiye uğramaksızın süregelmiştir. Daha sonra, yeri geldikçe bir hükümdarların her birinin zamanındaki olayları detaylı olarak anlatacağız. Cereyan eden bu olaylardan anlıyoruz ki, bu hükümdarlardan ve beylerden bir kısmı, ulu sultanlar ve yüce hakanlar nezdinde büyük bir itibar görmüşler ve irsi görevlerini tam bağımsız ve özgür olarak yerine getirmişlerdir. Diğer bazıları da ötekilerinin tersine, ülkeye göz diken sultanlar ve krallar tarafından büyük felâketlere ve büyük baskılara uğratılmışlardır.

Sözün kısası, geçmiş zamanda, Kürdistan'ın yurtsever hükümdarlarına saldıran ilk sultanlar, Azerbaycan Selçuklulan olmuşlardır. Bunun detayı şöyledir:

Selçuklu Sultan Mahmud bin Sultan Muhammed bin Sultan Melikşah zamanında, Arap Irakı bölgesinde bulunan bazı vilâyetlerin muhafızlığı, Atabey İmadeddin bin Aksungur'un yönetimine verilmişti. Ayrıca Azerbaycan ve Ermenistan vilâyetlerinin muhafızlığı da, Kızıl Arslan Osman'ın dedesi İldeniz'e verilmişti. İkisi de görevlerini en iyi şekilde yaptılar; halkın çıkarını, güvenlik, düzen ve disiplin işlerini çok iyi yürüttüler. Musul yöneticisi 511 (1118) yılında ölünce, bu Hükümeti de yine İmadeddin Zengi'nin yönetimine verdiler. İmadeddin'in şanı günden güne yüceldi; sonra Halep ve Şam şehirlerine ordular götürerek kısa bir süre içinde bu iki şehri ele geçirdi. (1140) yılında bu beyin orduları Kürdistan ve Diyarbakır taraflarına doğru harekete geçti ve buranın ünlü kale ve şehirlerinden Bedlis, Cezire, Aşut, Akra ve diğerlerini istilâ etti. Eski ve sağlam Aşut Kalesini tahrip ederek onun yerine bir kale kurdu ve kendi ismine izafeten ona "İmadiye" adını verdi. İmadiye hâlâ o ülkenin başkentidir. Selçuklu Atabeylerin Kürdistan, özellikle Bedlis Kalesi ve şehri üzerindeki egemenlikleri 40 yıldan fazla sürdü. Sonra Atabeyli Gazi Sultan Salihaddin bin Nureddin bin Yusu 576 (1180) yılında Mısırlılarla, yani Mısırlı Kürd Eyyubularla yaptığı savaşta yenilgiye uğradı. O günden beri Atabeylerin yıldızı sön-meye ve devletleri azar azar batmaya başladı.

İşte o zaman, bu süre içinde mütegalibelere boyun eğmeyerek dağ doruklarının arkasında, engin yerlerin ve vadilerin derinliklerinde, arslanlar gibi avlarının üzerine atılmak için fırsat kollamakta olan sahneye çıktı ve ülkeye tahakküm eden, yeryüzünde karışıklık çıkararak Atabeylerin kuvvetlerine ansızın saldırdı ve kesici kılıçlarla, parçalayıcı hançerlerle onları dağlardan ve enginlerden söküp attı.

Selçuklu Atabeyleri tarafından Bedlis'i yöneten ve eyaletinin işlerini yürüten kişi..... idi. Kendisinin Bedlis ve Ahlat şehirlerinde cami, han ve kemer gibi birçok hayır eserleri vardı.

Bir başka rivayete göre ise, Bedlis şehri Atabey Kızıl Arslan'ın yönetimindeydi. Hangi rivayet doğru olursa olsun, Arap Irakı muhafızlığının Aksungur ' ve Azerbaycan muhafızlığının da İldeniz'e verilmesi tarihi birbirine tamamen uygun düşmektedir. Çünkü ikisinin, adı geçen iki vilâyetteki yönetimlerinin dönemi aynıdır.

Halen Bedlis vilâyetinde bulunan Seraciyân topluluğu, bu Selçukluların kalıntılarından başka bir şey değildir. "Seraciyân" sözcüğü ise "Selçuki-yan" sözcüğünün yanlış ve değiştirilmiş şeklidir. Tac Ahmed, Kara Kote, Kuli Özbekan aileleriyle diğerleri bu kalıntı topluluğundandır.

(472) Yukarıda bu hükümdarların, 760 yıl süreyle Bedlis ve dolaylarını kesintisiz olarak yönetegelmiş olduklarını yazmıştı. Buranın yabancı işgalinde kaldığı 110 yıl hariç tutulursa, bu süre 650 yıla iner. Oysa burada bu sürenin 450 yılın üstünde olduğunu belirtmektedir. Muhtemelen bu süre, yalnız tarih kitaplarına geçen 18 hükümdarın tahtta kaldıkları süreyi kapsar. (M.E.B.)

(473) Musul Atabeyleri Devleti'nin kurucusu. (M.A.A.)

(474) Azerbaycan Atabeylerinden Kızıl Arslan Osman. (M.A.A.)

Rozkan aşireti

(475) Şüphesiz bu yanlış yazılmıştır. Arap kaynaklarında yaygın olarak geçtiği gibi bu, Melik El-Salih bin Mahmud Nureddin'dir. (M.A.A.)

ÜÇÜNCÜ KISIM

Bedlis Hükümdarlarının Eski Sultanlardan Gördükleri Saygı ve İlgi

Bu kısım dört bölümdür:

BİRİNCİ BÖLÜM

Melik Eşref Hakkındadır

Büyük edebiyatçılar, faziletli tarih bilginleri ve güvenilir diğer rivayetçi-lerce de açıkça bilindiği gibi, Melik Eşref, Bedlis hükümdarlığına eline aldığı zaman, başlangıçta Mısır ve Şam sultanları 'adına hüküm sürüyordu ve kendisi Melik El-Eşref'irri' çağdaşydı. Bu sultanlar kendi-sini son derece takdir eder ve ona saygı duyarlar, hayran bulunurlardı. 625 (1229) yılı girince ve Cengiz Han komutasındaki Tatar ordularının çıkıp yeryüzünde kanşıklık çıkarmalarının belirtileri görününce, Sultan Celâleddin bin Sultan Muhammed Harzemşah, İran saltanatını terkedip Hindistan'a hareket etmek zorunda kaldı. Daha sonra orada despot Cen-giz Han'ın ölüm haberini duyunca, hemen Kic ve Mukran yoluyla, İran'ı egemenliği altına almak amacıyla başkent İsfahan'a geldi. Anamların yaratıcısı İsfahanlı Kemal İsmail şu Farsça şiirleriyle buna işaret etmiştir:

"Yeryüzü bayındır oldu tüm genişliğiyle yeniden

Dünya hükümdarının adaleti sayesinde

Birbirlerini kutladı törenlerle

İnsanlardan ve hayvanlardan ortakalanlar

Ekinler ve varlığın soyundan olan tüm yaratıklar

Hep yeşerdiler, canlandılar yeniden

Bağlılığını sunmak üzere dergâhma

İnsan tabiatı de yol buldu yenilgiden sonra yeniden

Nuh ömrü ola ömrün şu dünyada

Tufandan sonra ülkeye seninle geldi şenlik çünkü

Sensin haçları İslâm minberlerinden kaldıran

(476) Kitabın aslında burası boştur. (M.A.A.)

(477) Birazyukanda "İmadeddin bin Aksungur" olarak geçti. (M.E.B.)

(478) Başka bir nüshada son iki cümle şöyledir: "Arap Irak'ın muhafızlık görevi Atabey Aksungur'a verildiğinde, Arran ve Azerbaycan muhafızlığı da, KmlArslan'ın dedesi Atabey İldeniz'e verildi. İkinin yönetim zamanı aynıdır, eyaletlerinin tarihi de bir'dir." (M.A.A.)

(479) "Selçuklular"ın Kürdçesi. (M.E.B.)

(480) Eyyubiler. (M.A.A.)

(481) Eyyubi sultanlarından. (M.E.B.)

Çanları minarelerden söküp atan da sen

Sensin adaletin yüzüne örtülen zulüm perdesini kaldıran

Ve imanın yüzüne çekilmiş küfür perdesini çekip atan da sen."

Sultan Celâleddin, gerçekten kısa bir zamanda ülkeyi bu ahlaksız kâfir-lerin varlığının pisliğinden

temizlemeye muvaffak oldu. Fakat bunun üze-rinden henüz iki yıl geçmemişti ki, Oktay Kaan, Sutay Bahadır ile Cerma-gun Noyan'm komutası altında, kan dökücü Moğollardan kurulu 30 bin kişilik bir orduyu Celâleddin'in üzerine gönderdi. Bunun üzerine Sultan'ın bu büyük ordunun önünde direnmeye gücü yetmedi ve İran'ı terkederek Arran ve Ermenistan bölgelerine gitti; orada Tiflis şehrini ele geçirdi. Şair Kemal İsmail buna da şöyle işaret etmiştir:

"Senden başka hangi sultanı ki

Atını Tiflis'te otlamış, Umman'da sulamış olsun?"

Ravzat El-Safa tarihinin yazarı diyor ki:

"Sultan Irak'tan, önce Ahlat'a gitti. O sırada Bedlis hükümdarı Melik Eşref'ti. Fakat kardeşi Melik Mecdüddin, kendisi adına Ahlat'ta bulunuyor, oranın muhafızlığını ve savunmasını yapıyordu. Ahlat'taki muhafız birliği, kalenin sağlamlığı ve kaledeki mühimmatın, savaşçı adamların çokluğundan güç alıyordu. Bu nedenle muhafız birliği, Sultan'm durumuna, elin-deki kuvvete, hizmetçi, ihtişam ve kuşatma araçlarının çokluğuna aldırış etmedi; hatta bu birliğin adamları kendisine dil uzattılar, kaleye sığınmasını engellediler. Bunun üzerine Sultan, orduya, kaleyi kuşatma emri vermekten başka çare bulamadı. Böylece iki taraf arasında savaş ateşi alevlendi ve kuşatma uzun zaman sürdü; bu süre içinde, yiyecek ve mühimmatın tükenmesi yüzünden şehir halkının ve kale muhafız birliğinin güçleri gev-şedi. Sultan'm ordusu bu fırsattan yararlanarak şehir ve kalenin su yolunu ele geçirdi. Bunun üzerine Melik Mecdüddin, şehrin içindeki orta kaleye çekilmek zorunda kaldı; buranın muhafızı ise Melik Eşref'in kölesi İzzeddin'di. Bir süre sonra, kuşatma altındakilerin hepsinin durumu çok sıkıştı ve

barış istemek zorunda kaldılar. Bunun için Melik Emced aynı gün kalkıp Allah'ın kendisi için hazırladığı kadere razı olarak Sultan'ın hizmetine gitti; Sultan kendisini ilgisinin kapsamı içine aldı ve işlemiş olduğu direnme suçundan affetti. Fakat kendisi Sultan'm meclisinde ansızın ye-rinden kalkarak, İzzeddin için de af istedi. Bunun üzerine Sultan kendisi-ne şu karşılığı verdi: "Köle bir gençten mesaj getirmek, saltanat ve bağımsız olarak hükümet etmek iddiasıyla bağdaşmaz." İki gün sonra İzzeddin de teslim oldu ve kendi isteğiyle ve yanında bulunan birkaç taraftarıyla bir-likte kaleden çıktı. Bunlar, Sultan'ın buzuruna girecekleri zaman ansızın onu öldürmek için kementlerle silâhlanmışlar ve kementlerini kaftanlarının altına gizlemişlerdi. Fakat Sultan'ın yanındakiler bunu anladılar ve İzzeddin'i silâhtan tecrit ederek tek başına Sultan'ın huzuruna götürdüler; Sultan da, onun derhal demire ve zincire vurulmasını istedi; Melik Emced'ir ' de hapsedilmesini emretti. Bu kanlı olaylar sırasında Melik Eşref Şam hükümdarlarına elçiler ve mektuplar göndererek onlardan yardım istemişti. Bu sırada Mısır ve Şam hükümdarlarından kendisine yardım geldi. Melik Eşref, kendisine bağlı olan Kürdistan ordusuyla hemen hareket ederek onları karşılamaya gitti ve Muş Ovasında onlarla buluştu. Sonra hep birlikte Sultan Celâ^eddin'le savaşmaya gittiler. O sırada tesadüfen Sultan hastalanmıştı. ^Blinunla bir-likte savaş ve dövüş ateşini alevlendirmekten geri kalmadı; bir tahtıranın üzerinde oturarak, ordunun önünde toplanmasını emretti. Derken savaş başladı ve iki taraf arasında o geniş ovada çarpışma çıktı. Üç gece sürekli olarak yapılan şiddetli çarpışmalar, Sultan'ın ordusunun yenilgisiyle so-nuçlandı. Fakat Sultan'ın heybeti ve kahredici gücü, zihinlerde yeteri ka-dar yer etmişti. O kadar ki, bu ağır yenilgiden sonra ordusunu kovalamadılar ve ittifak içindeki hükümdarlar, Sultan'ı izlemeden ülkelerine döndüler. Sultan da Ahlat'a döndü.

Fakat Sultan Ahlat'a iner inmez, Moğol ordusunun Arran'a vardığı ko-nusunda peşpeşe haberler geldi; ayrıca, Sotay Bahadır ve Cermagun Noyan'm da Tebriz yönünden gelmekte oldukları hakkında yaygın ha-berler çıktı. Bu durum Sultan'ın uykusunu kaçırdı; adamaküli endişelen-mesine ve siyasetini tamamen değiştirmesine yolaçtı. Hemen Melik Em-ced ile İzzeddin'in serbest bırakılmalarını emretti ve gelecek tehlike, karanlık olaylar karşısında barış yapılması, birlik ve dostluk bağlarının güçlendirilmesi için Melik Eşref'le görüşmelere, müzakerelere girmeye

(482) *Mecdüddin olsa gerek. (M.E.B.)* 300

başladı. Melik Eşref'in kızını isteyip nikâhladı. Bunun sonucu olarak da Sultan, askerlerini geri gönderdi ve ülkelerine gitmelerine izin verdi. Ken-disi ise Bedlis'te saklanarak vaktini eğlence, oyun, içki ve sazlarla geçirmeye başladı.

Melik Eşref gerçi Sultan'a açıkça, kendisinin Bedlis'te bu yakışıksız şekilde eğlenerek ve gelenekleri çiğneyerek vakit geçirmesinin doğru olmadığını, Moğolların, yerini öğrenip de gelmemeleri için mutlaka Bedlis'ten çıkıp çevredeki tanmmamış, ün yapmalarış köylere gitmesi gerektiğini, aksi takdirde kendisinin durumu ve Bedlis'te kalmakta olduğu haberleri Moğollara ulaşırsa hiç şüphesiz Bedlis'e gelip Sultan'a bağlı ve sadık olanların bu ülkesini tahrip edeceklerini, kaldı ki

kendisine de şah-sen eziyet vereceklerini söylüyordu. Fakat bütün bunlar fayda vermiyor-du; hatta Sultan, Melik Eşref'in, bu öğütlerini bir amaç ve arzu için verdiği yorumluyordu. Melik Eşref'in, kendisinin ve yanmdakilerin yaptıkları büyük masraflardan ötürü gücendiğini ve bunun için de kendisini irsi vilâyetten çıkarmak istediğini sanıyordu.

Durum böyle sürüp giderken, bir de baktılar ki İmas Bahadır ' komu-tası altındaki bir Moğol ordusu karanlık bir gecede Sultan'ı arayıp sormak için Bedlis Kalesinin kapısına geldi. Sultan ise, o sırada derin bir uyku-daydı. Yıllanmış içkiyi fazla içtiği için sarhoş olmuş ve sonunda bayılmıştı. Bu yüzden, ancak başına bir testi soğuk su dökmelerinden sonra derin uyku ve sarhoşluktan ayıldı.

Sultan, Moğollanjk geldiğini ve kendisi ile yanmdakiler için birkaç eğerli attan ibaret olan kaçma araçlarınınm hazırlanmış olduğunu öğrenince, Me-lik Eşref'in kızı olan karısına dönerek şöyle dedi: "Baban, içinde bulunduğumuz gafletten birkaç defa bizi uyardı ve samimi öğütlerini barışçı olarak bizden esirgemedi. Fakat biz kendisine kulak vermedik ve bütün söylediklerini, belli bir amaç, bir arzu için söylediğine yorumladık. Şimdi ise, sen konup göçmede ve bizimle birlikte yürümede bizimle bera-ber mi olursun, yoksa babanın yanında kalmayı mı tercih edersin?" Kansı Sultan'la birlikte gitmeyi kendi arzu ve isteğiyle tercih etti. Bundan sonra, hep birlikte gece yarısı kaleyi terkettiler. İşte o zamandan beri Sultan'ın akıbeti ve durumunun neye vardığı araştırmacı tarihçilerce kesin olarak anlaşılmadı.

Fakat Şeyh Rükneddin Alaüddeve Semnani'nin -aziz sırrı kutsansm-**Risalet El-İkbaliyye** adlı eserinde, kendi şeyhi Şah Abdurrahman Kesrefl'den naklen zikredildiğine göre, Sultan, Allah yolundaki adamların safına katılmış ve Allah'm rahmetine kavuşuncaya kadar, Bağdad'm köy-lerinden birine kapanarak yamacılık ve terzilik mesleğinde çalışmıştır.

Güzide tarihinin yazarının rivayetine göre de, kardeşi Ahlat Savaşında öldürülmüş olan bir Kürd, Sultan'ı kırda görmüş ve öldürülmüş kardeşi-nin kisasını almak için kendisini hemen öldürmüştür. **Tezkiretu Devletşah'm** yazarının rivayetine göre ise, dağlı Kürdler Sultan'ın atlarına ve elbiselerine göz dikerek kendisini öldürmüşlerdir. Her ne olursa olsun, bilgi Allah indindedir.

Bu olaylardan sonra Melik Eşref, çağdaş sultanlardan hiç birine boyun eğmek zorunda kalmaksızın, vilâyetinin işlerini ve hükümetinin meseleleri-ni yönetmeye devam etti. Allah'ın rahmetine kavuştuktan sonra ise, yuka-rıda sözü geçen kardeşi Melik Mecdüddin beylik tahtına çıktı. Ondan son-ra bu iki beyin çocukları ve torunları bu vilâyette peşpeşe yönetime geçti-ler. Ünlü fatih Emir Timur Gurgan - rahmet ve mağfired, üzerine olsun-zamanma kadar, komşu hükümdarlardan hiç biri onlara karışmadı.

(483) Biraz yukanda "Sotay Bahadır" şeklinde geçti. (M.E.B.)

İKİNCİ BÖLÜM

Hacı Şeref bin Diyaeddin Hakkındadır

Haberler ve tarih hakkmda bilgisi olanlarca, tarih ve olayları bilenlerce bilindiği gibi, büyük tarihçilerin yazmış oldukları kitaplardan çıkarılan ve alınan bilgilere göre, Celäliler'in^{084^} "Fırofdinmal" ve Türklerin "İtyih"na rastlayan Hicri 796 (1394) yılının aylarındanxbjrinde, despot Timur Gur-gan, Barış Diyarı Bağdad, Cezire-i Ömeriye, Musul, Tekrit, Mardin ve Amed'i fethettikten sonra, Siwaser (Sivaser)⁶ yoluyla Aladağ tepeleri-ne yöneldi. Aynı yılın 15 Receb'ine rastlayan pazar günü, Sultan'ın karargâhı Muş Ovası'na konunca, **Zafername'nin** yazarının söylediğine göre, bütün Kürdistan ülkesinde doğruluk, samimiyet ve iyilikte bir ben-zeri bulunmayan ve kudret, kuwet sahibi büyük Sultan Timur Gurgan'ın bütün adamlarıyla tüm bir birlik içinde olan ve onlara tamamen boyun eğen Hacı Şeref, Bedlis, Ahlat, Muş vı, o zaman yönetmekte olduğu irsi vilâyetine bulunan diğer kalelerin anahtarlarını Sultan'm otağına sundu; ayrıca yanmda değerli hediyeler ve nadir rastlanan armağanlar, soylu Arap atlan, hızlı koşan atlar götürdü. Bu atlardan biri şairin dediği gibiydi:

"Öyle bir at ki gök mavisi alacalı rengi,

Binlerce gece ve gündüzü örmüş yanyana

Küre onun yanaklarından yapılmış,

Ay yuvarlağı da tırnağmdan kırılmış sanki

Nalını ikiye bölersen eğer

Tıpkı yarımam çarkı gibi olur

Batıdan doğuya kadar, bir tek meydan olsa Bir atlayışta alır bunu, kızgın yıldırım gibi Ayaklarıyla bir hamle yaparsa eğer Yetişmez ona kasırga bile."

Sultan, Hacı Şeref'e son derece iltifat etti ve kendisini kralca ilgisinin kapsamı içine aldı; ona üstün değerli güvenini verdi; taltiflerini ve nimetlerini üzerine yağdırdı; onu altın kılıçlar altın ve incilerle işlemeli ve nakışlı elbiseler gibi değerli hil'atlarla ve yüksek rütbelerle taltif etti; Bedlis vilâyetindeki irsi hükümetini kendisine bıraktıktan başka, buna ek olarak vilâyetine Pasin, Evink, Melaz-ı Kürd gibi yerleri de kattı. Ayrıca kendisi-ne, bu ülkelerin onun sadakat ve bağlılığının uhdesine verildiği konusun-da ağır yeminlerle pekiştirilmiş yüce beratlar verdi. Ona çok güvendiği için, Sultan'm adamlarına ihanet etmiş olan ve bu yüzden yüce otakta tutuklu bulunan, Özbekistan krallarının oğullarından Ayık Sofi'yi de, hakkında karar verinceye kadar, kendisini Bedlis kalesine hapsedmesi için Hacı Şeref'e teslim etti.

T^mur'un o yüce beratı 940 (1534) yılına kadar ailenin yanında bulunuyordu. Şeref Han'm Allah'ın rahmetine kavuşması ve oğlu Şemseddin'in Rozkan aşiretinin ileri gelenleri ve reisleriyle birlikte

Acem ülkesine iltica etmesi sırasında Timur'un o önemli belgesi, daha önce verilmiş olan öteki sultanlık hükümleri, belgeleri ve beratlarıyla birlikte kayboldu. Sözün kısası, Hacı Şeref Han'ın ölümünden sonra, onun yerine oğlu ve sadık halefi, "Veli" diye ün yapan Emir Şemseddin geçti.

(484) *Farslar. (M.A.A.)*

(485) *Sivas olabilir. (M.E.B.)*

(486) *Timur'un. (M.E.B.)*

UÇUNCUBOLUM

Emir Şemseddin bin Emir Hacı Şeref

Haberleri nakleden faziletliilerin sözlerinden anlaşılıyor ki: Türkmen Kara Mehmed'in oğlu Kara Yusuf, despot Timur Gurgan'ın sindirici gücündenve onun pençesine düşmekten kaçarak Rum Hükümdarı Yıldırım Bayezid Han'a kaçınca, Timur bu Rum Kayseri'ne bir elçi göndererek, Kara Yusuf'u kendisine teslim etmesini istedi; ayrıca, elçiyle birlikte gönderdiği mektupta da kendisine şu Farsça beyitleri yazdı:

"İstemiyorum ki Rum diyarı gibi bir barış ülkesi
Benim istilâma uğrayıp da karmakarışık olsun
Hizmetçimize veriver Kemah'ın anahtarlarını
Ve daraltma başına- şu geniş dünyayı
O şerir, yol kesici Kara Yusuf var ya
Hacılara hac yolunu kapatmıştı
Ve hiç bir yolda güvenlik kalmamıştı, onun yüzünden
Senin dergâhında buldu sığınacak yer
Ona siyaset kılıcıyla ver hak ettiği cezayı
Bu mektubumu alır almaz cezalandır onu."

Timur Gurgan'm elçisi Rum Sultanı'mır ' sarayına varıp da görevini gerektiği gibi yerine getirince, Sultan uygun cevabı verdi ve Kara Yusuf'u da, Mısır hükümdarı Sultan Feran'ın sarayına gitmesi için serbest bıraktı. Mısır hükümdarı o sırada Timur Gurgan'la dost olduğu ve onun tarafını tuttuğu için, hem bu Kara Yusuf'un, hem de yanında mülteci ola-rak bulunan sabık Bağdad Valisi Sultan Ahmed El-Celayeri'nin Kahire Kalesinin burçlarından birinde hapsedilmelerini emretti. Timur Gurgan'ın ölüm haberi gelinceye kadar ikisi de bu durumda kaldılar.

O zaman ise, her birinin kendi komutası altında 500 kişi toplayıp, onla-ra gerekli yiyecek ve mühimmatı Mısır hazinesinden harcamak suretiyle, öteki beyler ve komutanlar gibi bu kuvvetleri hizmete sokmaları şartıyla, serbest bırakılmaları için emir verildi. Fakat Sultan Ahmed El-Celayeri'nin hizmetçilerinden ve maiyetindeki adamlardan başka, adamlarından ve askerlerinden, kendisiyle birlikte Bağdad'dan gelen olmamıştı.

Kara Yusuf ise böyle değildi; Karakoyunlu Türkmenlerinden birçok li-der, komutan ve asker kendisine katıldılar ve bunun sonucu olarak büyük bir şana kavuştu. Bu yüzden Mısırlılar kendisinden korku duymaya başladılar ve durumunu Sultan Ferah'ın eşiklerine sunarak dediler ki: "Sultan, Kara Yusuf ve adamlarının herhangi bir vesileyle Mısır'dan atılmaları için çalışmadığı

takdirde, şüphesiz âkibet vahim olacaktır."

Meselenin tartışılmasından sonra, Mısırlılar, bu Türkmenleri yarış töre-ninin yapılacağı gün öldürmeye karar verdiler. O gün Sultan Ferah ansızın Kara Yusuf ve adamlarına, atlarından inerek yarış alanındaki dağmık ufak taşları toplamaları için meydana dağılmalarını emredecekti; onlar dağılıncada, Mısırlı askerlerin kılıçlar ve oklarla bu zavalh masumların üzerine atılıp onları tamamen yok etmeleri için emir verecekti.

Fakat Kara Yusuf, kendisine ve adamlarına karşı hazırlanmakta olan kötü hileyi öğrendi; bunun üzerine adamlarına, silâhlanıp mücadeleye hazırlanmalarını ve hazırlıklı olarak yarış meydanına gelmelerini söyledi. Vakit gelip de halk ve askerler yarış meydanında toplanınca ve plan gereğince Sultan, meydanı, orada dağılmış olan ufak taşlardan temizle-mek için Kara Yusuf ve adamlarının meydana inmelerini emredince, KaraYusuf atının sırtında olarak Sultan'a doğru gitti ve kendisine seslenerek şöyle dedi: "Sultan bizlerden güvenini ve ilgisini esirgemediği sürece, bizler de onun, kendisine ve devletine bağlı kullarıydık. Şimdi ise, madem ki kıskançların, keyif ve garaz sahiplerinin sözlerini dinlemiştir ve meşru hiç bir sebep olmaksızın bizi yok etmek istiyor, artık bizim bu ülkede kalmamız mümkün değildir." Sonra yine atının sırtında Sultan'a saygı amacıyla ayağa dikilerek kendisini gerektiği gibi selâmladıktan sonra atmı mahmuzladı; göz açıp kapamasından daha hızlı bir şekilde atmı koşturdu ve kabilesine seslenerek "meydandan çıkıp beni izleyin" diye bağırdı

Denildiğine göre, kendisi Diyarbekir'e dönmek üzere yolda giderken, yakalanması ve Diyarbekir'e varmasının engellenmesi için Sultan tarafından 180 defa askeri kuvvetler gönderildi. Fakat Kara Yusuf, isabetli tedbiri, savaşta iyi tecrübesi, hızlı hareketleri ve üstün cesareti sayesinde, her defasında onları yenilgiye uğrattı. Sağ salım Diyarbekir'e vardık-tan sonra Bedlis'e giderek Bedlis Bey'i Şemseddin'e iltica etti. Şemseddin kendisini iyi karşıladı, ona çok güvendi, kızıyla evlendi ve bunun karşılığında Pasin bölgesi ile Evnik Kalesini kendisine verdi. Kara Yusuf, hiz-metçileri ve maiyetiyle birlikte kışı bu ülkede geçirdi

Kara Yusuf, 809 (1407) yılının yazında, Melik Şemseddin'in desteği ve yardımıyla, Mirza Ebu Bekir bin Mirza Miranşah bin Emir Timur'la çarpıştı. İki ordu arasında, Çukursa'd denilen bir yerde çarpışmalar meydana gel-di. Sonunda Timurlu düşmanı yenilgiye uğradı ve bu zafer Kara Yusuf'un Çukursa'd, Merend, Nahcivan, Surur ve Maku'yu istilâ etmesiyle sonuçlandı. O kışı de Merend'de geçirdi. 810 (1408) yılında Mirza Ebu Bekir babası Mirza Miranşah'la birlikte Irak ve Horasan'dan büyük ordular-la Türkmen Kara Yusuf'la çarpışmak üzere Azerbaycan'a hareket etti. İki taraf arasında, Tebriz Neşibgazam'nda savaş başladı. Çağatay ordusu ağır bir yenilgiye uğradı; Mirza Miranşah çarpışmada öldürüldü ve Azerbaycan ülkesinin tümü Kara Yusuf'un eline geçti; bunun sonucu olarak gündün güne şanı yüceldi ve kadri yükseldi.

Kendisi ile Melik Şemseddin arasındaki ilişkiler ise ilerleyip kökleşti. O kadar ki, Kara Yusuf, Melik Şemseddin'e "oğlum!" diye hitabediyordu. Büyük saltanat ilân ettikten sonra, bir yüce emirname çıkararak bununla, Bedlis vilâyetinin ve ona bağlı yerlerin Melik Şemseddin'in mülkiyetinde olduğunu pekiştirdi. İşte sana o yüce emirnamenin esas ibaresi ve metniyle birlikte sureti:

Emirnamenin Sureti

"Aziz çocuklarım -yüce Allah onları bağışlasın-, aşiret, fırka, 'binler' ve 'yüzler' beyleri, komutanlar, hükümdarlar, görevliler, meslek ve zanaat adamları, diğer halk, ileri gelen ve liderler ve Kürdistan'ın bütün kralları ve Bedlis, Ahlat^Muş, Xınüs (Hınıs)' ve bunlara katılan ve bağlı olan yerlerin soyluları, tanınmışları, ünlüleri ve sakinleri! Hepiniz biliniz ki; en aziz, en akıllı, en saygıdeğer evladım, beylik ve adalet sahibi hazretleri, en büyük Emir, Acem emirlerinin Emiri, Eb'ül-Meali Mir Şemseddin'in -yüce Allah onun devletinin, zaferinin, izzet ve ikbalinin günlerini kıyamet gününe kadar korusun-, gösterdiği mükemmel bağlılık ve birlik, sonsuz yetenek ve fedakârlık nedeniyle ve kendisine olan eksiksiz güven ve tam inancımız sebebiyle; adı geçen Emir'in üzerine nimetlerimizi yağdırmamız, onu yüce ilginizin kapsamı içine almamız, kendisini Siwerğalat (Siverğalat) (?) ile taltif ederek emsalinden imtiyazlı bir duruma getirmemiz ve düşmanlarından üstün kılmamız; bu konudaki geçmiş karanımızı uygulama-mak amacıyla, bizim yüce krallık himmetimiz üzerine kaçınılmaz oldu. İşte bunun için, şimdi yüce irademiz, Bedlis, Ahlat, Xınüs, Muş ve diğer kalelerin, onlara bağlı yerlerin, onlara katılan, eklenip ve bağlanan yerlerin hükümetinin, adı geçen Emir'e yeniden verildiğini, kendisinin, eski-den olduğu gibi buraların Divan haklarında, beylik aidiyatında ve eyaletin bundan başka aidiyatı ile maliyesinde tasarruf

edeceğini, bunlarda hiç kim-senin hiç bir şekilde kendisine ortak olmayacağını ve kendisiyle çatışmayacağını gerektirdi. Bunu duyurmak amacıyla bu mutlu emrimizi ve uygulanacak olan kesin kararımızı bütün ülkelere gönderdik ki; bunu bilsinler, onun beyliğinin işlerine, bu beyliğin eski zamandan beri kendi-sine ait olan tarlalarına ve kışlaklarına karışmasınlar, onun reayasının işlerine ve adamlarının davranışlarına karşı çıkmassınlar ve hiç bir şekilde onun-la çatışmasınlar. Bu emre muhalefet eden her kimse, kendini müsamahasız cezaya çarptırarak ve hesap, sorgu mevkiinde durduğunda kendine hiç bir aracı bulamayacaktır. Ayrıca, Bedlis, Ahlat, Xınüs ve diğer yerlerde oturup da eskiden beri evlâdım Emire ve onun hükmüne boyun eğen bey-lerin, komutanların, soyluların, ileri gelenlerin ve halkın görevi, bu boyunu eğmeye devam etmek, onun en ufak bir işaretine muhalefet etmemek, bütün meselelerini ve problemlerini, her yönünden büyük itaat ve bağlılıkla Emir aracılığıyla ve onun ülkedeki adamlarının ve görevlilerinin elleriyle çözümlenmelidir. Bu emirname, yüce ve kutlu Sultanlık imzasıyla imzalanıp süslenmiş olduğu için, ona güvenmek ve uyarınca hareket etmek gerekli-dir.

820 (14L8) yılının Rebiyülevvel ayının 10'unda yazılmıştır." **Metla' El-Sa'deyn'nin** yazarı demiştir ki:

"Kara Yusuf'un ölümünden 40 gün sonra, Emir Şemseddin, 823 (1421) yılının 23 Zilhiccesinin

18'inci günü, Arran Karabağı'na bir heyet göndererek, güvenilir adamlardan birinin aracılığıyla, Mirza Şahruh'urr ' sarayına boyun eğişini ve itaatini arzetti. Mirza Şahruh'un ilkbaharın başlarında, Türkmen Kara Yusuf'un çocuklarına vurmak ve onlarla sa-vaşmak amacıyla, Karabağ kışlağından Azerbaycan sınırlarına hareket etmesi sırasında, 824 (1422) yılının Cemaziyelevvel başlarında, Bedlis hükümdarı Emir Şemseddin tarafından gönderilen ve yanına birçok hedi-ye ve armağan almış olan Kadı Muhammed, Ketme El-Gıyasi denilen yer-de Mirza'nın otağına geldi; Sultan'dan ve adamlarından büyük bir ilgi ve kadir gördü. Sultan, yüce mecliste oturmasını bildirdi ve dileklerini yerine getirdi; meramına kavuşmuş olarak efendisinin yanına döndü.

Ayrıca Sultan Şahruh'un otağı, Ahlat'm nahiyelerinden birinde bir ağaçlık olan Merku konağını şerefendirip, muzaffer askeri oraya çadırlarını ku-runca, Emir Şemseddin, yanında Kürdistan'm bazı beyleri de olduğu hal-de oraya gitti ve Sultan'm ordusunu izzet ve tazimle karşıladı; sonra aynı yılın Cemaziyelahir'mm başlarında yüce kabulle ve parmak öpmekle şerefendi. Sultan da ilgi gösterip kendisini birçok değerli hil'atlarla taltif etti ve irsi eyaleti Bedlis'in beratını yeniledi. Aynı ayın 16'ncı günü, vilâyeti-nin merkezine dönmesi için kendisine izin verdi."

Gerçek şudur ki, Emir Şemseddin, nitelemekte mübalağa ve görüşte aşırılık olmaksızın; dindar, bilgili, idareci, ciddi, meseleleri akıl, siyaset ve isabetle ele alıp çözümlen bir adamdı. İşte bunun için, o ülkenin halkı, kendisinde, evlialık ve kutsallık mertebesine varacak kadar iyilik, dindarlık ve günahlardan sakınma olduğuna inanırdı. Bazı tasavvuf risalelerinde belirtildiğine göre, halk, kendisinin o kutsal makamlarda yedi aşı-mayı aşmış ve yüce Hazretle^ ünsiyeti elde edecek bir makama ulaşmış olduğunu söylüyordu. Dillerde meşhur ve ağızlarda yaygın olduğuna göre, vahşi hayvanlar ve kuşlar Emir'e ısınmış; abdest aldığında bunlar başına toplanır ve korkmadan, Çekinmeden onun mübarek ellerinin suyunu içer-lermiş. Buna benzer daha birçok hikâye ve masallar vardır ki, şimdi bun-ları anlatırsak, öngördüğümüz amaçtan başka bir şekilde yorumlanabilir.

Sözün kısası, Allah rahmet etsin, kendisi bilgin, adaletli, sofu-meşrepti; bilginleri, yoksulları, dervişleri sever 've her zaman onlarla oturup arkadaşlık ederdi. Bunun için halk arasında "Büyük Emir Şemseddin" diye ün yapmıştı. Bu ülkenin erkekleri ve kadınları hâlâ onun mübarek ruhundan güç umar-lar ve gece gündüz dualarında onun ruhuna başvururlar.

Emir Şemseddin, ülkeden Türkmenlerin egemenliği ve nüfuzu kalktıktan sonra, ülkesinin bağımsızlığını ilân etti; tek başına kendi adına sikke kes-tirdi ve hutbe okuttu. O tarihi günün eserlerinden biri, bir miskal ağırlığında olan altın-gümüş karışımı ve üzerinde "Şemseddin" yazılı bulunan bir paradır. Kürdistan halkı bu paranın bereketli olduğuna inanır ve onun uğurluluğundan yararlanmak için hâlâ ellerinde bulundurmaktadır. Ben de bu parayı gözlerimle defalarca görmüşümdür. Ayrıca benim gördüğüm üç dirhem para vardır ki Bedlis hükümdarlarından üçünün adına darp edil-miştir. Bu hükümdarlar şunlardır: Muhammed bin Şeref, Şeref bin Mu-hammed, Şemseddin bin Diyaeddin.

O ulu Bey'irr ' eserlerinden ve yaptırdıklarından bazıları şunlardır: Bir zaviye, bir hastane, bir misafirhane, Gök Meydan'da bulunan ve 810 (1408) yıhnda yaptırmış olduğu "Şemsiye Camii"

adındaki cami. O büyük Emir'in Bedlis ve dolaylarında şu vakıfları hâlâ birer gelir kaynağı olarak durmaktadır: Muş'a bağlı Tırmıt Köyü, Gurcikan'a bağlı Kıflı Köyü, Erciş ile Adilcevaz arasında bulunan Kazux (Kazuh) köyü; ayrıca Bedlis'in için-de, o vakıflarla almış dört tarla, yedi dükkân, büyük bir han ve 20 Erme-ni ailesi . Bunların dışında kalan vakıflar ise durumların değişmesi ve zamanın geçmesiyle kaybolup gitmiştir. Yaptırdığı zaviye hâlâ mamur durumdadır ve içindeki faaliyetler devam etmektedir; orada her gün yok-sullara ve çaresizlere sadaka ve yiyecek dağıtılmaktadır. Kazux köyünde de, gelip giden yplulara sarfedilen, biri özel ve biri genel olmak üzere iki vakıf vardır.

Emir Şemseddin, sonunda, Ahlat şehrinde, Kara Yusuf'un son derece cahil, ahmak ve serseri olan oğlu Mirza İskender tarafından şehit edildi. Bir rivayete göre, onun ulu cenazesi Ahlat'tan Bedlis'e nakledilerek Gök Meydan'ın doğu tarafında gömülmüş; diğer bir rivayete göre de hâlâ Ahlat'ta bulunmaktadır. Gömüldüğü yer hakkında böylece ihtilâf vardır.

Dillerde dolaşan rivayetlere göre, öldürülmesinin sebebi şuydu: Kendisi Mirza İskender'in kızkardeşiyle evliydi. Bu hanım Türkmen aşiretin-den olduğu için, yetişmesi ve tabiatının gereği olarak at'. binmecy, değnek oyunu oynamaya, ok atmaya, genel törenlere ve meclislere katılmaya eğilimliydi. Bu yüzden, Bedlis'te de birkaç defa bu işleri yapmak istemiş; fakat büyük Emir kendisine bu konuda müsamaha göstermemiş ve bazen yumuşak, bazen de sert bir şekilde bu isteğine karşı koyarak şöyle de-miştir: "Biz Kürdler, Türkmenlerin, günlük hayatlarının temeli hâlinde geç-tirmiş oldukları bu gibi âdetleri doğru bulmuyoruz; bu işleri bırakmak iyi ve gereklidir." Ne var ki şairin dediği gibi:

"İyilik ve yumuşaklıkla bitmezse eğer iş

Saygısızlığa başvurma zorunluğu doğar çaresiz."

Nitekim mesele selamete kapanmamış; tersine çatışma ve inat, zorunlu olarak hanıma karşı sertlik ve şiddet kullanılmaya yolaçmıştır. Küstahlığı ve dil uzatması karşısında bir gün Emir Şemseddin, ağzına bir yumruk vurmaya zorunda kalmış ve bir dişi kırılmıştır. O da hemen kırık dişini alıp, şikâyetini ve mazlumluğunu gerçekten etkili bir şekilde belirten bir mektupta gizleyerek, Erciş'te bulunan kardeşine göndermiştir. Bunun üzerine, "Deli İskender" diye ün salmış bu pervasız zalim, Emir Şemseddin'in ken-disini görmek üzere her zamanki gibi Ahlat'a gitmesini fırsat bilerek yıldırım gibi üzerine atılmış ve onu öldürmüştür. Öldürülmesinin yaygın olan ne-deni işte buydu. Fakat bu satırların yazarı, bunu uzak bir ihtimal olarak görmektedir. Görünüşteki akla yakın nedenler, Emir Şemseddin'in Şahruh'un sarayına itaatini arzemiş olmasıydı. Bilgi Allah indindedir.

Sözün kısası, Büyük Emir Şemseddin'in şehit olmasından sonra, beylik tahtına ve vilâyet yönetimine, onun sadık halefi Emir Şeref geçti. Emir Şeref Allah'a tutkun bir meczuptu; darmadağın bir durumdaydı ve gön-lü hep meşguldü. Yönetim işlerine aldınış etmez ve dünya işleriyle ilgilenmezdi. Örneğin geceleri şehrin hamamlarının külhanlarında yatar, gün-düzleri ise kendisi için özel olarak yaptırmış olduğu bir demir kafeste oturur ve şu sözleri tekrarlar dururdu: "Erkek keklığın yeri kafestir." Günleri, yeni açmış güllerin günleri gibi fazla sürmedi ve çabuk geçti. Kendisi varlık safhasında bir eser de bırakmadı.

"İster sevinçli ol, ister dertli bu dünyada

Güven yoktur bu köhne gidişli dünyada

Madem ki bu dünyadan göçetmek kaçınılmazdır

Sevinç daha iyidir dertten, ve sağlık hastalıktan."

Öte yandan, güvenilir rivayetçiler rivayet ederler ki, Emir Şeref'in Ha-sankeyf hükümdarlarının kızlarından olan karısı Şahım Hatun, kocasının sağlığında âlimlerden bir fetva elde etmiş ve bu fetva gereğince, Emir Seydi Ahmed Nâsiraddin'le evlenmişti. Emir Şeref Allah'ın rahmetine kavuştuğunda, bu karısından küçük bir çocuk bırakmıştı. Şemseddin adındaki bu çocuk hükümdarlık işlerini eline alabilecek güçte değildi. Bu nedenle Bedlis Hükümetinin yönetimi ve Beyliğinin işleri Mir Seydi Ahmed'in ve karısı Şahım Hatun'un eline geçti. Bu durum, Rozkan aşiretinin ileri gelenlerinin öfkelerini ve nefretini kabarttı. Bu yüzden bu ileri gelenler Merkezi Hükümete karşı isyan ettiler ve her biri, Bedlis

(487) Öldürülmesi. (M.A.A.)

(488) 135 numaralı dipnota bakınız.

(489) Kitapta böyledir; fakat anlaşıldığına göre bu, Arapça kitaplarda yaygın olan "Ferec" in bozulmuş şeklidir. (M.A.A.)(490) Doğrusu "Şurur" olsa gerek. (M.A.A.)

(491) Mirza Ebu Bekir 'in ordusunu kastediyor. (M.E.B.)

- (492) Bazı yerlerde "Xınıs" (Hınıs); bazı yerlerde de "Xınıs" (Hınıs) şeklini geçmektedir; biz, her iki şekli de ashnâ uygun olarak yazdık. (M.E.B.)
- (493) Timurleng'in oğlu. (M.E.B.)
- (494) Evliyahk makamları. (M.E.B.)
- (495) Galiba Allah 'ı kastediyor. (M.E.B.)
- (496) Emir Şemseddin. (M.E.B.)
- (497) Yani onlara kiralanmış evler. (M.A.A.)

Beyliği'nde yönettiği kesim ve nahiyeleri tek başına yönetmeye başladı. Örneğin, Mir Muhammed Nâsıraddin Ahlat işlerinde, Qewalisi (Kavalisi) Abdurrahman Ağa da Çukur ve Muş nahiyelerinde tek başlarına yönetim kurdular. Böy-lece işler karmakarışık oldu ve Rozkan aşireti arasında kargaşalıklar yayıldı. Her biri bağımsızlık ve tek başına hüküm sürmek iddiasında bulunuyor ve kimse kimseye boyun eğmek istemiyordu.

"Ülke sultansız kaldı mı bir kez
Her köyün reisi vali kesilir."

Bir süre durum bu şekilde devam etti. Sonunda Emir Şemseddin büyüyüp de zincirden kurtulurca, bir gün adamlarıyla birlikte Bedlis'in dışında avlanmaya çıktı. Bu sırada, Kefnedür (Kifnedur) yolunda, odun yüklü eşiğiyle birlikte, âdet olduğu gibi odunlarını satmak üzere şehre doğru gitmekte olan, Baykan aşiretinden Ömer Yadigâran adında birisiyle karşılaştı. Arap Köprüsü üzerinde kendisiyle karşılaştığında, Ömer, bu gibi yerlerde gösterilmesi gereken saygıyı göstermedi; hatta eşiğini yoldan ayırmadı bile ve onu hızla sürerek Emir'in kafilesinin arasına girdi; hatta odunlar Emir'in ayağına değdi ve ayağını tahriş etti. Bunun üzerine Emir öfkeyle dolarak şöyle bağırdı: "Hey ahmak eşek! Senin, hayvamm göze-tecek gözlerin yok mu ki onu yoldan uzaklaştırsam ve insanlar eziyetsiz olarak geçsin?" Ömer ise buna karşılık olarak derhal ve bütün şiddetiyle şu cevabı verdi: "Kör, kendi ayıbını görmeyen kimsedir." Emir Şemseddin bu sert cevaba üzüldü ve öfkesi kabardı; adamı pençelemek istediye de sonra kendisine şefkat ve zayıflığına saygı göstererek bundan vazgeçti; sabır ve olgunluğu kendine şiar edinerek hakarete tahammül gösterdi ve adamı affetti, yaptığına da göz yumdu.

"Sabredersen eğer, şüphesiz bu sabır
Sana devlet ve ikbal getirir azar azar."

Emir, öfkesinin ve hiddetinin belirtileri kalkmış olarak döndüğünde bi-raz düşündü ve kendi kendine, "acaba bu sıradan adamın iddiasının ger-çek bir nedeni ve dayanağı yok mu?" diye sordu. O zaman, avdan dön-dükten sonra, adı geçen adamı yanına çağırıp kendisine sormaya karar verdi. Nitekim öyle yaptı; bu Ömer Yadigâran'ın odunlarını satmış ve eve dönmekte olduğunu görünce kendisini yanına getirtti ve şöyle dedi: "Hey cahil Kürd! Yüzüme karşı söyleyip beni üzdüğün ve bununla terbiye ve saygı yolundan saptığın o boş, anlamsız ve aşağılık söz neydi?"

Bunun üzerine Ömer pişmanlıkla, boynunu bükerek ve olup bitenden ötürü özür dileyerek şu karşılığı verdi: "Ey benim gerçek velinimetimin oğlu ve ey benim gözlerimin soylu nuru! Ben hiç de terbiye yolundan sapmadım ve doğruluk yolundan ayrılmadım; ben sadece, sana ve devle-tine olan bağlılığımdan ötürü, sizin âlicenap kulaklarınıza birtakım doğru sözler arzetmek için ortam hazırlamak istedim. Eğer o sözleri benden din-lemek istiyorsan, beni yalnız yanına çağır; orada sana, demek istedikleri-mi detaylı olarak arz ederim."

Emir kendisinden, bu hikâyenin detaylarını anlatmasını isteyince, Ömer kendisine, annesinin, ilk kocasının sağlığında âlimlerden aldığı bir fetva gereğince Emir Seydi Ahmed Nâsıraddin'le evlenmesini, bunun sonucu olarak Beylik işlerinin yabancıların eline geçmesini ve bundan doğan işlerle durumları anlattı; böylece Şemseddin'e, kendisinden gizli tutulan meseleleri aydınlattı ve bunları eksiksiz ve fazlasız olarak öğrenmesini sağladı.

Bunun üzerine Emir Şemseddin, bu samimi Kürdün sadakatine teşek-kür etti ve onu gerektiği gibi takdir ederek, bu bozukluğun nasıl düzeleceğini ve nasıl ıslah edileceğini sordu. O zaman Ömer kendisine şu karşılığı verdi: "Benim görüşüme göre, Rozkanh kahramanlardan filân, filân, filân adamları birer birer yanına çağırıp, özlenen amaç üzerine onlarla sözbirliği etmen için kendilerini vaat ve tehditlerle kendi tarafına çek: Ondaki sonra ben sana, bu işi sonuna götürmek için örnek bir plan arz ederim."

Emir Şemseddin hemen, Ömer'in kendisine arzettiğini uygulamaya başlayarak, her gün Rozkanlı adamları ve gençleri yanına çağırıp ve ken-disi için onlardan biat aldı. Bu hareket halk arasında yayılıp da haberi Mir Seydi Ahmed'in kulaklarına gidince, derhal kaçtı ve Boxtan (Bohtan) hü-kümdan Mir

Ebdal'a iltica etti. Bunun üzerine Emir Şemseddin hemen annesini öldürdü; sonra da kaçan hasmının üzerine orduyu yürüterek Box-tan vilâyetine kadar kendisini kovaladı.

Emir Şemseddin'in saldırıya geçtiği haberi Boxtanlı Emir Ebdal'a ulaşınca o da ordusunu topladı ve savaşa, dövüşe hazır olmak üzere Da-lam nehrinin kıyısında karargâhını kurdu. İki topluluk karşı karşıya gelip de henüz çarpışmaya başlamadan önce, Emir Şemseddin kendi tarafından Emir Ebdal'a bir elçi göndererek, Mir Seydi Ahmed'in kendisine teslim edilmesini istedi. Fakat Emir Ebdal bunu reddetti ve elçiye şöyle dedi: "Bu istek bir tek şartla gerçekleşir; o da, senin efendinin, daha önce Boxtanlı beylerden birini öldürüp senin efendinin sarayına kaçarak iltica etmiş olan Şerwanlı (Şiryanlı) Emir Hasan'ı bize teslim etmesidir; .o zaman biz de kendisine Mir Seydi Ahmed'i teslim ederiz."

Kısacası, bu şekilde elçilerin ve mektupların karşılıklı gönderilmesin-den sonra şöyle bir anlaşmaya varıldı: Emir Şemseddin, Emir Ebdal'a, Şerwanlı Emir Hasan'm karşılığında rehin olarak, Rozkan ileri gelenlerin-den ve liderlerinden birkaç kişiyi gönderecek; Emir Ebdal da bunun üzere kendisine Mir Seydi Ahmed'i yollayacak, ondan sonra da Emir Şemseddin Şerwanlı Emir Hasan'ı gönderecek ve bununla, Emir Ebdal'm yanında rehin bulunan Rozkan liderlerini geri alacaktı. İşte bu anlaşmaya dayanarak Emir Şemseddin, rehlineri, yüzmekte büyük bir hünere sahip olan ve büyük ölçüde yeterli ve yiğit olan adamlar arasından seçti ve on-ları, Emir Seydi Ahmed'e karşılık olarak Emir Ebdal'a gönderdi. Emir Şemseddin, onları gönderirken de kendilerine şunları söyledi: "Ben hiç bir zaman Emir Hasan'm teslimine müsaade etmeyeceğim." Ayrıca, uy-gun bir zamanda kaçmalan konusunda hazırlanan plan üzerine de kendi-leriyle görüş birliğine vardı. Plan şöyleydi: Onlar, iki taraf arasında sınır olan nehre yakın yerlerde kalacaklar; karargâhta dövüş çıktığını gösteren haykış ve onun gibi âlâmetlerin görünmesini kollayacaklar; ansızın saldırı başladığında da atlarını, elbiselerini ve silâhlarını arkada bırakıp ordularına katılmak üzere hemen çıplak olarak kaçacaklar ve nehri yüzerek geçeceklerdi.

İşte bu işaret gereğince Rozkan liderleri Emir Ebdal'm otağma gittiler ve bir süre yanında kaldılar. Bu sırada Emir Ebdal, kendisine Emir Hasan'ı iade edeceği, banş ve selâmetin gerçekleşeceği ve ikisinin de ihtilâf ve çatışmanın doğuracağı sonuçlardan kurtulacakları umuduyla, Emir Şemseddin'e Emir Seydi Ahmed'i gönderdi. Ne var ki, Emir Şemseddin başka bir şey yapmak niyetindeydi: Güneş batar da, dünya karanlık siyah, korkunç bir elbise giyince, Emir Şemseddin hemen kesici ve intikamcı kılıcı hain ve alçak Seydi Ahmed'in boynuna vurarak başını kesti ve böylece intikamını aldı, içini rahatlattı.

Aynı saatte ordusunun bir birliğini de Dalam Nehrinin kıyıma gönder-di ve bunlar ansızın gece karanlığında düşmana saldırdılar. Bunun üzeri-ne düşmanın öncü kuvvetlerine ve ön karakollarına korku ve dehşet hakim oldu; bu yüzden, olup bitenin içyüzünü anlamadan ve bunun farkına varmadan kendi aralarında kavgaya tutuştular. Tam bu sırada, rehin bulunan Rojkan liderleri için içyüzünü anladılar; derhal koşarak nehre atıldılar ve yüzerek kendi karargâhlarına ulaştılar.

Güneş doğup da hazırlıklar, iki ordunun çarpışmaya ve birbirinin üzeri-ne atılmaya hazır durumda, komutanlardan ufak bir işaret beklemek için nehrin iki yakasında durmalarıyla sonuçlanınca, Emir Şemseddin atının sırtında ileriye doğru gitti ve Emir Ebdal'a seslenerek şöyle dedi: "Ey Emir Ebdal! Ben, bana hiyanet ve düşmanlık etmiş olan hizmetçimi öldürdüm ve mesele bitti. Seninle aramda da, düşmanlık ve husumeti gerektirecek herhangi bir olay geçmemiştir. Buna rağmen sen çatışma ve vuruşma istiyorsan, işte meydan şurada ve işte meydana dolaşan adam!"

Boxtan adamları ve ileri gelenleri bu sözü duydukları zaman, Emirleri Ebdal Bey atıyla ilerledi ve şöyle dedi:

"Ey Emir Şemseddin! Şüphesiz senin ulu babaların ve ataların, eski zamanlardan beri, atalarımızın büyükleri ve reisleriydi. Aralarındaki dostluk daima köklü, sevgi karşılıklı ve samimiyet fazlaydı. Bu nedenle, o eski geleneklere ve dostluklara ters düşecek bir davranışta bulunmaktan Allah'a sığınınız. Böyle bir davranış, aynı zamanda halkta nefret uyandırır; yaratıcı Allah indinde de yasaktır ve hem dünyada, hem ahrette sahibine hüsrân ve utanç getirir. Emir Seydi Ahmed eğer kendi kendini kirletmiş ve terbiye sınırını aşarak işlediğini işlemişse, en layık cezasını da buldu. Şimdi ise sizin iyi ahlakımızdan ve iyi niyetinizden, kargaşalık çıkmasına, vuruşma ateşinin alevlenmesine meydan vermemenizi ve iki taraf arasında sevgi ve birlik bağlarını güçlendirmeye çalışmanızı rica ediyoruz."

Emir Şemseddin, Emir Ebdal'ın yumuşaklığını, ılımlılığını, olup biten-ler için özür dileyen sözler söylediğini, banşa eğilimli olduğunu ve selâmeti sevdiğini görünce, onun isteğini olumlu karşıladı ve ona dostluğunu, gü-venini teyit etti. Sonra da askerleriyle birlikte ülkesinin merkezine döndü.

O günden itibaren bu Emir, "Şemseddin'e Dijwar" diye adlandırıldı.

Emir Şemseddin'in beş erkek çocuğu vardı: Sultan Ahmed, Sultan Mah-mud, Diyaeddin, Emir Şeref, Emir İbrahim. İlk üçü, 835 (1432) yılında salgın hale gelen vebada öldüler; Emir Şeref de gençliğinin baharında ve ömrünün ilk yıllarında normal eceliyle Allah'ın rahmetine kavuştu."

Böylece Emir İbrahim, babasının ölümünden sonra hükümdarlığa geçti ve bir süre ülkeyi büyük bir ciddiyet ve dikkatle yönetti. Sonra Allah'ın rahmetine kavuşunca, yerine sadık halefi ve oğlu Emir Hacı Muhammed geçti. Emir Muhammed, 847 (1444) yılında, Bedlis'te nehir kıyısında büyük bir cami ve medrese yaptırmaya başladı ve bir yıl sonra tamamladı. 865 (1461) yılında ölünceye kadar yönetimde kaldı. Ölünce büyük cami-sinin yanında gömüldü. Varlık safhasında iki çocuk bıraktı: İbrahim ve Emir Şemseddin. Babasının ölümünden sonra, onun vasiyeti gereğince İbrahim yönetime geçti. Onun durumunu da aşağıdaki satırlarda anlatacağız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Emir İbrahim II bin Emir Hacı Muhammed

Daha önce anlattığımız arasında zikrettik ki, Karakoyunlu Kara Yusuf ile Bedlis hükümdarları ve yöneticileri arasında, neredeyse baba-evlât iliş-kisine dönüşecek iyi ilişkiler ve sağlam bağlar vardı. Daha sonra Akkoyunlu Uzun Hasan, bu iki aşiret arasındaki köklü düşmanlık yüzünden, Kara Yusuf'un oğlu Cihanşah'ı öldürmeye muvaffak olunca ve bu durum, onun bütün Diyarbekir, Ermenistan ve Azerbaycan vilâyetlerini istilâ etmesine yolaçınca, bundan sonra bütün kuvvetleri ve nüfuzuyla bu aileyi ' ve Karakoyunlu ailesini yok etmeye, Karakoyunlu ailesinin bütün üyelerinin kökünü kazımaya, adamlarını ve taraftarlarını darmadağın etmeye yöneldi. Önce, Bedlis vilâyetini istilâ etmek ve hükümdarını, yöneticilerini ya-kalamak amacıyla, büyük komutanlarından ve büyük devlet adamlarından biri olan Süleyman Bey Bijenoğlu'nun komutasında büyük bir orduyu Bedlis üzerine gönderdi. Bu Süleyman Bey, sayıya ve hesaba gelemeye-cek bir orduyla Kürdistan'm üzerine yürüdü ve Bedlis Kalesinin dışında Türkmen ordusunun karargâhını kurdu. Bunun üzerine, o zaman Bedlis hükümdarı bulunan Emir İbrahim bin Emir Hacı Muhammed, derhal kale-leri sağlamlaştırdı; şehirleri güçlendirdi; yolları ve caddeleri tıkadı; kendi-si de Bedlis Kalesine kapandı. Süleyman Bey de, yanında birçok şiddetli

(498) *Yaman Şemseddin, Çetin Şemseddin. (M.E.B.)*

(499) *Bedlis hükümdar ailesini. (M.E.B.)*

kuşatma araçları ve uzun savaşma gereçleri getirerek kaleyi kuşattı.

Kuşatma süresi tam üç yıl sürdü. Kış sona erip de, umutların ve özlem-lerin açılacağını gösteren gülleri ve çiçekleriyle birlikte bahar geldikçe, Süleyman Bey'in de kaleyi ele geçirme umudu tazelenirdi. Kışı Mardin ve Beşiri dolaylarında geçirir, ilkbaharın başında tekrar Bçdlis'i kuşatmaya gelir, Kürd kahramanlarıyla ve Rozkan aşiretinin yiğitleriyle yeniden mü-cadeleye girişir ve onlarla acı bir şekilde vuruşurdu. Savaşçıların ve dö-vüşçülerin sesleri, mancınıkların ve taş atıcı araçların gürültüleri yükselip alçalır ve kulakları sağırlatırdı; mermiler ve oklar üstten alta ve alttan üste uçuşup sağa sola dağılırdı ve hamasetle dolu olanların kalblerine varıp onları devirir, kahramanların canına isabet edip uçururdu. Öyle ki, savaş alanı ve vuruşma meydanı, şairin Farsça olarak nitelendirdiği gibi şöyle oldu:

"Yiğitler iki saf oldu, tıpkı dilberlerin kirpikleri gibi
Safın biri üstte, öbürü de alttaydı
Yukardan yuvarlandı mı bir taş aşağıya
Yer öküzünderr arslan büğürtüsü gelirdi
Aşağıdan atıldığı zaman yukanya bir ok
Şu yüksek çarka takılırdı şüphesiz
Ve dönerdi yüksek çarkla birlikte ahenkle
Ta ki Ay'ı halka, Güneş'i de kement yapana dek
Tüfekler ise zamanın taş-yürekli gibi
Parçalardı güven ve aman yerlerini
Kahramanların kanlarından kalenin burçları

Kırmızı renge boyandı, tıpkı narçiçeği gibi."

Kuşatma süresi uzayınca, yiyecek ve mühimmatın tükenmesinden ve açlığın, öldürücü hastalıkların yayılmasından ötürü kuşatma altındakiler sıkımtılı bir duruma düştüler; o kadar ki, açlık ve hastalıklar hepsinin hayatına son verdi ve Emir İbrahim'le birlikte yalnız yedi kişi sağ kaldı. O zaman, Süleyman Bey'in meddahı olan Şair Mahmudoglu Türkçe bir ga-zel yazdı ve Sultan Hasan Bey'e gönderdi. Gazelde şu beyit de vardı:

"Şeha! Ol Bedlis'in Kürdü muti olmaz Süleyman'e Ezelden kalma âdettir,
çalışurlar ocağ üste."

Sözün kıyası, iki taraf arasında, ikisinin de güçleri tükendikten ve cep-haneleri bittikten sonra barış yapıldı. Bu da iyi insanların ve aralarında ilişki kuran barışseverlerin aracılığıyla oldu. Barışın şartları şöyleydi: Süleyman Bey Emir İbrahim'in ve ailesinin hayatına dokunmayacak; buna karşılık Emir İbrahim de kaleyi ve beylik görevini bırakıp kaleyi Süleyman Bey'e teslim edecekti.

(500) 417 numaralı dipnota bakınız. 314

İki taraf bu şartlarda anlaşınca, durumu Sultan Hasan Bey'e arz ettiler; o da, kabul ettiğini ve Emir İbrahim'e güven ve aman verdiğini belirtmek için yüzüğünü gönderdi. Bunun üzerine Emir İbrahim kaleden çıktı ve Sultan Hasan'ın Tebriz'deki sarayına gitti. Böylece Süleyman Bey Bedlis vilayetinin bütün kalelerine ve şehirlerine el koydu. Anlatıldığına göre, bu zorunlu göçte, Rozkan aşiretinden Emir İbrahim'le birlikte Azerbaycan'a giden ailelerin sayısı 12 aileydi. Bunlar arasında ünlü "Şems Akılan" (Şems Akılan) ailesi de vardı.

Emir İbrahim, maiyetiyle birlikte Tebriz'e vardığından sonra, Hasan Bey kendisini Irak tarafına gönderdi ve geçiminin sağlanması için de Kum'un gelirinden kendisine bir tahsisat ayırdı. Bu ilgi ve ağırlama, Hasan Bey'in hükümdarlığı süresince devam etti. Onun ölümünden ve oğlu Yakub Bey'in saltanata geçmesinden sonra ise durum değişti. Çünkü Yakub Bey, Rozkanlıların davranışlarına ve Bedlis vilayetinde çıkardıkları ayaklanmalara fazlasıyla sinirlendi. Bu yüzden Emir İbrahim'in öldürülmesi için emir verdi ve bu emir Kum şehrinde yerine getirildi.

Merhum Emir, Kum'daki aşiretin ileri gelenlerinin kızlarından biriyle evlenmişti ve bu hanımdan üç erkek çocuk bıraktı: Hasan AH, Hüseyin Ali ve Şah Muhammed.

Akkoyunluların Bedlis Beyliği üzerindeki egemenlikleri 29 yıl sürdü. Bu süre içinde birçok ayaklanma ve kargaşalıklar çıktı. Bunlar Rozkanlıların birliğini darmadağın etti. Bunun sonucu olarak birçok ileri gelenleri ve liderleri çevreye iltica ettiler. Diğer kısmı da Genc'de gizlendiler; sabır ve tahammül elbisesi giyerek ve insanlardan, kitlelere karışmaktan ilgilerini keserek kurtuluş gününü beklediler. Rozkan aşiretlerinin temel direği ve Diyaeddin ailesinin en sadık, en vefakâr adamı olan Muhammed Ağa Kelhokî ise, Akkoyunlu Türkmen beylerinin yanında kalmak zorunda bırakıldı. Çoğunlukla vaktini Irak ülkesinde geçirirdi. Zaman zaman da, Bedlis hükümdarları olan ve velinimetini bulan Diyaeddin ailesinin çocuklarının hizmetinde bulunmak üzere Kum'a giderdi. Orada, yapılması gereken işler konusunda kendilerinin verdiği talimata uyarak, kendi işlerinin yaranna olan söz ve çahşmada, gücünün yettiği kadar görevini bağlılıkla yapardı. Kendisi, felekle çarpışmış ve onun acı tatlı tecrübe-rinden yararlanmış eski adamlardan olduğu için, ailenin fertlerini bazen, Kürdistan'daki geçmişleri ve ailelerinin, heybetli ve sayıca çok olan Rozkan aşiretleri ve kabileleri arasındaki imtiyazlı makam ve mevki konusunda aydınlatır, bazen de Bedlis'in güzel havasını, yumuşak iklimini ve zengin bahçelerini uzun uzun anlatır, sonra da, sağlam kalelerle dolu olan o güzel ülkenin yabancı mütegalibelerin elinden kurtarılması için uyulması gereken planları açıklamaya koyulurdu. Onun bu anlatışları, bu şehzadelere,

(501) İlk hükümdar Diyaeddin'in soyundan gelen Bedlis hükümdar ailesi. (M.E.B.)

kendilerinden biri Kürdistan'a gidip, sadece o büyük ülkenin sınırlarına ayak basmakla, kendisine vilâyetteki kalelerin ve önemli şehirlerin fethini en kolay durumda ve en kısa zamanda mümkün kılacak Kürd aşiretlerinden ve Rozkan kabilelerinden taraftarlar ve yardımcıları toplanacağı hayalini verirdi. Böylece eski olan ailelerinde yeniden canlılık doğacak ve irsi Beylikleri yeniden dirilecekti.

Sonunda, bu büyük aileye sadık olan ve hakkında alabildiğine iyi niyetli olan bu tecrübeli adam cesaretlendi ve içinde gizlediği niyeti, şehzadelerin annesi olan hanıma açarak şöyle dedi:

"Sen bana şehzadelere birini Kürdistan'a götürmem için verirsen, şüphesiz ben, Rozkan

aşiretinin kalblerini senin bu oğlunun etrafında bir-leştirmeye muvaftak olacağım. Sonra da onları alıp Akkoyunlu Türkmen-lerine karşı savaşacağım ve Bedlis'in kalelerini, yörelerini bu mütegalî-belerin elinden kurtaracağım. Böylece hakkı yerine getireceğiz. O zaman Rozkan'ın ülkelere dağılmış adamları eski vatanlarına döncekler, eski bey-lerine boyun eğecekler ve onlara içten itaat edeceklerdir."

Muhammed Ağa Kelhoki bu konuda çok mübalağa yaptı; sonunda ha-tunu, bu görüşün doğruluğuna ve hemen uygulanması gerektiğine ikna etti. Bunun üzerine hanım, kendilerini Kürdistan'a götürmesi için iki oğlu Hasan Ali ve Hüseyin Ali'nin onunla beraber olmasına razı oldu. Muhammed Ağa hemen bu iki şehzadeyi alarak yola çıktı ve Hakkâri vilâyetine gitti. Orada iki şehzadeyi, "seyyid" yerine Farsça'da kullanılan "aka" sözcüğünü kullandıkları bilinen Asuri aşiretinin yanına bıraktı. Ve onlara dedi ki: "Bunlar benim çocuklarımdır; şartlar ne olursa olsun, kendilerine ilgi gösterilmesi, önem verilmesi ve korunmaları gerekir."

Sonra kendisi Bedlis vilâyetine gitti ve Diyaeddin ailesini seven, ona bağlı ve taraftar olanların hepsiyle görüştü; onlara, hepsinin velinimetini olan büyük ailenin çocuklarının geldiğini haber verdi ve onlardan, gaspe-dilmiş hakkın yeniden alınmasını ve vilâyetin ele geçirilmesini sağlayacak tedbirlerin alınması için gereken yardımı, yapmalarını istedi.

O sırada tesadüfen Asurlularla hükümdarları İzzeddin Şer (Şir) arasında anlaşmazlık çıktı. Sonunda Asurlular, anlaşmazlığı çözmek için ayaklandı ve kılıçları çektiler. Bunun üzerine İzzeddin Şer, bu uğursuz isyan-cıların ayaklanmasını bastırmak için üzerlerine bir askeri birlik göndermek zorunda kaldı. Asurlular da şairin şu sözleri uyarınca hareket ettiler.

"Zorunluluk zamanı kaçmaya fırsat kalmayınca Al eline keskin kılıcı." Ve vuruşmaya, çarpışmanın tozu dumani içine dalmaya hazırlandılar. İki taraf arasında cereyan eden çarpışmalarda Asurlular gerçeği başarı

(502) Arapça olan bu sözcük "bey", "bay" anlamına gelir. (M.E.B.) 316

kazandılar; fakat talihsizlik, iki şehzadenin, yani Hasan Ali ve kardeşinin çarpışmalar ve kargaşahklar sırasında kaybolmalarına yolaçtı ve bir daha izlerine rastlanılmadı.

Bu büyük musibetin ve ağır olayın haberi Rozkan aşireti ileri gelenleri-nin ve adamlarının kulaklarına gittiği sırada, Muhammed Ağa kendilerine iki ulu şehzadenin geldikleri müjdesini vermiş ve kendilerini, ülkenin kurtarılması amacıyla, Kürdistan'm diğer beyleriyle birlikte yekvücut olarak ayaklanmak için harekete hazır duruma getirmiş bulunuyordu. Fakat bu haberin gelmesi üzerine hepsinin elleri bögürlerinde kaldı; ne yapacaklarını şaşırıyorlar; genç yaşlı, erkek kadın, hepsinin ağlama ve sızlama sesleri göklere çıktı; acı acı ağlamaya ve karalar giymeye başladılar; ayrıca, kanlarıyla, canlarıyla fedakârlık yapacaklarına ağır yemin ettiler. Şair demiştir ki:

"Kalmadı kan ağlamayan bir göz, o olaydan ötürü Parçalanmadık göğüs de kalmadı,
o acı haberden ötürü."

Evet, hiç bir devlet yoktu ki, yıldızı, parladıktan hemen sonra kaybolup batmış olsun ve hiç bir yüksek bina görülmemişti ki, yükselip parladıktan hemen sonra, feleğin olaylarının ve zamanın ihanetinin etkisi altında çök-müş olsun. Şair demiştir ki:

"Şu dünya bahçesinde gelişen bir ağaç yoktur ki
Geçmemiş olsun keskin baltanın eline
Ve şu zengin bahçede, sülünün kanatları gibi
Ne bir gül kalacak, ne de bir servi."

Sözün kısası, bu olay Muhammed Ağa'yı son derece etkiledi. Artık bir gam ve dert denizinin dalgaları arasında düştü ve şaşkına dönüp, ne yapacağına bilemez oldu. Sonra kendi kendine ne yapacağını sordu ve hasret çekerek şöyle dedi:

"Hükümdarlık bahçesinde henüz açmamış, beylik bahçesinde yetişmiş olan bu iki konca gülün üzerine felek bütün şiddetiyle saldırdı ve kendi-lerini beklemekte olan eyaletlerinin kokusunu dahi koklamalarına fırsat vermeden gençliklerine kıydı! Eyvah ki, hükümdarlık ve beylik nehrinin kıyısında yetişmiş olan o iki servi, yöneticilik ve hükümdarlık nehirlerinden bir yudum su içmeden yokluk denizine düştüler."

Evet, Muhammed Ağa böylece işi kestiremez durumda beşleri altılara çarparken, ansızın, Emir İbrahim'in kardeşi Emir Şemseddin'in Erux (Eruh) nahiyesinde bulunduğu konusunda bir haber aldı.

Haberin ayrıntısı şöyleydi:

Bijenoğlu Süleyman Bey'in Bedlis Kalesinde Emir İbrahim'i kuşatması sırasında, bu Emir Şemseddin kaleden kaçmaya muvaffak olmuş ve Boxt-an aşireti arasında gizlenerek orada kalmış; hatta orada Eruxlu Emir Muhammed'in kızıyla evlenmiş ve bundan oğlu Şeref Bey doğmuştu. Şeref Bey de babasıyla birlikte o sırada adı geçen aşiretin arasında bulunuyordu. Bu ferahlatıcı haberin Muhammed Ağa üzerindeki etkisi çok olumlu oldu. Buna son derece sevindi ve adı geçen yere giderek Emir Şemseddin'le görüşmekle şereflendi. Ve Emir Şemseddin'de, kendisinin tazelemek ve yeniden diriltmek için çaba harcamakta olduğu önemli göreve kendisini yetenekli kılacak

(503)Arapça 'da bir deyim olan bu söz, neyapacağım şaşırmış kimseler için kullamhr. (M.E.B.)

bütün nitelikleri buldu. Çünkü Emir son derece zeki ve akıllı, aynı zamanda ağırbaşlı ve ciddiydi.

Muhammed Ağa Emir Şemseddin'e, hikâyesini baştan sona kadar, bağlı-lıktan, vatanın mutlu kılınması uğrunda büyük fedakârlıktan ve vatan evlâtlarının hizmetine kendini adamaktan gelen son derece etkili bir şekil-de arzetti. Bundan etkilenen Emir Şemseddin, kendisine, "pekiyi, şimdi ne istiyorsun?" diye sordu. Bunun üzerine Muhammed Ağa kendisine şu cevabı verdi: "Emir'in kapısına bağlı olan bu kul, Emir'in, himmet kolu-nu cüret ve cesaretle yerinden çıkarmasını, mutluluk ayağını celâdet ve yiğitlik üzengisine koymasını ve böylece Bedlis vilâyetini ele geçirmeye hemen gitmesini dilemektedir." Bu söz üzerine Emir, Muhammed Ağa'nın dileğini ve birlikte Bedlis vilâyetine gitmelerini kabul etti.

O vilâyetin sınırlarına ulaşmalarıyla birlikte, hemen çevrelerinde, Roz-kan aşireti adamlarından, öldürme, vuruşma ve dövüşmede eğitilmiş 1.500 asker toplandı. Bunun üzerine hemen Bedlis kalesini kuşattılar. O sırada Bargiri, Erciş ve Adilcevaz hükümet ve yönetimleri, Türkmen Mehmed Şalvi'nin adamlarının ve aşiretinin elindeydi. Mehmed Şalvi, Emir Şemseddin'in Bedlis Kalesi üzerine gittiği haberini alınca derhal ordusu ve adamlarıyla birlikte Bedlis tarafına yürüdü. Emir Şemseddin kendisini Rah-wa (Rahva) denilen yerde karşıladı ve kendisiyle Türkmen askerleri arasın-da savaş çıktı. Kürd kahramanlarının, gönülleri hayrette bırakacak derecede cesaret, erkeklik ve yiğitlik gösterdikleri bu kanlı çarpışmalarda iki taraftan da birçok kimseler öldürüldü. Ne var ki, bütün bunların yararlı bir sonucu olmadı. Şair diyor ki:

"Köhne felek vermezse eğer devlet ve ikbal
Pusuya yatıp da zorla elde etmek mümkün değil onu."

Çünkü sonunda Rozkan aşiretinin adamları yenilgiye uğradılar. Ve ecel hükümdarı Emir Şemseddin'in üzerine otoritesini kurdu ve onun yüce adını varlık safhasından sildi; hükümdarlık ve beylik bahçesinden bir gül ko-parmadan, yoksunluk ve yalnızlık dikenini kalbinin ortasına isabet etti. Bu çarpışmadan da hayal kırıklığına uğramış olarak çıkan Muhammed Ağa ise, fikir dağınıklığından ve aklının başıboş kalmasından ötürü, ağlanacak bir hale geldi. Durumu sanki şöyle diyordu:

"Nedir ben umutsuza verdiğin bu talih Allahım! Ki hiç bir isteğime kavuşmadım ben!"
Muhammed Ağa halktan ayrı olarak, fikrinin ve hayalinin dizginlerini serbest bırakmış, yükselmekten ve ihtirastan uzak, umutsuzluğun ve hayal kırıklığından arkasında oturmuş durumda ağlayarak imnaları söylerken, ansızın gaipten bir ses, kulağına fısıldayarak şunları mırıldandı:

"Gel, hey iradesiz! Nedir bu gevşeklik?
Sıcaklık ve hareket ister rahvan atın yolu
Bilmez misin ki tohum önce toprağa gömülür
Sonra bakılır, ta ki yeşerinceye dek?
Gayret sayesinde ki,- kehribar çekicilik kazanıp
Elini kıpırdatmadan samanları çeker
Bırak kehribarı ve saman hareketini
Dağları yıkıp yoldan kaldırır gayret."

Arkasından da gaipten gelen ses şöyle dedi: "Kalk da ciddiyetle kollanını sıva ve hareket, çaba kırbaçıyla gayretinin atını sürerek IrakV ' yönel. Orada, hâlâ Kum şehrinde oturmakta olan Emir Şah Muhammed bin Emir İbrahim Bey'i bul ve kendisini alıp Rozkan aşiretine getir. Hükümdarlık ve senin ulaşmak istediğin amaç, o asil şehzadenin nasibidir."

Muhammed Ağa, doğru ve iyi niyetli insanlardan olduğu ve yalancılıktan, riyakârlıktan uzak bulunduğuna için gaipten gelen bu sese inandı ve hemen Acem Irakı'na hareket etti.

Şehzadelerin anası olan hanımın önüne çıktığı zaman, olup biten olay-ları, cennet halkının gençlerinin iki efendisi olan Hasan ve Hüseyin'in öldürülmelerini bize hatırlatan Hasan ve Hüseyin'in öldürülmeleri hikâyesini, Emir Şemseddin'in de nasıl bu uğurda öldürülmüş olduğunu, eksiksiz ve fazlasız olarak anlattı. Sonra da Emir Şah Muhammed'i, ken-disini sabırsızlıkla beklemekte olan Rozkan aşiretinin isteğine uyararak yanına alıp Kürdistan'a götürmek konusundaki kararını bildirdi. Muhammed Aga, o yufka yürekli, zavallı, talihsiz annenin üzerinde yıldırım etkisi yapan sözlerini bitirir bitirmez, anne, kaybetmiş olduğu iki ciğerparesine yüksek sesle ağlamaya başladı ve yanmda kalmış bulunan tek oğluna bağlılığı daha da arttı. Bunun için, Muhammed Ağa'nın bu yeni isteğini reddetme-sini haklı gösterecek birçok mazeret öne sürdü. Ne var ki, bütün bunlar kendisine bir yarar sağlamadı; sonunda Muhammed Ağa'ya birtakım sert sözler sarfetti. Fakat Muhammed Ağa bütün bunları şaşılacak bir sabır ve tahammülle karşıladı; yumuşak, ısrarla, fakat sürekli olarak isteğinde di-retti ve şöyle dedi: "Rozkan aşireti secdeye varıp yüzünü yere koyarak ve

(504) Acem Irak 'ı. (M.A.A.)

(505) Hazreti Ali'nin iki oğlu. (M.E.B.)

(506) Hakkâri'de kaybolan Bedlis hükümdar ailesinin iki şehzadesi. (M.E.B.)

avucunu göklere doğru açarak, ayrılık derdinden bozulmuş gözlerine, onun yüce ve şahane alayınm tozunu sürme gibi çekmek isteğiyle, kendi-lerine Emir Şah Muhammed'i göstermek lütfunda bulunması için yüce Padişah Allah'a dua etmektedirler."

İşte bu etkili söz ve hazin, sadakat dolu istek karşısında, zavallı anne, Şehzade'yi görmek özlemi içinde bulunan halkın dileğine olumlu cevap vermek zorunda kaldı ve aziz, sevgili, biricik oğlunu, adı geçen Muham-med Ağa'ya teslim etti; o da kendisini alıp hemen Kürdistan'a döndü.

Bazıları da, Muhammed Ağa'nın Emir Şah Muhammed'i, annesinin rızası olmaksızın alıp getirdiğini ve kendisini Bedlis vilâyetine kaçırdığını ri-vayet ediyorlar. Doğrusu da budur.

Hangi rivayet doğru olursa olsun, kesinlikle bilinen şudur ki, Emir Şah Muhammed, mübarek gelişiyile, 900 (1495) yılında Bedlis'i şereflendir-miştir. Hemen çevresinde büyük bir yardımcı ve taraftar topluluğu top-landı ve ülkenin her tarafında sevinçler, şenlikler düzenlendi. Rozkan aşi-retinin bütün kabileleri, lütfedici Padişah Allah'a hamd ve şükürlerini sun-manın belirtisi olarak, yoksullara, ihtiyaç sahiplerine ve müstahak olanla-ra sadakalar dağıttılar ve iyilikte bulundular. Arkasından hemen, yücc Allah'ın "işlerde onlara danış" sözü uyarınca bir fikir ve danışma mcclisi kuruldu ve bu mecliste Bedlis kalesinin ele geçirilmesi ilc bütün Bedlis vilâyetinin fethi meselesi tartışıldı ve şu karar alındı:

"Bedlis -kalesinin üzerine açıkça yürümek, defalarca olduğu gibi, Emir Şemseddin'in ve Rozkan aşireti ileri gelenlerinin çocuklarınm öldürülmc-lerine, her teşebbüste de çalışmaların başarısızlığa uğramasına yol açtığı için, şimdi devletin çıkarı, kalenin burçlannda ve surları üzerinde dolaş-ma konusunda eğitim görmüş birkaç kişinin, güneşin batmasından ve bu dünyanın göklerini tekrar ele geçirme yemin ve andınm elbiscsini giymc-sinden sonra, Bedlis kalesinin üst tarafına gitmelerini, kalcnin cı büyük burcunun kapısına ulaşınca kadar surlara tırmanarak burayı ele geçir-melerini ve böylece kaleyi savunanların yollarını kcsmelcrini gcrcktirmck-tedir. Aksi takdirde kaleyi, gaspedenlerin ellerinden almak mümkün değildir."

Ezeli irade de bunun gerçekleşmesini gerektirmiş olduğu için, "Allah bir şeyi irade edince çarelerini hazırlar." sözü gereğince, işler kolaylaştı ve çareler hazırlandı. Baykan ve Modkan aşiretlerinden birkaç kişi buluna-rak Emir Şah Muhammed'in huzuruna getirildiler. Şah Muhammed birçok vaadler ve bol nimetlerle onları kendine çekti; sonunda bu eşsiz harekcti yapacaklarına söz verdiler ve şöyle dediler: "Ya amacımıza ulaşp Büyük Burc'a ulaşmcaaya kadar surlara tırmanacağız ya da muhafız birliğinin adamlarının eline düşüp kılıçlara, mahmuzlara ve diğer ölüm vc yok ctme araçlarına yem olacağız."

Bundan sonra, kendilerine verilen görevi yerine getirmek için merdi-ven, pusu ipleri ve kanca gibi araç ve malzemeleri hazırlamaya başladılar. Onlar bu hazırlıklar içindeyken, Ebu Bekir Ağa Bayki denilen, meseleler-de tecrübeli, zamanın ve feleğin dönüşlerini bilen, büyük tecrübe, doğruluk, zekâ sahibi, iyi inançlı ve iyi ahlaklı bir kişi, Emir Şah Muham-med'in yanına gelerek kendisine şunları arzetti: "Türkmenlerin Bedlis'e egemenlikleri süresi içinde, benim tek işim ve beni Allah'a yaklaştıracak tek hareketim, merdivenler yapmaktan öteye gidemedi. Bundan maksadım, ülkenin ve yönetimin meşru varisi çıkıp, gaspedilmiş hakkı almak için çalışmaya başlayacağı gün, görevimi yapmış olmamdı. İşte, direklerden ve kalın iplerden, senin muhtaç olduğun kadar yapmış olduğum

merdi-venler, toprak altına gömülmüş olan küplerde bulunmaktadır ve böyle bir günün gelmesini beklemektedir." Ebu Bekir Ağa sonra şöyle dedi: "Şü-kürler olsun Allah'a ki kendisinden her ne diledimse, onun sonsuz him-metiyle elde ederek mutlu oldum."

Ebu Bekir Ağa sözlerini bitirdikten sonra hemen gidip o merdivenleri getirdi. Emir Şah Muhammed, bu iyi niyetli ve iyi davranışlı Kürdün, va-tan ve hükümdar ailesine karşı beslediği samimi sevgi ve köklü inancı görünce, onun bu şanh işlerine karşılık olarak Tatvan'a bağlı Xızonkin (Hızonkin) Köyü ile Eksor (İksor) Köyünü ikta' mülkiyeti yoluyla kendi-sine verdi.

Sözün özü, kaleye girmeye azimli olan kahramanlar, Ay ve Güneş'in yollarını şaşırıp başıboş oldukları ve feleğin, binlerce gözüyle hangi yolu izleyeceğini şaşırıldığı karanlık bir gece, kalenin kuzey tarafındaki Kara Burç yoluyla, saba rüzgârı gibi yükselip kaleye çıktılar; orada, in-sanlardan hâli bir evin penceresine merdivenlerin iplerini bağladıktan sonra aşağıya indiler. Şair demiştir ki:

"Yılan gibi kement iplerini sarkıttılar
Feleğin arslanını ele geçirmek için
Ve ele geçirdi böylece Kürdler tüm siperleri, bilekleriyle
Ve açtılar her taraftan savaş kapılarını
Bir yandan bayrak yapıp boylarını yükseltiyorlardı
Bir yandan da omuzlarından, kollarından merdiven yapıyorlardı."

İşte kahramanlar, bu şekilde ve bu metotla, "Allah'tan umutsuz olmayın" diyen ulu şanlı Allah'ın ipine tutunarak yukarıya çıktılar; ansızın uyku ve gaflet yatağındaki nöbetçilere ve dinlenme yerlerindeki muhafız birliğine saldırarak bir kısmını yerlerinde öldürdüler; diğer kısmını da kalenin üstün-den ve yüksek yerlerinden en aşağıya attılar. Saldırıya geçenlerin bir kısmı dışarıdan kale kapısını ele geçirirken, büyük bir topluluk da kale valisinin evine yürüyüp kendisini dışarı çıkardılar; sonra kendisinin de, bütün

(507) Yıldızları kastediyor. (M.E.B.)

adamlarının ve askerlerinin de ellerini boyunlarına bağladılar; böylece onlara, hakettikleri cezayı verdiler. Sonra da ailelerini, çocuk çocuklarını kaleden ve tüm vilâyetten çıkardılar. Böylece güllerle dolu olan vatan bahçesi, ellerin ve yabancıların dikenlerinden temizlenmiş oldu.

Emir Şah Muhammed, eski kurallara ve babalardan, atalardan kalma geleneklere göre kendi kendini ülkenin beyi olarak ilân etti ve büyük bir yetenekle Beylik tahtına çıktı. Küçük büyük, genç yaşlı farkı gözetmeden herkesin üzerine adalet ve eşitlik çadırı gerdi; iyilik ve lütuf bayrakları dalgalandırdı. Ne var ki, mutlu hükümdarlığının günleri, yeni açıp gülüm-seyen güllerin mevsimi gibi büyük hızla geçip gitti; çünkü hükümdarlıkta tam üç yıl kaldı ve ondan sonra Allah'ın rahmetine kavuştu.

Emir Şah Muhammed gerçekten cesur, âlicenap olarak nitelendirilen ve büyük bir cömertlik ve iyilikseverlikle tanınan bir gençti. Allah kendisine rahmet etsin, ölümü 903 (1498) yılımdaydı. Babası Emir Şemseddin-i Veli'nin; Gök Meydan'da bulunan ve nurlar saçan türbesinin civarına gömüldü. Emir İbrahim adında küçük bir çocuk bıraktı.

DÖRDÜNCÜ KISIM

Bedlis Hükümetinin Kendi Hükümdarlarının Elinden Çıkması Bu Kısım Dört Yön kapsamaktadır

BİRİNCİ YÖN

Emir İbrahim ve Onun Emir Şeref'le Olan Çatışması Konusundadır

Güzel yazan yazarların hikâyelerinden ve güzel konuşan akıllıların rivayetlerinden anlaşılıyor ki; Emir İbrahim, babasının ölümünden sonra beylik makamına geçtiğinde küçük yaşta idi. Bu durum, idari ve mali yö-netimin fiili olarak Abdurrahman Ağa Qewalisi (Kavalisi) ve aşiretin öteki liderlerinin ellerine geçmesine yolaçtı. İşler bu şekilde yürürken, bir de görüldü ki, Şeyh Emir Bılbasi, Abdurrahman Ağa'ya ve onun Qewalisi aşiretine rağmen, Bılbasi aşiretiyle birlikte Emir Şeref'ir ' hizmetine girdi. Emir Şah Muhammed, yönetimi sırasında Emir Şeref'i, Boxtan vilâye-tine bağlı Erux (Eruh)tan getirterek, Rozkan ileri gelenlerinin seçmesi ve uygun görmesiyle Muş'ta kendine vekil tayin etmiş ve bunun üzerinden de az olmayan bir süre geçmişti. Bu durum, amca oğulları arasında göğüslerin öfkeyle doldurulması için çalışan bozguncuların ve düzenbaz-ların önünde yolu açtı; aralarındaki sevgi ve parlahk yerini ikiliğe ve sıkıntıya bıraktı.

Emir İbrahim ve onun sağkolu Abdurrahman Ağa, Emir Şeref'i her ne vesileyle olursa olsun, Muş'tan Bedlis'e getirtip göz nurundan yoksun bırakmak istiyorlardı. Fakat "Seydi Hazinedar" diye tanınan Kavalisli Seydi Ağa Hazinedar, bu zalim ve kötü komployu öğrendi ve Emir Şeref'in yanına koşarak, Emir İbrahim'in kendisi için hazırlamakta olduğu ihanet ve oyunu bildirdi. Bu sırada Emir İbrahim, güvendiği adamlarından biriyle, Muş'ta bulunan Emir Şeref'e bir mektup göndererek şöyle diyordu: "Seni çok severim ve çok özledim; Bedlis'e teşrif edip birkaç gün kalmanı çok ummaktayım. Bu günler içinde mutlu vakitler geçirir, gönüllerimize takılmış olan üzün-tü ve dertleri silip atmamak için kendimizi içki âlemlerine, eğlence ve se-vince veririz."

Ne var ki, Emir Şeref bu isteğe uymakta gevşek davranmaya ve bunu savsaklamaya başladı; sonra gidemeyeceğini özür dileyerek bildirdi. Der-ken iki taraf arasında karşılıklı mektup ve mesajların gönderilmesine de-vam edildi; elçiler gidip geldi; karşılıklı dostluk ve sevgi mektupları, yer-lerini sitem ve saldırıya bıraktı; sonunda iş kılıçların çekilmesine yolaçtı. Emir İbrahim askerlerini toplayarak, Kürdistan'ın diğer bazı beyleriyle birlikte, anlaşmazlığı kılıç keskinliğiyle sona erdirmek için Emir Şeref'in üzerine yürüdü. Bunun üzerine Emir Şeref de, o zaman lalası bulunan Pazuki Sıwar (Süvar) Bey ve Şeyh Emir Bılbasi gibi taraftan olan beyleri ve ileri gelenleri, Pertaflı Seydi Ali Ağa, Seydi Hazinedar ve kardeşi Celâl Ağa Cıtkı gibi müttefikleri, kendisine bağ olanları ve diğer bir topluluğu çevresinde toplamak zorunda kaldı. Sonra savaşa ve vuruşmaya hazırlanarak Muş Kalesine kapandı. Derken, iki ordu, birbirine bitişik dağlar gibi birbirinin karşısında saf tuttu. Şairin dediği gibi:

"Zırhları demirdendi, ellerinde Hint kılıçları Baştan başa timsah dolu iki demir deryası gibiydi Kemerleri gül rengine boyanmıştı baştan başa Bir tek kişinin kanından kemer bağlamışlardı sanki Davullar ölüm ve helâk nağmeleri çalınca " Ney de ecel makamında okumaya başladı Yaylardan çıkan oklar yağma yolunu tuttular Ve her köşeden büyük bir kargaşalık çıktı Atlama ve manevrada eğitilmiş yiğitler Birbirlerine girdi arslanlar ve kaplanlar gibi."

(508) Babası Emir Şemseddin değil, Emir İbrahim 'dir. (M.E.B.)

(509) 27 numaralı dipnota bakınız.

(510) Emir Şeref, daha önce Eruh'tan getirtilip Rozkan aşiretinin başına geçirilmiş ve Rahva 'da 'Türkmenlerle yaptığı savaşta öldürülmüş olan Emir Şemseddin 'in oğludur. (M.E.B.)

Emir İbrahim'in ordusu büyük, Emir Şeref'in ordusu ise küçük olduğu için, çarpışmanın ilk gününde galebe ve zafer belirtileri Emir İbrahim'in tarafında görünüyordu. Ne var ki, Rozkan aşiretinin ileri gelen ve liderlerinin çoğu Emir Şeref'e eğilimliydi. Bunlar kalede bulunan Emir Şeref'e gizlice mektuplar göndererek, kendisine bağlılıklarını ve itaatlerini arz ettiler. Yalnız Pazuki Sıwar (Süvar) Bey'in oğlu Çolak Halid, Emir İbrahim'e bağlıydı ve ondan ayrılmıyordu. Bunun üzerine, bir gün, dayısı olan Şeyh Emir Bılbasi, babası Sıwar Bey'le anlaşarak kendisine şu haberi gönderdi:

"Biz ikimiz, Rozkan ileri gelenlerinin ve liderlerinin çoğunun beraber olduğu Emir Şeref'le birlikteyiz. O halde senin Emir İbrahim'le birlikte kalman ve onun hizmetinde fedakârlık yapmanın faydası nedir? Anne ve babaya itaat etmek görevine uymak gerekliliği, senin Emir İbrahim'in hizmetini bırakıp Emir Şeref'e gelmeni ve kendisine itaatini arz ederek, onun köleliğinin örtüsünü omuzuna almanı ve boyun eğme halkasını kulağına takmanı gerektirmektedir."

Bu durum karşısında Halid Bey, bunu kabul etmekten başka çare bulamadı ve kendi tarafından babasına ve dayısına bir elçi göndererek şu haber verdi: "Emir İbrahim'in ordusu yarın kaleye saldıracaktır; o zaman sizin de, benim, ordumla ve adamlarımla birlikte girebilmem için kale kapısını açmanız gerekir."

Gerçekten, ertesi gün Güneş doğup da, altın rengi ışıklarını, bu sağlam ve sarp mavi kalenin üzerine gönderince, Emir İbrahim, kılıç ve han-çerler taşıyan kahraman askerleriyle birlikte kaleye saldırdı ve ele geçirmeye teşebbüs etti. Savaş ve vuruşma ateşi alevlenince ve çarpışmalar adamakıllı kızışınca Halid Bey vaadini yerine getirerek Emir İbrahim'in karargâhından ayrıldı ve Emir Şeref'in askerlerinin yanında yer aldı. Bu olay Emir İbrahim'i etkiledi ve kendisini aşım ölçüde korku ve endişe sardı; bu yüzden de derhal kuşatma ve çarpışmaları bırakarak Bedlis'e geri döndü.

Fakat Emir Şeref ile kendisiyle birlikte olanlar ve taraftarları, Emir İbrahim'i serbest bırakmadılar ve peşine düşerek kendisini Bedlis Kale-sinde kuşattılar. Kuşatma günleri sırasında Rozkan ileri gelenleri, her gün grup grup Emir İbrahim'den ayrılmaya ve onar-yirmişer kişilik topluluk-lar halinde

Emir Şerefe katılmaya başladılar. Bu durum, kuşatma altındaki-lerin sıkmtıh bir hale girmelerine ve işlerinin her yandan bozulmasma yolaçtı. Nihayet Emir İbrahim ile yardımcısı Abdurrahman Ağa, acizliklerini, hayal kırıklığma uğradıklarını ve olup bitenlere pişmanlıklarını göstere-rek, barış isteğinde bulundular ve bunun için elçiler ve aracılar göndere-rek şöyle dediler:

"Bu vilâyetin yönetiminin mirası, şeriat ve kural gereğince bütün amca

(511) Gökyüzünü kastediyor. (M.E.B.) 324

oğullarına aittir. O halde bu şerefli ailenin kökeni ve mutlğunun güneşi-nin doğuş yeri olan Bedlis Ahlat'la birlikte Emir Şeref'in yönetimi altında ve onun payı olsun; Muş ve Xınüs (Hınıs) ise Emir İbrahim'in payı olsun; böylece irsi vilâyetin yönetimi ortaklaşa ve birlikte olsun. Şüphesiz bu, şu fani dünyada gidici olan devlet ve ikbal elde etmek için mücadele ve vu-ruşmayı sürdürmekten daha iyidir."

Emir Şeref ise, bu tilkice isteği ve siyasi talebi büyük bir zafer olarak saydı ve barışçılarm isteklerini kabul ettiğini, buna rıza göstereceğini bil-dirdi. Bunun uygulanması için de, Emir İbrahim'in kalede büyük bir ziya-fet hazırlayarak Emir Şeref ve adamlarını çağırması, orada amca oğulları arasmda barış yapılması ve her birinin kendi payına razı olacağı, hayatı boyunca ötekine el uzatmayacağı konusunda ikisinden de söz, taahhüt ve ağır yemin alınması kararlaştırıldı.

Bunun üzerine Emir İbrahim, ziyafet ve Emir Şeref'in gelişi dolayısıyla yapılacak tören için gereken hazırlıklan yaptı. Sonra Emir Şerefe bir he-yet göndererek kendisini kalenin içine çağırtdı. Emir Şeref, yakın adamları ve taraftarlarıyla birlikte kaleye girer girmez, iki amca oğlu büyük bir şevk ve sevgiyle karşılaştılar ve samimiyetle, sevinçle kucaklaştılar. Sonra da bir içki, ferah ve sevinç meclisinin kurulmasını emrettiler.

Bu mecliste gümüşsü bacaklı ve gül rengi alınlı sakiler, işlemeli alacalı elbiseler içinde, "saklanan inciye benzer huri iynler gibi" , göz kamaştıran bir şekilde parıldayan altın kâseler taşıyarak dolaşmaya başladılar. İnsan-lar, "Aralanda, kaynaktan doldurulmuş, beyaz, içenlere lezzet veren kâ-seler dolaştınlr" diyen **Kur'an** ayetinin ifade ettiğini gözleriyle görüp buna inandılar. Hünerli ses sanatçıları, ince sözlü ve güzel sesli çalgıcılar, ilginç müzik aletlerini hazin makam ve nağmelerle ve Kürdlerin "yoson" tarzmdaj" Arap kuralı, Fars metodu ve Acem usulünde çalmaya başladılar. Hazır bulunanların sevinç ve coşkunluk sesleri, takdir ve hayranlık sözleri gökle-re, hatta dönen Zuhul feleğine kadar ulaştı.

Şairin dediği gibi:

"Lâle rengindeki içki gelince meclise
Müzik aletleri iki büklüm oldu tevezudan
Saf saf dizilmişti o mecliste
Gazel okuyanlar, ses sanatçıları ve saz çalanlar
Yalnız güzel sesli değildi gazel okuyanlar
Bir gamzeyle yüz gönlü birden kaçınırlardı
Boy ve posça put gibiydi hizmet edenler
Her köşeden başgösteren zehirli belâlar gibiydi hepsi."

Hazır bulunanlardan her biri sevinç ve eğlenmekten nasibini aldıktan,

lezzetli ve tath yiyip içtikten, sevinç ve ferahlık verenlere bakmak zevki-ne erdikten sbnra beyler ve asilzadeler, Rozkan aşiretinin ileri gelenlerine dağılmalan ve her birinin istediği misafir ve taraftarı dinleneceği yere götür-mesi için işaret verdiler; kendileri de bazı özel hizmetçilerle birlikte çadıra kaldılar.

Tam bu sırada Şeyh Emir Bılbasi, ayaklanmış topluluğu ile birlikte çadıra girdi ve derhal Emir İbrahim'e yönelerek kendisini makamından çekerek yere indirdi ve şöyle dedi:

"Büyüklerin yerinde oturmak lâfla mümkün değil "Ancak büyüklük vasıflarına sahip olmakla mümkündür bu." Sonra yavaşça Emir Şeref'in elini tuttu; kendisini yüce makama geti-rerek oturttu ve şöyle dedi:

"Bu Hüsrevce^ ' yer senin yerindir

Buraya senden daha layık biri oturmamış bugüne dek."

Bunun üzerine, "sen mülkü dilediğine verirsin"^ ' sözlerinin Divan yazıcıları, eyalet emirnamesini ve hükümdarhk yöneltme fermanını bu talihliye yazdılar. Ayrıca "sen mülkü dilediğinden alırsın"^ ' sözlerinin odacıları ve hizmetçileri de, o zavallı talihsizin hükümetinin halısını

bundan sonra hiç bir zaman sermediler ve yamadılar. Çünkü ceza uygulayanlar, ellerini ve ayaklarını ağır zincir ve prangalara vurdular ve kendisini tutuklayıp hapisanenin korkunç zindanlarından birinin dibine attılar. Şair demiştir ki:

"Büyükük, azamet sahibi olan
Ve zatı kadim, mülkü zengin olan
Kimisinin başına koyar mutluluk tacını
Ve tahttan indirip toprağa gömer kimisini."

Abdurrahman Ağa Qewalisi ile Emir İbrahim'in Süreyya yıldız gibi toplanmış grubu, Büyükayı yıldızları gibi çözüldü ve darmadağm oldu. Emir İbrahim de yedi yıl hapiste kaldı. Daha sonra, Emir Şeref'in yakalandığı haberi (biraz aşağıda bunun de-tayları anlatılacak; orada bu ulu Bey'in akıbetini, şanınin nasıl yüceldiğini, sonra azametinin bayrağınm niçin alçalıp indiğini anlatacağız), Kürdistan'ın her tarafında yayılınca, Emir İbrahim, Rozkan aşiretinin desteğiyle ha-pisten kurtuldu ve yönetimin dizginlerini, Hükümet işlerinin yönetimini eline geçirdi; Emir Şeref'in bıraktığı hazine ve defmeleri de yağma etti. Ayrıca Emir Şeref'in, o sırada henüz iki yaşında bulunan oğlu Emir Şem seddin'i ve Sasonlu Ali Bey'in kızı olan annesini de öldürmek istedi; fakat İmad Ağa Bayki, ince hileleriyle çocuk ve annesini Emir İbrahim'in elin-den kurtarmaya muvaffak oldu. İmad Ağa Emir İbrahim'e şöyle dedi:

(512) *Tırnaklar arasmdaki sözler bir ayetten almıştır. "Huri iyn", cennetteki en güzel hurilerdir. (M.E.B.)*

(513) *Şahane, padişahçca. (M.E.B.)*

(514) *Tırnaklar arasındaki sözler ayetten alınmıştır. "Sen"den maksat Allah'tır. (M.E.B.)*

(515) *Allah 'ı kastediyor. (M.E.B.)*

(516) *Ülkeryıldızı. (M.E.B.)*

"Emir Şeref daha önce, hiç bir meşru neden yokken amcam Zeyneddin ' Ağa'yı öldürmüştü. Şimdi ise ben de senden, şeriat gereğince, bunlan bana teslim etmeni istiyorum; onlardan kısası ya kendim alacağım, ya da parlak şeriat gereğince, kendilerinden kısas almaları için onları maktulün küfçük varislerine teslim edeceğim." Böylece Emir Şemseddin'i Emir İbrahim'in pençesinden kurtardı ve kendisini annesi ve diğer yakınlarıyla birlikte Kef-nedür (Kifnedur) kalesine götürerek orada her vasıta ile onları korudu.

Sözün özü, Emir Şeref, Şah İsmail-i Safevi'nin fermanı gereğince Tebriz'de yakalanıp zincire vurulduğu zaman Şah, komutanı Çapan Sul-tan Ustaclu'ya, Bedlis Beyliği'ni istilâ etmesini emretti. Bu komutan da büyük bir orduyla gelip kaleyi kuşattı. Kaleye kapanan Emir İbrahim'le yapılan mücadele ve çarpışmalar tam iki yıl sürdü. Sonunda Emir İbrahim'in sabrı tükendi ve Kızılbaş kuvvetlerine karşı daha fazla durup direnmeye gücü kalmadı. Bunun üzerine hükümdarlık ve beylik gelinini üç talakla boşadı ve Siird tarafına giderek orada inzivaya çekildi; Allah'm rahmetine kavuşuncaya kadar da orada kaldı. Öldüğü zaman varlık safhasında, ha-pisteyken sahip olduğu bir cariye den doğma, Sultan Murad adında bir erkek çocuk bıraktı.

Daha sonra hükümdarlık yine Emir Şeref ' e geçince ve bu Bey yönetimi tekrar ele geçirmeye muvaffak olunca, Sultan Murad da hemen Emir Şeref'in hizmetine koştı. Fakat Emir Şeref kendisini yakalayıp Bedlis ka-lesindeki hapse attı. Sultan Murad ömrünün sonuna kadar bu hapiste kaldı ve burada vaktini geçirerek sonunda normal eceliyle Allah'ın rahmetine kavuştu.

Öte yandan, Rozkan aşireti, Emir İbrahim'in kaçmasından sonra kaleyi altı ay daha savundu. Fakat sonra, Emir Şeref'in yönetim merkezine döneceğinden umudu kesince, 913 (1508) yılında hem kaleyi, hem de vilâyeti Çapan Sultan'a teslim etmek zorunda kaldı. Çapan Sultan da he-men Kürd Bey Şarkluvi Ustaclu'yu Bedlis kalesine mühafız olarak tayin etti ve kendisi ganimet almış olarak Tebriz'e döndü.

İKİNCİYÖN

Emir Şeref'in, Emir İbrahim 'in Yerine Bedlis Hükümetini Ele Geçirmesi

Basiret ve akıl sahibi bilginlerce, edebiyatçılarda ve büyük insanlarda da açıkça bilindiği gibi, özlere gerçekleşen ve iyi niyeti, doğru vicdanı ile amacına ulaşan, ezeli mutluluk ve ilâhi nimetler elde eden herkes, "Allah, dilediğini doğru yola götürür" ^ ' yüce sözü gereğince kullarmı doğru yola götüren, onlara merhamet eden yüce Tanrı'ya dayanmıştır. Kendi nefesine mağrur olan, kendi gücü,

zenginlik araçları ve servetiyle böbürle-nen, doğru yoldan sapan ve kahredici PadişahV ' boyun eğmek, izan etmek yolundan ayrılan her ceberrutun azametinin binası da, feleğin olaylarının ve zamanın ihanetinin önünde mutlaka çökecek ve özlemleri yıkılıp gidecek, devletinin bahçesi, "ekinsiz bir vadi" ^ ' imiş gibi bir çorak toprağa dönüşecektir. Şair demiştir ki:

"Senin yücelttiğin baş⁽⁵¹⁹⁾

Eğilmez hiç kimsenin eğmesiyle
Birini kahredip de eğdin mi de başını
Yardım etmekle yüceltemez artık kimse onu
Gerek filin bacağma, gerekse karmcanın kanadına
Sensin güç ve güçsüzlük veren
Kimisinin gönlünü çıra gibi parlatırsın sen
Kimisinin gönlüne de dert ve acı verirsin sen."

Bu felsefi girişi zikretmekten maksat, Emir Şeref'i, onun yetişişini ve durumunun uğradığı sonucu anlatacağımız zaman ibret almamızdır.

Şimdi deriz ki:

Emir Şeref daha önce de işaret edildiği gibi, yetim bir çocuk olarak Erux (Eruh)ta Boxtan (Bohtan) aşireti arasmda bulunuyordu. Daha önce zikrettiğimiz satırlarda da dediğimiz gibi, Emir Şah Muhammed kendisine haber göndererek onu getirtti ve kendisiyle ilgilendi, eğitilmesiyle meşgul oldu. Adı geçen şehzade büyüünce tevazu gösterdi; hatta Bedlis'in bazı yörelerini Emir İbrahim adına yönetmeyi bile kabul etti. Bir süre sonra ise, Rozkan aşiretinin kendisini faal bir şekilde desteklemesiyle, bütün Bedlis hükümdarlığını ele geçirmeye muvaffak oldu.

Bunun üzerinden fazla bir zaman geçmeden, Şah İsmail-i Safevi, istilâ etmek amacıyla Maraş üzerine yürüdü. Fakat Maraş hükümdarı Alaüd-devle Zulkadır kendisine karşı direndi ve çarpışmada yenilgiye uğradı. Zulkadır aşiretinin yenilmesinden sonra Şah, seferinin dizginini Diyar-bekir'e çevirdi. Bunun üzerine, bu yaprakların annesinin babası olan Di-yarbakir Valisi Emir Bey Musullu, hemen Şah'a itaat ve boyun eğişini arzetti; ayrıca kendisine büyük hediyeler ve nadir rastlanan pahalı arma-ğanlar sundu. Bu armağanlar arasında, bir koyun sürüsü şeklinde olan ve "lä'l-ı bögrek" denilen bir lä'l da vardı. Bu lä'l, geçmiş sultanların hazinelerinden, Baymdırlıların hazinesine, oradan da adı geçen Bey'e geç-mişti. Abbasi halifeleri zamanında meydana gelen deprem yüzünden, Hat-lar ' Dağı yarıldığı zaman bu parça oradan çıkmıştı. O zamandan beri çobanlar bu parçayı ciğer kaniyla beslemişlerdi. Sarrafların gözü dünyada ve cevhercilerin gözbebeği o çağda, lä'l cinsinden, hacim büyüklüğünde, renk hoşluğunda, yumuşaklıkta ve güzellikte bunun bir benzerini görme-mişti. Şah İsmail-i Safevi'nin gözü, bir benzeri daha bulunmayan bu cev-heri görünce, son derece sevindi ve bunu armağan eden "Han" unvanıyla taltif etti; böylece Emir Bey, "Emir Han" oldu. Şah ayrıca kendisine, mühürdarlık görevi ile, oğlu Şehzade Tahmesb'in lalalığı görevini, buna ek olarak da Herat ve Horasan Eyaletini verdi. Böylece Emir Han'm kadri yükseldi ve şanı yüceler yücesine çıktı. Bundan başka Şah, Diyarbakir Hükümetini ve yönetimini de Mirza Bey'in oğlu Muhammed Han Ustaclu'ya verdi.

Zulkadir aşiretinin Xarbut (Harbut) kalesinde bulunan bazı adamları, kaleye kapanıp itaatlerini arzetmemiş oldukları için, Şah İsmail, ordusuyla birlikte üzerlerine yürüdü ve orayı ele geçirmek istedi; bu işi çarpışarak bir hafta içinde tamamladı. Oradan da Ahlat tarafına giderek bu şehrin dışında çadır ve karargâhını kurdu.

Bu sırada Emir Şeref onun yüce huzuruna gidip kendisiyle mutluluğa kavuştu. Sonra da ulu Şah'ın gelişini kutlamak amacıyla, yüce ve şahane bir ziyafet vermek işini hazırladı. Büyük ve nakış çadırlar, ipek ipli ve yüksek doruklu gölgelikler hazırlayarak, geniş kıra serpiştirdi. Bunlar, karanlık bir gecede gökyüzündeki yıldızlar ve Nisan ayının bulutları gibi grup grup oraya buraya, kutulardaki çeşitli cevherler ya da düzenli bir şekilde yıldızları kapsayan burçlar gibi, ilginç ve güzel bir düzen içinde kuruldu. Ve gümüşsü bacaklara, billur bileklere, gül rengi yüzlere sahip güzel kadın sakıler, işlemeli elbiseler giymiş, nazlı nazlı dolaşan ve ince-likten sanki akıyorlarmış gibi yürüyen nazik hizmetçilerle birlikte, kaynaktan alınmış su berraklığındaki içki kadehleriyle oradaki insanlar arasında dolaşmaya ve "afiyetle yiyin, şu safı şarabı için" diy'e bağirmaya başladılar. Ses sanatkarlarının yanında etkili ve hazin makamlar çalan saz sanatkarları vardı. Hünerli müzisyenler, ünlü "uşşak" makamında "zir"

(523) ve "bem nağmelerle, tatlı musiki lehçeleriyle ud ve tanbur çalıyorlardı.

Şair demiştir ki:

"Yarı sarhoş sakiler geliyordu her taraftan Gül dalı gibi ellerinde gül rengi kadehler tutarak Sırmalar giymişti hepsi tıpkı Güneş gibi Akıllara felâket getiriyordu hepsi ve çıldırıyordu

(517) *Tırnaklar içindeki sözler ayetten alınmıştır. (M.E.B.)*

(518) *Allah 'ı kastediyor. (M.E.B.)*

(519) *HitapAllah 'adır. (M.E.B.)*

(520) *Böbrek büyüklüğünde ve biçiminde olan lâ 'l. (M. A. A.) Böyle olunca, "böbrek" sözcüğünün yanlışlıkla "bögrek" çiminde yazıldığı anlaşılıyor. (M. E. B.)*

(521) *Maveraünnehir'de, Semerkant yahnlannnda bir şehirler topluluğu. (M.A.A.)*

(522) *İnici. (M.E.B.)*

(523) *Çıkıcı. (M.E.B.)*

Arap dilinde gazel okuyanlar ceylânlar gibiydi
Ve okumakla şeker saçıyorlardı ağızlarından
Gül den yapılmış heykeller gibi olanlarsa, Türkçe gazelleri
Ve o mutedil nağmeleriyle kaçırıyorlardı tüm gönülleri
Peri yüzlü o heykellerin halka halka zülüfleri ise
Âşıklann yolunda olmuştu birer jengel."

Ayrıcar aşçılar ve hünerli yemek ve helva yapımcıları, o kadar yemek, besin ve içecek çeşitleri getirdiler ki, akıl tasavur edemez ve hiç bir insanın aklmdan bile geçemez.

Bu büyük ziyafetin bitmesinden sonra, Emir Şeref bu sefer bol ve büyük hediyelerini sundu. Soylu atları eğerleriyle, ko>unları sürülerle, deve ve katırlan dizilerle hediye etti. Bu durum, Şah'ın kendisine hayran olmasını ve büyük ölçüde sevinç duymasını sağladı. Bunun sonucu olarak kendisi-ni yüce ilgisinin kapsamı içine aldı ve ona değerli güvenini verdi; Bedlis eyaletinin kendi yönetiminde kalmasma dair yüce bir emirname çıkardı ve Emir Şeref'i değerli hil'atlerle taltif etti.

İkinci defasmda Şah İsmail, kışı geçirmek üzere Hoy şehrine geldiği sırada ise, yine Emir Şeref, Kürdistan'm öteki beyleri ve hükümdarlarıyla, özellikle Hasankeyf hükümdarı Melik Halil, Cezire Valisi Boxtanh Şah Ali Bey, Hızanlı Mır Davud, Sasonlu Ali Bey ve sayıları on bire varan diğer bazı beylerle birlikte, Şah İsmail'i selâmlamak ve huzuruna girmekle şe-reflenmek için kalkıp Hoy'a gittiler. Orada başlangıçta, layık oldukları ağırlama ve ilgiyi gördüler. Fakat o sırada, Diyarbekir Valisi Muhammed Han'ın, Kürd beylerine yönelttiği itham ve iftiraları, kendisine hakaret ve eziyet ettikleri yolundaki iddiaları Şah'a arz edildi.

O suçlamalardan biri şuydu:

Muhammed Han Diyarbekir'e gitmekteyken, yolda Bedlis'e bağlı Panışin köyünde konaklamıştı. O sırada, Emir Şeref'in vekili bulunan Şeyh Emir Bılbası kendisini görmeye ve selâmlamaya gitmiş ve meclisinden ayrılıp dönmek istediği zaman yerinden kalkarak, Muhammed Bey'in oturmakta olduğu seccadeye elindeki sopayla vurarak sert bir edayla ken-disine şöyle demişti: "Bedlis vilâyetinden geçtiğiniz zaman Rozkan aşire-tinin mallanna göz diktiğiniz ve sürülerinden bir tek oğlak bile gasp ettiğiniz takdirde vay senin hâline ve vay senin ordunun hâline!"

Ayrıca, son Herat Valisi olan Şah Kuli Sultan Ustaclu Çavuşlu da, bu satırlann yazarına şunları anlatmıştır:

"Babam, Muhammed Han'a ve adamlanna bağlıydı ve Diyarbekir'e gidildiğinde kendisiyle birlikteydi. Yolda ve özellikle Bedlis vilâyetinde hepimizde büyük bir açlık başgösterdi. Durumumuz öyle oldu ki, her bi-rimiz yiyecek maddeleri ve yemek satılmak için atını ve silâhını satmak zorunda kaldı. Hatta babam Kefnedür (Kifnedur) vadisinde atmı, cawres (cavres) denilen bir çeşit dandan yapılmış dört ekmek karşılığında sattı. Bu durum, onlarm, o taraftaki halktan, bedelini altın olarak ödemeksizin bir "menn" arpa ya da bir miktar ekmek alamadıklann delilidir."

Buna benzer daha birçok şey anlatılır. Bunlar, Kürd beylerinden adı geçen Muhammed Han'a karşı uygun olmayan birtakım durumların görüldüğünü kanıtlar. Şüphesiz bunları anlatmak uzun sürer ve bıkkınlığa yolaçar. Sözü'n kısası, bütün Kürd beyleri Şah'm sarayma gittikleri zaman, Muhammed Han Diyarbekir'den bir rapor sunarak şöyle dedi: "Sarayda bu-lunan Kürd beylerinin yakalanarak hemen tutuklanmalan konusunda Şah emir verirse, ben de, Şah'm ufak bir yardımıyla, eski zamandan beri sultanların istilâ etmekten aciz kalmış oldukları Kürdistan ülkesini istilâ edeceğimi taahhüt ederim."

Bu rapor yüce eşiklere arzedilince Şah da, o pervasız, kâfir valinin düşündüğüne kani oldu ve Şerwanlı (Şirvanlı) Emir Şah Muhammed'le Sasonlu Ali Bey hariç, hazır bulunan bütün beylerin zincirlere ve pranga-lara vurularak her birinin bu hâliyle Kızılbaş komutanlarından birine tes-lim edilmesi konusunda kesin emir verdi. Bunun üzerine Emir Şeref, Emir Han Musullu'ya verildi ve Çapan Sultan Bedlis vilâyetini istilâ etmekle görevlendirildi; ayrıca Div Sultan Rumlu, Hakkâri vilâyetinin fethiyle ve Yekan Bey Korcubaşı Tekelu da Cezire ülkesini istilâ etmekle görevlendirildi. Bunların emrinde, sayısı bilinemeyen büyük ordular vardı. Allah izin verirse, bundan sonraki münasebetlerde, Kürdistan beylerinin nasıl yakalandıklarını ve bir kısmının daha sonra nasıl kurtulduğunu anlatacağız.

Sözün özü, beylerin yakalanması olayından bir süre sonra, Horâsan tarafmdan, Özbek Şeybek (Şeyban) Han'ın, Horasan'ı istilâ etmek amacıyla, haddi hesabı olmayan büyük bir orduyla Seyhun nehrini geçtiği haberi geldi. Bu haber Şah İsmail'i ürküttü ve Şah, olup bitenlere üzüntüsünü ve pişmanlığını belirterek Kürdistan beylerini serbest bırakmaya hazır olduğunu bildirdi. Sonra serbest bırakılanlara, "önderiniz ve lideriniz kim-dir?" diye sorunca, hepsi bir ağızdan ve aynı sözlerle şu cevabı verdi: "Saygı ve sevgi beslediğimiz liderlerimiz ve reislerimiz Emir Eşref ile Melik Halil'dir" Bunun üzerine Şah, bu iki beyi hapiste tuttu ve diğerlerini ser-best bıraktı. Sonra da, adı geçen iki beyi bağlı ve tutuklu olarak yanına alıp Horasan'a gitti..

İşte burada Muhammed Ağa Kelhoki ile Derweş Mahmûde Keleşeri (Derviş Mahmud-ı Keleşeri) sahneye çıktılar. Bu yaprakların toplayıcısı, Rozkan aşiretinin adamları arasında, hatta bütün Kürdistan'da, yurtseverlik, halkına iyilik ve mutluluk hazırlamak ve onun bağımsızlığa hırsla çalışmak yönünden bu ikisinin bir benzeri bulunmadığım iddia eder. İşte bu iki büyük adam, Acem Irakı'na gidiyorlannış gibi, gizlice Şah'ın kafi-lesine katıldılar. Böylece yolda, birkaç günde bir, Emir Şeref'i ziyaret etmek ve ona yemek, meyve götürmek amacıyla Türkmenlerin çadırlarına gitmek fırsatını yaratmış oldular. Bu durum da Emir Şeref'e, kaçıp hapis ve esaret zincirinden kurtulma keyfiyetini ikisiyle görüşme imkânını ver-di. Günün birinde, Şah'ın kafilesi, Raz vilâyetine bağlı Çalı Gölü denilen yere vannca, Muhammed Ağa ile Derviş Mahmud, fırsatı elverişli buldu-lar; Şah'ın ordusunun tarafına birkaç eğerli at getirdiler; sonra da, derviş kılığında kendini gizlemiş olan ve Emir Şeref'e çadırında hizmet etmekte bulunan Pertaflı Muhammed Mirahur'a Emir Şeref'in yatak elbisesini giy-direrek kendisini Emir'in yatağına yatırdılar. Bundan sonra Emir'i hapis çadırından çıkarıp hızlı yürüyen bir ata bindirdiler; yanlarına da birkaç hünerli ve koşucu atlı kattılar ve hep birlikte Kürdistan tarafına yöneldiler. Türkmenler için içyüzünü, ancak ertesi gün öğle vakti öğrendiler ve Muhammed Mirahur'un cesaretinden, cüretinden dehşete düştüler; kendisine hayranlık gösterdiler ve hiç baskı yapmadılar; hatta ondan intikam almayı bile düşünmediler.

(524) *Eski bir ağırlık ölçüsüdür. (M. E. B.)*

(525) *Daha önce "Keleşeri" şeklinde geçti; bundan sonra da kimi yerlerde öyle, kimi yerlerde böyle geçecektir. (M.E.B.)*

Muhammed Ağa, Derviş Mahmud ve Emir Şeref ise önce Hakkâri vilâyetine vardılar ve orada bir köye indiler. Kızılbaşlardan ve onların vatanında çıkardıkları olaylardan kaçmış olan Şeyh Emir Bılbasi, gelip bu köye yerleşmiş ve kendi kendini iyice gizlemek için tarım ve çiftçilikle uğraşmaya başlamıştı. Bir gün cawres (cavres) ekinini elindeki çapayla sularken ani-den iki atının, Muhammed Ağa ile Derviş Mahmud Keleşeri'nin, su-lamakta olduğu cawres (cavres) tarlası tarafında gelip başma dikildiklerini ve kendisine Emir Şeref'in geldiğini haber vermek, müjdelemek için onu aradıklarını gördü. Şeyh Emir Bılbasi ise bu haberi gariptedi, inan-madı ve "mümkün olmayan şeyi niye anlatıyorsunuz?" dedi. Onlar da şu cevabı verdiler: "Yüce Allah bize fırsat verdi ve kendisini zincirden, ha-pisten kurtarmaya bizi muvaffak etti; biz de kendisini alıp sağ salım getir-dik." Bunun üzerine Şeyh Emir Bılbasi hemen elindeki sulama çapasını atarak Allah'a şükretmek için secdeye kapandı ve gerçek velinimetinin ayaklarını öpmeye gitti ve gurbet diyarmdaki üzüntülü evinde, yüce Allah'ın "üzüntüden iki gözü ağarmıştı" sözündeki niteliği alıp Yakub'urr ' gözlerine dönmüş olan iki gözünü velinimetinin ayaklarının tozuyla aydımlattı; sonra da onun kutlu gelişinden duyduğu sevinç ve ferahattan ötürü birkaç damla gözyaşı döktü; yüce Allah'a, bu nimetlerinden dolayı hamd ve şükrederek şöyle dedi:

"Şükürler olsun Allah'a ki talihim yar oldu

Ruhuma eziyet vermekten zaman vazgeçti

(526) *Yakub Peygamber. (M.E.B.) 332*

Gecemin geldi artık berrak sabahı

Ve sona erdi gece gündüz çektiğim eziyet ve üzüntü."

Bir gece hep birlikte orada kaldıktan sonra güneşin doğmasıyla birlikte Isbayerd aşiretine doğru hareket ettiler ve güven içinde oraya vardılar. Orada Isbayerdli Şeref Bey kendilerini saygı ve ilgiyle karşıladı ve yol yorgunluğunu, gurbet meşakkatini giderip dinlenmeleri için onları yanına birkaç gün misafir etti. Fakat Şeyh Emir Bılbasi, Rozkan aşiretine işin içyü-zünü anlatmak ve onları kendine çekip, Emir Şeref gelinceye kadar, çev-resinde toplanmaya büyük bir kitle hazırlamış olmak ve Emir Şeref'in, hemen onları alıp Bedlis Kalesini gassetmiş olanların elinden kurtarmaya gitmesini sağlamak için hepsinden önce Bedlis vilâyetine gitti.

Şah İsmail tarafından Bedlis, Adilcevaz ve Erciş kalelerini yönetmekte olan Kürd Bey Şerefli, Şeyh Emir Bılbasi'nin 2 bin savaşçıdan kurulu bir orduyla gelip kaleyi kuşatmaya başladığını duyunca, Bargiri ve Erciş'te bulunan Kızılbaş komutanlarıyla birlik olup, hasmının üzerine yürüdü. Derken, Bedlis'in Gök Meydan'ında iki taraf birbirine girdi ve vuruşma kızışıp şiddetlendi. Zafer, az daha Rozkanlıların olacaktı ki, Pazuki Mu-hammed bey ansızın bir hile ve aldatmacaya başvurarak, Kızılbaşlardan nefret ettiğini, onlara gücendiğini ve aralarındaki akrabalığı güçlendirmek için Şeyh Emir Bılbasi'nin tarafına geçtiğini ilân etti; uygun bir zamanda kendisine geleceğini bildirdi. Vunişma şiddetlenip de savaş alevleri göklere çıktığı zaman, bu Muhammed Bey, yanında 500 Pazuki savaşçısı da olduğu halde, İskender Bulağı yoluna gitti ve orada Kızılbaş askerleriyle çarpışmakta olan Rozkan kahramanlarını arkadan vurarak kılıcını iki yanlı kullanmaya başladı. Ve böylece, Rozkanlıların, Süreyya yıldızı gibi birbi-rine bağlı olan topluluklarını darmadağın ederek, onları Büyükayı yıldızları gibi çözümlür bir duruma getirdi. Böylece Kürd Bey'in yıldızı parlayıp Zuhâl yıldızı gibi yükseldi. Rozkanlılara saldırıyı ve baskıyı sürdürerek onları darmadağın etti.

Fakat Şeyh Emir Bılbasi bu darbenin etkisiyle yerinden kıpırdamadı ve hiç bir zaman sebat ve ağırbaşlılık adını geri atmadı; savaş ve cihat, yurt ve ilkeleri savunma alanındaki yerini asla terketmedi ve oğlu Ali Ağa'yla birlikte şehit oluncaya kadar düşmana karşı direndi. Sonunda bir Kızılbaş grubu yırtıcı canavarlar gibi üzerlerine atılarak ikisini de yere serdiler ve cesetlerini, özellikle de, "Kara Yezit" lakabını takmış oldukları Şeyh Emir Bılbasi'nin cesedini nişan için hedef yaptılar; sonra da iki cese-di Gök Meydan'da yaktılar.

Bu şiddetli ve acı olaylar karşısında Emir Şeref bir süre gerilemek ve "sizleri yarattı ve güzel şekiller verdi" diyen yüce Yaratıcı elinden tutunca-ya kadar, yalnızlık ve başarısızlık bulutlarının gerisinde gizlenmek zorun-da kaldı.

UÇUNCU YÖN

Emir Şeref'in, Bedlis'i Kızılbaş Topluluğundan Geri Alması ve Bundan Sonraki Akıbeti

Şair demiştir ki:

"Talihten doğarsa eğer cihangirlik
Sonuna kadar kalır, kuvvet ve nüfuzla desteklenerek
O kadar ki zafer, daima üzenğiyle birlikte yürür
Ve dönüşte, şeref eşlik eder muzaffer alayına
Geçtiği her ülke sevinç ve ferahlık duyar
Onun kutlu ve mutlu gelişinden."

Emir Şeref'in, babalarının ve atalarının mülkü olan Bedlis vilâyetini gassetmiş olan Kızılbaşlardan geri almak konusundaki umudu gerçekleş-meyince ve bu iş bir süre gecikince, öte yandan Sultan Selim Han'ın bütün İran ülkesini istilâ etmek niyetinde olduğunu öğrenince, bu şartlardan yarar-lanmak için fırsatın elverişli olduğunu anladı. Ve araştırma alanının atlısı, başarı yolundaki kervan reisi, temel kanunları ve detay kanunlarının mütehassısı, düşünülen ve işitilmiş olan defterlerin düzenleyicisi, kutsalık medresesinin müderrisi, Bedlis bilgininin oğlu düşünür İdris ve köklü Diyaeddin ailesine yücelik, iyilik, ikbal ve devlet dileyenlerin seçkini Muhammed Ağa Kelhoki ile, Âl-ı Osman Sarayma itaat ve sadakatlerini ve tahtlarına bağlılıklarını sunmak konusunda anlaştı. Bunlar, Kürdistan beylerinden ve hükümdarlarından 20 kişiyi bu tedbirde kendilerine katuncaya kadar çalıştırdılar ve bir bağlılık ve itaat mektubu yazarak düşünür Mevlâna İdris'e ve Muhammed Ağa'ya verdiler; onlar da bunu yüce eşiklere sunmak üzere hemen İstanbul'a hareket ettiler.

Kürdistan beylerinin bu isteği ve dileği üzerine, kendisine karşı vefakâr olan dostlarını seven ve kendisine karşı kin besleyen düşmanlarını da amansız bir şekilde pençeleyen Sultan, Acemistan vilâyetini istilâ etmek amacıyla Azerbaycan ve Ermenistan ülkelerine hareket etti. Çaldıran Ovasında düşmanı Şah İsmail'le karşı karşıya geldi ve aralarında çarpışma başladı Sultan, bu çarpışmada parlak bir zafer kazandı. Emir Şeref de, Kürdistan hükümdarlarının bir kısmıyla birlikte muzaffer Sultan'ın mai-yetindeydi ve onun işaretine bağlı bulunuyordu.

Diyarbakir Valisi Han Muhammed o çarpışmada Şah tarafından öl-dürülünce, görevi de kardeşi Kara Han'a, ayrıca Şah'ın Divanı tarafından Bedlis Eyaleti kardeşi İvaz Bey'e, Cezire de kardeşi Ulaş Bey'e verildi.

(527) 426 numaralı dipnota bakınız.

(528) Bunun adı daha önce "Muhammed Han " şeklinde geçti. (M.E.B.)

Sultan'ın ordusu, Tebriz'den Runr ' tarafına dönünce, düşünür İdris, Kürdistan beyleri adma yüce Sultanlık tahtına bir rapor sunarak, Sultan'ın merhametinden, irsi görevlerini eskiden olduğu gibi kendilerine vermek lütfunda b'uluumasını ve komutası altında hep birlikte Diyarbakir'e gidip Safevi Valisi Kara Han'ı oradan çıkarmak için başlarına Beylerbeyi rütbe-sinde olacak büyük bir şahsiyeti tayin etmesini dilediklerini bildirdi.

Sultan dileklerini olumju karşılayarak şu cevabı verdi: "Kendi aralarından, Kürdistan beylerinden ve hükümdarlarından, beylerbeyi görevini üzerine alabilecek ve bütün Kürd beylerinin boyun eğecekleri, komutası altında Kızılbaşlarla çarpışmaya ve onları ülkeden kovmaya gidecekleri birini seçsinler."

Bunun üzerine düşünür İdris bir rapor daha sunarak şöyle dedi: "Bura-da öznel birlikten fazla çokluk vardır; herkes 'yalnız ben olayım, benden başkası olmasın' diyor ve kimse kimseye itaat etmiyor. Yüce amaç, Kızılbaşların topluluğunu parçalamaya ve birliğini darmadağın etmeye yolaçacak tedbirleri almak olduğuna göre, bu durumda, Sultanlık Sarayının adamlarından, bütün Kürd beylerinin itaat edecekleri ve emirlerine boyun eğecekleri birinin tayin edilmesi daha iyi olur; böylece bu iş en hızlı ve en iyi şekilde tamamlanır."

Bunun üzerine, Bıyıklı Mehmed diye tanınan Çavuşbaşı Mehmed Ağa'nın, Diyarbakir Eyaleti Beylerbeyi ve o eyaleti yabancıların elinden geri alıp egemenlik altına almayı amaçlayan Kürdistan Orduları Genel Komutanı olarak tayin edilmesi hakkında bir emirname çıktı. İki taraf, Nusaybin dolaylarında Koçhisar denilen yerde karşı karşıya gelince, iki ordu, dolup taşan denizler ve gürültülü, şimşekli bulutlar gibi birbirine girdi. Bu kanlı çarpışmada savaş ve vuruşma ateşini ilk alevlendiren toplu-luk, Rozkan aşireti oldu. Rozkan aşiretinden, o uğursuz günde, Tac Ah-med, Kasım Endaki, Mir Şah Hüseyin Keysanı, Mir Seyfeddin ve Ömer Candar gibi, o çağın kahramanları ve o devrin yiğitleri şehit oldular. Ayrıca Rozkanlıların ileri gelenlerinin ve liderlerinin çoğu, özellikle Mir Nâsiruddini, Kara Yedigâr, Seyyid Selmanan Qewalısı (Kavalisi) ve diğer birçokları, üstün bir cesaret ve nadir rastlanan bir yiğitlik göstererek, so-nunda savaş alanında ağır şekilde yaralandılar. Çarpışma, Kara Han'm öldürülmesi, Kızılbaş topluluğunun darmadağın olması ve büyük bir kısmı-nın da esir düşmesiyle sonuçlandı. Şair demiştir ki:

"Egemenlik ikbalinin peşine düşenler

Alacaklardır mülklerini düşmanlardan

Öfke kılıcını saplamakla mümkün olur düşmanı püskürtmek

Ve bununla mümkün olur zulüm binasını yıkmak."

Bu güçlü çarpışmadan sonra, Kürdistan beylerinden her biri, irsi vilâyetini düşmanın elinden almaya gidince, Emir Şeref de Bedlis vilâyetine gitti ve orayı kuşatmaya başladı. Bu görevde Hazzolu Muhammed Bey, Xi-zanlı (Hizanlı) Mir Davud, Şerwanlı (Şirvanlı) Mir Şah Muhammed ile Müks ve Isbayerd beyleri de yanmda bulunuyorlardı.

(529) 135 numaralı dipnota bakınız.

Kuşatma günleri uzayıp da kuşatma altmdakilerin durumu sıkışmca, Kızılbaşlar, Garzanlı Muhammed Bey^ ' ile Şerwanlı Mir Şah Muham-med'in, canlarının, çocuklarının ve mallarının korunacağını ve kimsenin kendilerine dokunmayacağını garanti etmeleri şartıyla ve bundan sonra kaleyi Emir Şeref'e teslim edecekleri esası üzerine barış isteğinde bulun-dular. Bunun üzerine beyler bu barışa razı oldular ve işe müdahale ederek kale ile vilâyeti teslim aldılar ve gerçek varisine, yani Kızılbaşların korunacağını taahhüt eden Emir Şeref'e teslim ettiler. Kızılbaşlar ise, ken-dilerini Erciş ve

Van sınırlarına götürmeleri için ve oradan vatanlarına gitmek üzere, bazı beylere teslim oldular.

Böylece Osmanlı sınırlarının korunması ve oradaki düzen ve asayişin sağlanması, ülkenin yönetimi, Selim T Divandair ' bir süre için Emir Şeref'e verildi. Ondan sonra, Sultan Süleyman Han zamanında da durum böyle kaldı. Emir Şeref, bu görevi gerektiği gibi yerine getiriyor, kamu çıkarını gözönüne alarak tutumunda iki tarafı, yani hem İranlıları, hem de Osmanlıları hoşnut ediyordu. Şah Tahmesb döneminde Azerbaycan beylerbeyliği görevine, Ulame Tekelu denilen birinin tayin edilmesine kadar durum bu şekilde devam etti.

Vaktinin çoğunu Van ve Westan (Vestan)da geçiren Ulame, sınırların nöbetinin tutulması ve sınırlarda güvenliğin korunması işini bu iki yerden yönetiyordu. Şah Tahmesb'in saltanatında işlerin yönetimi de o sırada Çuha Sultan Tekelu'nun güçlü elinde bulunuyordu ve kendisi istediği gibi bu işleri yönetiyordu. Hüseyin Han Şamlu, öteki Kızılbaş topluluklarıyla birlik olup, Isfahan-Kendman ovasında, Çuha Sultan'ı kesin olarak ortadan kaldırıncaya ve Tekelu aşireti komutan ve beylerinin topluluğu darmadağın olup çevreye yayılınca; Ulame de Tebriz'de derhal muhalefet ve isyan bayrağını kaldırarak, Şah Tahmesb'in oradaki hazine ve definelerini ele geçirdi; ayrıca Tebriz'deki zenginlerin mallarına da el koydu ve böylece büyük miktarda mal ve araç elde etmiş oldu; arkasından da bunları alıp Van'a gitti. Oradan Sultan Süleyman'ın eşiklerine itaatini sundu ve yüce tahta, bağlılık ve boyun eğişini belirten ve birçok söz ve taahhütlerle kendisini bağlayan bir dilekçe sunarak, güvendiği bir adamıyla birlikte İstanbul'a yolladı.

Bunun haberi ulu Sultan'ın kulaklarına gidince, Emir Şeref'in, Ulame Sultan'ı karşılamak ve kendisini ailesi, çocukları ve adamlarıyla birlikte getirmek, sonra da hepsini birlikte İstanbul'a, yüce eşiklere göndermek üzere Van tarafına gitmesini gerektiren bir emir çıktı. Bunun üzerine Emir Şeref hemen bu isteğe uyarak Sultanlık emri gereğince hareket etti ve oradusunu, askerlerini toplayıp Van'a doğru yola çıktı. Ulame Sultan da, yanında Tekelu aşiretinin liderlerinden ve ileri gelenlerinden 200 kişi olduğu halde Emir'i karşılamaya çıktı ve "Xerkom" (Herkom) denilen yere kadar geldi. İki taraf Xerkom Nehri üzerinde karşılaştılar. Ulame Sultan, Emir'e, kendisinin, yanına alması gereken şeyleri hazırlayabilmesi ve sonra hep birlikte Bedlis'e dönmeleri için, Van'da kendisine misafir olmasını ve dinlenmek için birkaç gün kalmasını teklif etti.

(530) *Hazzolu Muhammed Bey olsa gerek. (M.E.B.)*

(531) *Sultan Selim 'e mensup Divan, Sultan Selim 'in Divanı. (M.E.B.)*

Bu sırada Van ve Westan adamlarından bir kısmı Emir Şeref'e şunları bildirdiler: "Ulame Sultan, banş olanaklarını hazırlamaları, onun Şah'a bağlılığını yenilemeleri ve sadakatini pekiştirmeleri için, Şah Tahmesb'in mürebbiyesi olan karısı ile birlikte Şah'ın sarayına göndermiştir. Bu Ulame Sultan son derece hileci, kurnaz ve habis bir adam olduğu için, Şah'a yaklaşmak ve yeniden güvenini kazanmak amacıyla, seni kalenin içine çekmesi ve orada sahtekar adamlarıyla birlik olup sana bir eziyet vermesi uzak ihtimal değildir."

Bu haber Emir Şeref üzerinde yıldırım etkisi yaptı; ve kendisi korktu, endişeye kapıldı ve işin sonucundan ürkmeye başladı. Bu nedenle, Ulame, Van'a gitmek konusunda ısrar ettikçe, Emir Şeref bu konuda mazeret gösteriyor ve orada durmayı Van'a gitmeye tercih ediyordu. Sonunda, Emir Şeref'in ve Ulame Sultan'ın Xerkom köyünde kalmaları, Emire Bey Mahmudi'ni de Ulame Sultan'ın askerlerinin ileri gelenlerinden yanına bir grup olarak, ailesini ve yanındakilerin ailelerini getirmek üzere Van'a gitmeleri ve oradan Bedlis'e hareket etmeleri esası üzerine anlaşmaya vardılar. Emir Bey, yanındakilerle birlikte Van kalesine geceleyin varınca, Ulame'nin oradaki kardeşi ile bazı ileri gelen ve liderler isyan ettiler ve kalenin kapılarını yüzlerine kapatarak kimsenin çıkmasına meydan bırakmadılar; Mahmud Bey ve arkadaşlarının içeri girmelerine de izin vermediler.

Emir Şeref işin içyüzünü öğrenince, Van kalesine gitmenin ya da üzerine yürüyüp kaleyi kuşatmanın bir faydası olmayacağını anladı; hatta çevre-deki Kızılbaş komutan ve beylerinin toplanıp, Ulame Sultan'ın kaçıp el-den çıkmasına yolaçabilecek bir davranışa girmeleri bile ihtimal dahilindeydi. Bu nedenle, Ulame Sultan ile yanında bulunan ve sayılan 200 olan subay ve ileri gelenleri yanına alıp Bedlis'e dönmek için daha iyi olacağına karar verdi. Oysa bunlar ailelerinden ayrılmışlardı ve üzerlerinde birer el-biseden başka bir şey yoktu; atları da eğersiz ve çıplaktı; mevsim de, soğukların başladığı ve şiddetleneceği sonbahar mevsimiydi. Buna rağmen ve ağladıkları, yardım istedikleri, velvele çıkardıkları halde onları zorla alıp getirdiler. Bu yaprakları karalayan, kendisiyle ilişkisi bulunan, mürebbiliğini ve kılavuzluğunu yapmış olan Muhammed Şahneman Qewalisi (Kavalisi)den şunları işitti: Emir Şeref Ulame ile birlikte Gurcikan nahiyesine varıp gece kalmak

için oraya inince, ben, Çukurşeb halkmdan birkaç adamla birlikte Emir Şeref'in nöbetini tutmaya gittim. Gece ilerleyip de yanlaymca, Ulame'nin vekili, yanında ileri gelen adamlarından birkaç kişi olduğu halde, Emir Şeref'in çadırının kapısına gelip, efendilerinin kendilerini görevlendirdiği zorunlu meseleleri arz etmek için, Emir Şeref'in huzuruna çıkmakla şe-reflenmek istediklerini bildirdiler. Bu isteklerinden Emir'i haberdar ettiğimiz zaman, yanına girmelerine izin verdi ve kendilerinden Ulame hakkında ne haberler olduğunu sordu. Onlar da, "Ulame sana hayır dualarda bulu-nuyor ve şunlan söylüyor" diye karşılık verdiler:

(532) *Emire Bey Mahmudi olsa gerek. (M.E.B.)*

"Kardeşim ve kabilem bu çirkin tutumu takmdıklarına ve vefasızlık gösterip itaatten çıktıklarına, aileme, çocuklarıma, araçlarıma ve mallarıma elkoyduklarına göre; bu durum, benim bu hâlimle Sultanlık eşiklerine git-memi imkânsız kılmaktadır. Çünkü bu, devlete içten bağlı olan bir kimse-nin yapacağı iş değildir ve senin nüfuzunla, şerefimle de bağdaşmamaktadır. Ya hepimizin başlarını kesip yüce eşiklere göndermelisin ya da lütfedip Van'a dönmemize izin vermelisin ki, bize karşı bu çirkin tavrı takınan o isyancıları ve başkaldırcıları bastırayım. Bunu yaptıktan ve ailelerimizin özgürlüğünü, mallarımızı kurtardıktan sonra, huzur ve gönül rahatlığı için-de yüce Asitane'ye gitme hazırlıklarına başlarız. Bu da kadrimizin yüksel-mesi ve büyük küçük maiyetimizdeki adamların gönüllerinin alması sonucunu doğurur."

Emir Şeref, başını önüne eğip durum muhakemesi yaptıktan ve uzun uzun düşündükten sonra onlara şu cevabı verdi: "Biz de, yüce Allah'ın 'işlerde onlara danış' sözü gereğince ve Peygamber'in hadisi uyarınca, komutanlar ve ileri gelenlerle istişare ederiz ve karar altına alacak görüşü Ulame Sultan'a bildiririz." Bu cevap üzerine, gelen vekil ve ileri gelenler efendilerinin yanına geri döndüler.

Emir Şeref aynı gece, güvendiği adamlarından olan birkaç liderden bir danışma meclisi topladı. Bunlar bu mesele hakkında öne sürülen düşün-celeri etraflıca gözden geçirdiler ve her biri aklına gelen görüşünü bildir-di. Sonunda Emir Şeref şöyle dedi:

"Doğrusu, bu adamı bu şekilde ve bu hal ile yola çıkarıp Sultanlık eşiğine göndermek, bana karşı düşmanlığım ve şiddetli kinini körükleyecektir. Bu nedenle bence en iyisi şudur: Vuruşma üzerine eğitilmiş katı ve genç askerlerden 300 asker hazırlayıp önceden yola çıkarılm ve onlar yolda pusuya yatsınlar. Sonra da Ulame ve yanmdakilere Van'a dönmeleri için izin verelim. Onlar yolda bir mesafe aldıktan sonra, Ulame ve arkadaşlarının kaçmış olduklarını ilân eder ve bunu topluluk arasında yayarız. Becerikli askerlerden birkaç kişi de peşlerinden gidip onları kovalar; sonunda ken-disini yakalamaya ve onun başı ile yanındakilerin başlarını kesmeye mu-vaffak olurlar. Biz de başlarını yüce eşiklere, duruma uygun bir raporla birlikte göndeririz. Böylece dünyayı bu kanstıncıların şerlerinden kurtarmış oluruz. Yoksa Ulame'yi bu şekilde ve bu tarzda yüce Asitane'ye gönder-mek, bize zarar ve pişmanlık getirmekten başka bir sonuç vermez."

Hazır bulunanlardan bir kısmı bu tehlikeli görüşe katıldıysa da diğer bir kısmı bunu reddetti ve karşı çıkarak şöyle dedi: "Aramızda, Bâbü'lî'nin komutan ve çavuşları olan yabancı askerler vardır; bunlar mutlaka sırları öğrenecekler ve işlerin içyüzünü anlayacaklar; yarın da bu sım mutlaka ifşa edeceklerdir. Bu da, şüphesiz bize en büyük güçlüğü yaratacak ve biz, mazeretler, sebepler göstermekle bu güçlüğü çare bulamayacağız."

Sözün kısası, ne Ulame'nin isteğine göre, ne de Emir Şeref'in isteğine göre hareket edildi. Ulame'yi o pejmürde şekilde Bedlis'e getirdiler ve Asitane'ye büyük izzet ve ikramla gönderilmesi için yolculuğunun hazırlıklarını yaptılar. Fakat Ulame, Bedlis'in delikli taşlarından çıkıp da özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz, derhal, habis ininden çekilen büyük bir yılan ya da hapsedilmiş olduğu şişeden çıkan bir deve döndü; Emir Şeref'e karşı büyük bir kin beslemeye ve kalbinde kendisine şiddetli bir düşmanlık gizlemeye başladı. Asitane'de Sultan'ın huzuruna girmekle şereflediği ilk gün, fırsattan yararlanarak Emir Şeref hakkında alabildiğine şikâyetle bulundu ve ona gücendiğini belirtip şöyle dedi:

"Emir Şeref, Kızılbaşların hatırı için bana çok eziyet ve hakaret etti; hatta Şah Tahmesb'in ilgisini ve güvenini kazanmak için beni öldürmeye bile teşebbüs etti. Bunun için ben, Sultan'm taşan merhametinden ve cö-mert Hüsrevce şefkatinden, Emir Şeref'in vilâyetten uzaklaştırılmasını ve vilâyetin benim yönetimime verilmesini diliyorum. Ben böylece Acemle-rin ülkesini ve özellikle büyük Azerbaycan ülkesini en iyi şekilde ve en kısa zamanda fethetmek ve Âl-ı Osman'ın egemenliğine vermek olanağına kavuşacağım. Ve Sultan'ın, lütfedip bu sorunu çözme görevini, açıkladığım gibi, bu samimi kuluna vermesini rica ediyorum." Sonra sözlerine şunları ekledi: "Şayet Emir Şeref yüce Asitane'ye çağılırsa, akıl, onun bu çağrıya uyacağını tasavvur bile etmez."

O sırada, Qewalisi (Kavalisi) aşiretinden olup Ulame'ye eşlik eden Ali Seydan da orada bulunuyordu. Kendisini saraya getirtip şu soruyu sordu-lar: "Beyinizden, Sultanlık eşiklerine gelmesini istediğimiz takdirde gele-cek mi, gelmeyecek mi?" O doğru sözlü ve saf Kürd, bu soruya şu karşılığı verdi: "Onun bu sıralarda yüce Asitane'ye gelmesi bir çeşit imkânsızdır." Bunun üzerine komutanlar ve vezirler, bu Kürdün sözünü, Ulame'nin öne sürdüğü jurnalları ve şikâyetleri doğrular nitelikte kabul ettiler ve bu yüz

den, Sultan'ı etkilemeye, Emir Şeref'e karşı kıskırtmaya başlayarak şöyle dediler: "Kendisi başkaldırmaya, isyan etmeye karardır ve Kızılbaşların tarafını Osmanlıların tarafına tercih etmektedir."

Bunun üzerine aynı gün, Bedlis Hükümeti'nin Ulame'ye verilmesi, ye-niçeri askerlerinden ve acemi oğlanlardan büyük bir birliğin hazırlanıp, istilâ etmek amacıyla Bedlis'e hareket etmesi ve Diyarbekir Beylerbeyi Fil Yakub'un bu askeri birliğe serdar tayin edilmesi konusunda emirname çıktı. Ayrıca, Emir Şeref'le savaşmak ve vilâyetine boyun eğdirmek için, adı geçen komutanın komutası altında, Diyarbekir, Maraş, Halep ve Kürdistan'dan 30 bin kadar askerin Bedlis'e hareket etmesi için de emir verildi.

Bu can sıkıcı haberler Emir Şeref'in kulaklarına gider gitmez, kendisini endişe ve kararsızlık sardı; bu yüzden, bağlılığını göstermek ve itaatini pekiştirmek amacıyla Sultanlık Sarayına armağanlar ve hediyeler gönder-meye başladı. Fakat bütün bunlar fayda vermedi. Çünkü devrin Veziri, aralarında daha önce meydana gelmiş olan bazı meseleler dolayısıyla Emir Şeref'ten nefret ediyor ve ona karşı kasıtlı davramyordu. Aralarındaki mesele şuydu: Emir Şeref, Pazuki aşiretiyle yapılan çarpışmada bir at elde etmişti; Vezir de bu atı duymuş ve beğenmişti; onu Emir Şeref'ten istemiş, fakat Emir Şeref savaşı kayıp mazeret göstermiş ve atı kendisine gönder-memişti.

Emir Şeref, gelen bu haberler karşısında, umudunu kesmek ve ülkesi-nin kalelerinde savunmaya geçmek zorunda kaldı. Bedlis Kalesinin korunmasını ve savunmasını, yanlarında Rozkan aşiretinin ünlü kahra-manlarından 300 kişi bulunan İbrahim Ağa Bılbası ile Emir Nâsiruddini'ye verdi. Oğlu Emir Şemseddin'i ailesi ve çocuklarıyla birlikte Extimar (Ah-timar) kalesine yolladı. Rozkan aşiretinin liderlerine ve ileri gelenlerine de Muş, Ahlat, Kefnedür (Kifnedur), Amurk, Kelhok, Firuz, Sıhm, Gulxar (Gulhar), Tatik ve Sewi (Sevi) kalelerinin korunmasını verdi. Bütün bu kaleler o zaman mamur ve meskündü. Sonunda kendisi de, "en son ilaç dağlamadır" diyen düşünürlerin sözüne uyarak birkaç adamıyla birlikte, o sırada Tebriz'de bulunan Şah Tahmesb'in alanına iltica etti ve kendisinin-den yardım ve destek istedi. Şah da kendisini ilgisinin ve ikramının kap-samı içine aldı ve kırılmış gönlünü almak için onu bir an bile yanından ayırmadı.

Öte yandan 938 (1532) yılında Fil Yakup ve Ulame, büyük bir orduyla birlikte gelerek Bedlis Kalesinin dışına indiler ve derhal kaleyi kuşattılar. İki taraf arasında hemen çarpışma başladı ve savaş ateşi alevlendi; üç ay süreyle mücadele aynı şekilde devam etti: Her gün Güneş'in doğmasıyla birlikte çarpışmaya başlıyorlar ve akşama kadar çarpışıyorlardı; akşam olunca askerler bannaklarına çekilip kendilerini dinlenmeye, toparlanma-ya veriyorlardı; aynı zamanda nöbetçiler ve gözcüler büyük bir dikkat, bağlılık ve uyanıklık içinde gece nöbetini devralıyorlardı. Ağır topların ve büyük mancıkların şiddetli darbeleriyle burçlar ve surlar yıkılıp nere-deyse yerle bir oldular. Kuşatma altındaki durumları ise yok olmaya, helâke, umutsuzluğa, savunmadan aciz kalmaya vardı.

Tam bu sırada, Ahlat ve Adilcevaz'da, Şah Tahmesb'in, Emir Şeref'in hatırına memnun etmek için, büyük bir orduyla Tebriz'den Bedlis'e doğru hareket ettiği haberi yayılıp dağıldı. Bu durum, Fil Yakub ve Ulame'yi, dehşet ve endişeye kapılarak kuşatmayı kaldırmak ve şaşkın bir şekilde kurtuluşu kaçırmakta bulmak zorunda bıraktı. Denildiğine göre, korku ve endişeleri o dereceye vardı ki, ağırlıklarını, çadırlarını, mallarını, birçok silâhlarını ve doğu tarafında, kale kapısının tılsımı karşısına kurmuş ol-duklan, hatta orada döküp burçları ve surları dövmekte ve altlarını üstleri-ne getirmekte kullandıkları iki tane ağır topların tamamen yerlerinde bırakıp gerisin geriye kaçtılar.

Anlatıldığına göre, sonraları "Dürük" adıyla anılan kahraman Kara Ya-digâr atıyla atlayıp kaleden inmiş ve düşmanın göç etmesini seyretmiş ve atını uçururcasına koşturarak bu sevindirici haberleri, Şah'ın kafilesinin indiği Ahlat'a götürüp, yüce eşiklere müjdeyi sunmuştur. Yüce eşikler de, bu nedenle kendisini nimetlere boğmuş ve emsali arasında övünecek, imtiyazlı bir duruma getirmiştir.

Emir Şeref ise, Bedlis vilâyetinde, koyunlardan ve Müslüman ve kâfir aşiret ve kabilelerinin gelip gittikleri otlaklardan alınan vergilerden toplanan paraların beşte birini, Şah'ın makamına ve onun, ödül almaya hak ka-zanan devlet adamlarına sunulacak olan hediye ve armağanlara tahsis etti. Bu iş için de, sert ve katı vergi toplama memurları tayin etti. Bunlar ülkeye dağılarak üç gün içinde halktan

büyük miktarda para topladılar.

Emir Şeref bundan sonra, Şah'a ve onun devlet erkânına Ahlat'ta öyle can çekici bir şenlik ve öyle büyük bir ziyafet düzenledi ki, ondan önce bir benzeri daha duyulmamıştı. Bu şenlik ve ziyafetin parlaklık ve güzel-likteki ünü ve şöhreti, yüce âlemin sakinlerinin kulaklarına gitti ve meskün olan dörtte birini her tarafına yayıldı. O kadar ki, gök çevrelerinde dolaşan ve o menzillerde, o makamlarda seyahat eden Ay bile, gökle-rin üzerinden, bu en büyük şenliğin davullarının çalmışlarını dinlemeye koyuldu. Bilimlerin kaynağı ve yıldızlar hakkındaki yargıların çıkış yeri olan Utarit de, dereceler ve dakikalarla gündüz yayının yüksekliğini aldı; o mübarek günde devlet ve ikbalin yükselmesinden, mutluluğun payından, vaktin talihini seçti.

Eğlence, oyun, sevinç, şenlik, hediye, armağan, hil'at ve teşrifât elbise-lerinin dağıtımıyla üç gün bu şekilde geçtikten sonra, Emir Şeref, Şahlık eşiklerine, geçmiş zamanlarda benzerleri görülmemiş bazı özel hediye ve armağanlar sundu. Bunlardan bazıları şunlardı: Doğan ve şahin gibi bir-kaç av kuşu, altın işlemeli eğerlerle birlikte birkaç soylu Arap atı, iki renk-li ve değerli vaşak kürkleri, yedi renkli sırmalı kumaşlar, nadir rastlanan tüylü Frenk kumaşları. Bunlar Şah tarafından çok beğenildi ve sevinçle karşılandı. Bu yüzden Şah, Emir Şerefi yüce ilgisinin ve mübarek taltif-lerinin kapsamı içine aldı; kendisini, kabzası cevherler ve incilerle işlen-miş bir kılıçla ve saf altınla işlenmiş sırmalı bir kaftanla taltif etti; ayrıca kendisine "Emir Şeref" yerine "Şeref Han" lakabını verdi. Bunlardan başka kendisine bütün askerlerin "Tevacıbaşı"lığı yüce değerli rütbesi ile Kürdistan beylerbeyliği görevini verdi ve bu konuda yüce bir emirname çıkardı. Bu emirnamenin tam metnini buraya ahyoruz:

Emirnamenin Sureti: "Yüce kadirli sultanların kudret derecelerine yükselip şereflenenin ve mutlu talih sahibi hakanların seçtiği yükseklerle yükselerek ulaşmanın asıl amacı ve bundan istenen bütün matlup, ciddiyet ve çaba, ilkeler ve inanç-lar alanlarında emsallerine ve benzerlerine üstün gelen ve geçmiş açık hizmetleriyle emsali ileri gelenlerden ayrılarak, yüce Saray ve yüce salta-nat kapıları uğrunda içten hizmet ve nadir rastlanılan yüksek fedakârlık bayraklarını kaldıran ve varlıklarının paralarını, kuramlarının servetlerini harcayan birtakım insanlar korumak ve yetiştirmek olduğundan;

Ve bu sıralarda eyaletin mercii, hükümdarlığın amacı, yüksek kubbele-rin sahibi, insafın mercii, şerefli beylerin temel direği, ulu hükümdarların seçkini olan, eyalet, beylik, mutluluk, dünya ve din yönünden kemale eren Şeref Han, bizim cömert ailemize iltica ettiği, bizim şefkatli etekleri-mize ve yüce ilgimize tam bir bağlılık ve güvenle sarıldığı, inatçılardan, muhaliflerden uzaklaştığı ve durumunu,

'İhtişam ve makam için gelmedik biz bu kapıya

Kötü olaylardan kaçarak buraya sığındık'

beyitleriyle mırıldanıp dile getirdiği ve adı geçen böylece yüce meclisi-mize girip onun güzellikleriyle ve cazibeleriyle şereflendiği için;

Şüphesiz bizim geniş olgunluğumuz ve yüce, sonsuz merhametimiz, kendisini güçlendirmek, takviye etmek ve

'Her kim ki can derdinden ya da hapis korkusundan

İltica ederse bu hanenin güvenliğine

Başımız dahi gitse bu uğurda

Ona eziyet ve kötülük yapılmasını reva görmeyiz biz'

ünlü güzel söz gereğince, kendisiyle tam anlamıyla ilgilenmek yönünde tecelli etti.

İşte bunun için biz, üzerine şahane gölgemizi yaydık ve kendisini bu gölgenin güvenliği içine aldık; kendisini 'Han' rütbesiyle taltif ederek ona 'Şeref Han' lakabını verdik ve kendisini yüce Divan'ımızda 'Tevacı'smın önüne alarak böylece yüce kapımızın kadir ve şan sahibi hanları ve beyle-ri arasına aldık. Ayrıca kendisine bütün Kürdistan beylerinin kuvvetleri-nin genel komutanlığı ve beylerbeyliği görevini verdik. Yine kendisine Bedlis, Ahlat, Muş, Xınüs (Hmus) eyaletini, şimdiye kadar adı geçen Bey'in yönetimi altında bulunan ve bizim şahane vekillerimizin ve görevlilerimiz-zin ülkelerinden sayılan bunlara bağlı öteki yerleri de verdik. Hükümdarlık işlerinde ve malı meselelerde alıp verme, düzen ve asayiş sağlama yetki-lerini onun kahredici ellerine verdik ki, böylece/insanlar iyiliğin kullarıdır' diyen ünlü sözün sırrı bu Bey'in kişiliğinde bir defa daha açığa çıkmış olsun. Çünkü kendisi ancak bununla hizmette fedakârlık yapacak, ilkele-re sadık kalacak, bunlar uğrunda canım ve değerli varlıklarını feda ede-cek, hakkı nerede bulursa savunacak, şartlar ne olursa olsun devletin çıkarımın takipçisi olacak, böylece bu davranışlarıyla vilâyetlerdeki yönetici-lere, çevre ve kesimlerdeki vekillere örnek olacaktır; bunun sonucu ola-rak da kadri günden güne yükselip artacak

ve şanı her an yükselecektir.

"Kürdistan'daki ulu beylerin, vekillerin ve komutanların, adı geçen Han'ı başlarındaki tek Beylerbeyi olarak kabul etmeleri, her an kendisine itaat ve boyun eğme görevlerinde bulunmaları, devletin yüksek çıkarlarıyla ilgili, istediği zaman vereceği özel emirlerini büyük bir dikkatle uygulamaları gerekmektedir. Ayrıca görevlilerin, mülk sahiplerinin, güvenilir kim-selerin ve genellikle o vilâyette oturan halkın, bu yerlere bağlı olan aşiret liderlerinin ve kabile reislerinin, adı geçeni o bölgede hükümdar tanınmaları, emirlerine itaat etmeleri, öğütlerinin ve isabetli görüşlerinin çerçevesinden ayrılmamaları ve onun, zulmün meydana gelmesini engellemekte ve güçsüzün intikamını güçlüden almakta özetlenen görevini ve ödevini yapmasını kolaylaştırılmaları ve hepsinin birbirlerine karşı insaf ve adalet yoluna uymaları gereklidir.

Bu belge yüksek değerli, sağlam, en şerefli ve en yüce imzayla süslenip onaylandığı için, ona güvenilmesi ve gereğince hareket edilmesi gerekir.

Yüce emirle -yüce Allah şanımlı yüceltsin, bekasını ebedileştirsin ve sürekli olarak emrine uyulmasını, sağlam kalmasını sağlasın-, 939 (1532) yılında Safer -sonu olsun hayır ve zafer- ayının yirmisinde yazılmıştır."

Şahlığın bu ilgilerinden ve Hüsrevce Tahmesbi lütuflarının yayılmasından sonra, Şeref Han, Extimar (Ahtimar) Kalesinde bulunan saygıdeğer oğlu Emir Şemseddin'e haber göndererek kendisini Şahlığın üzenisinin yanına getirtti ve Şahlık vekillerinin arasına kattı. Bundan sonra Şahlık alayı Azerbaycan tarafına dönerek saltanat merkezinde karar kıldı.

Bu sırada, Özbek Ubeyd Han'ın Horasan'ı istilâ ettiği ve yaklaşık olarak bir yıldan beri Behram Mirza'yı Herat şehrinde kuşattığı, Behram Mirza'nın kuşatma altında bulunan adamlarının sıkışık bir duruma düştikleri ve ham deri yiyecek kadar büyük bir sıkıntıya uğradıkları yolunda haberler geldi. Bu haber Şah Tahmesb üzerinde kötü bir etki bıraktı. Bu yüzden hemen Emir Şemseddin'e, ülkesine dönmesi için izin verdi ve Şeref Han'a bir emirname yazarak, Azerbaycan Eyaletinin muhafızlığını ve bütün durumlarda oranın işlerinin yönetimini kendisine verdi; ayrıca, Helhel Sultan Arabkirlu, Üveys Sultan Pazuki, Kaçar Ecel Sultan, Emire Bey, Mahmudi, Tebriz Valisi Musa Sultan gibi bazı Kızılbaş komutanlarını da, durum gerektikçe kendisine yardımcı ve destek olmakla görevlendirdi. Şah Tahmesb bundan sonra, Ubeyd Han'la bizzat savaşmak üzere azmi-nin dizginini Horasan tarafına çevirdi.

Bu satırların yazarı babasından şunu dinlemiştir:

Şah bana, Bedlis'e dönmem için izin verdiği zaman şöyle dedi: "Baba-na söyle, hiç değilse ben Horasan'dan dönünceye kadar, Osmanlılarla geçinme ve iyilik yolunu izlesin. Çünkü Ulame, onun en amansız düşmanı haline gelmiştir. Ulame, yeryüzünde benzeri bulunmayan bir fitneci ve düzenbazdır. Ben inamıyorum ki, Ulame, Osmanlıları kendi hallerinde bırakmayacak; onları daima kendi keyfine ve ihtiraslarına göre tahrik edip kışkırtacaktır."

Ne var ki Şeref Han, Şah'ın bu tavsiyesi uyanınca hareket etmedi; tersine, Fil Yakub Paşa ile Ulame'nin Bedlis'i kuşatmaları sırasında yanlarında yer almış olan Kürd beylerini cezalandırmaya kalktı. Bu cümleden önce Xizanlı (Hizanlı) Mir Davud'un ülkesine saldırarak talan ve yağma etti ve kendisini üç gün üç gece Xizan Kalesinde kuşattı; iki taraftan bir-kaç kişi öldürülüp yaralandı. Kendisi bu işle uğraşırken, Ulame'nin Bedlis'i kuşatmaya gelmekte olduğu haberi çıkıp yayıldı. Bunun üzerine Şeref Han kuşatmayı kaldırmak ve geldiği yere geri dönmek zorunda kaldı. Tabii bu durum, hain beylerin Şeref Han'dan duydukları nefretin şiddetlenmesine, onların kendisine daha da güvenmelerine ve kendisine karşı yeniden Ulame ile birlik olmalarına yolaçtı. Ayrıca, Mir Budak Keysanı, Şeyh Emir'in oğlu İbrahim Ağa Bılbasi, Muhammed Ağa Kelhoki'nin oğlu Kalender Ağa, Derviş Mahmud Keleşeri gibi Rozkan aşiretinin bazı liderleri ve ileri gelenleri de, Şeref Han'ın tutum ve davranışlarından güvenmişlerdi ve bu yüzden onlar da Ulame'ye gittiler.

Böylece Ulame ile el altından onunla anlaşanlara ve müttefiklerine, Fil Yakub Paşa'yla birlik olup, mızraklar, tüfekler ve yaylarla silâhlanmış süvari ve piyadelerden kurulan 10 bin kişilik bir orduyla Bedlis üzerine yürüme-leri için fırsat verilmiş oldu. 940 (1534) yılının sonbaharında ve Xizan yoluyla yapılan bu saldırı, önce Tatik Nahiyesine yöneldi. Bu sırada Şeref Han'ın elindeki askeri kuvvet, 5 bin kişiden fazla değildi. Bu durumda kendisi Şah Tahmesb'in tavsiyesini hatırlayarak Aladağ ve Eleşkird taraflarına yürümek istedi ve Musa Sultan ile Tebriz'deki komutanlara haber göndererek, kendilerini, Ulame ve müttefikleriyle savaşmak üzere Kızılbaş ordusuyla birlikte kendisine yardıma gelmeye çağırdı. Fakat bu görüş Rozkan aşiretinin liderleri ve oradaki sözü

geçenler tarafından beğenilmedi. Özellikle, Şeref Han'ın vekili ve işlerinin yürütücüsü olan, aynı zamanda Rozkan adamlarının büyüğü ve önderi bulunan Seydi Ali Ağa Pertavi bu görüşe katılmadı ve Kızılbaşlardan yardım istenmesine şiddetle karşı çıkarak Şeref Han'ın huzurunda ve onun yüce divanında şöyle dedi: "Eğer Rozkanlılar Ulame ve avanesine karşı savaşmakta gevşek ve umursamaz davranırlarsa, ben o zaman Bedlis vilâyetindeki Ermenileri ve Hristiyan-ları toplayıp bunlarla saldırganlara karşı savaşanm."

Ne var ki, bu, işlerin yönetimindeki cehaletin ve ahmaklığın son kerte-siydi. Kum falı ve yıldız bilimlerini bilen Şeref Han'ın, bu bilim gereğince onlara, "bizim talihimiz bu sefer Ulame'nin talihinin tersine alçalmakta ve düşmektedir; onunki ise yükseklerdedir; bu nedenle, kendisiyle bu sırada savaşmamız doğru olmaz" demesine rağmen, çok konuşkan olan bir Kürd kitlesinin baskısı altında, askerleri az olduğu hâlde, sayısı kabarık olan Ulame'nin büyük ordusuna karşı savaşma ve vuruşma toz-dumanına dal-mak zorunda kaldı. Ve düşmanını, Bedlis'e bağlı Tatik'te karşılamak için harekete geçti.

Çarpışmalar Tatik Kalesinin güneyinde başladı. Ulame, dağı ordusunun arkasına almıştı ve önünde de darı ekili bir tarla vardı. Ulame bu tarlayı geceden sulamış ve tarla büyük bir çamur deryasına dönrpüştü. Ulame ayrıca ordusunu usta bir şekilde düzenlemiş, ortada yeniçerilerden ve atıcılardan birkaç saf durdurmuş ve iki kanadı güzel bir şekilde düzenle-mişti. Oysa Şeref Han'ın ordusu, özellikle düşman askerlerinin çokluğunu takdir etmeyen mağrur Rozkanlılar, düşmanın stratejik yönden avantajlı durumunu dikkate almadılar ve derhal savaş ateşini alevlendirmeye başladılar; bunun doğuracağı kötü sonuçlara aldırmadılar. Böylece her iki tarftan, cesur kahramanlar ve gayretli gençler yırtıcı arslanlar ve parçalayıcı kaplanlar gibi savaş alanına atıldılar; savaş gürültüsünün sesini yedinci göğe kadar çıkardılar. Şair demiştir ki:

"İki yönden Kürd kahramanları
Daldılar savaş alanına kollarını kıpırdatarak
Atlarının tırnaklarından yanan bir aleve döndü alan
Ve bir kan havuzuna çevirdiler o meydanı
O serkeş arslanların kılıç ve kalkanları
Güneş'in üstüne hilâlin geldiğini canlandırdı
Ejderha ağızlarını andıran yaylarından çıkan oklar
Yeryüzünü kararsız kıldı ve serseme çevirdi gökyüzünü
Tüfeklerinden çıkan dumanlarla, hava
İçinde kışkıllan parıldadığı bir kara buluta döndü
Ve yağmağa başladı o dumandan oluşan buluttan
Tüfek mermileri her tarafa, tıpkı çiğ taneleri gibi."

Bu şiddetli savaş ve acı vuruşma sırasında, Şeytan, Şeref Han'ın sağ kanat komutanı olan Emire Bey Mahmudi'ye, Şeref Han'a ihanet edip kendisini bu şiddetli çarpışmada yalnız bırakıp, alçaklık ve utanç yoluna sapmayı ve sebat, vefakarlık faziletine aldınış etmemeyi telkin etti; böyle-ce kendisi Ulame'nin ordusuna katıldı. Nitekim şöyle denilmiştir:

"Zamane çocuklarında vefa gözünü arama gönül
Mertlik yektur çünkü bu yoldaşların yaradılışında!"

Bu sırada bir tüfek mermisi Şeref Han'ın sol omuzuna isabet ederek sırtından çıktı ve atının dizginleri elinden düştü; at kendisini, iradesi dışında sırtında taşımaya başladı. Ordu bu durumu görünce darmadağın oldu ve çoğu kurtuluşu kaçmakta buldu. O gün, Rozkan gençlerinin kahraman-larından 700 kişiden fazla öldürüldü. Bunların 500'ü Rozkan beylerinin ve ileri gelenlerinin çocuklarıydı; bunlar Vekil Seydi Ali Ağa ile birlikte öldürüldüler. Seydi Ağa'nın oğlu Şeker Bey ise diğer bazılarıyla birlikte düşman tarafından esir alındı. Fakat Ulame, bu olaydan sonra Bedlis vilâyetine girmede; Van ve Westan (Vestan) tarafına yürüyüşüne devam etti.

Küçük büyük, bütün halk ise bu olayın korkunçluğundan çok üzlüdü ve Seydi Ali Ağa'ya beddua etti. Bunun içindir ki, bu beddua soyuna isa-bet etti ve kendisinden sonra soyu kesildi; çocuklarından, adamlarından ve amca oğullarından kimse kalmadı.

Ünlü merhum Şeref Han'ın ömrü, bu olayın vukuu sırasında 40'ı geç-miş ve 50'ye yaklaşmıştı; hükümdarlığının süresi ise 30 yıldan fazla sür-müştü. Sasonlu Ali Bey'in kızından doğan Emir Şemseddin'den başka çocuk yoktu.

Şeref Han, bu oğlunu Hazzolu Muhammed Bey'in kızıyla evlendirmişti. O sırada yedi gün yedi gece süren büyük bir düğün yapılmıştı. Bu düğün sırasında, nikâh kıyılması için şeriat meclisinin toplandığı Gök Meydan'da tavla ve benzeri eğlence ve tenbellik aletlerinin ilgi görmesi ve yayılması gibi dince istenmeyen ve yasaklanan eğlencelere müsamaha gösterilme-mesi konusunda, ahlak kurallarına ve mübarek şeriatın öğretilerine de uyulmuştu. Düğünlerde Peygamber'in emirleri ve Mustafai kanunları'nın gereği yapılır ve gelin ile güvey Gök Meydan'a gelirler.

Düğün sonunda ne kadar güzel ve tatlı yiyecek ve içecek varsa hepsi-nin toplandığı büyük bir ziyafet verildi. Bu ziyafete katılanların başında, her yönden gelmiş ve renk renk işlemeli çadırlara, obalara dağılıp sevinç ve eğlencenin her çeşidinin zevkine ermiş bulunan birçok Kürdistan bey-leri ve adamları vardı. O sıradaki büyük misafirlerin önde gelenleri Hakkâri Seyyid Muhammed, Boxtanlı (Bohtanlı) Şah Ali Bey, Melik Halil Eyyubî, Palolu Hasan Bey vardı. Kürdistan gençleri o çağda hep değnek oyununa, top oynamaya ve güç deneme taşı atmaya tutkun bulunuyorlardı. Hiz-metçiler dolaşp topluluğun başına altın ve gümüş paralar serpiyorlardı.

Meclis dağılıp da bir benzeri görülmemiş bu düğün sona erince Şeref Han, Kürdistan büyüklerinden ve beylerinden olan misafirlerine büyük hediyeler ve armağanlar sundu; üzerlerine yüce hil'atler giydirdi; sonra da dönmeleri için kendilerine izin verdi.

Şeref Han, kendisine kötülük yapmış ya da daha önce babalarına ve atalarına ihanet etmiş olanların hepsinden kendi intikamını ve ailesinin intikamını uygun şekilde almıştı. Hatırına ne gelmişse, mutlaka onu ger-çekleştirmeye girişmişti. Örneğin, Şah İsmail, takdir-i ilâhî gereğince Çolak Halid'i Kürdistan Beylerbeyi olarak tayin ettiği günden itibaren, Pazu-ki aşireti de Ohkan Nahiyesine elkoymuştu. Halid Bey, o nahiyeyi Xınus (Hınus) bölgesine katmış ve kardeşi Rüstem Bey'e vermişti. Ohkan'da yaz kış oturup orayı yöneten Rüstem Bey, oradan Rozkan aşiretine saldırı düzenleyerek büyük zararlar veriyordu.

Nihayet bu durum Şeref Han'ın canını sıktı ve bunlara bir ders vermeye karar verdi. 922 (1517) yılında, Muş tarafında çok şiddetlenen, serkeş rüzgârların esip korkunç denizlerin dalgaları gibi birbirlerini dövdükleri ve bu yüzden bir kuşun dahi uçamayacağı ve yürüyenin yürüyemeyeceği kışın ortasında, o soğuk ve karanlık havada, Şeref Han, kahraman Roz-kan gençlerinden 1.500 kişi topladı ve ayaklarına özel ayakkabılar giydirerek, onlarla birlikte hızla Rüstem Bey'in üzerine yürüdü. Ve Rüs-tem Bey'le şiddetli bir çarpışmaya tutuşarak kendisini iki oğluyla ve küçük büyük, kadın erkek farkı gözetmeksizin arasına kesici küici saldırdığı Pazu-ki aşiretinin adamlarından 400 kişiyle birlikte öldürdü. Onların bir topluluğu da kaçıp Ohkan Kalesi yakınlarında bulunan bir mağaraya sığınca hep-sini ateşe verip son neferine kadar yaktı. Bu korkunç olaya tanık olan büyük adamlardan birinden duyduğuma göre, bu olayda, başına bir post sarıp bu sayede o vartadan sağ salım çıkan bir yaşlıdan başka kurtulan olmamıştır. Böylece Şeref Han, o suçluları kesin bir şekilde cezalandırdı ve esir aldığı kadın ve çocuklarla birlikte aldığı ganimetleri de yanına alarak sağ salım döndü. 939 (1533) yılında da Şeref Han, Van Gölünün kenarında, Van ile Erciş arasında bulunan Extimâr (Ahtimar) Kalesini istilâ etmeye gitti. Bu kale eski zamandan beri Rozkan aşiretinin egemenliği altında bulunuyordu. Fakat son zamanlarda Şenbü hükümdarlarının yönetimi ve gaspı altına girmişti. Şeref Han birkaç gemiye asker ve cephaneye doldurarak bunlarla kaleye saldırdı ve çarpışarak orayı da ele geçirdi. Bu kalenin o zamanki yöneticisi olan Hakkâri Melek Bey'in oğlu Rüstem Bey adındaki kişi de bu çarpışmada bir tüfek kurşunuyla öldürüldü.

Şeref Han daha sonra, Boxtanlılar (Bohtanlılar)ın istilâ etmiş oldukları Siird bölgesini onlardan alarak, eski hükümdarı olan Hasankeyfli Melik Halil'e verdi. Nitekim daha önce anlatılan olaylarda da bu, detaylı olarak geçti. Şeref Han ayrıca, Melik Halil'den Garzan Nahiyesini alıp Sasonlu Muhammed Bey'e verdi.

Bundan başka Şeref Han, Şeyh Emir Bılbasi'yi, Hakkâri İzzeddin Şer , (Şir)in yardımına ve onu, Kızılbaşların kendisine karşı desteklediği Mah-mudiyan aşiretinin şerrinden kurtarmaya gönderdi. Ayrıca, Kızılbaş Ürk-mez Sultan'ın Van Kalesine hapsedilmiş olduğu İvaz Bey Mahmudi mesele-.,sine müdahale etti ve daha önce anlatıldığı gibi kendisini ezici kuvvet kujlanarak serbest bıraktı.

Şeref Han'ın birçok hayırlı ve yararlı eserlerinden bazıları, Bedlis şeh-rindeki bir mübarek cami, bir yüksek medrese ve güzel bir zaviye; bunların tümüne "Şerefiye" adı verilmiştir. Ayrıca bir kayseriye ile iki katlı büyük bir han yaptırmış ve bütün bunlara güzel köyler, büyük tarlalar, birçok dükkânlar, büyük gelir getiren işlek bir değirmen vakfetmiştir; sonra da bu vakıfların ve tarlaların bakım ve yönetim işlerinin, soyları tükeninceye kadar kuşaktan kuşağa devretmeleri esası üzerine

erkek çocuklarınca yü-rütülmesini şart koşmuştur.

Şeref Han daha sonra, "Şerefiye" diye adlandırılan Büyük Cami yanında kendine bir türbe yeri ayırdı ve buraya gömüldü. Sasonlu Ali Bey'in kızı olan karısı Şahbeygi Hatun, üzerine büyük bir kubbe yaptırdı ve yapımını tamamladı. Ayrıca, sabah akşam **Kur'an** okumaları için, özel vakıflardan maaş alan **Kur'an-ı Kerim** hafızları tayin edildi.

(533) *Gökler dünyasım kastediyor. (M.E.B.)*

(534) *Dünyamn, denizlerin dışında kalan ve eskiden yerkürenin dörtte biri olarak kabul edilen kar'a parçalan. (M.E.B.)*

(535) *Merkür gezegeni. (M.E.B.)*

(536) *Burada, verilen ziyafetin ve düzenlenen şenliğin övgüleri hakkında yazılmış birkaç sayfalık kısım, Arapçaya çevrilmediği ve orijinali de Arapça nüshaya alınmadığı için, tarafımızdan da Türkçe'ye çevrilemedi. (M.E.B.)*

(537) *"Tevaci"sözcüğü Moğolca olup sultanlık muhafızları komutanı anlamına gelir. (M.A.A.) (538) Tahmesb 'e mensup olan lütuflar, Tahmesb 'ce lütuflar, Tahmesb 'in lütufları. (M.E.B.)*

(539) *Babası, söz konusu ŞerefHan 'ın oğlu Emir Şemseddin 'dir. (M.E.B.)*

(540) *Mustafa 'ya mensup kanunlar, Mustafa 'nın kanunları, Peygamber Muhammed Mustafa 'mn kanunları. (M.E.B.)*

(541) *Kürdçe 'de "Lekan " diye adlandırılan bu ayakkabılar, geniş ve çember biçiminde olup özel olarak yapılır; kar üzerinde yürümekte giyilerek giyenin ayaklarının kara batmamasını sağlar. (M.E.B.)*

(542) *Hakkâri hükümdarları. (M.E.B.)*

(543) *Kapalı çarşı demektir. (M.E.B.)*

DÖRDÜNCÜ YÖN

Emir Şemseddin bin Şeref Han 'ın Durumu Hakkındadır

Basiret ve akıl sahiplerince de açıkça bilindiği, iki göze sahip olanlarca da güneş misali açık olduğu gibi, yüce şanlı ve dilediğini yapan Kadir Allah, kullarından birinin şanını yüceltmek, kadrini yükseltmek, sonra da başına devlet ve hükümdarlık tacını koymak istediği zaman, o kuluna, henüz ayaklan bu dünyaya bastığı günden itibaren başarı alâmetleri ve mutluluk, sevinç müjdeleri bağışlar ve o kulunu, büyüklük ve güzellik, ikbal ve kavrayış, taltif ve intikam, yumuşaklık ve sertlik, sevgi ve kin, hızlılık ve temkin sıfatlarını içermeye yetenekli olması ve "Adem'in çamuru 40 sabah yağruldu" diyen aydınlatıcı mübarek sözün doğruluğunu ispat etmesi için, bütün manevi terbiye durumlarından geçirir. Ayrıca Yüce Allah'ın "biz seni sadece âlemlere rahmet olarak gönderdik" sözünün ifa-de ettiği büyüklük, "senin elinde birşey yoktur" sözünün ifade ettiği aciz-lik ve güçsüzlüğü karşısında bulur

Zamanın dönüşlerini ve acayip değişiklikleri anlatan bu sözlerin ve makalelerin doğruluğunu gösteren açık delil ve parlak durum, Şemseddin Han'ın durumudur. Şemseddin Han başlangıçta, nasıl babasının yerine Bedlis Hükümeti'nin tahtına oturmayı başardı; sonra da, Gazi Sultan'm kendisine şefkat göstermemesi ve yakasını bırakmayan feleğin tersliği ile kötü talih sonucunda, nasıl vatandan ayrılmak zorunda kaldı?

İşte sana bu özetin ayrıntısı!

Şeref Han, Tatik tarafında şehitlik kâsesini içmek zevkine erdiği zaman, Rozkan aşireti derhal Şemseddin'i Extimar (Ahtimar) Kalesinden getir-terek, Bedlis'te başlarına hükümdar tayin ettiler; kendisine içtenlikle boyun eğip itaat ettiler; karara bağlayıp çözmek, tutmak ve bırakmak gibi yönetim ve düzen işlerini de Muhammed Ağa Kelhoki'nin oğlu Hacı Şeref'e verdiler. Bunun üzerinden bir yıl altı ay geçtikten ve Şemseddin büyük bir yeterlilik ve adaletle ülkeyi yönettikten sonra, Sultan Süleyman Han, 941 (1535) yihnın sonlannda, Ulame'nin kışkırtmasıyla, Vezir-i Azam İbrahim Paşa'yı büyük bir ordunun komutanlığına tayin ederek, Azerbaycan'a yürümekle görevlendirdi. Bu büyük Osmanlı ordusu Diyarbekir açıklarına varınca, Şemseddin Bey yanma hediye ve armağanlar alarak adı geçen Paşa'yı görmeye gitti. İbrahim Paşa kendisini ilgi ve sevgiyle karşılayarak, Bedlis hükümdarlığının kendisine verilmesi konusunda Sultan'ın adına bir Sultanlık emimamesi çıkardı ve kendisini de muzaffer orduyla birlikte yanma alarak Tebriz'e götürdü. Bu saldırının haberi Şah Tahmesb'in kulaklarına gidince, Horasan işini tamamlamaktan vazgeçerek hızla Azerbaycan tarafına döndü. Tebriz'de, Şah Tahmesb'in Horasan'dan dönmekte olduğu haberi yayılınca, Vezir İbrahim Paşa gizlice büyük bir hız ve aceleyle, İstanbul'a, Sultan'ın eşikle-rine, kuş gibi uçarcasına hızlı giden

bir elçi göndererek, Şah Tahmesb'in Azerbaycan'a yürümekte olduğunu Padişah'a bildirdi ve yüce Sultanlık alayının, yüce ve ulu otağıyla birlikte Acem ülkesine gelmesini diledi. Bunun üzerine Padişah, bu büyük seferin hazırlıklarına girişti ve haddi hesabı olmayan, tam teçhizatlı büyük bir ordu toplayarak, saltanat merkezi olan ve daima kdrunan Konstantiniye'den ayrılmış Tebriz'e hareket etti. İki Sultanın, yani İran ve Osmanlı sultanlarının kabileleri aynı ay içinde Azerbaycan'a vardı. Gazi Sultan, Osmanlıların irsi usul ve gelenekleri gereğince, büyük küçük herkesin kulağına gitmesi ve etkisini göstermesi için, topluluğa savaş ve vuruşma neden ve etkenlerini ilân etmeye başladı. Sonra da, zamanın tecrübe sahibi kıldığı ve tozuna dumanma dalmış ol-duklan birçok savaşın yatkın ve tecrübeli bir duruma getirdiği büyük komutanların fikir ve danışmalarına göre hareket etti; onları, bu sıfatlarıyla ve kesici kılıçlarının gücüyle, ilk hamlede çarpışmayı kazanmaya ve düşmanı yok etmeye muvaffak olmaları için, saldırıya geçmeye hazır olan ordusunun ön saflarına getirdi. Sonra da ordunun merkez ve iki kanadını, eğitilmiş askerlerin ve sert savaşçıların saflarıyla takviye etti; böylece bunları hem güç, hem de direnme yeteneği bakımından İskender seddi hâline getirdi. Ve bu düzen üzerine Irak vilâyetine yöneldi.

Şah da düşmanını karşılamak için Sultaniye şehrine kadar gelmişti. Ne var ki, o zaman Kızılbaş ordusuna egemen olan şiddetli anlaşmazlık yüzünden, Şah'ın elinde o sırada 8 bin süvariden fazla bir kuvvet yoktu. Bu durum, Şah Tahmesb'i sebatsızlığa ve Sultan Süleyman'ın büyük ordusu-na karşı koymama kararını almaya sevketti; bu yüzden Şah da Dergüzin ve Hemedan tarafına gitti. O sırada Güneş "Terazi"derece 16 derece dönmüştü ve Irak ülkesine büyük miktarda kar yağmaya başladı; karlar, muzaffer Osmanlı askerleri-nin yüzlerine yolları kapadı. Ayrıca şiddetli soğuktan, fazla yağmurdan, cephaneye ve yiyecek azlığından, Runr ' adamlarından büyük bir sayı ile, atları, develeri ve Osmanlı ordusundaki katır, eşek gibi nakliye hayvanlarının büyük bir kısmı öldü. Kıskançlar tarafından nazar değmesi sonucunda İslâm ordusunun başına gelen bu beklenmedik musibet üzerine, Padişah, Ulame'nin birçok ağırlık ve cephaneye ve bir yeniçeri birliğiyle beraber Tebriz'de kalmasını tercih etti; kendisi de uğur ve ikballe Barış Diyan Bağdad'a doğru harekete geçti. Sultan Süleyman'ın Bağdad'a doğru gelmekte olduğu haberi yayılır yayılmaz, Şah tarafından tayin edilmiş olan Muhammed Han Şerefeddin Tekelu adındaki Bağdad Valisi, cıhlaşmış kanca gibi zayıfladı ve derhal çocuklarını, ailesini bir gemiye bindirerek onlarla birlikte Şester ve Dezföl tarafına kaçtı. Böylece Padişah'ın kabileleri Bağdad'a girdi ve Bağdad'ın fethi, mücadelesiz, vuruşmasız olarak tamamlandı. Padişah kışı orada geçirdi.

Öte yandan, Emir Şemseddin Bey, bu seferde, her konuş ve her göçüşte Padişah'la birlikteydi. Sonra Padişah kendisine, ülkesine dönmesi için izin verdi, o da Bedlis'e döndü.

Padişah'ın, yüce maiyetiyle birlikte Altınköprü yoluyla Azerbaycan'a hareket ettiği ve ordusunun yükleri, karargâhının çadırları Ahlat açıklarına konduğu ilkbaharın başlarında, büyük vezirler, habis Ulame'nin kıskırtmasıyla Şemseddin Bey'i Sultan'ın Divanına getirttiler ve kendisi-ne şunu söylediler: "Ulu Sultan, sana Malatya ve Maraş vilâyetlerini mülkiyet yoluyla vermek karşılığında senden Bedlis vilâyetini istemektedir." Şemseddin Bey hemen şu cevabı verdi: "Benim başım, mallarım, mülkle-rim bütünüyle Ulu Sultan'ın tasarrufu altındadır."

Fakat, Baykan kabilesinden olup Rozkan ileri gelenlerinin önde gelenlerinden ve temel direklerinden biri olan ve Divanda hazır bulunan Mah-mud İmadan adındaki kişi, Şemseddin Bey'e dönerek Kürdçe olarak ken-disine şöyle dedi: "Bizim irsi vilâyetimiz ve meşru, tarihi imtiyazlarımız elimizden aldıktan sonra, biz Rozkanlılar için hayatın ne değeri kalır? Eğer sen, Vezir-i Azam İbrahim Paşa'yı öldürmeme izin verirsen ve bu-nun için bana en ufak bir işaretle bulunursan, ben kendisini hemen şimdi hançerle parça parça ederim. Şu anda, Rozkan kahramanlarından Divan-da mevcut bulunan 150 kişi senin emrinin altındadır ve kanlarını, canlarını sana feda etmeye hazırdırlar. Bizleri bütün çağlar boyunca hatırlara getirecek ölmez adlarımızdan ve güzel davranışlarımızdan başka hiç birimi-zin bir izi kalmasın!"

Şemseddin Bey ise buna şu cevabı verdi: "Bu, Padişah'ın bize olan ilgi-sinin azlığından ve Vezir'in bize güvenmemesinden değil, hepsi düzen-baz ve habis Ulame'nin kıskırtmasındandır." Şairin dediği gibi:

"Düşmanın yükselip ikbale ermesi belâdır.

Yoksa dağı delmek^ , aslında büyük erkeklik değildir."

(549) Ünlü aşık Ferhad'ın sevgilisi Şirin'e kavuşmak için dağı delişini kastediyor. (M.E.B.) Bu sırada, Amed oğlanlarının başı bulunan ve o zaman kendisine Adil-cevaz sancağının yönetimi verilmiş olan Bekir Bey Rozbahani, bu Roz-kanlıların ne yapmak istediğini anlayınca, Kürdçe olarak Şemseddin Bey'e

şöyle dedi: "Sakin sakın Kürd cahillerinin sözlerine kulak asıp onlara göre hareket etmeyesin. Bedlis vilâyeti eğer senin elinden birkaç gün çıkarsa sen sağ salim ve güvenlik içinde kaldıkça bunun bir zararı olmaz; çünkü Bedlis, hiç şüphesiz sana geri verilecektir."

Öte yandan, Şemseddin Bey'in yumuşak sözleri harfi harfine Padişah'ın kulaklarına gidince, şefkat göstererek kendisini yüce bir hil'atle, saf altından yapılmış eyeri, gemi, zincinleri ve topuzuyla birlikte bir atla ve Malatya vilâyetinin kendisine verildiğini belirten bir emirnameyle taltif etti. Ayrıca, Bedlis Eyaletinin de Ulame'ye verilmesi konusunda bir berat çıktı. Bunun üzerine Şemseddin Bey, Bedlis Kalesini kendi adamlarından ve mallarından boşaltmaya ve buraları Padişah'ın adamlarına teslim etmeye başladı. Ayrıca Rozkan ileri gelenlerinden 15 kadar kişiyi, Malatya'yı zapt ve teslim almaya gönderdi. Padişah'ın kafilesi o yörelerden göç ettikten sonra, Şemseddin Bey de çocukları ve ailesiyle birlikte Sason yoluyla Malatya'ya hareket etti.

O sırada Sason hükümdarı 'Azızanlı Süleyman Bey'di. Kendisi Şemseddin Bey'i ilgi ve sevgiyle karşıladı ve kendisine Malatya'ya gitmemeyi tavsiye etti? hatta ihtar ederek şöyle dedi: "Köklü ve eski ailenizde, bu(550) büyük mirası üzerine alacak senden başka kimse kalmadı. Rum topluluğuna ise hiç güvenilmez. Herhangi bir şekilde seni ortadan kaldırmaya muvaffak oldukları takdirde, Bedlis hükümdarları ailesinin zinciri, maazallah kesilmiş olur." Bu sözler Şemseddin Bey'i etkiledi ve kendisini endişe, korku kapladı; bu yüzden de Malatya'ya doğru yürüyüşüne devam etmekte tereddüt etti. O sırada Şah Tahmesb da gelip Erciş'te durmuş ve Abdullah Han'ı, Bedir Han Ustadu'yu ve Menteşe Sultan'ı Ahlat ve Muş taraflarına saldırmak ve buraları yağma ve talan etmekle görevlendirmişti. Bunun üzerine Şemseddin Bey, Kızılbaşlar tarafından Rozkan aşiret ve kabilelerine bir takım zararların verilmesinden korktu. Bunun için de Malatya'ya gitmekten vaz-geçti ve yolculuğunun dizginlerini Kızılbaşların tarafına çevirerek, hiz-metçileri, maiyeti ve öteki adamlarıyla birlikte, itaatini sunmak üzere Tebriz'in yolunu tuttu. Rozkan ileri gelenlerinden altı kişi kendisine uy-maya ve yanında yolculuk etmeye muvaffak oldular.

Bu durum karşısında Ulame evhama kapıldı; kendisini korku ve endişe sardı ve bu yüzden Bedlis'i boş bırakarak, Padişah'ın kafilesinin arkasından yürümeye devam ederek Diyarbekir'e gitti.

Bedlis Kalesi böylece bir süre muhafızsız ve sahipsiz kalınca, sonunda(550) 135 numaralı dipnota bakınız.

Osmanlılar Amurk, Xwet (Huvit), Poğnad ve Kerenc nahiyelerini Bedlis eyaletinden ayırarak bir sancak hâline getirdiler ve yönetimini de Ulame'nin teklifi üzerine, Şeyh Emir Bılbasi'nin oğlu İbrahim Bey'e verdiler. İbrahim Bey de gidip Amurk, Kelhok ve Poğnad kalelerini ele geçirdi; beklendiği gibi, Kalender Ağa'nın hatırmı da saymadı. Kalender Ağa ise, yanlarında Rozkanlılardan 400 kişi bulunan Dede Bey Qewalisi (Kavali-si) ile Mir Muhammed Nâsiruddin'le ittifak ederek, Bedlis Livasının beyi-ne karşı başkaldırdılar; sonra da vatandan ayrılıp Azerbaycan tarafına git-meyi tercih ettiler.

Bu liderlerin gelmesinden sonra Şah Tahmesb Şemseddin Bey'le ilgi-lenmeye, kendisini ve maiyetindekileri son derece iyi ağırlamaya başladı. Ayrıca kendisini "Han" lakabıyla taltif etti ve Şemseddin Bey o tarihten sonra "Şemseddin Han" diye anılmaya başladı. Şah kendisini büyük komutanların arasına kattı ve ona Serab bölgesiyle diğer bazı yerleri ver-di. Daha sonra şartlara göre kendisine başka yerler vermeye başladı; ba-zen Merağa ve dolaylarını, bazen Demavend ve Darülmertz'i, bazen de Irak'taki Kerherud, Cehrud ve Ferahan'ı verirdi. Fakat Şemseddin Han çoğunlukla, yaz kış Şah'ın yanında bulunurdu. Rozkan ileri gelenlerin-den 150 kişiyi, Şah'ın büyük muhafızları ve saygıdeğer yaver subayları arasına katmıştı; Şeyh Emir Bılbasi ile Dede Bey Qewalisi (Kavalisi) bun-lardandı; bunların ikisi "geri yüzbaşı" rütbesine yükseltilmişlerdi.

Öte yandan, Dede Bey, Mir Muhammed ve Kalender Ağa, daha önce de geçtiği gibi yurttan ayrılınca, Diyarbekir Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın gönlünü, İbrahim Bey'den yana endişe ve korku sardı. Bu nedenle, Diyarbekir'e gitmesi için kendisini çağırarak birisini yanına gönderdi. Fakat İbrahim Bey Hüsrev Paşa'dan korku duyarak, Diyarbekir'e gitme-nin sonucundan endişe etti. Bu yüzden de bir yandan kaleleri sağlamlaştırıp güçlendirmeye, bir yandan da emre uymakta gevşeklik ve gecikme gös-termeye başladı. Bu durum yüce eşiklere arzedilince, bütün Kürdistan beylerine, birlikte İbrahim Bey'in üzerine yürüyüp kendisini yakalama-ları için emir verildi.

Beyler de yüce emre uydular; uygulamak için harekete geçtiler ve İbrahim Bey'i Kelhok Kalesinde kuşattılar. Kuşatma altındakilerin durumu ağırlaştı. Sonunda İbrahim Bey barış istemek ve özür dilemek zorunda kaldı; kardeşi Kasım Ağa'yı, affedilmesini istemek üzere Hüsrev Paşa'ya

gönderdi. Paşa ise, "kendisinin şahsen gelmesi şartıyla suçlan affedilecek" diye cevap verdi. Fakat İbrahim Bey, Paşa'nın yanına gitmeye eğilimli değildi. Öteki kardeşi Şeyh Emir'i, kendisini kuşatmakta olan beylere göndererek onlara kendisinin kardeşi Şeyh Emir'i, beylerin kale üzerindeki kuşatmayı birkaç gün kaldırmaları için mehil istemek üzere Paşa'ya göndereceğini, böylece kendisinin özür ve af dilemek üzere bizzat Paşa'nın yanına gitmek imkânını bulabileceğini bildirdi. Beyler bu haberleri ve teklifi Paşa'ya arz edince de, Paşa yalnız bunları kabul etmemekle ve bunlara razı olmamakla kalmadı aynı zamanda İbrahim Bey'in kardeşi Kasım Ağa'ya ağır bir ceza verdi ve kendisini derhal öldürdü; ayrıca öteki kardeşi Şeyh Emir'in de hemen öldürülmesi ve İbrahim Bey üzerindeki kuşatma çemberinin daraltılması için de emir verdi. Fakat Şeyh Emir, işin içyüzünü bazı tanıdık ve dostlarından öğrendi ve akşam namazı için abdest almak fırsatından yararlanarak beylerin yanından çıktı; hızlı yürüyerek otların ve ormanların arasına girdi; ormanlar arasından gizlene gizlene ilerleyerek Hakkâri aşiretinin yanına vardı ve oradan Kızılbaşların tarafına kaçtı.

İbrahim Bey'in kulaklarına, kardeşi Kasım Ağa'nın öldürüldüğü ve kardeşi Şeyh Emir'in de Kızılbaşların tarafına kaçtığı haberi gelince, gönüllü karar kılmadı ve kendini Amurk Kalesinden attı; orada da kalmayarak Kızılbaşların tarafına göç etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine, kalede kuşatılmış olanlar, barış istemek ve aman dilemek zorunda kaldılar. Hazretti hükümdarı Bahaddin Bey'in çabaları sayesinde beyler bu isteği yerine getirdiler ve kuşatma altındakileri kendilerine hiç bir eziyet vermeden kale-den çıkardılar; sonra da her üç kaleyi de yıkıp tahrip ettiler.

Öte yandan, İbrahim Bey Tebriz'de ne Şah Tahmesb tarafından, ne de Şemseddin Han'dan hiç bir ilgi görmedi ve hatırı sayılmadı. Bu yüzden iki yıl sonra Osmanlı ülkesine dönmek ve tam boyun eğmek alâmeti olarak kefenini ve kılıcını boynuna asarak Gazi Sultan Süleyman'ın eşikleri-ne gitmek zorunda kaldı. Bu durum karşısında Sultan kendisini affının kapsamı içine aldı ve suçlarını örtterek, kalan ömrünü geçirmesi için ken-disine Rumeli sancaklarından birini verdi. Orada kalan İbrahim Bey, so-nunda köleleri tarafından orada öldürüldü.

Şeyh Emir ise başlangıçta Şah'ın büyük ilgisini kazandı; o kadar ki sa-raydaki Kürd muhafızların reisliği görevine atandı. Fakat Afyon çekme ve bol miktarda alma düşkünü olduğu için, sonradan hem Şah'ın, hem de diğer hizmetçilerin, devlet erkânının ve öteki insanların gözlerinden düştü. 965 (1558) yılında ölünceye kadar da bu durumda kaldı. Öldüğü zaman Şirvan'da bu satırların yazarının kâtip vekili bulunuyordu.

Dede Bey ise Tahran Korucuları Geri Yüzbaşısı görevinden azledilerek, Rozkanlı koruculardan 40 kişi ile birlikte, babamın ve oğlunun vekilliğine tayin edildi; 956 (1549) yılında da Gürcistan'da şehit oldu.

Öte yandan Şemseddin Han, saraydan nihai olarak ayrıldı ve bu görev-den nefret etmeye başladı. Kendisinin ve maiyetindekilerin geçimine tah-sis edilen İsfahan şehri gelirlerinden, 200 bin Osmanlı akçesi değerinde olan 100 tumanlık gelirle yetinerek yalnızlığı ve inzivaya çekilmeyi tercih etti. Ayrıca kendisinden vergi veya rüsum alınmaması ve o şehirde ikamet etmesi konusunda kendisine bir "Tarhani"(?) berat verdiler. Bunun üzere-rinden 10 yıl geçtikten sonra, Şah İsmail, Kahkaha Kalesinden çıkıp Kazvin'de saltanat tahtına geçince, saygıdeğer babamı Kazvin'e getire-cek birini gönderdi.

Fakat yaşı ilerlemiş olduğu ve o sırada 67 yaşına ulaştığı, bu ömrün çoğunu gam, keder, elem ve umut arasında geçirdiği, ayrıca keyif verici ve uyuşturucu bileşimler de kullandığı için, akli dengesi bozulmuştu ve bu hâliyle sultanların sohbetine, hakanların meclislerine layık değildi. Ayrıca insanlardan ve onlara kaşımaktan o kadar nefret eder duruma gel-mişti ki, yalnızlık onun ikinci karakteri hâline gelmişti.

"Kendilerini benim için yalnızlığa verenler, başkalarını anmayarak susurlar Sen hatırdan olunca, başkaları unutulur gider."

Evet, bu uzun süre içinde erkek ve kız çocuklarından ve bütün Rozkan aşiretinden ayrı düşmesi, kendisinde kötü bir etki bırakmıştı. Fakat bu se-ferki geliş, küçük büyük bütün çocuklarının, Rozkanlıların ve ileri gelen-lerinin Kazvin'de buldukları bir sıraya rastladı. Bu durum da, kendisinin sonsuz derecede sevinmesine ve ferahlamasına yolaçtı.

Fakat o günlerde hastalığı ağırlaştı ve "hoşnut olmuş, hoşnut edilmiş olarak Rabbinin dön" diyen Rabbinin çağrısına uyarak ve onun "o, hoşnut olduğu bir yaşayışta, yüce bir cennettir" yüce sözüne kulak vererek, yüce ruhu rahmeti bol olan Rabbinin civarına yükseldi.

Mesnevi:

"Geçip gitti o bu geçitten
Bu yoldan geçmeyen kim var ki?
Yokluğa gider yolu, her var olanın
Ve kılıç afetinden kurtulamayacak o
Ebedi cennet olsun onun anma yeri
Allah'm saraymda olsun, onun geniş yeri."

Şemseddin Han -Allah kendisine rahmet etsin-, varlık safhası üzerinde iki erkek çocuk bıraktı; bınlar, bu yaprakların karalayıcısı Şeref ile kar-deşi Halef'tir.

Halef Bey, bazı zamanlarda Şah Tahmesb'in korucuları arasında koru-culuk görevi yapardı. Birkaç yü da "Geri Yüzbaşı" görevinde bulundu. Daha sonra Şah Sultan Muhammed zamanında beylik rütbesine ulaştı ve Hamza Mirza'nın yakınlarından biri durumuna geldi. Bu Mirza'nın öldürülmesinden sonra ise, Halef Bey, merhum Sultan Murad'ın ' tahtına itaatini arzetti ve ilgisini, güvenini kazandı; o kadar ki kendisine Eleşkird ve Melaz-ı Kürd Sancağı görevini verdi.

(544) Tırnaklar içindeki sözler iki ayetten alınmış parçalardır; ikisinde de hitap Hazreti Muhammed 'edir. (M.E.B.)

(545) Kanuni Sultan Süleyman. (M.E.B.) (546) İstanbul 'un eski adlarından biri. (M.E.B.)

(547) Terazî Burcunu kastediyor. (M.E.B.)

(548) 135 numaralı dipnota bakınız

(551) Şemseddin Han 'm. (M.E.B.)

(552) Murad III (M.A.A.)

355_{EK}(553)

Kırık Kanath Bu Hakir ve Fakirin Doğumundan 1005 (1597) Yılı Olan Şimdiye Kadarki Durumları Hakkındadır ' '

Fazilet ve kemal sahiplerince, bilim ve üstünlük adamlarıncı da açıkça bilindiği gibi, bu başlangıcı anlatmaktan amaç ve bu girişi serdetmekten maksat, bu kırık kanatlı fakirin, doğduğu günden, hayır ve mutlulukla kapanan şimdiki âkıbetine kadarki durumunu açıklamaktır. Bu konuda özet olarak derim ki: Ulu babam, başından geçen kaderler gereğince, şartların ve olayların etkisi altında ahşılmış vatanını terk edip ve bilinen meskeninden ayrılıp Acem ülkesinde konakladığı zaman, bu zayıfım annesiyle nikâhlanmıştır. Annem, Emir Han Musullu bin Külabi Bey bin Emir Bey'in kızıdır. Emir Bey, Tokat Bayındırlı diye tanınmıştır. Kendisi Hasan Bey Bayındırlı zamanında büyük valilerin büyüklerinden ve ulu komutanların temel di-reklerindendi. Hasan Bey'in, önce Karabağ'da Sultan Ebu Said Gurgan'la ve sonra Bayburt düzlüğünde Gazi Sultan Mehmed Han'la yaptığı savaşlarda Emir Bey'in ölmez kahramanlık hareketleri ve nadir görülebi-len cesaret örnekleri görüldü. Bu nedenle, Hasan Bey, Erzincan ve dolaylarının yönetimini kendisine verdi. Erzincan kasabasındaki cami, medrese gibi hayır eserleri hâlâ gözler önündedir.

Sözün kısası, babamın o ülkeye göç etmesinden yedi yıl sonra, bu az taliqli, hakir ve zayıf, Irak'taki Kum'a bağlı Kerherud kasabasında, "tuş-kan yıl"a rastlayan 949 (1543) yılının 20 Zilhicce tarihinde, Emir Han'ın kızından doğdu. Doğduğum yer, Kerherud kadınlarının evleriydi. Bunların yüce soyu, bilginler ve fazilet sahipleri arasında yüce şan ve yüksek mevkie sahip olmakla ün yapmış olan Kadı Şüreyh El-Kufi'ye ulaşır. Bu saygıdeğer aileden, Kufe'den ayrılıp bu ülkeye geldiklerinden beri her zaman ve her yerde bilginlerden ve faziletlilerden büyük bir topluluk yetişmiştir. Bu yüce ailenin bereketleri ve mübarek eserleri sayesinde-dir ki, Allah beni, çocukluk günlerimden, 50 yaşma vardığım, hatta 50'yi geçip 60'ın sınırlarına geldiğim şimdiye kadar, bilgilerine göre hareketeden bilginlerin arasına katılmaya ve kâmil fazilet sahipleriyle birlikte otur-maya muvaffak etti. O kadar ki, bu faziletli bilginlerin ve çok saygıdeğer adamların arkadaşlığından hiç ayrılmadım. Şair demiştir ki:

"Ey Cami! Vücut süsünden ve gösterişten temizler
Temiz ruhlu olanların ayaklarının toprağı ol
Ulaşabilirsen eğer bu toprak sayesinde bir Kürde
Mağaralarda yaşayan bir Kürde, mertliğe erersin sen de."

Merhum Şah Tahmesb'in yürüttüğü ve güzel bir yol olarak izlediği iyi âdetlerden ve güzel geleneklerden biri de, beylerinin evlâtlarım ve komutanlarının çocuklarını, henüz küçük çocuklar

oldukları sırada, has haremine almaktı. Bundan raaksadı, onların da kendi şehzadeleri ve saygıdeğer çocuklarıyla birlikte olmaları, onun yüce himayesi ve müba-rek ilgisi altında aynı terbiyeyle yetişmeleri ve özel bir ilgi görmeleri idi. Bu çocuklar orada **Kur'an**, fıkıh ve şariat hükümlerini okurlar, dindarlığa, beden ve ruh temizliğine sarılmaya, dindar ve günahlardan sakınan adam-larla ve seçkin, kanaatkâr, güvenilir kimselerle birlikte oturmaya alışırlandı. Şah ayrıca, onları kendi haremine almakla, kendilerini müfsit şerirlere ve pervasız ahlaksızlara karışmaktan uzak tutmuş olurdu. Onlara, yüce sarayına gelen bilginlere ve fazilet sahiplerine hizmet etmek görevini de verirdi. Bu çocuklar erginlik çağına varınca askerî bilgiler, yani atıcılık, binicilik, değnek oyunu, ata binmek ve daha başka savaş kuralları üzerine ve bu arada insani kurallar konusunda eğitim görmekle görevlendirilirdi.

Allah rahmet etsin, Şah, zaman zaman şöyle derdi: "Zevklerinizin incel-mesi, karakterlerinizin doğrulması, zekâlarımızın açuması ve yetenekleri-nizin ortaya çıkması için, resim ve nakış sanatını öğrenmeye de ilgi gös-termeniz gerekir."

"Doğruluktan ve içten gelen her bakış

Gerçekte bir kimya iksiridir

Temiz insanların himmeti elverirse eğer

Dikenlerden bile taptaze güller çıkar."

İşte bu mübarek kural üzerine, ben de dokuz yaşıma geldiğimde, 958 (1552) yılının aylarında Has Hareme alındım ve ihtisas meclisine girmek-le şereflendim; o yüce şanlı ve yüce ahlak sahibi Şah'ın, o yumuşak huylu adil hükümdarın ailesi arasında kaldım ve onım has hizmetçilerinin safında yer aldım. Sonra 961 (1555) yılında, saygıdeğer babam, büyük Şah'ın saraydaki görevinden istifa edip yalnız kalmayı ve inzivaya çekilmeyi tercih edince, Rozkan aşireti ittifakla, yönetimin bu fakir ve zayıfa veril-mesi konusunda Şah Tahmesb'e dileklerini sundu. Bunun üzerine, bu di-lek gereğince, ben 12 yaşmdayken, beylik göreviyle şereflendirilmem ko nusunda Şah'ın emri çıktı ve ben, Şirvan'a bağlı Salyan ile Mahmudabad bölgelerinin .bana verilmesiyle taltif edildim.

Adı geçen bölgelerde, üç yıl yönetim görevinde kaldıktan sonra, bu fakirin lalası, kılavuzu ve vekili olan Şeyh Emir Bılbasi, Allah'ın râhmeti-ne kavuştu. O zaman Salyan bölgesini benim yönetimimden ve egemen-liğimden aldılar. Bunun üzerine ben de, o sırada Harkan yazlığında ve ovasında bulunan Şah'ın sarayına yeniden iltihak ettim. Bu sefer beni, Hemedan Valisi olan dayım Muhammedi Bey'in yanına verdiler. Dayım da babam gibiydi. Bu âlicenap dayım da, bu zayıfı kendi asilzade ço-cuklan arasına aldı ve beni kızıyla evlendirdi. Şah Tahmesb de şefkat gös-tererek bana, Rozkan aşiretinin işlerini Hemedan tarafmdan yönetmem için maaş ve ödenek ayırdı.

Böylece bu şehirde de üç yıl kaldık. Bu arada Sultan Bayezid'ir ' Şah Tahmesb'in sarayına iltica etmesi, yakalanması ve Rum ülkesinden elçilerin, mektupların gelmesi olayı çıktı. Bu durum, Şah'ın, babamı tek-rar Kazvin'e getirtip, Rozkan beyliği ile, Kum'a bağlı Kerherud bölgesini kendisine vermesine ve onu o tarafa göndermesine yolaçtı.

Birkaç yıl sonra ise, merhum babam, isteği ve arzusuna uygun olmayan beylik görevinin güçlüklerinden usandı ve Şah'tan, bu görevden affedil-mesini diledi. Şah da bu görevi, giderleri ve görevlilerine yapılacak mas-raflar Isfahan maliyesinden ödenmek üzere ve bu fakirin de Kazvin'de onun üzengisiyle birlikte olması şartıyla yeniden bana verdi. Ben de iki yıl sürekli olarak yanında kaldım ve hiç ayrıldım.

Daha sonra ilâhi irade, Biye Valisi Han Ahmed Geylanı'nin esir düşme-sini ve merhum Şah'ın, adı geçen Han'ın vilâyetini nihai olarak egemenliği altına almasını dileyince, Şah, bu fakiri, bazı Kızılbaş komutanlarıyla bir-likte bu görevi yerine getirmekle görevlendirdi. Bunun nedeni de, Kızılbaş komutanlarınm çoğunun, halk arasında adalet ve eşitlik kurmak işini, merhum Şah'ın arzu ve temenni ettiği şekilde yapmamalarıydı. Hatta on-lar çoğunlukla, o ülkenin halkına zulüm ve baskıda ileri giderlerdi. Oysa bu zayıfın tutumu onlarınkinin tersineydi. Çünkü bu zayıfın, yaratıcıyı ve halkı memnun etmekten ve şartlar ne olursa olsun adaleti yürütmekten başka bir arzusu yoktu. Şairin dediği gibi:

"Şahlarm oturma arkadaşları ileri görüşlü kimseler olsa Dünya dayanağı olan o şahların gönlünce makbul olurlar Böylece hem zalimlerin gönlünü yakabilirler Hem de adalet isteyenlerin yaralarına merhem sürebilirler."

Bçn de o bölgedeki halk ve vatandaşlar arasında, doğru teraziyle ve Şah'ın nzasını da gözeterek adalet ve insafı dağıttım. O kadar ki, Allah rahmet etsin, Şah, bazı temsilciler aracılığıyla, bana defalarca gönderdiği yüce emirlerinde benden memnun ve hoşnut olduğunu belirtir ve şöyle derdi:

"Senin mutlak adaletin, nadir görülebilen âlicenaphğın, üstün cesa-retin, vatandaşlara ve bütün insanlara olan sevgin, memleketin her tarafındaki adamlarım ve temsilcilerim nezdinde kendini göstermiştir; bu nedenle, Allah her iki dünyada da senin yüzünü ağartsın."

Sözün kıyası, o adaletli Sultan'm rızası ve kabul olunan duası sayesinde, giriştiğim işlerde elde ettiğim başarı, beni o derece ileri götürdü ki, süvari ve piyade olmak üzere bütün mevcudunun sayısı 450 kişiyi geç-meyen benim ordum ile, Geylan bölgesi sultanlarmdan birinin oğlu olup, o bölge halkınm başına sultan olarak tayin etmiş olduğu Sultan Haşim admda birisinin ordusu arasmıda cereyan eden savaşta parlak bir zafer kazandım. Bu savaşta Sultan Haşim'in ordusunun mevcudu 18 bin süvari ve piyadeye ulaşıyordu. Savaş alanında Geylanlılardan 1.800 kişi kadar öldürüldü; öyle ki, bunların kellelerinden üç minare kuruldu. Bu parlak ve açık hareketten başka, bu zayıf, birçok ilâhi feyizler ve kuşku götürmez gaipfen fetihler elde etmiştir ki; bütün bunlar, hayatı boyunca kendi-sine uğur ve bereket getirmiştir.

Öte yandan, Geylan havasının kirli olması ve bunun sonucu olarak ora-da her zaman birçok yerli hastalığın yaygın bulunması, Rozkan aşiretinin eğitim görmüş ve tecrübe sahibi olmuş adamlarınm çoğunun ölümüne sebep oldu. Bu yüzden, en yakm fırsatta, bu vebalı bölgeden gitmeye çalışmayı düşündüm. Nihayet o bölgede yedi yıl geçirdikten sonra, işin gerçeğini ve bu konudaki arzumu yüce Şahlık Hazretlerinin tahtına arzettiğim zaman, Allah rahmet etsin, Şah, Kazvin'e dönüp, onun yüce emri gereğince ulu tahtına refakat etmeme izin verdi. Ne var ki, Kızılbaşların durumu o sırada eskisi gibi birlik ve düzen içinde değildi; tersine liderler ve komutanlar arasındaki ihtilaf ve anlaşmazlıklar son derece şiddetlen-miştii; Kızılbaş aşiretleri ve oymakları sürekli bir mücadele ve karşılıklı komplo kurma içine girmişlerdi. Merhum Şah da, yaşlanmış ve vücutça zayıflamış olduğu için, onları disiplin altına almaktan, hak ve düzeni eski durumuna döndürmekten aciz kalmıştı. Bütün bu durumlar, ortalığı silip süpürecek olan kanlı olayların ve yok edici durumların çıkacağını âdeta ihtar ediyordu.

İşte bu durumlar karşısında, bu fakir, başkentte oturmamasının ve bek-lenen gelişmelerin içine dalmaktan uzak durmamasım, öncelikle faydalı olacağını düşündü. Bu nedenle, Şah'm merhametinden, kendisini, İran ülkesindeki bölgelerin birinin yönetimiyle görevlendirmesini diledi. Bu-nun üzerine Haşmetlu Şah, Şirvan bölgesindeki bazı kesimleri bana verdi; Rozkan aşiretinin geçimi ve giderleri için de, o bölgede bulunan Terake-mat, Areş, Akdaş, Kabale, Baku ve Kenarab gibi özel Şahlık emlakinin bir kısmını tahsis etti. Sonra bana, Şirvan vilâyetine gidip oturmam için izin verdi.

Şirvan'da sekiz ay kaldıktan sonra merhum Şah Tahmesb'in ölümü, Kazvin'de başgösteren ayaklanmalar, Sultan Haydar Mirza'nın öldürül-mesi, İsmail Mirza'nın tutuklu bulunduğu kaleden çıkararak saltanat mer-kezi Kazvin'e geldiği konularında haberler gelmeye başladı. İsmail Mir-za, bu fakirin adına mübarek bir hüküm göndererek, benden, Şirvan'dan yanına gitmemi istedi. Orada bana Kürd beylerbeyliği görevini verecekti, ben de hizmetinde olacaktım ve Kürdistan, Loristan, Goran beyleri ve hükümdarları ile öteki Kürd aşiretlerinin işlerini yönetmem, bunların önem-li olanlarını yüce eşiklere arz etmem için, her zaman onun yüce maiyetin-de ve eşliğinde bulunacaktım. Böylece bütün bu Kürd beylerinin ve komutanlarının küçük büyük bütün işlerini benim elime ve emrimin altına verdi; bu meselelerde istediğim gibi karar verebiliyordum.

Ulu Şah bana o kadar saygı gösterdi ve kadrime o kadar yükseltti ki, Kızılbaş ileri gelenlerinin gönlünde çirkin bir kıskançlık ve gayretkeşlik dolaşmaya ve onları bana karşı harekete geçirmeye başladı. Müfsitler bana karşı komplo ve beni ortadan kaldırma ipliklerini dokuyup tezgâhlamaya koyuldular. Şah'a gizlice, benim, bazı Kızılbaş komutanlarıyla birlikte ken-disine karşı komplo hazırladığımı ve kardeşinin oğlu Sultan Hüseyin Mir-za'yı İran ülkesinin başına Şah olarak getirmeye çalıştığımızı söylediler.

Bu Şah İsmail, aslında kararsız bir mizaca sahip olduğu ve bir karar üzerinde durmadığı, kalede tutuklu bulunduğu sırada sürekli olarak afyon kullandığı ve bu yüzden, bir aydan fazla kimseyle dostluk ve oturma ar-kadaşlığı yapması mümkün olmadığı için, gayretkeşlerin giriştikleri bu bozgunculuklar ve jurnallar, onun indinde de geniş bir alan ve verimli bir gelişme tarlası buldu. Bunun sonucu olarak Şah, bazı adamları öldürdü; bazılarını da tutukladı ve azletti. Yüce Allah'a muhtaç olan ben fakire ge-lince, bana Nahcivan Hükümetinin verilmesi gerekçesiyle, şehirden çıkarıl-mamı emretti; yanıma bir de, Azerbaycan'a kadar muhafızlığımı yapacak bir askeri birlik verdi.

Şüphesiz bu beklenmedik hareket, Allah tarafından bana bir müjde ya da işaret, onun ilâhî feyizlerinden biri oldu. Çünkü bu geliş, uygun bir zamanda, bilinen vatanıma ve meskenime dönmem için bana fırsat vere-cekti. Nitekim, Nahcivan Hükümetinde bir yıl dört ay geçirdikten sonra, Bedlis eyaletini bana verildiği konusunda adil ve ulu Sultan, kudretli ulu Padişah, mahir ve tecrübeli siyaset adamı, merhum ve mağfur Sultan Mu-rad Han'm bir berat çıkardığı müjdesini aldım. Bu da Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın, Hakkâri Hükümdarı Zeynel Bey'in ve Hasan Bey Mahmudi'nin çabaları sayesinde oldu. Bunlar bana şu haberi gönderdiler:

"Padişah'ın Hüsrevce ve asil şefkat duyguları, sonsuz padişahça iyilikleri seni kapsamına aldı ve irsi hakkını, senden ve ulu aileden alınmış olan vilâyetini sana geri verdi. Artık huzur içinde ve gönül rahatlığıyla aslı vatanına dön."

Bunun üzerine, "her şey kökenine döner" ünlü sözüne uyarak, 986 (1579) yılının 3 Şevval günü, bana bağlı ve benimle beraber olan ve 200 kişinin benim Rozkan aşiretimden olan 400 kişiyle birlikte Nahcivan'dan ayrıldım. Van askerlerinin ve Kürdistan beylerinin değerli yardımı ve desteği sayesinde üç gün içinde Van şehrine ulaştık. Orada, yüce Allah'a muhtaç olan bu fakire büyük saygı ve ilgi gösteren, beni dostça ve saygıyla şehir-de misafir eden ve gerçek jdurumum hakkmda yüce Padişahhk tahtına derhal ayrıntılı bir rapor sunan Hüsrev Paşa ile görüşmek şerefime kavuştuk. Onun bu raporu üzerine cömert Padişah, Mustafa Çavuş'la, Bedlis Eyale-tinin bana verildiğini tekrarlayan yeni bir beratla birlikte, Mısır Çerkes sultanlarından Sultan Kudvan'ır ' hazinesinden Padişahhk hazinesine geçmiş olan ve benzeri az bulunan bir altın kılıçtan ibaret Padişahlık armağanını gönderdi. Mustafa Çavuş ayrıca ulu vezirlerden ve özellikle Vezir-i Azam Mehmed Paşa'daır ' mektuplar getirdi. Bunlardan başka, Allah'a muhtaç olan bu fakire, muzaffer padişahlık Kuvvetleri Komutanı Serdar Mustafa Paşa'dan da bir diğer değerli hil'at ve altm bir kılıç geldi. Bütün bunlar, emsalim ve akranım arasında beni imtiyazlı bir duruma ge-tirdi. Böylece ben de, muradıma kavuşmuş olarak babalarımın nimetinin ve atalanmın devletinin merkezine döndüm. Şairin dediği gibi:

"Allah'a şükürler olsun ki, kendisinden her ne diledimse Kendi himmetiyle yerine getirdi ve mutlu oldum ben de."

Ben de bu adaletli, meziyetli ulu Sultan'a, Şirvan, Gürcistan ve Azer-baycan ülkelerini fethetmek amacıyla büyük ordular gönderdiği günden itibaren geçen on yıl içinde, hizmet etmekten bir an bile geri kalmadım. Bu süre içinde savaşta, vuruşmada, yürüyüş ve manevralarda, onun yüce üzengisiyle, başarılı ve muzaffer üzengisiyle beraberdim; onun uğur ve ikbal getiren himmetinin dizginlerinin eşliğinde bulundum. Bunun sonu-cu olarak merhum Sultan -Allah cennetinin Firdevslerini ona mesken kılsın-kendisine içten bağlı olan bu ince duyguluya , inci ve akik döktüren zarif kalemiyle dört tane

Padişahlık yazısı yazarak şöyle dedi:

"Muhibb-i Sadıkım Şeref Han!

Senin, tahtımıza olan bağlılığın ve devletimizin hizmetinde gösterdiğin cesaret ve fedakârlık, en açık delillerle tarafımızdan görüldüğünden, bi-zim sana olan şefkatimiz ve ölümsüz çalışmalannı takdir edişimiz, yüksek derecelerin en sonuna ulaşmıştır."

Öte yandan, Serdar Ferhad Paşa'nın, Erivan'ı istilâ edip orada bir kale yaptırdığı 991 (1584) yılında, bana ve Şam Beylerbeyi Hasan Paşa'ya, hazine ve cepaneleri nakledip Tiflis ve Gürcistan tarafına ulaştırmak gö-revini verdiler. Bu seferde de benim açık hizmetlerim görüldü. Bunun karşılığında, bölgelerimin genişletilmesiyle taltif edildim ve Bedlis Eyale-tine, 200 bin akçe karşılığında, Muş nahiyesiyle ona bağh bazı has köyleri de ilhak ettiler; böylece bütün hassalanmın toplamı 410 Osmanlı akçesi oldu. Ulu Âl-ı Osman sultanları ve yüce hakanları zamanmda, kadir ve saygı kazanan hükümdarlardan ve komutanlardan hiç biri, bu zayıfın, o ulu sul-tanlardan gördüğü yüce şana ve yüksek kadre ulaşmamıştır.

Ve ben, Peygamber'in Hicretinin 1005 (1597) yılının Zilhicce ayının sonuna rastlayan bugün, yüce şanlı Hakan, Eb'ül-Muzaffer Sultan Meh-med Han'ır ' -Allah onu zamanın ve olayların afetlerinden korusun-devleti ve bereketi sayesinde, irsî hükümetimi yönetmekteyim. Yalnız ben şimdi, doğrudan doğruya hükümet etmeyi terketmiş ve onun ağır yükünü taşımayı bırakmış, bu görevi, doğru yolda olan, iyi ahlakla ahlaklanan şanlı oğlum Eb'ül-Meali Şemseddin Bey'e vermiş bulunmaktayım. All'ah onun ömrünü uzatsın ve kadrinin yüksekliğini kat kat artırsın.

Yazarların âdetlerinden biri de, çocuklarma, nasihat ve öğüt niteliğinde olan bazı sözler söylemek

olduğundan, ben de Mevlâna Cami'nin Allah ona rahmet etsin- **Hiredname** adlı kitabmdan birkaç beyit nakledi-yorum:

"Gel, ey ciğcrparem, biricik oğlum!
Kulak ver şu cevher gibi öğütlerime
Sedef gibi temizle içini
Cevher serpiyonum çünkü ben, kulak ver bana
Sana vereceğim öğütler ve yapacağım nasihatleri
Dinle ve ona göre hareket et
Büyükler dinin emirlerini öğretirlerken
Halka nasihat etmeyi amaç edinirler
Bundandır ki, önce, 'içini temiz tut doğrulukla
Sabahları parlak olarak doğan Güneş gibi' derler
Her işinde Allah'a karşı doğru ol
Çünkü ancak doğrulukla işini başarıyla bitirebilirsin
İşinde ona güvenirsen eğer sen
Önüne çıkmaz senin hiç bir engel ve güçlük
Ve düşmanların çatlayacak senin bu başarılarından
Önündeki bütün işler de kolaylaşır
Yok ona güvenmezsen işlerinde, sadece kendine güvenirsen,
Her yandan gelen başansızlık oklarına hedef olursun
Mizacında kötü bir huy meydana gelirse bir gün
Onu en iyi ilâçla tedavi etmeye bak
Öfke şişesine vur yumuşak huyluluk taşını
Ve yıka cahillik kirini bilim suyuyla
Boş bir kafa ve boş bir gönülle oturma koltuğa
Üç kısma ayır bütün gece' ve gündüzlerini:
Birinci kısmı bilim öğrenmekle geçir
Çünkü bilgisizlik, ayıp ve yüzkızartıcı olmaktan başka bir şey değildir
İkinci kısım olarak da bildiklerini uygula
Üçüncü kısımda ise bilginlerin peşinden git
Oku, eskilerin de yenilerin de kitaplarını
Görürsün ki o zaman, her ülkede nice krallar
At koşturmuşlardır şahlık meydanlarında
Fakat heveslerinin peşinden gitmişler o meydanlarda
Oturma kötü ahlaklı kimselerle birlikte
"Çünkü sen de kötü ahlaklı olursun onların huyundan
Aldığın kötü huylarla, iyi sıfatlardan uzaklaşırsın hepten
Ve düşerken bu duruma, farkında bile olmazsın bu işin
Ne güzel söylemiş çift süren saf köylü,
'Üzüm üzümün rengini alır' diye
Herkesle candan dost olmaya kalkma sakın
Ve aldanma her tanıdığın güleryüzüne
Dünyada senin başına gelen dertlerden çoğu
Denemeden dost olduğun tanıdıklardan gelir
Şu değirmenin dönmesinden gelen her haksızlık
Hep tanıdıktan tanıdığa gelir
Çabucak yıkılır iki kişinin yönetiminde olup da
Her birinin kendi başına buyruk olmak istediği saltanat
Siyaset gününde kamu işlerini
Yeteneksiz kimselerin eline verme sakın
Sakın verme böylelerinin eline ülkenin işlerini
Verirsen şayet, kargaşalığa ve harap olmaya uğrattırsın ülkeni
İşinde bir güçlüğü uğrarsan eğer
Ve onu yenmek için beyhude giderse harcadığın tüm çabalar
Bil ki ileri görüşlülükle çözülür tüm meseleler

Fakat sabır ve sükûnetle olmalı bu da
Yeteneksiz kimseyi eğitmekle uğraşma boşuna
Verme bir Hindu'nun eline sakilik kâsesini
Kötü kişi, makam sarhoşluğuyla daha da beter olur

363Güçlendi mi o, ejderhaya dönüverir çabucak
Reayanın işlerinde güçlük çıkarma sakın
Allah ne verdiyse sana, onlara ver sen de
Yumuşak bir dille konuş seni dinleyenlerle, elinden geldiğince
Çünkü bu şekilde sözlerini dinlerler ancak şevkle
Zeki ve akıllı olmanın da delilidir yumuşak dil
Katılık, tehevür, sertlik ise akılsızlığın, delilik delilidir
Danıştığın kimselere tevazu göster
Senden daha bilgili, daha akıllı ve daha yüksek kadrlidir çünkü onlar
Temiz kalbli, iyi niyetli ol herkese karşı
Ve insafli ol Allah'ın kullarına karşı
Bu sözleri yazmakla dili yoruldu artık kalemin
Ve karardı kâğıdı bu yazıların yazıldığı mektubun
Bilgin ne güzel söylemiş, 'birisinin
Kimsenin bulunmadığı bir evde dahi bir harf söylemesi
Kalbinin köşesinde gizlemesinden
Ve diline almamasından daha iyidir' diye."

Kürdistan hükümdarlarıyla ilgili haberlerin ve ulu beylerinin ilginç eser-lerinin cevherleri arasında araştırma yapanım kalemi, başanın da kendisi-ne eşlik etmesi sayesinde, ilk aşamadan şimdiye kadar bu yazıları yazıp mürekkeplemeye muvaffak olduğu için, artık şimdi, en iyisi ve en güzeli, kitabın "Giriş" bölümünde de işaret ettiğimiz gibi, Osmanlı sultanları ile onların çağdaşı olan İran ve Turan hükümdarları zamanlarında günümüze kadar cereyan eden olayları açıklamaya başlamamızdır. Burada derim ki:

Şükür Allah'a ki, murada uygun olarak
Sonuna kadar karaladı kalemim şu bilgileri
Ve tamamladı böylece Kürdistan hükümdarlarının hikâyesini
Yoktur bundan başka söylenecek sözüm vesselâm.

(553) 26 numaralı dipnota bakınız.

(554) Bu bölümün başındaki Farsça şiir, yazarın doğuşundan ve öğreniminden bahsettiği için çevirmeye gerek görmedik. (M.A.A.)

(555) UzunHasan. (M.E.B.)

(556) Fatih adıyla tanınan Mehmed II. (M.E.B.)

(557) Tavşanyuh. (M. E. B.)

(558) Su şiiri İran şair ve tasavvufçusu Abdurrahman Cami 'den aldığı anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

(559) Kanuni Sultan Süleyman 'ın oğlu şehzade Bayezid. (M.E.B.) 358

(560) Murad III. (M.A.A.) 360

(561) Galiba "Kılavun"dur. (M.A.A.)

(562) Sokullu Mehmed Paşa. (M.E.B.)

(563) Yazar kendini kastediyor. (M.E.B.)

(564) Mehmed III. (M.E.B.)

(565) "Akıl kitabı" demektir. (M.E.B.)

TARİHİ KAYNAKLAR:

Esed El-Gabe Tarih-i Âl-ı Osman Yafii Târihi Hiredname

El-Risalet El-İkbalıyye Ravzat El-Safa Zübdet El-Tevarih Ziyet El-Kulub Zafername Feth El-Bilâd Güzide

Mir'at El-Cenan Metla' El-Sa'deyn Nefehât Nihayet El-İrb Heşt Behiş

İLK BİLİRKİŞİ HEYETİ RAPORU
İstanbul C. Savcılığı Basın Bürosuna

1971/294 Hz.

İstanbul'da Münteşir Ant Yayınları'ndan Osmanbey Matbaası'nda basılan "**Şerefname Kürd Tarihi**" isimli kitabın T.C.K.'nin 142/3 maddesi ile mer'i mevzuatımıza aykırı olup olmadığı konusunda bilirkişi sıfatıyla mütalaamızın tebiti istenmiş bulunduğundan gerekli incelemeler yapılmış bulunmaktadır.

Tetkik konusu olan kitap XVI. yüzyılda yaşamış Şeref Han isimli bir kimse tarafından yazılmıştır. Kitabın önsözünden anlaşıldığı gibi eser Farsça yazılmış ve Rusça, Arapça ve Fransızca'ya çevrilmiştir. Arapça'dan Türkçe'ye çevrildiği söylenen kitabın Türkçe nüshası 527 sayfa ve Giriş ve dört ana bölümden meydana gelmiştir.

Kitabın birinci bölümünde Bugün Anadolu dediğimiz toprağın Bitlis ve havalisinde yerleşmiş bulunan 1049 ve 1500 yılları arasında yaşayan Kürdlerin hükümdarları basit bir şekilde anlatılmaktadır. Bu birinci safha-da yer alan kimseler herhangi bir devletin emri altına girmeden yaşamış kimseler olarak tanıtılmakta ve hayatları hakkında kısa bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde ise bağımsız olmamakla beraber kuvvetli sayılan aşiret beylerinin hayatları ele alınmış, gösterdiği faaliyetler anlatılarak, bağlı oldukları yabancı hükümdarlarla olan ilişkileri hikâye edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise diğer aşiret reis ve hükümdarların yaşantılarının kronolojik bir şekilde sıralandığını görmekteyiz. Burada yaşantılarından bahsedilen beyleri Kürdistan ile ilgileri olan beyler teşkil etmektedir.

Dördüncü bölümü ise Bitlis'de yaşamış olan beyler meydana getirmektedir. Burada Bitlis şehrinin kuruluşu hakkında bilgi verilmekte ve daha sonra emirlerinde yaşadıkları diğer devletlerin hükümdarları ile olan ilişkileri ve bunlara karşı gösterdikleri sadakat anlatılmaktadır. Son kısımda ise Bitlis'in yıkılması ile ilgili olaylara yer verilmiş ve bu olayların nedenleri hikâye edilmeye çalışılmıştır.

Sözkonusu kitabın girişinde ise Kürd toplulukları hakkında bilgi verilmekte ve nereden türedikleri bir masal ile anlatılmaktadır. Buna göre zalim bir hükümdarın kansere benzeyen yarasına beyinleri sürülmek suretiyle tedavi eden insanların bundan kaçarak dağlara sığınması ile Kürd aşireti meydana gelmiştir. Kürdler sünnidir ve İmamı Şafii mezhebine bağlıdır. Peygamberin bedduasını almış olduklarından bir devlet olarak birleşmeleri mümkün olmamaktadır.

Yukarıda muhtevasını kısaca özetlediğimiz kitabta görüldüğü üzere belli bir devrede yaşamış olan aşiret beylerinin hayatları anlatılmakta ve yapmış oldukları savaşlar hikâye edilmektedir. Kitap daha ziyade tarihi bir nitelik taşımaktadır. Bu olayların ne dereceye kadar doğru olduğu tabii ki kitabın bu yönden tetkik edilmesi ve esas nüshanın bilinmesi ile mümkün olur. Kitabın yazarı Kürd denilen bir grubun emrinde yaşadığı hükümdarları ve bağlı oldukları devletlerle olan münasebetlerini hikâye etmiş bulunmaktadır.

Bu biçimdeki bir kitabın objektif olarak tetkikinde meri mevzuatımız açısından bir suç teşkil ettiğini söylemek mümkün olmaz. Ancak bu kitabın yayınlayan kimsenin esas amacının ülkemizde yaşayan bazı etnik gruplara bir tarihi geçmişleri olduklarını hatırlatmak ve bu gruplara bağımsız bir devlet kurmak yolunu göstermek ise bunun ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Ancak yayımlayanın bu amacını tayin etmek bilirkişilik görevi dışında kalmaktadır.

Keyfiyeti saygı ile arz ederiz.

30.4.1971

Prof. Dr. Sahir Erman

(imza)

Prof. Dr. Yılmaz Altuğ (imza)

Asistan Dr. Duygun Yarsuvat (imza)

KİTABEV TOPLATILMASININ REDDİ HAKKINDAKİ, İSTANBUL 5. SULH CEZA MAHKEMESİNİN KARARI

MÜTEFERRİK KARAR

1971/72 Müt.

Hakim: Haydar Durlanık 9800

Katip: Mustafa Saraçoğlu

İstanbul C. Savcılığı Basın Bürosu ifadeli 7/5/971 tarih 971/294 hazırlık sayılı yazılıyla İstanbul'da münteşir Ant yayınlanndan Osmanbey Matbaası'nda basılan Mehmet Emin Bozarslan tarafından Arapçadan Türkçeye tercüme edilen Şerefname Kürd Tarihi ve Şerefname Osmanlı-İran Tarihi adlı kitaplar T.C.K.'nun 142/3 maddesinde aykırı bulunduğundan C.M.U.K.'nun 86'ncı ve müteakip maddeleri gereğince muhafaza edilmek kaydı ile toplattırılmasına karar verilmesi talep edil-mekle bilirkişi raporu tetkik edildi.

G.D.: Kitabı neşreden ve mütercim henüz hazırlık ifadeleri alınmamış, hangi maksada matuf hareket ettikleri tayin ve tespit edilmemiş bulunmasına göre C. Savcılığın vaki talebinin şimdilik ademi kabulüne, evrakın C. Savcılığına iadesine kabili itiraz olmak üzere karar verildi.

7/5/1971 Hâkim: 9800

KİTABIN TOPLATILMASININ REDDİ HAKKINDAKİ İSTANBUL 7. ASLİYE CEZA MAHKEMESİNİN KARARI

Müteferrik esas numarası: 971/62 Müteferrik karar numarası: 971/49

Hakim: Ahmet Recai Tünel 9365 Katip: Muzaffer Uzundere

MÜTEFERRİK KARAR

İstanbul'da münteşir Ant yayınlanndan Osmanbey Matbaası'nda basılan Mehmet Emin Bozarslan tarafından Arapçadan Türkçeye çevrilen Şerefname Kürd tarihi ve Şerefname Osmanlı-İran tarihi adlı kitapların toplattırılmasına karar verilmesi istenilmiş olup İstanbul 5. Sulh Ceza Mahkemesi'nin 7.5.1971 tarihi ve 971/72 sayılı kararı ile C. Savcılığın vaki talebi reddedilmiş olmakla C. Savcılığının 10.5.1971 tarihli ve 971/ 294 hazırlık sayılı yazılılarıyla Sulh Ceza Mahkemesi'nin kararına itirazı üzerine evrak mahkememize tevdi edilmiş olmakla tetkik edildi:

G.D.: Bilirkişiler Prof. Dr.Sahir Erman, Prof. Dr. Yılmaz Altuğ ve Doktor Yursuat vermiş oldukları 30.4.1971 tarihli raporlarında kitabın objek-tif olarak tetkikinde meri mevzuat açısmadan bir suç teşkil ettiğini söyle-menin mümkün olmadığını sarahatten bildirmiş olduklarından ve bu itibarla 5. Sulh Ceza Mahkemesi'nin 7.5.1971 tarih ve 72/72 müteferrik sayılı kararı yerinde görüldüğünden itirazın reddine, evrakın C. Savcılığı basın bürosuna tevdiine karar verildi.

10.5.1971

Katip: (imza)

Hakim: 9365 (Resmi mühür ve imza)

İKİNCİ BİLİRKİŞİ HEYETİ RAPORU

Dosya no: 1971/170

Mahkemenin 29. 3. 1972 tarihli ara kararına nazaran dava konusu kitapların iddia ve müdafaaya göre suç unsurlarını ihtiva edip etmediği hususunda bilirkişi sıfatıyla mütalaamızın tesbiti istenildiğinden, gerekli incelemeler yapıldı.

8.6.1971 tarihli iddianamede sözü geçen kitapların tercüme olduğu, kitabı tercüme eden ve yayınlayan sanığın esas amacının ülkemizde yaşayan bazı etnik gruplara bağımsız bir devlet kurma yolunu göstermek olduğu, sanığın ırk mülâhazasıyla anayasanın tanıdığı kamu haklarını kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan milli duyguları yok etmek veya zayıflat-mak maksadıyla propaganda yaptığı beyan edilmiştir.

1) Şerefname Kürd Tarihi adlı 527 sahifeden ibaret kitabın aslının 16. yüzyılda yaşamış Şerefhan isimli bir müellif olduğu anlaşılmaktadır. Eli-mizdeki kitap Arapçadan Türkçeye çevrilmiştir. Kitapta Bitlis ve havali-sinde 11-16. asırlar arasında yaşayan Kürdlerin beyleri, bunların menkı-beleri anlatılmaktadır. Sonra aşiret beylerinin hayatları anlatılmakta, Bitlis şehrinin kuruluşu hakkında izahat verilmektedir. Sonra Kürd denen grup-ların menşei hakkında izahat verilmektedir.

Yukarda verilen izahattan anlaşılacağı üzere kitap, 1597'de kaleme almıştır. Türkiye kütüphanelerinde ve yabancı kütüphanelerde suretleri vardır. Yani kitap Şerefhan isimindeki bir müellif tarafından bundan beş asır önce kaleme alınmış bir kitap niteliğindedir. Bu durumda objektif olarak böyle bir kitabın tercüme edilip yayımlanması elbette ki, suç konusu olamaz.

Kitabın böylece Türkçeye çevrilerek yayımlanması ve özellikle ANT müessesesi tarafından Türkçeye çevrilerek yayımlanmış bulunması dikka-ti çekicidir. Ancak mücerret bu kitabın neşrinin suç teşkil edeceğini söy-leyebilmek mümkün gözükmemektedir. Sanığın suç teşkil eden, memle-kette ayrıcalık ve bölücülük yapmak amacını güden diğer bir kısım fiil ve hareketleri varsa, kasdı cürmisinin tayin yönünden bu kitap da bir unsur olarak nazara alınabilir. Fakat mücerret bu kitabın yayımlanmasının suç olduğunu ifade edebilmek mümkün olmaz.

2) Şerefname Osmanlı İnan Tarihi: Bu kitap birinci cilde yani yukarda analiz eylemiş bulunduğumuz kitaba ek olarak yine 16. yüzyılda kaleme alınmış ve sanık tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu kitapta Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden 1592 yılına kadar geçen süre içinde Anadolu'da ve İnan'da yer almış olaylar anlatılmaktadır. Hadiseler yıl yıl izah edilmektedir.

Kitap tamamıyla bilimsel bir tarihi vesika niteliğindedir. Suç teşkil eden herhangi bir yönü yoktur.

Keyfiyet saygı ile arz olunur 9.6.1972

BK

Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer

(imza)

BK

Prof. Dr. Cemal Tukin

(imza)

BK

Prof. Dr. Vahit Turhan

(imza)

KİTAPIN BERAATİNE DAİR İSTANBUL TOPLU BASIN MAHKEMESİNİN KARARI

KARAR

ESAS: 1971/170 KARAR NO: 1973/60 Savcı : 971/209

Reis : Fehmi Çağıl 6007 Hakim : Avni Erkunt 7133

Hakim : Hurşit Saydan 8309 Savcı : Necdet Kitay 14664

Katip : Meral Akkuş Davcı : K.H.

SANIK: MEHMET EMİN BOZARSLAN, Mahmut oğlu Ayşe'den olma 1935 D.lu Kadıköy Göztepe Çımanzar Kayışdağı Caddesi No: 140 Blok, D.1'de oturur.

SUÇ : İrk mülûsasıyla kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan ve milli duyguları yok etmek veya tamamen kaldırmak için propaganda yap-mak.

Suç tarihi: 23.3.1971

Basın kanununa, muhalefetten yukarda açık hüviyeti yazılı Mehmet Emin Bozarslan hakkmda 8.6.971 tarihli iddianame ile mahkememize kamu da-vası açılmış bulunmakla Yüksek Hakimler Kurulu'ndan tebliğ olunan kı-dem cetveline göre İst. Toplu Basın Asliye Ceza Mahkemesi'nde icra kılınan açık duruşması sonunda gereği görüşülüp düşünöldü:

İstanbul'da yayımlanan Ant yayınlardan olup Osmanbey Matbaası'nda basılan ve sanık tarafından Arapçadan Türkçeye çevrilen Şerefname Kürt Tarihi ve Osmanlı-İnan Tarihi adlı kitaplar incelendiğinde kitabı tercüme eden ve yayımlayan samğm esas amacının, ölkemizde yaşayan bazı etnik gruplara bağımsız bir devlet kurma yolunu göstermekte olduğu zira Şerefname hakkmda İzmir Demokrat gazetesinde leyleğın ömrü Şerefname Türk tarihi üzerine yazılmış yazıda da Kürt-Türk ayrınmını yapmak ve bunu körüklemek için yayımlandığının belirtildiği ve bu itibarla sanığm ırk mûla-zası ile anayasanın tanıdığı kamu haklarını kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan ve milli duygulan yok etmek ve zayıflatmak maksadı ile propaganda yaptığı iddiası ile T.C.K.'nun 142/3 ve 36. maddeleri gereğince

tecziyesi iddia ve talep edilmiş ise de, sanığın bölücülük iddiasını asla kabul etmediği, zira kitapta bölücülük olarak nitelendirilecek herhangi bir konu mevcut bulunmadığı kitabın Osmanlı

İmparatorluğu'na ve padişah-larına büyük bağlılık ifade eden pasajlar kapsamakta olup, o zamanki Osmanlı Devleti'nin birçok sorumlularına da geniş yer verilmesi yönünden bölücülüğü değil, bütünlüğü savunan bir kitap olduğu 1. cildin Kürt, 2. cildin ise Osmanlı-İran Tarihi olup 16. yüzyıla ve ondan önceki çağlara

ait olayları incelediği ve bu tarihlerde imparatorluk sınırları içerisinde birçok etnik grupların yaşamasının vakıa olduğu örnek olarak Bulgarlar, Sırlar, Hırvatlar, Arnavutlar ve Macarların gösterilebileceği, Kürtlerin ise o zamanki imparatorluğun sınırları içerisinde yaşayan ve imparatorluğa bağlı bulunan bir etnik grup olarak ifade edildiği ve sonuç itibarı ile bu kitabın günümüzle hiç bir ilgisi bulunmadığı ve kitabı sadece belgesel nitelikte olduğu için Türkçeye çevirdiği savunma tarzına.

Bu gibi işlere aşına ve vakıf olan ve resen bilirkişi seçilen Ord. Prof. Sulhi Dönmezer, Prof. Cemal Tekün, Prof. Dr. Vahit Turan tarafından incele-meyi gösterir ve müştereken verilen 9.6.972 günlü raporda belirtildiği üzere; kitabın aşiret beylerinin 11-16. asırlar arasındaki hayat ve menkı-belerini ve Bitlis şehrinin kuruluşu adındaki açıklamayı ve sonra Kürt de-nen grupların menşei hakkında açıklama verilmesi yönünden kitabın 1597 tarihinde kaleme alınarak Türkiye kütüphanelerinde ve yabancı kütüphanelerde örneklerinin mevcut olduğu ve bu kitabın Şerefhan adında bir . müellif tarafından bundan 5 asır önce yazılmış bir kitap niteliğinde olup objektif olarak tercüme edilerek aynen yayınlanmasında suç konusu bahis konusu edilemeyeceği, kitabın And müessesesi tarafından Türkçeye çev-rilip yayınlanmış bulunması halinin suç teşkil edeceğinin söylenemeyeceği, Şerefname Osmanlı-İran Tarihi yukarıda analizi yapılan kitaba ek olarak yani 16. yüzyılda kaleme alınmış ve sanık tarafından Türkçeye tercüme edilmiş olup bu kitapta Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden 1592 yılına kadar geçen süre içerisinde Anadolu'da ve İran'da yer almış olayların anlatılarak yıl yıl açıklamaları yapıldığı ve kitabın tümü bakımından bilimsel bir tarihi belge niteliğinde görülmüştür.

Hazırlıkta savcılık tarafından seçilen bilirkişiler Prof. Dr. Sahir Erman, Yılmaz Altuğ ve asistan Dr. Duygun Yersuvat taraflardan müşterek im-zalı 30.4.971 günlü raporda kitabın muhtevasının, belli bir devrede yaşanmış olan aşiret beylerinin hayatlarını ve savaşlarını anlattığı ve bu olayların doğruluğunun kitabın esas nüshası ile bilinmesi mümkün olacağı ve her şeyden ziyade kitabın tarihi bir nitelik taşıdığı söylenildikten sonra, bu kitabı yayımlayan kişinin esas amacının ülkemizde yaşayan bazı etnik grup-lara bir tarihi geçmişleri olduklarını hatırlatmak ve bağımsız bir devlet kurmak yolunu göstermek ise ayrıca değerlendirilmesi gerekir, amacını tayin mümkün değildir denilmekte ise de, yine aynı bilirkişiler tarafından bu biçimdeki bir kitabın objektif olarak ihcetlenmesinde yürürlükteki ya-salar açısından bir suç teşkil etmediği açıklandığı gitji mahkememiz ta-rafından seçilen bilirkişilerin kesin mütalaaları ve tahassül eden kesin ka-naat müvacehesinde sanığın kitabın tümü bakımından bilimsel bir tarihi belge niteliğini gösterdiği ve herhangi bir suç yönü görülmediği ele alınarak sanığın memlekette ayrıcalık ve bölücülük amacını güttüğü ve milli duyguları yok etmek ve zayıflatmak maksadıyla yaptığı iddiasının mes-netsiz ve isabetsiz kaldığı sonuç ve kanısına varıldığından, sanığın müs-net suçtan beraatine ve 7. Asliye Ceza Mahkemesi'nin itirazın reddine dair 5. Sulh Ceza Hakimliği'nce C. Savcılığının C.M.U.K'nun 86 ve mü-teakip maddeleri gereğince muhafaza edilmek kaydı ile kitapların toplat-ma isteğinin reddine karar verilmiş bulunulduğundan müsaderesine yer olmadığına isteğe aykırı surette ve yargıtay yolu açık olmak üzere 21.2.973 tarihinde oybirliği ile verilen karar C. Savcısı huzuru ile sanığın gıyabında usulen ve açıkça anlatıldı.

21.2.973

Reis 6007
(imza)

Hakim 7133
(imza)

Hakim 8309
(imza)

Kâtip

